Broj: 02-04-1672-3/26
Sarajevo, 22.01.2026. godine

Na osnovu člana 26. i 28. stav (4) Zakona o Vladi Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 36/14 - Novi prečišćeni tekst i 37/14 - Ispravka) i člana 5. stav (2) Zakona o turizmu („Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 19/16, 31/17, 34/17 - Ispravka i 13/21) Vlada Kantona Sarajevo, na **112.** sjednici održanoj **22.01.2026.** godine, donijela je

Z A K LJ U Č A K

1. Utvrđuje se prijedlog Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine.

2. Prijedlog Strategije iz tačke 1. ovog zaključka dostavlja se Skupštini Kantona Sarajevo, na nadležno odlučivanje.

3. Ovaj zaključak stupa na snagu danom donošenja.

PO OVLAŠTENJU PREMIJERA

ministar Zlatko Mijatović

Dostaviti:
1. Predsjedavajući Skupštine Kantona Sarajevo,
2. Skupština Kantona Sarajevo,
3. Zamjenici predsjedavajućeg Skupštine Kantona Sarajevo (3x),
4. Premijer Kantona Sarajevo,
5. Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo,
6. Turistička zajednica Kantona Sarajevo (putem Ministarstva privrede Kantona Sarajevo),
7. Evidencija,
8. A r h i v a.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
SKUPŠTINA KANTONA
SARAJEVO

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
СКУПШТИНА КАНТОНА
САРАЈЕВО

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
ASSEMBLY

STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA U KANTONU SARAJEVO DO 2030. GODINE

Sarajevo, februar 2026. godine

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-055, Fax:+ 387 (0) 33 562-210
Web: http://skupstina.ks.gov.ba
E-mail: skupstina@skupstina.ks.gov.ba

Dokument:

Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine

Naručilac Strategije:

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo

putem Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA

Investitor:

GIZ Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zausammenarbeit

Autor Strategije:

Ekonomski institut Sarajevo

Sadržaj

UVODNE NAPOMENE 1

STRATEŠKA PLATFORMA RAZVOJA TURIZMA 4

1. SITUACIONA ANALIZA 5

1.1. Turizam u svijetu, mega trendovi u turizmu i ključna obilježja turističke politike EU 5

1.1.1. Turizam u svijetu 5

1.1.2. Mega trendovi u turizmu 6

1.1.3. Ključna obilježja turističke politike EU 13

1.2. Trendovi u turizmu i obilježja turizma i turističkih politika u BiH i FBiH 17

1.2.1. Trendovi u turizmu i obilježja turizma u BiH i Federaciji BiH 17

1.2.1.1. Kvantitativni i kvalitativni pokazatelji razvoja turizma u BiH 17

2.2.1.2. Kvantitativni i kvalitativni pokazatelji razvoja turizma u Federaciji BiH 21

1.2.2. Turističke politike u BiH i Federaciji BiH 22

1.3. Turizam u KS – analiza dosadašnjih aktivnosti, rezultata i ocjena stanja 25

1.3.1. Pravni, institucionalni i strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo 25

1.3.1.1. Pravni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo. 25

2.3.1.2. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo 34

2.3.1.3. Strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo. 43

1.3.2. Geografska, saobraćajna, infrastrukturna i prostorna obilježja Kantona Sarajevo 56

1.3.2.1. Geografski položaj Kantona Sarajevo 56

1.3.2.2. Fizičkogeografske karakteristike Kantona Sarajevo 58

1.3.2.2.1. Geološke karakteristike Kantona Sarajevo 58

1.3.2.2.2. Geomorfološke karakteristike Kantona Sarajevo 58

1.3.2.2.3. Klimatske karakteristike Kantona Sarajevo 60

1.3.2.2.4. Hidrološke karakteristike Kantona Sarajevo 62

1.3.2.2.5. Pedološke karakteristike Kantona Sarajevo 64

1.3.2.2.6. Biogeografske karakteristike Kantona Sarajevo 64

1.3.2.3. Demogeografske i socioekonomske karakteristike Kantona Sarajevo 66

1.3.3. Pregled, analiza stanja i evaluacija postojeće turističko-resursne osnove KS 69

1.3.3.1. Prirodni turistički resursi Kantona Sarajevo 70

1.3.3.2. Antropogeni turistički resursi Kantona Sarajevo 76

1.3.4. Analiza postojeće turističke infrastrukture Kantona Sarajevo 89

1.3.4.1. Skijališta 89

1.3.4.2. Kupališta i plaže 91
1.3.4.3. Tematski i zabavni parkovi 91
1.3.4.4. Turistički informativni centri 91
1.3.4.5. Odmorišta pored puteva 92
1.3.4.6. Tereni za golf 92
1.3.4.7. Tenis tereni 92
1.3.4.8. Otvoreni i zatvoreni objekti sportske rekreacije 93
1.3.4.9. Male vještačke akumulacije sa kupalištem 94
1.3.4.10. Bazeni za kupanje 94
1.3.4.11. Wellness objekti 95
1.3.4.12. Zabavno rekreativne staze i putevi 96
1.3.4.13. Uređene obale rijeka i jezera 97
1.3.4.14. Objekti za posmatranje prirodnih rijetkosti 98
1.3.4.15. Objekti za predah i kraće zadržavanje turista 98
1.3.4.16. Objekti za avanturističke aktivnosti i drugo 99
1.3.4.17. Turistička suprastruktura 100
1.3.5. Analiza turističkog tržišta Kantona Sarajevo 103
1.3.5.1. Obilježja turističke ponude 103
1.3.5.2. Obilježja turističke potražnje Kantona Sarajevo 112
1.3.6. Ljudski potencijali u turizmu 123
1.3.7. Obilježja menadžmenta i marketinga destinacije 138
1.3.8. Prikaz potencijala turističke ponude Kantona Sarajevo 149
1.4. Finansijski potencijali za razvoj turizma u Kantonu Sarajevo 153
1.4.1. Sredstva Turističke zajednice KS 153
1.4.2. Sredstva budžeta Kantona Sarajevo 157
1.4.3. Sredstva budžeta lokalnih zajednica u Kantonu Sarajevo 158
1.4.4. Sredstva u okviru programa podrške maloj privredi 159
1.4.5. Sredstva raspoloživa kroz programe Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo 162
1.4.6. Sredstva po osnovu subvencija za razvoj turizma i avio-saobraćaja 162
1.4.7. Međunarodni projekti kao izvor finansiranja turizma 162
1.4.8. Saradnja sa privatnim sektorom 165
1.4.9. Projicirana sredstva za finansiranje projekata u oblasti turizma u Kantonu Sarajevo 166
2. SWOT ANALIZA I STRATEŠKO FOKUSIRANJE 168
2.1. SWOT matrica 168
2.2. Strateški fokusi 170

3. VIZIJA RAZVOJA, STRATEŠKI CILJ SA INDIKATORIMA I MODEL RAZVOJA PORTFOLIA TURISTIČKIH PROIZVODA 172
3.1. Model razvoja portfolia turističkih proizvoda KS 173
OPERATIVNI DIO STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA 175
4. PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA 176
4.1. Pregled mjera za Prioritet 1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma 178
4.2. Pregled mjera za Prioritet 2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude 183
5. KLJUČNI STRATEŠKI PROJKETI 193
5.1. Strateški projekti u okviru Prioriteta 1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma . 194
5.2. Strateški projekti u okviru Prioriteta 2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude 200
6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA 211
7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR 216
8. OKVIR ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA STRATEGIJE RAZVOJA 217
PRILOZI 220
1. Detaljan pregled mjera 221
1.1. Detaljan pregled mjera za prvi prioritet Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma 221
1.2. Detaljan pregled mjera za drugi prioritet 229
2. Pregled mjera sadržanih u strategijama Grada i općina 242
3. Pregled projekata sadržanih u strategijama razvoja Grada i općina za periodu do 2027. godine po prioritetima Strategije razvoja turizma KS 246
4. Statistika turizma 248
4.1. Turistički dolasci i noćenja u Federaciji BiH, 2019–2022. 248
4.2. Smještajni kapaciteti 250
Popis tabela, slika, mapa 253
Popis tabela 253
Popis slika 254
Popis mapa 256
Literatura i izvori 257

Skraćenice

AP	Akcioni plan
BAM	Konvertibilna marka
BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
DT	Direkcija za turizam
EC	European Commission
ETC	European Travel Commission
EU	European Union
FBiH	Federacija Bosna i Hercegovina
GIZ	Deutsche Gesellschhaft fur Internationale Zausammenarbeit
GS	Grad Sarajevo
ITTI	International Travel & Tourism Institute
JLS	jedinice lokalne samouprave
JU	Javna ustanova
KJP	Kantonalno javno preduzeće
KM	konvertibilna marka
KS	Kanton Sarajevo
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
NG	Novi Grad
NS	Novo Sarajevo
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development
OK	Obrtnička komora
PK	Privredna komora
PP	Prostorni plan
PPPP	Prostorni plan posebnih područja
SDG	Održivi razvojni ciljevi
SEF	Svjetski ekonomski forum
SERDA	Sarajevska regionalna razvojna agencija
SG	Stari Grad
TAC	Tourism Advisory Committee
TZ	Turistička zajednica
TZKS	Turistička zajednica Kantona Sarajevo
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNWTO	United Nations World Tourism Organization
UP	Urbanistički plan
UPKS	Udruženje poslodavaca Kantona Sarajevo
UPKFBiH	Udruženje poslodavaca Federacije BiH
USAID	United States Agency for International Development
UTA	Udruženje turističkih agencija
WB	World Bank
WEF	World Economic Forum
ZAP	Zeleni akcioni plan

Učesnici u procesu izrade

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo

, ministar

Radna grupa za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona[1]

dipl. pravnik, sekretar Ministarstva privrede KS, predsjednik

direktor Direkcije za turizma, Ministarstvo privrede KS

Emina Kašmo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo

SERDA

GIZ

Turistička zajednica KS

, profesor marketinga, Ekonomski fakultet UNSA

, profesor geografije, PMF UNSA

, predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma

predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma

SERDA, administrativno-tehnički poslovi za Radnu grupu

Ekonomski institut Sarajevo

profesor ekonomije, direktor Ekonomskog instituta, vođa tima

profesor marketinga

, profesor međunarodne ekonomije i razvoja

profesor mikroekonomije

geografskih nauka u oblasti regionalnog i prostornog planiranja, docent

ekspert za outdoor turizam

[1] Zadaci Radne grupe: priprema informacije o stanju turizma u KS, izrada projektnog zadatka, prethodna provjera tržišta, praćenje procesa izrade Prijedloga strategije, koncačna verifikacija Nacrta strategije, konačna verfiikacija Prijedloga strategije, drugi poslovi (Rješenje broj 07-08-18-50499/22 od 28. 02. 2023.)

Učesnici radionica

Elegance tours d.o.o.
Ekonomski institut Sarajevo
UNESCO
HBRD Hoteli Ilidža d.d.d
Blossom d.o.o.
Turistički magazin Furaj
JP Međunarodni aerodrome Sarajevo
Umjetnička galerija BiH
Općina Ilijaš
Općina Trnovo
Udruženje turističkih agencija UTA BiH
Gradska uprava
Ekonomski institut Sarajevo / Ekonomski fakultete UNSA
KJKP "Rad Sarajevo"
Javna ustanova Fond memorijala KS
KJKP Park d.o.o
Green Visions
Općina Stari Grad Sarajevo
Općina Stari Grad Sarajevo
KUIP Kantonalna uprava za inspekcijske poslove
Općina Ilidža
KJU za zaštićena prirodna područja
Općina Stari Grad Sarajevo
TZKS
Udruženje hotelijera i restoratera BiH
ZZPRKS Zavod za planiranje i razvoj Kantona Sarajevo
Ekonomski institut Sarajevo / Ekonomski fakultet Sarajevo
SERDA
Udruženje Alternativa
Ministartsvo obrazovanja i odgoja Kantona Sarajevo
Skupština Kantona Sarajevo, član Skupštine
Planinarski savez Kantona Sarajevo
Skupština Kantona Sarajevo, član Skupštine
KUIP Kantonalna uprava inspekcijskih poslova KS
SAKUD - KS

Ministarstvo privrede KS Direkcija za turizam Direktorica

TERRA DINARICA

Obrtnička komora Kantona Sarajevo

KJU za zaštićena prirodna područja KS

Green Visions

Komisija za kulturu i sport

Udruženje hotelijera i restoratera u BiH

Zavod za zaštitu spomenika

Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historisjkig nasljeđa KS

Ministratsvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo

Ministastvo nauke, visokog obrazovanja i mladih, Kantona Sarajevo

Općina Novo Sarajevo

Željeznice FBiH

Blossom d.o.o. Putnička/turistička agencija

Turistički zastupnik

Skupština Kantona Sarajevo, član Skupštine

Općina Centar

MUP Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo

KJKP "Rad"

Udruženje "Sahan"

"Meet Bosnia" d.o.o. Udruženje turističkih privrednika BiH

KJKP "Park" d.o.o. Sarajevo

Ekonomski institut Sarajevo / Ekonomski fakultet UNSA

JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola

Općina Novi Grad Sarajevo

Ekonomski institut / Ekonomski fakultet UNSA

MEET Bosnia

JU Collegium Artisticum

Općina Trnovo

ZZPRKS Zavod za planiranje i razvoj Kantona Sarajevo

JU Srednja ugostiteljsko turistička škola

SERDA

Općina Centar

Hotel Hills

Ekonomski institut Sarajevo / PMF UNSA

KJU Zašićena prirodna područja KS

GIZ

IPC/SWF

UNESCO

KJKP Rad

Insider d.o.o. Turistička agencija

Green Visions d.o.o.

Kantonalni zavod za zaštitu spomenika, direktor

SERDA

JP Međunarodni aerodrom Sarajevo

Insider

Spirit Tours Sarajevo

JP Sarajevo

Intervju

Pomoćnik ministrice u Sektoru za turizam i ugostiteljstvo, Federalno ministarstvo okoliša I turizma

, Pomoćnik gradonačelnice Gradska služba za lokalno poslovanje Grad Sarajevo

Udurženej poslodavaca Kantona Sarajevo

predsjednik Privredne komore Kantona Sarajevo

irektor JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola

, Turistička zajednica Kantona Sarajevo

pomoćnik Ministrice, Sektor za srednje obrazovanje i obrazovanje odraslih, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo

direktor Zavoda za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo

, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH GIZ

, Green Visions

Green Visions

direktorica Direkcije za turizam Kantona Sarajevo

Napomena: Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo je upitilo poziv prema svim pojedinacima, organizacijama, institucijama koji djeluju u području javnog, privatnog i civilnog sektora (lista pozvanih dostupna u Direkciji za turizam Ministarstva privrede). Sve aktivnosti vezane za proces su bili potpuno transapretne. Javnost je komunicirana putem web stranice Ministarstva privrede i drugim kanalima informiranja putem resornog ministarstva.

UVODNE NAPOMENE

Vlada Kantona Sarajevo je 12. decembra 2022. godine donijela Odluku da Ministarstvo privrede, u saradnji s Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u BiH i Sarajevskom regionalnom agencijom za razvoj (SERDA), provede aktivnosti na pripremi i izradi Strategije razvoja turizma KS do 2030. godine.

Prvo, 28. 02. 2023. godine Imenovana je Radna grupe od deset članova za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, kao i za nadzor i monitoring nad izradom ovog dokumenta u sastavu: M dipl. pravnik, sekretar Ministarstva privrede KS, predsjednik; direktor Direkcije za turizma, Ministarstvo privrede KS; Zavod za planiranje razvoja KS; SERDA; GIZ; TZ KS; Dr. profesor marketinga, Ekonomski fakultet UNSA; D profesor geografije, PMF UNSA; S predstavnici privatnog sektora iz oblasti turizma. Administrativno-tehničke poslove za Radnu grupu osiguravala je SERDA.

Radna grupa je pripremili projektni zadatak i njegovu realizaciju, uz stalni nadzor, monitoring i praćenje u skladu sa Odlukom, polovinom 2023. godine povjerila timu Ekonomskog instituta Sarajevo u sastavu: redovni profesor ekonomije, direktor EIS, voditelj tima i članovi tima: I redovni profesor marketinga; redovni profesor međunarodne ekonomije i razvoja; Dr. Merima Činjarević, vanredni profesor mikroekonomije; Dr. docent geografskih nauka u oblasti regionalnog i prostornog planiranja, docent i ekspert za outdoor turizam.

Nakon toga, definirani su i drugi učesnici u procesu izrade strateškog dokumenta, osigurana vertikalna i horizontalna koordinacija u toku procesa izrade, precizirani rokovi i izvještavanje, kao i drugi bitni elementi metodologije, procesa i strukture dokumenta.

Ključni principi koji su poštovani u procesu pripreme, izrade, konsultacija i usvajanja dokumenta Nacrta strategije razvoja turizma KS, u skladu sa zakonom, dobrom praksom i projektnim zadatkom su: princip otvorene metode koordinacije, ili skraćeno OMK, jednakih mogućnosti, partnerstva, javnosti i transparentnosti, kao i princip horizontalne i vertikalne koordinacije.

Prva radionica održana je 7. jul 2023. u zgradi KS sa fokusom na upoznavanje učesnika sa procesom i ishodima po fazama, animiranje prisutnih i svih drugih učesnika javnog, privatnog i civilnog sektora, osiguravanje participacije i vlasništva nad procesom, prezentiranje rezultata analize trenutne situacije u razvoju turizma Kantonu Sarajevo.

Druga strateška radionica je održena u 14. septembra 2023. godine. U sklopu radionice su diskutovani elementi situacione analize, SWOT matrice, vizija i cilj razvoja sa indikatorima kao bitni elementi strateške platforme.

Strateška platforma je prezentirana Radnoj grupi i upućena na javne konsultacije u trajanju od 30 dana (4. oktobar – 3. novembar 2023. godine). Strateška platforma i drugi relevantni dokumenti za javne konsultacije su bili dostupni putem stranice Ministarstva. Korišteni su i drugi kanali komunikacije sa javnim, privatnim i civilnim sektorom.

Ministarstvo privrede KS i Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA su Stratešku platformu Strategije razvoja turizma KS javnosti predstavili i 23. oktobar 2023. godine u okviru manifestacije Zelena sedmica i prezentacije projekta Razvoj održive turističke prakse i energetski efikasnog

poslovanja u BiH, čiji su implementatori SERDA i Ministarstvo privrede KS, uz sufinansiranje EU i Njemačka vlada (BMZ).

Nakon finaliziranja i prihvaćanja strateške platforme od strane Radne grupe, prelazi se na izradu operativnog dijela strategije. To je uključivalo: određivanje prioriteta i mjera (diskutovane na trećoj radionici 30. novembar 2023. godine), zatim izbor strateških projekata (diskutovane i oblikovane na četvrtoj radionici 21. decembra 2023. godine), provjeru međusobne usklađenosti strateških dokumenata, izradu indikativnog finansijskog okvira i definiranje okvira za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strateškog dokumenta.

Druge javne konsultacije u trajanju od 30 dana održane su u periodu 13. mart – 11. april 2024. godine nakon usvajanja Nacrta strategije od strane Radne grupe.

Nacrt strategije sa uključenim rezultatima drugih javnih konsultacija je razmatran na nivou Radne grupe, zatim prezentovan i diskutovan 28. maja i 3. juna 2024. godine u Ministarstvu privrede KS. Zaključeno je da se Nacrt strategije razvoja turizma KS nakon verifikacije od strane Radne grupe i Ministarstva privrede uputi u dalju proceduru prema Vladi KS.

Prema tome, u procesu je participiralo sto učesnika[2] iz javnog, privatnog i civilnog sektora, organizirane su četiri radionice, organizirano je jedno posebno javno predstavljanje u prostorima Europe house (Delegacije EU). Održane su dvoje javne konsultacije u trajanju od po 30 dana, i to prve konsultacije (strateška platforma) u periodu 4. oktobar – 3. novembar 2023. godine i druge javne konsultacije (nacrt strategije razvoja turizma KS) u periodu 13. mar – 11. april 2024. godine. Sve faze izrade Nacrta strategije bile su predmet praćenja, analize, diskusije i verifikacije od strane Radne grupe.

U procesu su korišteni metoda intervjua (dvanaest intervjua)[3], metoda analize sekundarnih izvora (statistika, studije, istraživanja, publikacije, knjige, drugo), metoda uvida u stanje na terenu, mapiranje, metoda konsultacija, metoda SWOT, TOWS, PEST analize, korištene su radionice (četiri sa fokusom na situacionu analizu, stratešku platformu, prioritete i projekte), javne konsultacije u trajanju po 30 dana (prve o strateškoj platformi, druge o nacrtu strategije), sinteza, ocjena, projekcije.

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo, u skladu sa projektnim zadatkom, sadrži četiri osnovne cjeline, i to: uvodne napomene, stratešku platformu, operativni dio strategije i priloge. Dokument ima više od 270 stranica (A4 format, Font kalibri 12, jednostruki prored), 58 tabela, 65 slika i 11 mapa (ukupno 134 ilustracije), korišteno je preko 180 relevantnih izvora.

U uvodnim napomena dat je pregled pravnog osnova, principa, učesnika, procesa, metodologije, strukture dokumenta.

[2] Članovi Radne grupe, Članovi tima Ekonomskog instituta, 83 učesnika radionica,

Strateška platforma u skladu sa zakonom, uredbom, projektnim zadatkom i dobrom praksom sadrži: Situacionu analizu, SWOT analizu i strateško fokusiranje, Viziju razvoja i strateški cilj sa indikatorima.

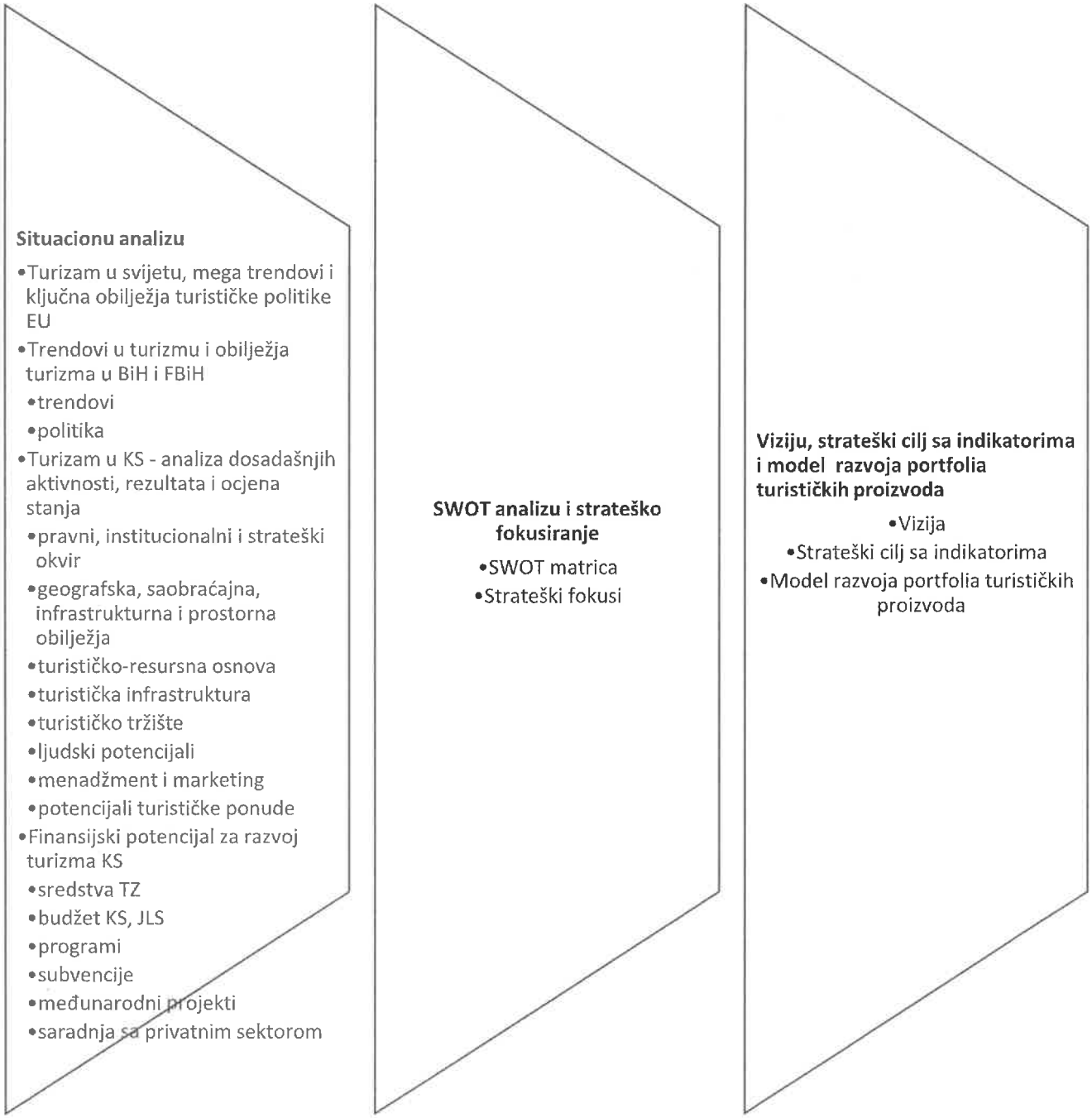
Operativni dio sadrži: Prioritete i mjere sa indikatorima, Ključne strateške projekte po prioritetima, Provjeru međusobne usklađenosti strateških dokumenata, Indikativni financijski okvir, Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju Strategije razvoja.

Detaljan pregled mjera, Pregled mjera/projekata jedinica lokalne samouprave, Statistika turizma, Popis slika, tabela, grafikona, mapa i Pregled korištenih izvora prezentiraju se u okviru Priloga.

STRATEŠKA PLATFORMA RAZVOJA TURIZMA

U skladu sa metodologijom, strateška platforma razvoja turizma sadrži tri osnovne cjeline, i to: situacionu analizu, zatim SWOT analizu i strateško fokusiranje i, na kraju, viziju, strateški cilj sa indikatorima i model razvoj portfolia turističkih proizvoda.

Slika 1 Struktura strateške platforme razvoja turizma KS

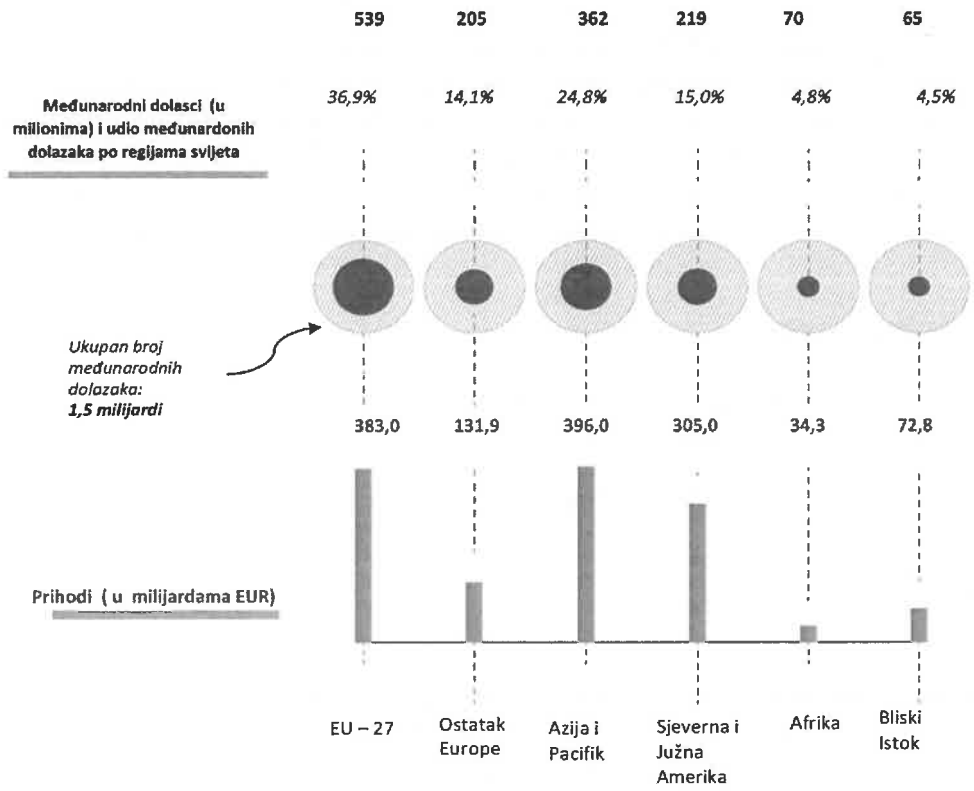
1. SITUACIONA ANALIZA

1.1. Turizam u svijetu, mega trendovi u turizmu i ključna obilježja turističke politike EU

1.1.1. Turizam u svijetu

Prije pandemije COVID-19 , EU je bila najposjećenija regija svijeta (Slika 1). Države članice grupe EU-27 zabilježile su 2019. oko 539 miliona međunarodnih dolazaka turista, što predstavlja oko 37 % ukupnog broja dolazaka na globalnom nivou. Također, EU – 27 je tokom 2019. godine generisala oko 1/3 prihoda od međunarodnog turizma na globalnom nivou. Četiri države članice EU-27 (Francuska, Španija, Italija i Njemačka) spadaju u deset zemalja svijeta s najboljim rezultatima u pogledu međunarodnih dolazaka turista i prihoda od turizma.

Slika 2. Međunarodni dolasci i prihodi od međunarodnih dolazaka po regijama svijeta, 2019.

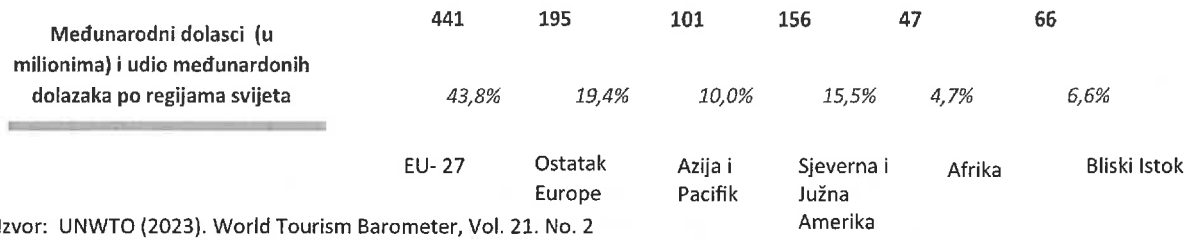

Izvor: Evropski Revizorski Sud (2021). Podrška EU-a za turizam Potreba za novim strateškim usmjerenjem i boljim pristupom finansiranju

Kada je riječ o direktnim i indirektnim ekonomskim efektima turizma, procijenjeno je da je 2019. sektor turizma generisao 10,4% BDP-a na globalnom nivou. Osim toga, u predpandemijskoj 2019., u turizmu je bilo zaposleno 10,6% ukupne svjetske radne snage, a što predstavlja oko 33 miliona radnih mjesta. Tokom 2019., TOP 10 država koje su bilježile najveći broj turističkih odlazaka bile su Kina,

Sjedinjene Američke Države, Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Ruska federacija, Australija, Kanada, Južna Koreja i Italija.

Slika 3 Međunarodni dolasci po regijama svijeta, 2022.

Izvor: UNWTO (2023). World Tourism Barometer, Vol. 21. No. 2

Pandemija COVID-19 je najnepovoljnije uticala na turizam Azije i Pacifika, gdje je u rekordnoj 2019. broj turističkih dolazaka iznosio 360 miliona, dok je 2021. iznosio 25 miliona, što predstavlja pad broja turističkih dolazaka za 93%. Zatim slijede Bliski Istok i Afrika, koji su tokom 2021. zabilježili pad broja turističkih dolazaka od 70% u odnosu na rekordnu 2019. U 2021., broj turističkih dolazaka u Sjevernu i Južnu Ameriku zabilježio je pad od 63% u odnosu na 2019. Također, 2021. Evropa je zabilježila pad broja turističkih dolazaka od 59% u odnosu na rekordnu 2019.

Podaci o broju turističkih dolazaka u 2022. pokazuju da su najveći oporavak turizma nakon pandemije COVID-19 zabilježile dvije regije u svijetu – Bliski Istok i Evropa. Tokom 2022. broj međunarodnih turističkih dolazaka u Evropu dostigao je 80% broja turističkih dolazaka zabilježenih u 2019. Afrika, te Sjeverna i Južna Amerika dostigle su oko 70% međunarodnog turističkog saobraćaja zabilježenog prije pandemije COVID-19, a Azija i Pacifik samo 28%. Prema predviđanjima UNWTO-a, očekuje se da će broj međunarodnih turističkih dolazaka dosegnuti predpandemijski nivo tokom 2024. (UNWTO, 2023).

1.1.2. Mega trendovi u turizmu

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, definisala je četiri ključna megatrenda koja će uticati na razvoj turizma u narednim desetljećima (OECD, 2018):

- Evolucija potražnje turista uslijed demografskih promjena
- Održivi razvoj turizma
- Digitalna revolucija
- Mobilnost turista

Evolucija potražnje uslijed demografskih promjena. Prema OECD-u, demografske promjene imat će značajne efekte na sektor turizma tokom narednih desetljeća. OECD navodi četiri ključna demografska trenda koja će obilježiti turizam do 2040. godine: (a) porast turističkih kretanja među starijom populacijom, (2) porast učešća Generacije Y i Generacije Z u ukupnoj svjetskoj populaciji; (3) brza ekspanzija srednje dohodovne klase na globalnom nivou; i (4) visok nivo obrazovanja populacije na globalnom nivou (OECD, 2018). Čini se da svi ti demografski trendovi pružaju prilike za rast turističke industrije. Kako stanovništvo stari i sve više ljudi ulazi u „zlatno doba" života (60+ dob), veća je vjerovatnoća da će primanja i ušteđevinu potrošiti na slobodne aktivnosti poput putovanja. Slično tome, rast srednje dohodovne klase na globalnom nivou implicira da će ljudi vjerovatno više trošiti novca na aktivnosti poput turizma.

Iako postoji značajan potencijal za rast turizma povezan s ovim demografskim promjenama, izazovi se mogu pojaviti u budućnosti. S globalnom populacijom koja stari, besprijekoran prevoz do i unutar destinacije, strateško je pitanje kojem će se sve više trebati baviti kreatori turističkih politika. Na primjer, fizička turistička infrastruktura (npr. saobraćajni sistemi, komunikacijski sistemi) treba biti pažljivo osmišljena kako bi se zadovoljile potrebe većeg broja turista smanjene mobilnosti. U kontekstu mobilnosti, univerzalni dizajn odnosi se na one saobraćajne sisteme koji se prilagođavaju različitim mogućnostima i potrebama. Usvajanje univerzalnog pristupa u saobraćajnim sistemima može proširiti potencijalna turistička tržišta kako bi uključila osobe s posebnim potrebama, dok bi također rješenja takvog pristupa koristila i putnicima bez poteškoća u kretanju. Na primjer, rampe za olakšani pristup omogućuju pristup onim turistima s ograničenom pokretljivošću ili korisnicima invalidskih kolica, ali i pružaju pogodnost za turiste s prtljagom na točkovima ili roditelje koji putuju s djetetom u kolicima.

Porast učešća Generacije Y i Generacije Z u ukupnoj svjetskoj populaciji predstavlja priliku za budući razvoj turizma. Međutim, pripadnici Generacije Y i Generacije Z se razlikuju od prethodnih generacija po turističkim motivima i ponašanju, a što posljedično oblikuje ključne mikro-trendove u turizmu: kreativni turizam, nove i nepoznate destinacije i turistička iskustva te digitalni turizam (Ketter, 2021).

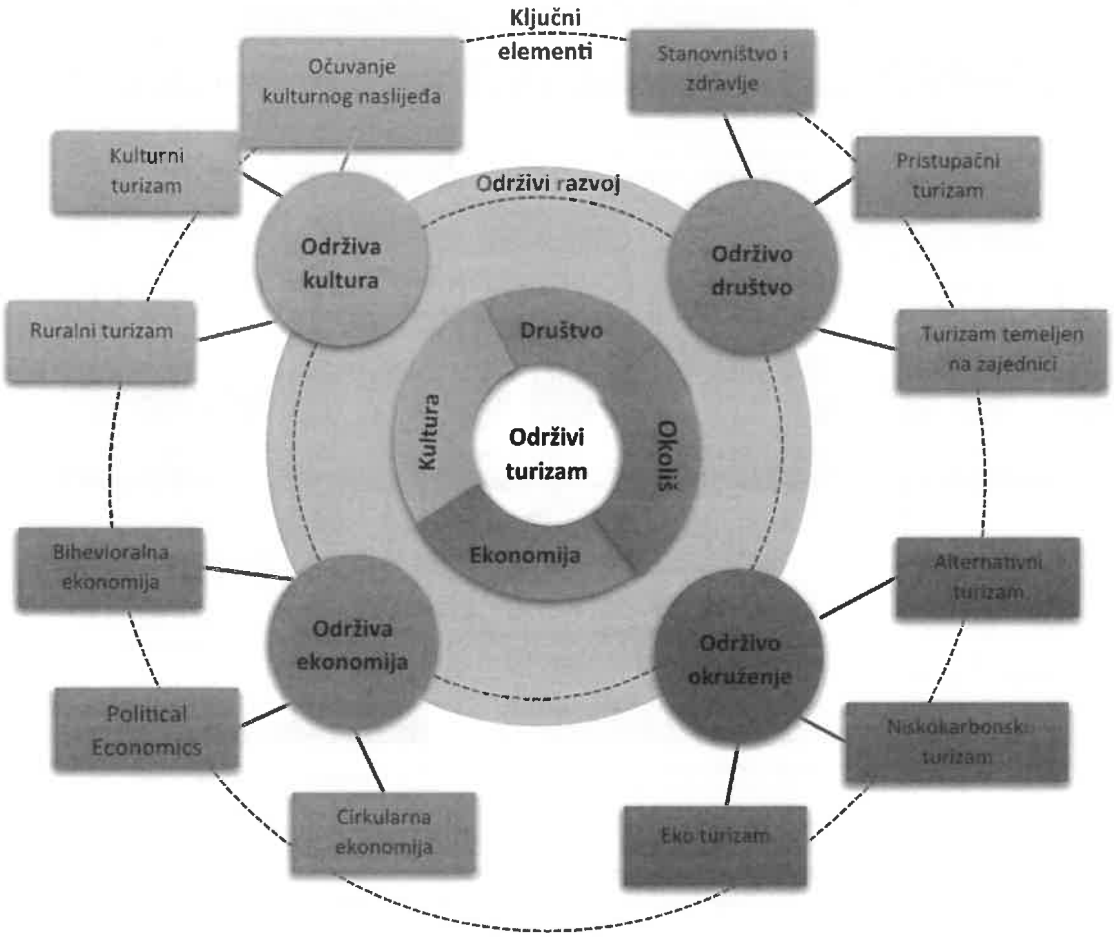
- Kreativni turizam. Ključni motivi turističkih putovanja Generacije Y i Generacije Z su želja za istraživanjem interakcijom i doživljaj svijeta. Ova demografska grupa turista teži slobodi i fleksibilnosti, a putovanja doživljavaju kao priliku za otkrivanje svijeta i sebe. Potraga za autentičnim doživljajima te aktivno učešće turista u procesu kreiranja tih doživljaja doveli su do razvoja kreativnog turizma. Kreativni turizam je oblik kulturnog turizma, a definiše se kao, „turizam u kojem je putovanje usmjereno na angažovano i autentično iskustvo, s participativnim učenjem putem umjetnosti, nasljeđa ili posebnih karakteristika mjesta, a što turistima omogućuje stvaranje veze s onima koji žive na tom mjestu i kreiraju njegovu životnu kulturu" (UNESCO, 2006).
- Nove i nepoznate destinacije i turistička iskustva (engl. *off-the-beaten tourism*). Kada je riječ o odabiru destinacije, pripadnici Generacije Y i Generacije Z daju prednost destinacijama koje su manje popularne odnosno „izranjajućim" destinacijama koje percipiraju autentičnim; pokazuju manji interes za putovanjem u uobičajene destinacije, koje njihovi roditelji preferiraju; izbjegavaju destinacije koje su suočene s pojavom prekomjernog turizma, tragaju za autentičnim turističkim proizvodima i doživljajima koje pružaju mala i srednja lokalna preduzeća i domaćinstva.
- Saradničke usluge smještaja (engl. *peer-to-peer accommodation*). Jedna od ključnih razlika u ponašanju prilikom putovanju između Generacije Y i Generacije Z i prethodnih generacija jeste njihov izbor smještaja. Ekonomija dijeljenja je vrlo popularna među mlađim generacijama, a dijeljenje smještajnih objekata jedna je od najvećih niša ekonomije dijeljenja. Razvoj online platformi temeljenih na ekonomiji dijeljenja - platforme za iznajmljivanje smještaja, platforme za razmjenu smještaja i platforme za iznajmljivanje prostora za vrijeme godišnjeg odmora i izbivanja iz doma, potakao je trend rezervisanja alternativnih oblika smještaja umjesto klasičnog rezervisanja smještaja u hotel.
- Digitalni turizam. Pripadnici generacije Y i Z su mladi ljudi koji su odrasli u digitalnom dobu - „digitalni urođenici" (engl. *Digital Naitives*). Amadeus, pružaoci informatičkih usluga za turističku industriju, izdvaja sedam ključnih obilježja „digitalnih urođenika" koji će uticati na budući razvoj turističkih proizvoda: (1) potreba za personalizacijom i razlikovanjem od drugih, (2) traženje jednostavnih rješenja - stalan pristup internetu i 24-satna dostupnost Informacijama; (3) pronalaženje najbolje „vrijednosti za novac" (*last minute* rezervacije, putovanja izvan sezone i kupovina avio karata niskotarifnih avioprevoznika); (4) potreba dijeljenja turističkih iskustava putem društvenih mreža; (5) potreba za komunikacijom u stvarnom vremenu; (6) potreba za

snalaženjem, bilo kada i bilo gdje (korištenje barkodova, QR kodova, GeoBrowsing-a, i sl.); i (7) potreba za proširenom stvarnošću.

Također, brza ekspanzija srednje dohodovne klase i visok nivo obrazovanja svjetske populacije pruža priliku za budući razvoj turizma, uz istovremeno nametanje potrebe za prilagođavanjem turističkih proizvoda preferencijama ove grupe turista (OECD, 2018).

Održivi razvoj turizma. Koncept održivog turizma nastao 1980-tih kao odgovor na negativne eksternalije turističkih aktivnosti, poput onečišćenja prirodne sredine nepovoljnih uticaja na društva i kulture lokalnih zajednica. Svjetska turistička organizacija definiše održivi turizam kao ,,onaj koji zadovoljava potrebe turista i receptivnih regija u aktualnom momentu, pri čemu se čuvaju i unapređuju mogućnosti za budućnost (UNWTO, 1998). Održivi turizam uključuje tri dimenzije: ekološku, društvenu i ekonomsku. Prema tome, svaki oblik turizma koji istovremeno ,,balansira" sve tri dimenzije održivosti (ekološka, socijalna, ekonomska) može se smatrati održivim turizmom. S obzirom na međupovezanost kulture i turizma, ponekad se kultura, kao dimenzija društvenog razvoja, izdvaja kao posebna dimenzija održivog turizma.

Slika 4. ***Ključni aspekti održivog turizma***

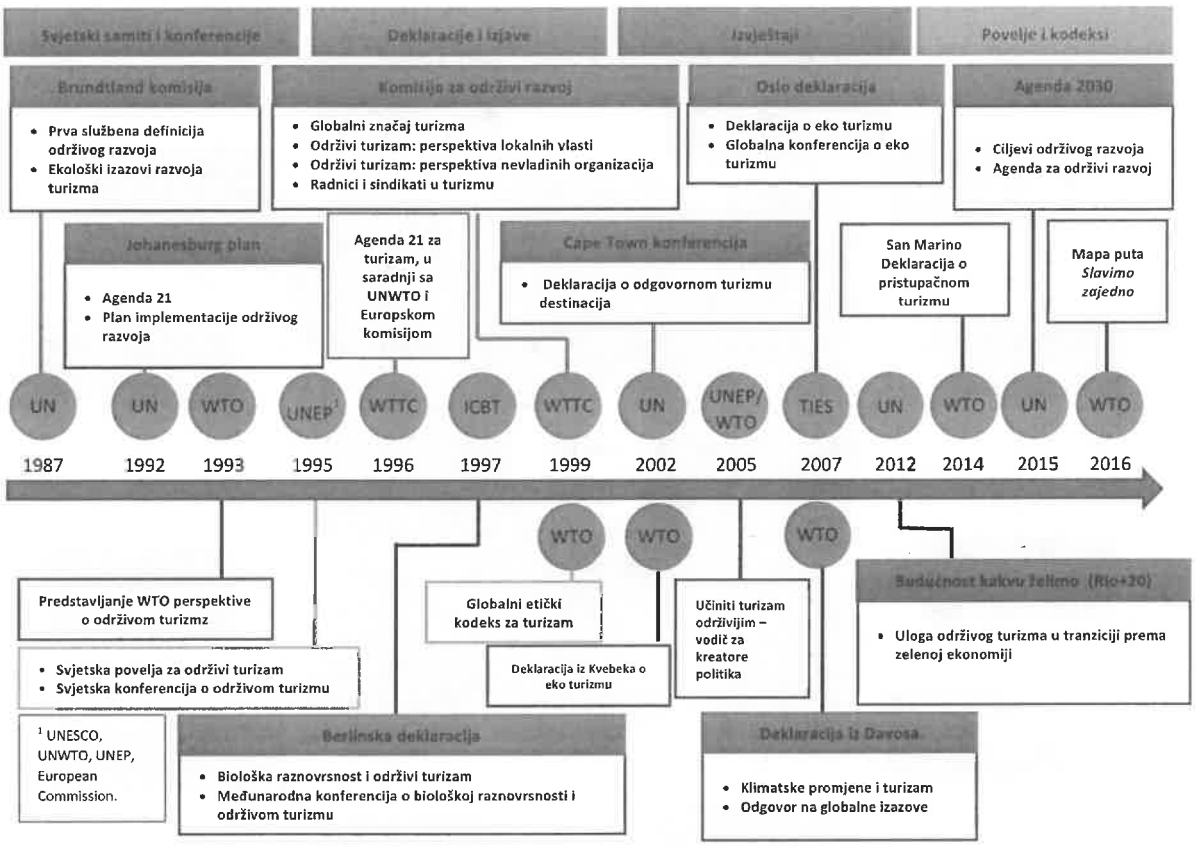

Izvor: Pan,S.Y.,; Gao, M., Kim, H. Shah, K. J., Pei, S.L., Chiang, P. C. ((2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. Science of The Total Environment, 635(1), 452–469., str. 454.

Slika prikazuje koncept održivog turizma koji ukazuje na potrebu postizanja holističkog pristupa u razvoju turizma odnosno razvoja turizma koji će ,,pomiriti" ekološke, društvene, kulturne i ekonomske aspekte razvoja turizma.

Iako se razvoj i okoliš, razvoj bez uništenja i razvoj u skladu s okolišem spominje tokom 1970-ih i početkom 1980-tih, prva službena definicija održivog razvoja ponuđena je tek 1987. u izvještaju *Naša zajednička budućnos*t (engl. *Our Common Future*) poznatiji kao izvještaj Brundtland. Od tada pa do danas održano je mnogo međunarodnih konferencija, kongresa, samita i sastanaka iz kojih su proizašle različite deklaracije, izvještaji, rezolucije, kodeksi, vezani uz koncept održivog razvoja (Slika 4).

Slika 5. Pregled ključnih događanja iz područja održivog razvoja turizma

Izvor: Pan, S.Y.,; Gao, M., Kim, H. Shah, K. J., Pei, S.L., Chiang, P. C. ((2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. Science of The Total Environment, 635(1), 452–469., str. 454.

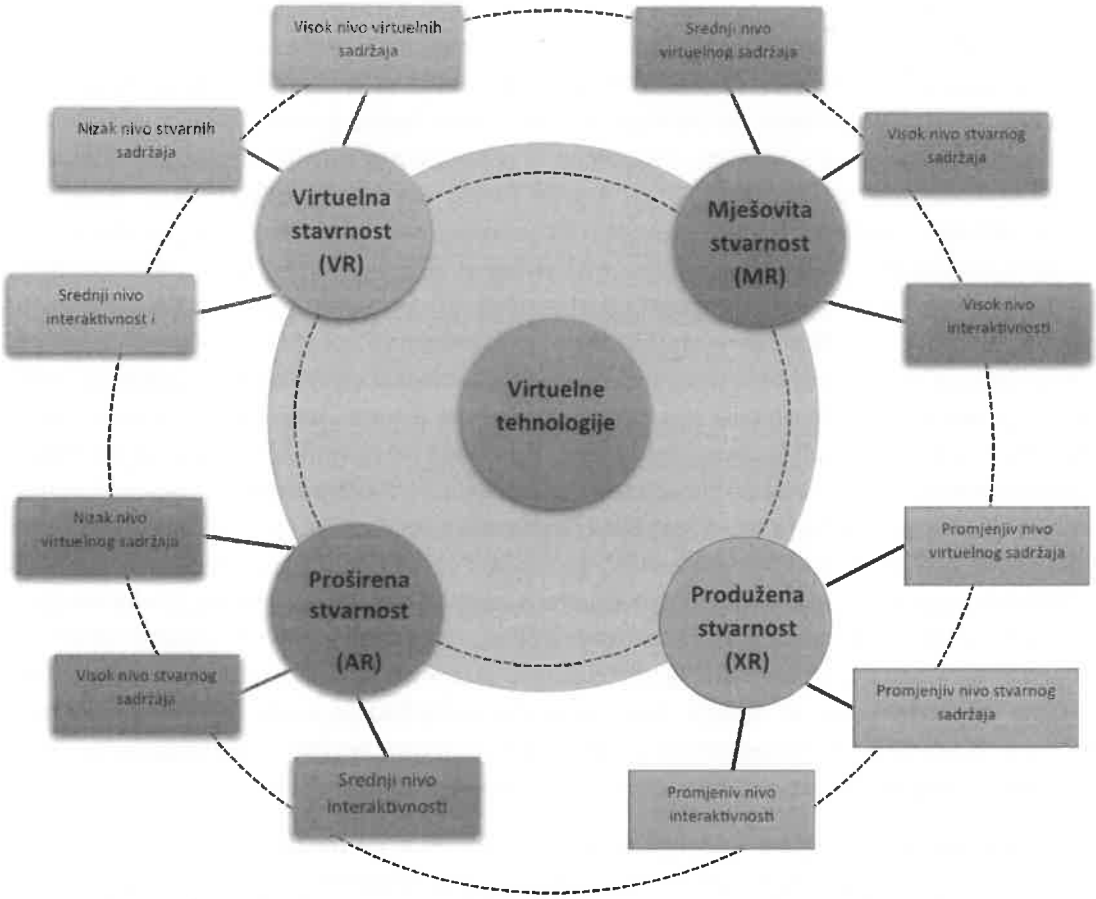
Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj navodi da će klimatske promjene imati značajan uticaj na turizam u narednim desetljećima. Imajući u vidu da se prirodna sredina mijenja, pod uticajem klimatskih promjena, sve destinacije, a posebno one koje svoju turističku ponudu temelje na prirodnim resursima, trebaju primijeniti integrisani pristup upravljanju turizmu. Takav pristup upravljanja turizmom uključuje mjere zaštite, očuvanja i upravljanja prirodnim i kulturnim resursima te razvoj infrastrukture i vještine potrebne za ispunjavanje očekivane buduće potražnje. Takav će pristup pomoći da se osigura održivi razvoj turizma odnosno razvoj turizma koji se fokusira na održivost okoliša, inkluzivnost, diversifikaciju, inovacije i strateška poboljšanja produktivnosti u sektoru turizma.

Digitalna revolucija. Nove tehnologije kontinuirano dovode do promjena u sektoru turizma na globalnom nivou, a čini se da se brzina i obuhvat tih promjena sve više povećava (OECD, 2018). Od ekonomije dijeljenja (engl. Sharing Economy) preko Interneta stvari (engl. *Internet of Things*), umjetne inteligencije (engl. *Artifical Intelligence*, AI), blockchain tehnologije (engl. *Blockchain Technology)* do analitike velike količine podataka (engl. *Big Data Analytics*), niz izranjajućiih inovacija kreira prilike za sve sektore, uključujući i sektor turizma. Turizam 4.0 je izraz kojim se opisuje trend rastuće upotrebe "Big data", umjetne inteligencije, računarstva u oblaku (engl. *Cloud Computing*) i drugih računalnih tehnologija za stvaranje potražnje i poboljšanje usluga unutar turističkog lanca vrijednosti (Pencarelli, 2020). Dakle, Turizam 4.0. predstavlja eko-sistem turističkog lanca vrijednosti koji se temelji na šest definisanih principa Industrije 4.0: interoperabilnost, virtualizacija, decentralizacija, djelovanje u realnom vremenu, orijentisanost na uslugu i modularnost (Pencarelli, 2020).

Interoperabilnost se odnosi na sposobnost poslovnih procesa i informacijskih sistema koji ih podržavaju da razmjenjuju podatke, informacije i znanje. Interoperatibilnost u turizmu omogućuje stvaranje personalizovanih turističkih doživljaja od ranih faza rezervacije putovanja do faze nakon putovanja. Virtuelizacija odnosno virtuelna stvarnost omogućuje turistu da istražuje destinacije bez fizičkog putovanja. Svjetski Ekonomski forum (2022) istakao je da je turizam jedan od ključnih sektora koji može iskoristiti pogodnosti tzv. Mettaverzuma odnosno konvergencije fizičkog i digitalnog života koji okuplja ljude, prostore i stvari u virtuelnim ili proširenim digitalnim prostorima (Buhalis et al, 2023). Koristeći ,,digitalne blizance" (engl. *Digital Twins*), destinacije mogu kreirati svoje digitalne replike i digitalne replike turističkih atrakcija u vrtuelnom prostoru te informisati potencijalne turiste o historiji destinacije te faktorima turističke privlačnosti destinacije. Korištenje fotorealističnog prikaza za stvaranje impresivnih virtuelnih turističkih iskustava može potaknuti interes za fizičkim putovanjem u destinaciju. U kontekstu turizma, decentralizacija se odnosi na sposobnost učesnika u turističkom lancu vrijednosti da sami donose svoje odluke. Umjesto korištenja centralnih računara ili hijerarhijskog donošenja odluka, decentralizacija omogućuje učesnicima u turističkom lancu vrijednosti da pruže odgovore na promjene i prilagode svoje turističke proizvode zahtjevima turističkog tržišta. Djelovanje u realnom vremenu odnosi se na sposobnost prikupljanja i obrade podataka u realnom vremenu u okviru cijelog turističkog lanca vrijednosti čime se stvaraju pretpostavke za koordinaciju svih turističkih aktivnosti unutar destinacije. Orijentisanost na uslugu ogleda se u sposobnosti pristupa korisnim turističkim uslugama, proizvodima i informacijama o koristeći virtuelne i digitalne platforme dostupne u svakom trenutku. Modularnost se odnosi na postojanje modularnih sistema turističkih proizvoda i/ili usluga koji se mogu jednostavno prilagoditi u slučaju sezonskih fluktuacija ili promjena u potrebama pružanja novih proizvoda ili usluga, kao i u slučaju uključivanja novih tehnologija. Turizam 4.0 odgovara na potrebe tzv. Novog turiste ili Turiste 4.0 , koji traži održivost, personalizaciju, inovaciju, fleksibilnost, pogodnost, vezu s destinacijom i poboljšano iskustvo putovanja.

Dva ključna područja u kojima digitalizacija ima ključan uticaj na turizam su proces komunikacije s turistima i poboljšanje turističkih iskustava putem korištenja virtuelnih tehnologija ka što su virtuelna stvarnost (engl. *Virtuel reality* - VR, proširena stvarnost (engl. *Augmented Reality*- AR), mješovita stvarnost (engl. *Mixed reality*- MR) i produžena stvarnost (engl. *Extended Reality* – ER).

Slika 6. Virtuelne tehnologije i turizam

Izvor: Prilagođeno prema He, Z., Sui, X., Jin. G., Cao. L. (2019). Progress in virtuel reality and augmented reality based on holographic display. Applied Optics, 58(5), 7-81., str. 75.

Razlika između pojedinih virtuelnih tehnologija je u nivou prisutnosti virtuelnih i stvarnih sadržaja te u nivou interaktivnosti korisnika sa virtuelnim sadržajima u stvarnom vremenu i stvarnom svijetu. Virtuelna stvarnost (VR) ima visok nivo virtuelnih sadržaja i nizak nivo stvarnih sadržaja, što implicira da VR potpuno uranja korisnika u virtuelno okruženje. Posljedično, VR korisniku pruža srednji nivo interaktivnosti s virtuelnim sadržajima u stvarnom vremenu i stvarnom okruženju. Za razliku od AR, koja predstavlja presliku stvarnog okruženja u virtuelnom okruženju, proširena stvarnost predstavlja nadogradnju stvarnog svijeta s određenim virtuelnim sadržajima (npr. objektima, likovima, predmetima, i sl.). S obzirom da je nizak nivo virtuelnog sadržaja, te visok nivo stvarnog sadržaja, AR također korisniku nudi srednji nivo interaktivnosti. Mješovita stvarnost (MR) predstavlja kombinaciju VR-a i AR-a. S obzirom da MR sadrži srednji nivo i virtuelnih i stvarnih sadržaja, MR korisniku omogućuje visok nivo interaktivnosti s virtuelnim sadržajima u stvarnom vremenu i stvarnom okruženju. Produžena stvarnost (XR) predstavlja kombinaciju VR-a, AR-a i MR -a odnosno korisnici XR uređaja imaju mogućnost prebacivati se na različite virtuelne tehnologije – VR. AR i MR, te prilagođavati virtuelni sadržaj, stvarni sadržaj i interaktivnost svojim potrebama.

Mobilnost putnika. Saobraćaj je bitna komponenta turističkog lanca vrijednosti i ima ključnu ulogu u efikasnom prevozu turista do turističkog odredišta i prevoza turista između turističkih atrakcija

odredišta. Saobraćajna povezanost između pojedinih turističkih iskustava (npr. smještaj, atrakcije, komercijalne usluge itd.) može biti glavni element ocjene atraktivnosti određene destinacije. Posljedično, sinergije između saobraćajne i turističke politike je neophodna, pri čemu vlade imaju važnu ulogu u jačanju veza između ovih područja politika. Pružanje integrisanih, multimodalnih saobraćajnih sistema (uključujući kopneni, pomorski i zračni saobraćaj) između gradova ili preko granica zahtijeva koordinisane odgovore na tehnička, institucionalna i finansijska pitanja od strane različitih interesnih grupa. U narednim desetljećima brojni faktori, interni i eksterni, predstavljat će i prilike i izazove za kreatore politika. Samo neki od faktora koji će uticati na mobilnost putnika su promjene u imigracijskim i carinskim politikama, inovacije u saobraćaju, pristup saobraćajnoj infrastrukturi, i sl. Kreatori politika morat će odgovoriti na sve izazove te razviti politike i prakse koje potiču veću mobilnost putnika, uz istovremeno poticanje održivog turizma (OECD, 2018).

1.1.3. Ključna obilježja turističke politike EU

Evolucijski put razvoja turističke politike EU može se podijeliti u tri faze: (1) početne inicijative koordinisanog djelovanja EZ; (2) intenziviranje aktivnosti u kreiranju turističke politike EU – od zajedničkih inicijativa ka zajedničkim mjerama; i (3) jedinstvena aktivna turistička politika EU. Pregled ključnih dokumenata nastalih na putu razvoja turističke politike EU dat je u Tabeli ispod.

Tabela 1. Evolucijski put turističke politike EU

Godina	Dokument	Ključni pomaci
	Faza 1: Početne inicijative koordinisanog djelovanja u turizmu EZ	
1982.	Za zajedničku turističku politiku – prve smjernice	Utvrđene su temeljne smjernice turističke politike EEZ te su definisana sljedeća prioritetna područja: (1) važnost turizma u EZ; (2) sloboda kretanja i zaštita turista; (3) radni uslovi svih onih koju su uključeni u turizam; (4) saobraćaj i turizam; (5) regionalni razvoj I turizam; (6) zaštita nasljeđa EZ i turizam.
1986.	Jedinstveni Evropski akt	Jedinstvenim Evropskim aktom revidiran je ugovor iz Rima o osnivanju EZ te je uvedeno nekoliko novih područja zajedničke politike (unutrašnje tržište, ekonomska i socijalna povezanost, socijalna politika, istraživanje i razvoj, okoliš, vanjska politika – princip supsidijarnosti odnosno poduzimanje mjera na nivou EZ samo onda kada je efikasnije nego na nivou pojedinačne zemlje članice EZ),
	Odluka Vijeća EZ o utvrđivanju postupka savjetovanja i saradnje u području turizma	Odlukom Vijeća EZ o utvrđivanju postupka savjetovanja i saradnje u području turizma osnovan je Savjetodavni odbor za turizam. Zadatak Savjetodavnog odbora za turizam je olakšati razmjenu informacija, savjetovanje i, prema potrebi, omogućiti saradnju u pogledu turizma te posebno turističkih usluga.
1990.	Pravne smjernice za putovanje	Utvrđena je potreba za konvergencijom (približavanjem) zakona, propisa i administrativnih odredbi država članica EZ koje se odnose na pakete turističkih proizvoda koji se nude ili prodaju na području EZ.
1992.	Plan zajedničkih akcija za podršku turizmu	Trogodišnji plan kojim su definisani prioriteti, mjere i pilot projekti podrške turizmu. Plan se fokusirao na (a) poticanje intenzivnije razmjene turističkih informacija i (b) jačanje uloge EZ kao katalizatora u određenim segmentima turizma (kulturni turizam, ruralni turizam, omladinski turizam, društveni turizam).
	Faza 2: Intenziviranje aktivnosti u kreiranju turističke politike EU – od zajedničkih inicijativa ka zajedničkim mjerama	
1995.	Zelena knjiga o ulozi Unije u turizmu	EU definiše tri cilja razvoja turizma: (a) unapređenje turističkih kretanja unutar EU; (2) unapređenje Evropskog turističkog imidža; i (3) unapređenje konkurentnosti sektora turizma i kvaliteta turističkih usluga.
1995.	Smjernice za prikupljanje statističkih podataka	Usaglašavanje statističkog turističkog sistema među članicama EU kako se osigurala dostupnost pouzdanih i uporedivih statističkih podataka o turizmu članica EU, a koji bi se koristili za praćenje strukture i razvoja turističke ponude i potražnje.
1996.	Program pomoći turizmu „Philoxenia"	Program PHILOXENIA (1997–2000.) usmjeren je bio na ostvarivanje sljedećih ciljeva u turizmu: (1) unaprijediti znanja iz oblasti turizma;

		b) poboljšati pravno i finansijsko okruženje u turizmu; (3) povećati kvalitet Evropskog turizma; i (4) povećati broj turista iz zemalja izvan EU. Evropska komisija je od programa odustala 2000. godine, zbog nepostojanja konsenzusa u Evropskom Vijeću.
1999.	Povećanje turističkog potencijala za zapošljavanje	Komunikacija Evropske komisije, koja je bila strukturisana oko pet prioriteta: (a) prepoznavanje uticaja turizma na rast zaposlenosti i održivi razvoj; (b) razmjena dobrih; (c) uloga turizma u akcijskim planovima zapošljavanja; (d) jačanje učešća u instrumentima finansijske podrške; i (e) saradnja država članica s institucijama.
	Faza 3: Jedinstvena turistička politika EU – održivi razvoj i upravljanje	
2001.	Radimo zajedno za budućnost Evropskog turizma	Komunikacija Evropske komisije koja potiče uspostavljanje pravnog okvira u turizmu koji se temelji na „Evropskom upravljanju" i Evropskoj strategiji zapošljavanja. Takođe, uvodi se kooperativni pristup i partnerstvo u turizmu.
2003.	Osnovne smjernice održivog razvoja turizma u Evropi	Komunikacija Evropske komisije koja promovišu multilateralni, kooperativni i proaktivni pristup dizajnu nove politike održivosti za Evropski turizam.
2006.	Obnovljena turistička politika EU: prema jačanju saradnje u Evropskom turizmu	Predstavlja temelj za implementaciju niza mjera kao što je uvođenje sistema satelitskih računa održivog za svaku državu članicu, pokretanje portala za promociju Evrope kao turističke destinacije (VisitEvrope.com), uspostavljanje Evropskog turističkog foruma.
2007.	Agenda za održivi i konkurentni Evropski turizam	Uspostavljanje ciljeva i principa postizanja održivog i konkurentnog turizma EU.
2010.	Evropa, vodeća turistička destinacija svijeta – nove smjernice turističke politike	Definisanje konkretnih mjera turističke politike, usmjerenih na postizanje sljedećih prioriteta razvoja turizma: (1) poticati konkurentnost u Evropskom turističkom sektoru; (2) poticati razvoj održivog, odgovornog i visokokvalitetnog turizma; (3) jačati imidž Evrope kao skupa održivih i visokokvalitetnih destinacija;; i (4) povećati potencijale finansijskih politika i instrumenata EU-a za razvoj turizma.
2014.	Implementacija i poboljšanje zajedničke vizne politike kao poticaj za rast u EU	Uspostavljanje zajedničke vizne politike, s ciljem povećanja broja turista iz trećih zemalja.
2014.	Evropska strategija za veći rast i radna mjesta u obalnom i pomorskom turizmu	Poticanje održivog razvoja i konkurentnosti u obalnom i pomorskom turizmu.
2017.	Inicijativa za održiv razvoj plave privrede u zapadnom Sredozemlju	Cilj inicijative jeste omogućiti pametan, održiv i inkluzivan rast u zapadnom Sredozemlju putem razvoja plave ekonomije. Plan razvoja plave ekonomije podijeljen u četiri pravca, a to su: održivi turizam, kvalitet okoliša, plavi rast te povezivanje regije.
2018.	Nova Evropska agenda za kulturu	Nova agenda ima tri strateška cilja u području kulture: (a) iskoristiti snagu kulture i kulturne raznolikosti za socijalnu koheziju i dobrobit (socijalna dimenzija); (b) poticati kreativnosti u obrazovanju i inovacije koje se temelje na kulturi (ekonomska dimenzija); i (3) jačanje međunarodnih kulturnih odnosa (vanjska dimenzija).
2022.	Tranzicijski put za turizam	Tranzicijski put za turizam usmjeren je na poboljšanje stanja u sljedećim područjima turizma EU: (1) propisi i javno upravljanje; (2) zelena i digitalna tranzicija; (3) otpornost; (4) ulaganja i finansiranja; i (5) praćenje i zajednička implementacija.

Izvor: Izrada autora

Faza 1: Početne inicijative koordinisanog djelovanja u turizmu EZ. U različitim dokumentima koji su usvojeni tokom razvoja i nadogradnje sistema Evropskih integracija, od Rimskih ugovora 1957., pa sve do osamdesetih godina, turizam nije bio predmet uspostavljanja koordinisanog djelovanja članica EZ. Prva inicijativa koordinisanog djelovanja članica EZ datira iz 1982., kada je EZ donijela inicijalne smjernice zajedničke turističke politike (EC, 1982). Turizam je, po prvi put, uključen u jedan od temeljenih dokumenata EZ tek 1986. Jedinstveni Evropski akt (SEA, 1986), potpisan 1986., predstavlja vremensku prekretnicu u nastojanjima EZ ka koordinisanom djelovanju članica EZ u turizmu. Obilježja turističke politike EZ u nekoliko navrata je razmatralo i Vijeće Evrope, Evropska turistička komisija te Evropski parlament, uz prateće direktive i odluke. Od posebnog značaj je odluka Vijeća Evrope o Planu

zajedničkih akcija podrške turizmu iz 1992. godine. Ovim trogodišnjim planom utvrđeni su ključni prioriteti razvoja turizma EZ te djelokrug finansijske ingerencije putem strukturalnih fondova.

Faza 2: Intenziviranje aktivnosti u kreiranju turističke politike EU – od zajedničkih inicijativa ka zajedničkim mjerama. Intenzivniji razvoj turističke politike EU bilježi se nakon potpisivanja sporazuma u Maastrichtu, kojim su postavljeni i temelji EU. Sporazumom iz Maastrichta, definisane su aktivnosti EU usmjerene ka razvoju turizma EU te navedene direktne nadležnosti EU u turizmu. Nakon temeljnog dokumenta o osnivanju EU, intenzivira se donošenje posebnih dokumenata za turizam. Jedan od prvih dokumenata kojim su definisani prioriteti turizma EU jeste Zelena knjiga o ulozi Unije u turizmu, usvojena 1995. Zelena knjiga Unije o turizmu iz 1995. definiše tri cilja razvoja turizma EU: (a) unapređenje turističkih kretanja unutar EU; (2) unapređenje Evropskog turističkog imidža; i (3) unapređenje konkurentnosti sektora turizma i kvaliteta turističkih usluga (EC, 1995). S obzirom na značajan doprinos turizma zapošljavanju i ekonomskom rastu, Evropsko vijeće je 1995. usvojilo direktivu o Evropskim turističkim statistikama. Smjernice za prikupljanje statističkih podataka trebale su osigurati dostupnost pouzdanih i uporedivih statističkih podataka o turizmu članica EU, a koji bi se koristili za praćenje strukture i razvoja turističke ponude i potražnje. Tokom 1996., Evropska komisija je Evropskom vijeću predstavila prijedlog odluke o Prvom višegodišnjem programu podrške turizmu EU, PHILOXENIA (1997-2000) (EC, 1996), Program PHILOXENIA (1997–2000) usmjeren je bio na ostvarivanje sljedećih ciljeva u turizmu: (1) unaprijediti znanja iz oblasti turizma; b) poboljšati pravno i finansijsko okruženje u turizmu; (3) povećati kvalitet Evropskog turizma; i (4) povećati broj turista iz zemalja izvan EU. Evropska komisija je povukla prijedlog programa PHILOXENIA u 2000., zbog nepostojanja konsenzusa u Evropskom Vijeću.

Faza 3: Jedinstvena turistička politika EU – održivi razvoj i upravljanje. Treća faza razvoja turističke politike EU započinje početkom 21. stoljeća, a jedan od ključnih događaja bio je 21, juni 1999., dan kada je održana sjednica Evropskog vijeća na temu „turizam i zaposlenost". S obzirom na važnost ljudskih resursa u razvoju turizma, Evropska komisija je 1999. objavila komunikaciju „Povećanje turističkog potencijala za zapošljavanje". Komunikacija Evropske komisije „Povećanje turističkog potencijala za zapošljavanje" ukazuje na potrebu kreiranja regulatornih mjera i instrumenata podrške koji bi trebali biti osmišljeni na način da zadovolje potrebe za većim zapošljavanjem u turizmu, osiguraju transparentnost na tržištu rada, omoguće međunarodno priznavanje kvalifikacija u turizmu te izgrade socijalni dijalog između različitih partnera u turističkoj industriji.

Komunikacija Evropske komisije „Radimo zajedno za budućnost Evropskog turizma" (EC, 2001a), koja se smatra kamenom temeljcem održivog razvoja turizma EU, predstavlja početak razvoja turističke politike EU kakvu danas poznajemo. Početkom 21. stoljeća, Evropsko vijeće je na tri sastanka istaklo potrebu da EU krene putem održivog razvoja. Prvo, 2000. Evropsko vijeće, u okviru Lisabonske strategije (Evropa 2020), definisalo je cilj razvoja EU: Postati najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu, temeljena na znanju, sposobna održati ekonomski rast i postići potpuno zapošljavanje uz veći broj zaposlenja i bolja radna mjesta te veću društvenu koheziju. Potom, na sjednici održanoj u junu 2001. u Geterburgu, Evropsko vijeće je postiglo konsenzus o strategiji održivog razvoja EU, a koja je trebala osigurati istovremeno postizanje ekonomskih, društvenih i ekonomskih ciljeva razvoja EU. I konačno, sastanak Evropskog vijeća proljeće 2003. rezultirao je osnivanjem Savjeta za konkurentnost, koji je imao zadatak da jača ekonomsku dimenziju Lisabonske strategije te da da poboljša konkurentnost i ekonomski rast EU ekonomije (EC, 2003a).

Takođe, 2001. Bijela knjiga o „Evropskom upravljanju" uticaja je na području turizma ističući važnost saradnje svih interesnih grupa u turizmu i upravljanja na više nivoa (engl. *multi-level goveranance*) (EC, 2001). Svrha Bijele knjige o „Evropskom upravljanju" ogledala se u povećanju povjerenja javnosti u proces Evropske integracije, rješavanju pitanja proširenja EU, te pružanju odgovora na novo i

drugačije ekonomsko okruženje EU, a koje je nastalo kao rezultat procesa globalizacije. Dodatno, Bijela knjiga o „Evropskom upravljanju" nastavila je poticati reformu metoda otvorene komunikacije (engl. *open method of communication*) među članicama EU, a koja je prethodno uvedena u Evropsku strategiju zapošljavanja.

Osnovne smjernice održivog razvoja turizma u Evropi je komunikacija Evropske komisije iz 2003., a koja promovišu multilateralni, kooperativni i proaktivni pristup dizajnu nove politike održivosti za Evropski turizam (EC, 2003a). Ovaj dokument je trebao pružiti odgovore na izazove razvoja turističke industrije: održive aktivnosti i rast, balansirani pristup obrascima održive proizvodnje (održivi lanac vrijednosti i održivi razvoj destinacija). Takođe, dokument je rezultirao i osnivanjem Grupe za održivi turizam (osnovana 2004), sastavljene od predstavnika različitih interesnih grupa u turizmu. Komunikacija Evropske komisije „Obnovljena turistička politika EU: prema jačem partnerstvu za Evropski turizam (EC, 2006), uz primjenu tri instrumenta (koordinacija, saradnja i implementacija), definisala je put postizanja održivog razvoja turizma EU. Evropska komisija je svoje djelovanje u turizmu usmjerila na poboljšanje konkurentnosti turističke industrije i stvaranje većeg broja i boljih radnih mjesta u turizmu putem održivog razvoja turizma u Evropi i svijetu (EC, 2006: 4). Komunikacija Obnovljena turistička politika EU: prema jačem partnerstvu za Evropski turizam bila je temelj za implementaciju niza mjera kao što je: uvođenje sistema satelitskih računa održivog za svaku državu članicu, pokretanje portala za promociju Evrope kao turističke destinacije (VisitEvrope.com), uspostavljanje Evropskog turističkog foruma, kao događaja koji se održava jednom godišnje, a na kojem se razmatraju aktuelne teme iz turizma.

Agenda za održivi i konkurentni Evropski turizam (EC, 2007) postavila je temelje za razvoj održive i konkurentne Evropske turističke industrije, a ista je trebala ohrabriti države članice u formulisanju svojih politika razvoja održivog turizma.

Evropa, vodeća turistička destinacija svijeta – nove smjernice turističke politike, definiše konkretne mjere za realizaciju definisanih ciljeva zajedničke turističke politike EU. Mjere turističke politike su bile usmjerene na postizanje sljedećih prioriteta razvoja turizma: (1) poticati konkurentnost u Evropskom turističkom sektoru; (2) poticati razvoj održivog, odgovornog i visokokvalitetnog turizma; (3) jačati imidž Evrope kao skupa održivih i visokokvalitetnih destinacija; i (4) povećati potencijale finansijskih politika i instrumenata EU-a za razvoj turizma.

S ciljem postizanja održivog i konkurentnog Evropskog turizma, EU je implementirala niz akcija poput osiguranja finansijskih sredstava za realizaciju projekata iz turizma (program COSME, 2014–2020), uspostavljanja sistema nagrada u turizmu (npr. Evropska destinacija izvrsnosti – EDEN), od 2006., uvođenje Evropskog sistema pokazatelja za održive turističke destinacije (engl. Evropean Tourism Indicator System, ETIS, 2013), šema implementacije EMAS sistema (engl. ECO – Management and Audit Scheme – sistem ekološkog upravljanja i nezavisnog ocjenjivanja), uvođenje oznake EU Ecolabel za turistički sektor, inicijativa inkluzivnog turizma (npr. CALPYSO – turizam za sve, 2009–2012), i slično. Takođe, inicirano je partnerstvo s UNESCO- om putem programa *World Heritage Journeys – Evrope* (Visitworldheritage.com), s ciljem promocija održivog Evropskog turizma. Takođe, predloženo je niz mjera usmjerenih na postizanje održivog i konkurentnog turizma poput uspostavljanja zajedničke vizne politike, poticanje održivog razvoja i konkurentnosti specifičnih oblika turizma kao što su nautički turizam, obalni turizam, kulturni turizam.

Evropska komisija je 10. marta 2020. postavila temelje nove industrijske strategije koja treba podržati dvostruki prijelaz na zelenu i digitalnu ekonomiju, povećati globalnu konkurentnost EZ i jačati otvorenu stratešku autonomiju EU. U ažuriranju industrijske strategije EU (EC, 2021) ističe se potreba za ubrzanjem zelene i digitalne tranzicije, posebno za ekosisteme koji su snažno bili pogođeni COVID-19

pandemijom, kao što je turizam. Imajući u vidu negativne uticaje COVID-19 pandemije na razvoj turizma EU, Generalni Direktorat za Interno tržište, industriju, preduzetništvo i MSP-a u junu 2021. pokrenuo je proces zajedničkog stvaranja tranzicijskog puta za turizam. *Tranzicijski put za turizam* objavljen je u februaru 2022., a obuhvata 5 tematskih cjelina u okviru kojih je predloženo 27 mjera i 70 konkretnih aktivnosti za zelenu i digitalnu tranziciju te za poboljšanje otpornosti turizma EU. Tranzicijski put za turizam usmjeren je na poboljšanje stanja u sljedećim područjima turizma EU: (1) propisi i javno upravljanje; (2) zelena i digitalna tranzicija; (3) otpornost; (4) ulaganja i finansiranja; i (5) praćenje i zajednička implementacija. U cilju praćenja napretka u postizanju ciljeva definisanih tranzicijskih putem za turizam, Evropska Komisija je 2022. izradila Platformu turističkih pokazatelja u EU (engl. *EU Tourism Dashboard*). Platforma je online alat za prikupljanje, objavljivanje i jasnu vizualizaciju pokazatelja u turizmu - pri čemu uzima u obzir ciljeve turističkih politika te tako uočava probleme i daje oslonac novim politikama i akcijskim planovima.

1.2. Trendovi u turizmu i obilježja turizma i turističkih politika u BiH i FBiH

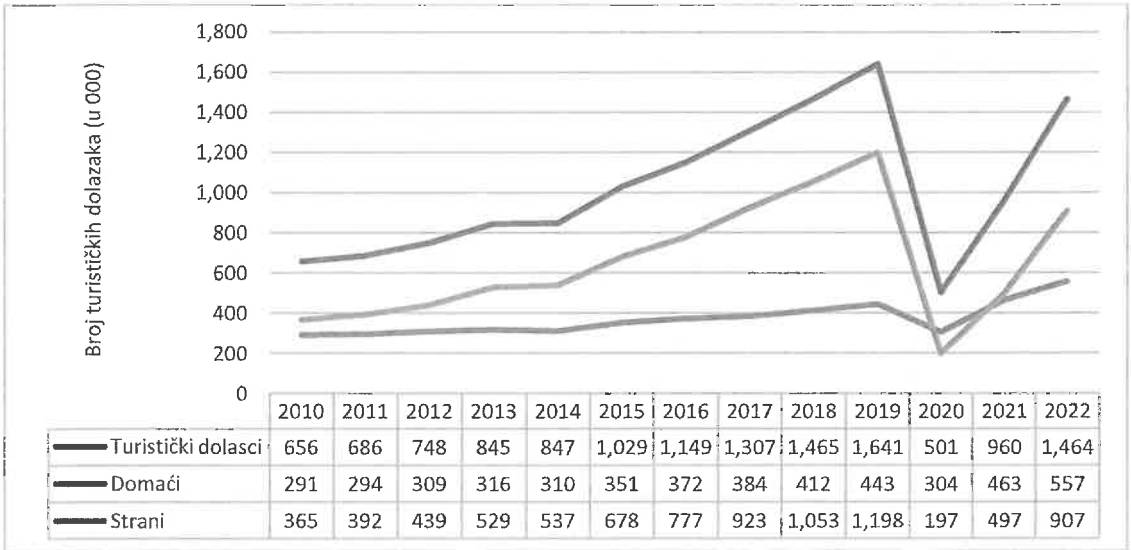
1.2.1. Trendovi u turizmu i obilježja turizma u BiH i Federaciji BiH

Bosna i Hercegovina je zemlja sa značajnim potencijalom za razvoj turizma. Njen geografski položaj, topografija, bogata historija, brojni prirodni i historijski spomenici, njena kultura, otvorenost i blizina Evropskoj uniji omogućili su intenzivniji razvoj turizma u period prije COVID-19 pandemije (2010. – 2019. godina). U nastavku se daje uvid u osnovne kvantitativne i kvalitativne pokazatelje razvoja turizma BiH i Federacije BiH.

1.2.1.1. Kvantitativni i kvalitativni pokazatelji razvoja turizma u BiH

U periodu prije pandemije COVID-19, turizam u BiH je bilježio značajan rast, mjereno brojem turističkih dolazaka i noćenja. U periodu od 2010. do 2019. godine, broj dolazaka turista je porastao za 250%, a broj noćenja turista za 230%. Navedeni podaci ukazuju na značajan porast turističke potražnje u BiH u predpandemijskom periodu.

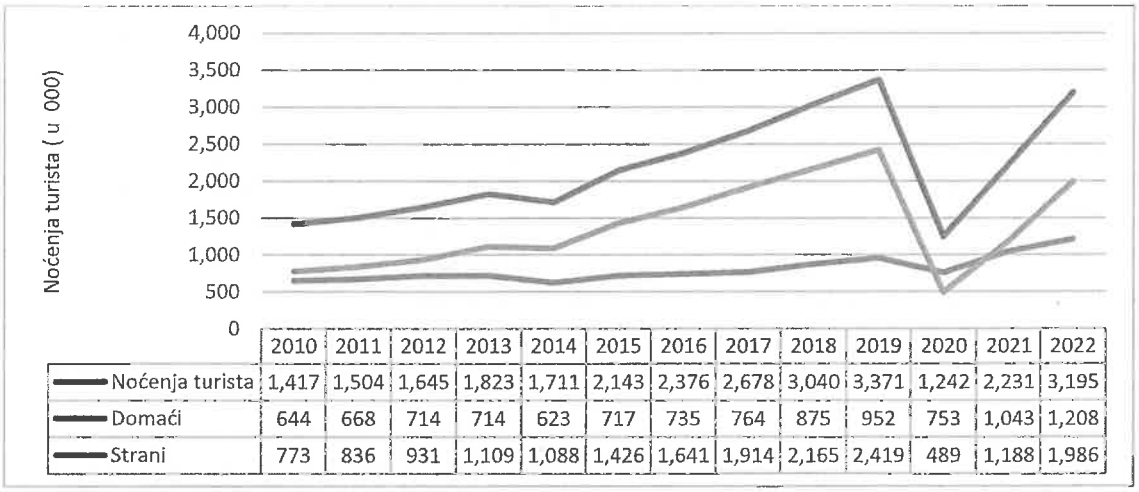
Slika 7. Broj turističkih dolazaka u BiH, 2010–2022. (000)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Turistički dolasci	656	686	748	845	847	1,029	1,149	1,307	1,465	1,641	501	960	1,464
Domaći	291	294	309	316	310	351	372	384	412	443	304	463	557
Strani	365	392	439	529	537	678	777	923	1,053	1,198	197	497	907

Izvor: Agencija za statistiku

Slika 8. Broj noćenja turista u BiH, 2010–2022. (000)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Noćenja turista	1,417	1,504	1,645	1,823	1,711	2,143	2,376	2,678	3,040	3,371	1,242	2,231	3,195
Domaći	644	668	714	714	623	717	735	764	875	952	753	1,043	1,208
Strani	773	836	931	1,109	1,088	1,426	1,641	1,914	2,165	2,419	489	1,188	1,986

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Prema broju turističkih dolazaka zabilježenih tokom 2019. godine, zemlje koje su predstavljale TOP 10 emitivnih turističkih tržišta za bosanskohercegovački turizam bile su Hrvatska, Kina, Srbija, Turska, Slovenija, Saudijska Arabija, Njemačka, Italija, Južna Koreja i Poljska. Ovih TOP 10 emitivnih tržišta zajedno su činili 61,1% ukupnog broja turističkih dolazaka tokom 2019. godine.

Slika 9. TOP 10 emitivnih tržišta za BH. turizam, 2019–2022.

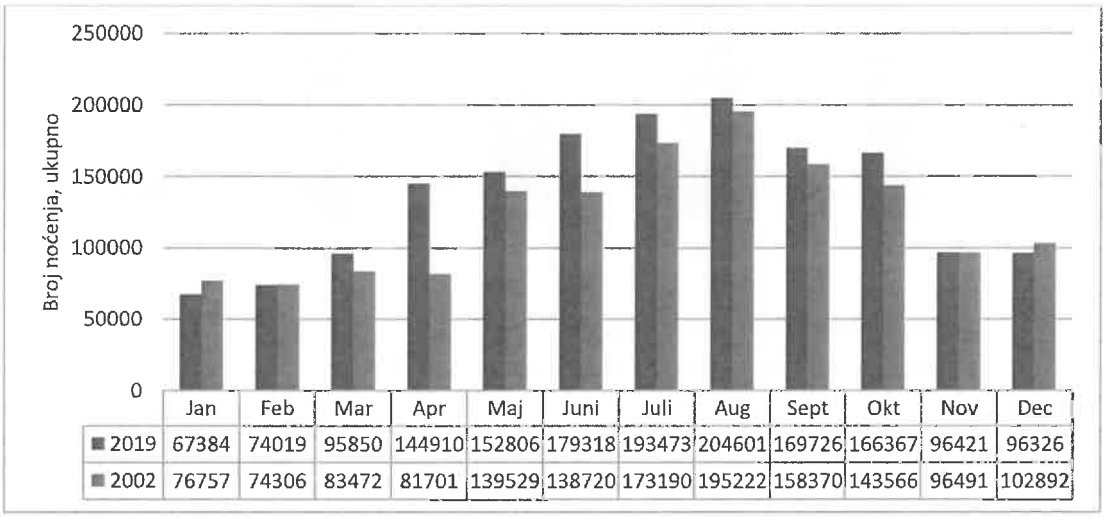
Strani turisti	2019.	Rang 2019.	2022.	Rang 2022.	2022/2019. %
Hrvatska	138.293	1	128.778	2	-7
Kina	102.758	2	5.217	33	-95
Srbija	102.316	3	141.919	1	+38
Turska	70.988	4	62.393	3	-12
Slovenija	67.930	5	61.943	4	-9
Saudijska Arabija	65.853	6	33.552	7	-51
Njemačka	56.782	7	47.034	5	-17
Italija	47.841	8	22.049	12	-54
Južna Koreja	41.337	9	2.848	44	-93
Poljska	37.497	10	22.305	11	-41
Ujedinjeni Arapski Emirati	32.256	13	33.610	6	+4
Sjedinjene Američke Države	33.960	11	29.247	8	-14
Austrija	28.114	14	29.232	9	+4
Crna Gora	18.532	17	25.102	10	+35
Ukupno, top 10 zemalja	731.595		592.810		+34
Ukupno, Strani turisti	1.198.059		907.526		+30
Udio TOP 10 zemalja, %	61,1		65.3		+3

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2020, 2022, 2023

Pandemija COVID-19 uticala je na strukturu međunarodnih dolazaka, posmatrano prema zemlji prebivališta turista. Tokom 2022. godine broj turista iz Kine i Južne Koreje se smanjio gotovo za 100% u odnosu na predpandemijski period. U 2022. godini zemlje koje su činile TOP 10 emitivnih turističkih tržišta za bosanskohercegovački turizam bile su Srbija, Hrvatska, Turska, Slovenija, Njemačka, Ujedinjeni Arapski Emirati, Saudijska Arabija, Sjedinjene Američke Države, Austrija i Crna Gora.

Turizam u BiH odlikuje se izraženom sezonalnošću, pri čemu se vrhunac turističke potražnje bilježi u periodu od juna do augusta. Tokom godine, najmanji broj turističkih dolazaka bilježi se u januaru i februaru.

Slika 10. Sezonalnost turizma u BiH

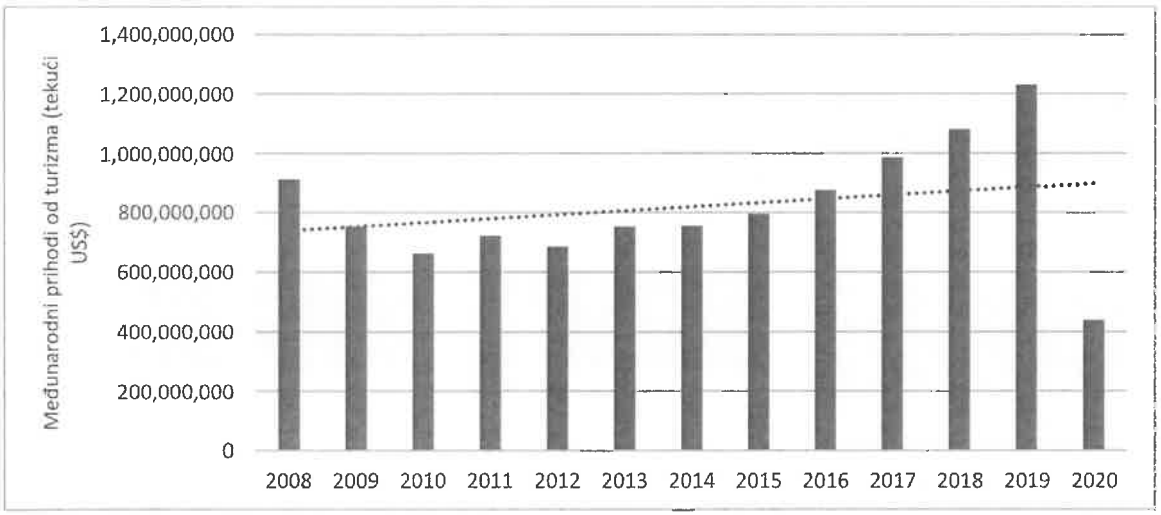

	Jan	Feb	Mar	Apr	Maj	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec
2019	67384	74019	95850	144910	152806	179318	193473	204601	169726	166367	96421	96326
2002	76757	74306	83472	81701	139529	138720	173190	195222	158370	143566	96491	102892

Izvor: Agencija za statistiku BiH

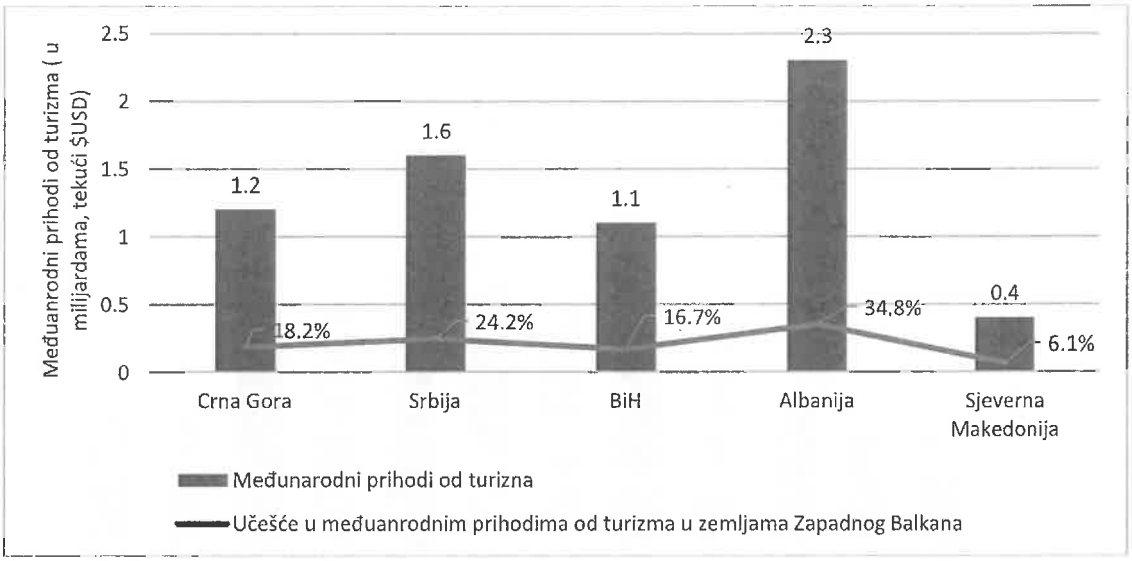
Međunarodni prihodi od turizma bilježili su rast u predpandemijskom periodu, a što je rezultat povećanja broja turističkih dolazaka i noćenja u BiH. U 2019. godini međunarodni prihodi od turizma u BiH činili su 16,7% ukupnih međunarodnih prihoda od turizma ostvarenih u zemljama Zapadnog Balkana.

Slika 11. Međunarodni prihodi od turizma u BiH

Izvor: World Bank

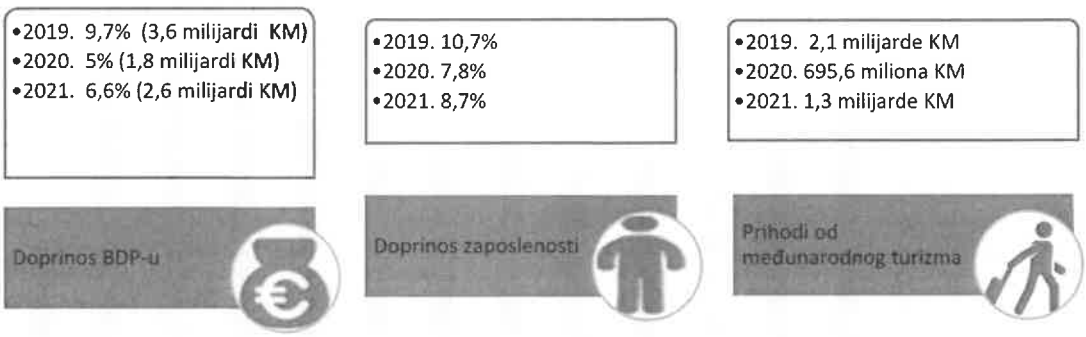
Slika 12. Međunarodni prihodi od turizma u zemljama Zapadnog Balkana

Izvor: World Bank

Doprinos turizma ukupnom BDP-u BiH u rekordnoj godini prije pandemije COVID-19 iznosio je 9,7%. Tokom pandemije COVID-19, doprinos turizma ukupnom BDP-u BiH smanjen je za 3,1%. U predpandemijskom periodu, broj zaposlenih u djelatnostima turizma činio je 10,7% ukupne zaposlenosti BiH. Negativni efekti COVID-19 pandemije na turizam uticali su i na broj radnih mjesta u ovom sektoru. Naime, tokom 2020. godine broj radnih mjesta u sektoru turizma smanjen je za 2,9%. Usljed smanjenja broja međunarodnih turističkih dolazaka i noćenja, uzrokovanog pojavom pandemije COVID-19, međunarodni prihodi od turizma u 2020. godini smanjeni su za 67%. Već tokom 2021. godine zabilježen je rast doprinosa turizmu, zaposlenost te je zabilježeno povećanje prihoda od međunarodnog turizma.

*Slika 13. **Ekonomski doprinos turizma ekonomiji BiH***

Izvor: WTCC

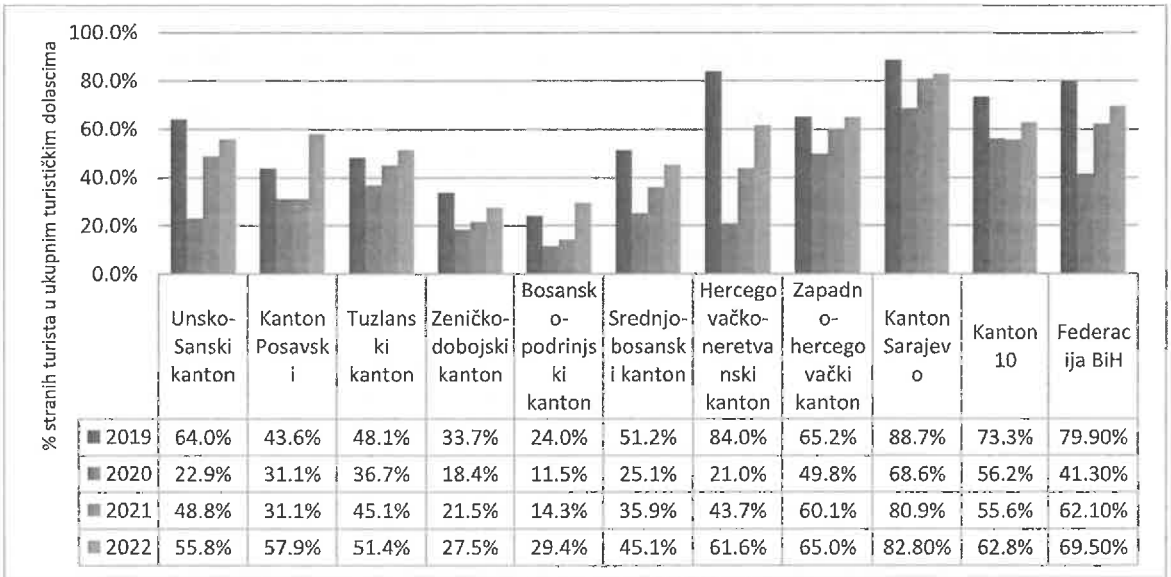
BiH se po najnovijem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma o konkurentnosti putovanja i turizma objavljenom 2021. nalazi na 95. poziciji u konkurenciji 117 zemalja. Indeks turističke konkurentnosti mjeri uspješnost pojedine zemlje u sektoru putovanja i turizma, a podijeljen je u pet kategorija: podržavajuće okruženje, podržavajuće politike i uslovi za putovanja i turizam, infrastruktura, prirodna i kulturna bogatstva te održivi turizam. Indeks se sastoji od ukupno 14 stubova, od kojih je u BiH najbolje ocijenjen stub cjenovne konkurentnosti (47. pozicija), socio-ekonomske otpornosti na razvoj turizma (50. pozicija), te zdravlje i higijena (58. pozicija). S druge strane, najlošije je ocijenjen stub

pritisci turizma i uticaj na okoliš (112. pozicija), okolinska održivost (105. pozicija) te zračni saobraćaj (105. pozicija).

2.2.1.2. Kvantitativni i kvalitativni pokazatelji razvoja turizma u Federaciji BiH

Dinamika turističkih dolazaka i noćenja u Federaciji BiH pratila je dinamiku turističkih dolazaka i noćenja u BiH. Statistika broja dolazaka i noćenja u Federaciji BiH za period 2019–2022. godine data je u Prilogu. Najveći broj turističkih dolazaka u Federaciji BiH zabilježen je 2019. godine, kada je Federaciju BiH posjetilo 1,2 milijuna turista. U predpandemijskoj godini, gotovo 80% turističkog saobraćaja u Federaciji BiH generisali su strani turisti. U 2020. godini zabilježeno je smanjenje broja turističkih dolazaka u Federaciju BiH za 75%, pri čemu se broj međunarodnih dolazaka smanjio za 87%, a broj domaćih dolazaka za 69%, Već tokom 2021. godine došlo je do oporavka turizma te je broj turističkih dolazaka povećan za 214% u odnosu na 2020. godinu. Oporavak turizma nastavio se i tokom 2022. godine, te je tokom te godine broj turističkih dolazaka u Federaciju BiH dostigao oko 80% turističkih dolazaka zabilježenih u 2019. godini.

Slika 14. Udio međunarodnih dolazaka u ukupnim turističkim dolascima u Federaciji BiH

	Unsko-Sanski kanton	Kanton Posavski	Tuzlanski kanton	Zeničko-dobojski kanton	Bosansko-podrinjski kanton	Srednjobosanski kanton	Hercegovačko-neretvanski kanton	Zapadnohercegovački kanton	Kanton Sarajevo	Kanton 10	Federacija BiH
2019	64.0%	43.6%	48.1%	33.7%	24.0%	51.2%	84.0%	65.2%	88.7%	73.3%	79.90%
2020	22.9%	31.1%	36.7%	18.4%	11.5%	25.1%	21.0%	49.8%	68.6%	56.2%	41.30%
2021	48.8%	31.1%	45.1%	21.5%	14.3%	35.9%	43.7%	60.1%	80.9%	55.6%	62.10%
2022	55.8%	57.9%	51.4%	27.5%	29.4%	45.1%	61.6%	65.0%	82.80%	62.8%	69.50%

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Kantoni u brojkama.

Tokom 2019. godine, 79,2% turističkih dolazaka u Federaciju BiH generisali su strani turisti. Međutim, tokom COVID-19 pandemije struktura domaćih i stranih dolazaka je izmijenjena, pri čemu je zabilježen pad učešća stranih turista u ukupnim turističkim dolascima za 37,1% u odnosu na 2019. godinu. Tokom 2021. i 2022. godine zabilježen je rast broja međunarodnih dolazaka u Federaciju BiH te su u 2022. godini međunarodni dolasci činili 67,4% ukupnih turističkih dolazaka u Federaciju BiH.

Kantoni koji su tokom 2019. godine zabilježili najveći broj dolazaka stranih turista su: Kanton Sarajevo, Hercegovačko-neretvanski kanton i Kanton 10. Tokom 2020. došlo je do značajnog pada učešća stranih turista u ukupnim turističkim dolascima u svim kantonima Federacije BiH. Međutim, podaci iz 2022. godine ukazuju da se struktura turističkih dolazaka počinje konvergirati ka onoj iz predpandemijskog perioda.

Prema broju turističkih dolazaka zabilježenih tokom 2022. godine, zemlje koje su činile TOP 10 emitivnih turističkih tržišta za turizam u Federaciji BiH su: Hrvatska, Ujedinjeni Arapski Emirati, Srbija, Njemačka, Turska, Saudijska Arabija, Slovenija, Sjedinjene Američke Države, Poljska i Kuvajt. Ovih TOP 10 emitivnih tržišta zajedno čine 59,2 % ukupnog broja turističkih dolazaka tokom 2022. U odnosu na

predpandemijski period, dvije zemlje – Kina i Južna Koreja, koje su imale značajno učešće u međunarodnim dolascima i spadale u grupu zemalja TOP 10 emitivnih tržišta za turizam u Federaciji BiH, značajno su smanjile potražnju za turističkim proizvodima Federacije BiH. Navedeno je rezultat restriktivnim mjera koje su uvedene u ove zemlje u cilju suzbijanja širenja COVID-19 bolesti.

Razvijenost sektora turizma može se mjeriti i na temelju finansijskih pokazatelja poslovanja privrednih subjekata koji djeluju u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva. Na području Federacije BiH u 2022. registrovano je 1.090 privrednih subjekata u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), dok je u 2019. godini zabilježen rad 975 subjekata, a što predstavlja povećanje od 12%. U privrednim subjektima koji djeluju u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva u 2022. godini bilo je zaposleno 8.256 osoba, što je za 9% manje u odnosu na 2019. godinu. Dakle, u periodu 2019-2022. godina došlo je povećanja broja registrovanih poslovnih subjekata u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva, ali taj rast nije praćen i rastom broja zaposlenih.

Tabela 2. Finansijski indikatori poslovanja privrednih subjekata u djelatnosti hotelijerstvo i ugostiteljstvo

	2019.	2020.	2021.	2022.	2022/ 2019., %
Broj privrednih društava	975	956	1.091	1.090	+12
Ukupan prihod	455.367.182	265.167.123	418.019.887	537.615.663	+ 18
Broj zaposlenih	9.077	7.078	7.395	8.256	-9
Broj privrednih društava sa dobiti	598	395	594	649	+9
Ukupna dobit	47.025.002	10.104.029	47.880.640	59.796.056	+27
Broj društava s gubikom	344	526	452	403	+17
Ukupni gubitak	29.355.920	48.707.834	26.206.170	40.847.385	+39
Napomena: Iznosi prihoda, dobiti i gubitka u konvertibilnim markama (KM)					

Izvor: FIA

Ostvareni prihodi privrednih subjekata koji djeluju u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u 2022. iznosili su 537.615.663 KM, što predstavlja povećanje od 18% u odnosu na prepandemijsku godinu (2019). U pogledu finansijskih rezultata poslovanja, 60% registrovanih poslovnih subjekata u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva poslovalo je s pozitivnim finansijskim rezultatom (dobiti). Ostvarena dobit ovih subjekata 2022. iznosila je 59.796.056 KM, što predstavlja povećanje od 27% u odnosu na predpandemijsku godinu (2019). Međutim, 40% privrednih subjekata koji djeluju u ovoj djelatnosti ostvarili su negativan finansijski rezultat (gubitak) u 2022. Gubitak ovih subjekata u 2022. bio je za 39% veći u odnosu na predpandemijsku godinu.

1.2.2. Turističke politike u BiH i Federaciji BiH

Turistička politika predstavlja skup mjera kojima država, ponekad u saradnji s privatnim ili društvenim akterima, potiče postizanje različitih ciljeva vezanih za turizam (Velasco, 2016). Ciljevi turističke politike se razlikuju od države do države, zavisno od nivoa općeg ekonomskog razvoja te stepena razvijenosti turizma. Ipak, moguće je izdvojiti nekoliko općih ciljeva turističke politike (Velasco, 2016):

- Osigurati uslove za dinamičan razvoj turizma te njegovu konkurentnost na međunarodnom turističkom tržištu;
- Uspostaviti institucionalni okvir koji će podržati razvoj turizma, i to na održiv način;
- Unaprijediti svijest o važnosti djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva te djelatnosti povezanih s turizmom među preduzetnicima kako bi se sektor turizma učinio privlačnijim za ulaganja:
- Podržati pravo na putovanje i slobodno kretanje kako je navedeno u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima putem razvoja pristupačnog turizma.

Nosioci turističke politike mogu podijeliti na nacionalne, regionalne i lokalne nosioce turističke politike.

Osnovu razvoja turizma na nacionalnom nivou čini nacionalna strategija razvoja turizma, jer ista pruža uvid u strateške ciljeve, prioritete, mjere i akcije usmjerene na razvoj turizma. Takođe, strategija turizma na nacionalnom nivou sadrži informacije o ključnim nosiocima pojedinih mjera i aktivnosti, raspoloživim finansijskim sredstvima te vremenskim okvirom za implementaciju mjera i aktivnosti. Uspješan dizajn i implementacija turističke politike zahtijeva efikasnu upravljačku strukturu i institucionalnu strukturu na nacionalnom nivou, koja upravlja, koordinira i podržava implementaciju definisanih mjera i akcija. Efikasnost upravljačke strukture i procesa implementacije u velikoj mjeri zavisi i od nivoa saradnje između nadležnih ministarstava i drugih javnih institucija, koje su odgovorne za implementaciju konkretnih mjera i akcija za razvoj turizma na nacionalnom nivou. Strukture upravljanja turizmom trebaju postojati i na lokalnom nivou, jer se mnoge usluge, od vitalnog značaja za turizam, pružaju na nivou lokalne destinacije. Takođe, pozitivni i negativni društveno-ekonomski i okolišni uticaji turizma najočitiji su na lokalnom nivou. Stoga je potrebno dobro planiranje i upravljanje turizmom na lokalnom nivou.

Instrumenti turističke politike su konkretne mjere koje poduzimaju i provode razni nosioci turističke politike kako bi dostigli definisane ciljeve razvoja turizma. Ključni instrumenti turističke politike su (Ćorluka, 2019; Kesar, 2001):

- Zakonodavni (regulativni) instrumenti: usmjereni na stvaranje zakonskog okvira za provođenje turističke politike. Nosioci turističke politike trebaju kreirati zakone i podzakonske akte kojima se reguliše djelovanje svih učesnika u turizmu;
- Ekonomski instrumenti: instrumenti fiskalne i monetarno-kreditne politike kojima se potiče stvaranje povoljnog poslovnog okruženja u turističkom sektoru;
- Administrativni instrumenti: usmjereni na regulisanje prava i odnosa turista, turističkih organizacija, agencija, kategorizaciju turističkih objekata, i sl.
- Planski instrumenti: instrumenti planiranja razvoja turizma, a uključuju srategije i planove razvoja turizma i komplementarnih djelatnosti.

Turistička politika na nivou BiH uslovljena je ustavnom strukturom države. Na državnom nivou postoji Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO BiH), čija je uloga koordinirati i razvijati politike turizma. MVTEO BiH je 2007. uspostavio Radnu grupu za koordinaciju aktivnosti u turizmu u BiH, a s ciljem koordinacije turističkih aktivnosti između entiteta i Brčko Distrikta (BD), Članovi ove Radne grupe su predstavnici ministarstava nadležnih za turizam oba entiteta i BD, te Vanjskotrgovinske komore BiH. MVTEO BiH koordinira aktivnosti i usklađuje planove entitetskih tijela te provodi postupke za potpisivanje međunarodnih ugovora iz područja turizma. Međutim, na državnom nivou ne postoji akcijski plan ili drugi sličan dokument za planiranje razvoja turizma na državnom nivou. Takođe, na državnom nivou nije uspostavljena institucija (organizacija) koja bi bila odgovorna za zajedničku turističku promociju i marketing BiH na globalnom turističkom tržištu.

Na nivou entiteta, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske i Brčko distrikta (BD), Odjel za ekonomski razvoj, sport i kulturu odgovorni su za razvoj turizma, zakonodavstvo i prateće propise koji regulišu sektor turizma. Turistička politika na nivou Federacije BiH je složena, budući da je upravljanje razvojem turizma podijeljeno između Federalnog ministarstva okoliša i turizma, te kantonalnih ministarstava nadležnih za turizam. Kantonalna ministarstva privrede, odgovorna su za razvoj i implementaciju turističke politike na nivou kantona, uspostavljanje zakonodavnog okvira u sektoru turizma, razvoj rekreacijskih i rehabilitacijskih centara za provođenje aktivnosti promocije turizma, te drugih administrativnih poslova, uključujući i donošenje odluke o visini boravišne takse.

Na lokalnom nivou jedinice lokalne samouprave (općine), mogu voditi turističku politiku putem planskih instrumenata kao što je strategija razvoja turizma, kojom se utvrđuju ciljevi, programi i planovi razvoja turizma, koncept razvoja prostora u pogledu razmještaja objekata turističke infrastrukture, turističke suprastrukture, investicije u turizmu, planovi marketinga i konkurentnosti kao i mjere za njihovo provođenje.

Na nivou Federacije BiH ključni planski instrumenti turističke politike su *Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027.* i *Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022–2027.* Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027. definisala je četiri strateška cilja razvoja Federacije BiH: Ubrzan ekonomski razvoj, prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj, resursno, efikasan i održiv razvoj, efikasan, transparentan i odgovoran javni sektor. Navedeni strateški ciljevi ukazuju na prepoznavanje potrebe za zelenom tranzicijom, uključujući i sektor turizma. *Strategijom razvoja Federacije BiH 2021–2027.* sektor turizma je direktno ili indirektno obuhvaćen sljedećim mjerama:

Mjera 1.3.3. Podržavati razvoj preduzetništva kreativnog sektora
Mjera 1.3.4. Podržavati razvoj preduzetništva turističkog sektora
Mjera 3.1.1. Podizati svijest o zaštiti okoliša, klimatskim promjenama i neophodnosti razvoja zelenih vještina
Mjera 3.1.2. Unapređivati pravni i institucionalni okvir regulacije okoliša i razvoj komunalne infrastrukture
Mjera 3.1.4. Osiguravati održivo korištenje vodnih resursa
Mjera 3.1.6. Osigurati održivo upravljanje i gazdinstvo šumama i divljači
Mjera 3.1.7. Unapređivati integralno upravljanje otpadom i sistem cirkularne ekonomije
Mjera 3.5.1. Razvijati ruralnu infrastrukturu i dostupnost usluga u ruralnim područjima
Mjera 3.5.2. Uspostaviti funkcionalne kapacitete za poljoprivredu i ruralni razvoj
Mjera 3.6.2. Osigurati zaštitu i funkcionisanje kritične infrastrukture
Mjera 4.2.3. Jačati sistem i koordinaciju izrade, implementacije i izvještavanja o razvojnim politikama.

Strategija razvoja turizma FBiH 2022–2027. definiše sljedeće prioritete razvoja turizma u Federaciji BiH: (1) razvoj turističkih proizvoda; (2) razvoj destinacijskog marketinga; (3) razvoj ljudskih resursa; (4) unapređenje poticajnog okruženja za razvoj održivog turizma. Strategijom je definisano 19 mjera usmjerenih na postizanje prioriteta razvoja turizma u Federaciji BiH.

Ključni zakonski instrumenti na nivou Federacije BiH su: Zakon o turističkoj djelatnosti (Službene novine Federacije BiH, broj 32/09), Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti (Službene novine Federacije BiH, broj 32/09) te niz podzakonskih akata kojima se regulišu minimalni uslovi i kategorizacija ugostiteljskih objekata.

Ekonomski instrumenti na nivou Federacije BiH su korišteni u cilju ublažavanja ekonomskih posljedica pandemije COVID-19. Tokom 2020. Vijeće ministara i entitetske vlade su ugovorile kreditni aranžman sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), čime su obezbijeđena sredstva u iznosu od 330 miliona KM za hitne mjere ublažavanja posljedica pandemije na privredu. Federacija BiH je odlučila da sredstva iskoristi za subvencioniranje plata i nadoknadu poslovnih troškova s naglaskom na izvozna preduzeća. Federalno ministarstvo okoliša i turizma izdvojilo je 30 miliona KM za finansijsku pomoć turističko-ugostiteljskom sektoru. Ekonomski instrumenti ublažavanja ekonomskih posljedica pandemije COVID-19 korišteni su i na kantonalnom nivou.

Studija Analiza sektora turizma u BiH (Radić et al, 2021), publikovana 2021. ukazuje na ključna područja prema kojima je potrebno usmjeriti turističke politika na državnom i entitetskom nivou. U navedenoj studiji definisano je sedam prioritetnih područja djelovanja nosioca turističke politike te su date preporuke za strateške intervencije (Tabela 4).

Tabela 3. Strateške preporuke za kreiranje turističkih politika na državnom i entitetskom nivou

Područje	Intervencije	Nivo	Vremenski horizont
Jačanje konkurentnosti kvalitetnijim upravljanjem, regulativom, osiguravanjem uporedivih podataka i uspostavljanjem saradnje i dijaloga s akterima u turističkom sektoru	Upravne i institucionalne strukture na državnom i entitetskom nivou	Državni Entitetski	Kratki rok
	Strateško planiranja	Entitetski	Kratki rok
	Stvaranje dijaloga sa akterima u turizmu	Državni Entitetski	Kratki/srednji rok
	Bolje zakonodavstvo i regulativa	Državni	Kratki/srednji rok
	Upravljanja destinacijom	Entitetski	Kratki/srednji rok
	Raspoloživost podataka o turizmu	Državni Entitetski	Srednji/dugi rok
Veća vidljivost BiH kao turističke destinacije na globalnom turističkom tržištu	Pristup tržištima – marketing i brendiranje tokom oporavka od pandemije COVID-19	Državni Entitetski	Kratki rok
Poticanje kvaliteta turističkih proizvoda i usluga	Osiguranje i poticanje kvaliteta	Državni Entitetski	Kratki/srednji rok
Stimuliranje novih turističkih proizvoda i doživljaja, kao i inovacija u turizmu	Razvoj novih turističkih proizvoda i doživljaja	Entitetski	Kratki/srednji rok
Izgradnja kompetencija zaposlenih i zapošljavanje u turizmu	Ljudski resursi i tržište rada	Entitetski	Kratki/srednji rok
Unapređenje pristupa destinacijama	Pristupačnost destinacija	Državni Entitetski	Kratki/srednji/ dugi rok
Poticanje razvoja održivog turizma i poslovanja	Razvoj održivog turizma	Entitetski	Kratki/srednji/ dugi rok

Izvor: Radić i sar. (2021). Analiza sektora turizma u Bosni i Hercegovini – skraćena verzija. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)

Takođe, u studiji Analiza sektora turizma u BiH identifikovani su sljedeći turistički proizvodi s velikim potencijalnom za daljnji razvoj (Radić et al, 2021):

- kulturni turizam, što uključuje gradski turizam i festivalski i manifestacijski turizam,
- planinski turizam, koji ima potencijal za rast u kombinaciji sa outdoor, sportskim i avanturističkim turizmom, kao jednim od najbrže rastućih turističkih proizvoda u BiH, za kojim vlada sve veća potražnja,
- banjski turizam, koji nosi velike potencijale za diverzifikaciju ponude kroz zdravstvene, wellness i selfness turističke proizvode,
- hodočasnički/vjerski turizam, koji je razvijen, ali ima potencijale za daljnji rast u kombinaciji s proizvodima kulturnog turizma, i
- lovno-ribolovni turizam, koji posjeduje potencijal za daljnji rast, posebno u kombinaciji sa prirodnim i avanturističkim turizmom.

1.3. Turizam u KS – analiza dosadašnjih aktivnosti, rezultata i ocjena stanja

1.3.1. Pravni, institucionalni i strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo

1.3.1.1. Pravni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo.

Situaciona analiza pravnog okvira razvoja turizma Kantona Sarajevo temeljem uvida u primarne i sekundarne izvore, diskusije na nivou fokus grupa i Radnog tima, kao i rezultata javnih konsultacija može se rezimirati na sljedeći način:

- Usklađenost pravnog okvira razvoja turizma Kantona Sarajevo sa potrebama i zahtjevima lokalizacije održivog turizma koji osigurava ostvarivanje održivih razvojnih ciljeva u skladu sa konsenzusom o održivim razvojnim ciljevima 2015-2030. godina, stavovima Svjetske turističke

organizacije o održivom turizmu, Evropskom turističkom agendom 2030, zatim lokalizacijom održivih razvojnih ciljeva na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, kantona i jedinica lokalne samouprave?

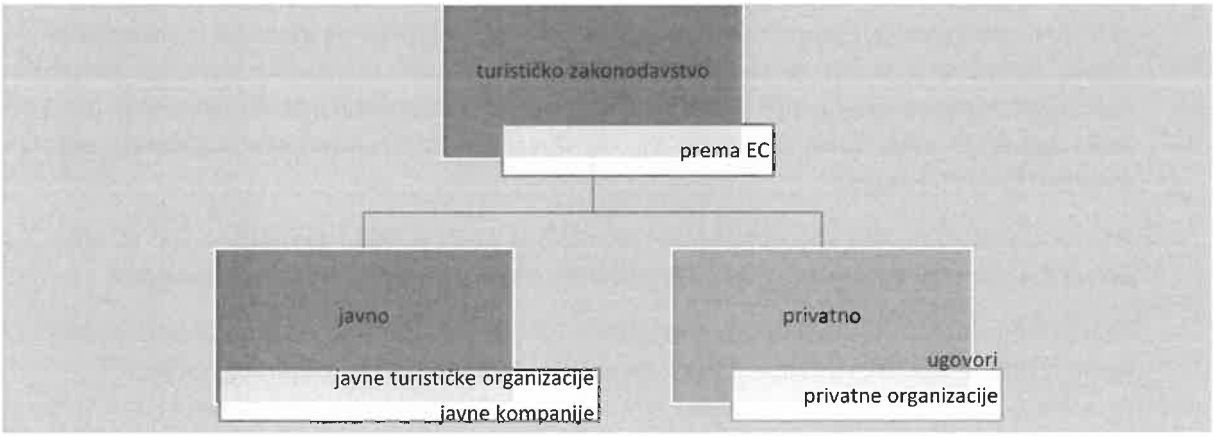
- Dilema osnaživanje ili slabljenje udruženja vezanih za turizam na nivou Bosne i Hercegovine?
- Efikasno funkcionisanje sistema, posebno tranzicija ka održivom turizmu pretpostavlja harmoniziranu tranziciju relevantnih zakona i drugih propisa na sva tri nivoa, na nivou Kantona, ali i na nivou Federacije, odnosno jedinica lokalne samouprave?
- Jasnoća tranzicionog puta ka ekonomski, ekološki, socijalno održivom turizmu od Kantona Sarajevo, Grada i jedinica lokalne samouprave do svim elemenata turističkog ekosistema?
- Reduciranje pravnog okvira na zakon koji se fokusira na turističku zajednicu (turističku organizaciju) i direkciju za turizam resornog ministarstva, te javnu ustanovu za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima u jednom članu? Nedovoljno jasna podjela odgovornosti, prava, tokova informacija, odlučivanja? Otvoreno pitanje inkluzije drugih kantonalnih relevantnih institucija (zavoda) u funkciji efikasnosti, racionalizacije, sinergije procesa?
- Potreba privatnog (poslovnog) sektora da pravni okvir respektuje sve dimenzije pravnog okvira u skladu sa pojašnjenjem i interpretacijom pravnog okvira turizma EU/EC (porez na dodanu vrijednost, vize, tržište rada, ulazak na tržište, urbana pravila, zakone koji uređuju građenje, prostorno, urbano i ukupno planiranje i upravljanje razvojem, ugostiteljstvo, sigurnost, razne takse (boravišnu, ekološku, kulturnu) itd.?
- Javni i privatni troškovi i javne i privatne koristi temeljem članarine, postojećih i potencijalnih taksi (boravišna, ekološka, kultura-baština)?
- Pitanje prihvatnog kapaciteta (socijalnog, ekološkog, kulturno-historijske i prirodne baštine), posebno vršnog kapaciteta, pitanja pritiska temeljem broja, saobraćaja i saobraćaja u mirovanju, potrošnje vode, emisije CO2 i drugih, buke, svjetlosno zagađenje?
- Pitanje obračuna ekološke takse u cijelom lancu vezanom za turizam?
- Pitanje pozicioniranja jedinica lokalne samouprave kao kreatora lokalnih strategija turizma sa novim kvalitetnijim bitno drugačijim ovlastima (na primjer ovlasti koje se propituju u kontekstu Novog zakona o turizmu Republike Hrvatske)? Drugim riječima spuštanje strateškog planiranja na nivou sektora turizma na niži nivo od onog u zakonima o planiranju razvoja i upravljanju razvojem. Istovremeno, prisutne suprotne tendencije da prikupljanje članarine i boravišne takse ostane na nivou Kantona i/ili da se dijelom ili u cijelosti spusti na nivo jedinica lokalne samouprave (grad, općine)?
- Pitanje upotrebe prihoda prikupljenog temeljem boravišne takse za kompenzaciju pritiska na prirodu, pritiska na kulturno-historijsku baštinu, pritiska na kvalitetu života lokalnog stanovništva, pritiska na infrastrukturu, itd.?

Šta je turističko zakonodavstvo, šta ono obuhvata, kako može uticati na kreiranje i vođenje turističkih biznisa, da li je u funkciji lokalizacije održivih razvojnih ciljeva, evropskih vrijednosti i standarda održivog, zelene i digitalne tranzicije, društveno i ekološki odgovornog turizma, odnosno osigurava li ekonomsku, ekološku i socijalnu održivost, održivost kulturno-historijskog nasljeđa, dobrobit i kvalitetu života lokalnog stanovništva, inkluziju javnog, privatnog i civilnog sektora, rodnu i svaku drugu inkluziju manjinskih ili marginalizovanih grupa, minimizira li i/ili eliminiše negativne efekte pritiska turizma na zrak, vodu, tlo putem ekološke takse[4], kako biti u toku sa svim promjenama su neka

[4] Prema uslovima Poreskog podsticaja za uslovno oslobođenje, određene zgrade, zemljište, umjetnička djela i drugi objekti dobijaju poseban poreski status na kapital radi očuvanja i zaštite nacionalne baštine u korist javnosti. Imovina koja se kvalifikuje u okviru šeme izuzeta je od poreza na nasljedstvo (IHT) i poreza na kapitalnu dobit (CGT) sve dok su ispunjeni određeni uslovi. Vlasnici objekata od historijskog ili arhitektonskog interesa, zemljišta od historijskog, scenskog ili naučnog interesa, i predmeta i zbirki od nacionalnog, umetničkog, historijskog ili naučnog interesa imaju povoljan poreski tretman za IHT i CGT, a zauzvrat čuvaju i zadržavaju ta sredstva za dobrobit nacije; ovo uključuje

od pitanja koja uključuje analiza pravnog okvira. Ona bi trebala da ponudi odgovore na pitanje kako zakonodavstvo utiče na sve građane, lokalno stanovništvo, turiste, kompanije, jedinice lokalne samouprave (općine i grad), kanton, entitet.[5] Pravni okvir determiniše ključne institucionalne i kulturne uslove za vođenje djelotvornih tržišta, kao što su: povjerenje, zakon, red, sigurnost osoba i imovine, ravnotežu konkurencije sa kooperacijom u smislu sigurnih radnih mjesta i čistije životne sredine, podjelu odgovornosti i razdvajanje različitih vlasti (zakonodavna, izvršna, sudska), altruizam zajednice, društvena mobilnost, priznavanje ambicije, tolerisanje konkurencije, materijalističke vrijednosti, tradicijom neograničena racionalnost, poštenje vlada, efikasni oblici konkurencije nasuprot monopolističkoj kontroli, sloboda informisanja, tokovi informacija bez ograničenja ili favoriziranja. Pravni okvir kroz pravne i ekonomske prakse potiče tržište kroz jasno utvrđena i razgraničena imovinska prava, propise iz domena poslovnog prava, sloboda osnivanja preduzeća bez pretjeranih obaveza u pogledu licenciranja, jednake ekonomske mogućnosti, javna supervizija ili funkcionisanje prirodnih monopola, osiguravanje adekvatnih informacija svim učesnicima, zaštita izbora potrošača od uticaja proizvođača/isporučioca, javno upravljanje ekesternalijama i osiguravanje javnih roba, sigurnosne mreže, poticanje inovacija, zaštita autorskih i drugih prava. Turizam ne podliježe samo specifičnim turističkim propisima, već i propisima koji su prvenstveno namijenjeni drugim oblastima, kao što su: prostorno planiranje i građenje, urbana pravila, okoliš, ekološka taksa, karbonski otisak, zaštita potrošača, očuvanje kulturno-historijskog nasljeđa, sigurnost. Zbog toga je potrebno imati u vidu ne samo o zakonodavstvu koje utiče na turizam, turističku industriju, već i druge zakonske mjere koje su primjenjive na ovu djelatnost.[6] Postoje mnogi tzv. sektorski zakoni koji mogu uticati na poslovanje u turizmu.

Slika 15. Turističko zakonodavstvo temeljem uvida u dokumente Evropske Komisije

Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu https://single-market-economy.ec.Evropa.eu , 2023

U nastavku, u osnovnom uz referiranje na EC, neki elementi turističkog zakonodavstva, kao što je pitanje korištenja zemljišta, pitanje kreiranja poslova, zdravlja, sigurnosti, rada, životne sredine, potrošača/turista, kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, prava i obaveza kompanija, vrste

njihovo prikazivanje javnosti i omogućavanje javnog pristupa. Kada to više nije moguće, vlasnici se ohrabruju da raspolažu imovinom tijelima u ovoj zemlji koja su posebno osnovana da takvu imovinu drže u povjerenju za javnost. Dostupne su određene porezne olakšice za takva otuđenja, iako će generalno otuđenje izgubiti osnovne porezne olakšice, tj. IHT olakšice mogu biti vraćene.

[5] U zavisnosti od vrste zakonodavstva, utiče direktno (po svojoj obavezujućoj prirodi) i, u drugim slučajevima, indirektno (sa preporukama ili zakonodavnim trendovima). Na primjer, Evropska komisija ne nameće zakonodavne trendove, ali ih oblikuje različitim pravnim procedurama. S obzirom na različite i brojne veze sa EU (dolasci, orijentacija ka pridruživanju) važno je poznavati evropski zakonodavni proces i vrste zakonodavstva koje priprema EU u svim područjima, pa i u turizmu. Pretpostavka je to da se razumiju turistička kretanja.

[6] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

objekata, infrastrukture, organizacije, odgovornosti, planiranja, promovisanja, inspekcije/kontrole, sankcija, prava[7].

Pitanje planiranje korištenja zemljišta - Kada se započinje posao, na primjer, gradnje hotela, moraju se ispuniti urbanistički zahtjevi i podnijeti zahtjev za odgovarajuću urbanističku, građevinsku i upotrebnu dozvolu. Važno je detaljno konsultovati zakonodavstvo i planove upravljanja, jer mogu postojati ograničenja u korištenju zemljišta u određenim prostorima, posebno prirodnim zaštićenim područjima. U slučaju Sarajeva, potrebno je uvažavati nadležnosti vezane posebno za jedinice lokalne samouprave[8].

Pitanje zdravlje i sigurnost hrane - Ako turistički biznis služi hranu i pića, kao što je restoran ili kafić, ili ako pruža uslugu, kao što je hotel, onda se moraju pažljivo pregledati standardi sigurnosti hrane[9]. Ovo se odnosi na to odakle se nabavljaju proizvodi, kao i na higijenu i čistoću prostorija i zaposlenih. Evropska agencija za sigurnost hrane (ESFA) je kamen temeljac EU procjene rizika u pogledu sigurnosti hrane. EFSA može pružiti nezavisne naučne savjete i jasnu komunikaciju o postojećim i novim rizicima. EFSA-in nezavisni naučni savjet podupire evropski sistem sigurnosti hrane. (angažman zakonodavnih tijela i inspekcija na raznim nivoima)[10]

Pitanje rada - Svaka zemlja ima svoja pravila za regulisanje koliko, gdje i kada zaposleni mogu raditi, kao i o temama kao što su mehanizmi sigurnosti posla. Potrebno je poznavati i primjenjivati ovo zakonodavstvo na upravljanje ljudskim resursima. EU radi na visokom nivou zapošljavanja i socijalne zaštite, kao i na univerzalno poboljšanim uslovima života i rada. Dostojanstven rad je jedan od zahtjeva održivih razvojnih ciljeva.[11]

Pitanje životna sredina - Kakva god bila svrha poslovanja, to će imati uticaja na okoliš. Zbog toga je potrebno procijeniti relevantno zakonodavstvo i uključiti mjere za ublažavanje ili otklanjanje ovog uticaja. Potrebno je provjerite ekološke zahtjeve prije nego što se započne aktivnost. Potrebno je uspostaviti mjere za sprečavanje ili minimiziranje mogućih negativnih efekata na okolinu (tlo, vodu, zrak, zagađenje vode, buka, zagađenje tla, ugrožavanje zdravlja, svjetlosno zagađenje, zagađenje emisijom CO2/CO i drugo)[12].

Pitanje potrošača/turista kao potrošača - Potrebno je imati u vidu i sve zakone koji se odnose na potrošače, odnosno turiste kao potrošače različitih usluga u različitim fazama putovanja.[13]

Pitanje kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe - Potrebno je poznavanje propisa prije početka bilo kakve turističke djelatnosti koji se odnose na poreze i (aktivnu) zaštitu kulturnog nasljeđa.[14]

---

[7] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[8] Urbanistička suglasnost, građevinska dozvola, upotrebna dozvola, odobrenje za rad

[9] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[10] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[11] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-busin Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en esses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[12] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[13] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[14] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

Pitanja prava i obaveze različitih kompanija uključenih u proces - To uključuje pravo na raskid ugovora, ili obavezu informisanja korisnika o uslovima usluge[15].

Pitanje vrste i klasifikacije objekata - turistički posao može se klasificirati na drugačiji način u zavisnosti od kompanije i zakonodavstva. Ova raznolikost je značajna u slučaju hotela, gdje se zakonodavstvo o hotelskom smještaju fokusira na utvrđivanje rangiranja prema infrastrukturi, uslugama, lokaciji, itd. U nekim zemljama – poput Njemačke i Austrije – ova klasifikacija nije regulisana zakonom. Umjesto toga, definišu ga udruženja hotela. U slučaju Sarajeva otvoreno je pitanje kategorizacije hotela sa 2 i 3 zvjezdice. Kategorizaciju hotela sa 4 i 5 zvjezdica vrše federalne institucije, a kategorizaciju smještaja ispod dvije jedinice lokalne samouprave.[16]

Pitanje infrastrukturnih zahtjeva se odnosi na klasifikaciju turističkih kompanija. Identificiranje različitih objekata i karakteristika koje objekti moraju imati (posebno za hotele, restorane i kafiće). Neki od ovih zahtjeva uključuju standardizaciju veličine prostorija, usluga, objekata i opreme. Pitanje certificiranje temeljem ovih zahtjeva[17].

Pitanje organizacija i odgovornosti - Opšti zakoni o turizmu odnose se na organizacije koje su odgovorne za turizam. Veoma je korisno znati odgovornosti relevantnog ministarstva i direkcije u njegovom sastavu, turističke zajednice (organizacije), drugih organizacija i institucija (javne ustanove, zavodi, udruženja).[18]

Pitanje planiranja turističke ponude - Turističko zakonodavstvo pokriva način na koji javni sektor (javna uprava, direkcija u oblasti turizma i/ili turistička zajednica) planira i promoviše destinacije. Planiranje turizma (strategija, drugi dokumenti) mogu biti od koristi da se poboljša turistička ponuda javnog, privatnog i civilnog sektora.[19]

Pitanje promovisanje turizma - Turističko zakonodavstvo navodi ko je odgovoran za promociju turizma, kao i koje opšte promotivne organizacije postoje. Kontaktiranje ovih promotivnih organizacija moglo bi biti od interesa za kompanije, mogu pomoći u sastavljanju vodiča za destinaciju ili organizovanju dolazaka na sajmove. To može biti osnova za bolje prilagođavanje promociji kompanije strategiji promocije destinacije. Turistička zajednica Kantona Sarajevo ima tu odgovornost, ulogu[20].

Pitanje turistička inspekcija - U većini općih zakona o turizmu postoje dijelovi koji utvrđuju: nadležnosti turističke inspekcije, planiranje inspekcije, obaveze poslodavca da sarađuje sa inspektorima.[21]

Pitanje režima sankcionisanja - Ova krivična djela uključuju nedostatke u pružanju turističkih usluga ili dozvoljavanje prekomjernih rezervacija[22]/[23].

---

[15] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[16] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[17] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[18] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[19] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[20] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[21] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[22] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[23] Više o zahtjevima u Kanotnu sarajevo vidjeti prilog

Pitanje prava putnika – potrebno je poznavanje prava putnika, turista. Ilustracije radi, sljedeće direktive EU imaju poseban značaj u tom kontekstu[24].

- Direktiva (EU) 2015/2302 o paket aranžmanima i povezanim putnim aranžmanima - pojašnjava zakon koji se odnosi na usluge putovanja koje se prodaju na mreži. Stoga reguliše prodaju paket aranžmana. Direktiva je imala tri glavna uticaja. Reaguje na promjene u tradicionalnim lancima distribucije putovanja, istovremeno povećavajući transparentnost i povećavajući pravnu sigurnost za putnike i trgovce. To je uključivalo promjenu i za potrošače i za posrednički podsektor.
- Direktiva 2011/24/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 9. marta 2011. o primjeni prava pacijenata u prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti. Ova direktiva o prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti ima za cilj da olakša pristup sigurnoj i visokokvalitetnoj prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti u EU. Ona onemogućava građanima Evrope da izaberu zemlju u kojoj žele da se liječe.
- Direktiva 2011/83/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25. oktobra 2011. o pravima potrošača - ima za cilj postizanje stvarnog internog tržišta od poslovanja do potrošača (B2C), sa visokim nivoom zaštite potrošača i konkurentnim okruženjem za preduzeća. Održava visok nivo zaštite potrošača i doprinosi pravilnom funkcionisanju unutrašnjeg tržišta, posebno u pogledu ugovora zaključenih između potrošača i trgovaca.
- Direktiva 2005/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. maja 2011. o nepoštenoj poslovnoj praksi od strane potrošača na unutrašnjem tržištu - prema pravilima EU, nepoštena komercijalna praksa omogućava nacionalnim izvršiteljima da obuzdaju širok spektar nepoštenih poslovnih praksi. Ovo uključuje neistinite informacije date potrošačima ili agresivne marketinške tehnike osmišljene da utiču na njihov izbor.
- Regulativa (EZ) Pravičnost u odnosima između platforme i poslovanja trgovačke prakse - konkretne radnje u vezi sa nepoštenim ugovorima i trgovinskim praksama u odnosima između platforme i preduzeća, čime se štiti pošteno, predvidljivo, održivo i pouzdano poslovno okruženje u online ekonomiji.
- Uredba (EZ) br. 66/2010 o eko-oznaci EU - EU Ecolabel sa kriterijima turističkog smještaja jedini je znak kvaliteta okoliša koji je certificiran od strane neovisne organizacije i vrijedi u cijeloj Evropi. Zadovoljava potrebe turističke industrije za ekološki prihvatljivijim odmarališta i smještajem. Pomaže turističkim smještajnim objektima da implementiraju mjere koje čine njihov rad ekološki prihvatljivijim postavljanjem tehničkih, mjerljivih kriterija o specifičnim aspektima kao što su: upravljanje vodom i otpadom, potrošnja energije, itd. Dobro je poznat kupcima, stoga certificirani smještaji koji prikazuju "zeleni list" će dobiti veću vidljivost prema ekološki osviještenim kupcima.[25]

Sektor turizma obuhvata širok spektar ekonomskih aktivnosti, što znači da će većina poreza ima uticaj na turizam. Ovdje je fokus samo na poreze za koje je vjerovatno da će imati najdirektniji uticaj na turističke kompanije – uključujući opće poreze i specifične poreze za turizam[26]: direktni porezi – porezi na dohodak preduzeća i fizičkih lica, indirektni porezi – PDV, posebne takse za turizam, lokacija poslovanja (urbano vs ruralno, razvijeno vs nerazvijeno, posebno kulturno-historijski vrijedno itd.).

---

[24] Više vidjeti na https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en

[25] Više o razumijevanju EU turističkog zakonodavstva https://www.youtube.com/watch?v=SFunQYmiuO4 https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/regulation-tourism-activity-europe_en https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/understanding-legislation/legal-regulations-e-commerce_en

[26] https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

Indirektni porezi (PDV)[27], najvažniji indirektni porez za vlasnika preduzeća je porez na dodanu vrijednost (PDV). To je porez koji ima najviši nivo harmonizacije na evropskom nivou. PDV nije isto što i opći porez na saobraćaj. Registrovana preduzeća naplaćuju izlazni PDV svojim kupcima na relevantna dobra i usluge koje pružaju. Oni su u mogućnosti da to prebiju u odnosu na ulazni PDV koji su sami platili svojim dobavljačima. PDV se često koristi za smanjenje poreznog opterećenja određenih dijelova sektora. Većina zemalja EU primjenjuje neki oblik snižene stope na ključne robe i usluge koje se odnose na turizam, kao što je prikazano u donjem grafikonu.

Posebne takse za turizam[28], postoji nekoliko poreza ili isključivo ili prvenstveno usmjerenih na sektor turizma. Porez na korištenje[29] ili boravišne takse se naplaćuju na kratkoročne (ponekad nazivane prolaznim) boravke u plaćenom smještaju. Obično se naplaćuju po osobi, po noći ili se ponekad naplaćuju kao procent cijene sobe. Općenito, boravišne takse čine mali dio ukupnih troškova smještaja u poređenju sa troškovima samog smještaja, pa čak i PDV-a koji se primjenjuje. U mnogim slučajevima boravišne takse se plaćaju lično i ne mogu biti uključene u unaprijed plaćenu cijenu smještaja. Zbog toga ih je relativno teško uočiti u objavljenim cijenama smještaja, ali su posebno vidljive krajnjem potrošaču, što može imati uticaja na turističku aktivnost (posebno u slučajevima ponovnog poslovanja). Osim Malte, svih 18 država članica koje primjenjuju ovaj porez, naplaćuju ga na nivou lokalne uprave (tj. grada, općine ili pokrajine). Može postojati značajno diskreciono pravo općine u pogledu primijenjenih stopa. Cijena obično varira u zavisnosti od standarda smještaja (npr. zvjezdica hotela ili ljetovališta), lokacije i lokalne vlasti. Djeca često plaćaju snižene cijene ili su potpuno oslobođena. Navedene pune cijene za odrasle kreću se od minimalno 0,10 € (najniža stopa u Bugarskoj) do maksimalno 7,50 € (najviša stopa u Belgiji) po osobi svake noći. Prosječan raspon je između 0,40 € i 2,50 €. Najveći dio ove varijacije je zbog vrste smještaja, pri čemu hosteli i kampovi privlače vrlo niske cijene u odnosu na hotele i palače s 5 zvjezdica. Relativno niske stope se naplaćuju u istočnim zemljama EU, sa mnogo višim stopama u zapadnoj i jugoistočnoj Evropi. Razlika u procentima je smanjena, jer su cijene soba obično veće u razvijenim regijama. Porez je hipotekaran u: Hrvatskoj, Francuskoj, Litvaniji, Malti, Poljskoj te dijelovima Španije. U ovim slučajevima, prihodi su usmjereni prema sektoru turizma, što pokazuje sektorsku prirodu boravišnih taksi. Plaćanje lokalne boravišne takse u nekim odmarališima u Njemačkoj omogućava pristup određenim javnim objektima koji su inače zatvoreni za javnost. To može uključivati spa sadržaje, korištenje nekog javnog prevoza i ulazak u lokalne atrakcije. Nešto više od trećine zemalja EU uopće ne naplaćuje boravišnu taksu – uključujući gotovo sve zemlje u nordijskim i baltičkim regijama i neke u zapadnoj i jugoistočnoj Evropi. Kupac je odgovoran za plaćanje ovih vrsta poreza, dok je smještajni objekt odgovoran za naplatu ovih poreza.

Turističke takse za unapređenje sektora[30] koriste se za poboljšanje sektora i/ili destinacije, kao što su: promotivne aktivnosti, projekti i planovi razvoja turizma, mjere i planove za unapređenje infrastrukture i turističkih usluga, unapređenje i implementacija javnih usluga koje utiču na destinaciju: čišćenje, upravljanje otpadom itd.

---

27 https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

28 https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

29 https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

30 https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

Boravišne takse namijenjene za posebne namjene[31] za određena područja ili resurse u destinaciji, kao što su: okruženje, kulturno nasljeđe, društvene svrhe.

Zeleni porezi, porezi u ekološke svrhe, proizlaze iz želje da se očuvaju resursi i nadoknade mogući negativni efekti turizma. Oni stvaraju poticaj za zaštitu i obnovu okoliša i njegovih resursa, nadoknađujući turističku aktivnost u svakom području. Ovi porezi pomažu stvoriti fondove tako da destinacije mogu ulagati u poboljšanja kao što su: zaštita okoliša ili oporavak resursa, podsticati ekološku svijest među turistima o njihovom korištenju resursa destinacije, promovisati pozitivnu sliku destinacije i kompanija koje se tamo nalaze pokazujući njihovu brigu za životnu sredinu.

U skladu sa odredbama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, oblast turizma i turističke djelatnosti spada u zajedničke nadležnosti Federacije BiH i kantona. Nadležnost kantona je stvaranje i provođenje politike kantonalnog turizma i razvoj turističkih resursa. Federalne vlasti imaju pravo utvrđivanja politika i donošenja zakona. Odredbama Ustava Kantona Sarajevo propisana je isključiva nadležnost Kantona za stvaranje i primjenu politike turizma i razvoja turističkih resursa. Na nivou Federacije BiH u oblasti turizma doneseni su Zakon o turističkoj djelatnosti[32] i Zakon o turističkim zajednicama i promicanju turizma u Federaciji BiH[33], koji je presudom Ustavnog suda BiH[34] proglašen neustavnim. Novi Federalni zakon nije donesen, ali je programom rada za 2023. planirano njegovo donošenje.

U oblasti turizma primjenjuje se federalni Zakon o turističkoj djelatnosti[35] i Zakon o turizmu Kantona Sarajevo[36], kao kantonalni propis. Ministarstvo privrede, Ured za zakonodavstvo, Ministarstvo finansija, Pravobranilaštvo Kantona Sarajevo nisu imali primjedbi na tekst Zakona o izmjenama i dopunama zakona o turizmu. Ekonomsko-socijalno vijeće za područje Kantona Sarajevo nije usaglasilo stav zbog stava Udruženja poslodavaca Kantona Sarajevo da predloženi tekst ne uređuje kvalitetnije djelatnost turizma u Kantonu Sarajevu u odnosu na važeći zakon i da bi jedino rješenje bilo donošenje novog zakona o turizmu u Kantonu Sarajevu[37].

Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama zakona o turizmu Kantona Sarajevo koji je povučen sa sjednice Skupštine Kantona Sarajevo 18. 4. 2023. radi dodatnih usaglašavanja. Član 12. Ustava Kantona Sarajevo propisuje da je Kanton Sarajevo nadležan za stvaranje i primjenu politike turizma i razvoj turističkih resursa, član 13., da Kanton Sarajevo zajedno sa Federacijom, samostalno ili u koordinaciji sa federalnim vlastima vrši nadležnosti u turizmu, a član 18. propisuje da Skupština Kantona Sarajevo donosi zakone i druge propise u okviru izvršavanja nadležnosti Kantona, kao i na potrebi da se postojeći Zakon[38] poboljša u određenim segmentima. U Obrazloženju se posebno ističe sljedeće: ukidanje obaveze organizatorima turističkih putovanja da uz zahtjev za izdavanje licence prilože ovjeru od strukovnog udruženja turističkih agencija u Bosni i Hercegovini (UTABiH) i dokaz o članstvu u ovom udruženju, produžavanje roka za izdavanje licenci sa 15 a 30 dana, a roka važenja izdate licence sa tri na pet godina, preciznije definisanje ciljeva, djelatnosti, zadataka, članova, organa, nadležnosti Turističke zajednice Kantona Sarajevo i harmonizacija sa praksom drugih zemalja.

U trenutno važećem zakonu, zakonodavac se referira na federalne propise u vezi sa radom putničkih agencija, federalne propise u vezi sa stručnim ispitom za voditelja poslovnica, federalne propise u vezi sa sadržajem odobrenja za pružanje usluga turističkog vodiča, na federalne propise u vezi sa oblikom,

---

[31] https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/financing-your-business/tourism-related-taxes-across-eu_en

[32] Službene novine Federacije BiH 32/09

[33] Službene novine Federacije BiH 19/96, 28/03

[34] Od 3. Jula 2014

[35] Službene novine Federacije BiH 32/09

[36] Službene novine Kantona Sarajevo 19/16, 31/17, 34/17, 13/21)

[37] Iz dokumentacija date u prilogu Zakona o izmjenama I dopuni zakona o turizmu

[38] Zakon o turizmu, Službene novine Kantona Sarajevo 19/16, 31/17, 34/17, 13/21)

sadržajem i načinom vođenja Upisnika za turističke vodiče, federalne propise u vezi sa prestankom odobrenja za pružanje usluga turističkog vodiča, federalne propise vezane za postupak, način polaganja i program stručnog ispita za turističkog vodiča, federalne propise u vezi sa obrascem i izgledom iskaznice turističkog vodiča, način izdavanja i upotreba, federalne propise u vezi sa Registrom poljoprivrednih gazdinstava radi odmora i rekreacije, federalne propise o uslovima za pružanje turističkih usluga u avanturističkom turizmu (skijanje, jahanje, gorsko-planinsko vođenje, brdski biciklizam, padobransko jedrenje/paraglajding, zmajarenje, skakanje sa užetom, špiljarenje (speleologija) i slično. Referira se i na propise koji regulišu ugostiteljsku djelatnost, na propisane zdravstvene uslove za pružanje turističkih usluga u seoskom domaćinstvu, drugi propisi o ispunjavanju uslova za pružanje turističkih usluga u seoskom domaćinstvu, na zakon o ugostiteljskoj djelatnosti, propisi iz oblasti lova i ribolova, posebni propisi koji regulišu zdravstvenu zaštitu, propisi iz oblasti planinarstva, kao i na odobrenje nadležnih jedinica lokalne samouprave (prema mjestu svog sjedišta) za pružanje usluga turističkog vodiča, pribavljanje Rješenja odobrenja za pružanje turističkih usluga u seoskom domaćinstvu, registar za obavljanje lova i ribolova, registar za obavljanje zdravstvene djelatnosti, rješenje o ispunjavanju minimalno-tehničkih uslova za pružanje usluga zdravstvenog turizma, rješenje o odobrenju za pružanje zdravstvenih usluga, registar planinarskih organizacija, licence/dozvole nadležnih institucija ili udruženja za trenere, instruktore, učitelje, voditelje, vodiče i slično za avanturistički turizam, propisi o koncesijama za pružanje određenih usluga avanturističkog turizma, propisi koji uređuju rad sa djecom (licima mlađom od 18 godina), rješenje o ispunjavanju minimalnih tehničkih uslova, rješenje o odobrenju za pružanje turističkih usluga avanturističkog turizma.

Prema statutima jedinica lokalne samouprave, one vode brigu o turističkim resursima općine i vrše poslove u oblasti turizma i lokalnog poslovanja, ali imaju prava, obaveze i odgovornosti u drugim poslovima i aktivnostima koje direktno ili indirektno utiču na turizam, kao što su: vode urbanističku politiku, imaju odgovornosti vezano za životnu sredinu, upravljaju općinskom imovinom, uređuju i stvaraju uslove za racionalno korištenje i upravljanje zemljištem, osiguravaju javni red i mir, imaju odgovornosti za donošenje strategija, programa i planova razvoja Općine, vode brigu o prirodnim i turističkim resursima općine (šume, vode, divljač, drugo).[39] Značaj navedenih propisa naglašava i EC/EU. Za turizam, posebno održivi turizam su relevantni: zakon o razvojnom planiranju i upravljanju, zakoni u oblasti zaštite okoliša, upravljanja vodama, otpadom, kvalitet zraka i klimatskih promjena, buke u okolišu/životnoj sredini itd. Argumentaciju o navedenom nude: održivi razvojni ciljevi 2015-2030., dokument Svjetske turističke organizacije, Evropska turistička agenda 2030, iskustva zemalja u regiji (specifično Republika Hrvatska).

Posebno mjesto u Zakonu o turizmu imaju pravna lica koja upravljaju zaštićenim prirodnim područjima pa je u ovom kontekstu potrebno imati u vidu i za njih relevantne zakone. Ilustracije radi, to su zakoni: Zakon o komunalnoj čistoći (Službene novine Kantona Sarajevo, 7/16) Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o vodama Kantona Sarajevo (Službene novine Kantona Sarajevo, 43/16) Zakon o proglašenju Spomenika prirode Vrelo Bosne–prečišćeni tekst (Službene novine Kantona Sarajevo, 6/10) Zakon o proglašenju zaštićenog pejzaža Bijambare – prečišćeni tekst (Službene novine Kantona Sarajevo, 6/10) Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o lovstvu (Službene novine FBiH, 81/14) Zakon o proglašenju šireg područja vodopada Skakavac spomenikom prirode (Službene novine Kantona Sarajevo, 11/10) Zakon o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, 33/03) Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, 38/09) Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Bentbaša (Službene novine Kantona Sarajevo, 31/17) Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, 52/09)

[39] Zakon o lokalnoj samoupravi Kantona Sarajevo naglašava da općina vodi brigu o turističkim resursima općine, upravlja općinskom imovinom, vodi urbanističku politiku, osigurava korištenje i upravljanje lokalnim građevinskim zemljištem, osigurava javni red i mir. Više vidjeti dokumente EC

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti zraka (Službene novine FBiH, 04/10) Zakon o vodama (Službene novine FBiH, 70/06) Zakon o zaštiti zraka (Službene novine FBiH, 33/03) Zakon o lovstvu (Službene novine FBiH, 4/06) Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o lovstvu (Službene novine FBiH, 8/10) Zakon o vodama Kantona Sarajevo (Službene novine Kantona Sarajevo, 18/10) Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Trebević (Službene novine Kantona Sarajevo, Zakon o proglašenju Zaštićenog pejzaža Trebević) Zakon o šumama (Službene novine Kantona Sarajevo, 5/13) Zakon o zaštiti prirode (Službene novine FBiH, 66/13),[40] zatim pravilnici i odluke koji uređuju različite aspekte vezane za zaštićena područja, kao i prostorni planovi, planovi upravljanja i upravljačke smjernice za svako od pet zaštićenih područja[41].

Kanton Sarajevo pristupa izradi Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. u okolnostima kada su relevantni zakoni o turizmu na nivou Federacije BiH i Kantona Sarajevu u parlamentarnoj proceduri i kada se očekuje njihovo usvajanje u ovoj godini.

U procesu konsultacija za sastanak fokus grupe otvoreno je pitanje strategije razvoja turizma, pa zakon o turizmu (situacije Republike Hrvatske) ili zakon o turizmu pa strategija razvoja. Da li se zakon prilagođava strategiji ili se strategija prilagođava i harmonizuje sa zakonom.

2.3.1.2. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo

Situaciona analiza institucionalnog okvira razvoja turizma Kantona Sarajevo temeljem uvida u primarne i sekundarne izvore, rezultata rada fokus grupa i Radne grupe, kao i javnih konsultacija može se rezimirati i na sljedeći način:

- jasno pozicioniranje relevantnih institucija javnog, privatnog i civilnog sektora u razvoju turizma, njihovih odgovornosti, prava, obaveza po horizontali i po vertikali vođeno tranzicijom, ka održivom turizmu.
- identificiranje nosioca strateškog planiranja razvoja turizma (sektorska strategija) na nivou Kantona i na nivou jedinica lokalne samouprave, imajući u vidu opći zakon o turizmu i zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem, kao i postojeće institucionalne i kadrovske kapacitete Kantona Sarajevo (Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajevo, Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo).
- pozicioniranje Turističke zajednice Kantona Sarajevo u odnosu na Direkciju za turizam Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, kao i u odnosu na jedinice lokalne samouprave.
- kapacitiranje (menadžment, kadrovi, prostor, finansijska i druga sredstva) institucija u skladu sa mjestom i ulogom u razvoju turizma Kantona Sarajevo.
- uspostavljanje i/ili osnaživanje institucionalne saradnje u razvoju turizma Kantona Sarajevo, s jedne strane, prema jedinicama lokalne samouprave, a s druge prema entitetu, državi, EU makroregijama (Dunavska, Jadransko-jonska), EU/EC i njenim institucijama i na kraju, prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (u određenim dimenzijama prema UNESCO, drugim organizacijama UN).

Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo čine po vertikali Ministarstvo okoliša i turizma Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, odgovarajuće službe Grada Sarajeva i službe u općinama.

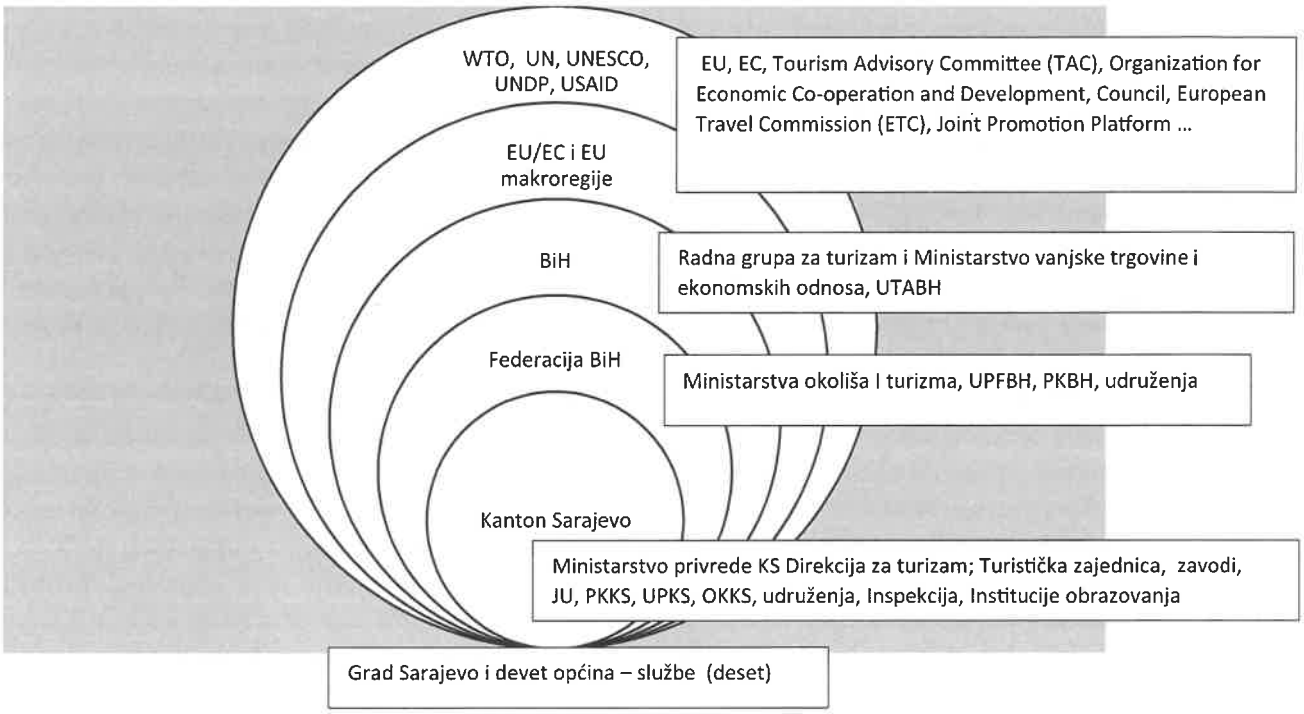
[40] https://zppks.ba/zakonska-regulativa/zakoni/

[41] https://zppks.ba/zakonska-regulativa/privremene-upravljacke-smjernice/

Na nivou Kantona Sarajevo po horizontali, institucionalni okvir razvoja turizma čine: Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo i u njegovom okviru Direkcija za turizam u okviru Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, zatim Turistička zajednica Kantona Sarajevo.

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo vrši upravne i stručne poslove utvrđene Ustavom, zakonom i drugim propisima, koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti Kantona u oblasti privrede, vodoprivrede, poljoprivrede, šumarstva i lovstva, veterinarstva, industrije i energetike, obrta, korištenja prirodnih bogatstava, kantonalnog turizma i turističkih resursa, trgovine i ugostiteljstva. U sastavu Ministarstva privrede su Uprava za šumarstvo i Direkcija za turizam[42].

Slika 16. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo po vertikali

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Direkcija za turizam vrši stručne i s njima povezane upravne poslove utvrđene zakonom i drugim propisima, koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti Kantona u oblasti turizma i turističkih resursa Kantona[43]. Direkcija za turizam vrši stručne i s njima povezane upravne poslove koji se odnose na razvoj turizma na području Kantona i razvoj turističkih područja od značaja za Kanton; predlaže mjere za razvoj turizma i razvoj privatnog sektora u turizmu; formira turističke zone radi valorizacije nacionalnih parkova i zaštićenih zona sa turističkog aspekta i valorizacije njihovih ekonomskih prednosti; prati investicione tokove i informiše potencijalne investitore sa mogućnostima ulaganja u turizam na području Kantona; predlaže mjere za unapređenje i razvoj malog preduzetništva u turizmu; predlaže i prati projekte iz oblasti turizma koji se finansiraju iz budžeta Kantona, kao i turističkih destinacija na području Igman – Bjelašnica; vodi postupak dodjele predmeta koncesije iz oblasti turizma, vodi postupak izdavanja licenci putničkim agencijama-organizatorima putovanja; analizira

[42] https://mp.ks.gov.ba/ministarstvo/nadleznosti
[43] https://mp.ks.gov.ba/ministarstvo/nadleznosti

turističke tokove na domaćem i inostranom tržištu; obavlja i druge poslove od značaja za razvoj turizma[44].

Turistička zajednica Kantona Sarajevo, osnovana je početkom 2017. godine kako bi na najbolji način odgovorila na potrebe razvoja, očuvanja i zaštite turističkih i kulturnih vrijednosti u Kantonu.[45] Aktivnosti Turističke zajednice Kantona Sarajevo uključuju analizu domaćeg i međunarodnog tržišta, planiranje i razvoj turizma u Kantonu Sarajevo, pripremu i organizaciju događaja od značaja za turizam, proizvodnju, distribuciju i promociju promotivnog materijala za turističku ponudu Kantona Sarajevo, organizacija i rad mreže turističkih informativnih centara, saradnja sa svim dionicima koji se bave turističkom ponudom Kantona Sarajevo, te promocija Kantona Sarajevo na domaćim i međunarodnim sajmovima turizma.[46] Prema Zakonu o izmjenama i dopunama zakona o turizmu Turistička zajednica Kantona Sarajevo je organizacija koja djeluje na principima destinacijskog menadžmenta i osniva se radi promocije i razvoja održivog turizma u Kantonu Sarajevo i privrednih interesa pravnih i fizičkih lica koja pružaju ugostiteljske i usluge u turizmu ili obavljaju drugu djelatnost neposredno povezanu sa turizmom. Ciljevi osnivanja Turističke zajednice, između ostalog su: Razvoj i marketing destinacije kroz koordinaciju ključnih aktivnosti turističkog razvoja (planiranje, razvoj turističkih proizvoda, finansiranje, donošenje i provedbu odluka) u skladu sa strateškim razvojem; Osiguranje zastupljenosti specifičnih lokalnih interesa kroz jačanje lokalne i regionalne inicijative i povezivanje učesnika na lokalnom i regionalnom nivou radi stvaranja konkurentnih turističkih proizvoda; Poboljšanje općih uslova boravka turista u destinaciji kroz formiranje cjelovite turističke ponude, podizanje kvaliteta turističkih i drugih komplementarnih usluga, očuvanje i stvaranje prepoznatljivog i privlačnog turističkog ambijenta Kantona; Razvijanje svijesti o važnosti turizma, kao i privrednim, društvenim i drugim efektima turizma, o potrebi i važnosti očuvanja i unapređenja svih elemenata turističke resursne osnove, a posebno zaštite životne sredine, kao i prirodne i kulturne baštine na principu održivog razvoja; Poticanje razvoja turističke infrastrukture i pružanje informacija turistima. Djelatnost Turističke zajednice temelji se na načelu javnog interesa u razvoju turizma i upravljanu turističkom destinacijom bez ostvarivanja neposredne dobiti. Prema zakonu koji je u proceduri, Turistička zajednica može Upravljati javnom turističkom infrastrukturom koja joj je data na upravljanje odlukom osnivača, pokretanje i upravljanje inicijativama razvoja, inoviranja i unapređenja turističke ponude. Među osnovnim zadacima Turističke zajednice je strateško planiranje i razvoj destinacije na principima održivog turizma, koordinacija aktivnosti i komunikacija sa privatnim i javnim sektorom u kantonu, saradnja sa ključnim partnerima.

U članu 14. Zakona koji se odnosi na subjekte koji mogu obavljati turističku djelatnost apostrofirana su pravna lica koja upravljaju zaštićenim područjima. Kantonalna javna ustanova za zaštićena prirodna područja registrovana je 2010. i svoj rad definiše na osnovu Planova upravljanja za zaštićena područja. Javna ustanova obuhvata sljedeća zaštićena područja: Spomenik prirode Vrelo Bosne, Spomenik prirode Skakavac, Zaštićeni pejzaž Bentbaša, Zaštićeni pejzaž Trebević i Zaštićeni pejzaž Bijambare. Zadaci Javne ustanove su zaštita i očuvanje izvornih prirodnih vrijednosti (geoloških, hidroloških, bioloških) i ambijentalne raznolikosti, kao i obezbjeđivanje nesmetanog odvijanja prirodnih procesa, te nadzor nad provođenjem uslova i mjera zaštite na zaštićenim područjima. Turistička ponuda za svako od zaštićenih prirodnih područja je definisana i prezentovana na stranici.[47] Kantonalna javna ustanova je uspostavila partnerstvo sa jedinicama lokalne samouprave, udruženjima, drugim kantonalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama.

[44] https://mp.ks.gov.ba/
[45] https://www.visitsarajevo.ba/o-nama/?lang=bs
[46] https://www.visitsarajevo.ba/our-story/
[47] https://zppks.ba/turisticke-ponude/skakavac-turisticka-ponuda/

U Zakonu o turizmu i Zakonu o izmjenama i dopuni zakona o turizmu posebno je naglašeno planiranje (strateško) razvoja bez referisanja na Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem i odgovarajuće podzakonske dokumente, kao i bez pozicioniranja kantonalnog zavoda za planiranje razvoja, koji je formiran 1954. godine, prije sedam decenija, i koji je kapacitiran za holistički pristup razvoju Sarajevu.[48] Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo vrši stručne i druge poslove iz nadležnosti Kantona koji se odnose na[49]: izradu i implementaciju strategije razvoja Kantona, poslove nosioca izrade razvojnih planova, koordinaciju sa domaćim i stranim institucijama i ekspertima i učešće u izradi naučnih projekata i studija o dugoročnom i srednjoročnom razvoju Kantona, analiziranje izrade planskih dokumenata, međuzavisnost u razvoju između općina i Kantona, uz utvrđivanje međuzavisnosti u razvoju između općina i Kantona, koordinaciju i učešće u pripremi i praćenju realizacije projekata obnove i razvoja Kantona, kao i promocije Kantona, obezbjeđenje naučnih i stručnih podloga za ostvarivanje Ustavom utvrđenih nadležnosti Kantona, vršenje poslova nosioca izrade provedbenih planova i pripremanje propisa koji su sastavni dio plana, poslove izrade smjernica i programa aktivnosti za izradu provedbenih planova, poslove stručno-tehničke pripreme za izradu godišnjeg programa za donošenje prostorne i urbanističke dokumentacije, učešće u pripremi propisa iz oblasti prostornog uređenja, izradu programa sanacije, rekonstrukcije, rušenja i raščišćavanja terena, obnove i izgradnje Kantona, neposredno učestvovanje u izradi planske dokumentacije i vršenje koordinacije sa stranim i domaćim ekspertima i organizacijama, stručno mišljenje u postupku odobravanja građenja za potrebe općina sa područja Kantona, poslove koje ugovorom povjeri Zavodu općina sa teritorije Kantona, poslove koje odredi Skupština Kantona i Vlada Kantona, vršenje drugih stručnih poslova utvrđenih zakonom i drugim propisima koji se odnose na nadležnosti Kantona u ovoj oblasti. Poslovi i zadaci iz djelokruga rada Zavoda vrše se u okviru sljedećih osnovnih organizacionih jedinica: Sektor za prostorno planiranje, Sektor za detaljnu plansku dokumentaciju, Sektor za infrastrukturu, Sektor za planiranje društveno-ekonomskog razvoja, Sektor za GIS, Sektor za tehničku pripremu, Sektor za pravne, opće i računovodstvene poslove. U svakom od navedenih sektora rade specijalisti za različita pitanja turizma.

Mjesto i uloga prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa u turizmu, posebno održivom turizmu je poznata i u određenoj mjeri prepoznata i vidljiva i u već apostrofiranim zakonima. U kontekstu analize institucionalnog okvira može se zapaziti da Kantonalni zavod za zaštitu kulturno historijskog i prirodnog nasljeđa nije dobio adekvatno mjesto. Godine 1997. Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Sarajeva preuzima u nadležnost cjelokupno kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe na prostoru Kantona Sarajeva.[50] Zavod se stara o zaštiti, korištenju i obnovi dobara baštine, utvrđuje mjere zaštite, vodi registar dobara baštine i dobrima baštine, daje mišljenje u postupku eksproprijacije ili ograničenja prava korištenja zaštićenog dobra baštine, pruža stručnu pomoć drugim organizacijama zaštite, pravnim i fizičkim licima, imaocima ili vlasnicima dobara baštine, sarađuje sa kantonalnim zavodima, sarađuje sa organima institucijama nadležnim za prostorno uređenje Kantona, Federacije BiH, RS, obavlja i druge poslove na zahtjev Skupštine, Vlade i nadležnog ministarstva. Zavod provodi aktivnosti: evidentiranja, utvrđivanje svojstva spomenika – valorizacije, izrada projekata, elaborata i studija, radovi na spomenicima, radovi održavanja – konzervatorsko-restauratorski nadzor, popularizacija i usavršavanja, poslovi dokumentacije, informacioni sistem, i druge.

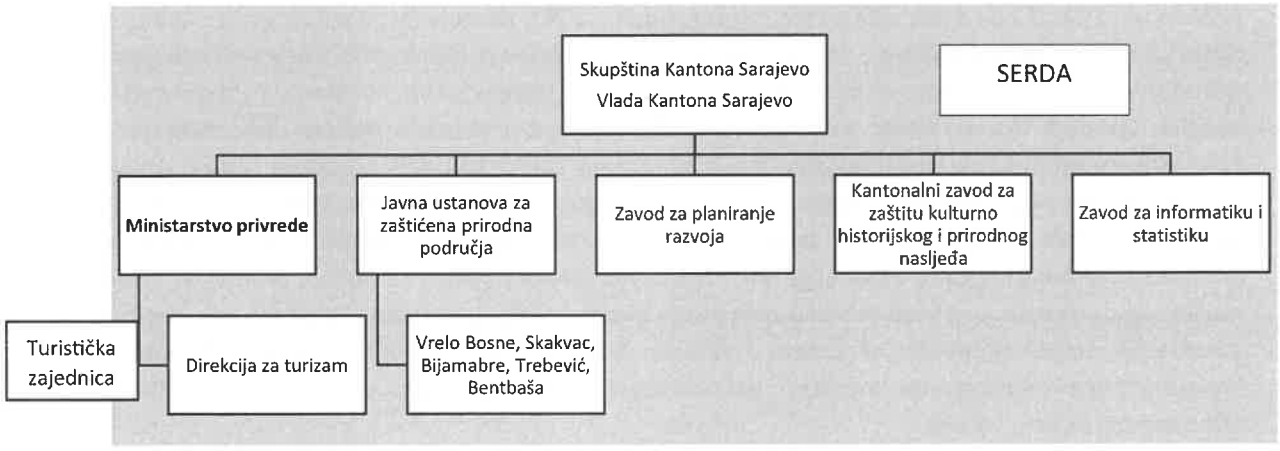
Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo vrši stručne i druge poslove koji pretežno zahtijevaju primjenu stručnih i naučnih metoda rada i sa njima povezane upravne poslove iz oblasti informatike i statistike, kao i druge poslove, koji se odnose na: planiranje i razvoj jedinstvenog informacionog

[48] Pet doktora nauka, veliki broj magistara i desetine inženjera različitih profila
[49] https://zpr.ks.gov.ba/zavod/o-zavodu
[50] https://www.spomenici-sa.ba/wp-content/uploads/2021/06/program_kzzkhn-2020.pdf

prostora Kantona, Grada Sarajeva i općina na području Kantona, zasnovanog na elektronskoj obradi podataka i usmjerenog prema korisnicima, razvoj i upravljanje integralnim računarskim sistemom organa uprave, upravnih organizacija i stručnih službi Kantona, uključujući infrastrukturu, internet i internet prisustvo, elektronsku poštu i elektronsko upravljanje dokumentima, analizu, dokumentiranje, optimizaciju poslovnih procesa i razvoj projekata za organe uprave, upravne organizacije i stručne službe Kantona, pripremu, izradu nacrta i provođenje programa statističkih istraživanja od interesa za Kanton koji postoje kao obaveza u okviru programa statističkih istraživanja, organizovanje i provođenje statističkih istraživanja od značaja za praćenje ekonomskog razvoja Kantona Sarajevo, kao i obradu statističke građe za potrebe Vlade, organa uprave, upravnih organizacija i stručnih službi Kantona, u skladu sa Zakonom o statistici FBiH, analizu, obradu, objavljivanje i ažuriranje statističkih podataka, te izdavanje statističkih mjesečnih i godišnjih biltena i godišnjaka Kantona, druge poslove koje mu povjeri Skupština Kantona i Vlada Kantona[51]. U kontekstu digitalizacije, novih tehnologija u održivom turizmu, ova institucija bi trebala dobiti odgovarajuće mjesto uz određeno potrebno kapacitiranje. Digitalna transformacija se ne odnosi samo na upotrebu novih tehnologija, nego zahtijeva fundamentalnu reformu organizacijskih struktura, radnih procesa, vještina, kulture i mentaliteta, reformu koja se temelji na konkretnim potezima u svrhu efikasnijeg i ekonomičnijeg pružanja usluga, što je primjenjivo i u slučaju Kantona Sarajevo.[52]

Kanton Sarajevo je osnivač više institucija (zavoda, javnih ustanova, direkcije) koje se bave različitim aspektima planiranja i upravljanja razvojem turizma. To su, kronološki, Zavod za planiranje razvoja (1954. godine), Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa (1963. godine), Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo i Zavod za informatiku i statistiku (1994. godine), JU za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima (2010. godine), Turistička zajednica KS (2017. godine) i Direkcija za turizam (2022. godine). Navedene institucije raspolažu sa iskustvom, kadrovskim potencijalima, prostorom, finansijskim i drugim resursima, ali tranzicija prema održivom razvoju turizma (zelena i digitalna tranzicija) pretpostavlja popunjavanje određenih jazova u prostoru, opremi, kadrovima, upravljanju, koordinaciji, međunarodnoj saradnji.

Slika 17. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo – javni sektor Kantona

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

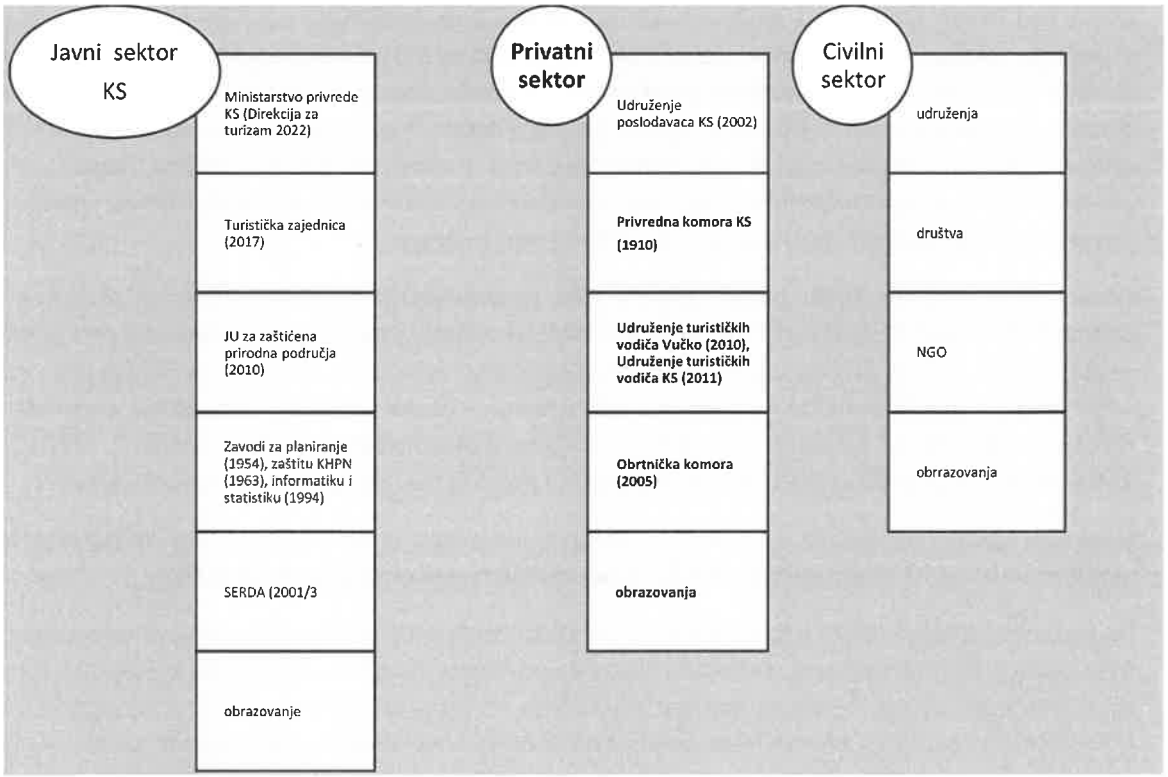
Javni sektor je samo jedan od tri ključna učesnika u razvoju turizma Kantona Sarajevo. Posebno mjesto u dosadašnjem, ali i u budućem razvoju ima privatni sektor predstavljen odgovarajućim grupacijama

[51] https://zis.ks.gov.ba/zavod/nadleznosti
[52] https://zis.ks.gov.ba/sites/zis.ks.gov.ba/files/pdf-upload/Vizija_digitalne_uprave-KS.pdf

Udruženja poslodavaca Federacije/Kantona Sarajevo, Privredne komore Kantona Sarajevo i drugim udruženjima[53]. Predstavnici privatnog sektora su zajedno sa sindikatom i Vladom članovi Ekonomsko-socijalnog vijeća. Temeljem toga mogu uticati na opći zakon o turizmu, na kolektivne ugovore i druge zakone na kantonalnom, a preko svojih asocijacija na višim nivoima na relevantne propise poslovanja i na tim nivoima.

Udruženje poslodavaca u FBiH osnovano je 2002. godine kao dobrovoljna neprofitna i nezavisna organizacija poslodavaca u FBiH[54]. Udruženje poslodavaca Kantona Sarajevo je upisano u registar udruženja pri Ministarstvu pravde KS 2005. godine[55] Osnovni ciljevi Udruženja su: Predstavljanje i zastupanje interesa članova u odnosima sa Sindikatom i Vladom, Ostvarivanje uticaja na poboljšanje i razvoj poslovnog i makroekonomskog poslovanja, Pružanje stručne pomoći i podrške članovima u različitim oblastima i djelatnostima, Saradnja sa istim ili srodnim domaćim, kao i inostranim i međunarodnim udruženjima i institucijama, kao i ostvarivanje drugih interesa poslodavaca u oblasti ekonomske, porezne i politike zapošljavanja, poduzimanje konkretnih aktivnosti u cilju sprečavanja djelovanja svih vrsta monopola koji sprječavaju razvoj zdrave konkurencije kao i opći privredni razvoj. Ciljevi Udruženja bi se trebali ostvariti kroz sljedeće aktivnosti: Pomoć i podršku članstvu kroz sve segmente rada; Stvaranje adekvatnog poslovnog ambijenta koji će omogućiti stabilno poslovanje naših članica, razvoj i punu zaposlenost; Smanjenje fiskalnih i parafiskalnih nameta poslodavcima; Dosljedno provođenje Mjera za ublažavanje globalne ekonomske krize potpisanog s Vladom FBiH i SSS BiH; Promocija preduzetništva; Jačanje materijalnih, kadrovskih i organizacionih kapaciteta Udruženja.

Slika 18. Institucionalni kapacitet javni, privatni i civilni sektor

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

[53] Na području Kantona Sarajevo djeluju i udruženje turističkih privednika BiH, udruženje turističkih agencija BiH, udruženje hotelijera ugostitelja, udruženje turističkih vodiča KS, udruženje turističkih vodiča Vučko, druga udruženja

[54] http://www.upfbih.ba/grupacije-po-osnovu-djelatnosti

[55] http://www.upfbih.ba/udruzenje-poslodavaca-kantona-sarajevo

Na osnovu Zakona o osnivanju i organizaciji trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, od 1909. godine provedeni su komorski izbori, a rad privredne komore otpočeo je 1910. godine Komora je nezavisna, nevladina, neprofitno udruženje pravnih i fizičkih lica koja obavljaju privrednu djelatnost. Članovi Komore mogu biti: preduzeća, privredna društva, banke, osiguravajuća društva, finansijske organizacije, zadruge, poslovna udruženja i zajednice, a zemljoradničke zadruge, članovi odgovarajućih saveza, preko svojih asocijacija.[56] Komora zastupa interese svojih članova pred nadležnim državnim organima, posebno u pripremi privrednog zakonodavstva, pri donošenju mjera i mehanizama privrednog sistema i ekonomske politike i kod utvrđivanja makro razvojne politike. Pruža razne servisne usluge svojim članovima (poslovne informacije, stručne savjete, prezentacije, promocije, predstavljanja u inostranstvu, organizovane nastupe na izložbama i sajmovima i dr.). Organizovanje funkcionalnog i permanentnog obrazovanja radi inovacija znanja rukovodnih i stručnih lica u privredi..[57] Privredna komora Kantona Sarajevo je uzela aktivno učešće u pripremi ne samo zakona (propisa), nego i u radu na Situacionoj analizi turizma Kantona Sarajevo putem Direktora PKKS. Aktivna je i u procesu edukacije, odnosno jačanja ljudskog kapitala u području turizma.

Interese obrtnika predstavlja Obrtnička komora. Obrtnička Komora Kantona Sarajevo je samostalna, nevladina, javno-pravna, stručno poslovna organizacija obrtnika.[58] Komora u skladu sa Zakonom: Unapređuje obrt i srodne djelatnosti, Obavlja poslove iz područja obrazovanja i osposobljavanja za potrebe obrtništva, Zastupa i štiti interese obrtnika, svojih članova pred tijelima kantonalne vlasti i tijelima kantonalne i opštinske uprave, Daje primjedbe i prijedloge tijelima kantonalne vlasti i tijelima kantonalne uprave kod donošenja propisa od interesa za obrtnike i obrtništvo, Učestvuje u radu radnih grupa kod izrade zakonskih i podzakonskih prijedloga, Daje mišljenje i upućuje inicijative u izradi prijedloga zakona i podzakonskih akata, Daje suglasnost na Statut udruženja obrtnika u skladu sa Članom 67. Zakona o obrtu i srodnim djelatnostima, Pokreće postupak gašenja udruženja u skladu sa Članom 79. Zakona o obrtu i srodnim djelatnostima, i ostalo.[59] Komora, odnosno zakon o obrtu bi, prema stavovima prezentovanim na prvom sastanku (radionici), kao i u okviru razgovora sa predstavnicima poslovnog sektora mogli imati značajnu ulogu u borbi protiv sive ekonomije, legalizaciji privremenih i povremenih poslova prevoza, iznajmljivanja i drugo.

Ured koji je osnovan 2001. godine predstavljao je administrativno-pravni okvir za ostvarivanje početnih aktivnosti na realizaciji koncepta ekonomske reintegracije i razvoja sarajevske ekonomske regije. U 2003. Ured je prerastao u Sarajevsku regionalnu razvojnu agenciju (SERDA). SERDA se u svom radu fokusira na EU projekte i međunarodnu saradnju, poslovni razvoj, upravljanje regionalnim razvojem, upravljanje lokalnim razvojem. Temeljem odgovornosti, stečenog iskustva, referenci, kadrovskih i drugih resursa trebala bi imati mjesto u procesu razvoja turizma Kantona Sarajeva[60].

U sektoru obrazovanja pažnja se fokusira u narednim naslovima na srednje škole i članice Univerziteta Sarajevo, relevantna ministarstva Kantona Sarajeva i institucije obrazovanja odraslih.

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine za izradu Strategije razvoja Kantona Sarajeva relevantno je Ministarstvo okoliša i turizma, Federalni zavod za statistiku, Zavod za zaštitu spomenika, Zavod za programiranje razvoja. Federalno ministarstvo okoliša i turizma vrši upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti Federacije Bosne i Hercegovine koji se odnose na: ekološku zaštitu zraka, vode i zemlje; izradu strategije i politike zaštite okoliša; standarde kvaliteta zraka, vode i zemlje; ekološko praćenje i

[56] https://pksa.ba/o-nama/
[57] https://pksa.ba/o-nama/
[58] https://okks.ba/hhistorijat/
[59] https://okks.ba/wp-content/uploads/2021/06/statut_okks.pdf
[60] https://serda.ba/bs/o-nama/struktura-i-organizacija/2

kontrolu zraka, vode i zemlje; izradu strategije i politike razvoja turizma i ugostiteljstva; praćenje turističkih tokova na domaćim i stranim tržištima; usmjeravanje dugoročnog razvoja turizma u okviru cjelovitog privrednog sistema i druge poslove utvrđene zakonom.

Na nivou Bosne i Hercegovine za razvoj turizma relevantni su Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, Direkcija za ekonomsko planiranje, Direkcija za evropsko zakonodavstvo, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa nadležno za turizam. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definisanje politike, osnovnih principa, koordinisanje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u područjima: zaštite okoliša, razvoja i korištenja prirodnih resursa, turizma. Navedeni poslovi se obavljaju u Sektoru za vodne resurse, turizam i zaštitu okoliša i organizovani su u tri odjela: Odjel za vodne resurse, Odjel za turizam i Odjel za zaštitu okoliša.[61] Odjel za turizam je nadležan za koordinisanje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u cilju razvoja turizma s obzirom da je Bosna i Hercegovina zemlja sa najraznovrsnijom turističkom ponudom zahvaljujući, prije svega, prirodnim ljepotama i jedinstvenim kulturno-historijskim nasljeđem[62]. Odjel za turizam provodi i koordinativne aktivnosti s nadležnim entitetskim ministarstvima za turizam i Vladom Brčko distrikta i Vanjskotrgovinskom komorom Bosne i Hercegovine preko Radne grupe za koordinaciju aktivnosti u turizmu[63].

Odjel za turizam, takođe, sprovodi procedure za potpisivanje međunarodnih sporazuma u području turizma.[64] Odjel za turizam ispred Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, koje je u skladu sa svojim nadležnostima i u saradnji sa nadležnim institucijama entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, a u cilju poboljšanja i razvoja turističkog sektora, obavlja poslove iz oblasti sklapanja međunarodnih sporazuma o saradnji u oblasti turizma, uzima učešće u radu domaćih i međunarodnih radnih grupa za razvoj turizma (Radna grupa za koordinaciju aktivnosti u turizmu u Bosni i Hercegovini, EUSAIR, Savska komisija...) i u saradnji sa međunarodnim organizacijama, učestvuje u implementaciji projekata, koji se odnose na zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, eko-turizam, adekvatnu promociju turističke ponude i marketing u Bosni i Hercegovini. Radna grupa djeluje i predlaže rješenja shodno komparativnim prednostima, mogućnostima i pretpostavkama za brži razvoj turističkog sektora Bosne i Hercegovine te potrebama dostizanja standarda u regiji, Evropskoj uniji, te na taj način doprinijeti ukupnom razvitku privrede Bosne i Hercegovine.

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, postupajući shodno svojoj ulozi koordinatora u sektoru turizma BiH i kreatora politike turizma, prihvatajući činjenicu da ne postoji zakonski i institucionalni okvir na državnom nivou u sektoru turizma, osnovalo je Radnu grupu za koordinaciju aktivnosti, donošenje zaključaka i izradu prijedloga rješenja u turističkom sektoru BiH (Rješenje 2007). Radnu grupu za turizam čine predstavnici Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, predstavnici entitetskih ministarstava nadležnih za oblast turizma, predstavnik Brčko Distrikta i predstavnik Vanjskotrgovinske komore BiH. Aktivnosti Radne grupe za turizam baziraju se na težnji: da se sektor turizma u BiH uredi shodno direktivama Evropske unije i shodno standardima koji se primjenjuju u zemljama EU, da se u sektoru turizma uredi organizacija i regulacija shodno pozitivnim zakonskim propisima i usaglasi nivo zajedničke aktivnosti uvažavajući postojeći zakonski okvir, kako bi spomenuto doprinijelo uspostavi jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH, što je jedan od ključnih

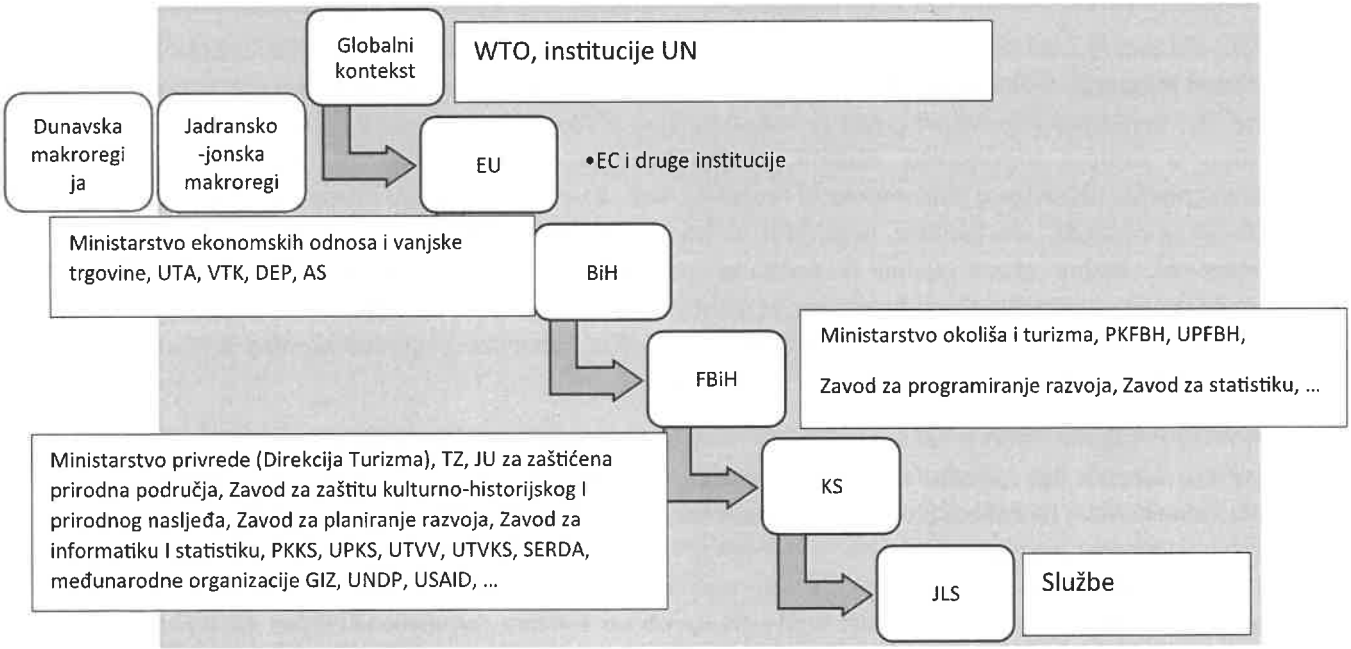
[61] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca
[62] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca
[63] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca
[64] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca

prioriteta Evropskog partnerstva, da se uspostavi efikasan regulatorni okvir u sektoru turizma na način da se ojačaju nadležnosti postojećih institucija i utvrde nadležnosti turističkih asocijacija u BiH, da se osigura efikasan i koordinisan rad turističke strukture BiH[65].

Na nivou Bosne i Hercegovine djeluje UTA Udruženje turističkih agencija (formirano 2002. godine u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine). UTA je dobrovoljno sektorsko udruženje turističkih agencija organizovana na nacionalnom nivou Bosne i Hercegovine radi unapređenja struke, ali i zaštite potrošača. UTA na osnovu informacija dobijenih od državnih vlasti ima dužnost da informiše članice o vanrednim okolnostima sa kojima se članice i njihovi putnici mogu susresti u zemlji i inostranstvu. Članica je Unije asocijacija turističkih agencija jugoistočne Evrope[66].

U području realizacije projekata međunarodnih organizacija u području turizma, Društvom za međunarodnu saradnju (GIZ), Odjel za turizam ostvaruje saradnju sa Japanskom agencijom za međunarodnu saradnju (JICA), Razvojnim programom Ujedinjenih naroda (UNDP), OXFAM ITALIA, Američkom agencijom za međunarodni razvoj (USAID), Švedskom međunarodnom Agencijom za razvoj i saradnju (SIDA), Evropskim povjerenstvom i Međunarodnim povjerenstvom za sliv rijeke Save[67]. Posebno je potrebno naglasiti saradnju i razmjenu informacija sa Svjetskom turističkom organizacijom (UNWTO) i učestvovanje u radnim grupama za realizaciju akcijskih planova Strategije za Jugoistočnu Evropu (www.adriatic-ionian.eu) i Strategije za Jadransko-jonsku regiju sa Evropskom unijom (www.rcc.int).[68]

Slika 19. Institucionalni okvir razvoja turizma

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Temeljem zakona o lokalnoj samoupravi, na temelju statuta jedinica lokalne samouprave (Grad Sarajevo i općine) i vlastitih nadležnosti vezanih za unapređenje turizma, odnosno brigu o turističkim resursima, Grad Sarajevo i jedinice lokalne samouprave u okviru određenih službi imaju referate i

[65] http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/vodni-resursi-turizam-radna-grupa-za-koordinaciju
[66] https://uta.ba/cms/
[67] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca
[68] http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca

saradnike (službenike) zadužene za različite aspekte pitanja razvoja turizma. U Gradu Sarajevo to je Gradska služba za lokalno poslovanje. Pomoćnik načelnice za lokalno poslovanje uzeo je aktivno učešće u pripremi situacione analize za fokus grupe. Ilustracije radi,

Tabela 4. Pregled službi na nivou JLS koje imaju odgovornosti u području turizma

JLS Grad/općina	Služba
Grad Sarajevo	Gradska služba za lokalno poslovanje
Stari grad	Služba za lokalni razvoj i poslove mjesnih zajednica
Centar	Služba za lokalni ekonomski razvoj i mjesna samouprava i Služba za privredu i poslovne prostore
Novo Sarajevo	Služba za privredu budžet i finansije i Služba za upravljanje lokalnim razvojem
Novi Grad	Služba za privredu i lokalni ekonomski razvoj
Ilidža	Služba za privredu i lokalni ekonomski razvoj
Vogošća	Služba za privredu, integrisani lokalni razvoj i društvene djelatnosti
Ilijaš	Služba za privredu i finansije
Hadžići	Služba za privredu, finansije i inspekcijski nadzor
Trnovo	Služba za privredu i finansije

Izvor: Halilbašić i Osmanković, 2023

Kada je riječ o institucionalnom okviru razvoja turizma Kantona Sarajeva, determiniše ga učešće sva tri sektora (javni, privatni, civilni, učešće međunarodnih i domaćih institucija, veliki broj službi/organizacija/zavoda/ministarstava/direkcija, radnih grupa itd. u javnom sektoru od nivoa jedinica lokalne samouprave od nivoa Bosne i Hercegovine, problema u koordinaciji, kapacitiranosti.

2.3.1.3. Strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo.

Ključni razvojni izazov, temeljen na analizi strateškog okvira razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, za potrebe diskusije na fokus grupi mogao bi se oblikovati na sljedeći način:

- suštinsko poznavanje i razumijevanje, s jedne strane, filozofije, koncepta, metodologije održivog turizma, obaveza preuzetih pridruživanjem konsenzusu o implementaciji održivih razvojnih ciljeva u periodu 2015-2030. i obaveza u vezi harmonizacije sa EU, specifično Evropske turističke agende 2030. i s druge, lokalnih[69] prostora, procesa, aktivnosti, učesnika, odnosa;
- suštinsko razumijevanje prilika i prijetnji koje će determinisati tranziciju ka održivom turizmu Kantona Sarajevo u svim njihovim dimenzijama i međuzavisnostima;
- identificiranje prihvatnog, posebno vršnog, kapaciteta prostora, baštine, prirode, infrastrukture, lokalnog stanovništva;
- objektivno identificiranje, artikuliranje i moderiranje interesa stanovnika, prirode, baštine, biznisa i turista, temeljeno na intertemporalnoj analizi i podacima;
- uključivanje univerzalnih vrijednosti i etike u proces oblikovanja, usvajanja, implementacije, monitoringa, evaluacije strategija;
- pitanje znanja, posvećenosti, interesa i odgovornosti učesnika u procesu oblikovanja strateških dokumenata;

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine je sektorska strategija koja mora biti utemeljena na općoj strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine, koja je harmonizirana sa strateškim razvojnim dokumentima Federacije BiH, Bosne i Hercegovine, EU i konsenzusom o održivom razvoju na globalnom nivou. Istovremeno, potrebno je respektovati sektorsku strategiju turizma na entitetskom nivou, kao i opredjeljenja vezana za turizam na državnom nivou, na nivou EU

[69] Lokalno u smislu državno, entitetsko, kantonalno, gradsko, općinsko

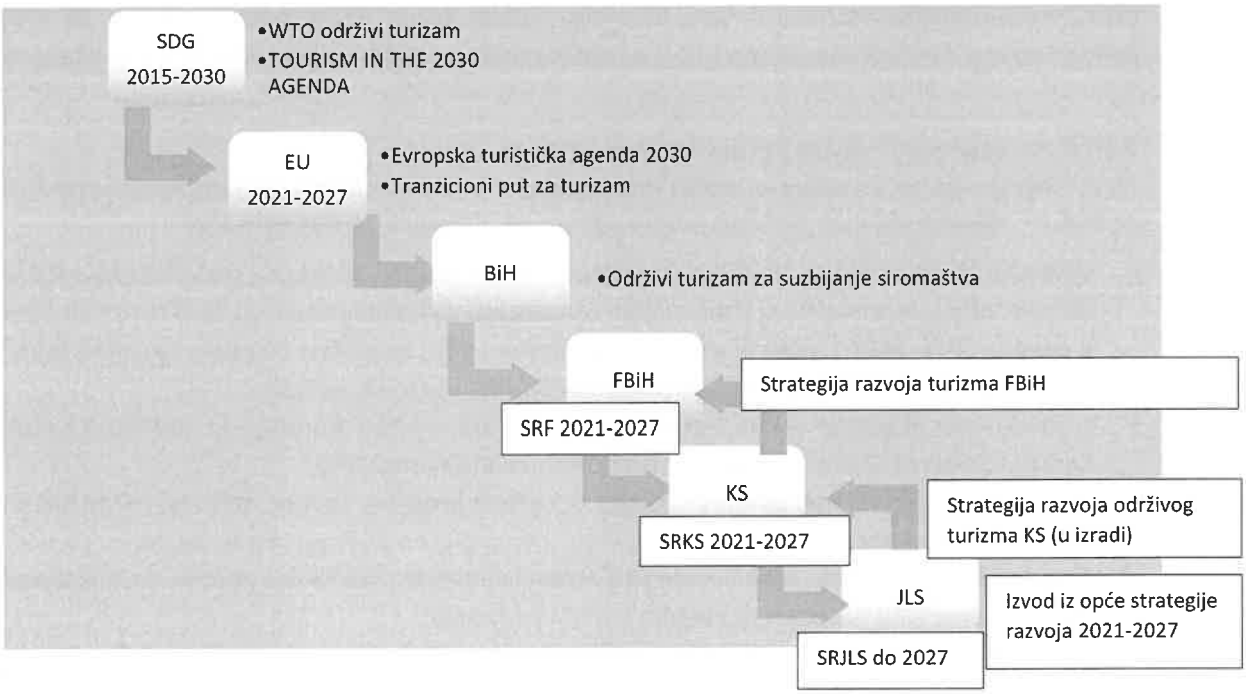
i na strateška opredjeljenja vezana za globalni nivo, koji reperezentuje Svjetska turistička organizacija. S obzirom da su usvojene opće strategije jedinica lokalne samouprave (Grad, općine) u okviru Kantona Sarajevo, potrebno je kontekstu razvoja turizma, imati u vidu njihove vizije, strateške ciljeve, prioritete, mjere i projekte koji se specifično odnose na turizam.

Agendu za održivi razvoj 2030, zajedno sa ciljevima održivog razvoja (SDG) postavlja globalni okvir za okončanje ekstremnog siromaštva, borbu protiv nejednakosti i nepravde i rješavanje klimatskih promjena do 2030. Nadovezujući se na povijesne Milenijske razvojne ciljeve (MDG), ambiciozni set od 17 ciljeva održivog razvoja i 169 povezanih ciljeva sa ljudima.

Turizam ima potencijal da doprinese, direktno ili indirektno, svim ciljevima. Konkretno, uključen je kao ciljevi u SDG 8, 12 i 14 o inkluzivnom i održivom ekonomskom rastu, održivoj potrošnji i proizvodnji (SCP) i održivom korištenju oceana i morskih resursa. Iskorištavanje prednosti turizma bit će ključno za postizanje ciljeva održivog razvoja i provedbu razvojne agende nakon 2015. godine[70]

S obzirom na obavezu lokalizacije održivih razvojnih ciljeva u općim i sektorskim razvojnim strategijama daju se naznake doprinosa turizma svakom od 17 održivih razvojnih ciljeva, kao argumentacija značaja turizma i njegovog strateškog planiranja.

Slika 20. Strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo

Izvor: Halilbašić i Osmanković (2023) na temelju relevantnih dokumenata preuzetih na www.wto.org, EU, BiH Vijeće ministara, Vlada FBiH, Kanton Sarajevo, JLS

Prema WTO održivi turizam je turizam koji u potpunosti uzima u obzir svoje sadašnje i buduće ekonomske, društvene i ekološke uticaje, obraćajući se potrebama posjetilaca, industrije, životne sredine i zajednica domaćina.[71] Smjernice za održivi razvoj turizma i prakse upravljanja primjenjive su na sve oblike turizma u svim vrstama destinacija, uključujući masovni turizam i različite segmente turizma. Principi održivosti odnose se na ekološke, ekonomske i socio-kulturne aspekte razvoja

[70] https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda
[71] https://www.unwto.org/

turizma i mora se uspostaviti odgovarajuća ravnoteža između ove tri dimenzije kako bi se garantirala njegova dugoročna održivost[72]. Temeljem ovog pristupa, održivi turizam bi trebao[73]:

- Optimalno iskoristiti ekološke resurse koji predstavljaju ključni element u razvoju turizma, održavajući bitne ekološke procese i pomažući u očuvanju prirodnog nasljeđa i biodiverziteta.
- Poštovati socio-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, očuvati njihovo izgrađeno i živo kulturno nasljeđe i tradicionalne vrijednosti i doprinositi međukulturnom razumijevanju i toleranciji.
- Osigurati održive, dugoročne ekonomske operacije, pružajući socio-ekonomske koristi za sve zainteresovane strane koje su pravedno raspoređene, uključujući stabilno zapošljavanje i mogućnosti za sticanje prihoda i socijalne usluge za zajednice domaćina, te doprinoseći smanjenju siromaštva.
- Održivi razvoj turizma zahtijeva informisano učešće svih relevantnih dionika, kao i snažno političko vodstvo kako bi se osiguralo široko učešće i izgradnja konsenzusa. Postizanje održivog turizma je kontinuiran proces i zahtijeva stalno praćenje uticaja, uvođenje neophodnih preventivnih i/ili korektivnih mjera kad god je to potrebno.
- Održivi turizam bi takođe trebao održavati visok nivo zadovoljstva turista i osigurati značajno iskustvo turistima, podižući njihovu svijest o pitanjima održivosti i promovišući među njima prakse održivog turizma. (biodiverzitet, klimatske akcije, globalna inicijativa za plastiku, hotelska energetska rješenja (HES), efikasnost resursa u turizmu, olakšavanja putovanja, drugo).

Odjel za etiku, kulturu i društvenu odgovornost Svjetske turističke organizacije (UNWTO), specijalizirane agencije Ujedinjenih naroda, promovisan odgovoran, održiv i univerzalno dostupan turizam.[74]

- Globalni etički kodeks za turizam - UNWTO se vodi uvjerenjem da turizam može dati značajan doprinos životima ljudi i planete. Ovo uvjerenje je u samom srcu Globalnog etičkog kodeksa za turizam, putokaz za razvoj turizma prema etičnijem pristupu.
- Pristupačan turizam - Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO), procjenjuje se da 15% svjetske populacije živi sa nekim oblikom invaliditeta. UNWTO je uvjeren da bi dostupnost turističkih objekata, proizvoda i usluga za sve trebala biti središnji dio svake odgovorne i održive turističke politike.
- Turizam i kultura - Kulturni turizam je vrsta turističke aktivnosti u kojoj je suštinska motivacija posjetioca da nauči, otkrije, doživi i konzumira materijalne i nematerijalne kulturne atrakcije/proizvode u turističkoj destinaciji. Ove atrakcije/proizvodi odnose se na skup karakterističnih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i emocionalnih karakteristika društva koji obuhvata umjetnost i arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima. sistema, vjerovanja i tradicije.
- Osnaživanje žena i turizam - Turizam ima potencijal da doprinese većoj rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena, u skladu sa Ciljem održivog razvoja 5. Većina ljudi zaposlenih u turizmu širom svijeta su žene, kako na formalnim tako i na neformalnim poslovima. Turizam nudi ženama mogućnosti za generisanje prihoda i preduzetništvo. Međutim, žene su koncentrisane u najslabije

[72] https://www.unwto.org/
[73] https://www.unwto.org/sustainable-development
[74] https://www.unwto.org/ethics-culture-and-social-responsibility

plaćenim, najniže kvalifikovanim sektorima industrije i obavljaju veliku količinu neplaćenog posla u porodičnim turističkim preduzećima.[75]

EU agenda održivog turizma 2030. ili Evropske turističke agende 2030 (Vijeća Evropske unije) se zasniva na tranzicionom putu za turizam i uključuje program sa akcijama koje treba da poduzmu zemlje EU, Komisija, kao i turistički ekosistem.[76] Cilj je turizam učiniti zelenijim, digitalnijim i otpornijim. Agenda pokriva pet prioritetnih oblasti: zelenu tranziciju, digitalnu tranziciju, otpornost i inkluziju, vještine i podršku, te omogućavajući okvir politike i upravljanje. U okviru svakog prioriteta definisano je nekoliko aktivnosti, kao što je diverzifikacija turističkih usluga po sezonama i lokacijama, smanjenje otiska na okoliš i podrška pristupačnosti turizma. Drugi ključni cilj Agende je zadovoljavanje potražnje za vještinama u turističkom ekosistemu implementacijom Pakta za vještine, zajedničkog modela angažmana za razvoj vještina.[77]

Strategija za Dunavski region se bavi širokim spektrom pitanja, koja su podijeljeni između četiri stuba i 12 prioritetnih oblasti. Prioritetna oblast je promovisanje kulture i turizma, kontakta između ljudi.[78] Jedan od četiri stuba strategije razvoja Jadransko-jonske makroregije je održivi turizam. Specifični ciljevi su: Diversifikacija turističkih proizvoda i usluga makroregije uz rješavanje sezonske potražnje za unutrašnjim, obalnim i pomorskim turizmom i unapređenje kvaliteta i inovativnosti turističke ponude i jačanje održivih i odgovornih turističkih kapaciteta turističkih aktera širom makroregije. Da bi se postigli gore navedeni ciljevi, fokus je na dvije teme[79]: Tema 1 – Raznovrsna turistička ponuda (proizvodi i usluge) i Tema 2 – Održivo i odgovorno upravljanje turizmom (inovacija i kvaliteta).

BiH radi na transformaciji i modernizaciji cjelokupnog društva u skladu s Agendom 2030 u cilju postizanja dobre i efikasne uprave i upravljanja javnim sektorom, društva jednakih mogućnosti i pametnog rasta. Zajednička vizija svih nivoa vlasti jeste da je BiH prosperitetna, ekonomski i institucionalno razvijena, socijalno pravedna država, jednakih mogućnosti za sve njene građane, s razvijenom infrastrukturom, društvom baziranim na znanju, gdje se na efikasan način koriste prirodni i drugi resursi, čuva životna sredina i njeguje bogatstvo različitosti. Identificirana su tri razvojna pravca, i to: Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, Društvo jednakih mogućnosti i Pametan rast, kao i dvije horizontalne teme: Ljudski kapital za budućnost / Niko ne smije biti isključen[80] Usvojeni strateški dokumenti na svim nivoima vlasti: Strateški okvir institucija BiH 2030., Strategija razvoja BDBiH 2021-2027., Strategija razvoja FBiH 2021-2027., Strategija razvoja RS 2024-2030., Sektorske strategije, Strategije razvoja deset kantona i Strategije razvoja jedinica lokalne samouprave[81]. Ključna odgovornost za implementaciju COR-a kroz strategije i politike održivog razvoja leži na pojedinačnim nivoima vlasti u BiH. Na svakom nivou uspostavljena su tijela zadužena za strateško planiranje i upravljanje razvojem koja vrše generalnu koordinaciju razvojnih politika, odnosno koordinišu procese trogodišnjeg i godišnjeg planiranja rada institucija zasnovanog na strateškim dokumentima.[82]

Strategija razvoja FBiH 2021-2027. godine[83] kao akceleratore koji generišu najveći razvojni efekt identificirala je inovacije i digitalizaciju, otvaranje i razvoj preduzeća, finansijski sistem i javne

[75] https://www.unwto.2org/ethics-culture-and-social-responsibility
[76] https://single-market--economy.ec.europa.eu/news/european-tourism-agenda-2030-commission-welcomes-commitment-eu-countrie8s-make-tourism-greener-more-2022-12-02_en
[77] https://single-market-ec1onomy.ec.europa.eu/news/european-tourism-agenda-2030-commission-welcomes-commitment-eu-countries-make-tourism-greener-more-2022-12-02_en
[78] https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/medjunarodna-suradnja-i-eu/multilateralna-suradnja/strategija-europske-unije-za-dunavsku-regiju/1499
[79] https://www.adriatic-ionian.eu/pillars/4-sustainable-tourism/
[80] www.dep.gov.ba
[81] www.dep.gov.ba
[82] www.dep.gov.ba
[83] https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%_20razvoja%20FBiH%202021-2027_bos.pdf

finansije[84]. Vizija razvoja FBiH: prosperitetan životni prostor, zasnovan na vladavini prava, socijalno pravedan sa jednakim mogućnostima za sve, u kojem se njeguje bogatstvo različitosti. Baziran je na društvu znanja i inovacijama, efikasnom i održivom korištenju prirodnih i drugih resursa, uz očuvanje okoliša i pristupačno javno zdravstvo, a sve u funkciji postizanja uravnoteženog i visokog kvaliteta života[85]. Strateški ciljevi razvoja Federacije su ubrzani ekonomski razvoj, prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj, resursno efikasan i održiv razvoj, kao i efikasan, transparentan i odgovoran javni sektor[86]. Posebno relevantna mjera za strateško promišljanje razvoja turizama je 1.3.4. Podržavati razvoj preduzetništva turističkog sektora u okviru prioriteta 1.3. Podržavati razvoj poslovnog privatnog sektora u okviru Strateškog cilja i Ubrzan ekonomski razvoj.[87] Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027. godine je u parlamentarnoj proceduri.[88]

Tabela 5. Vizija razvoja do 2027 za JLS, Kanton Sarajevo, entitet FBiH i BiH

	Vizija razvoja 2021-2027
BiH	prosperitetna, ekonomski i institucionalno razvijena, socijalno pravedna država, jednakih mogućnosti za sve njene građane, s razvijenom infrastrukturom, društvom baziranim na znanju, gdje se na efikasan način koriste prirodni i drugi resursi, čuva životna sredina i njeguje bogatstvo različitosti
FBiH	prosperitetan životni prostor, zasnovan na vladavini prava, socijalno pravedan sa jednakim mogućnostima za sve, u kojem se njeguje bogatstvo različitosti. Baziran je na društvu znanja i inovacijama, efikasnom i održivom korištenju prirodnih i drugih resursa, uz očuvanje okoliša i pristupačno javno zdravstvo, a sve u funkciji postizanja uravnoteženog i visokog kvaliteta života
Kanton	Kanton Sarajevo je evropska, dinamična i kreativna regija, prosperitetna za građane svih generacija, ugodnog življenja i unosnog poslovanja
Grad	grad budućnosti, riznica prošlosti, dom izvrsnosti, prijestolnica filma, centar kreativnosti, arena vrhunskog sporta, dobar domaćin, čuvar ugroženih, grad hiljadu mostova
Stari Grad	Prosperitetna sredina za građane svih generacija, odraz bogatog kulturno-historijskog nasljeđa koja svoje potencijale realizuje u uslovima održivog razvoja i društvene pravednosti, predstavljajući kulturno i turističko središte BiH
Centar	Središte znanja, inovacija, sa osiguranim pretpostavkama zelene ekonomije, kvalitetom standarda stanovništva po principu razvoja evropskih urbanih središta. Općina Centar je: konkurentna i privlačna za investitore, prepoznatljivog identiteta, centar znanja i nove ekonomije zasnovane na znanju, inovacijama i kreativnosti, centar finansijskog, trgovačkog i uslužnog poslovanja, centar poslovnog i kulturnog turizma, ambijentalno uređena i atraktivna, spoj visokog urbanog razvoja i ruralnog razvoja, prepoznatljiva na kulturnoj mapi Evrope, lokalna zajednica sa rekonstruisanim i modernizovanim mrežama tehničke i socijalne infrastrukture, zdravstveni centar, sportski i kulturni centar, mjesto ugodnog i zdravog življenja sa osnaženim i razvijenim institucionalnim i kadrovskim kapacitetima za upravljanje razvojem
Novo Sarajevo	Gradska zajednica u privlačnom ekološkom ambijentu sa izgrađenom infrastrukturom i prepoznatljivim dinamičnim razvojem uslova za ugodno življenje, obrazovanje, poslovanje i prosperitet građana svih generacija.
Novi Grad	Općina Novi Grad Sarajevo je lider u Bosni i Hercegovini u procesima osiguranja povoljnog poslovnog ambijenta, prosperitetnog i ugodnijeg življenja
Ilidža	Mjesto gdje izvire život, stanuje zdravlje i živi znanje

[84] https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20FBiH%20 2021-2027_bos.pdf
[85] https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20 FBiH%202021-2027_bos.pdf
[86] https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20FBiH %202021-2027_bos.pdf
[87] https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%2 0FBiH%202021-2027_bos.pdf
https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20FBiH% 202021-2027_bos.pdf; Strategija razvoja Federacije BiH 2021.- 2027. broj 02-02-803/21 od 30.3.2021. (PD – 21. sj. 27.4. 2021., DN – 12. van. sj. 12.4.2022), Službene novine Federacije BiH, broj 40/22,
[88] https://www.fmoit.gov.ba/upload/file/2020/Kabinet%202020/NACRT%20-%20FBIH%20STRATEGIJA%20RAZVOJA%20TURIZMA%202022-2027%20BHS(1)(1).pdf Predlagač Strategije je Federalno ministarstvo okoliša i turizma. Pripremljeno u saradnji s USAID / Bosna i Hercegovina USAID-ov Projekat razvoja održivog turizma u Bosni i Hercegovini (Turizam). Partneri ispred Federacije BiH: Federalni zavod za programiranje razvoja Federacije BiH, Privredna komora Federacije BiH, Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo privrede Unsko-sanskog kantona, Ministarstvo trgovine, turizma i saobraćaja Tuzlanskog kantona, Ministarstvo privrede Zeničko-dobojskog kantona, Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, Ministarstvo privrede Bosansko-podrinjskog kantona, Ministarstvo privrede Srednjobosanskog kantona, Ministarstvo gospodarstva, rada i prostornog uređenja Županije Posavske, Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, Ministarstvo gospodarstva Županije Zapadno hercegovačke, Ministarstvo gospodarstva Kantona 10, Savez općina i gradova FBiH. Program rada Vlade Federacije Bih za 2023

Vogošća	Vogošća je poduzetna zajednica ugodna za život koja svoj razvoj bazira na mladim i obrazovanim ljudima, razvijenom preduzetničkom duhu, ekološki uređena, s visokim nivoom kvaliteta za građane svih generacija
Ilijaš	Stabilna i sigurna lokalna zajednica, čiste životne sredine, povoljnog poslovnog okruženja i ujednačenog urbanog i ruralnog razvoja.
Hadžići	Teži razvoju koji će obezbjediti uslove za izgradnju industrijsko-energetskih i turističkih kapaciteta, proizvodnju zdrave hrane uz poštivanje svih standarda zaštite životne sredine sa ciljem da postane ekološki zaštićena općina, ugodna za život svih njenih stanovnika
Trnovo	Vodeća destinacija sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma u BiH, prepoznatljiva po ponudi organskih poljoprivrednih proizvoda, te ugodnom i zaštićenom ambijentu za život

Izvor: Osmanković i Halilbašić (2023) na temelju strategija razvoja BiH, FBiH, KS, GS, jedinica lokalne samouprave

U narednom pregledu su dati strateški ciljevi za ostvarivanje vizije razvoja Kantona Sarajevo, Grada Sarajeva i općina: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Hadžići i Trnovo prema njihovim usvojenim strategijama, odnosno prema strateškoj platformi.[89]

Tabela 6. Pregled vizija i strateških ciljeva za Kanton Sarajevo, Grad Sarajevo, općine do 2027.

	Vizija razvoja 2021-2027	Strateški ciljevi
Kanton Sarajevo	Kanton Sarajevo je evropska, dinamična i kreativna regija, prosperitetna za građane svih generacija, ugodnog življenja i unosnog poslovanja[90]	Unaprijediti konkurentnost privrede i povećati zaposlenost Stvoriti uslove za uključujući društveno-ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti dostupnost i pouzdanost svih javnih servisa Odgovorno upravljati okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima Unaprijediti efikasnost i odgovornost javnog sektora
Grad Sarajevo	Grad budućnosti, riznica prošlosti, dom izvrsnosti, prijestolnica filma, centar kreativnosti, arena vrhunskog sporta, dobar domaćin, čuvar ugroženih, grad hiljadu mostova	Otvoren grad, efikasna, transparentna i odgovorna gradska administracija Grad budućnosti i riznica prošlosti Grad filma i centar kreativnosti Grad vrhunskog sporta Grad hiljadu mostova Grad čuvar
Stari Grad	Prosperitetna sredina za građane svih generacija, odraz bogatog kulturno-historijskog nasljeđa koja svoje potencijale realizuje u uslovima održivog razvoja i društvene pravednosti, predstavljajući kulturno i turističko središte BiH	Unaprijediti razvijenost privrede koja se temelji na razvijenom preduzetništvu i turizmu Izgrađena obrazovana i inkluzivna zajednica sa razvijenom društvenom infrastrukturom, kvalitetnim javnim uslugama i kulturnim životom za građane svih generacija Unapređene komunalne usluge i infrastruktura, uz odgovorno upravljanje prirodnim resursima i okolinom
Centar	Središte znanja, inovacija, sa osiguranim pretpostavkama zelene ekonomije, kvalitetom standarda stanovništva po principu razvoja evropskih urbanih središta.	Digitalizirana i konkurentna poduzetnička, infrastruktura za proizvode i usluge veće dodane vrijednosti Unapređenje kvaliteta i dostupnosti javnih i socijalnih Servisa Održivo upravljanje okolišem i infrastrukturnim resursima u skladu principima zelene tranzicije
Novo Sarajevo	Gradska zajednica u privlačnom ekološkom ambijentu sa izgrađenom infrastrukturom i prepoznatljivim dinamičnim razvojem uslova za ugodno življenje, obrazovanje, poslovanje i prosperitet građana svih generacija.	Unapređeno efikasno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem Unapređeni uslovi za kvalitetan i inkluzivan društveni Razvoj Unapređen urbani razvoj, komunalna infrastruktura i zaštita okoliša Efikasan, odgovoran i transparentan javni sektor

[89] Više vidjeti u Prilogu C

[90] https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/strategija_razvoja_ks_2021-2027_1.pdf

Novi Grad	Općina Novi Grad Sarajevo lider u Bosni i Hercegovini u procesima osiguranja povoljnog poslovnog ambijenta, prosperitetnog i ugodnijeg življenja	Povećati konkurentnost privrede i podržati otvaranje novih, kvalitetnih radnih mjesta Unaprijediti inkluzivan društveni sektor i javne usluge zasnovane na efikasnoj, otvorenoj i odgovornoj upravi Unaprijediti kvalitetu okoliša i podršku efikasnoj komunalnoj infrastrukturi u funkciji održivog razvoja i podizanja kvaliteta života stanovnika
Ilidža	Mjesto gdje izvire život, stanuje zdravlje i živi znanje	Unaprijediti konkurentnost i samoodrživost lokalne privrede Unaprijediti kvalitetu društvenog života stanovništva na području općine Ilidža Odgovorno upravljati okolinom i razvoj infrastrukture
Vogošća	Vogošća je poduzetna zajednica ugodna za život koja svoj razvoj bazira na mladim i obrazovanim ljudima, razvijenom poduzetničkom duhu, ekološki uređena, s visokom nivoom kvalitete za građane svih generacija	Unaprijediti konkurentnost privrede i povećati zaposlenost Unaprijediti društveni život stanovništva stvaranjem uslova za društveno-ekonomski rast, dostupnost i visok kvalitet svih javnih servisa Odgovorno upravljati okolišem, prostorom, prirodnim i infrastrukturnim resursima
Ilijaš	Stabilna i sigurna lokalna zajednica, čiste životne sredine, povoljnog poslovnog okruženja i ujednačenog urbanog i ruralnog razvoja.	Osigurati resursno efikasan i okolišno održiv razvoj Poboljšati administrativni i poslovni ambijent za ubrzan ekonomski rast i unaprijediti ekonomsku strukturu radi povećanja zaposlenosti i izvoza roba i usluga Poticati prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj Unaprijediti transparentnost, efikasnost i odgovornost javnog sektora
Hadžići	težiti razvoju koji će obezbjediti uslove za izgradnju industrijsko-energetskih i turističkih kapaciteta, proizvodnju zdrave hrane uz poštivanje svih standarda zaštite životne sredine sa ciljem da postane ekološki zaštićena općina, ugodna za život svih njenih stanovnika	izrada prostorno planskih dokumenata za intenzivan razvoj Općine u svim oblastima Obezbjeđivanje uslova za razvoj privrede Izgradnja infrastrukture Obezbjeđenje uslova za primjenu standarda životne okoline Obezbjeđenje uslova za poboljšanje društvenog standarda Odgovorna i efikasna lokalna uprava
Trnovo	Vodeća destinacija sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma u BiH, prepoznatljiva po ponudi organskih poljoprivrednih proizvoda, te ugodnom i zaštićenom ambijentu za život	Održiv razvoj turizma i organske poljoprivredne proizvodnje Inkluzivan društveno-ekonomski rast uz poticanje zapošljavanja i samozapošljavanja Savremena i ekološki održiva infrastruktura

Izvor: Osmanković i Halilbašić (2023) na temelju strategije razvoja jedinica lokalne samouprave i Kantona Sarajevo

Specifično za rad na Strategiji razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine izdvajaju se sljedeći ciljevi, prioriteti, mjere i/ili projekti usvojeni na nivou Kantona u okviru Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine.[91]

Prioritet 1.6. Unapređenje konkurentnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma u okviru SC1. Unaprijediti konkurentnost privrede i povećati zaposlenost Kantona Sarajevo.

SC1 KS Za prioritet 1.6. Unapređenje konkurentnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma definisane su tri mjere čiji bi izlazni rezultati trebali direktno doprinijeti ostvarenju krajnjih rezultata ovog prioriteta. Uspostavljanje efikasnog destinacijskog menadžmenta Kanton Sarajevo daleko je od ostvarenja svog punog potencijala u turizmu. Potrebno je uraditi reinženjering cijelog turističkog sistema i izvršiti strateški pomak ka održivom turizmu temeljenom na efikasnom upravljanju destinacijama. Potrebna je i promjena narativna i prakse razvoja turizma u KS i BiH – od razvoja turizma

[91] Strategija razvoja Kantona Sarajeva

ka održivom razvoju turizma. Održivi razvoj turizma odnosi se na usklađivanje ekonomskih, društvenih i okolišnih ciljeva. Jedno od osnovnih obilježja turizma u KS je visoko izražena sezonalnost uz kratke boravke turista. Pravci u kojim treba razvijati turizam odnose se na povećanje broja dolazaka, produženje dužine boravka, ali i povećanja turističke potrošnje na destinaciji. Razvoj turizma zahtijeva sistemski i holistički pristup, strateško planiranje i uključivanje svih interesnih grupa u donošenje odluka. Za razvoj turizma potrebno je aktivno uključivanje javnog sektora, a s druge strane, potrebna je i integracija i saradnja privatnog sektora, kao i nevladinog sektora. Potrebno je također integrisati turističku ponudu i načiniti pomak od organskog rasta turizma i pojedinačnih inicijativa ka sistemskom razvoju. U tom smislu potrebno je pozicionirati i ojačati Turističku zajednicu KS, koja po prirodi djelovanja i zakonskim odredbama treba djelovati kao destinacijska menadžment organizacija. U cilju unapređenja konkurentnosti turizma KS neophodno je i hitno kreirati i strateški plan razvoja održivog turizma KS, te na bazi njega i strategiju marketinga KS i operativne planove provođenja. Ovo je posebno važno u kontekstu pandemije COVID-19 i intenziviranja konkurencije na turističkom tržištu tokom i nakon pandemije. Potrebno je raditi na očuvanju kulturno-historijskog nasljeđa i prirode. BiH je na začelju svjetske liste po broju i površini zaštićenih područja. Stoga je potrebno povećati obuhvat i proglašenje novih zaštićenih područja na području KS jer ona uz kvalitetne sadržaje i efikasno upravljanje predstavljaju generator privrednih djelatnosti i održivog turizma. Kulturno-historijska i prirodna dobra na području KS trebaju biti ekonomski valorizirana kroz turizam u saradnji s Kantonalnim zavodom za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Sarajevo i JU Zaštićena prirodna područja KS. U cilju unapređenja efekata turizma, zadatak za destinacijski menadžment jeste sistemski razvoj receptivnih sadržaja i razvoj (akceleracija) specifičnih oblika turizma u KS-u, kao što su kulturno-historijski turizam, ruralni i agroturizam, outdoor/avanturistički, zdravstveni, događajni, kongresni, sportski, gastro, religijski, planinski, zimski, turizam sjećanja (mračni, ratni) itd. Potrebno je raditi i na razvoju seta aktivnosti kojima se turisti mogu baviti tokom boravka (trgovina, zabava itd.). Uspostavljanje sistema kvaliteta usluga jedan je od prioriteta za razvoj ponude. Posebnu pažnju treba posvetiti i pitanju prodaje i promocije, primarno kroz korištenje digitalnih tehnologija i mobilnih aplikacija. U skladu sa savremenim megatrendovima na turističkom tržištu, potrebno je raditi na integraciji ponude s drugim destinacijama u BiH – multidestinacijski pristup. Unapređenje ambijenta za razvoj preduzetništva i razvoj ljudskih kapaciteta u turizmu. Unapređenje poslovnog okruženja važno je za male biznise koji su u KS pod uticajem sezonalnosti i lokalnog opsega poslovanja. Javni sektor mora kreirati efikasan okvir za razvoj biznisa i turizma donošenjem nedostajuće i unapređenjem postojeće regulative za olakšavanje poslovanja i regulative vezane za oblast turizma. Potrebno je intenzivirati i mogućnosti za razvoj javno-privatnog partnerstva u turizmu u cilju privlačenja investicija u održivi turizam. Potrebno je razviti sistem podsticaja za unapređenje rada postojećih turističkih biznisa i njihovih kapaciteta na bazi iskustava drugih zemalja i osiguravanjem uslova za lakše pokretanje biznisa i investiranje. Za nove i postojeće biznise potrebno je pružati savjetodavnu pomoć i pristup povoljnim sredstvima za finansiranje/investiranje. Potrebno je i regulisati/unaprijediti oblasti djelovanja turističkih vodiča, krakoročnog iznajmljivanja objekata (posebno putem digitalnih platformi), registracije i rada seoskih domaćinstava itd. Razvoj turističke industrije u BiH i KS ne prati razvoj ljudskih resursa i tržišta rada. Potrebno je raditi na unapređenju postojećih i uvođenju novih programa srednjoškolskog i univerzitetskog obrazovanja, te na sistemu prekvalifikacija/dokvalifikacija i programa cjeloživotnog učenja – obuka u turizmu u skladu s potrebama tržišta. Razvoj turističke infrastrukture u Kantonu Sarajevo - potrebno je ulaganje u turističku infrastrukturu i suprastrukturu – putna infrastruktura, turistička signalizacija, postojeće i nove atrakcije, dostupnost i pristupačnost atrakcija, parkinzi, drop-off zone, turističke zone, smještajni objekti, kulturni sadržaji, sportsko-rekreativni sadržaji, trgovina, zabava, kongresni/konferencijski centri, zabavni parkovi, šetnice, staze, izletišta, kupališta itd. Posebnu pažnju treba posvetiti i čistoći i sigurnosti destinacije, uređenosti atrakcija i ukupnoj uređenosti destinacije i mapiranju i označavanju atrakcija. Iako je to van nadležnosti

KS, Aerodrom Sarajevo treba proširiti broj veza s destinacijama, a posebno kroz saradnju sa niskotarifnim kompanijama[92].

Kao što se može vidjeti, Općina Hadžići u okviru viziji ističe težiti razvoju koji će obezbjediti uslove za izgradnju industrijsko-energetskih i turističkih kapaciteta, proizvodnju zdrave hrane uz poštivanje svih standarda zaštite životne sredine sa ciljem da postane ekološki zaštićena općina, ugodna za život svih njenih stanovnika, a Općina Trnovo na nivou vizije naglašava vodeću destinaciju sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma u BiH, prepoznatljiva po ponudi organskih poljoprivrednih proizvoda, te ugodnom i zaštićenom ambijentu za život. Kada je riječ o strateškim ciljevima za rad na strategiji razvoja turizma, relevantni su strateški ciljevi Općine Trnovo - održiv razvoj turizma i organske poljoprivredne proizvodnje i Općine Stari Grad - unaprijediti razvijenost privrede koja se temelji na razvijenom preduzetništvu i turizmu. Pored toga za rad na strategiji razvoja relevantni su prioriteti i mjere u okviru određenih strateških ciljeva Kantona Sarajevo, Grada Sarajevo i općina, što je dato u Prilogu C. Pregled mjera/projekata iz oblasti turizma sadržanih u razvojnim dokumentima Grada Sarajeva i općina u Kantonu Sarajevo.

Prostorni plan Kantona Sarajevo koji će pokrivati naredni planski period, kao i Urbanistički plan Sarajevo za period do 2036. godine, između ostalih, relevantan su strateški okvir za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine. Prostornim planom Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine i njegovim izmjenama i dopunama data su planska i strateška opredjeljenja prostornog uređenja, ciljevi prostornog razvoja, te definisana organizacija, uređenje, korištenje i namjena prostora, zaštita prirodnih i stvorenih dobara, mjere unapređenja stanja u prostoru, te drugi elementi od važnosti za KS kao što su svrsishodno korištenje, namjena, obnova i sanacija građevinskog i drugog zemljišta. Ovim planom je utvrđena obaveza izrade četiri urbanistička plana na području Kantona Sarajevo (urbano područje Sarajevo: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža i Vogošća, urbano područje Hadžići, urbano područje Ilijaš, urbano područje Trnovo) i definisani obuhvati za iste. U skladu sa važećom legislativom za oblast prostornog uređenja stvorena je obaveza usaglašavanja plana prostornog uređenja užeg područja sa planom prostornog uređenja šireg područja, tako da se urbanističkim planom preuzimaju opredjeljenja data Prostornim planom i detaljnije razrađuju. Izradom urbanističkih planova će se precizno definisati namjena, te način i uslovi korištenja zemljišta u obuhvatu planova. Osnovna opredjeljenja i ciljevi su: Humani razvoj i poštivanje ljudskih prava, Promovisanje posebnosti kvaliteta okoline i očuvanje prepoznatljivog ambijenta, Dostupnost materijalnim sredstvima i energiji, Dostupnost kulturi, obrazovanju, znanju, zdravstvu i socijalnoj zaštiti, Rekonstrukcija, unapređenje i razvoj saobraćajne, energetske, vodoprivredne i telekomunikacione infrastrukture, Uključivanje stanovnika u proces planiranja, Profiliranje prostora Kantona Sarajevo kao ambijenta unosnog poslovanja, Stvaranje ambijenta ugodnog življenja, Profiliranje Kantona Sarajevo kao regionalne i evropske metropole, Unapređenje razvojnih i integrativnih funkcija Kantona Sarajevo, Pretpostavljanje ubrzanijeg demografskog, kulturno-ekonomskog i socijalnog razvoja ovoga metropolitanskog područja u odnosu na Bosnu i Hercegovinu u cjelini, Usklađivanje politike racionalnog korištenja prostora, Održivi razvoj bazirati na kompatibilnosti okoliša sa ekonomskog, kulturno-socijalnog i prostornog aspekta, Reduciranje nepovoljnih uticaja u okolišu. Kanton Sarajevo, središte metropolitanskog područja, u kome se nalazi glavni grad države BiH Sarajevo, treba da vrši uticaj na ukupan razvoj države, integrišući bosanskohercegovački prostor u funkcionalnu cjelinu sa kulturološkom i etničkom prepoznatljivošću. Integrativne funkcije Sarajeva uskladiti sa decentralizovanom politikom i političkom organizacijom BiH.

[92] 1.6.1.1. Kreiranje strategije razvoja održivog turizma KS (80.000 KM), 1.6.1.2. Proglašavanje novih i unapređenje razvoja postojećih zaštićenih područja (200.000 KM), 1.6.2.1. Unapređenje kapaciteta JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola (120.000 KM od toga GIZ 24.000 KM), 1.6.3.1. Turistička signalizacija u KS-u (600.000 KM 600.000 TZK)

Iz općih ciljeva proizašli su posebni ciljevi prostornog uređenja, kao i planska i strateška opredjeljenja prostornog uređenja Kantona.[93]

Osnovne koncepcije novog Urbanističkog plana za urbano područje Sarajevo za period 2016-2036., godine kao i urbanog područja Hadžići, Trnovo i Ilijaš temelji se na viziji „Urbana transformacija Sarajeva" koja ima za cilj osavremenjivanje sistema integralnog urbanog planiranja u Kantonu Sarajevu i pristupa urbanom planiranju, zasnovanom na klimatskoj otpornosti, transparentnosti, inkluzivnosti i realnim podacima, na način koji doprinosi ekonomskom razvoju i povećanju kvaliteta života[94].

Vizija Strategije razvoja kulture Kantona Sarajevo do 2027. godine[95] oslikava težnju Kantona Sarajevo da kroz razvoj, odnosno unapređenje stanja u oblasti kulture, baštine, kulturnih i kreativnih industrija doprinese kvalitetu života građana i daljem osnaživanju ljudskog i društvenog kapitala, te u konačnici i ukupnom održivom razvoju KS. Vizija razvoja kulture u Kantonu Sarajevo "Kultura, baština, kulturne i kreativne industrije bitno doprinose kvalitetu dobrog života, daljem osnaživanju ljudskog i društvenog kapitala i ukupnom održivom razvoju Kantona Sarajevo, koji osigurava osjećaj vrijednosti i poštovanje svakom pojedincu i njihovim zajednicama, kao i kontinuirano širenje prostora ljudske slobode." Kanton Sarajevo je fokusiran na očuvanje baštine, razvoj i stalno širenje spektra kulturnih izraza, te razvoj kulturnih i kreativnih industrija, kapacitiranje kulturnih institucija i organizacija, pojedinaca u javnom, privatnom i civilnom sektoru, kao i na povećanje doprinosa umjetnosti i kulturi i na međunarodnom planu. Polazeći od strateških fokusa oblikovani su strateški ciljevi razvoja kulture Kantona Sarajevo u periodu do 2027. godine, i to: Prvi strateški cilj se oblikuje na sljedeći način: Poduprijeti razvoj i raznolikost kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u kontekstu poboljšanja kvaliteta života u Kantonu Sarajevu i jačanja ljudskog kapitala. Drugi strateški cilj se oblikuje na sljedeći način: Očuvati, zaštititi i promovisati materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu u kontekstu jačanja identiteta i društvenog kapitala Kantona Sarajeva. Treći strateški cilj se oblikuje na sljedeći način: Poduprijeti kulturne i kreativne industrije u kontekstu osnaživanja održivog ekonomskog i ukupnog razvoja.

Tabela 7. Pregled prioriteta po strateškim ciljevima

Strateški cilj 1: Poduprijeti razvoj i raznolikost kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u kontekstu poboljšanja kvaliteta života i jačanja ljudskog kapitala
Prioritet 1.1. Osnaživanje kvaliteta i raznovrsnosti kulturne i umjetničke produkcije Prioritet 1.2. Unapređenje saradnje unutar sektora kulture i saradnje kulture sa drugim sektorima Prioritet 1.3. Jačanje internacionalizacije kulturnog i umjetničkog stvaralaštva Prioritet 1.4. Snažnije integriranje obrazovanja i kulture Prioritet 1.5. Vidljivija inkluzija kulture u osnaživanje stanovništva
Strateški cilj 2: Očuvati, zaštititi i promicati materijalnu i nematerijalnu baštinu u kontekstu jačanja identiteta i društvenog kapitala
Prioritet 2.1. Poboljšanje stanje i upravljanje baštinom Prioritet 2.2. Valorizaciju baštine Prioritet 2.3. Osnaživanje međunarodne saradnje u području baštine
Strateški cilj 3: Poduprijeti kulturne i kreativne industrije u kontekstu osnaživanja održivog ekonomskog razvoja
Prioritet 3.1. Jačanje podrške razvoju kulturnih i kreativnih industrija Prioritet 3.2. Kulturne i kreativne industrije u funkciju razvoja turizma i disperzije turističkih tokova Prioritet 3.3. Kontinuirana i sistematska podrška razvoju filmske industrije Prioritet 3.4. Razvoj tržišta dobara i usluga kulture, baštine, kulturnih i kreativnih industrija

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2027 (nacrt), 2023

[93] Prostorni plan Kantona Sarajevo 2003-2023

[94] Osnovne koncepcije novog Urbanističkog plana za urbano područje Sarajevo, Hadžići, Ilijaš, Trnovo za period 2016.-2036.

[95] Vlada je usvojila Nacrt I uputila ga u dalju procedure.

Kao što se može vidjeti iz tabele, u cilju operacionalizacije tri strateška cilja, definisano je ukupno dvanaest prioriteta. Pet prioriteta će doprinijeti ostvarenju prvog strateškog cilja, tri prioriteta ostvarenju drugog strateškog cilja i četiri prioriteta ostvarenju trećeg strateškog cilja. Za izradu Strategije razvoja turizma poseban značaj imaju prioriteti 3.2. Kulturne i kreativne industrije u funkciji razvoja turizma i disperzije turističkih tokova, zatim 3.3. Kontinuirana i sistematska podrška razvoja filmske industrije, kao i 3.4. Razvoj tržišta dobara i usluga kulture, baštine, kulturnih i kreativnih industrija. U narednoj tabeli je dat pregled mjera za navedene prioritete trećeg strateškog cilja strategije razvoja kulture Kantona Sarajevo do 2027. godine.

Tabela 8. Pregled mjera po prioritetima SC3: Poduprijeti kulturne i kreativne industrije u kontekstu osnaživanja održivog ekonomskog razvoja

Prioritet	Mjera
3.1. Podrška razvoju kulturnih i kreativnih industrija	3.1.1. Osigurati trajnije i stabilnije uslove za razvoj kreativnih industrija 3.1.2. Veća vidljivost aktivnosti i aktera kulturne i kreativne industrije 3.1.3. Sistematska podrška i razvoj kreativne industrije 3.1.4. Formiranje i osnaživanje Centra KKI KS
3.2. KKI u funkciji razvoja turizma i disperzije turističkih tokova na prostor KS	3.2.1. Povećati udio domaćih i stranih turista koji posjećuju Sarajevo zbog kulturne ponude uključujući i baštinu 3.2.2. Disperzija sadržaja na cijeli prostor
3.3. Podrška razvoju filmske industrije	3.3.1. Kontinuirana i sistematska podrška filmskoj industriji 3.3.2. Osigurati pristup kvalitetnoj filmskoj produkciji 3.3.3. Učvrstiti imidž Sarajeva kao grada filma
3.4. Razvoj tržišta dobara i usluga kulture, baštine, kulturnih i kreativnih industrija	3.4.1. Edukacija i informisanje o potencijalima tržišta dobara i usluga kulture, baštine i kulturnih i kreativnih industrija 3.4.2. Izgradnja platforme za trgovanje dobrima i uslugama kulture, baštine i kulturnih i kreativnih industrija

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Strategiji razvoja kulture Kantona Sarajevo do 2027 (nacrt), 2023

Skupština Kantona Sarajevo usvojila je 2021. godine Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o donošenju Kantonalnog plana zaštite okoliša Kantona Sarajevo (KEAP KS[96]). Uz podršku Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) i finansijska sredstva Vlade Japana, izrađen je Zeleni akcioni plan kao strateški dokument za Kanton Sarajevo. Ovaj dokument je rađen po sličnoj metodologiji kao KEAP. Zeleni akcioni plan obuhvata brojne projekte kao što su: izrada integrisanih pametnih rješenja za upravljanje saobraćajem, razvijanje sistema za digitalno upravljanje komunalnim otpadnim vodama, izgradnja nove tramvajske pruge, uspostavljanje novih linija tramvajskog saobraćaja, unapređenje i proširenje infrastrukture za biciklističku i romobilsku traku, sistemski prelazak na električna vozila u javnom prevozu, unapređenje i proširenje sistema daljinskog grijanja, proširenja kapaciteta toplana u svrhu zaštite zraka. Projekti iz Zelenog akcionog plana, njih 32, će biti inkorporirani u KEAP kojem je produžena realizacija do 2025. godine Vizija ZAP-a Kantona Sarajevo, koja odražava izazove i šire ambicije održivog razvoja, glasi: Kanton Sarajevo će imati čistiji, zeleniji, pristupačniji i pametniji saobraćaj, zgrade i industriju. Imat će efikasnu i visoko kvalitetnu infrastrukturu za vodosnabdijevanje i kanalizaciju, za daljinsko grijanje uz poboljšano upravljanje otpadom i kontrolu zagađenja. Kanton će biti zdravo i održivo mjesto za život i rad, sa kvalitetnim i pristupačnim zelenim površinama, uz održavanje ili poboljšanje biološke raznolikosti i prirodnih vrijednosti. Bit će povećana i otpornost na klimatske promjene i druge prirodne nepogode." [97]

[96] KEAP je planiran za period 2017-2022. Odlukom je produžen do 2025.

[97] Posebno su nominirane, između ostalih, mjere valorizacija i zaštita prirodnih područja u KS 2021-2025, uspostaviti zeleni koridor duž rijeke Miljacke 2023-2025, Strategija urbanog razvoja za KS do 2040 2021-2023, uspostaviti mehanizam za unapređenje vrijednosti zemljišta 2024-2026, usvojiti urbanistički pravilnik za KS (urbana pravila, ...) 2023-2024, razviti strategiju tranzicije iz linearne u cirkularnu ekonomiju 2022-2023, razviti standard I propise kako bi se smanjile štetne emisije u sektoru prehrambenih usluga (restorani, pekari, sl.) 2021-2022, ...

Za promišljanje razvoja Kantona Sarajevo, pored ključnih razvojnih planova: Prostornog plana, Urbanističkog plana i prostornih planova područja posebnih obilježja, potom Zelenog akcionog plana, relevantna je i Odluka o proglašenju historijskog gradskog područja Sarajevska čaršija nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine[98] od izuzetnog značaja za BiH, odnosno cjelovitog prostora najuže historijske jezgre Sarajeva, koja se nalazi na području općine Stari Grad i Centar Sarajevo. U skladu sa Odlukom potrebno je osigurati zaštitu autentičnosti, integriteta, funkcionalnog kontinuiteta nacionalnog spomenika, zatim da razvoj tržišta nekretnina kao i pojedinačni interesi investitora (profit) ne smiju biti prioritet, stalni monitoring provođenja mjera propisanih odlukama Komisije itd.[99] U cilju zaštite prostora i osiguranja njegovog razvoja uz očuvanje vrijednosti, autentičnosti i integriteta potrebno je izraditi jedinstveni prostorno-planski dokument u saradnji sa organizacijom/službom za planiranje Kantona Sarajevo, kao i izraditi, usvojiti i implementirati Plan upravljanja (Općina Stari grad, Grad i Kanton Sarajevo).

Prostorni planovi područja posebnih obilježja Kantona Sarajevo i planovi upravljanja ovim područjima predstavljaju ključne inpute u radu na strategiji razvoja turizma (zaštićeni pejzaž Bijambare, zaštićeni pejzaž Trebević, prirodno nasljeđe Vodopad Skakavac, zaštićeni pejzaž Bijambare, spomenik prirode Vrelo Bosne).

U toku je rad na Projektu urbane transformacije Sarajevo (UTPS) koji ima za cilj podržati modernizaciju integrisanog urbanog planiranja i stvaranja boljih uslova za održiv i klimatski odgovoran socio-ekonomski razvoj. Projekt finansira Švicarski ured za ekonomska pitanja (SECO). Projekt je dio podrške Švicarske socijalno uključivoj tržišnoj ekonomiji, decentraliziranom sistemu i evropskim integracijama. Partneri u projektu su Švicarski federalni institut za tehnologiju ETH Zurich, Klumpnerova Katedra za arhitekturu i urbani dizajn i Laboratorija za pretvorbu energije (ETHZ), Univerzitet u Sarajevu, Arhitektonski fakultet i Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, itd.[100] Projekt uključuje, između ostalog, izradu urbanističkih planova i oblikovanje vladinih (javnih) politika.

Prostorni plan Kantona Sarajevo za period 2003-2023. godine, utvrđuje osnovna načela planskog uređenja prostora, ciljeve prostornog razvoja, zaštitu, korištenje i namjenu prostora uključujući turizam. Urbanistički plan za urbano područje Sarajevo, Ilijaš, Hadžići, Trnovo 2016-2036. godine detaljnije razrađuju opredjeljenja iz Prostornog plana Kantona naročito osnovnu organizaciju prostora, korištenje i namjenu zemljišta, namjenu zemljišta za potrebe stanovanja, rada, rekreacije, sporta, turizma i posebne namjene, zone, zaštitu kulturno-historijskog nasljeđa, zaštitu prirodnih vrijednosti itd. Prostorni planovi područja posebnih obilježja (Trebević, Bentbaša, Skakavac, Bijambare, Vrelo Bosne) utvrđuju osnovnu organizovanost prostora, mjere korištenja, uređenja i zaštite područja sa aktivnostima koje imaju prednost, mjere za unapređenje i zaštitu okoliša.[101] S obzirom da Prostorni plan pokriva period 2003-2023. godine, da su urbanistički planovi koji bi trebali pokrivati period 2016-2036. godine u izradi, kao i da postoje otvorena pitanja vezana za Odluku o proglašenju historijskog gradskog područja (HUK) nacionalnim spomenikom BiH, rad na oblikovanju strategije razvoja turizma Kantona Sarajeva mora respektovati navedene okolnosti vezane za ključne strateške razvojno planske dokumente.

Kada je riječ o drugim (po hijerarhiji planiranja nižim) planskim dokumentima, kao što su akcioni planovi, ovdje se daje osvrt na akcioni plan 2024-2026. godine implementacije Strategije razvoja KS 2021-2027. godine, Akcioni plan 2024-2026. godine implementacije Strategije razvoja KS 2021-2027.

[98] Službeni glasnik BiH 10/21
[99] Član 3 Odluke
[100] Službene novine Kantona Sarajevo 12/22
[101] Prostorni plan područja posebnih obilježja I planova upravljanja 2020-2030 ili 217-2027

godine[102] planiran za 1.6. Unapređenje konkurentnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma planirano je 2024. godine 9,0 miliona KM, 2025. 5,5 miliona i 2026. godine 3,3 ili ukupno 17,9 miliona KM, što je više od planiranog za ovu namjenu u periodu 2021-2027. godine (7,4 miliona KM).[103]

*Tabela 9. **Izvod iz Akcionog plana 2024-2026. implementacija Strategije razvoja KS 2021-2027. turizam***

	KS - JLS	000 KM		
		2024.	2025.	2026.
1.5.2.1. Rekonstrukcija, opremanje i modernizacija svih prostora KJP Centra Skenderija	Budžet KS – MP	1.000	1.000	
1.5.2.2. Poboljšanje turističko resursne osnove Olimpijskih planina Igman i Bjelašnica (KJP ZOI)	Budžet KS - MP	0	0	
Proširenje kapaciteta usluga i kontinuirana podrška Olimpijskom bazenu Otoka	Grad Sarajevo	1,500	1,500	1,500
KJP Skenderija (festival turizma, Zimska čarolija)	Grad Sarajevo	30	40	40
1.6. Unapređenje konkurentnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma9,0		9,000	5,500	3,300
1.6.1.1. Kreiranje strategije razvoja održivog turizma KS	Budžet KS - MP			
1.6.1.2. Proglašavanje novih i unapređenje razvoja postojećih zaštićenih područja				
Protokol o saradnji sa TZKS	Grad Sarajevo	60	70	80
Doček Nove godine	Budžet GS, TZKS, MP	550	650	750
Holday Market	Grad Sarajevo	10	10	10
Praznično ukrašavanje	Grad Sarajevo, TZKS	50	60	70
Održavanje, postavljanje, skidanje, skladištenje materijala i inventara (praznično ukrašavanje)	Grad Sarajevo	25	30	35
1.6.2. Unapređenje ambijenta za razvoj preduzetništva i razvoj ljudskih kapaciteta u turizmu				
1.6.2.1. Unapređenje kapaciteta JU Srednja ugostiteljsko turistička škola				
1.6.3. Razvoj turističke infrastrukture		8,330	4.720	2,400
1.6.3.1. Turistička signalizacija u KS	Budžet KS MP	120	120	
Izgradnja Sarajevo Skywalk	GS, Budžet KS MP	500	100	
Izgradnja Poslovno sportskog centra u Općini Trnovo	Trnovo	2,000		
Nabavka, izrada i postavljanje turističke signalizacije, putokaza ...	Trnovo Budžet KS	200	200	400
Izgradnja eko etno sela i katunskih naselja u Općini Trnovo	Trnovo	500	500	500
Uređenje izletišta u Općini Trnovo	Trnovo	100	100	100
Kreiranje, označavanje i održavanje mreže staza za pješačenje na području Općine Trnovo	Trnovo Budžet KS	25	25	50
Kreiranje, označavanje i održavanje mreže staza za biciklizam na području Općine Trnovo	Trnovo Budžet KS	50	50	50
Uspostavljanje turističkog info centra na području Općine Trnovo	Trnovo Budžet KS	300	300	300
Stavljanje kanjona Rakitnice u funkciju turizma	Trnovo	50	50	50
Razvoj speleološkog i planinarskog turizma	Trnovo	150	150	150
Vilsonovo šetalište otvoreni kulturni centar	Novo Sarajevo	250	250	
Revitalizacija Spomen parka Vraca	Novo Sarajevo i drugi izvori	300	300	
Razvoj turističke infrastrukture i turističkih proizvoda (općina Ilidža)	Ilidža	300	1,800	
Promocija i brendiranje Ilidže kao modernog urbanog centra	Ilidža i drugi izvori	100	50	
Svjetlosna dekoracija	Grad Sarajevo	50	70	80
Parna lokomotiva za potrebe Bistričke stanice	Grad Sarajevo	500	500	500
Turistička signalizacija i mapiranje turističkih atrakcija	Grad Sarajevo TZKS	60	80	100

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Akcionom planu, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, 2023

[102] Mart 2023 Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/4.1._prilog_ap_2024-2026_0.pdf
[103] 1.5.2.1. Rekonstrukcija, opremanje i modernizacija svih prostora Centra Skenderija

Pored akcionih planova implementacije strategije razvoja KS 2021-2027. godine, za rad na izradi strategije razvoja turizma relevantni su i izvještaji o razvoju KS, programi javnih investicija, analize i istraživanja turizma Zavoda za planiranje.[104] (Turizam na području KS u periodu od 2013 do 2022. godine, Programa javnih investicija KS 2023-2025. godine, Smjernice za trogodišnje planiranje rada KS 2024-2026. godine, Akcioni plan 2024-2026 .godine ..).

1.3.2. Geografska, saobraćajna, infrastrukturna i prostorna obilježja Kantona Sarajevo

1.3.2.1. Geografski položaj Kantona Sarajevo

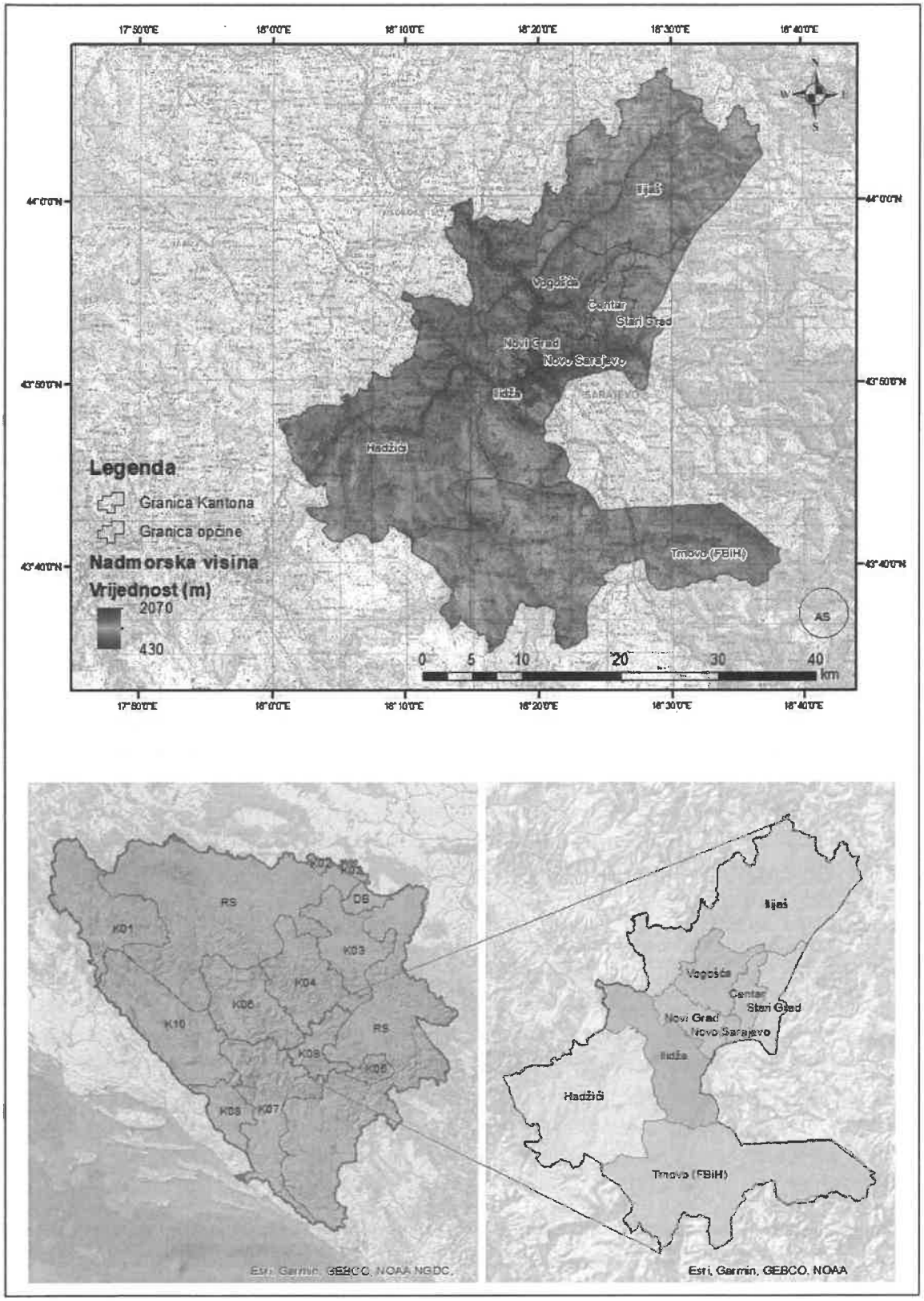
Kanton Sarajevo, smješten u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine, jedan je od deset kantona koji sačinjavaju entitet Federacije Bosne i Hercegovine. U administrativnom smislu, na sjeveru i sjeverozapadu graniči sa Zeničko-dobojskim kantonom, na istoku sa Bosansko-podrinjskim kantonom Goražde i entitetom Republika Srpska, na jugu i jugozapadu sa Hercegovačko-neretvanskim kantonom, dok na zapadu graniči sa Srednjobosanskim kantonom.

Kanton Sarajevo zauzima površinu od 1.276,9 km^2, što je oko 2,5% ukupne površine Bosne i Hercegovine. Prema posljednjem Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova provedenim u Bosni i Hercegovini 2013. godine, Kanton Sarajevo naseljavaju 413.593 stanovnika, razmještena u devet općina: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Hadžići, Vogošća, Ilijaš i Trnovo (FBiH). U Kantonu Sarajevo se nalazi Grad Sarajevo, jedinica lokalne samouprave koju čine općine Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad, ukupne površine od 138,39 km^2, koji po navedenom Popisu bilježi 275.524 stanovnika. Kanton Sarajevo je administrativno i teritorijalno formalno konstituisan Dejtonskim sporazumom 1995. godine. Prosječna nadmorska visina Kantona je oko 1003,5 m, što je prevashodno posljedica izražene energije reljefa i njegove vertikalne raščlanjenosti. Pruža se pravcem sjever-jug sa dužom osom oko 61,4 km, i pravcem istok-zapad sa kraćom osom od 52,8 km. Najniža kota Kantona je u njegovom zapadnom dijelu, u prostoru naselja Lješevo, općina Ilijaš, sa nadmorskom visinom od 432 m, dok je najviša kota na planini Bjelašnici, na nadmorskoj visini od 2066 m, u općini Trnovo (FBiH). Najsjevernija tačka Kantona nalazi se u općini Ilijaš, na 18°29'42"E 44°7'10"N, a najjužnija u općini Trnovo (FBiH) na 18°16'23"E 43°35'16"N. Najistočnija tačka je takođe u općini Trnovo (FBiH) i leži na 18°38'13"E 43°40'11N, dok je najzapadnija tačka na 18°0'35"E 43°48'0" N u općini Hadžići, na planini Ivan.

Geografski položaj Kantona Sarajevo se može okarakterisati kao povoljan, prevashodno zahvaljujući prostornoj pozicioniranosti Kantona u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine, ali i odličnoj pozicioniranosti u odnosu na regiju Jugoistočne Evrope. Područje Kantona Sarajevo je relativno dobro saobraćajno povezano sa drugim dijelovima države, ali i sa zemljama regiona, pri čemu se posebno ističe značaj Međunarodnog aerodroma Sarajevo.

[104] https://zpr.ks.gov.ba/

Mapa 1. Geografski položaj Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

1.3.2.2. Fizičkogeografske karakteristike Kantona Sarajevo

1.3.2.2.1. Geološke karakteristike Kantona Sarajevo

Geološka struktura i geotektonski sklop Kantona Sarajevo oformljen je iznimno kompleksnim tektonskim procesima, koji su ujedno rezultirali i heterogenim mineraloško-petrografskim diverzitetom. Geološki diverzitet Kantona manifestira se kroz prostornu distribuciju geoloških slojeva koji su karakteristični za glavne geološke epohe i njihove odgovarajuće periode, kao i kroz spomenutu raznolikost minerala i petrografiju. Naslage paleozojske starosti na teritoriju Kantona Sarajevo imaju ograničeno strukturno i površinsko prisustvo. Zastupljeni su u jugozapadnom i jugoistočnom dijelu tog područja, te pokrivaju ukupnu površinu od oko 100 km^2. Petrografski gledano, ova područja sadrže magmatske i metamorfne stijene. Konkretnije, stariji paleozojski slojevi uključuju filite, gnajseve i amfibolitske škriljce, dok se mlađi paleozoik manifestira u obliku klastita, krečnjaka, argilošista i filita. Karbonski slojevi obuhvataju metamorfne stijene, dok donji i srednji perm čine klastiti, argilošisti, filiti i krečnjaci.

Mezozojske naslage na području Kantona Sarajevo su najraznovrsnije u pogledu mineraloške i petrografske strukture i pokrivaju najveću površinu, koja iznosi približno 900 km^2. One se pojavljuju kroz deset različitih formacija, prevashodno u južnom dijelu Kantona. Petrografski gledano, ove naslage sastoje se od sedimentnih stijena i sadrže manje količine kamenog uglja. Donji trijas (T_1) se pojavljuje u obliku serije pješčara, često zajedno s segmentima mlađeg trijasa. Srednji trijas (T_2) nadovezuje se na donji trijas sa sivim do tamnosivim krečnjacima i, rijetko, dolomitima. Naslage jursko-krednog fliša (J, K) pojavljuju se u devet izdvojenih područja različitih veličina. Ovaj sloj čine sedimentne stijene, s pješčarima, laporcima i laporovito-pjeskovitim krečnjacima kao dominirajućim elementima. Naslage kenozojskih perioda manifestiraju se kroz različite formacije. Oligomiocenski polifacijalni kompleks (Ol,M) prisutan je samo na sjeverozapadnom dijelu Kantona, dok su miocenske naslage češće u središnjem dijelu Kantona i sadrže klastite i krečnjake (M_2). Naslage kvartara (Q) prisutne su u zonama fluvijalnih i fluvio-nivacionih procesa i sastoje se od šljunka, pijeska, konglomerata i drugih materijala. Glacijalni i fluvioglacijalni sedimenti kvartara (Q_1) nalaze se u najvišim dijelovima Kantona, posebno na planini Bjelašnici, gdje su se stvorili uvjeti za lokalne lednike tokom posljednje, virmijske glacijacije. U tom smislu je važno istaći područje Gornje i Donje Grkarice na ovoj planini, koje predstavlja lokalitet od šireg regionalnog značaja u smislu naslaga limnoglacijalnih sedimenata.

1.3.2.2.2. Geomorfološke karakteristike Kantona Sarajevo

U geomorfološkom smislu, KS je okarakterisan unutargorskom depresijom, čiji je tipični reprezent Sarajevska kotlina, te planinskim obodom, koji čine masivi Bjelašnice i Igmana na jugozapadu, Trebevića na istoku i jugoistoku, te niskogorskog i srednjogorskog prostora na sjeveroistoku. U ukupnoj površini Kantona, površinski je najzastupljenija hipsometrijska zona reljefa od 500 – 1000 m nadmorske visine, koja zahvata centralne, sjeverne, jugozapadne i, mjestimično, jugoistočne dijelove Kantona. Međutim, gotovo 10% površine Kantona zahvataju područja nadmorske visine veće od 1500 m, pretežno u njegovom južnom dijelu, dok je svega 4% ukupne površine Kantona okarakterisano nadmorskom visinom manjom od 500 m, na području Sarajevskog polja.

Prostor KS se nalazi na kontaktu unutrašnjih i središnjih bosanskih Dinarida, koje na ovom prostoru karakteriše izrazita tektonska poremećenost. Konkretnije, pripada zapadnom dijelu sredozemne zone mlađih vjenačnih planina, sa planinskim morfostrukturama koje se, kako je prethodno navedeno, uzdižu na nadmorske visine veće od 1500 metara, a ponegdje čak i preko 2000 metara (Bjelašnica, Treskavica). Tektonsku okosnicu ovog područja svakako čini Busovački rasjed, duž kojeg je došlo do

spuštanja terena na području Ilidže, odakle isti počinje, što je rezultiralo pojavom termomineralnih voda na navedenom lokalitetu.

Planinski reljef Sarajeva je formiran od trijaskih krečnjaka i dolomita, uz povremeno prisustvo kraškog reljefa. Shodno tome, evidentno je prisustvo pećina, a zastupljene su vrtače, jame i manja kraška polja. Ova morfostrukturna obilježja su rezultat tektonskih pokreta izdizanja, ubiranja i navlačenja. U višim planinskim predjelima, posebno na sjeveroistočnim padinama Bjelašnice, uočavaju se tragovi glacijacije u vidu morenskog materijala i ostataka cirkova. Premda su evidentni i na Bjelašnici, planinsko područje Treskavice ipak odlikuje veće prisustvo glacijalnih tragova, budući da se na njoj nalazi pet glacijalnih jezera – Veliko, Bijelo, Crno, Platno i Malo jezero.

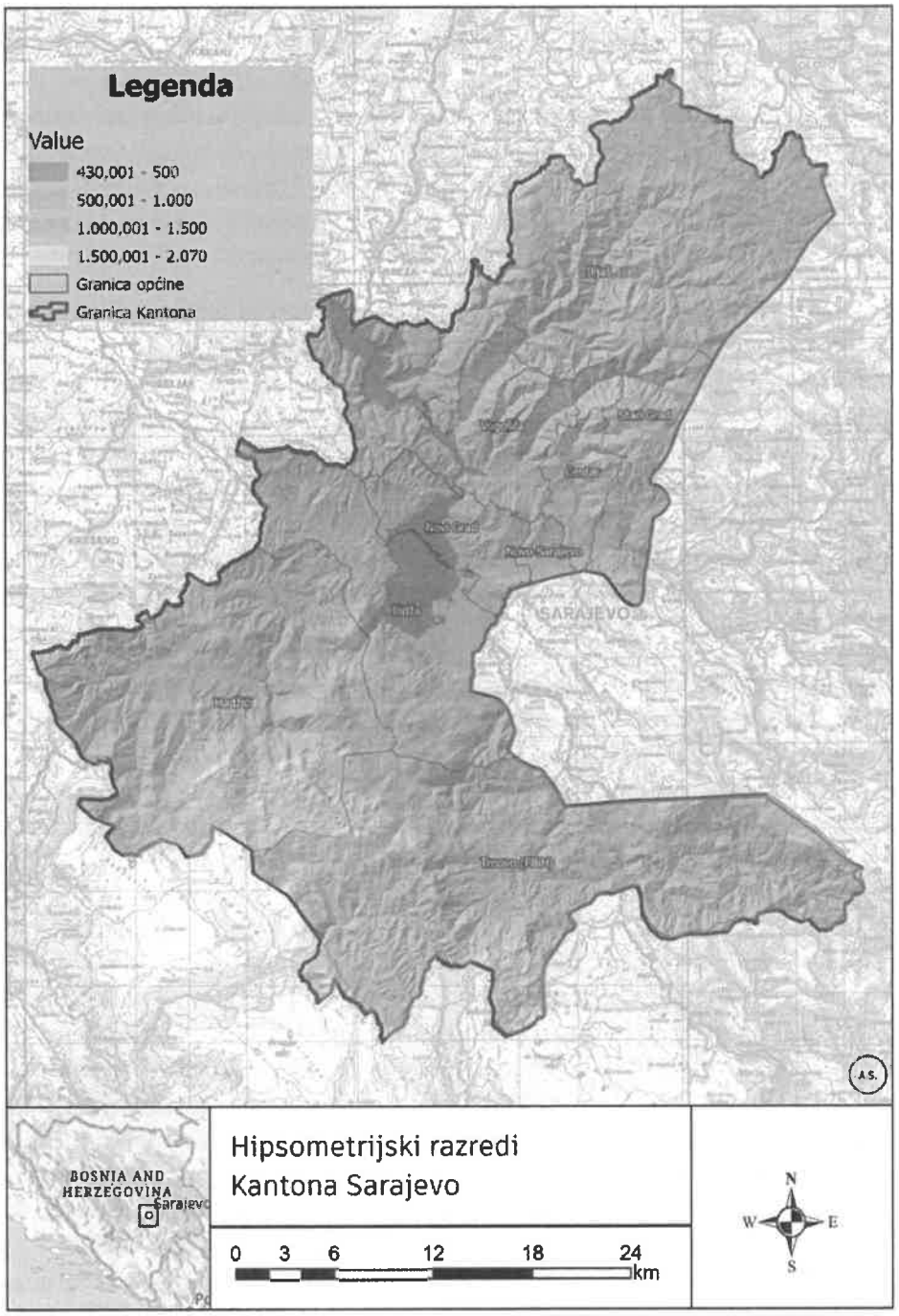
Bjelašnica se smještena jugozapadno od Sarajevskog polja, te čini njegovu orografsku barijeru sa Hercegovinom. Ima aproksimativni dinarski pravac pružanja, sa ukupnom dužinom oko 16 km. Njen sjeverni dio odlikuje prosječna visina od oko 1900 m, sa najvećim vrhovima kako slijedi: Bjelašnica – Zvjezdara (2066 m), Krvavac (2062 m), Vlahinja (2057 m). Južni dio ove karstifikovane visoravni, koja je izgrađena u najvećoj mjeri od tercijarnih krečnjaka i dolomita, odlikuju hipsometrijski niži nivoi, sa prosječnom visinom od oko 1100 m. Zapadni dio Bjelašnice okarakterisan je prisustvom trijaskih škriljaca i pješčara, dok su prvotno navedeni krečnjačko-dolomitski slojevi u velikoj mjeri isprekidani krškim pukotinama, što rezultira brzim otjecanjem atmosferskih padavina u podzemne nivoe. Konkretnije, ovakve reljefne odlike doprinijele su činjenici da je područje Bjelašnice uglavnom bezvodno.

Ova planinska morfostruktura posjeduje potencijal prvenstveno za razvoj zimskih, ali također i ljetnih oblika turizma. Za potrebe Zimskih olimpijskih igara održanih 1984., na Bjelašnici su izgrađene staze za spust, slalom i veleslalom za muškarce. Raspolaže sportsko-rekreacionim područjima, ruralnim naseljima, hidrološkim i geomorfološkim resursima, koji u smislu turističkog planiranja nisu u dovoljnoj mjeri iskorišteni. To se prevashodno odnosi na potrebnu i moguću saobraćajnu, komunalnu i turističku infrastrukturu izvan postojećih skijališta, kao i valorizaciju ruralnog i eko-turizma, za što postoji izvanredan potencijal.

Igman je planinska visoravan na sjeveroistoku Bjelašnice, sa najvećom tačkom Crni Vrh (1647 m). Nalazi se jugozapadno od Sarajeva, a izgrađen je od tercijarnih krečnjaka i dolomita, položenih preko jursko-krednih flišnih naslaga. Odlikuje ga heterogenost krških formacija, poput škrapa, vrtača i uvala, povremeno pokrivenih morenskim naslagama. Teren Igmana je suh, bez površinskog otjecanja, međutim vode se pojavljuju u obliku snažnih izvora – vrela Bosne, na kontaktu vodopropusnih i vodonepropusnih naslaga pri njegovom podnožju. Zbog čestih temperaturnih inverzija, podložan je pojavi mrazišta, pa je s tim u vezi upravo na Igmanu 1963. zabilježena i najniža temperatura u regiji, -42,5°C. U pripremi za Olimpijadu, izgrađeni su tereni za zimske sportove, uključujući male i velike skakaonice. Planina Igman je sa aspekta mogućnosti turističke valorizacije također značajna zbog događaja iz Drugog svjetskog rata i istaknutih trenutaka u Narodno-oslobodilačkoj borbi, poznatih kao Igmanski marš.

Olimpijska planina Trebević se nalazi južno – jugoistočno od urbane jezgre Sarajeva, sa kojim je povezana nedavno obnovljenom žičarom, čija se početna stanica nalazi u neposrednoj blizini Baščaršije. Tradicionalno je omiljeno izletište građana Sarajeva, sa najvećim vrhom Sofe na 1629 metara. Za potrebe Zimskih olimpijskih igara održanih 1984., na Trebeviću je izgrađena staza za bob, koja danas nema praktičnu svrhu, zajedno s pratećim objektima poput hotela i planinarskih domova. Na vrhu planine postavljen je radio-televizijski relej. Zbog veoma heterogenih odlika geodiverziteta i biodiverziteta, Trebević je proglašen zaštićenim područjem 2014., kategorije „zaštićeni pejzaž", sa ukupnom površinom obuhvata od oko 400 hektara.

Mapa 2 Hipsometrijski razredi Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

1.3.2.2.3. Klimatske karakteristike Kantona Sarajevo

Područje Kantona Sarajevo se nalazi između sjevernih dijelova sjevernog suptropskog i južnih dijelova sjevernog umjerenog klimatskog pojasa, čineći ga prelaznim područjem između ova dva tipa klime. Najveću površinu Kantona karakteriše umjereno-kontinentalna klima, sa dobro izražena četiri godišnja doba, ali i čestim pojavama temperaturne inverzije.

Prema Koppenovoj klasifikaciji klimata, ovaj prostor dominantno pripada klimatskom tipu Cfb, što označava „umjereno topli i vlažni klimat sa toplim ljetom i povremenom, ali intenzivnom kišom u svim

godišnjim dobima" (Köppen, 1923). Pripadnost navedenom klimatskom tipu izdvojena je na osnovu termičkog i pluviometrijskog režima, uz prateće vrijednosti ostalih klimatskih elemenata. Prosječna godišnja temperatura zraka na području Sarajevske kotline iznosi oko 9,7 °C, dok prosječna suma padavina doseže vrijednost od 935,0 mm (Federalni hidrometeorološki zavod BiH, 2023) Važno je istaći da se navedena temperatura odnosi na prostor Sarajevske kotline, dok sa porastom nadmorske visine ona opada i na vrhu Bjelašnice iznosi oko 1,2°C (višegodišnji prosjek), dok je za 2022. godinu ta vrijednost bila nešto veća i iznosila je 2,6°C. Temperatura najtoplijeg mjeseca jula u prosjeku iznosi 19,2°C u nižim hipsometrijskim zonama, odnosno oko 11,0°C na Bjelašnici, dok je prosječna temperatura najhladnijeg mjeseca januara oko -1,1°C u nižim, odnosno oko -10,°C u višim nadmorskim visinama. Dolinsko-kotlinski termički režim kontinentalne varijante uslovio je i detaljniju diferencijaciju navedenog klimata na varijantu Cfbwx, koja se odnosi na umjereno topli i vlažni klimat sa toplim ljetom i bez sušnog razdoblja. Dodatno se navedeni klimat može proširiti nastavkom *y*, što se odnosi na temperaturne termičke inverzije, koje su poseban specifikum Sarajevske kotline, a njihovo prisustvo je naročito važno sa aspekta koncentracije aeropolutanata i njihove prostorne distribucije. (Drešković, 2011) Više hipsometrijske zone Kantona karakterišu izmjenjene vrijednosti osnovnih klimatskih parametara koji su ranije navedeni, te je, s tim u vezi, moguće na nadmorskim visinama iznad 1000 metara, izdvojiti i klimat Df iz Köppenove klasifikacije, a koji se odnosi na vlažnu borealnu, odnosno snježno-šumsku klimu sa toplim ljetom bez sušnog razdoblja. Ovaj se klimatski tip javlja u vidu dva podtipa: Dfb (vlažna borealna klima s toplim ljetom), koji je zastupljen na nadmorskim visinama od 1000 do 1500 m, te Dfc (vlažna borealna klima sa svježim ljetom) koji je zastupljen u hipsometrijskoj zoni 1800 – 1900 m.n.v. Na većim nadmorskim visinama prisutna su i pluviometrijsko-termička obilježja karakteristična za klimat tundre – ET po Köppenovoj klasifikaciji.

Ukupna suma globalne sunčeve radijacije varira između 1.100 kWh/m^2 do 1.300 kWh/m^2, sa minimalnih 30 kWh/m^2 u najhladnijem mjesecu. Godišnja suma insolacije iznosi približno 1.800 sati, sa mjesečnim prosjekom od oko 150,0, odnosno dnevnim oko 5,0 sati, što je prevashodno posljedica reljefnih predispozicija ovog područja. Prosječna godišnja vlažnost zraka varira od 70% u niži do 85% u višim područjima, dok prosječna godišnja oblačnost varira od 60% u nižim do 70% u planinskim morfostrukturama Kantona. Prosječan godišnji broj dana sa snijegom debljine pokrivača ≥ 10 cm na MS Bjelašnica iznosi oko 160, pri čemu se sniježni pokrivač zadržava u prosjeku od kraja novembra do mjeseca maja.

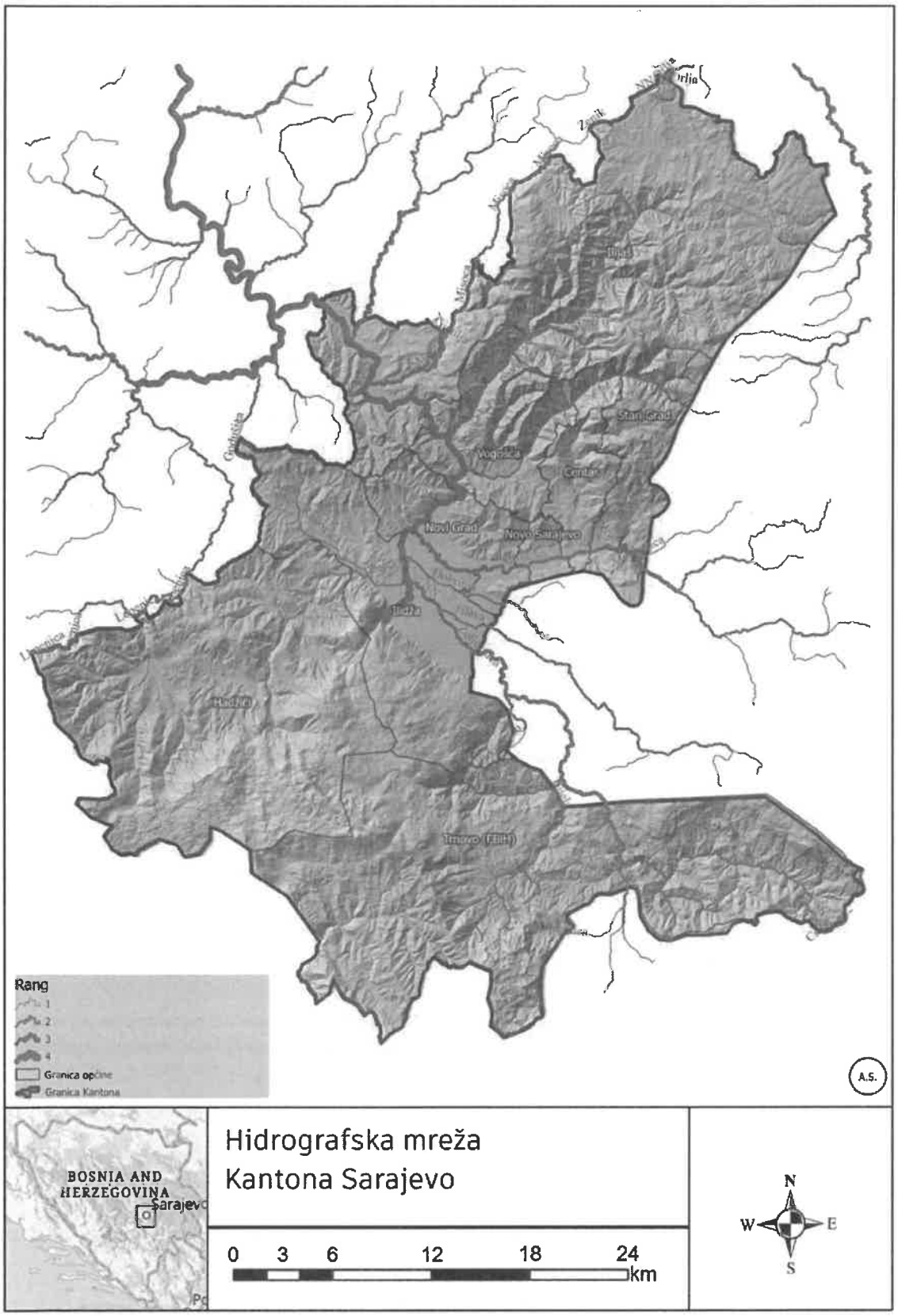
Iz opisanog topografskog položaja Sarajevske kotline je evidentna nemogućnost jačeg zračnog strujanja, uz izuzetak vrlo ograničene doline rijeke Bosne, kojom se vrši nešto jača horizontalna smjena zračnih masa, što je važno naglasiti sa aspekta planiranja turizma, naročito u zimskoj sezoni. Naime, Sarajevska kotlina je zatvorena jačim klimatskim utjecajima sa strane, uslijed čega i dobija svoje specifično klimatsko obilježje u općim meteorološkim i klimatskim uslovima cijele teritorije Bosne i Hercegovine. Te specifičnosti se, prevashodno, ogledaju u inverzijama temperatura i pojavi magle, koje naročito prate iste u hladnijem periodu godine. Uzevši u obzir činjenicu da je Sarajevska kotlina pretežno zaravnjena površina sa približno istom vegetacijom, očekivane vrijednosti temperature zraka bi se, s tim u vezi, mijenjale zakonomjerno (shodno fundamentalnim zakonima većine meteoroloških elemenata) i u horizontalnom smjeru. Međutim, u većini slučajeva, konfiguracija terena Sarajevskog polja ne dozvoljava da ti uslovi budu u potpunosti zadovoljeni, pa su klimatske karakteristike, u zimskom periodu godine, nešto drugačije. Sa aspekta razvoja turizma je od posebnog značaja smještaj grada Sarajeva unutar kotline i njen položaj, budući da morfometrijske i topografske odlike kotline praktično onemogućavaju intenzivnija zračna strujanja tokom perioda radijacijskih temperaturnih inverzija, pa time direktno utječu na intenziviranje zagađenosti zraka, a što ima implikacije na razvoj turizma, kako neposredne, tako i posredne.

1.3.2.2.4. Hidrološke karakteristike Kantona Sarajevo

Područje Kantona Sarajevo je veoma bogato vodom, najviše u vidu riječnih tokova i izvora. Prema obilježjima postojećih fizičkogeografskih uvjeta i hidrografskih elemenata riječnog režima, najveći dio riječne mreže Sarajeva, koji pripada hidrografskom sistemu rijeke Bosne, ima pluvijalno-nivalni tip vodnog režima - umjereno kontinentalna varijanta. (Đug et al, 2008). Dno Sarajevske kotline, najgušće naseljenog područja Kantona Sarajevo, je smješteno u podnožju planine Igman, odnosno na vrelima rijeke Bosne, na prosječnoj nadmorskoj visini od 511 m.

Rijeka Bosna, koja se uskom, krivudavom dolinom probija ka zapadnom dijelu Kantona predstavlja njegovu primarnu hidrografsku okosnicu. Glavne pritoke rijeke Bosne u Sarajevskoj kotlini su Zujevina, Željeznica, Dobrinja i Miljacka. Sekundarnu hidrografsku okosnicu, onu u urbanoj jezgri grada Sarajeva, čini rijeka Miljacka, koja nastaje spajanjem Paljanske Miljacke ispod planine Jahorine (izvor na 1025 m) i Mokranjske Miljacke ispod Romanije (izvor na 1135 m). Miljacka izvire na oko 20 km jugoistočno od Sarajeva, na Ravnoj planini, u vidu više izdana nastalih akumuliranjem vodene mase kroz sistem krečnjačkih pukotina. Izvor je sam po sebi veoma impozantan i može predstavljati komplementarnu turističku atrakciju neposrednog okruženja Kantona Sarajevo. Miljacka je duboko urezala svoje kanjonasto korito u dužini od oko 7 km sve do Bentbaše. Kroz grad teče regulisanim koritom, širokim do 40 m, dubine do 1.5 m. Glavne lijeve pritoke su joj Bistrica i Repašnica, a desne Lapišnica, Koševski potok i Mošćanica, koja se koristila za snabdijevanje grada vodom, još i za vrijeme Osmanske vlasti. Svi ovi vodotoci su regulisani i većim ili manjim dijelom teku ispod ulica grada. Na sjeverozapadnom dijelu grada, u naselju Bojnik, ulijeva se u rijeku Bosnu, koja nastaje, kako je ranije navedeno, u podnožju planine Igman. Nedugo nakon izvora, rijeka Bosna, pored Miljacke, prima nekoliko pritoka, od kojih se ističu Željeznica, koja nastaje u podnožju planine Jahorine, te Dobrinja, koja nastaje u podnožju Trebevića i u gornjem toku nosi naziv Tilava. Na području Kantona Sarajevo nalazi se i 25 manjih jezerskih prirodnih akvatorija, pretežno na području Treskavice. Riječ je o ranije spomenutim jezerima glacijalnog porijekla: Veliko, Bijelo, Crno i Platno i drugim manjim jezerima. Veliko jezero se najveće, zahvata površinu od oko 34.900 m^2, maksimalne dubine oko 5 m, dok je najmanje Platno jezero, ukupne površine oko 1930 m, maksimalne dubine od oko 2 m. Od ostalih jezera ističe se površinom Crno jezero (7710 m^2), maksimalne dubine od oko 4 m i Bijelo jezero (oko 8200 m^2), maksimalne dubine približno jednog metra.

Mapa 3 Hidrografska mreža Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

1.3.2.2.5. Pedološke karakteristike Kantona Sarajevo

Područje KS karakteriše heterogenost pedološkog sastava, te su u tom smislu zastupljeni sljedeći tipovi tala: faneropodzoli, erodirani faneropodzoli, kriptopodzoli pretežno crvenkastosmeđe boje sa ljubičastom nijansom, aluvijalna karbonatna tla žućkastosmeđe boje, antropomorfna mineralno močvarna tla, organogena močvarna tla, deluvijalna crvenična, podzolasta i smeđa karbonatna tla i alohtona rendzina. Najveći prostorni obuhvat zahvataju distrični kambisol na kiselim silikatnim stijenama, ukupne površine 478,5 km^2 i kalkokambisol i mozaik kalkomelanosol-kalkokambisol na krečnjaku, površine 254,0 km^2. Potom slijedi kompleks rendzina-kalkokambisol na dolomitu i mozaik kalkomelanosol-kalkokambisol na krečnjaku – 141,3 km^2, te kompleks rendzina – distrični kambisol-pseudoglej na flišolikim sedimentima koji zahvata površinu od 72,9 km^2. Od ostalih tipova tala, površinom se izdvajaju fluvisol (64,3 km^2), kompleks luvisol – pseudoglej na kiselim silikatnim stijenama (54,5 km^2), te litosol, kalkomelanosol i mozaik litosol-kalkomelanisol na krečnjacima i dolomitima (53,8 km^2). Ostali tipovi tala (mozaici kalkomelanosol-luvisol, kalkokambisol-luvisol, kalkomelanosol-kalkokambisol-luvisol i kompleks rendzina-kalkokambisol-luvisol; kompleks distrični kambisol-eutrični kambisol na seriji karbonatnih i silikatnij stijena; kompleks distrični kambisol-luvisol na kiselim silikatnim stijenama; mozaik kalkokambisol-terra rossa na krečnjaku i dolomitu; rendzina i kompleks litosol-rendzina na dolomitu i eutrični kambisol na bazama bogatim silikatnim stijenama) zauzimaju areale manje od 50 km^2, ukupne površine od oko 158 km^2 (Drešković, et al, 2015) Determinisanje bonitetnih kategorija je od osobitog značaja u smislu planiranja izgradnje novih ili proširenja postojećih objekata turističke infrastrukture.

1.3.2.2.6. Biogeografske karakteristike Kantona Sarajevo

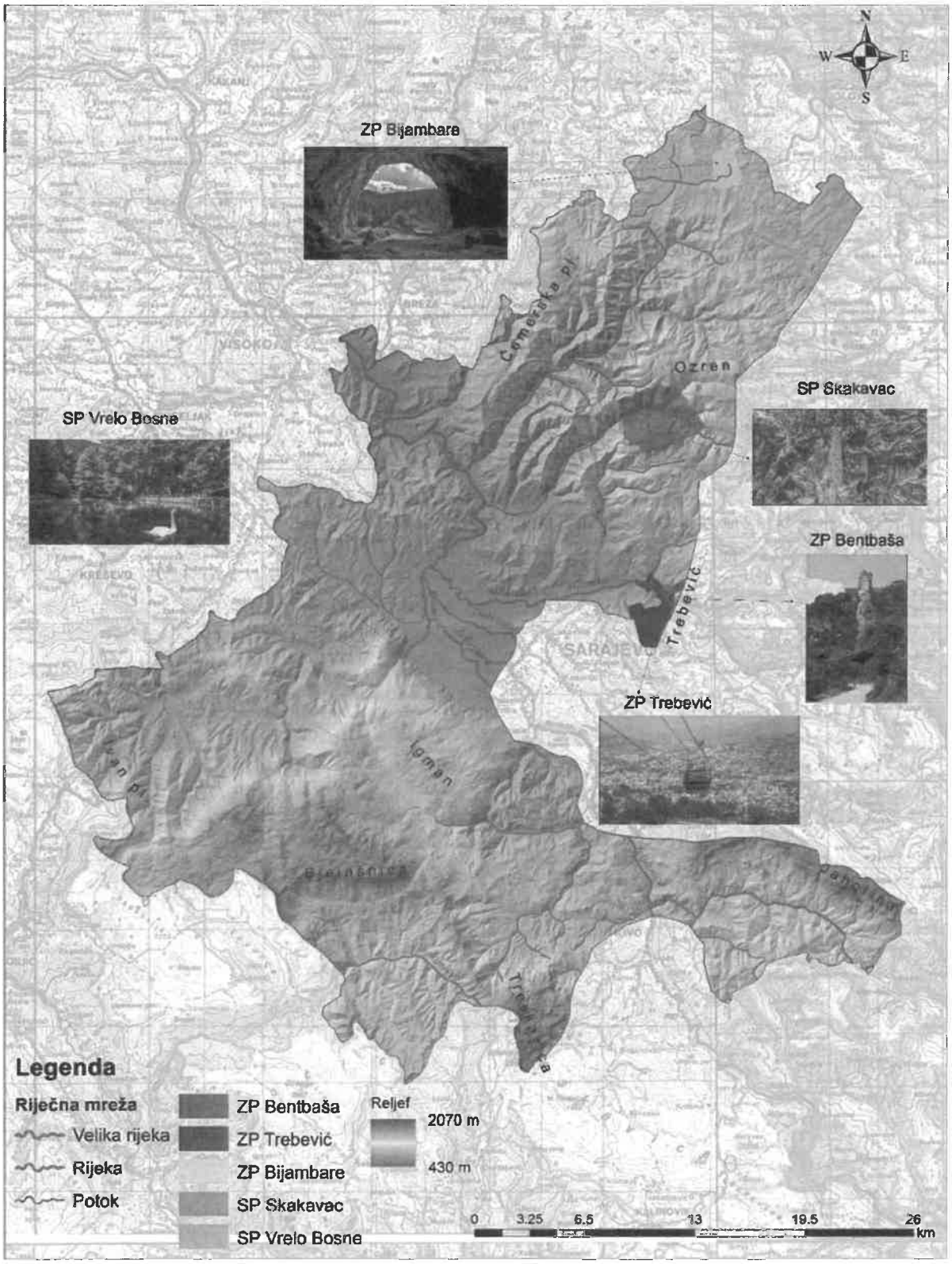
U biogeografskom smislu, Sarajevo pripada eurosibirskoj-boreoameričkoj regiji, sa dominantnim biomom bukovih i bukovo-jelovih šuma, unutar kojeg je najzastupljeniji ekosistem bukovih i jelovih šuma evropske bukve. Na većim nadmorskim visinama ističe se ekosistem planinskog bora krivulja (Đug et al, 2008). Fauna Sarajeva je također raznovrsna, te se na okolnim planinama mogu naći razne vrste divljači. Od krupnih sisara na ovom području, pored ostalih, obitavaju sivi vuk, lisica, jelen, jelen lopatar, srna, smeđi medvjed, divlja svinja, lasica, kuna, jazavac, riječna vidra, zec i kunić. Kada je riječ o fauni ptica, na području KS je u posljednjim dekadama registrovano nešto više od 160 vrsta, što predstavlja solidnu osnovu za razvoj specifičnog oblika turizma baziranog na posmatranju ptica. Ipak, značajne transformacije koje su rezultat intenzivnih promjena u prostoru i načinu upotrebe zemljišta na području Kantona, rezultirale su reduciranjem areala pojedinih životinjskih vrsta, te bi u tom smislu nužno bilo poduzeti određene mjere zaštite postojećih vrsta, što bi dodatno doprinijelo turističkoj atraktivnosti Sarajeva. Posebno se ističe značaj pojedinih lokaliteta (pr. tresetište u ZP Bijambare) za razvoj specifičnih oblika turizma, kao što su edukativni i naučni. Sa aspekta razvoja turizma su odlike biodiverziteta, uz geodiverzitet, od osobite važnosti zbog proširenja postojećih (2,44% površine KS) i/ili proglašenja novih zaštićenih područja. Naime, na prostoru KS trenutno je zaštićeno pet područja u kategorijama Spomenika prirode (IUCN kategorija IIIb) i Zaštićenog pejzaža (IUCN kategorija Va). Pregled trenutno zaštićenih područja u Kantonu Sarajevo dat je u Tabeli 11:

Tabela 10. Zaštićena područja u Kantonu Sarajevo

naziv	kategorija	IUCN kategorija	površina (HA)	Zone zaštite	Proglašenje	% ukupne površine KS
Vrelo Bosne	Spomenik prirode	IIIb	603,44	3	Juni 2006.	0,47
Skakavac	Spomenik prirode	IIIb	1.430.07	3	Maj 2002.	1,13
Bijambare	Zaštićeni pejzaž	Va	497.00	3	Oktobar 2003.	0,39
Trebević	Zaštićeni pejzaž	Va	400,20	3	April 2014.	0,32
Bentbaša	Zaštićeni pejzaž	Va	160.90	2	Avgust 2017.	0,13

Ukupno	3.091,61	2,44

Mapa 4 Prostorni razmještaj zaštićenih područja u Kantonu Sarajevo, 2023.

Izvor: Sivac, 2023.

1.3.2.3. Demogeografske i socioekonomske karakteristike Kantona Sarajevo

Ranije je navedeno da, prema posljednjem Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova održanom 2013. u BiH, KS naseljavaju 413.593 stanovnika, raspoređena u 244 naselja i 9 općina, pri čemu je najnaseljenija općina Novi Grad. Naime, ova općina čini demografsku okosnicu ne samo KS (sa 118.553 stanovnika), nego i države u cjelini. Prosječna gustina naseljenosti u KS iznosi 323,8 st/km^2, što je za oko pet puta više od državnog prosjeka (68,9 st/km^2). Općina Novo Sarajevo je površinom najmanja (9,19 km^2), ali najgušće naseljena općina u Kantonu, sa 7.054,1 st./km^2. Ovo je ujedno i najgušće naseljena općina u BiH. Prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku BiH, kanton Sarajevo su 2022. naseljavala 419.543 stanovnika, od čega su 272.004 stanovnika naseljavala četiri gradske općine[105]. Prirodno kretanje stanovništva KS je okarakterisano prirodnom stagnacijom, odnosno nultom prirodnom promjenom, sa negativnim promjenama koje se odnose na gradske općine (uz izuzetak općine Novi Grad), te istovremeno pozitivnim promjenama u prigradskim općinama Ilidža, Vogošća, Ilijaš i Hadžići. Kada je riječ o mehaničkom kretanju stanovništva, KS, posebno GS, predstavlja imigraciono jezgro BiH, naročito sa aspekta unutrašnjih migracija. U etničkoj strukturi stanovništva preovladavaju Bošnjaci, sa 346.575 ili 83,8 % ukupne populacije, potom Hrvati sa 17.520 ili 4,2% ukupne populacije, Srbi sa 13.300 stanovnika ili 3,2 % i Ostali, koji čine 8,8 % ukupne populacije KS, konkretnije 36.198 stanovnika, prema posljednjem Popisu. U strukturi naselja Kantona, apsolutnu prevlast imaju ruralna naselja, kojih je 235 u odnosu na 9 urbanih naselja. Istovremeno, urbano stanovništvo čini 87,7% ukupne populacije ili 432.325 stanovnika, dok je udio ruralnog stanovništva 12,3%, što ukazuje na intenzivan proces deruralizacije i urbanizacije. Prosječna starost stanovnika KS iznosi 39,4 godine, pri čemu je približna starost urbanog (39,8 godina) i ruralnog stanovništva (37,4 godine). Ovakva prosječna starost stanovništva Kantona Sarajevo ne smatra se pozitivnim demografskim pokazateljem. Međutim, adekvatnim mjerama pronatalitetne politike, ali i određenim prostornim aktivnostima moguće je poticajno djelovati na poboljšanje demografske situacije. Bolja geoprometna povezanost, primjera radi putem uvođenja brzog međugradskog željezničkog saobraćaja – prevashodno između Sarajeva i Zenice, a potom i Sarajeva i Tuzle, pozitivno bi se odrazila i na demografska obilježja šireg područja, kao posljedice povećanja nodalno-gravitacione zone grada Sarajeva.

Tabela 11. Ukupan broj stanovnika Kantona Sarajevo prema Popisu održanom 2013.

Naziv općine	Broj stanovnika
Centar	55.181
Stari Grad	36.976
Novo Sarajevo	64.814
Novi Grad	118.553
Ilidža	66.730
Hadžići	23.891
Trnovo (FBiH)	1.502
Vogošća	26.343
Ilijaš	19.603
Ukupno (Kanton Sarajevo)	413.593

Klasteriranjem općina po broju stanovnika na intervale utvrđene Jenksovom metodom optimizacije prirodnim prekidima, identificirano je 5 kategorija općina sa brojem stanovnika kako slijedi:

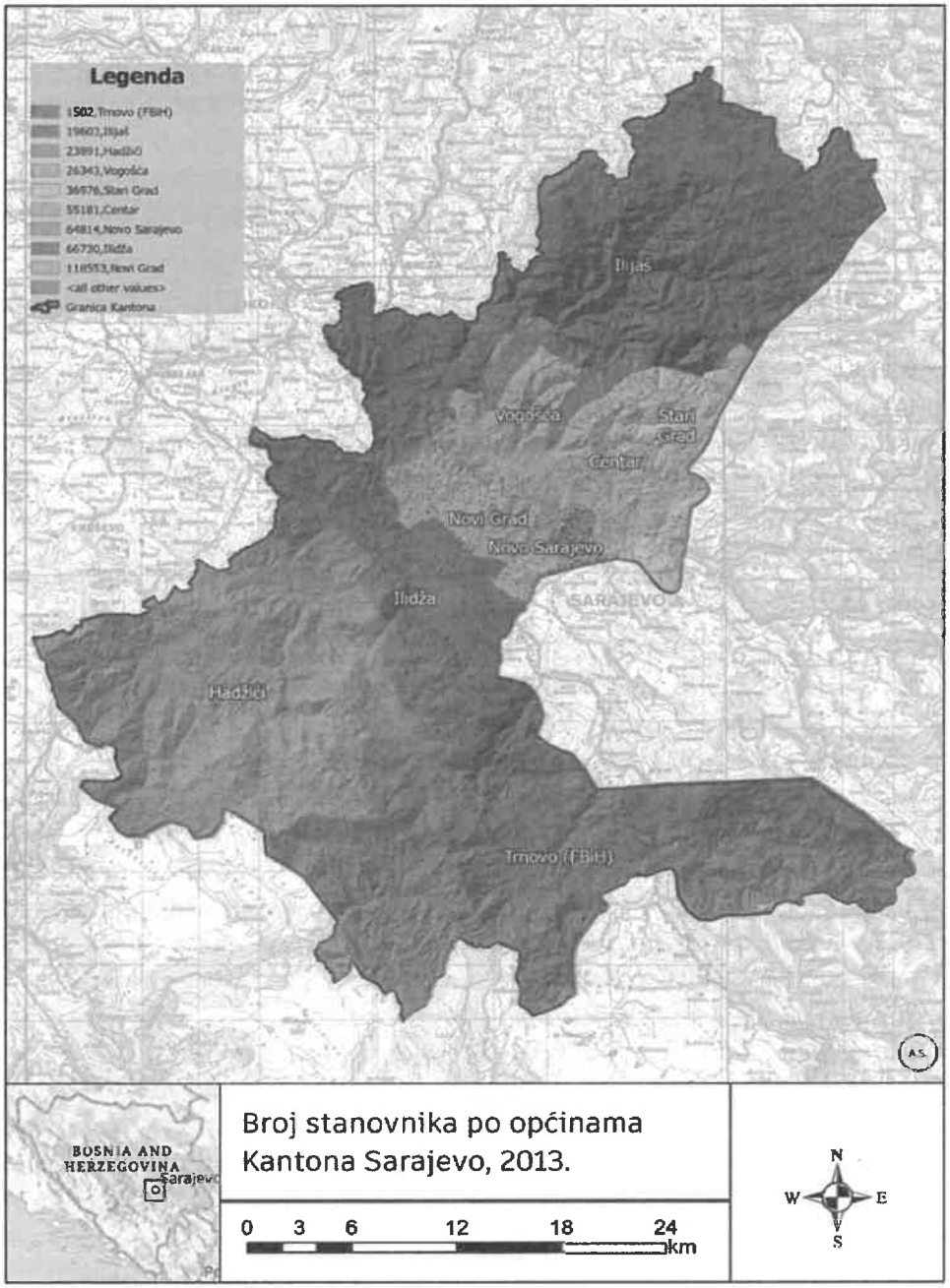
- 0 – 1.502 stanovnika – 1 općina (Trnovo (Federacija Bosne i Hercegovine))
- 1.503 – 26.343 stanovnika – 3 općine (Ilijaš, Vogošća, Hadžići)
- 26.344 – 36.976 stanovnika – 1 općina (Stari Grad)
- 36.979 – 66.730 stanovnika – 3 općine (Centar, Novo Sarajevo, Ilidža)

[105] Federalni zavod za statistiku BiH (2023). Kanton Sarajevo u brojkama. https://fzs.ba/index.php/2021/06/30/kantoni-u-brojkama/

- 36.980 – 118.553 stanovnika – 1 općina (Novi Grad).

Sarajevo, kao administrativni, ekonomski i obrazovni centar BiH, predstavlja područje sa visokom koncentracijom visokoobrazovanog stanovništva. Samo u akademskoj godini 2022/2023. je oko 26.169 studenata pohađalo visokoobrazovne institucije u KS, od čega je otprilike 85% studiralo na Univerzitetu u Sarajevu.[106]

Mapa 5 Broj stanovnika po općinama Kantona Sarajevo, 2013.

Izvor: Sivac, 2023.

[106] https://www.unsa.ba/o-univerzitetu/propisi/univerzitet-u-brojkama, pristupljeno 21. 8. 2023.

Ekonomska i društvena pozicija Sarajeva određena je činjenicom da je glavni grad BiH. Na području KS u 2019. je, prema procjenama Zavoda za planiranje razvoja KS, generirana trećina ukupnog bruto društvenog proizvoda FBiH. Strukturu BDP-a čine prevashodno djelatnosti tercijarnog sektora, i to 42,1% od ukupnog BDP-a u tržišnim cijenama, dok primarni sektor sa svega 1% ima najmanje učešće. Primarni generatori BDP-a su općine Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad, koje su u 2019. ostvarile 75,5% ukupnog BDP-a u Kantonu. Udio zaposlenih u 2021. iznosio je 72,5%, a najveća koncentracija radne snage i zaposlenih nalazi se u općinama Centar i Novi Grad. (Zavod za planiranje KS, 2022*)*. U ukupnoj strukturi zaposlenih u KS, prednjači trgovina na veliko i malo, sa oko 18,2 % ukupno zaposlenih, kojih je u 2022. bilo 156.488. Potom slijedi javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje koje generiše 10,6% ukupno zaposlenih, prerađivačka industrija (8,9%), informacije i komunikacije (8,2%), te obrazovanje (7,4%) (Federalni zavod za statistiku BiH, 2023) Podaci pokazuju da je više od polovine ukupnog broja svih turista koji su posjetili Federaciju BiH, povezano s KS. To ukazuje na njegovu razvijenost i pozicioniranje u komparaciji s drugim kantonima i urbanim centrima BiH. Analiza općina BiH prema indeksu razvijenosti, kompozitnom pokazatelju koji je rezultat ponderisanja standardiziranih vrijednosti socio-ekonomskih pokazatelja, svrstava općine KS, predvođene općinom Centar, na sam vrh državne rang-liste.

Geoprometni položaj KS se može okarakterisati kao povoljan, budući da je Kanton pozicioniran u središnjem dijelu BiH, te je gustom mrežom saobraćajnica relativno dobro povezan sa drugim dijelovima države, ali i sa zemljama regiona. Cestovnu mrežu KS čine sljedeće kategorije:

- autoceste (A1 Zenica – Sarajevo – Mostar),
- brze ceste (Butila – Briješće – veza na ulicu Safeta Zajke; Zapadni prilaz Gradu),
- magistralne ceste (M5, M17, M18 i M18.1),
- regionalne ceste (R442a; R442b, R443, R444, R445, R446, R447),
- lokalne ceste i
- nekategorisane ceste.

Javni gradski saobraćaj je utemeljen na mreži gradskih, prigradskih i međugradskih linija. U javnoj mreži saobraćajnica ističu se tramvajske, trolejbuske, autobuske i minibuske linije. Tramvajske linije, kojih je šest, povezuju naselja sa desne obale Miljacke u ukupnoj dužini od 45,4 km, što je tek neznatno više od pet trolejbuskih linija, koje povezuju naselja sa lijeve obale Miljacke, u ukupnoj dužini od 42 km. Ukupna dužina autobuske mreže je 557,8 km, sa 47 linija koje su uglavnom eksploatisane na način da dolaze do tramvajskih i trolejbuskih linija. Kako je navedeno u Strategiji razvoja KS 2021-2027., mreža minibuskih linija, kojih je 48 iznosi 358,2 km pri čemu ove linije uglavnom saobraćaju u teže dostupnim dijelovima grada za tradicionalne autobuse. U ostale podsisteme javnog prevoza spadaju i Trebevićka žičara, koja povezuje naselje Bistrik u općini Stari Grad sa Vidikovcem na planini Trebević, ukupne dužine 2.1 km i visinske razlike od 577 metara, te kosi lift na Ciglanama. Kad je riječ o infrastrukturi željezničkog saobraćaja, kroz KS prolazi jedan od tri velika željeznička koridora zastupljena u BiH i to koridor sjever – jug, koji povezuje Ploče (Republika Hrvatska) – Mostar – Sarajevo – Doboj, te pet pruga kategorije D4. Na području Kantona nalazi se dvanaest željezničkih stanica – putnih, teretnih i tehničkih, pri čemu je od najvećeg značaja za turizam putna stanica Sarajevo, sa devet prijemno-otpremnih kolosjeka (Zavod za planiranje razvoja KS, 2020). Ističe se problem saobraćaja u mirovanju, koji se manifestuje nedostatkom parking prostora, kako za putničke automobile, tako i za autobuse. Okosnicu zračnog saobraćaja svakako čini Međunarodni aerodrom Sarajevo, površine 103,6 ha, ukupne dužine piste 2.600 m (klasa E po IATA kodifikaciji), te 12 mjesta za stajanje aviona i ponude ograničene na petnaestak veza dnevno, u prosjeku.

Ponuda redovnih letova suštinski je okrenuta prema velikim metropolama regije, tačnije glavni m gradovima država bivše Jugoslavije: Zagreb, Beograd, Skopje, Ljubljana, te nekim evropskim metropolama: Budimpešta, Beč, Istanbul, Minhen, Keln, Cirih, Stuttgart. Ponuda je ograničena sa petnaestak veza na dan. Pristup drugim evropskim metropolama i drugim kontinentima obavlja se na nivou glavnih regionalnih centara, na kojima saobraćaju kompanije Star Alliance, tačnije Beč, Zagreb i Minhen (Zavod za planiranje razvoja KS, 2020)

U skladu sa kontinuiranim povećanjem broja putnika na sarajevskom aerodromu na godišnjem nivou, neophodno je povećati nivo usluge u svim segmentima poslovanja. Jedan od ciljeva je i stvaranje preduslova za obavljanje aviooperacija i sa većim tipovima aviona, čime se otvaraju mogućnosti za duže letove i druge udaljenije destinacije. S tim u vezi, pokrenuta je inicijativa o proširenju aviooperacija putem koja bi omogućila slijetanje i polijetanje aviona kodnog slova E, za što je napravljena aeronautička studija koja predviđa produženje piste za 450 metara u pravcu jugoistoka i to na zemljištu koje je vlasništvo JP Međunarodni aerodrom Sarajevo. Kako se navodi u studiji, Aerodrom Sarajevo planira povećati uzletno-sletnu stazu te time omogućiti slijetanje većine širokotrupnih aviona[107].

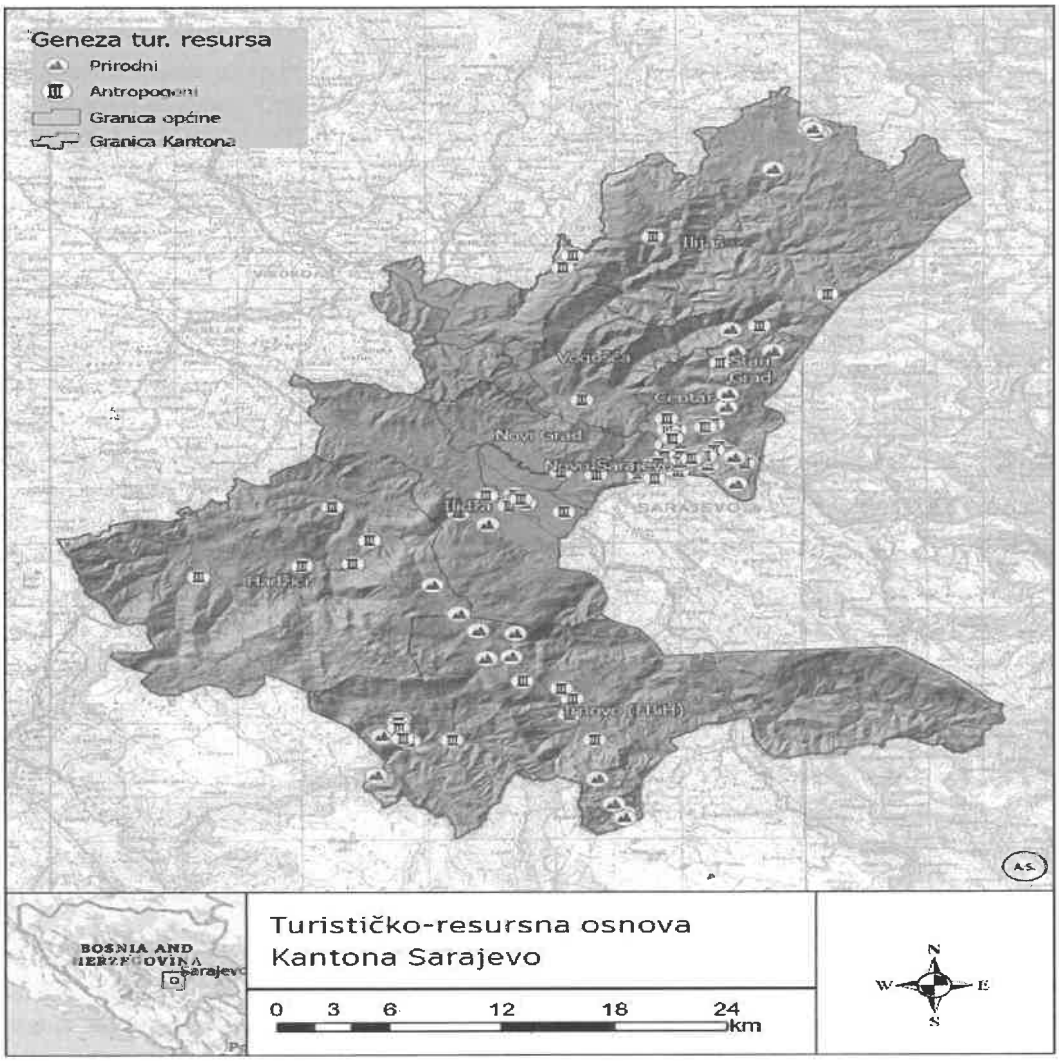
Međutim, evidentan je problem svojevrsne geoprometne izoliranosti Kantona Sarajevo sa aspekta saobraćaja, budući da glavni grad Bosne i Hercegovine nije adekvatno uvezan u mrežu željeznica i autocesti Evrope, a aerodrom još uvijek raspolaže relativno uskom i kratkom pistom, premda je produženje isto planirano ranije navedenom studijom. Pored neophodnosti boljeg uvezivanja željezničkog saobraćaja sa zemljama regije i Evrope, u što skorijem vremenskom roku je bitno urediti oblast međugradskog povezivanja Sarajeva sa Zenicom i Tuzlom. U tom smislu je od krucijalnog značaja remont pruge do Zenice i izgradnje dionice od Vareša do Banovića, za što postoji infrastruktura i željezničke kompozicije, a što bi u velikoj mjeri doprinijelo poboljšanju geoprometnog položaja glavnog grada.

1.3.3. Pregled, analiza stanja i evaluacija postojeće turističko-resursne osnove KS

Područje Kantona Sarajevo karakteriše značajno prisustvo fizičkogeografskih i društveno geografskih indikacionih i atributivnih turističkih resursa. Isti su u recentnom periodu postali predmetom istraživanja i proučavanja sa različitih aspekata, a u cilju njihove efikasnije zaštite, ali i ekonomske valorizacije, budući da posjeduju izrazite vrijednosti od naučnog, historijsko-kulturnog, rekreacionog, ambijentalnog i značaja za razvoj turizma. Za potrebe sistematizacije i geovizualizacije turističkih resursa KS, isti su klasificirani po genezi u dvije osnovne skupine, prirodne i antropogene, čiji se prostorni razmještaj može vidjeti na priloženoj Mapi ispod.

[107] https://www.sarajevo-airport.ba/List/Saopstenja/Read/1949/, pristupljeno 7.11.2023.

Mapa 6 Prostorni razmještaj turističko-resursne osnove Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

1.3.3.1. Prirodni turistički resursi Kantona Sarajevo

Potencijalni turistički resursi su isključivo pećine koje se nalaze na pristupačnim lokalitetima, te posjeduju značajne estetske ili kulturne vrijednosti, a to su Srednja i Gornja Bijambarska pećina, koje karakterišu estetske i kulturne vrijednosti, pećina Megara, koja posjeduje estetske i paleontološke vrijednosti, te pećina Klokočevica, čija je vrijednost primarno lokacijska, jer se ista nalazi u neposrednoj blizini skijališta Babin do na planini Bjelašnici. Ove pećine su nastale kao rezultat složenih procesa korozije i erozije stjenovitih svodova unutar mikrotektonski ispucalih krečnjačkih sistema. U podzemnim dvoranama ovih krških sistema ističe se visoka heterogenost pećinskog nakita, prevashodno stalaktita, stalagmita i pećinskih stubova, ali i bigrenih kadica i draperija, među ostalim. (Mulaomerović, 2009, 2000; Milanolo and Mulaomerović, 2007-2008)

Bijambarske pećine se sastoje od tri veća speleoška objekta: Gornje, Srednje te Donje Bijambarske pećine i još pet manjih: Dimšina, Đuričina, Ledenica, Ledenjača i Nova pećina. Srednja Bijambarska pećina, koja je uređena za turističke posjete pod vodstvom turističkog vodiča, proteže se na oko 500 metara dužine. Četiri dvorane i brojni hodnici ukrašeni su stalaktitima i stalagmitima, a posebno se ističe posljednja, najveća dvorana sa svojim impresivnim nakitom. Ova pećina se smatra jednom od najljepših u Bosni i Hercegovini zbog raznolikosti i obilja pećinskog nakita. U blizini pećine se nalazi

potok Bradić sa jezerom i vodenicom, te potok Bjelila. (Mulaomerović, 2000; Milanolo and Mulaomerović, 2007-2008)

Pećina Megara (Kuvija), smještena unutar planinskog masiva Bjelašnice, poznata je kao stanište pećinskog medvjeda iz ledenog doba. Unutar nje se mogu naći stalagmiti, stalaktiti, bigrene kade i naslage pećinskog mlijeka. Pećina Klokočevica se nalazi na istočnim padinama Bjelašnice, udaljena oko 1500 metara od skijališta Babin do. Iako nije otvorena za turističke posjete, karakteristična je po debelim naslagama karbonata, posebno stalagmitima. S obzirom na blizinu vazdušne banje Igman i skijališta na Bjelašnici, postoji potencijal da se posjete ovim planinskim turističkim odredištima obogate sadržajima speleoturizma. (Mulaomerović, 2009; Molaomerović et al, 2012))

Među manje poznatim, ali atraktivnim turističkim speleološkim lokalitetima, spadaju pećina Hrid, Vilenica i pećina ispod Šehove korije. Pristup pećini Hrid omogućen je s Velikog polja na Igmanu preko šumske ceste kroz Lasićki stan i Zoranjske vode. Na istom planinskom području nalazi se i pećina Vilenica, smještena na krškoj površi Stožje. Pećina ispod Šehove korije, koja se nalazi na istočnom ulazu u Sarajevo, nekada je služila dervišima za osamljivanje u trajanju od 40 dana. Ova pećina čini jedinstveni religijski kompleks zajedno s religijskim objektima u urbanom središtu Sarajeva, iako nije prilagođena za turističke posjete. (Mulaomerović, 2000)[108]

Za većinu navedenih speleoloških lokacija potrebno je osigurati odgovarajuću infrastrukturu, kao što je adekvatno osvjetljenje, staze, osoblje za nadzor i vođenje posjetilaca, kreiranje, proizvodnja prodaja adekvatnih suvenira, promotivni materijal itd. (Mulaomerović et al, 2012; Mulaomerović and Osmanković, 1998, 2008, 2009, 2010; Mulaomerović, 2009; Milanolo and Mulaomerović, 2007-2008; Mulaomerović, 2000).

Sarajevo je postalo iznimno važno zimsko sportsko-rekreativno središte zahvaljujući svojim fizičko geografskim karakteristikama. Neizostavno je ponovno spomenuti da su XIV Zimske olimpijske igre održane u Sarajevu 1984., što je značajno utjecalo na brzi razvoj ski turizma i općenito na razvoj turizma u regiji. Veliki broj objekata turističke infrastrukture izgrađene za potrebe Olimpijade danas nema nikakvu upotrebnu vrijednost, premda je njihov potencijal u smislu turističke valorizacije evidentan sa više aspekata. Turistički najznačajnije planine Kantona Sarajevo su upravo olimpijske planine: Bjelašnica, Igman i Trebević.

Prirodni turistički resursi Kantona su u najvećoj mjeri prostorno pozicionirani na navedenim planinskim morfostrukturama. Za potrebe njihove geovizualizacije i sistematizacije izvršena je klasifikacija prirodnih (biotropnih) resursa po genezi, pri čemu se izdvajaju tri skupine: geomorfološki, biogeografski i hidrogeografski. Na analiziranom području su evidentno najrasprostranjeniji prvotni.

Planinske morfostrukture Sarajeva interesantne su sa više aspekata turističkog planiranja, prevashodno sa aspekta sportsko-rekreativnog, ali i sa aspekta ruralnog, kulturnog, ekoturizma, te zdravstvenog i drugih oblika turizma. Komplementarnu turističku vrijednost predstavlja i veoma bogat biodiverzitet, prevashodno endemska vrsta bora munike, zastupljene na području Hranisave na Bjelašnici. Sa medicinskog aspekta zdravstveni utjecaj planina na ljude je posebno značajan, te se njihov potencijal i obilježje vazdušnih banja naročito može iskoristiti u sportsko-rekreativnom i ekoturizmu.

Sa aspekta turizma, najznačajniji klimatski faktori u Sarajevu se odnose na reljef i zračne mase, pri čemu klima može djelovati kao ograničavajući faktor ili kao resurs. U smislu ograničavajućih klimatskih faktora, posebno se ističu radijacijske prizemne, odnosno orografske inverzije. Naime, radijacione

[108] Tu su i drugi speleološki objekti. Na primjer jama Čavljak

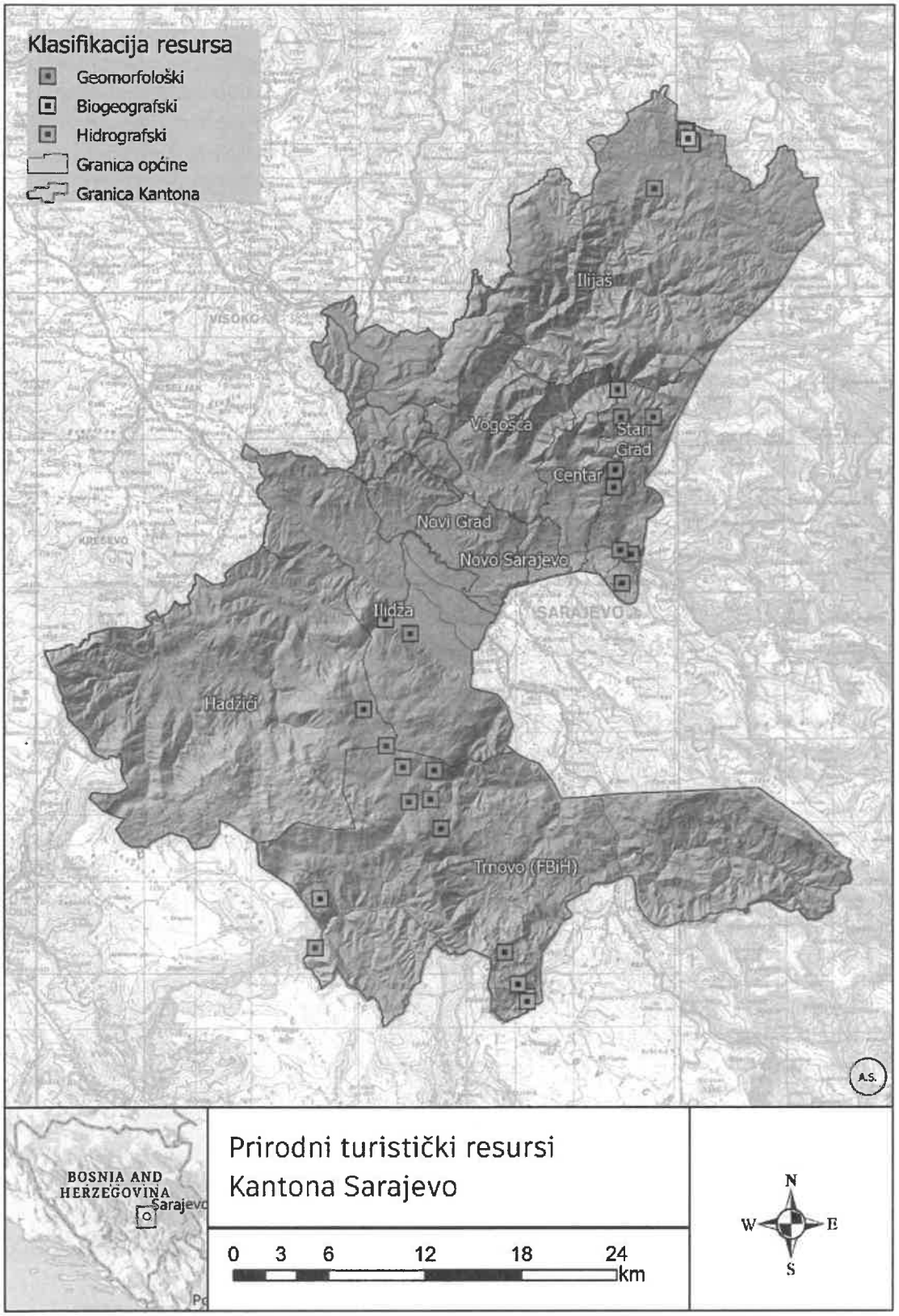
inverzije nastaju intenzivnim rashlađivanjem zemljišta tokom noćnih i jutarnjih sati, kada se po dnu kotlina ujezerava hladni i teži zrak, pa temperatura sa porastom visine raste. Ovakvo stanje može da traje do nekoliko dana do čak nekoliko sedmica, uslijed čega se temperature prizemnog sloja zraka spuštaju nekoliko desetina stepeni ispod nule (Drešković et al, 2015). Naime, pojava temperaturnih inverzija i sa njima povezanih radijacijskih magli koje u kombinaciji sa aeropolutantima čine smog, koji predstavlja posebnu poteškoću u turističkom planiranju Sarajeva, budući da smog i visoka koncentracija aeropolutanata djeluju demotivirajuće na potencijalne posjetioce, a magla nerijetko uzrokuje otkazivanje letova prema sarajevskom aerodromu, kao i polijetanje sa istog.

Sa druge strane, planinske morfostrukture na sjeveru i zapadu Kantona Sarajevo, kao što su Zvijezda, Romanija i Jahorina, formiraju orografsku barijeru od prodora intenzivnijih kontinentalnih masa, rezultirajući stvaranjem izoliranih uvjeta koji omogućavaju formiranje specifičnih mikroklimatskih odlika Sarajevske kotline. Ovakvi klimatski resursi mogu povoljno utjecati na razvoj turizma, prevashodno zimskog. Sniježni pokrivač na okolnim planinama zadržava se u prosjeku 200 dana, što omogućava da sezona skijanja traje duže, sve do početka maja.

Premda su raspoloživi vodni resursi značajni, iste treba veoma pažljivo integrisati u proces turističkog planiranja, budući da voda može predstavljati ozbiljan ograničavajući faktor, s obzirom na konstantan rast stanovništva Kantona Sarajevo te s tim u vezi povećane potrošnje vode, ali i povećane potrošnje generisane privrednim aktivnostima. Dodatno, treba imati na umu da su neki od ovih vodotoka (prevashodno Miljacka, ali i Bosna, Željeznica i drugi) u velikoj mjeri zagađeni, ponajviše u njihovim donjim i srednjim tokovima. Stoga je ključno izgraditi strategiju za korištenje, razvoj i upravljanje vodnim resursima, uključujući zaštitu, izgradnju i rekonstrukciju sistema za prečišćavanje otpadnih i kanalizacijskih voda. Kada je riječ o turističkom planiranju, jedan od najvažnijih i najvrjednijih prirodnih resursa Sarajeva su izvori pitke vode na Sarajevskom polju. Pored tih izvora, pronađeno je 25 lokacija s pitkom vodom u Sarajevskom polju, što može predstavljati značajan turistički potencijal i osnovu za planiranje vodosnabdijevanja u pojedinim gradovima i naseljima. Osim toga, značajne su i termomineralne vode, pri čemu se banja Ilidža izdvaja kao najvažnija. Ova banja sadrži nekoliko izvora tople hidrokarbonatne i sulfatne vode s temperaturom od 58°C. Njeno postojanje datira još iz vremena Rimskog carstva, a i danas je jedna od najprepoznatljivijih banja u Bosni i Hercegovini, posebno po liječenju reumatskih, nervnih i drugih bolesti. Mineralne vode su također identificirane u Blažuju, Srednjem i Jošanici-Vogošći.

Vrelo Bosne čini glavni indikacioni resurs istoimenog Spomenika prirode. Cjelokupni zaštićeni prostor i šire područje vrela Bosne ima iznadprosječan nivo u količini površinske i podzemne vode, čije same pojave predstavljaju visoku posebnost i atraktivnost. Ukupna prosječna vodoizdašnost vrela iznosi oko 5 m^3/sec, iako tokom sezone povodnja ta vrijednost raste i na oko 20 m^3/sec. To je sasvim dovoljno da se od njih direktno obrazuje jedna od najvećih rijeka u Bosni i Hercegovini – rijeka Bosna (Đug et al, 2008) po kojoj je i srednjevjekovna država dobila ime. Samo izvorište rijeke Bosne, koja izvire iz nekoliko jakih kraških izvora nalazi se na nadmorskoj visini od 492 metra u podnožju planine Igman, kako je ranije navedeno. Oko vrela nalazi se desetak jezera različitih veličina, povezanih malim kaskadama, koje karakteriše visok stepen biodiverziteta. Flora i fauna uz vrela Bosne stoga svojom raznovrsnošću i specifičnošću predstavlja zaseban turistički motiv za posjetu ovom lokalitetu. Dodatno, u zaštićenom području Vrelo Bosne prisutna je graditeljska baština sa kulturno-historijskim objektima različitih vrsta i vrijednosti (hoteli, most, parkovi, arheološke iskopine itd.). Naselje Ilidža u kojem se nalaze vrela Bosne, bilo je naseljeno još u antičko doba. Glavno rimsko naselje na području Sarajeva bilo je upravo na Ilidži (dio plodnog tla Sarajevskog polja).

Mapa 7 Prostorni razmještaj i geneza prirodnih turističkih resursa Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

Kada je riječ o turističkom planiranju, jedan od najvažnijih i najvrjednijih prirodnih resursa Sarajeva su izvori pitke vode na Sarajevskom polju. Pored tih izvora, pronađeno je 25 lokacija s pitkom vodom u Sarajevskom polju, što može predstavljati značajan turistički potencijal i osnovu za planiranje vodosnabdijevanja u pojedinim gradovima i naseljima. Osim toga, značajne su i termomineralne vode, pri čemu se banja Ilidža izdvaja kao najvažnija. Ova banja sadrži nekoliko izvora tople hidrokarbonatne i sulfatne vode s temperaturom od 58°C. Njeno postojanje datira još iz vremena Rimskog carstva, a i danas je jedna od najprepoznatljivijih banja u Bosni i Hercegovini, posebno po liječenju reumatskih, nervnih i drugih bolesti. Mineralne vode su također identificirane u Blažuju, Srednjem i Jošanici-Vogošći.

Vrelo Bosne čini glavni indikacioni resurs istoimenog Spomenika prirode. Cjelokupni zaštićeni prostor i šire područje vrela Bosne ima iznadprosječan nivo u količini površinske i podzemne vode, čije same pojave predstavljaju visoku posebnost i atraktivnost. Ukupna prosječna vodoizdašnost vrela iznosi oko 5 m^3/sec, iako tokom sezone povodnja ta vrijednost raste i na oko 20 m^3/sec. To je sasvim dovoljno da se od njih direktno obrazuje jedna od najvećih rijeka u Bosni i Hercegovini – rijeka Bosna (Đug et al, 2008) po kojoj je i srednjevjekovna država dobila ime. Samo izvorište rijeke Bosne, koja izvire iz nekoliko jakih kraških izvora nalazi se na nadmorskoj visini od 492 metra u podnožju planine Igman, kako je ranije navedeno. Oko vrela nalazi se desetak jezera različitih veličina, povezanih malim kaskadama, koje karakteriše visok stepen biodiverziteta. Flora i fauna uz vrela Bosne stoga svojom raznovrsnošću i specifičnošću predstavlja zaseban turistički motiv za posjetu ovom lokalitetu. Dodatno, u zaštićenom području Vrelo Bosne prisutna je graditeljska baština sa kulturno-historijskim objektima različitih vrsta i vrijednosti (hoteli, most, parkovi, arheološke iskopine itd.). Naselje Ilidža u kojem se nalaze vrela Bosne, bilo je naseljeno još u antičko doba. Glavno rimsko naselje na području Sarajeva bilo je upravo na Ilidži (dio plodnog tla Sarajevskog polja).

Vodopad Skakavac nalazi se unutar istoimenog Spomenika prirode i udaljen je svega 12 km od urbane jezgre Sarajeva, iznad sela Nahorevo. Predstavlja nukleus zaštićenog područja i njegov glavni indikacioni turistički resurs. Izvire u podnožju vrha Bukovika, odakle teče vrlo strmim koritom do blage zaravni gdje mu se tok prilično umiruje. Nakon nekoliko stotina metara niz okomiti stjenoviti odsjek vodena masa se, u dužini od 98 metara, stropoštava u grotlo na dnu odsjeka, tvoreći tako jedan od najljepših vodopada u Bosni i Hercegovini. Na plitkim karbonatnim tlima, u neposrednoj blizini vodopada, razvijene su termofilne šume i šikare crnog graba i jesenje šašike, te crnog graba i crnog jasena. Posebno interesantna je vegetacija na stijenama oko vodopada, koja obiluje endemičnim i reliktnim vrstama (Drešković et al, 2015). Vodopad Skakavac, po mnogo čemu izuzetan, predstavlja jedan od najatraktivnijih turističkih motiva u neposrednoj blizini Sarajeva.

U kontekstu zaštićenih područja Kantona Sarajevo, važno je istaći činjenicu da je na ovom prostoru trenutno zaštićeno pet lokaliteta u kategorijama Spomenika prirode (IUCN[109] kategorija IIIb) i Zaštićenog pejzaža (IUCN kategorija Va), prostornog obuhvata nešto većeg od 3.000,00 ha, odnosno 2,44% ukupne površine Kantona. Ova je vrijednost čak i niža od 3,07% zaštićenog ukupnog prostora Bosne i Hercegovine, što je među najmanjim procentima zaštićene površine u svjetskim razmjerima. Uzevši u obzir globalne i evropske trendove po pitanju povećanja površinskog obuhvata zaštićenih područja s jedne i neupitan potencijal sarajevskog područja sa druge strane, trenutni procenat zaštićenih područja je zabrinjavajuće minoran. S tim u vezi, od krucijalnog je značaja poduzeti adekvatne mjere po pitanju povećanja prostornog obuhvata postojećih, te proglašenja novih zaštićenih područja.

[109] IUCN kategorije za zaštitu područja predstavljaju sistem koji je razvila Međunarodna unija za zaštitu prirode i prirodnih resursa (IUCN), u svrhu adekvatnog kategorisanja zaštićenih područja.

Na prostoru Kantona Sarajevo nalazi se i oko 25 prirodnih manjih jezerskih akvatorija. Najvažnija među njima su jezera smještena na sjeveroistoku Treskavice (u unutargorskoj depresiji Turovske Treskavice): Veliko, Crno, Bijelo i Platno (Blatno), zatim Lokvanjsko, Sitničko, Kalajli i dr. Jezera su nastala na kontaktu srednjotrijaskih krečnjaka anizijske starosti koji, po hidrogeološkoj funkciji, predstavljaju hidrološke kolektore i donjotrijaskih naslaga verfena koji predstavljaju hidrološke izolatore i izgrađuju jezerska dna. Osim Platnog, ostala tri jezera gube vodu podzemnim otjecanjem preko većeg broja ponora, koji postoje po jezerskom dnu ili obodu jezerske kotline i koji vodosnabdijevaju hidrografski sistem rijeke Željeznice u zoni hidrografske čelenke (Đug, 2008). Veliko jezero se nalazi na 1550 m.n.v. i ujedno je, sa širinom od oko 150 metara i dužinom od oko 300 metara, najveće treskavičko jezero. Međutim, turistička valorizacija Velikog jezera je otežana zbog postojanja površina na kojima se nalaze minska polja. Ova glacijalna jezera predstavljaju najizrazitije tragove ledenog doba i izuzetna su prirodna rijetkost i planinarska atrakcija. Krajem pedesetih godina ova jezera su vještački poribljena, ali je eksperiment uspio samo u Velikom jezeru, u kojem ima ribe pastrmke. Kristalno čista jezerska voda i okolni pejzažni ambijent čine izuzetnu turističku atrakciju, posebno u vrelim ljetnim danima, mada i u ostalim godišnjim dobima ljepota i atraktivnost jezera nije ništa manja.

Biodiverzitet Sarajeva se na osnovu ranije navedenih obilježja može okarakterisati kao iznimno raznovrstan, te predstavlja bitnu komplementarnu turističku vrijednost zaštićenih područja i planinskih morfostruktura, gdje naročit značaj ima zastupljenost endemskih vrsta, kao što su bor munika na području Hranisave, te bosanski ljiljan, koji je zastupljen na livadskim ekosistemima. Bosanski ljiljan ima i dodatnu turističku vrijednost jer se kao simbol u Bosni i Hercegovini počeo upotrebljavati u srednjem vijeku. Prisutan je na novcu, pečatima, zastavama, grbovima plemićkih dinastija, stećcima, raznim ukrasnim predmetima itd. Posebno je postao popularan kada je Bosna bila najmoćnija država na Balkanu i kada je njom vladao kralj Tvrtko I Kotromanić (Imamović, 1995). Od ostalih vrijednosti biodiverziteta ističe se šetalište od banjsko-turističkog naselja Ilidža do Vrela Bosne, zasađeno stablima platana i kestena u dužini od 3,5 km, koje spada među najatraktivnije drvorede u Bosni i Hercegovini. Aleju sačinjava 726 stabala javorolisnog platana, sađenih u 2 reda 1892. godine, te desetine stabala divljeg kestena, koji su sađeni 1888. Ovaj zeleni „tunel" oduvijek je predstavljao pravu turističku atrakciju, a sličnu atrakciju predstavlja stogodišnji drvored lipa na keju uz Miljacku, poznat pod nazivom Omladinsko šetalište. Botanički vrt se nalazi u centralnom dijelu grada i čini sastavni dio kompleksa Zemaljskog muzeja. Jedini je spomenik ove vrste u Sarajevu. Osnovan je 1913. godine, a njegov osnivač bio je istaknuti botaničar Karlo Maly. Danas se u Botaničkom vrtu uzgaja oko 1.700 vrsta biljaka sa nekoliko hiljada jedinki. Od toga je oko 750 primjeraka drveća i grmlja, a ostalo su višegodišnje i jednogodišnje biljke[110]. Vrt sadrži vrlo vrijedne zbirke: endemičnih vrsta, tercijalnih relikta, naših floristićkih rijetkosti. U Botaničkom vrtu se mogu vidjeti brojne egzotične vrste drveća, kao što su: japanska trešnja, sekvoja, ginko i dr. Posebnu atrakciju predstavlja fontana u centralnom dijelu vrta, okružena bujnom vegetacijom.

Na Trebeviću je 1948. godine na visini od 1530 m zasađen rasadnik, botanički arboretum Šumarskog fakulteta (danas "Arboretum Slatina"). U ratu je skoro u potpunosti uništen. Ovaj nastavno-naučni objekat je bio u funkciji je izvođenja nastave studenata prirodnih nauka, a osim toga imao je i veliki edukativni, vaspitni i obrazovni značaj. U kontekstu edukacije ističe se značaj i rekreativno-zabavnog centra i zoološkog vrta Pionirska dolina, koji posjeduje Edukacioni centar sa Upravnom zgradom, a u toku je izgradnja dodatnog objekta koji će raspolagati salom za edukaciju. U istom smislu je važno istaći i činjenicu da Pionirska dolina baštini višedecenijsku saradnju sa brojnim odgojno-obrazovnim i

[110] https://www.zemaljskimuzej.ba/bs/izlozbe/botani%C4%8Dki-vrt, pristupljeno 27. 7. 2023.

naučnim institucijama, koja se očituje u organizaciji i realizaciji školskih ekskurzija i porodičnih manifestacija.

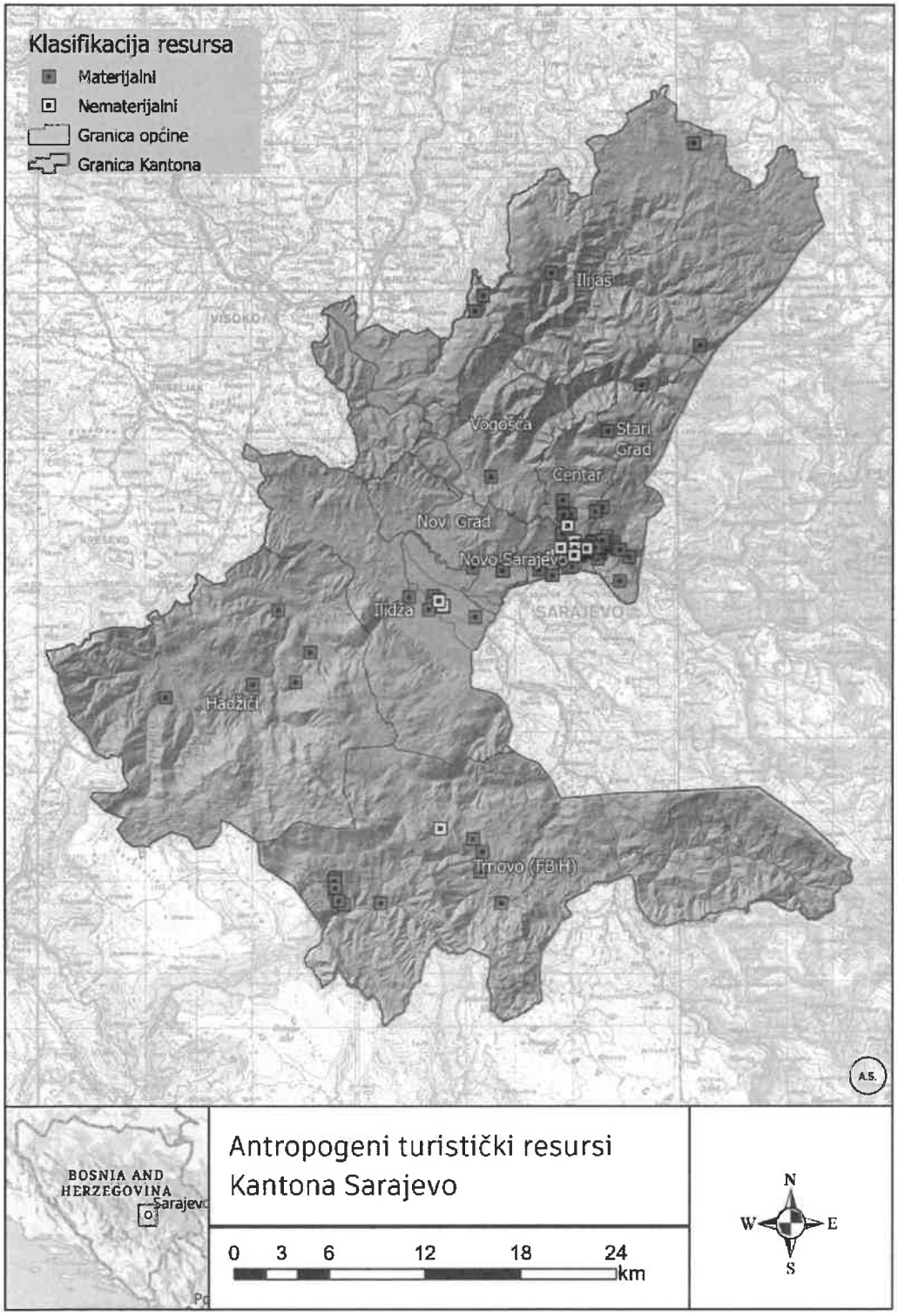
Park – šuma Mojmilo koji se rasprostire na površini od 10 ha također raspolaže arboretumom u kojem je zasađeno više od hiljadu sadnica sa više od stotinu vrsta autohtonih biljaka i drugih specifičnih vrsta, odabranih sa stručno preporučene liste. U okviru navedenog parka nalazi se i Eko-kuća, dječija igrališta, trim staza, amfiteatar za edukaciju u prirodi i drugi sadržaji prilagođeni različitim dobnim skupinama. U urbanoj jezgri Sarajeva se nalazi i nekoliko zelenih površina u vidu parkova, od kojih se ističu Veliki park i Vilsonovo šetalište, a također je značajna ranije spomenuta Pionirska dolina, koja raspolaže većim brojem edukativnih tabli sa opisom biljnih i životinjskih vrsta, potom park At mejdan sa muzičkim paviljonom, park Betanija i park Svjetlosti. U neposrednoj blizini urbane jezgre nalaze se i uređena izletišta poput Stojčevca, Čavljaka i Barica, te park „Šuma prijateljstva", koji raspolaže brojnim sadržajima za rekreaciju i zabavu, poput vještačkog jezera, šumskih staza za šetnju, amfiteatra, dječijeg igrališta, šadrvana, pet javnih česmi, te vidikovca – terase s koje se pruža pogled na Sarajevo.

1.3.3.2. Antropogeni turistički resursi Kantona Sarajevo

Historijski ostaci prošlosti u vidu građevina, arheoloških nalaza, spomenika i drugih oblika ljudskog stvaralaštva koji se nalaze u gradovima i drugim područjima ili se izlažu u muzejima, čine osnovu razvoja kulturnog turizma. Imajući ovo u vidu, a na osnovu podataka o kulturno-historijskom nasljeđu Kantona Sarajeva, evidentno je da urbano jezgro Sarajeva ima resurse za razvoj kulturnog turizma. Za potrebe sistematizacije i geovizualizacije antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo izvršena je njihova klasifikacija na materijalne i nematerijalne, pokretne i nepokretne, te prema historijskoj genezi. U smislu navedene podjele, materijalni turistički resursi se odnose na pokretna i nepokretna dobra od arheološkog, historijskog, kulturnog, umjetničkog, antropološkog i naučnog značaja, kao i kulturno-historijske ambijentalne cjeline. Nematerijalni turistički resursi se odnose na kulturno i duhovno stvaralaštvo, ali i veliki raspon događaja koji se mogu klasificirati kao turistički značajni, poput kulturnih i sportskih manifestacija, te sajmova, kongresa, konferencija koji mogu doprinijeti poboljšanju turističke ponude Kantona Sarajevo, naročito sa aspekta produženja turističke sezone. Na području Kantona Sarajevo su inicijalnom analizom identificirana 188 materijalna i 43 nematerijalni turistički resurs. Materijalni turistički resursi su prostorno raspoređeni cijelom površinom Kantona, sa najvećom koncentracijom u užoj gradskoj jezgri. Materijalni resursi koji se nalaze izvan gradske jezgre se u najvećem broju odnose na nekropole stećaka, te ostatke srednjovjekovnih utvrda, kao i na planinska sela Bjelašnice, koja predstavljaju osnovu za razvoj ruralnog turizma u Kantonu Sarajevo. Nematerijalni turistički resursi se prevashodno odnose na kulturno-sportske manifestacije, te konferencije i sajmove koji su osnova za valorizaciju tzv. MICE oblika turizma, koji je posebno važan sa aspekta produženja turističke sezone u Kantonu. Najveća koncentracija antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo je, dakle, u njegovoj urbanoj jezgri, koju čine brojni ambijentalni i lokaliteti visokog stepena heterogenosti historijske geneze. U turističkom smislu je najsignifikantnije područje starog dijela grada Sarajeva, koje se intenzivno razvijalo u osmanskom i austrougarskom periodu. S tim u vezi, ističe se područje Baščaršije, Starog grada Vratnika, Alifakovca, Kovača i Bistrika. Međutim, važno je istaći i turistički značaj komplementarnih vrijednosti ambijentalnih cjelina kao što su Obala Kulina bana, ulice Ferhadija, Titova, Branilaca grada i druge, te mnogobrojnih gradskih naselja i mahala, na osnovu kojih se može konstatovati da područje urbane jezgre Sarajeva raspolaže izuzetnim uvjetima za planiranje različitih oblika turizma. Od posebnog značaja je pogled na grad i okolne olimpijske planine sa gradskih tvrđava, posebno sa lokacije Jajce kasarne, koja bi se, kao nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine, nužno trebala rekonstruisati u reprezentativni dvorac (tome u prilog ide i geneza toponima Sarajevo – Saraj = dvorac), multifunkcionalne namjene. S tim u vezi, potrebno je razmotriti mogućnost izgradnje kosog lifta za Vratnik i budući Saraj (nacionalni spomenik Jajce kasarna), što bi doprinijelo većoj prepoznatljivosti Sarajeva i boljem pozicioniranju na regionalnom i

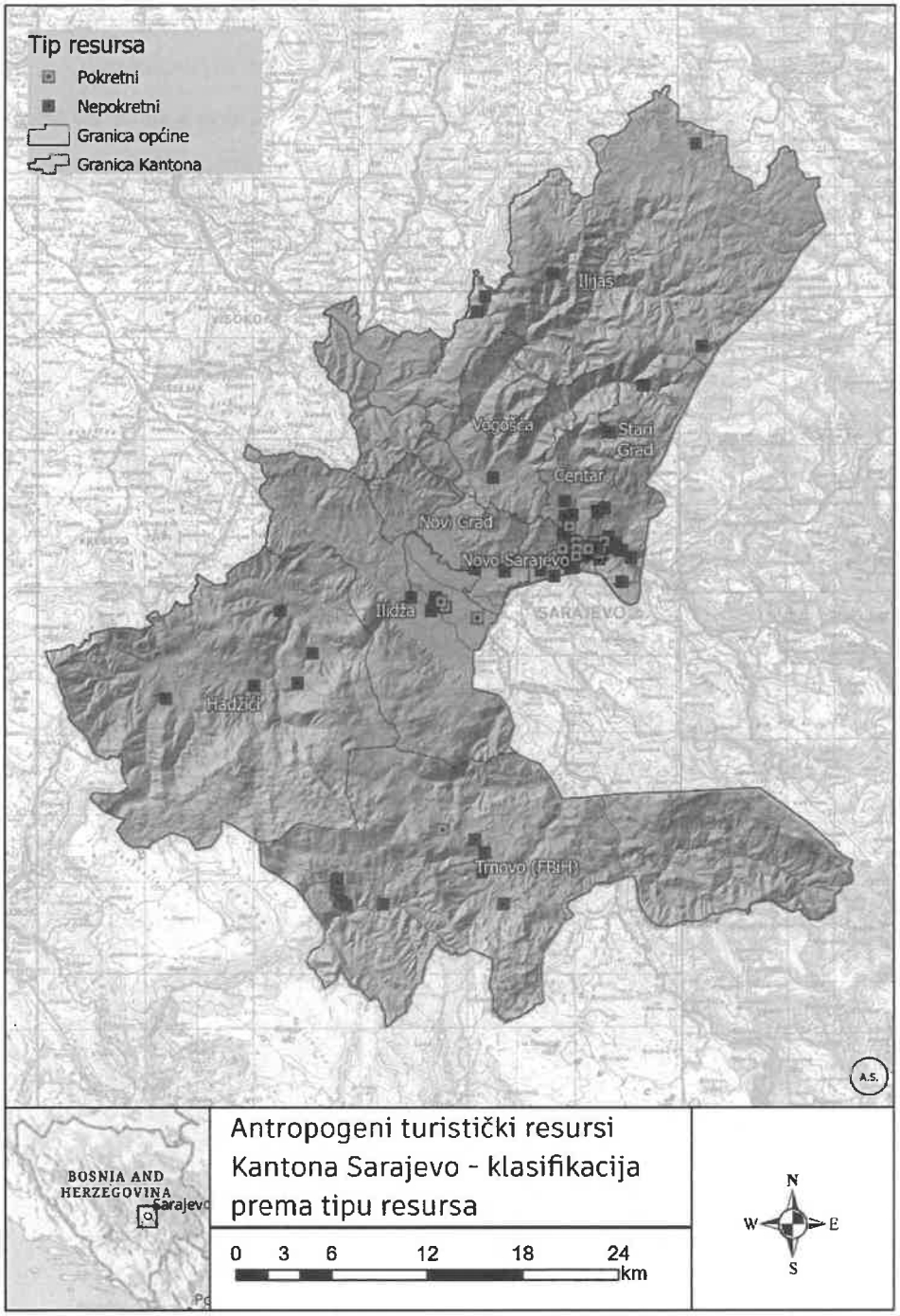
međunarodnom turističkom tržištu. Na osnovu evidentnog prisustva materijalnog i nematerijalnog naslijeđa iznimne vrijednosti, a u svrhu zaštite krajolika, kroz zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa uz kontinuiranu valorizaciju i stavljanje u funkciju razvoja i prezentacije, Historijski urbani krajolik Sarajeva proglašen je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine 2020. godine.

Mapa 8 Prostorni razmještaj materijalnih i nematerijalnih antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo

Izvor: Sivac, 2023.

Mapa 9 Prostorni razmještaj pokretnih i nepokretnih materijalnih antropogenih turističkih resursa KS

Izvor: Sivac, 2023.

Poseban značaj u okviru kulturno-historijskog područja Baščaršije ima ambijentalna cjelina Kazandžiluk, Male Daire i Luledžina ulica, koja je 2009. proglašena Nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Ambijentalna cjelina Kazandžijske čaršije se nalazi u središnjem dijelu Baščaršije, oko Baščaršijske džamije. Unutar ambijentalne cjeline nalaze se ulice Kazandžiluk, Mali Kazandžiluk, Luledžina i dio ulice Oprkanj[111]. Skup dućana i magaza koji formiraju tri ulice, danas, posmatrano u

[111] http://old.kons.gov.ba/ main.php?id_struct=6&lang =1&action=view&id=3258, pristupljeno 1. 8. 2023.

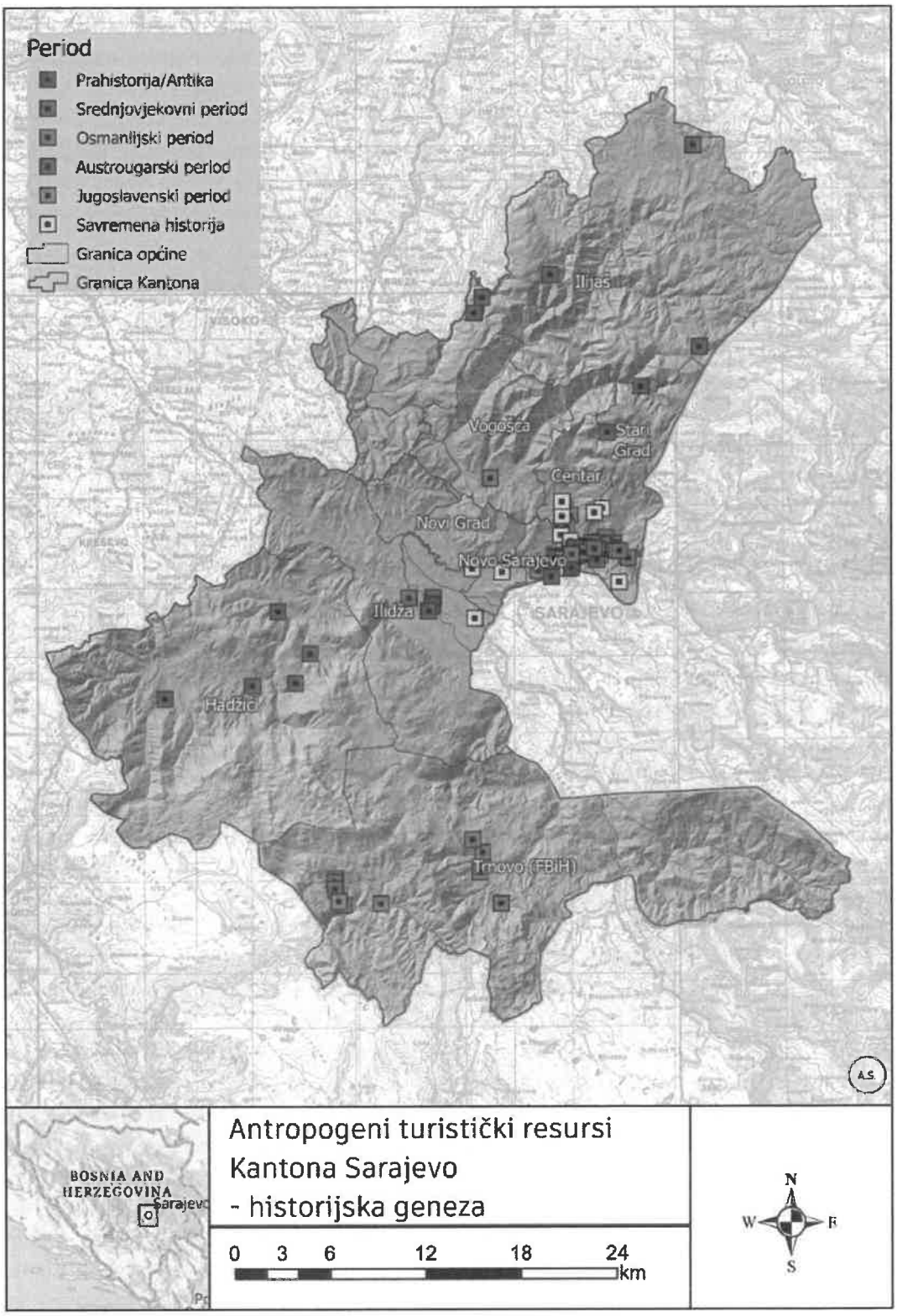
arhitektonsko-urbanističkom i funkcionalnom pogledu, predstavlja jednu od najočuvanijih ambijentalnih cjelina Baščaršije, sa očuvanom morfologijom ulica, izgledom, oblikovanjem i proporcijskim odnosima dućana i magaza (Miralem, 1935). Pored očuvanosti samog tkiva Kazandžiluku, Malim Dairama i Luledžinoj ulici posebnu vrijednost daje i očuvanost kazandžijskog zanata (izrada predmeta od bakra). Očuvanje tradicije zanata - izrada i prodaja kazandžijskih predmeta, predstavlja rijetkost u današnjoj Sarajevskoj čaršiji u kojoj o zanatima u pojedinim ulicama kao i o pojedinim zanatima često govore jedino nazivi ulica u kojima su se nekada nalazili. Riječ je o izuzetnom opstanku ambijentalne cjeline od historijskog značaja koja je i do danas zadržala svoju izvornu ekonomsku funkciju[112], koja čini osnov za razvoj kulturnog turizma na području Sarajeva.

Područje starog grada Vratnika zaokruženo je u osmanskom periodu, između 1729. i 1816., te se nalazi na istočnom kraju urbanog jezgra Sarajeva. Centralni dio ovoga grada je Bijela tabija, a tu su još i Žuta tabija, Strošićka tabija, tabija na Ravnim bakijama, na Zmajevcu, te gradske kapije: kapi-kula na Ploči, Višegradska i kapi-kula na Širokcu. Na mjestu današnje Bijele tabije nekada se nalazila srednjovjekovna utvrda. Nakon napada vojske Eugena Savojskog 1697., kada je Sarajevo gorjelo u požaru, nametnula se potreba za proširenjem te postojeće gradske utvrde, kako bi se grad osigurao od neprijatelja. Pretpostavlja se da su sve tabije i kule izgrađene do 1739. Austrijske vlasti 1889. su vršile popravke na gradu i radili sadašnju kasarnu Jajce. Nakon 1945., na potezu između tabije na Ravnim bakijama i na Zmajevcu, Jugoslovenska narodna armija je podigla kasarnu, koju danas upotrebljava Armija Bosne i Hercegovine. Danas su tabije mjesto koje stanovnici grada ali i turisti jako često posjećuju jer se sa njih pruža pogled na grad, te se može shvatiti kako i odakle se je grad širio.

Vjekovna koegzistencija različitih kultura dovela je do stvaranje jedinstvene, bogate sarajevske kulturne mješavine, koja ovoj destinaciji privlači posjetitelje sa svih strana svijeta. Naime, tokom desetominutne šetnje užim centrom Sarajeva, posjetioci mogu naići na pravoslavne i katoličke crkve, muslimanske džamije i jevrejske sinagoge. Konfesionalna slika Sarajeva se stoga smatra razmjerno heterogenom, a zbog njene raznolikosti grad se nerijetko opisuje kao model suživota na području Balkanskog poluotoka. Najbrojniji su islamski sakralni objekti, pri čemu se nekoliko džamija po historijskoj genezi, umjetničkoj i estetskoj, te ambijentalnoj vrijednosti i izvornosti, ističu od drugih i iz tog razloga mogu biti turistički atraktivne. Neke od najatraktivnijih su Gazi Husrevbegova, Baščaršijska (Havadže Duraka), Careva, Ferhadija, Alipašina, Bijela, Hadžijska (Vekil Harčova), Čobanija te Brdo džamija. Od katoličkih sakralnih objekata, po atraktivnosti se izdvajaju Katedrala Srca Isusova, Crkva sv. Ante Padovanskog i Franjevački Samostan, te Crkva sv. Ćirila i Metodija sa katoličkom Bogoslovijom, dok su među pravoslavnim sakralnim objektima najatraktivniji Crkva sv. Arhangela Mihaila i Gavrila (Stara Pravoslavna crkva), Saborna crkva i Crkva sv. Preobraženja. U Sarajevu je nekada bilo pet jevrejskih hramova i svi su bili u upotrebi dok se danas koristi samo jedan objekat, a to je Aškenaška sinagoga, dok je od značaja za turizam Sarajeva i Stari jevrejski hram. Među najvažnije sakralne motive od turističkog značaja spada sarajevska Hagada, neprocjenjivo djelo srednjovjekovne jevrejske umjetnosti koje je vjerovatno nastalo u 14. stoljeću, a koja je stalno izložena u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine. Za potrebe sistematizacije i geovizualizacije, antropogeni turistički resursi klasificirani su u sljedeće skupine objekata/lokaliteta sljedeće historijske geneze: prahistorija/antika (2 resursa), srednjovjekovni period (17 resursa), osmanlijski period (50 resursa), austrougarski period (25 resursa), jugoslavenski period (16 resursa), te savremena historija (32 resursa). U konačnici inicijalne analize turističkih resursa na području Kantona Sarajevo, izvršena je njihova sistematizacija, klasifikacija i geovizualizacija po oblicima turizma koje je na predloženim resursima moguće valorizovati.

[112] http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct =6&lang=1&action=view&id=3258, pristupljeno 1. 8. 2023

Mapa 10 Prostorni razmještaj antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo – hhistorijska geneza

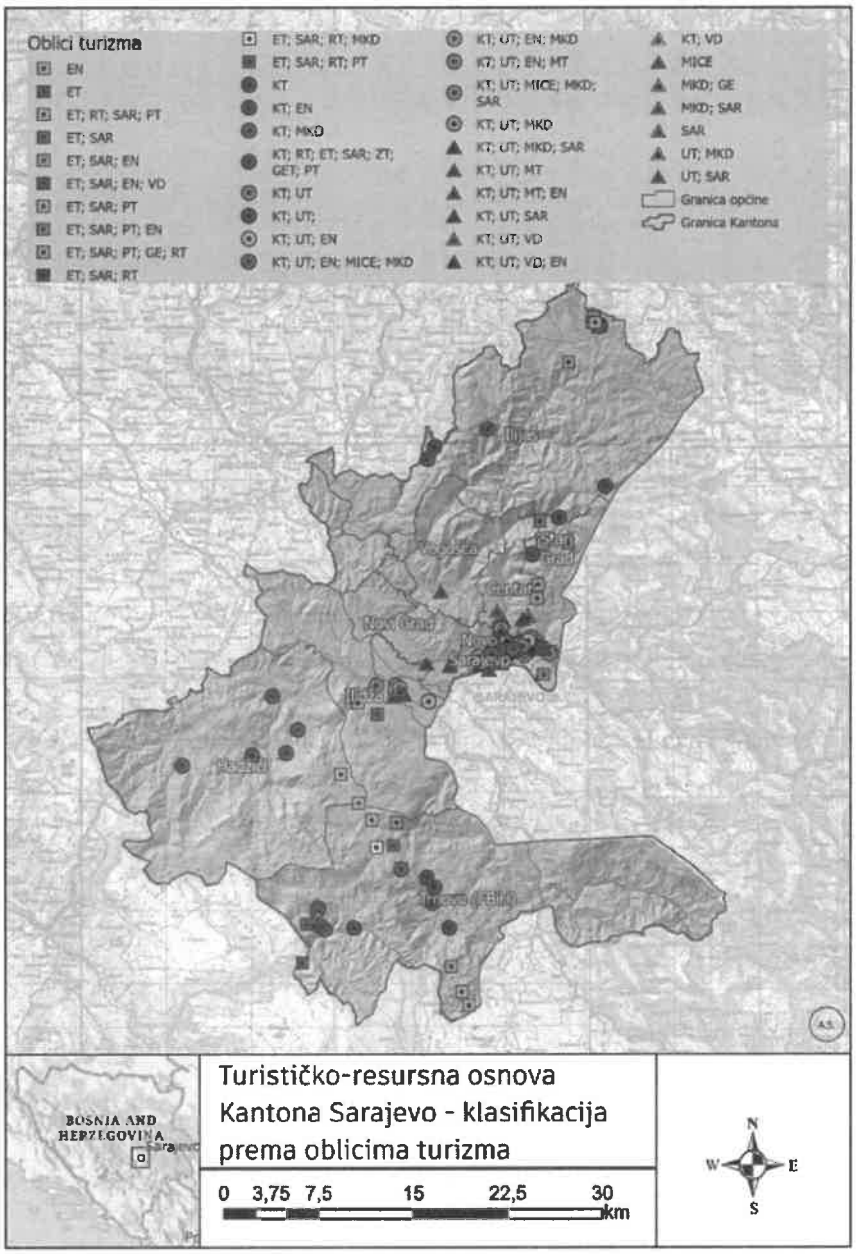

Izvor: Sivac, 2023.

Kanton Sarajevo se, na osnovu analiziranog može okarakterisati kao destinacija koju karakterišu potencijali za razvoj prevashodno kulturnog i ekoturizma, ali i ostalih oblika turizma kao što su

planinski, ruralni, memorijalni, gastronomski i enofilski, religijski i duhovni, te MICE turizam. Prema procjenama Svjetske turističke organizacije (UNWTO), predstojeći period će karakterisati upravo porast selektivnih vrsta turizma, koje odlikuje manje izražena masovnost i veća prostorna disperzija posjetilaca, što se naročito odnosi na kratkotrajne posjete gradovima (*City break)* i MICE turizam. Naročita prednost selektivnih oblika turizma, za koje postoji potencijal na području Kantona Sarajevo, je njihova tendencija ka većoj održivosti i mogućnosti valorizacije u skladu sa principima održivog razvoja turizma.

Mapa 11 Prostorni razmještaj turističkih resursa Kantona Sarajevo – klasifikacija prema oblicima turizma

Legenda: EN – Edukativni i naučni turizam, ET – Ekoturizam, GE – Gastronomski i enofilski turizam, MICE – Poslovni i kongresni turizam, MKD – Turizam manifestacija i kulturnih događaja, MT – Memorijalni turizam, KT – Kulturni turizam, PT – Planinski turizam, RT – Ruralni turizam, SAR – Sportsko-avanturistički i rekreativni turizam, UT – Urbani turizam, RD – Religijski i duhovni turizam, ZT – Zdravstveni turizam
Izvor: Sivac, 2023.

Tabela 12. Pregled i klasifikacija turističkih resursa Kantona Sarajevo

Naziv	Geneza	Klasifikacija	Tip	Period	Oblici turizma
Akademija likovnih umjetnosti - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Akademija likovnih umjetnosti - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Alipašina džamija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Ars Galerija Paleta - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Art cinema Kriterion - postavka/program	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Art Kuća Sevdaha – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Aškenaška sinagoga	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; RD
Atelje Safet Zec – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Babin do	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; RT; MKD
Bakr-babina džamija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Barice	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT; GE; RT
Baščaršija - ambijentalna cjelina	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Baščaršijska džamija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Betanija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena historija	SAR
Bijambarsko jezero	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET
Bijela tabija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; UT
Bosanski kulturni centar - program/postavka	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Bosanski Kulturni Centar BKC - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MICE; MKD
Bosanski Kulturni Centar BKC - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Bošnjački institut – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Bošnjački institut – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Brusa bezistan	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Bukovik	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT; GE; RT
Careva džamija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Centar Safet Zajko	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena historija	KT; UT; MKD; SAR
Collegium Artisticum - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Crkva sv. Vinka Paulskoga	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; RD
Crno jezero	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; RT; SAR; PT
Crvena tabija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Čavljak	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; RT; SAR; PT
Debelo brdo, arheološko područje	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Prahistorija/Antika	KT; UT; EN
Despića kuća	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Dimšina pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Dom Armije – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Dom Armije – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Dom mladih - postavka/program	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MICE; MKD
Donja Bijambarska pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Donja Grkarica	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Dvorana Mirza Delibašić	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MICE; MKD; SAR
Džamija Ferhadija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Džamija Umoljani	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; RD
Đuričina pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN

Ex-Yu Rock Centar – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Al Jazeera Balkans Documentary Film	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Balet Fest Sarajevo	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Balkan Advanced Music Conference	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Baščaršijske noći	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Coca-cola holiday market	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	UT; MKD
Festival Coffee fest, međunarodni festival kafe, čaja, čokolade i prateće opreme	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; GE
Festival čaja i ljekovitog bilja, Tea fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; GE
Festival folklora Sarajevo, međunarodni festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Festival Garden of Dreams	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Gastro eko fest, festival hrane, ljekobilja i pčelinjih proizvoda	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; GE
Festival Ilidža Rock Fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Javorwood	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Festival Jazz Fest Sarajevo, internacionalni muzički festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Festival Juventa Fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival književnosti Bookstan	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Ljeto na Vilsu	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Međunarodni teatarski festival MESS	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Omladinski Film Festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival pčelarstva i pčelarske opreme, Bee fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; GE
Festival Sarajevo Beer Festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Sarajevo Film Festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Sarajevo Rock Fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Sarajevska zima, internacionalni festival	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Festival Spirit fest, međunarodni festival žestokog pića i rakija	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; GE
Festival Summer Lounge	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Festival Warm	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; UT; MKD
Galerija 11/07/95 – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Galerija 11/07/95 – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; MT
Galerija Boris Smoje - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija Mak - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija Mersad Berber - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija Novi Hram – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Galerija Novi Hram – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Galerija Roman Petrović - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija savremene umjetnosti Charlama - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija savremene umjetnosti Java - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Galerija ULUPUBiH - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT
Gazi Husrev-begov bezistan	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Gazi Husrev-begov hanikah	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Gazi Husrev-begova (Kuršumli) medresa	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD; EN
Gazi Husrev-begova biblioteka - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Gazi Husrev-begova biblioteka - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT;

Gazi Husrev-begova džamija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Gazi Husrev-begovo turbe	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Golf klub VF	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena historija	SAR
Gornja Bijambarska pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Gornja Grkarica	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT; EN
Gradska tržnica Markale	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Hadži Sinanova tekija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
ICAR - Monument to international comunity	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Jajce kasarna	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Javorov do	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; RT; MKD
Jevrejsko groblje	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Kalajli jezero	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; PT; RT
Kalin hadži Alijine džamija s haremom	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Kamerni Teatar 55 – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni		KT; UT; MKD
Kanjon Rakitnice	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; RT
Katedrala Srca Isusova	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; RD
Katolička crkva sv. Antuna Padovanskog	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; RD
Kazandžiluk zanatska ulica	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Kečina pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Konferencija Sfera, međunarodna stručna konferencija	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni		MICE
Kuća Alije Đerzeleza	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Kula Širokac	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Ledena dvorana Skenderija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MICE; MKD; SAR
Ledena pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Malo polje na Igmanu	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT
Međunarodna književna manifestacija Sarajevski dani poezije	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Međunarodne atletska gradska trka Vivicitta	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; SAR
Međunarodni književni susreti	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	KT; MKD
Međunarodni šahovski turnir Bosna	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MKD; SAR
Molitveni put Sarajevo - polazna tačka	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni		VD; KT
Morića han	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most - Novi most Vijećnica	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Most Careva ćuprija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Čobanija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Ćumurija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Drvenija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Most Eiffelov most	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Most Festina lente	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Most Kozija ćuprija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Latinska ćuprija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Rimski most	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Most Skenderija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Most Suade Dilberović i Olge Sučić	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; EN; MT
Most Šeher-ćehajina ćuprija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Multimedijalni centar Kovači	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; MT

Muzej 105. Motorizovane brigade - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; MT
Muzej Alije Izetbegovića - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Alije Izetbegovića - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Muzej Ars Aevi – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Bistrička stanica - postavka	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	
Muzej heroja oslobodilačkog rata - postavka	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	
Muzej Historijski muzej Bosne i Hercegovine – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Historijski muzej Bosne i Hercegovine – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Muzej književnosti i pozorišnih umjetnosti Bosne i Hercegovine – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej književnosti i pozorišnih umjetnosti Bosne i Hercegovine – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Muzej Olimpijski muzej Sarajevo - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Olimpijski muzej Sarajevo - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Muzej Optičkih iluzija - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Ratna džamija Igman	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	VD; KT; MT
Muzej Ratni muzej – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; MT; EN
Muzej ratnog djetinjstva - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MT
Muzej Sarajevo 1978-1918 - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Sarajevo 1978-1918 - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Muzej Sarajevske pivare - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Stare srpske pravoslavne crkve Sarajevo – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; RD; EN
Muzej Tunel spasa – građevina (Spomenički kompleks Tunel D-B)	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; EN; MT
Muzej Tunel spasa – postavka (Spomenički kompleks Tunel D-B)	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MT
Muzej Valter brani Sarajevo - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Vijećnica - postavka / program	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MICE; MKD
Muzej Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Muzej Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Muzej zločina protiv čovječnosti i genocida	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MT
Muzej Život u Sarajevu pod opsadom 1992-1995 - Siege of Sarajevo – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MT
Muzički paviljon - At mejdan	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Narodno pozorište Sarajevo - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MKD
Narodno pozorište Sarajevo - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Nekropola stećaka Bijambare	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Brdce Grivići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Brdce Kasatići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Brdo	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Donji Močioci	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Dub	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Grepčine	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Kopošići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN

Nekropola stećaka Luka	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka na Ozrenu	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Umoljani	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola stećaka Zavor	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nekropola Umoljani	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Nišićka (Crnorječka) visoravan	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT; GE; RT
Obala Maka Dizdara	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Olimpijska staza za bob i sankanje	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Olimpijski bazen Sarajevo	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MKD; SAR
Olimpijski stadion Koševo - Asim Ferhatović Hase	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MKD; SAR
Park "Šuma prijateljstva", Grdonj	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	SAR
Park Mirze i Davora	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Park prijateljstva – Dariva	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	UT; SAR
Pećina Hrid	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Pećina Megara (Kuvija)	Prirodni	Geomorfološki			
Pećina Šejhova korija	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN; RD
Platno jezero	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; RT; SAR; PT
Pozorište mladih – postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN; MKD
Pozorište mladih – zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Rimske iskopine - Aquae S	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Prahhistorija/Antika	KT; UT; EN
Saborna crkva u Sarajevu	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT; RD
Sajam građevinarstva, mašinstva i metalne industrije SIF	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam knjiga, međunarodni sajam knjiga i učila	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam kozmetike, zdravlja, ljepote i wellnessa, Beautiful	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam namještaja, enterijera i eksterijera SARAJEVO4WALLS	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam privrede, poljoprivrede i zanatstva	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam Real EXPO, sajam građevinarstva i ulaganja u nekretnine	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam Sarajevo halal fair, međunarodni sajam halal industrije	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sajam turizma i ugostiteljstva Sarajevo travel fest	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sarajevo Business forum, međunarodna investicijska konferencija	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni	/	MICE
Sarajevska Hagada	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; RD
Sarajevska ruža	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Sarajevska ruža	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Sarajevska sahat-kula	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Sarajevska žičara - polazna stanica	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Sarajevo - grad filma UNESCO-a	Antropogeni	Nematerijalni	Pokretni		KT; UT; MKD
Sebilj	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Selo Dejčići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT
Selo Dujmovići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT
Selo Ledići (Fazlagići)	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT
Selo Šabanci	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT
Selo Šabići	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT

Selo Umoljani	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; RT; ET; SAR; ZT; GET; PT
Skulptura "Nermine, dođi!"	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomen obilježje žrtvama masakra na markalama	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomen park Vraca	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; MT
Spomenik Đuri Đakoviću	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Spomenik Grdonj	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomenik i spomen-kosturnica borcima NOR-a	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MT
Spomenik kralju Tvrtku I Kotromaniću	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Spomenik Mirzi Delibašiću	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Spomenik multietničkom čovjeku	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT
Spomenik poginulim borcima - šehidima	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomenik poginulim maloljetnim borcima	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomenik šehidima Soukbunara	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomenik ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992-1995	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Spomenik Vladimiru Periću - Valteru	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MT
Spomenik žrtvama masakra u ulici Ferhadija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MT
Srednja Bijambarska pećina	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
Stadion Grbavica	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MKD; SAR
Stadion Otoka	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; MKD; SAR
Stara Pravoslavna crkva	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; UT; RD
Stara željeznička stanica na Ilidži	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Stari grad Dubrovnik kod Ilijaša	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Srednjovjekovni period	KT; EN
Stojčevac	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR
Studeni potok	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; SAR; RT; PT
Svrzina kuća	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Tašlihan	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Trebevićka žičara – Vidikovac	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Savremena hhistorija	KT; UT; SAR
Tresetište Bijambare	Prirodni	Biogeografski	/	/	EN
Turbe sedam braće	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	VD; KT; MT
Ulica Ferhadija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine - postavka	Antropogeni	Materijalni	Pokretni	/	KT; UT; EN
Vakuf Isa-bega Isakovića	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Velika aleja Ilidža	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	UT; SAR
Velike Daire - Art Kuća Sevdaha - zgrada	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Veliki park	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Veliko jezero	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; RT; SAR; PT
Veliko polje na Igmanu	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT
Vijećnica - zgrada Gradske vijećnice	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; EN
Vilsonovo šetalište	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT; SAR
Višegradska kapija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT
Vječna vatra	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT
Vodenice u Umoljanima	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslovenski period	KT; ET; PT; RT
Vodopad Skakavac	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; SAR
Zetra Olimpijska dvorana	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MICE; MKD; SAR
Zgrada željezničke stanice Bistrik	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Austrougarski period	KT; UT
Zoološki vrt Pionirska dolina	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Jugoslavenski period	KT; UT; MKD; SAR

ZP Spomenik prirode Skakavac	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; SAR; PT; EN
ZP Spomenik prirode Vrelo Bosne	Prirodni	Hidrografski	/	/	ET; SAR; EN
ZP Zaštićeni pejzaž Bentbaša	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
ZP Zaštićeni pejzaž Bijambare	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; EN
ZP Zaštićeni pejzaž Trebević	Prirodni	Geomorfološki	/	/	ET; SAR; PT; EN
Žuta tabija	Antropogeni	Materijalni	Nepokretni	Osmanlijski period	KT; UT

Izvor: Sivac, 2023. na osnovu dostupne dokumentacije i konsultacija

Legenda: EN – Edukativni i naučni turizam, ET – Ekoturizam, GE – Gastronomski i enofilski turizam, MICE – Poslovni i kongresni turizam, MKD – Turizam manifestacija i kulturnih događaja, MT – Memorijalni turizam, KT – Kulturni turizam, PT – Planinski turizam, RT – Ruralni turizam, SAR – Sportsko-avanturistički i rekreativni turizam, UT – Urbani turizam, RD – Religijski i duhovni turizam, ZT – Zdravstveni turizam

1.3.4. Analiza postojeće turističke infrastrukture Kantona Sarajevo

Prijedlogom Zakona o turizmu Federacije Bosne i Hercegovine turistička infrastruktura i turistička suprastruktura definisana je u Članu 2. Turističku infrastrukturu čine objekti za odmor i predah, informisanje, snabdijevanje, rekreaciju, edukaciju i zabavu turista, i to: skijališta, kupališta i plaže, tematski i zabavni parkovi, turistički informativni centri, centri za prihvat turista i posjetilaca, odmorišta pored puteva, objekti nautičkog turizma, tereni za golf, tenis tereni, otvoreni i zatvoreni objekti sportske rekreacije, male vještačke akumulacije sa kupalištem, bazeni za kupanje, velnes objekti, zabavno rekreativne staze i putevi (trim staze, staze zdravlja, vidikovci, panoramski putevi, biciklističke staze, pješačke staze, staze za motorne sanke i slično), uređene obale rijeka i jezera, objekti za posmatranje prirodnih rijekosti, objekti za predah i kraće zadržavanje turista, objekti za avanturističke aktivnosti i drugo. Turističku suprastrukturu čine ugostiteljski objekti kao i galerije, izložbeni, kongresni i zabavni objekti koji su u neposrednoj vezi sa ugostiteljskim objektima i objektima sportsko rekreativnog sadržaja ili sa njima čine jedinstvenu cjelinu.

Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine u dijelu 4.5.6 Turizam, u okviru nalaza radionica sa interesnim grupama navodi da turistička infrastruktura kvalitetom u ozbiljnoj mjeri nije na nivou očekivanja turista kao i uređenje turističke destinacije, te isto u određenoj mjeri predstavlja ograničenje razvoja turizma u Kantonu Sarajevo.

Upravljanje turističkom infrastrukturom u skladu sa svojim nadležnostima vrše razni nivoi vlasti u KS (Kanton, grad i općine), te javna i privatna preduzeća i ustanove. Podijeljene nadležnosti upravljanja turističkom infrastrukturom nerijetko predstavljaju izazov u smislu destinacijskog upravljanja, obzirom na različite pojedinačne interese nadležnih upravitelja. Trenutno u KS ne postoji zvaničan registar turističke infrastrukture, koja bi bila osnov ove analize. Turistička infrastruktura identifikovana je na osnovu definicija iz gore navedenog nacrta Zakona o turizmu Federacije BiH, te se ista analizira u nastavku.

1.3.4.1. Skijališta

Skijališta u KS nisu u potpunosti opremljena potrebnom skijaškom infrastrukturom, onakvom kakva je dostupna na evropskim skijalištima. Zbog toga, skijališta KS nisu u mogućnosti da kreiraju uslove za skijanje, kakva su standard na evropskim skijalištima, a koja su fokusirana na potrebe skijaša i njihovo uživanje na snijegu (kreiranje pozitivnih i nezaboravnih uspomena). Kvalitet i kapacitet vertikalnog transporta skijaša (bez dugotrajnog čekanja, gondole, žičare sa zaštitom od vjetra i grijanjem sjedišta, brzinom od 5 metara u sekundi, wi-fi pristupom, itd), uređenost i dužina skijaških staza (bez neravnina, ledenih ploha, broj skijaških staza, povezivanje više skijališta u jednu skijašku cjelinu, itd), garantovanje skijaške sezone bez obzira na nivo snježnih padavina, ugostiteljski objekti duž skijaških staza, potpuno uslovni i čisti javni toaleti za skijaše, dodatni zabavni sadržaji na skijalištima (tematske ski staze, ski parkovi za djecu, atrakcije, itd.) još uvijek su kvalitetom značajno iznad domaćih kantonalnih skijališta. Za dostizanje prosječnog evropskog standarda usluge, kao preduslova za privlačenje značajnog broja turista tokom skijaške sezone i iskorištavanje prirodnog turističkog potencijala Bjelašnice i Igmana potrebna su značajna ulaganja koja se prema grubim procjenama kreću između 250 i 300 miliona konvertibilnih maraka. Ulaganja Vlade KS u proteklom poratnom periodu u razvoj skijaške turističke infrastrukture u iznosu od cca 25-30 miliona KM, iako značajna sa aspekta budžeta KS i pozitivna u smislu razvoja skijališta, nisu dovoljna za uspostavljanje uslova za potpunije iskorištavanje prirodnog turističkog potencija olimpijskih planina KS. U nastavku je analiza postojećih skijališta KS.

Olimpijski centar Bjelašnica-Igman je skijalište kojim upravlja KJP ZOI84 Olimpijski Centar Sarajevo d.o.o. Skijalište u Babinom dolu na Bjelašnici posjeduje cca 14 kilometara skijaških staza, jednu šestosjed žičaru i jednu četverosjed žičaru (stara dvosjed žičara nije u funkciji), te 5 ski liftova. 30% skijališta pokriveno je sistemom vještačkog osnježivanja sa dvije vještačke akumulacije vode, a u toku je izgradnja ovog sistema na dodatnih 30% skijališta. U sezoni 2021/22. godine nabavljene su dvije nove mašine za uređenje staza. Gornja zona skijališta od izlaza žičare šestosjed na 1.850 mnv do vrha 2067 mnv se ne skija, jer ne postoji adekvatan vertikalni transport. Vertikalni transport najveći je problem ovog skijališta, obzirom da 90% skijaša koristi žičaru šestosjed, pa tokom mjeseca januara i vikendima skijaši dugo čekaju na polaznoj stanici, što skijalište čini manje konkurentnim u odnosu na ostala poznata skijališta u zemlji i regionu. Ovakvo stanje stvara nezadovoljstvo kod korisnika koji većinu vremena provedu čekajući u redu na polaznoj stanici. Iako je Vlada KS u proteklom periodu izvršila kapitalna ulaganja u razvoj skijaške infrastrukture u visini od oko 25 miliona KM, ista predstavljaju mali dio potrebnih investicija za realizaciju projekata razvoja i proširenja skijališta, koja se procjenjuju na oko 250 miliona KM. Postojeći planirani projekti razvoja skijališta (izgradnja novih skijaških staza, gondole, itd), ne mogu biti realizovani uslijed administrativnih prepreka u vidu nemogućnosti usvajanja novog prostornog i regulacionog plana područja Babin do. Ovakvo stanje ograničava iskorištavanje turističkog potencijala skijališta Babin do, koji je u ovom momentu tek djelimično iskorišten. Ljetna turistička infrastruktura/ponuda gotovo da ne postoji. Žičara šestosjed se koristi za panoramske vožnje posjetioca tokom ljetnog perioda i to je jedina usluga koja je dostupna posjetiocima/turistima. U toku su pripreme nekoliko projekata ljetne ponude/infrastrukture, ferata na lokalitetu Kotlovi i alpinkoster. U destinacijskom smislu Babin do je najvećim dijelom u nadležnosti općine Trnovo, koja je u proteklih 15 godina radila na razvoju stanogradnje/apartmana i prateće komunalne infrastrukture. Urbanistički razvoj i ubrzana stanogradnja Babinog dola značajno je brža od razvoja skijališta koje je paradoksalno osnova turističke ponude i glavni razlog i motiv investiranja.

Igman – Veliko polje. Veliko polje na Igmanu posjeduje stazu za nordijsko skijanje i bijatlon koja je tokom sezone 2022/23. godine dodatno uređena. Za potrebe održavanja takmičenja uređeno je bijatlon strelište na Velikom polju. Skijaška staza nije pokrivena sistemom vještačkog osnježivanja, pa njeno korištenje zavisi od vremenskih uslova. Tokom zimske sezone stazu za nordijsko skijanje koristi mali broj nordijskih skijaša. Tokom ljetnog perioda, Veliko polje se koristi kao izletište za lokalno stanovništvo. Ovaj lokalitet opremljen je određenim brojem izletničkog mobilijara u vidu klupa i natkrivenih drvenih objekata za izletnike.

Igman – Malo polje. Malo polje na Igmanu posjeduje skijašku stazu u dužini od 2.000 metara. Vertikalni transport sastoji se od stare žičare dvosjed i nekoliko mobilnih dječijih liftova koje koriste škole skijanja. Skijalište nije opremljeno sistemom za vještačko osnježivanje, pa skijaška sezona u potpunosti ovisi o visini snježnih padavina. Skijaške skakaonice i prateći objekti su u potpunosti devastirani i ne koriste se. KJP ZOI 84 ima upotrebnu dozvolu, ali je zemljište upisano na KJP Sarajevo šume. Trenutno ne postoje planovi rekonstrukcije. Tokom ljetne sezone, lokalitet se koristi kao izletište.

Trebević – Bob staza. Bob staza na Trebeviću se koristi od strane izletnika, brdskih biciklista. Podloga na jednom dijelu bob staze je sanirana te se povremeno koristi za ljetne pripreme sankaša. KJP ZOI 84 ima upotrebnu dozvolu, ali je zemljište upisano na KJP Sarajevo šume. U svijetu postoji samo 16 ovakvih objekata. Za njegovu potpunu revitalizaciju prema projektu Međunarodne sankaške federacije iz 2012. potrebno je 20 miliona KM, dok je sa drugom studijom procijenjeno da je za ljetno korištenje za treninge i rekreaciju potrebno 1,5 KM. Trenutno nisu pokrenute aktivnosti revitalizacije ovog sportsko turističkog kompleksa. Lokalitet bob staze ima potencijal za razvoj tematskog adrenalin parka koji bi omogućio iskorištavanje njegovog turističkog potencijala. Povezanost lokaliteta bob staze i izlazne stanice trebevićke

žičare čini ovaj lokalitet dostupnim lokalnom stanovništvu i turistima i mogao bi biti dodatna turistička atrakcija.

1.3.4.2. Kupališta i plaže

U KS ne postoje kupališta i plaže. Kvalitet vode u postojećim vodotocima, rijekama i potocima nije pogodan za kupanje.

1.3.4.3. Tematski i zabavni parkovi

Rekreativno zabavni centar i ZOO vrt Sarajevo - Pionirska dolina. Rekreativno - zabavni centar Pionirska dolina i ZOO vrt posluje u okviru KJKP Park. Smješten je u općinu Centar u ulici Patriotske lige 58. Prostire se na površini od 8,5 ha, te posjeduje različite hortikulturne sadržaje, rekvizite za dječiju igru i zabavu te zoološki vrt. Posjetiocima, domaćim i stranim gostima na raspolaganju je vrteška za djecu, autići na električni pogon, autodrom, električni vozić i gumeni gradić. Zoološki vrt raspolaže sa 38 životinjskih vrsta iz čitavog svijeta. Strukturu posjetioca čine ekskurzije učenika iz BiH, domaći i strani turisti, roditelji sa malom djecom, te osobe treće životne dobi. Obilazak ZOO vrta traje 40 minuta, što je u poređenju sa ZOO vrtovima u okruženju znatno kraće. Na primjer, ZOO vrt Zagreb na prostoru veličine 7 ha posjeduje tri ZOO vrtne plohe sa ukupno 370 životinjskih vrsta i preko 8.000 jedinki, za čiji je obilazak potrebno 2 sata (3x40 minuta) što uz pauze u ugostiteljskim objektima posjetu ZOO vrtu pretvara u polu dnevnu ili cjelodnevnu aktivnost. U tom smislu, Pionirska dolina i ZOO vrt neophodno je modernizovati kako bi se njeni sadržaji unaprijedili i postali nezaobilazno mjesto za domaće i strane goste. Uprava Pionirske doline i ZOO vrta pokrenula je proces priključenja Evropskoj asocijaciji zooloških vrtova i akvarijuma – EAZA. Proces priključenja zahtjeva izradu Master plana razvoja ZOO vrta sa pratećim planovima kolekcije životinjskih vrsta, planom edukacije, planom konzervacije životinjskih vrsta i planom sigurnosti. Prema preliminarnim procjenama za izradu planskih dokumenata i njihovu realizaciju potrebno je cca 10 miliona KM (izrada 10 nastambi za nove životinjske vrste, modernizacija postojećih, ostali sadržaji). Pionirska dolina i ZOO vrt trenutno posluje sa gubitkom koji se pokriva iz prihoda drugih poslovnih jedinica JP Park. Za normalno poslovanje procijenjena godišnja subvencija iz kantonalnog budžeta trebala bi iznositi cca 1 milion KM, obzirom da je ZOO vrt uključen u regionalne planove zaštite ugroženih vrsta, da su potrebna ulaganja u sanaciju postojećih staništa životinja, i sl. Izmjenom i dopunom regulacionog plana Rekreativno - zabavnog centra Pionirska dolina na prostoru objekta Diskoton se planira izgradnja doma za penzionere, čime se površina Pionirske doline i ZOO vrta umanjuje za 0,2 ha, a time i razvojni potencijal.

1.3.4.4. Turistički informativni centri

Do 2023. u Kantonu Sarajevu postajo je samo turistički info centar u Hadžićima. U 2023. godini otvoren je TIC u novoizgrađenom dijelu Međunarodnom aerodromu Sarajevo i u Starom Gradu (ulica Sarači).[113] Poređenja radi, Turistička zajednica grada Zagreba posjeduje tri turistička info centra, na aerodromu, Trgu Bana J. Jelačića i Kuli Lotrščak. Turistički info centar na aerodromu smješten je u zgradi aerodroma a njegove usluge su turistima dostupne od 07-22 sata. Turistička organizacija Beograda takođe posjeduje pult Turističko informativnog centra na centralnom dijelu hola međunarodnog terminala dolaska putnika na aerodromu Nikola Tesla, kao i turistički info centar u ulici Knez Mihailovoj gdje su turistima dostupne sve potrebne turističke i servisne informacije o gradu, ambijentalnim cjelinama, manifestacijama i aktuelnim događajima, te besplatne turističke mape, brošure i promo materijali, suveniri, informacije o turističkim vodičima i slično. Organizacija za upravljanje turističkom destinacijom Ljubljana – Ljubljana Turizam takođe posjeduje turistički info centar koji je smješten u staru jezgru i turističko jezgro Ljubljane

[113] Vlada Kantona Sarajevo je svojim Zaključkom od 20.07.2023. utvrdila prijedlog Odluke kojom se daje saglasnost na nacrt Ugovora o zakupu koji se zaključuje između Javnog preduzeća Međunarodni aerodrom Sarajevo d.o.o. i Turističke zajednice Kantona Sarajevo kao zakupca. Prijedlog odluke je dostavljen Skupštini Kantona Sarajevo na nadležno odlučivanje.

a koji svoje usluge pruža svakog dana od 08-19 sati. Uporedni podaci o turističkim informativnim centrima u glavnim gradovima regiona upućuju na zaključak kako je ovaj oblik turističke infrastrukture u Kantonu Sarajevo potrebno prostorno i sadržajno dalje razvijati.

1.3.4.5. Odmorišta pored puteva

Odmorišta pored puteva u KS dostupna su na autoputu koridora VC. To je dvostrano odmorište Raštelica i Ina benzinske pumpe u Lepenici koje se takođe nalaze na oba pravca autoputa a koje imaju status odmorišta prema potpisanom ugovoru Holdina d.o.o. Sarajevo sa JP Autoceste FBiH. Pored osnovne namjene benzinskih stanica, ponude goriva i ostale opreme za automobile, Ina benzinske pumpe pružaju gastro ponudu svježe pripremljenih sendviča, peciva, toplih i hladnih napitaka. Ina benzinske stanice na ovom putnom pravcu dodatno nude i ugodan ambijent za kupovinu, odmor i osvježenje putnika i vozača u prostoru caffee bara i terase, kao i zabavu i igru najmlađih posjetilaca na dječijem igralištu koje je sastavni dio objekata. Usluge su dostupne 24 sata dnevno. Na regionalnim autocestama koje su u nadležnosti Direkcije za puteve Kantona Sarajevo nema izgrađenih odmorišta pored puteva[114].

1.3.4.6. Tereni za golf

Društvo sa ograničenom odgovornošću za trgovinu na veliko i malo i posredništvo VF-KOMERC Sarajevo – vlasnik je jedinog golf terena u KS. Golf teren je smješten u ulici Kromolj bb, na Betaniji. Teren posjeduje 6 rupa, te se radi o manjem golf terenu. Veliki golf tereni u pravilu imaju 18 rupa. Terenom upravlja Golf klub Sarajevo. Posjetiocima su dostupni programi za treniranje golfa prilagođeni za razne dobne grupe, te iznajmljivanje potrebne opreme. U sklopu kompleksa posluje i Golf klub restoran koji posjetiocima nudi bogatu gastro ponudu[115].

1.3.4.7. Tenis tereni

Na teritoriji KS postoje 32 teniska terena[116]. Tokom zimske sezone montažnim balon salama pokriveno je svega 10 teniskih terena a dodatna 3 teniska terena mogu biti dostupna u Zetri. Cijene korištenja po satu u ljetnom periodu se kreću između 10 i 20 KM dok je cijena u zimskom periodu između 20 i 25 KM. Prema mišljenju predstavnika Teniskog saveza Bosne i Hercegovine i Teniskog saveza KS, teniska infrastruktura je na niskom stepenu razvoja te zbog toga ne postoje uslovi za organizaciju iole ozbiljnijeg teniskog takmičenja/turnira na području KS. Iskorake u tom smislu uradili su drugi gradovi u BiH, npr. Zenica, Banja Luka i dr., čije su investicije u tenisku infrastrukturu stvorile uslove za profesionalna teniska takmičenja (organizacije mečeva teniske Davis Cup reprezentacije BiH, ATP 250 turnir, itd.). Teniski tereni u KS dostupni su na više lokacija, sa po 2, 4, 5 i 6 teniskih terena. Teniski tereni Koševo posluju u okviru JU Centra za sport i rekreaciju Sarajevo. Nalaze se u ulici Patriotske lige 21. Ovaj teniski kompleks ima 5 zemljanih teniskih terena koji su korisnicima dostupni svaki dan od 8 do 22 sata po cijenama od 10, 12 i 15 konvertibilnih maraka po satu. Tokom zimskog perioda, na nekoliko terena se postavljaju tzv. baloni – montažne dvorane što omogućava korištenje i u zimskom periodu. Atletski klub Sarajevo u okviru atletskog centra Koševo ima dva zemljana terena dostupna za iznajmljivanje. Fakultet sporta i tjelesnog odgoja posjeduje dva zemljana terena. Teniska akademija GTA smještena je u Vogošći na adresi Hotonj II/3 posjeduje 4 zemljana terena sa jednim centralnim terenom i tribinom od 500 sjedišta, 2 terena u dvorani sa tvrdom podlogom te restoran, recepciju, prodavnicu sportske opreme i sl. Teniski klub Novi Grad gazduje sa dva teniska terena u Olimpijskom selu na Mojmilu. Jedan teren je sa vještačkom travom, dok je drugi teren sa betonskom podlogom. Tereni su aktivni tokom ljetne sezone od maja do oktobra. U

[114] Internet istrazivanje, terenska istraživanja Alić, 2023.
[115] Internet istrazivanje, razgovori sa relevantnim institucijama, terenska istraživanja Alić, 2023.
[116] Internet istrazivanje, razgovori sa upraviteljima terena, intervju sa Predsjednik teniskog saveza BiH Alić, 2023.

okviru hotela Delminium Sarajevo aktivna su dva otvorena zemljana teniska terena. Restoran/Sportski centar Una nalazi se na adresi Zmaja od Bosne 8, u okviru kampusa Univerziteta Sarajevo. Centar posjeduje dva otvorena zemljana teniska terena. Posjetitelji imaju mogućnost iznajmljivanja teniske opreme a cijena zakupa po satu je 15 KM. Centar za edukaciju, sport i rekreaciju Safet Zajko posjeduje 2 zemljana terena aktivna tokom ljetne sezone. Kompleks teniskih terena Teniski centar Stup lociran je u Sarajevu u naselju Stup. Tokom ljetnog perioda posjetiocima su dostupna 4 zemljana terena. Tokom zimskog perioda u ponudi su dva zemljana terena u balon sali. Centar je polu zatvorenog tipa, otvoren za korisnike svakog dana u sedmici 24 sata. Teniski centar Brass nalazi se u ulici Nikole Kolumbića – Šake 78. Posjeduje dva zemljana terena, od kojih se jedan koristi. Drugi je neodržavan i ne može se koristiti. Posluju u okviru hotela Brass. KJP ZOI'84 u okviru olimpijske dvorane Zetra na multifunkcionalnoj plohi nudi mogućnost igranja tenisa. U zavisnosti od rasporeda tokom čitave godine korisnicima je dostupan jedan ili više terena (maksimalno 3) na tvrdoj betonskoj podlozi. U KS postoji nekoliko privatnih zemljanih teniskih terena koji nisu javnog karaktera.

1.3.4.8. Otvoreni i zatvoreni objekti sportske rekreacije

Kanton Sarajevo ima 13 multifunkcionalnih sportskih dvorana[117] kojima upravljaju općinske i kantonalne javne ustanove i javna preduzeća, tzv. Centri za sport i rekreaciju. Pored velikih sportskih dvorana, ovi objekti imaju i male sportske dvorane/sale, ukupno 20. Ovom analizom nisu obuhvaćene sportske sale osnovnih i srednjih škola koje su u praksi zatvorenog ili poluotvorenog tipa. Preko 50 lokalnih sportskih i dječijih igrališta dostupno je u svim dijelovima Kantona i vezana su za općinski nivo, a iste održava KJKP Park ili općinska javna komunalna preduzeća[118]. Kada su u pitanju nogometni tereni u Kantonu Sarajevo postoji 15 nogometnih terena uključujući i šest stadiona. Pored velikih nogometnih terena, u Sarajevu postoji preko 20 terena za mali nogomet sa vještačkom travom. Tereni za mali nogomet dostupni su i u multifunkcionalnim dvoranama. U okviru 10 centara za sport i rekreaciju obezbijeđeni su uslovi za profesionalno i rekreativno bavljenje sportom, uključujući košarku, odbojku, gimnastiku, borilačke sportove, stoni tenis, i dr. Preko 30 fitness centara i tri atletske staze trenutno su aktivne u Kantonu Sarajevo. Pregled centara za sport i rekreaciju dat je u nastavku.

KJP CENTAR "SKENDERIJA" d.o.o. – sportski objekti:
- Multifunkcionalna sportska dvorana Mirza Delibašić
- Multifunkcionalna sportska dvorana D1
- Multifunkcionalna sportska dvorana D2
- Sportska dvorana (stoni tenis) D3

KJP ZOI'84 OLIMPIJSKI CENTAR SARAJEVO d.o.o.
- Babin do Bjelašnica
  - Nogometni teren Babin do
  - Košarkaški teren Babin do
- Olimpijska dvorana „Juan Antonio Samaranch"
  - Multifunkcionalna ledena dvorana
  - 2 multifunkcionalne pomoćne dvorane
  - Streljana
  - Kuglana

ATLETSKI CENTAR „KOŠEVO"
- atletska staza,
- zemljana trim staza za trčanje
- fitness sala

JP ZA UPRAVLJANJE I ODRŽAVANJE OBJEKATA U VLASNIŠTVU OPĆINE NOVO SARAJEVO – sportski objekti:
- Sportska dvorana „Goran Čengić"
  - Multifunkcionalna sportska dvorana
  - Mala sala za stoni tenis i borilačke sportove
  - Sala za fitnes
  - Prostor predviđen za kuglanu i streljanu
- Nogometni teren sa vještačkom travom

STADION GRBAVICA FK ŽELJEZNIČAR
- Glavni nogometni teren stadiona Grbavica

JP ZA UPRAVLJANJE, ZAŠTITU I ODRŽAVANJE OBJEKATA U VLASNIŠTVU OPĆINE NOVI GRAD SARAJEVO "LOKOM" d.o.o. SARAJEVO – sportski objekti:
- Stadion Otoka
  - Glavni nogometni teren stadiona Otoka
  - 2 pomoćna nogometna trena stadiona Otoka
- Centar Safet Zajko
  - Atletska staza

[117] Internet istrazivanje, razgovori sa kantonalnim/općinskim javnim preduzećima koja upravljaju ovim objektima Alić, 2023.
[118] https://www.park.ba/

- dva zemljana teniska terena,
- dva vanjska terena za mali nogomet (vještačka trava)

JU CENTAR ZA SPORT I REKREACIJU SARAJEVO – sportski objekti:

- Olimpijski stadion Koševo „Asim Ferhatović Hase
  - Glavni nogometni teren stadiona Koševo
  - 2 pomoćna nogometna terena stadiona Koševo
- Teniski tereni - 5 teniskih trena
- FIS – Mis Irbina
  - Sala za borilačke sportove
  - Sala za borilačke sportove – galerija
  - Gimnastička sala
  - Univerzalna sala
  - Džudo sala
  - FIS vanjski teren za mali fudbal
- Katalog ciciban i sportskih igrališta
  - 22 ciciban igrališta
  - 6 sportskih igrališta

JU KULTURNO SPORTSKI CENTAR I RADIO ILIJAŠ – sportski objekti:

- Multifunkcionalna sportska dvorana

JU KULTURNO-SPORTSKI CENTAR VOGOŠĆA – sportski objekti:

- Multifunkcionalna sportska dvorana
- Vanjski teren za mali nogomet (vještačka trava)
- Teniski tereni – 2 teniska terena
- Stadion „Hakija Mršo"
- Kuglana
- Sala za borilačke sportove
- Bazen – 25x12,5m – Poslovni centar WOG
- Vanjski teren za bočanje i odbojka na pijesku

STADION FK RADNIK HADŽIĆI

- Glavni nogometni teren stadiona FK Radnik
- 1 pomoćni nogometni teren stadiona FK Radnik
  - Nogometni teren
  - Teren za skok udalj
  - Košarkaški teren
  - 2 teniska terena
  - Centar za borilačke sportove
  - Dječija igrališta
  - Teren za odbojku u pijesku
- Sportska dvorana „Ramiz Salčin" Mojmilo
  - Multifunkcionalna sportska dvorana
- Sportska dvorana Dobrinja
  - Multifunkcionalna sportska dvorana
  - Fitness studio
  - Vještačka stijena
- Sportsko rekreativni centar Srce
  - Multifunkcionalna sportska dvorana
  - Košarkaško igralište
  - Nogometni teren

JU KULTURNO-SPORTSKI I REKREACIONI CENTAR ILIDŽA – sportski objekti:

- Multifunkcionalna sportska dvorana
- Sala za borilačke sportove
- Vanjski teren za mali fudbal (vještačka trava)

JU ZA KULTURU, SPORT I REKREACIJU HRASNICA – ILIDŽA – sportski objekti:

- Glavni nogometni teren stadiona FK Famos
- 1 pomoćni nogometni teren stadiona FK Famos
- Sala za borilačke sportove
- Košarkaški teren
- Vanjski teren za mali nogomet (vještačka trava)

JU KULTURNO – SPORTSKI I REKREACIONI CENTAR HADŽIĆI – sportski objekti

- Multifunkcionalna sportska dvorana
- Mala sportska dvorana
- Sala za borilačke sportove – 2 prostorije

1.3.4.9. Male vještačke akumulacije sa kupalištem

U Kantonu Sarajevo nema malih vještačkih akumulacija sa kupalištem.

1.3.4.10. Bazeni za kupanje

U Kantonu Sarajevo aktivno je 20 bazena. Ukupno 16 zatvorenih i četiri otvorena. Olimpijski 50 metarski zatvoreni bazen Otoka i 50 metarski otvorenih bazen Dobrinja jedini su veliki bazeni u Kantonu Sarajevo, na kojima se mogu organizovati plivačka takmičenja na velikim bazenima. Ostali bazeni su mali 25 metarski bazeni ili rekreativni hotelski bazeni različitih dimenzija i oblika. Bazeni Termalne Rivijere imaju elemente zabavnih vodenih parkova i dovoljan kapacitet za masovno korištenje od strane domaćih i stranih gostiju. Naime ovakvi objekti imaju potencijal da budu osnov za kreiranje turističkih proizvoda, višednevnih aranžmana, baziranih na njihovoj zabavno rekreativnoj ponudi.

U nastavku je dat kratki opis najznačajnijih bazena Kantona Sarajevo[119].

[119] Internet istrazivanje, ternska istraživanja, razgovor sa relevantnim institucijama Alić, 2023

Olimpijski bazen Otoka. Olimpijski bazen u potpunosti zadovoljava standarde FINA-e i LEN-e[120], te omogućava organizaciju međunarodnih takmičenja u plivanju. Zatvoreni bazen sa dužinom od 50 metara i osam plivačkih traka je bazen koji je pored plivačkih disciplina pogodan i za vaterpolo, podvodne i druge vrste takmičarskih disciplina u vodi. Pored Olimpijskog, korisnicima je dostupan i rekreativni bazen dimenzija 10mx25m za rasplivavanje, škole plivanja, održavanje nastave fizičkog vaspitanja, te sauna, teretana, fitnes sala i kafeterija.

Fakultetu sporta i tjelesnog odgoja u Sarajevu. Bazen je rekonstruisan i spreman za upotrebu. U toku su završne aktivnosti za zvanično puštanje u rad ovog zatvorenog bazena, a što se očekuje do kraja 2023. Osnovni bazen je dužine 25 metara i širine 16,5 metara, a pored njega je i drugi pomoćni bazen koji je dužine 8 metara i širine 16,5 metara, a koji je primarno namijenjen za djecu i obuku neplivača.

Bazen Dobrinja. Bazen Dobrinja je otvoreni bazen dužine 50 metara sa 9 plivačkih traka i pomoćnim malim bazenom za djecu. Otvoren je u periodu juli-septembar u terminu od 08 do 20 sati, sa cijenom karte od 10 KM radnim danom i 12 KM vikendom.

Bazen Ilidža Izvor Bosne Restroran & Bazen. Bazen Ilidža otvoreni je bazen koji je građanima dostupan u ljetnom periodu juli–septembar. Dimenzije bazena su cca 50mX50m. Radi se o protočnom bazenu bez sistema grijanja vode. U okviru bazenskog kompleksa korisnicima su dostupne restoranske usluge restorana Izvor Bosne. Cijena dnevne karte iznosi 5 KM.

Hotel Hollywood – Ilidža. Zatvoreni 25 metarski bazen sa svim pratećim sadržajima. Bazen je otvorenog tipa i dostupan je svim zainteresovanim korisnicima u terminima i cjenovniku hotela.

Termalna rivijera – Ilidža. Turističko ugostiteljski kompleks otvorenih i zatvorenih bazena. Zatvoreni bazen je nepravilnog oblika površine 1.000m^2 sa različitim vodenim sadržajima (vodena pećina, drvo doživljaja, brza rijeka, masažna sjedišta, jet masažeri, i dr.) Dubina bazena je 1,5 m a temperatura vode i zraka je 30 °C. Unutrašnji i vanjski bazeni su povezani vodenim koridorom. Veličina vodene površine vanjskog bazena je 4.600 m^2. Vanjski bazeni opremljeni su raznim sadržajima karakterističnim za vodene parkove u svijetu. Termalna rivijera Ilidža i njeni zatvoreni bazeni rade 365 dana u godini, dok su otvoreni bazeni u funkciji samo tokom ljetne sezone.

Kulturno sportski centar Vogošća. Zatvoreni bazen dimenzija 25mX12,5m sa svim pratećim sadržajima smješten je u poslovnom centru WOG u Vogošći na raspolaganju korisnicima u vremenu od 07 do 22 sata.

Hotel Central. Zatvoreni 25 metarski bazen sa dvije trake za plivanje i povezanim dijelom bazena nepravilnog oblika sa pratećim sadržajima.

Zatvoreni bazeni sa pratećim sadržajima dostupni su i u hotelima Nomad Bjelašnica, Malak Regency, Monti, Sarajevo, Holiday, Swisssotel, Tarčin Forest Resort, Ibis, Aqua, Terme, Radon Plaza, Bjelašnica.

1.3.4.11. Wellness objekti

Wellness & Spa objekti locirani su u okviru hotela i sastavni su dio dodatnih hotelskih usluga koje obogaćuju ponudu. Veličina i kvalitet wellness i spa sadržaja u hotelima KS varira u zavisnosti od veličine i poslovnog modela hotel. U pravilu hoteli Wellness i Spa orijentacije i hoteli sa 4 i 5 zvjezdica domaćim i stranim gostima nude kvalitetnije wellness i spa sadržaje. Termalna rivijera, te hoteli Central, Terme, Malak, Nomad, Monti svojim gostima nude kvalitetnu wellness i spa ponudu. Broj wellness i spa objekata

[120] Međunarodne amaterske plivačke organizacije i Evropske plivačke lige

nešto je veći od broja dostupnih bazena obzirom da neki hoteli bez bazena nude wellness i spa uslugu. Generalno, osim Termalne Rivijere, u KS nema značajnih wellness i spa kapaciteta, u smislu korištenja termalnih ljekovitih voda i objekata specijalno projektovanih za ovu namjenu[121].

1.3.4.12. Zabavno rekreativne staze i putevi

Zabavno rekreativne staze i putevi, kao što su trim staze, staze zdravlja, vidikovci, panoramski putevi, biciklističke staze, pješačke staze i staze za motorne sanke, dostupni su na čitavom području Kantona Sarajevo.

Gradske trim staze dostupne su u parku Betanija, atletskom stadion Koševo, uz rijeku Dobrinju, Vilsonovo šetalište, Velikoj Aleji na Vrelu Bosne, Darivi, Trebeviću, Igmanu, Bjelašnici, Baricama, Čavljaku, Crepoljskom, Vogošći, itd. Najveći dio kantonalnih trim staza spada u višenamjenske staze, koje koriste biciklisti, osobe koje se bave rekreativnim trčanjem, šetači, porodice sa malom djecom, osobe treće životne dobi i drugi. Duž istih se na mnogo mjesta može naći javni fitnes mobilijar (sprave za vježbanje i sl.), klupe za odmor i dr.

Kada su u pitanju vidikovci, najpoznatiji je onaj na Trebeviću, do kojeg se dolazi žičarom. Na tom lokalitetu je izgrađen reprezentativan objekat a na spratu dolazne stanice „Ramo Biber" otvoren je ugostiteljski objekat sa panoramskim pogledom. Vidikovac na Zmajevcu ima predivan panoramski pogled na grad Sarajevo, a na lokalitetu je takođe aktivan ugostiteljski objekat, kafe restoran. Vidikovac Žuta tabija smješten je na litici Jekovac sa koje se pruža jedan od najljepših pogleda na grad. Pored svog historijskog značaja, poznata je i kao mjesto sa kojeg puca top koji označava zalazak sunca i prekid cjelodnevnog posta tokom mjeseca Ramazana. Isto važi i za ostale poznate vidikovce Bijelu i Crvenu (Strošićku) tabiju, te brdo Hum. Svakako da su planinski vrhovi Kantona Sarajevo posebna kategorija vidikovaca. U tu kategoriju spadaju vidikovci sa vrha Crepoljsko, Bjelašnice, Visočice, Treskavice, Visojevice, Bukovika, i dr. Zaštita, opremanje i održavanja lokacija vidikovaca kao značajnih turističkih tačaka svakako bi trebao biti u fokusu nadležnih institucija.

Panoramski putevi lokacijski su povezani sa planinama koje okružuju grad Sarajevo. Puteve prema poznatim izletištima Barice, Čavljak, Crepoljsko možemo okarakterisati kao panoramske obzirom da se sa istih pruža pogled na sarajevsku dolinu i planine koje je okružuju. Šumski put koji grebenom Poljina spaja park prirode Skakavac takođe je jedan od najljepših panoramskih puteva. Idealan je za brdski biciklizam, trail trčanje i šetanje u prirodi. Panoramske karakteristike ima i put koji iz Babinog dola na Bjelašnici vodi prema vrhu Bjelašnice i bjelašničkim selima Umoljani, Šabići, Lukomir, Sinanovići. Naročito je atraktivan put i šetnica vrhom Bjelašnica sa koje se pruža pogled na plato Bjelašnice, Igman, Treskavicu, Visočicu, i druge planine, te kompletnu sarajevsku dolinu zajedno sa gradom Sarajevo[122].

Mreža biciklističkih staza duž komunikacijskih koridora Kantona Sarajevo je mreža biciklističkih staza koja kontinuirano raste. Prvobitno dostupna na Vilsonovom šetalištu, mreža je produžena do Ilidže, s tim da se jedan krak, od Studentskih domova na Nedžarićima odvaja prema naseljima Vojničko polje, Mojmilo i Dobrinja. Ovo su urbani komunikacijski koridori putem kojih se razvija saobraćajna infrastruktura za ovaj oblik urbanog održivog transporta.

Biciklističke staze za brdski biciklizam imaju daleko veći turistički potencijal. Kanton Sarajevo svojim brdsko planinskim terenom posjeduje idealne uslove za brdski biciklizam. Analizom šumskih puteva koje koristi i

[121] Internet istrazivanje, ternska istraživanja, razgovor sa relevantnim institucijama, Alić, 2023

[122] Potencijalni panoramski put je i ratni put na Igmanu koji je obilježen turističkom signalizacijom na području Općine Ilidža

održava KJP Sarajevo Šume te lokalnih šumskih cesta u nadležnosti općina u Kantonu Sarajevo postoji cca 1.000 kilometara šumskih puteva i cesta pogodnih za X –Cross Country biciklizam. U proteklih 12 godina, znakovima za brdske bicikliste označeni su putevi na planini Igman i Bjelašnica, Trebeviću, Skakavcu, Bukoviku, Visojevici (Vogošća) i dijelu općine Ilijaš (kanjonom rijeke Misoče i pravac prema srednjovjekovnom gradu Dubrovniku). Ukupno je obilježeno cca 300 km šumskih puteva, što predstavlja jedan mali dio dostupnih šumskih puteva. Pored toga, obilježavanje brdsko biciklističkih puteva realizovano je od strane lokalnih sportskih biciklističkih i skijaških klubova sredstvima domaćih i stranih institucija i projekata, s tim da se pitanje njihovog redovnog održavanja nikada nije riješilo. Zbog toga je u proteklih 10 godina, značajan broj znakova oštećen ili u potpunosti uništen. Problem održavanja turističke infrastrukture nikada nije sistemski riješen.

Kada je u pitanju infrastruktura za druge oblike brdskog biciklizma enduro i spust/downhill na teritoriji Kantona Sarajevo ne postoji biciklistički park za upražnjavanje ovog oblika biciklizma. Naime za ove oblike biciklizma neophodna je izgradnja biciklističkih parkova, staza za spust. Trenutno je takva staza dostupna na Trebeviću na lokalitetu planinarske staze za vrh Trebevića, te bob staza i dio terena koji se spušta prema padinskim naseljima, Mahmutovac, Jarčedoli i Bistrik. Druga staza locirana je na Baricama i spušta se prema naselju Sedrenik. Treća lokacija smještena je na padinama Igmana duž ratnog puta, gdje su najpoznatije staze Igman Trail, Nanića put, Igman-Stojčevac i Hendekuša. I za ovaj oblik brdsko biciklističke infrastrukture sistemski nije riješeno pitanje održavanja.

Pješačke staze u urbanom području odnose se na postojeća šetališta i parkove. Najpoznatije su Vilsonovo šetalište, Dariva, Velika aleja, park Betanija i dr. Pješačke staze u prirodi tzv., planinarske staze dostupne su na svim planinama u Kantonu Sarajevo (Trebević (1629 m/nv), Treskavica (2086 m/nv), Bjelašnica (2067 m/nv), Igman (1647 m/nv), Ozren (Bukovik (1534 m/nv), Crepoljsko (1524 m/nv)) i Jahorina (1910 m/nv). Trenutno ne postoji sveobuhvatan katalog planinarskih staza Kantona Sarajevo niti turistička karta planinarskih staza Kantona Sarajevo. Ukupan broj planinarskih staza procijenjen je na preko 50 a njihova dužina se mjeri stotinama kilometra. Web stranica Planinarenje.ba predstavlja prilično dobar izvor podataka o planinarskim stazama, kao i Planinarsko turistički vodič po planinama oko Sarajeva. Ipak radi se o nekompletnom pregledu. Neke od najpoznatijih su svakako Josipova staza i Greben Žutog cvijeta na Bjelašnici, Rakitnica – Mala ćaba i Rakitnica-Berice Đevigrad na Treskavici, Kružna tura preko Trebevića, Veliko polje – Javornik i Brezovača-Golo brdo na Igmanu, itd. Održavanje planinarskih staza nije sistemski riješeno, te iste povremeno održavaju planinarska društva. KJP Sarajevo svojim aktivnostima, sječom šume duž planinarskih staza često devastira iste. Sistemski pristup razvoju i održavanju ovog oblika turističke infrastrukture neophodno je uspostaviti na nivou institucija Kantona Sarajevo, kako bi se na najbolji mogući način iskoristio njegov turistički potencijal[123].

1.3.4.13. Uređene obale rijeka i jezera

Uređenje obala rijeka i jezera u KS provodi se od strane za Agencije za vodno područje rijeke Save i Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, i ono se prevashodno odnosi na osiguranje proticajnog profila rijeka. Uređenje obala rijeka i jezera u smislu obezbjeđivanja uslova za kupališni turizam u KS se ne provodi obzirom na nezadovoljavajući kvalitet vode za kupanje u kantonalnim vodotocima. Uređenje obala rijeka u smislu kreiranja turističkih sadržaja može se odnositi prevashodno na šetališta duž postojećih vodotoka, šetnice uz korito rijeka: Miljacke, Željeznice, Dobrinje, Bosne, što je najvećim dijelom već izgrađeno[124].

[123] Terenaska istraživanja, istraživanja interneta, intervjui Alić, 2023.
[124] Terenaska istraživanja, istraživanja interneta, intervjui Alić, 2023.

1.3.4.14. Objekti za posmatranje prirodnih rijetkosti

Objekti za posmatranje prirodnih rijekosti najvećim dijelom su u nadležnosti Kantonalne javne ustanove za zaštićena prirodna područja, a to su zaštićena područja[125]:

- Spomenik prirode „Vrelo Bosne"
- Spomenik prirode „Skakavac",
- Zaštićeni pejzaž „Bentbaša"
- Zaštićeni pejzaž „Trebević"
- Zaštićeni pejzaž „Bijambare".

Spomenik prirode „Vrelo Bosne" izvorišni je dio rijeke Bosne, bogat raznovrsnom prirodom, velikim količinama pitke vode, jezerima, uređenim šetnicama, parkovskim mobilijarom, gastro ponudom, Velikom alejom pogodnom za šetnju, igralištima za djecu i drugim pratećim sadržajima. Omiljeno je mjesto sporta i rekreacija za građane Kantona Sarajevo i domaće i strane goste/turiste. U 2023. godini saniran je dio kompleksa Stojčevac, čime je ponuda ovog spomenika prirode dodatno proširena.

Spomenik prirode „Skakavac" nazvan je po istoimenom vodopadu Skakavac, koji sa svojom visinom od 98 metara spada među najveće vodopade na Balkanu. Na gornjoj strani vodopada izgrađen je vidikovac za posmatranje vodopada, a sa donje strane izgrađeni su drveni mostovi za prelaz preko potoka Skakavac. Područje Skakavca obuhvata površinu od 1430 hektara i opremljeno je planinskim mobilijarom i pruža odlične uslove za planinarenje, brdski biciklizam i razne vrste ekstremnih sportova.

Zaštićeni pejzaž „Bentbaša" prostire se na površini od 160 hektara duž korita rijeke Miljacke. Sadrži elemente prirodnih i kulturno historijskih vrijednosti. Kozija ćuprija je najznačajniji kulturno historijski spomenik ovog zaštićenog pejzaža. Prostor je opremljen parkovskim mobilijarom, šetnicom, dječijim igralištem. Stijena na Darivi poznato je sarajevsko penjalište. Prostor se koristi za sport i rekreaciju tokom cijele godine.

Zaštićeni pejzaž „Trebević". Zaštićeni pejzaž „Trebević" prostire se na 400 hektara a područje je podijeljeno u tri zaštićene zone. Svrha zaštite odnosi se na očuvanje i unapređenje fizičkogeografskog i biološkog diverziteta zaštićenog područja, sprečavanja eksploatacije te unapređenje razvoja eko turizma. Područje je tradicionalno sarajevsko izletište, opremljeno izletničkim mobilijarom, parkingom, pješačkim i planinarskim stazama. Kulturno historijsko nasljeđe područja sastoji se od astronomske opservatorije na Čolinoj kapi (tvrđava Bistrik kula), ostataka tvrđave Draguljac i objekata austrougarskog vodovoda Bistrica-Hrid.

Zaštićeni pejzaž „Bijambare"nalazi se u blizini Nišićke visoravni. Lokalitet je poznat po 8 pećina, od kojih je samo srednja uređena, osvijetljena i otvorena za posjetioce. Njene četiri dvorane povezane su asfaltiranom stazom za kretanje posjetioca. Područje Bijambara opremljeno je planinarskim mobilijarom, dječijim igralištem, šumskim i biciklističkim stazama, uređenim penjalištem sa nekoliko penjaćih pravaca. Edukativno – informativni centar posjetiocima nudi informacije o dostupnim uslugama. Ulaz u kompleks i prateće usluge (iznajmljivanje opreme, turistička karta, prevoz turističkim vozom, usluga vodiča i dr.) se naplaćuju po važećem cjenovniku.

1.3.4.15. Objekti za predah i kraće zadržavanje turista

Planinarski domovi, kuće i turističke tačke svakako predstavljaju objekte za predah i kraće zadržavanje turista. Na području KS imamo preko 23 takva objekta. Zajedničko za sve objekte jeste pružanje skloništa

[125] Korišteni materijali Ju za zatićena prirodna područja, istraživanja na terenu i drugi izvori, Alić, 2023.

i prenoćišta. Nivo opremljenosti varira, i kreću se od objekata koji nude osnovne uslove zaštite od vremenskih uticaja/skloništa i prenoćišta, do onih koji nude veći obim usluga u smislu dostupnosti vode, struje, interneta, restoranskih usluga, luksuznijeg smještaja po sobama i sl. Planinarskim domovima upravljaju planinarska društva za održavanje domova koja se finansiraju od priloga članova planinarskih društava i korisnika, prihoda od noćenja i donacija javnog i privatnog sektora.

U nastavku je prezentovana lista planinarskih domova, kuća i turističkih tačaka u Kantonu Sarajevo[126]:

- Planinska kuća: Podgradina, Bjelašnica
- Planinarski dom: Sitnik, Bjelašnica
- Planinarski dom: Stanari, Bjelašnica
- Planinarski dom: Šavnici, Bjelašnica
- Planinarski dom: Bijele Vode, Bjelašnica
- Planinarska kuća Bivak na Kotlovima Bjelašnica
- Planinarski dom Vrela Visočica
- Planinska kuća PSD PTT Prijatelj prirode, Igman
- Planinarski dom Brezovača, Hadžići
- Planinarski dom Ibrahim Fejzić – Deda, Kraljevac
- Planinarski dom Hrasnički stan, Igman
- Planinarska kuća Javornik, Igman
- Planinarska kuća Igman Malo Polje, Igman
- Planinarski dom Bosanski zambak, Igman
- Planinarski dom Ozren, Sarajevski Ozren
- Planinarski dom Motika
- Planinarski dom Bukovik
- Planinarski dom Husremovac Treskavica
- Planinarski dom Napredak Trebević
- Planinarski dom Čavljak
- Turistička tačka Javorov Do Bjelašnica
- Turistička tačka Ratna džamija Igman
- Turistička tačka Selo Umoljani Bjelašnica

Izvor: Alić, 2023.

1.3.4.16. Objekti za avanturističke aktivnosti i drugo

Objekti za avanturističke aktivnosti u Kantonu Sarajevo podrazumijevaju uređena penjališta na prirodnim stijenama, penjačke pravce pokrivene feratom i paraglajding uzletišta[127].

Penjališta na prirodnim stijenama dostupna su na Darivi, Bijambarama, Skakavcu, Špicastoj stijeni Bukoviku, Trebeviću, Nahorevu, Hadžićima i Ormanju. Radi se o opremljenim penjačkim pravcima koji povremeno održavaju sami korisnici – lokalna penjačka zajednica. Ne postoji sistemski pristup u pogledu održavanja ovog oblika turističke infrastrukture. Informacije o penjačkim pravcima, dužina, težina, pristup i drugo dostupno je postojećim penjačkim vodićima (Sportsko-penjački vodič Bijambare, Sportsko – penjački vodič Skakavac, Penjački vodič za Bosnu i Hercegovinu).

Penjališta u dvoranama dostupna su u: Domu Mladih Skenderija i Zetri, Međunarodnom centru za djecu i omladinu Novo Sarajevo, sportskoj sali II gimnazije te Sportsko rekreativnom centru Safet Zajko.

Ferate na panjačkim stijenama dostupne su na Bukoviku, Trebeviću i Ormanju. U pripremi je projekat izgradnje ferate na Kotlovima na Bjelašnici.

U Kantonu Sarajevo u upotrebi je nekoliko paraglajding uzletišta. To su Trebević, Mrkovići, Igman i Bjelašnica. Radi se o nezvaničnim uzletištima kojima nedostaje uređenje prema standardima letenja (info table sa informacija za pilote, itd.). Iako je paraglajding zajednica Kantona Sarajevo u proteklom periodu uspješno organizovala nekoliko međunarodnih takmičenja uključujući i Svjetsko prvenstvo u paraglajdingu na Bjelašnici 2013., i time značajno doprinijela promociji turističkih potencijala Kantona Sarajevo, u proteklom periodu su izostale investicije i podrška u razvoju objekata za ovaj oblik avanturističke aktivnosti. Za razliku od Kantona Sarajevo, općina Ljubuški je pored tvrđave Herceg Stjepan sagradila uzletište i prostor za slijetanje na koji je postavila vještačku travu. Obzirom na svoj turistički potencijal

[126] Terenaska istraživanja, internet istraživanja, intervjui Alić, 2023.
[127] Terenaska istraživanja, internet istraživanja, intervjui Alić, 2023.

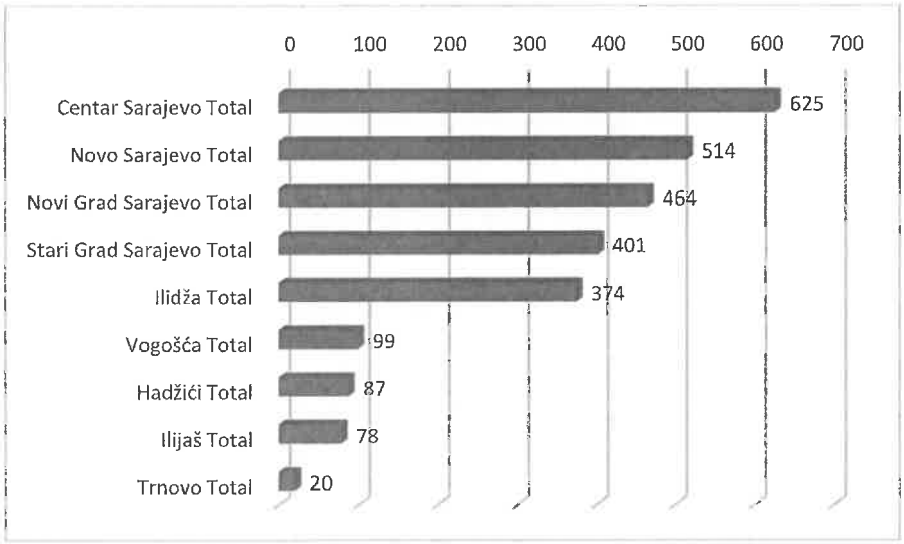
ulaganja u paraglajding turističku infrastrukturu i objekte, trebali bi biti na listi obaveznih ulaganja kantonalnih institucija.

1.3.4.17. Turistička suprastruktura

Turističku suprastrukturu čine ugostiteljski objekti kao i galerije, izložbeni, kongresni i zabavni objekti koji su u neposrednoj vezi sa ugostiteljskim objektima i objektima sportsko rekreativnog sadržaja ili sa njima čine jedinstvenu cjelinu.

Prema podacima Porezne uprave Federacije Bosne i Hercegovine, broj registrovanih poslovnih subjekta u Kantonu Sarajevo u 2022. godini, prema klasifikaciji djelatnosti Bosne i Hercegovine 2010. za oblast 56 – Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića, koji se kvalificiraju kao ugostiteljski objekti iznosi 2.662. Broj ugostiteljskih objekata u vlasništvu fizičkih lica je 1.942, a u vlasništvu pravnih lica 720. U periodu 2017– 2022. godini, ugostiteljski sektor je ostvario rast od 33%, odnosno u tom periodu registrovano je 663 nova poslovna subjekta/ugostiteljska objekta. Ugostiteljski objekti fizičkih lica čine nešto manje od ⅔ ukupnog broja registrovanih ugostiteljskih objekata, s tim da se taj odnos mijenja u korist ugostiteljskih objekta u vlasništvu pravnih lica. Ugostiteljski objekti u vlasništvu pravnih lica u naprijed navedenom periodu su porasli za 63% dok je taj rast za objekte u vlasništvu fizičkih lica iznosio 24%. Najveći broj ugostiteljskih objekata registrovan je u općini Centar 625 ili 23,48%, općini Novo Sarajevo 514 ili 19,31%, Općini Novi Grad 464 ili 17,43%, općini Stari Grad 401 ili 15,0% i općini Ilidža 374 ili 14,05%. Udio općina Hadžići, Vogošća, Ilijaš i Trnovo u broju ugostiteljskih objekata u Kantonu Sarajevo je pojedinačno ispod 4%. Ovakva distribucija ugostiteljskih objekata po općinama odgovara distribuciji kapaciteta hotelskog smještaja i ostvarenih noćenja. U tom smislu općine Stari Grad, Centar i Ilidža koje ostvaruju najveći broj noćenja u Kantonu Sarajevo a koje se mogu smatrati vodećim turističkim zonama Kantona Sarajevo imaju zadovoljavajući broj ugostiteljskih objekata.

Slika 21. Broj ugostiteljskih objekata po općinama KS u 2022. (56 - Djelatnost pripreme i usluživanja hrane i pića)

Izvor: Alić prema Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine, 2023.

Broj registrovanih poslovnih subjekata u oblasti 55 – smještaj, odnosno broj objekata smještajnih kapaciteta, hoteli, odmarališta, kampovi i slično u Kantonu Sarajevo u 2022. godini iznosi 215, od čega više

od polovine, ukupno 138, čine objekti hotelskog i sličnog smještaja. Broj hotela u periodu 2017-2022. godini kontinuirano se povećavao, te je porastao za 14%. Iskazano nominalno, izgrađeno je 17 novih hotela.

Tabela 13. Broj registrovanih smještajnih objekata u Kantonu Sarajevo u periodu 2017-2022.

KD	KD naziv	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
55	Smještaj – Fizička lica	77	66	65	55	49	52
55.10	Hoteli i sličan smještaj	18	18	22	21	18	17
55.20	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	53	43	38	30	27	30
55.30	Kampovi i prostori za kampiranje						1
55.90	Ostali smještaj	6	5	5	4	4	4
55	Smještaj – Pravna lica	128	137	145	154	157	163
55.10	Hoteli i sličan smještaj	103	109	109	115	118	121
55.20	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	14	16	22	24	26	27
55.30	Kampovi i prostori za kampovanje			1	2	1	2
55.90	Ostali smještaj	11	12	13	13	12	13
55	Smještaj -Total	205	203	210	209	206	215
55.10	Hoteli i sličan smještaj – Total	121	127	131	136	136	138

Izvor: Alić prema Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine, 2023.

Trećina ili 33% objekata hotelskih kapaciteta Kantona Sarajevo smještena je u općini Stari grad. 18% smješteno je općini Centar, 15% smješteno je u općini Ilidža a 13% odnosno 12% smješteno je u općini Novo Sarajevo i Novi Grad. Ostatak je smješten u općinama Hadžići, Vogošća, Trnovo i Ilijaš.

Tabela 14. Broj registrovanih hotela u Kantonu Sarajevo u periodu 2017-2022.

Općina	KD	KD naziv	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Stari Grad Sarajevo Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	39	42	41	45	44	46
Centar Sarajevo Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	26	27	25	26	27	25
Ilidža Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	18	18	19	19	19	21
Novo Sarajevo Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	15	15	16	18	18	18
Novi Grad Sarajevo Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	12	14	16	15	16	16
Hadžići Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	5	5	5	5	4	4
Vogošća Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	4	4	5	4	4	4
Trnovo Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	2	2	3	3	3	3
Ilijaš Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	0	0	1	1	1	1
Grand Total	55.10	Hoteli i sličan smještaj	121	127	131	136	136	138

Izvor: Alić prema Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine, 2023.

Galerije i muzeji te ostale javne ustanove kulture predstavljaju oblike turističke suprastrukture koji upravljaju kulturno historijskom baštinom države BiH i KS. U okviru Ministarstva kulture i sporta KS, djeluju dva muzeja i tri galerije kao javne ustanove kulture Kantona Sarajevo[128] (Muzej Sarajeva, Muzej Alije Izetbegovića, Collegium Artisticum, Bosanski kulturni centar KS, Kamerni Teatar 55). Ispod je data lista od

[128] https://mks.ks.gov.ba/kultura/javneustanovekulture

25 galerija. Njihova struktura je heterogena, od onih koji su od nacionalnog značaja do manjih komercijalnih galerija. Pored galerija u KS je aktivno 19 muzeja. Prezentacija kulturno historijske baštine provodi se kroz stalne postavke galerija i muzeja te tematske izložbe. Godišnji broj izložbi u KS kreće se od 50 do 70. Galerije i muzeji od nacionalnog značaja, odnosno prezentacija bogate kulture i historije sastavni je dio turističke ponude KS. Galerije i muzeje, odnosno kulturno historijske objekte potrebno je kontinuirano održavati kako bi isti permanentno bili dostupni domaćoj javnosti i domaćim i stranim posjetiocima. Isto se odnosi i na muzejski namještaj, izložbene vitrine, tehnologiju prezentacije, itd., i to sa ciljem da se kulturno historijska baština prezentuje na što kvalitetniji način. Kreiranje izložbi iz galerijskih i muzejskih depoa zahtijeva finansijska sredstva koja u pravilu nisu dostupna javnim ustanovama, obzirom da se budžetom pokrivaju plate i osnovni komunalni troškovi. U tom smislu iskazane su potrebe za dodatnim finansiranjem kreiranja tematskih izložbi tj. podizanje njihovog produkcijskog kvaliteta. Kada su u pitanju javne ustanove, galerije i muzeji, trezorsko poslovanje onemogućava ili otežava uvođenje savremenih oblika plaćanja. U većini javnih ustanova kulture nije moguće kartično plaćanje niti plaćanje mobilnim uređajem, što posjetiocima ponekad otežava pristup galerijama i muzejima.

Spisak muzeja u Kantonu Sarajevo[129]

- ZEMALJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE
- HHISTORIJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE
- MUZEJ SARAJEVA – 5 depadansa:
  - BRUSA BEZISTAN
  - MUZEJ SARAJEVA - SARAJEVO 1878-1918
  - MUZEJ SARAJEVA - MUZEJ JEVREJA BOSNE I HERCEGOVINE
  - MUZEJ SARAJEVA - SVRZINA KUĆA
  - MUZEJ SARAJEVA - DESPIĆA KUĆA
- OLIMPIJSKI MUZEJ
- SPOMENIČKI KOMPLEKS TUNEL SPASA
- MUZEJ VIJEĆNICA
- MUZEJ GAZI HUSREV-BEG
- MUZEJ GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE
- MUZEJ KNJIŽEVNOSTI I POZORIŠNE UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
- MUZEJ STARE PRAVOSLAVNE CRKVE
- MUZEJ ALIJA IZETBEGOVIĆ
- MUZEJ SAVREMENE UMJETNOSTI ARS AEVI
- BOŠNJAČKI INSTITUT - FONDACIJA ADILA ZULFIKARPAŠIĆA
- MUZEJ RATNOG DJETINJSTVA
- MUZEJ ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I GENOCIDA 1992-1995
- ART KUĆA SEVDAHA
- MUZEJ OPTIČKIH ILUZIJA
- MUZEJ SARAJEVSKE PIVARE
- MUZEJ ŽIVOT U SARAJEVU POD OPSADOM
- MUZEJ FARMACIJE

Spisak galerija u Kantonu Sarajevo

- ALU
- Collegium Artisticum
- Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine
- Bosanski kulturni centar (BKC)
- Galerija Mak
- Galerija Java
- Galerija Novi hram
- Galerija Preporod
- Galerija Roman Petrović
- Galerija 11/07/95
- Galerija Stari grad
- Galerija Arcus Gaudeamus Club
- Galerija Facta
- Galerija Asa Art
- Galerija Duplex/10m2
- Atelje Zbirka Zec
- Galerija Charlama Depot
- Galerija Boris Smoje
- Galerija Evergreen
- Galerija Blackbox
- Galerija Mersada Berbera
- Galerija Paleta
- Galerija ULUPUBIH

Izvor: Alić, 2023.

Kongresni objekti u KS povezani su sa hotelskim objektima i velikim sportskim dvoranama kao što su Skenderija i Zetra. Hotel Hills na Ilidži trenutno posjeduje najveći kongresni centar u KS, u kojem se

[129] Više vidjeti u tabeli 52. Pregled I klasifikacija turističkih resursa Kantona Sarajevo

organizuje većina značajnih kulturnih, poslovnih i sportskih manifestacija. Ostali hoteli kao što su: hotel Holiday, Novotel, Grand, Malak i drugi, posjeduju manje kongresne kapacitete koji su dovoljni za organizaciju manjih događaja. Centar Skenderija tradicionalno je sajmište KS u čijim se prostorima organizuje većina poslovnih sajmova. Centar Skenderija je star objekat koji je potrebno renovirati i dodatno modernizovati. Olimpijska dvorana Zetra također posjeduje kapacitete za održavanje koncerata i sportskih događaja. Zetra, kao i Skenderija zahtijeva značajno investiciono održavanje kako bi ostvarila svoju potpunu funkcionalnost.

1.3.5. Analiza turističkog tržišta Kantona Sarajevo

1.3.5.1. Obilježja turističke ponude

KS ima izuzetne pretpostavke za razvoj svih oblika turizma, što omogućava trajanje turističke sezone tokom cijele godine, ali se potencijal ne koristi na adekvatan način. Stoga je jedno od osnovnih obilježja turizma u kantonu visoko izražena sezonalnost uz kratke boravke turista. Kratki boravci turista su također posljedica megatrendova u turizmu gdje turisti putuju češće tokom godine, ali se zadržavaju kraće. Tako da je i KS destinacija kratkih boravaka (city breaks) od 2-3 noćenja.

Kultura je uvijek na vrhu liste razloga za dolazak u BiH, ali treba napraviti pomak ka organizaciji festivala i manifestacija kao visoko profitabilnih turističkih segmenata (MICE segment ili meetings industry). MICE segment može poboljšati situaciju u turizmu i produžiti sezonu na cijelu godinu. Sarajevo Film Festival odličan je primjer i može poslužiti kao model za organizaciju manifestacija u KS, ali za to je potrebna značajna podrška javnog sektora. Destinacije bogate kulturom, historijom i prirodom i koje su lako dostupne kao što je KS, imaju dobre preduslove za razvoj MICE segmenta koji je u KS nedovoljno razvijen, iako se već nekoliko godina implementiraju projekti investicija u MICE infrastrukturu. Osim kulturnog i MICE segmenata postoji čitav niz oblika turizma koje je moguće i potrebno razvijati – zimski, planinski, outdoor, ruralni, zdravstveni, gastro, sportski, memorijalni, itd. Veliki potencijal za razvoj turizma pruža i dijaspora, ali i digitalni nomadi koji su već Sarajevo prepoznali kao zanimljivo odredište.

Posebno obilježje prostoru daje Sarajevo, kao glavni grad BiH, što daje dodatni impuls razvoju turizma kantona u kontekstu turizma glavnih gradova, a posebno zbog raspoloživosti aerodroma, željezničke insfrastrukture i putne infrastrukture (autoput Vc i tranzitni koridor). Sarajevo je i mjesto olimpijskog nasljeđa, koje se ne valorizuje na adekvatan način.

Iako se bilježi značajan rast turizma u BiH i KS, turistički sektor se suočava s nizom izazova i ograničenja što onemogućava njegovu veću konkurentnost na međunarodnom tržištu. Npr. iako je BiH u periodu od 2008. do 2018. zabilježila drugu najveću stopu rasta na Zapadnom Balkanu u pogledu broja međunarodnih dolazaka, to i dalje čini samo 3,3% ukupnog broja međunarodnih dolazaka u regiji. Sektor turizma je 2019. činio 2,8% BDP-a BiH i bio zaslužan za 3,2% ukupnog broja radnih mjesta u državi, što je ispod prosjeka za ekonomije Zapadnog Balkana. Veća ograničenja koja koče konkurentnost turizma su ta što vlasti na različitim nivoima nedovoljno podržavaju razvoj turizma, što je slaba vidljivost BiH kao turističke destinacije na globalnom tržištu, neujednačen kvalitet i standardi turističkih proizvoda i usluga, nedovoljna turistička infrastruktura, a nedostaje i kvalifikovane i stručne radne snage. Može se također konstatovati da je razvoj turizma uglavnom povezan sa inicijativama privatnog sektora uz nisku uključenost javnog sektora.

Nadležnost za turizam u BiH leži na entitetima i Brčko distriktu, što znači da je svaki entitet usvojio vlastitu turističku strategiju, zakone i regulativu i uspostavio upravnu strukturu na nivou entiteta. Upravljanje i koordinacija na državnom nivou osigurani su u Radnoj grupi formiranoj pri MVTEO-u. Dok su u RS-u institucionalne postavke i sistem upravljanja u turizmu slične uobičajenoj praksi u mnogim drugim državama, FBiH ima izrazito složen sistem upravljanja i institucionalne postavke, što znatno otežava efektivno strateško planiranje i sveukupno upravljanje razvojem turizma. Za razliku od npr. Slovenije i Hrvatske, za BiH se može reći da nema jedinstven brend i marketing na državnom nivou. U FBiH se brendiranje i marketing vrši nesistemski i zasebno na nivou kantona ili čak turističkih destinacija. Nepostojanje objedinjene strategije brendiranja i marketinga na nivou BiH ograničava i vidljivost KS kao turističke destinacije na međunarodnim tržištima.

Veliki problem za razvoj turizma i kreiranje turističkih politika se odnosi na nepouzdane statistike turizma, kao i visoko prisustvo sive ekonomije.

Jedan od glavnih izazova u BiH je i nedostatak strateškog pristupa razvoju turizma u turističkim destinacijama, što ugrožava konkurentnost turističkih destinacija i privatnih biznisa. Upravljanje turističkim destinacijama još uvijek je u povojima. Destinacijama nedostaje praksa kojom bi se uspostavila saradnja između pružalaca turističkih usluga i olakšao razvoj novih, inovativnih i unikatnih turističkih doživljaja za razne ciljne grupe turista i razna ciljna tržišta, kao što npr. rade Zagreb i Ljubljana.

Slabo razvijena infrastruktura u BiH, posebno putna, otežava razvoj turizma u manje pristupačnim područjima koja predstavljaju atraktivne lokacije za turizam. Razvoj infrastrukture, posebno koridora autoputa Vc, svakako će ubrzati razvoj turizma. Ulazak poznatih turističkih brendova kroz franšizno poslovanje – kao što su: hotelski brendovi (Marriott, Accorr, itd.), rent-a-car agencije, brze hrane i dr., poboljšali su imidž BiH među stranim turistima. Nedovoljan je i broj direktnih letova ka emitivnim tržištima, kao i low-cost prevoznika.

Unapređenje poslovnog okruženja povećalo bi nivo aktivnosti i unapređenje preduzetništva, što je vrlo važno za male biznise koji su pod uticajem sezonalnosti i lokalnog opsega poslovanja. Neki od problema koje bi trebalo riješiti vezani su za regulaciju rada turističkih vodiča, prevoz, krakoročno iznajmljivanje objekata (posebno putem digitalnih platformi), seoskih domaćinstava, itd. Javni sektor mora kreirati efikasan okvir za razvoj biznisa i turizma, odnosno *business enabling environment i tourism enabling environment*.

Pravci u kojima se može i treba razvijati turizam u BiH i KS se odnose na povećanje broja dolazaka turista, produženje dužine boravka, ali i povećanja turističke potrošnje na destinaciji.

U ovom kontekstu postoji niz izazova koji utiču na konkurentnost turističke privrede u BiH i KS. Skoro svi problemi i izazovi sa kojima se suočava turizam u BiH se reflektuju i na razvoj turizma u KS.

Situaciju u razvoju turizma u BiH najbolje opisuje T&T (Travel & Tourism) indeks Svjetskog ekonomskog foruma, tako da se mnogi indikatori ovog indeksa mogu koristiti kao osnova za planiranje turističkih politika u KS.

T&T indeks je složeni indeks koji inkorporira pet subindeksa i 17 stubova koji se ocjenjuju ocjenama od 1 (najlošije) do 7 (najbolje):

- Poticajno okruženje:
- Infrastruktura:

- Poslovno okruženje,
- Sigurnost,
- Zdravlje i higijena,
- Ljudski resursi i tržište rada,
- ICT pismenost,

- T&T Politika i uvjeti koji je omogućavaju:
  - Prioritetizacija T&T,
  - Međunarodna otvorenost,
  - Cjenovna kompetitivnost,
  - Aerdromska infrastruktura,
  - Kopnena i lučka infrastruktura,
  - Infrastruktura za turističke usluge
- T&T Demand Drivers:
  - Prirodni resursi,
  - Kulturni resursi,
  - Resursi koji nisu vezani za slobodno vrijeme
- T&T Održivost:
  - Okolišna održivost,
  - Socioekonomska otpornost i uvjeti,
  - T&T Pritisak i utjecaj potražnje.

Naredna tabela pokazuje poziciju BiH i države regije prema Travel&Tourism (T&T) indeksu Svjetskog ekonomskog foruma za 2019. i 2021. godine. Vidi se da je BiH slabije pozicionirana u odnosu na države regije.

Tabela 15. Pozicija BiH i država regije prema T&T indeksu

Država	Rang u 2019. (od 140 zemalja)	Rang u 2021. (od 117 zemalja)
Hrvatska	27	46
Slovenija	36	39
Crna Gora	67	67
Srbija	83	70
Albanija	86	72
Sjeverna Makedonija	101	87
Bosna i Hercegovina	105	95

Izvor: World Economic Forum, 2022

Naredne tabele prikazuju vrijednosti subindeksa i stubova za države regije u 2021. godini. Očito je da BiH značajno zaostaje za državama regije u kontekstu razvoja poslovnog okruženja, prioritizacije turizma, infrastrukture, kao i razvoja tražnje i održivosti.

Tabela 16. Vrijednosti subindeksa i stubova za države regije

Subindex/pillar	Bosnia and Herzegovina	Slovenia	Croatia	Montenegro	Serbia	Albania	North Macedonia
Enabling Environment	4,3	5,2	4,9	4,8	4,9	4,7	4,4
Business Environment	3,0	4,0	3,2	3,7	3,8	3,8	3,2
Safety and Security	5,4	6,3	6,0	5,7	5,7	5,6	5,4
Health and Hygiene	4,9	5,6	5,8	5,3	5,6	4,7	5,2
Human Resources and Labour Market	3,5	4,6	4,1	4,3	4,2	4,7	3,7
ICT Readiness	4,6	5,6	5,5	5,1	5,1	4,7	4,7
Travel and Tourism Policy and Enabling Conditions	3,8	4,8	4,4	4,3	4,2	4,3	4,0
Prioritization of Travel & Tourism	3,3	5,1	4,3	4,6	3,2	4,6	3,2

International Openness	2,6	4,8	4,7	3,4	4,1	3,1	3,2
Price competitiveness	5,4	4,6	4,3	5,0	5,3	5,3	5,7
Infrastructure subindex	2,8	4,0	4,5	3,9	3,5	3,2	3,0
Air Transport Infrastructure	2,2	2,1	3,2	2,6	3,2	2,7	2,4
Ground and Port Infrastructure	2,8	4,9	4,1	3,5	3,7	3,3	3,0
Tourist Service Infrastructure	3,5	4,9	6,4	5,7	3,6	3,8	3,4
Travel and Tourism Demand Drivers	1,7	2,2	2,7	1,5	1,8	1,8	1,7
Natural Resources	1,7	2,5	3,6	1,8	1,6	2,1	1,8
Cultural Resources	1,8	2,3	2,8	1,5	2,1	1,8	1,8
Non-Leisure Resources	1,6	1,7	1,9	1,2	1,9	1,6	1,4
Travel and Tourism Sustainability	3,7	4,6	4,1	4,2	4,0	4,2	3,7
Environmental Sustainability	3,5	4,8	4,5	4,0	3,8	4,4	3,7
Socioeconomic Resilience & Conditions	4,4	6,0	5,1	4,5	4,4	4,7	4,2
T&T Demand Pressure & Impact	3,3	3,1	2,8	4,0	3,7	3,4	3,3

Izvor: World Economic Forum, 2022

Naredna tabela pokazuje uporedne podatke o efektima razvoja turizma za 2018. godinu, gdje se vidi da su efekti turizma značajno niži nego u Hrvatskoj i Sloveniji.

Tabela 17. Uporedni podaci o efektima razvoja turizma

	BiH	Hrvatska	Slovenija	Sjeverna Makedonija
Stanovništvo (u milionima)	3,5	4,1	2,1	2,1
Nominalni GDP (u milijardama USD)	20,50	63,40	58,00	13,20
Površina u km2	51.197	56.542	20.273	26.713
Broj međunarodnih dolazaka (u milionima)	1,10	17,60	4,80	0,75
Direktno učešće turizma u GDP (nominalno u milijardama USD)	0,54	6,69	1,89	0,25
Direktno učešće turizma u GDP (%)	2,76	10,93	3,44	1,96
Ukupno učešće turizma u GDP (nominalno u milijardama USD)	2,00	15,24	6,75	0,91
Ukupno učešće turizma u GDP (u %)	10,20	24,92	12,29	7,21
Direktno učešće turizma u zapošljavanju (u hiljadama zaposlenih)	25,69	140,88	34.19	13,50
Direktno učešće turizma u zapošljavanju (% ukupnog zapošljavanja)	3,21	10,04	3,94	1,79
Ukupno učešće turizma u zapošljavanju (u hiljadama zaposlenih)	96,56	323,96	112,82	51,41
Ukupno učešće turizma u zapošljavanju (% ukupnog zapošljavanja)	12,03	23,26	12,82	6,79
Interna T&T potrošnja (nominalno u milijardama USD)	1,58	14,73	5,07	0,70
Interna T&T potrošnja (%)	5,19	16,04	5,24	3,23
Prosječna potrošnja po dolasku međunarodnog turista (u hiljadama USD)	0,99	12,59	3,37	0,38
Potrošnja domaćih turista (u hiljadama USD)	0,58	2,12	1,69	0,31

Izvor: World Travel & Tourism Council – WTTC, 2019

Smještajni kapaciteti. Turizam se sastoji od različitih interesnih grupa koje posluju u različitim industrijama (smještaj, prevoz, atrakcije, hrana i piće, maloprodaja, itd.). Sve navedene interesne grupe čine destinacijski lanac vrijednosti ili turistički lanac vrijednosti koji obuhvata međusobno povezane aktivnosti koje se odvijaju na istoj destinaciji i dodaju vrijednost turističkom iskustvu. Turistički lanac vrijednosti se smože raščlaniti na podgrupe primarnih i podupirućih aktivnosti koje doprinose stvaranju cjelokupnog turističkog iskustva unutar destinacije. U tom kontekstu, turistička ponuda se može posmatrati kroz elemente destinacijskog lanca vrijednosti. Ključne komponente turističkog lanca vrijednosti su: Organizacija i booking putovanja, prevoz, smještaj, hrana i piće, rukotvorine, turistički resursi i atrakcije, izleti, ekskurzije i ture, usluge podrške.

Komponente destinacijskog lanca se mogu podijeliti u tri kategorije:

- Turističke atrakcije: obilježja turističke destinacije koja svojim karakteristikama privlače tj. motivišu turiste da posjete određeno turističko područje. Turističke atrakcije uključuju prirodne turističke resurse (klimatske geomorfološke, hidrografske, biogeografske, pejzažne) i društvene turističke resurse (kulturno-historijske, etnosocijalne, umjetničke, manifestacijske i ambijentalne).
- Turistička suprastruktura: ugostiteljski objekti kao i galerije, izložbeni, kongresni i zabavni objekti koji su u neposrednoj vezi sa ugostiteljskim objektima i objektima sportsko rekreativnog sadržaja ili sa njima čine jedinstvenu cjelinu;
- Turistička infrastruktura: objekti za odmor i predah, informisanje, snabdijevanje, rekreaciju, edukaciju i zabavu turista, i to: skijališta, kupališta i plaže, tematski i zabavni parkovi, turistički informativni centri, centri za prihvat turista i posjetilaca, odmorišta pored puteva, objekti nautičkog turizma, tereni za golf, tenis tereni, otvoreni i zatvoreni objekti sportske rekreacije, male vještačke akumulacije sa kupalištem, bazeni za kupanje, velnes objekti, zabavno rekreativne staze i putevi (trim staze, staze zdravlja, vidikovci, panoramski putevi, biciklističke staze, pješačke staze, staze za motorne sanke i slično), uređene obale rijeka i jezera, objekti za posmatranje prirodnih rijekosti, objekti za predah i kraće zadržavanje turista, objekti za avanturističke aktivnosti i drugo.

S obzirom da su prirodni resursi kao turističke atrakcije elaborirane u poglavlju 2.2.3.2. Geografska, saobraćajna, infrastrukturna i prostorna obilježja Kantona Sarajevo, a turistička suprastruktura i infrastruktura u poglavljima 2.2.3.3. Pregled, analiza stanja i evaluacija postojeće turističko-resursne osnove Kantona Sarajevo i 2.2.3.4. Analiza turističke infrastrukture Kantona Sarajevo, u ovom dijelu je dat pregled smještajnih objekata odnosno smještaja kao komponente turističkog lanca vrijednosti Kantona Sarajevo.

Prema podacima Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, u decembru 2022., na području Kantona Sarajevo registrovano je ukupno 128 poslovnih jedinica (hoteli, moteli, domaćinstva, pansioni i ostala prenoćišta) sa smještajnim kapacitetima (vidjeti Prilog). Smještajna ponuda dominantno je vezana za Grad Sarajevo u kojem se nalazi 68% smještajnih kapaciteta Kantona Sarajevo. Posmatrajući osam kantonalnih općina, broj poslovnih jedinica u 2022. se kreće od 5 - 47. Najviše poslovnih jedinica je u općinama Stari Grad (36,7%), Ilidža (20,7%) i Centar (18%). Najmanji broj poslovnih jedinica sa smještajnim kapacitetima je u Vogošći, Trnovu i Hadžićima (3,9%). Smještajni kapaciteti raspolažu sa 5.268 soba, od čega je 55% raspoloživo u smještajnim kapacitetima na području Grada Sarajeva. Posmatrajući osam kantonalnih općina, najveći broj soba je na općini Ilidža, 1.882, čije je učešće u ukupnom broju soba Kantona Sarajevo 36,5%. Najmanje soba je u općini Vogošća, 102, odnosno učešće od 1,9. U smještajnim kapacitetima ima 13.097 ležaja, od čega se 58% nalazi u smještajnim objektima na području Grada Sarajevo. Posebno je

potrebno istaći broj ležajeva dostupnih u smještajnim kapacitetima na području općine Ilidža, koji čine jednu četvrtinu ukupnog broja ležajeva u Kantonu Sarajevo.

Tabela 18. Dolasci turista u Kantonu Sarajevo prema vrstama objekata

Vrsta objekta	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Stopa rast	Indeks
Hoteli i sličan smještaj	306.045	287.306	340.835	374.494	446.806	530.239	632.716	132.107	330.876	551.295	6,8	180,1
Odmarališta i slični objekti	4.589	7.787	14.917	18.894	21.871	25.439	27.172	3.671	5.846	12.542	11,8	273,3
Kampovi i prostor za kampovanje	6.692	5.130	5.085	5.243	5.536	8.689	7.541	526	2.648	4.765	-3,7	71,2
Ostali smještaj	1.147	1.096	3.444	9.990	8.284	5.852	327	0	0	0	-100,0	0,0
Ukupno	318.473	301.319	364.281	408.621	482.497	570.219	667.756	136.304	339.370	568.602	6,7	178,5

Izvor: Zavod za planiranje Kantona Sarajevo Stopa rasta 2013/2022, indeks 2022/2013

Najveći broj dolazaka u 2022. godini prema vrsti smještajnog objekta bio je u hotelima i sličnom smještaju (551.295), što predstavlja učešće od 97% u ukupnim dolascima u sve vrste smještajnih objekata u KS. U periodu od 2013. do 2022. godini, smještaj u hotelima i sličnom smještaju rastao je po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,8%. Takođe, u navedenom periodu rastao je broj dolazaka u odmarališta i sličan smještaj po prosječnoj godišnjoj stopi rasta od 11.8%. Međutim, u istom periodu smanjen je broj dolazaka u kampove i prostor za kampovanje za 3.7%.

Tabela 19. Noćenja turista u Kantonu Sarajevo prema vrstama objekata

Vrsta objekta	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Stopa rast	Indeks
Hoteli i sličan smještaj	595.807	552.528	646.218	750.189	886.049	1.024.832	1.229.479	263.391	773.023	1.139.641	7,5	191,3
Odmarališta i slični objekti	9.023	16.614	31.350	42.263	49.804	58.014	63.144	10.416	20.148	40.106	18,0	444,5
Kampovi i prostor za kampovanje	11.534	8.341	8.276	12.139	12.486	16.024	15.817	1.166	7.675	11.325	-0,2	98,2
Ostali smještaj	2.343	2.070	7.164	22.570	19.031	13.161	673	0	0	0	-100,0	0,0
Ukupno	618.707	579.553	693.008	827.161	967.370	1.112.031	1.309.113	274.973	800.846	1.191.072	7.5	192,5

Napomena: stopa rasta 2022/2013, indeks 2022/2013

Takođe, najveći broj noćenja u 2022. godini prema vrsti smještajnog objekta bio je u hotelima i sličnom smještaju (1.139.641), što predstavlja učešće od 96% u ukupnim noćenjima u svim smještajnim objektima u KS. U periodu od 2013. do 2022. godini, broj noćenja u hotelima i sličnim smještajnim objektima rastao je po prosječnoj godišnjoj stopi 05 7,5%. Najveći rast zabilježio je broj noćenja u odmaralištima i sličnim objektima, koji je u periodu 2013–2022. godini rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od 18%.

U pogledu iskorištenosti smještajnih kapaciteta, tokom 2022. godine iskorištenost kapaciteta (odnos broja noćenja i smještajnih kapaciteta tokom jedne godine) u KS iznosila je 24,9%. Na području općine Hadžići najviše je iskorištenih kapaciteta, 40,2% u 2022. godini, a najmanje u općini Vogošća 4,9%.

Tabela 20. Iskorištenost smještajnih kapaciteta u Kantonu Sarajevo

Općina	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Stopa rasta 22/13
Stari Grad	32,4	34,1	28,6	26,0	25,9	28,6	28,9	9,7	20,8	28,1	-1,6
Centar	24,6	19,9	34,5	25,5	32,9	25,5	30,7	7,8	23,7	32,4	3,1
Novo Sarajevo	31,8	27,0	31,5	29,3	28,3	31,8	23,9	5,4	18,0	16,7	-6,9
Novi Grad	18,2	18,4	16,3	16,3	12,7	12,5	21,9	4,5	11,2	19,6	0,8
Grad Sarajevo	28,1	26,4	28,4	25,0	26,3	25,6	27,7	7,4	19,9	26,4	-0,7
Ilidža	34,4	31,0	36,7	17,4	18,2	23,4	25,7	6,0	15,9	24,6	-3,6
Vogošća	16,5	48,5	19,2	19,8	23,4	20,2	11,4	4,7	5,3	4,9	-12,7

Hadžići			6,3	7,6	2,3	16,8	28,2	13,9	36,6	40,2	
Trnovo	19,7	11,1	18,1	13,7	21,3	15,0	17,9	7,9	6,9	6,5	-11,6
Kanton Sarajevo	29,7	28,1	29,9	21,3	22,4	24,3	26,5	6,9	18,0	24,9	-1,9

Izvor: Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo Napomena: Nema podataka za Općinu Ilijaš

Kao rezultat smanjenja međunarodnih turističkih kretanja tokom pandemije COVID-19, iskorištenost smještajnih kapaciteta u Kantonu Sarajevo je dostigla najniži nivo tokom 2020. godini (6.9%). Međutim, tokom 2022. godine, usljed povećanja međunarodnih turističkih kretanja, stepen iskorištenosti kapaciteta gotovo je dostigao iskorištenost kapaciteta u predpandemijskoj godini.

Iskorištenost kapaciteta (odnos broja noćenja i smještajnih kapaciteta u toku jedne godine) u KS u 2022. godini iznosila je 24,9%. Iskorištenost kapaciteta 2014. godini bila je 28,1%. Prosječna iskorištenost kapaciteta je daleko ispod stepena korištenja kapaciteta u EU koja je prema podacima Eurostata, 2019. godini iznosila 40,1%.

Podaci o iskorištenosti smještajnih kapaciteta u KS imaju nekoliko implikacija i pitanja:

- Ako je nivo korištenja kapaciteta na tako niskom nivou, onda je ulaganje u smještajne kapacitete koje je očito posljednjih godina neracionalno i dugoročno neisplativo.
- Ako je nivo korištenja kapaciteta na tako niskom nivou, a ne dolazi do gašenja objekata, očito je da postoji značajna zona sive ekonomije.
- Ako je nivo korištenja kapaciteta na tako niskom nivou, onda će dugoročno doći do izražene konkurencije cijenama, nelojalne konkurencije i snižavanja cijena smještaja.

Obzirom da postoje razlike u pokazateljima Zavoda za planiranje razvoja KS i Turističke zajednice KS o broju smještajnih kapaciteta, u nastavku su predstavljeni smještajni kapaciteti KS prema podacima Turističke zajednice KS. Odstupanja nisu značajna i rezultat su korištene metodologije za prikupljanje podataka. Odstupanja ne utiču na razumijevanje trendova i situacije u turizmu KS.

Prema podacima Turističke zajednice KS, broj smještajnih objekata U KS u 2022. godini iznosi 656, što je za 28,1% više u odnosu na predpandemijsku 2019. godinu. Ukupan broj soba iznosi 7.172 i veći je za 11,4%, dok je ukupan broj kreveta 15.444 i veći je za 5,7% u odnosu na 2019.

U pogledu broja smještajnih objekata, dominantan je udio ostalog smještaja – 72,4% (apartmani, studentski apartmani, kuće, sobe, seoska domaćinstva). Međutim, posmatrano po veličini smještajnih kapaciteta, mjereno brojem soba i brojem kreveta, dominantni su kapaciteti hotela i sličnog smještaja. Tokom 2022. godine, hoteli i sličan smještaj činili su 74% ukupnih smještajnih kapaciteta (mjereno brojem kreveta) KS. U periodu 2019–2022. godina, zabilježeno je smanjenje broja hostela za 41,7%,, dok je broj prenoćišta zabilježio značajan rast. Takođe, u periodu 2019–2022. godini, zabilježeno je povećanje broja objekata, soba i ležajeva unutar kategorije ostali smještaj – porast broja objekata za 8,9%, broja soba za 3,9% i broja kreveta za 3,4%. Ipak, smještajni kapaciteti, mjereni brojem kreveta, kategorije ostali smještaj čini 18% ukupnih smještajnih kapaciteta KS., što je četiri puta manje od smještajnih kapaciteta kategorije – hoteli i sličan smještaj.

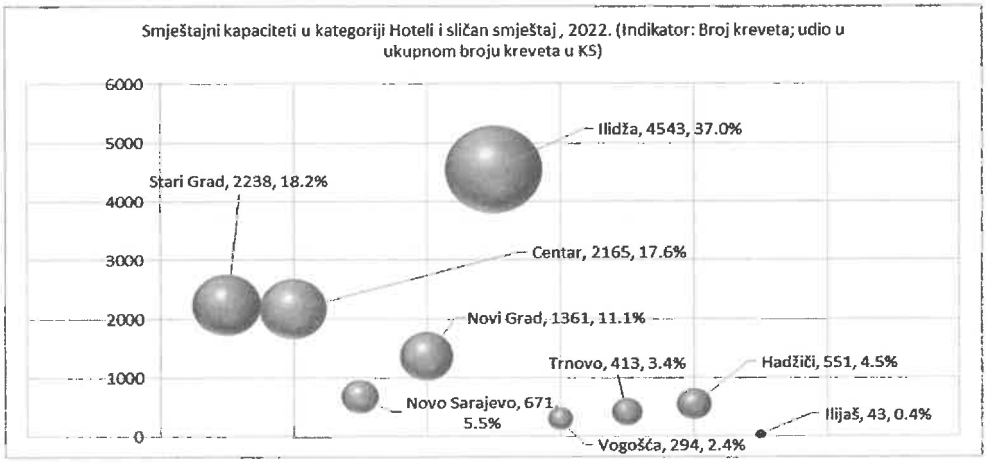
Tabela 21. Struktura smještajnih kapaciteta u Kantonu Sarajevo

	2019.			2022.		
	Objekti	Sobe	Kreveti	Objekti	Sobe	Kreveti
Hoteli i sl. smještaj	122	5.435	11.589	127	5.573	12.279
Udio	23.8%	80.1%	75.0%	19.4%	77.7%	74.0%
Hoteli	88	4.811	9.841	86	4.743	9.843
Apart hoteli	5	207	624	4	182	592
Hoteli baština	12	131	286	13	142	308
Moteli	7	84	192	9	102	232
Pansioni	6	64	163	6	62	170
Turistički ap.	1	35	90	5	221	704
Turistička naselja	3	103	393	4	121	430
Druge vrste obj. za smještaj	38	357	951	54	443	1.325
Udio	7.4%	5.3%	6.2%	8.2%	6.2%	8.0%
Hosteli	36	288	734	21	132	509
Prenoćišta	2	69	217	31	242	599
Učenički ili studentski dom				2	69	217
Ostali smještaj	327	827	2.261	475	1.156	2.987
Udio	63.9%	12.2%	14.6%	72.4%	16.1%	18.0%
Apartmani, stu. ap.,sobe, kuće, kamp u dom.	326	825	2.255	471	1.148	2.969
Seosko dom.	1	2	6	4	8	18
UKUPNO	512	6.784	15.444	656	7.172	16.591

Izvor: Turistička zajednica KS, 2023.

U pogledu prostornog rasporeda hotela I sličnog smještaja, mjereno brojem kreveta, više od dvije trećine dostupnih kreveta u kategoriji hoteli I sličan smještaj nalazi se na području općine Ilidža (37%), općine Stari Grad (18,2%) te općine Centar (17,6%). Četiri općine KS - Hadžići, Ilijaš, Trnovo i Vogošća čine tek jednu desetinu ukupnog broja dostupnih kreveta u hotelima i sličnom smještaju.

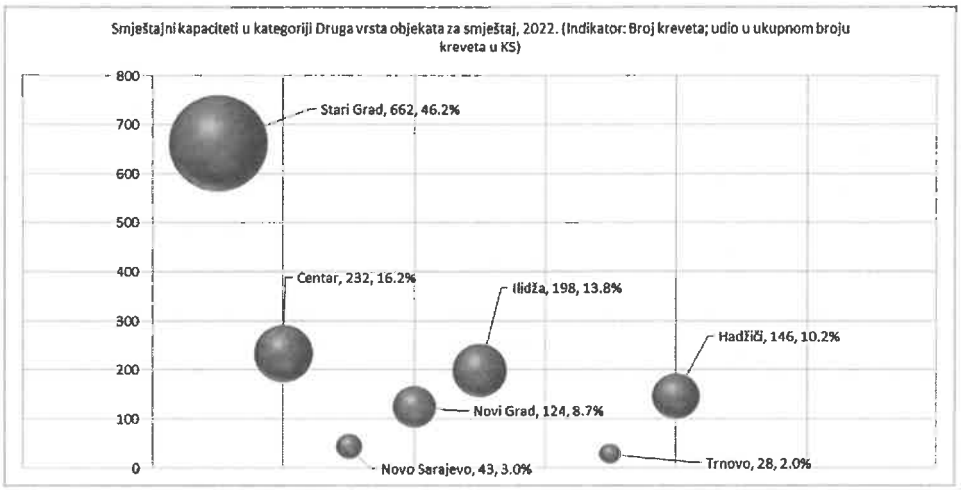
Slika 22. Smještajni kapaciteti u kategoriji Hoteli i sličan smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS)

Izvor: Turistička zajednica KS, 2023.

Kada se analiziraju smještajni kapaciteti unutar kategorije Druge vrste objekata za smještaj (hosteli, prenoćište studenti/đački domovi), na području Stari Grad se nalazi oko 46,2% ukupnog broja dostupnih kreveta u ovoj vrsti smještajnih objekata.

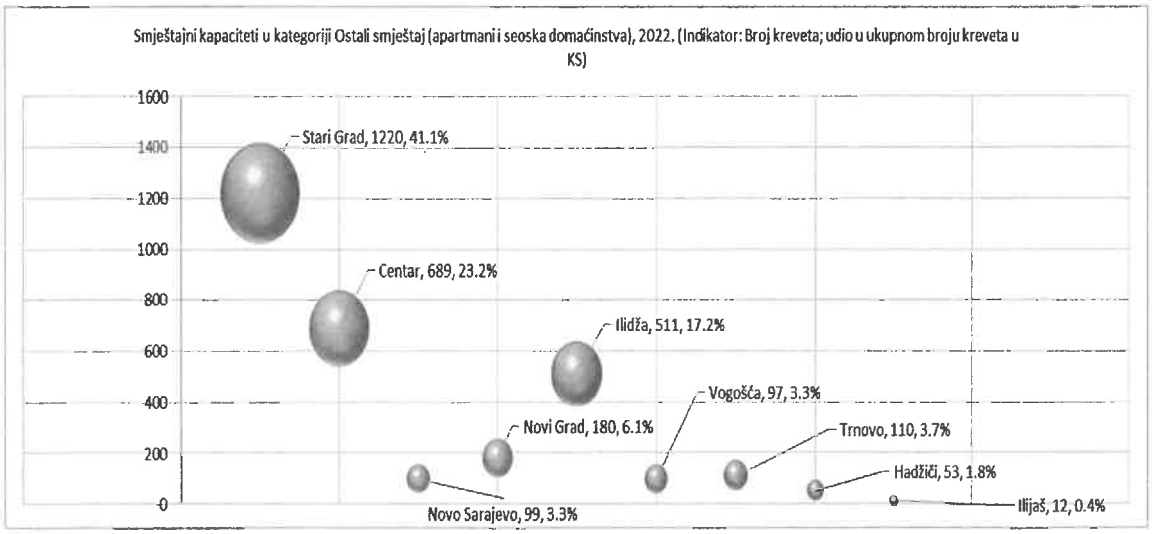
Slika 23. Smještajni kapaciteti u kategoriji Druga vrsta objekata za smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS)

Izvor: Turistička zajednica KS, 2023.

Također, analiza smještajnih kapaciteta u kategoriji Ostali smještaj (apartmani i seoska domaćinstva), ukazuje na visoku koncentraciju kapaciteta ove vrste smještaja u općinama Stari Grad (41%), Centar (23%), te Ilidža (17%). Kapaciteti smještaja u apartmanima i seoskim domaćinstvima u općinama Hadžići, Trnovo, Ilijaš i Vogošća, čine tek 9% ukupnog broja raspoloživih kreveta u ovoj vrsti smještajnih objekata za turiste.

Slika 24. Smještajni kapaciteti u kategoriji Ostali smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS)

Izvor: Turistička zajednica KS

1.3.5.2. Obilježja turističke potražnje Kantona Sarajevo

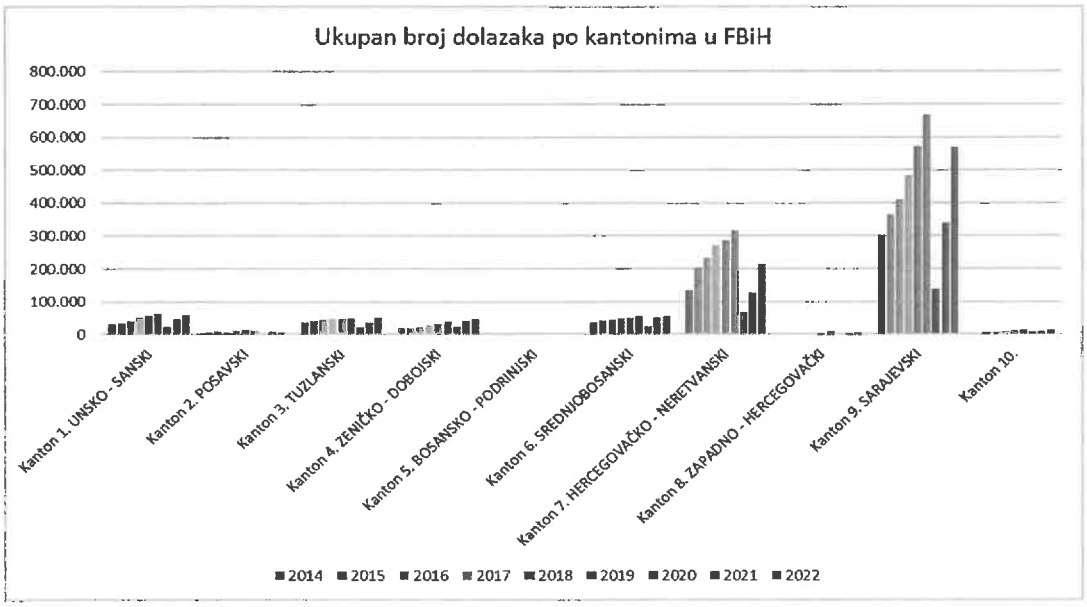
U nastavku će biti prikazani i diskutovani osnovni pokazatelji o turističkim kretanjima u Kantonu Sarajevo, a u prilogu dokumenta se nalazi detaljan prikaz svih turističkih pokazatelja KS. Kako je i u Strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godina navedeno, postoje razlike u pokazateljima Federalnog zavoda za statistiku i Turističke zajednice KS o turističkom saobraćaju u KS. Odstupanja nisu značajna i rezultat su korištene metodologije za prikupljanje podataka i ne utiču na razumijevanje trendova i situacije u turizmu KS. Stoga će u nastavku biti prikazani i diskutovani pokazatelji pribavljeni putem Federalnog zavoda za statistiku.

U svakom slučaju, turističke statistike u Bosni i Hercegovini (BiH), tako i u KS, treba uzeti sa rezervom zbog prisustva sive ekonomije u turizmu i neevidentiranja turista zbog izbjegavanja plaćanja boravišne takse, ali podaci se mogu smatrati dovoljno pouzdanim za ilustraciju trendova u turizmu. Pretpostavka autora je da je broj dolazaka turista sigurno značajno veći, ali da broj noćenja nije značajno duži.

KS je centar i generator turističkih kretanja u Federaciji BiH (FBiH) i BiH, te u 2022. godini čini: 55,5% dolazaka i 55,1% noćenja u FBiH i 38,8% dolazaka i 37.3% noćenja u BiH.

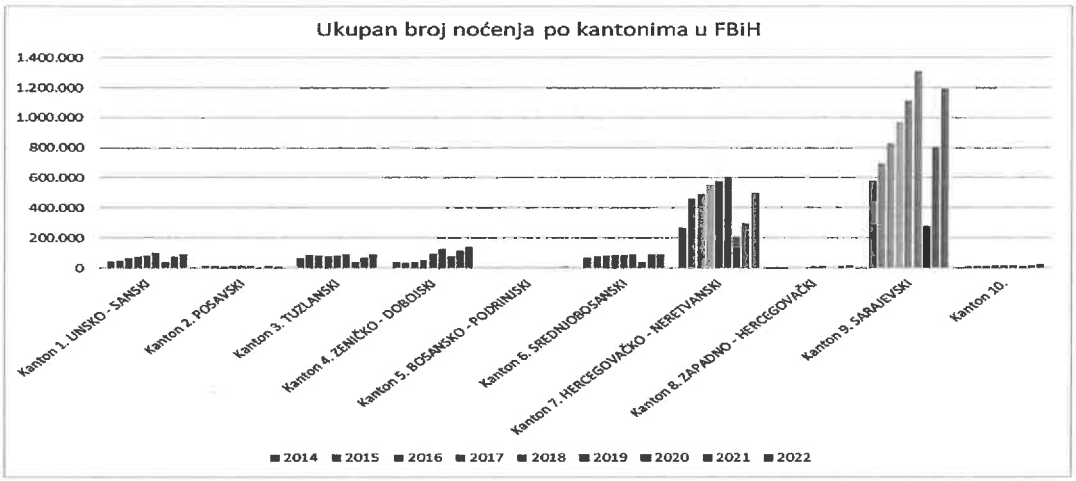
Ilustracije radi, KS i Hercegovačko-neretvanski kanton zajedno čine 76,6% dolazaka u FBiH i 53,6% u BiH, te 78,2% noćenja u FBiH i 52,9% u BiH. Ovo ukazuje na visoku koncentraciju turističkih aktivnosti u FBiH i BiH na ograničeni broj destinacija.

Slika 25. Ukupan broj dolazaka po kantonima u FBiH, 2014-2022.

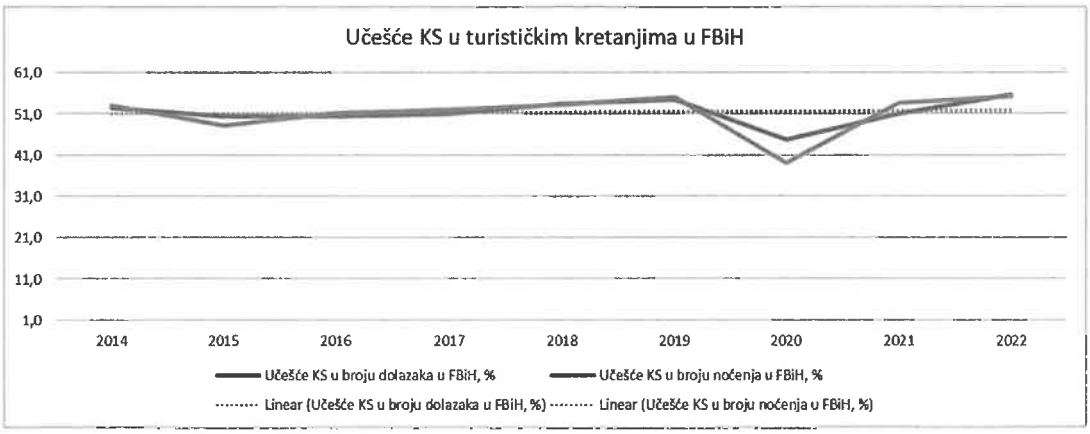
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 26. Ukupan broj noćenja po kantonima u FBiH, 2014-2022.

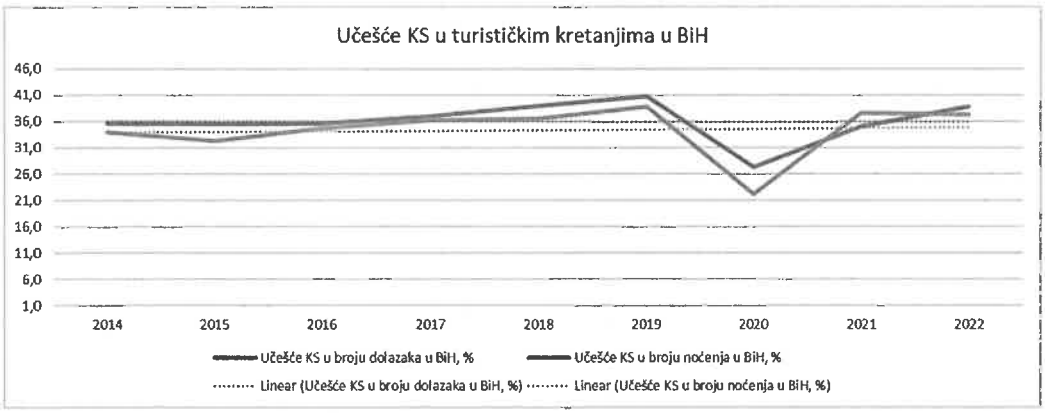
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 27. Učešće Kantona Sarajevo u turističkim kretanjima u FBiH, 2014-2022.

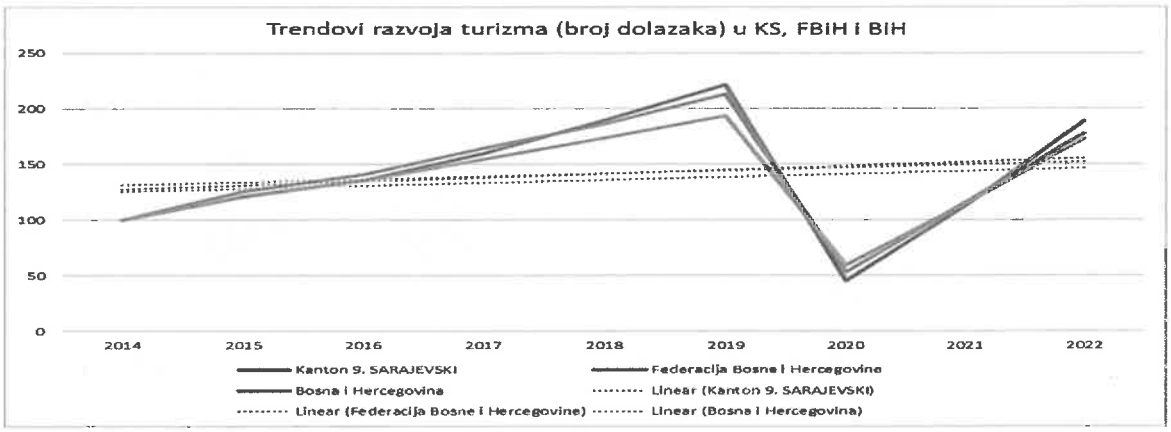
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 28. Učešće Kantona Sarajevo u turističkim kretanjima u BiH, 2014-2022.

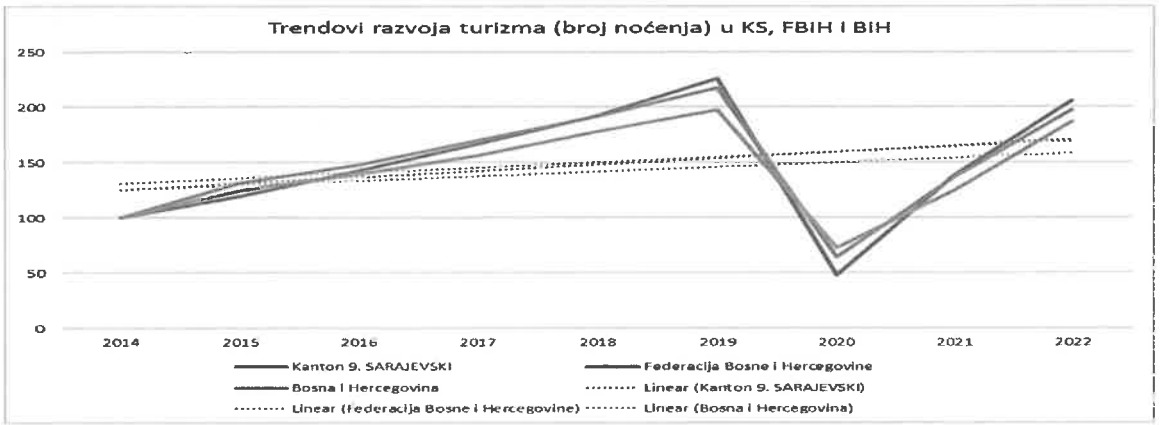
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 29. Trendovi razvoja turizma (broj dolazaka) u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 30. Trendovi razvoja turizma (broj noćenja) u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Koncentraciju turističkih aktivnosti, KS u odnosu na BiH, ilustruju i podaci Booking.com gdje se vidi da se u KS nalazi 28,2% svih smještajnih objekata BiH, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 22. Smještajne jedinice Kanton Sarajevo i BiH

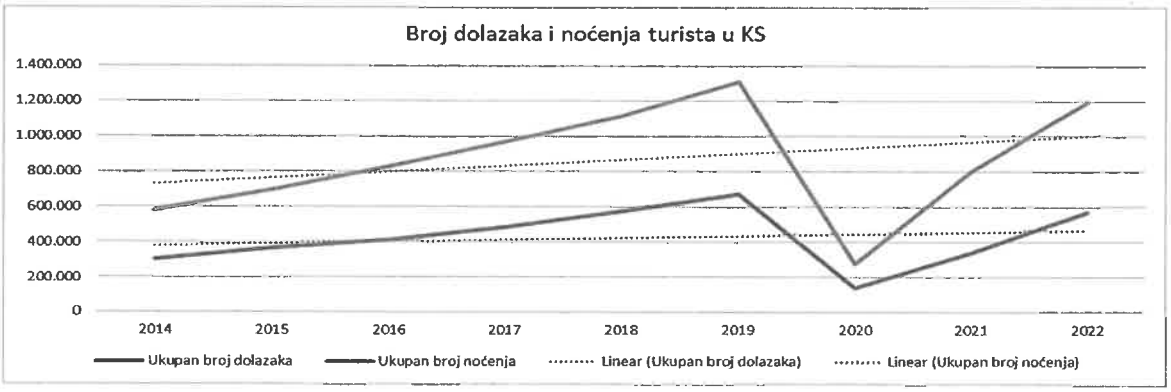
Vrsta smještajnih objekata	KS	BiH	% KS u BiH
Apartments	2.065	6.663	31,0
Vacation Homes	127	784	16,2
Villas	217	634	34,2
Guesthouses	103	492	20,9
Hotels	114	476	23,9
Bed and Breakfast	17	118	14,4
Motels	10	100	10,0
Chalets	10	93	10,8
Hostels	23	76	30,3
Homestays	13	52	25,0
Campgrounds	1	30	3,3
Lodges	2	20	10,0

Country Houses	1	19	5,3
Resorts	3	13	23,1
Resort Villages	1	11	9,1
Farm Stays		7	0,0
Luxury Tents	2	4	50,0
Capsule Hotels		2	0,0
Love Hotels		1	0,0
Ukupno	2.709	9.595	28,2

Izvor: Booking.com, 2023

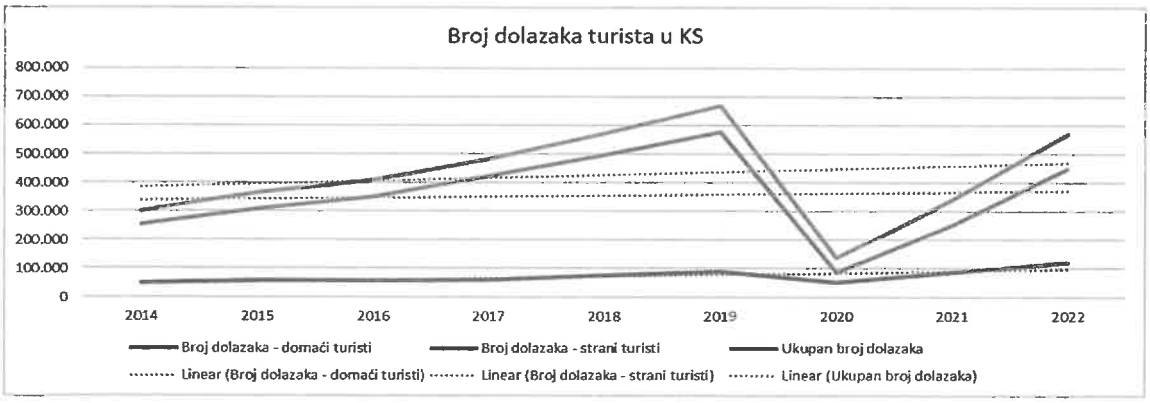
Ukoliko se izuzme period pandemije COVID-19, broj dolazaka i noćenja turista u KS kontinuirano raste. U odnosu na 2014. godini broj dolazaka turista u 2022. godini je veći za 89%, a broj noćenja je veći za 106%. Stope rasta za isti period su veće u odnosu i na FBiH (78% više dolazaka i 98% noćenja) i BiH (73% više dolazaka i 87% noćenja). 2019. godina se može smatrati rekordnom u smislu broja dolazaka i noćenja (667.756 i 1.309.113). U 2022. godini je ostvareno 568.602 dolazaka i 1.191.072 noćenja u KS. U 2022. godini je došlo do značajnog oporavka u turističkom sektoru KS, tako da je broj dolazaka na nivou od 85%, a broj noćenja na nivou od 91% u odnosu na 2019. godinu.

Slika 31. Broj dolazaka i noćenja turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

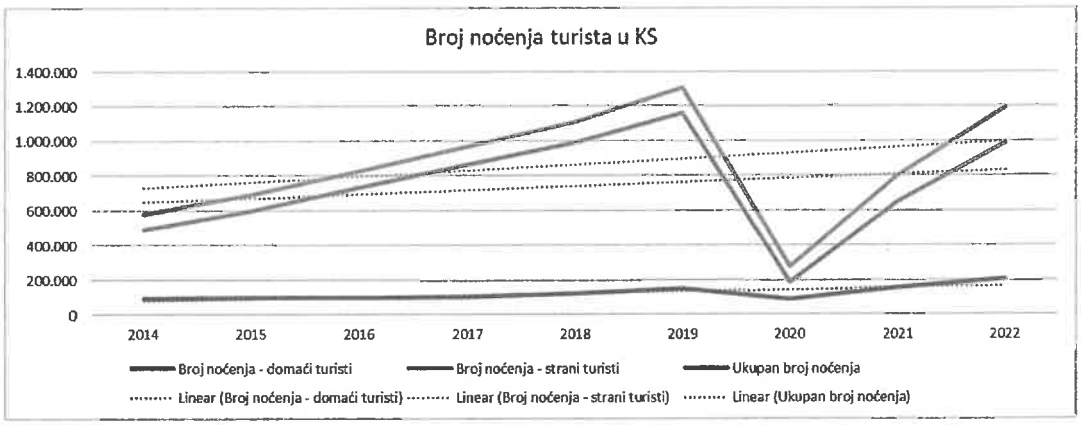
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 32. Broj dolazaka turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

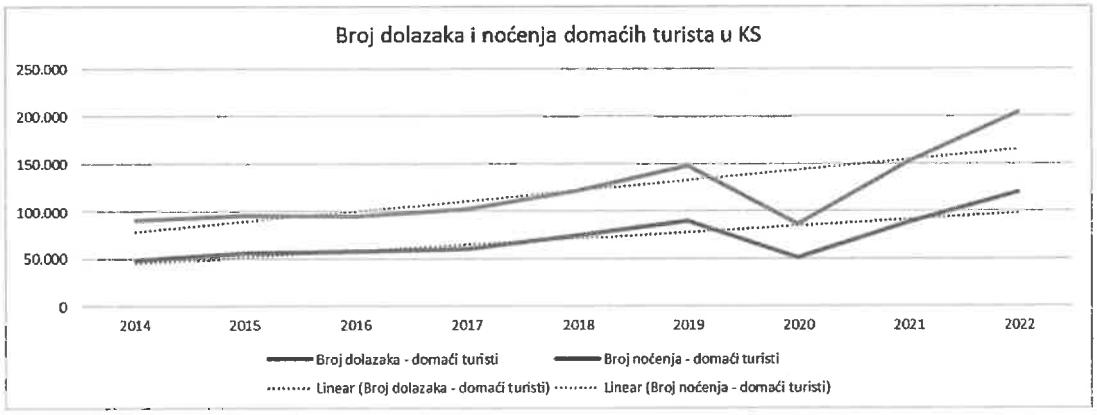
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 33. Broj noćenja turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

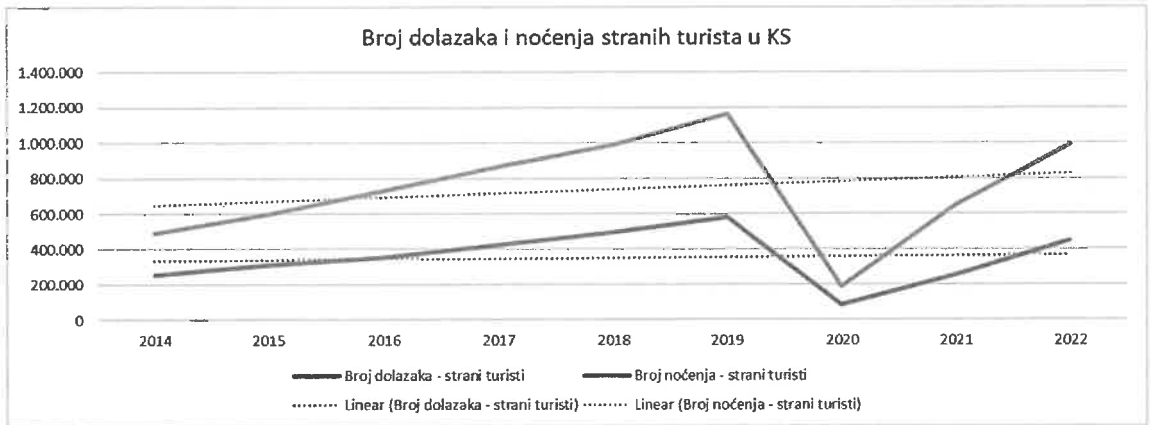
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 34. Broj dolazaka i noćenja domaćih turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 35. Broj dolazaka i noćenja stranih turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

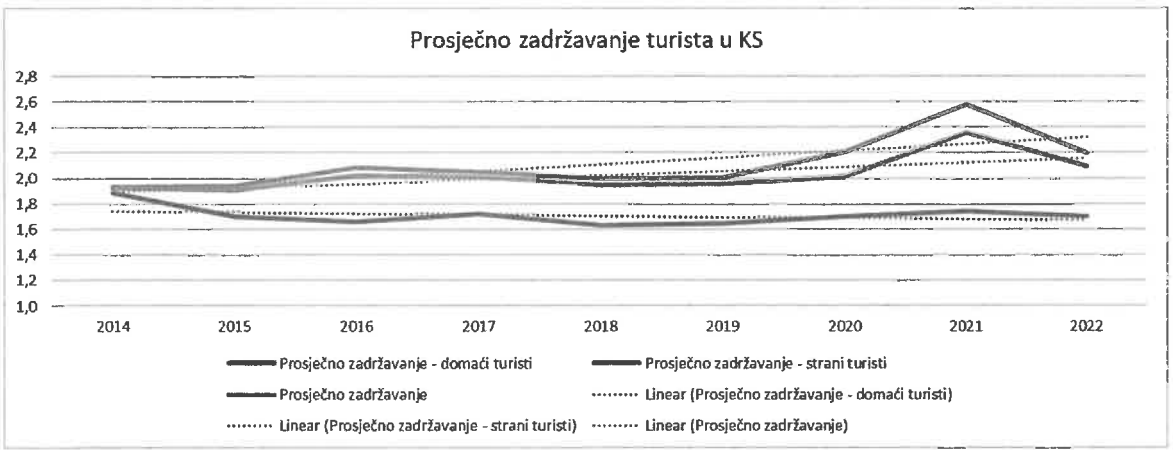
Prosječno zadržavanje turista u KS je relativno kratko i kreće se od 1,9 dana (2014.) do 2,1 dana (2022. godina). Prosječno zadržavanje domaćih turista u 2022. godini je 1,7 dana (1,9 dana u 2014. godina), a stranih turista 2,2 dana (1,9 dana u 2014. godine).

Prosječno zadržavanje turista u KS je jednako prosjeku FBiH (2,1 dana) i nešto je niže od prosjeka BiH (2,2 dana).

Kada se govori o dolascima i noćenjima domaćih i stranih turista u 2022. godini, potrebno je istaći sljedeće:

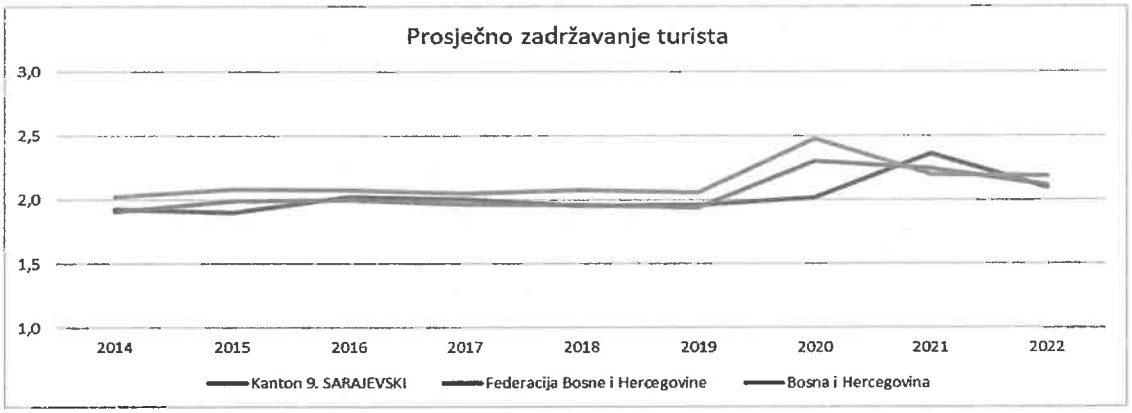
- broj dolazaka domaćih turista u KS (120.251) čini 35,6% dolazaka u FBiH (338.132) i 21,6% u BiH (556.690),
- broj dolazaka domaćih turista u KS je za 149% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta dolazaka domaćih turista u KS u periodu od 2014. do 2022. godina je veća od stope rasta u FBiH (107%) i BiH (79%),
- broj noćenja domaćih turista u KS (204.400) čini 31,0% noćenja u FBiH (659.709) i 16,9% u BiH (1.208.002),
- broj noćenja domaćih turista u KS je za 125% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta noćenja domaćih turista u KS u periodu od 2014. do 2022. godina je manja od stope rasta u FBiH (126%) i veća od stope rasta u BiH (94%),
- broj stranih turista u KS (448.351) čini 65,4% dolazaka u FBiH (686.050) i 49,4% u BiH (907.526),
- broj dolazaka stranih turista u KS je za 77% veći u odnosu na 2014 godinu,
- stopa rasta dolazaka stranih turista u KS u periodu od 2014. do 2022. godina je veća od stope rasta u FBiH (66%) i BiH (69%),
- broj noćenja stranih turista u KS (986.672) čini 65,6% noćenja u FBiH (1.503.004) i 49,7% u BiH (1.986.679),
- broj noćenja stranih turista u KS je za 102% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta noćenja stranih turista u KS u periodu od 2014. do 2022. godine je veća od stope rasta u FBiH (87%) i BiH (83%),

Slika 36. Prosječno zadržavanje turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022.

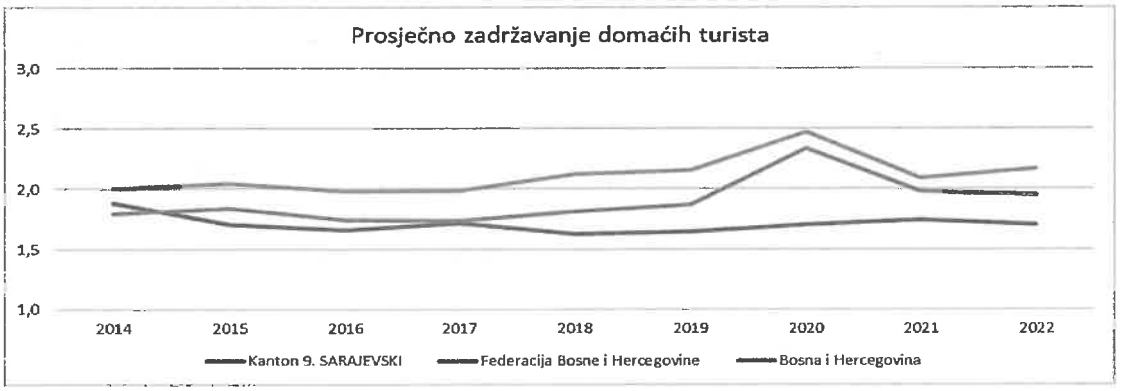
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 37. Prosječno zadržavanje turista u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022.

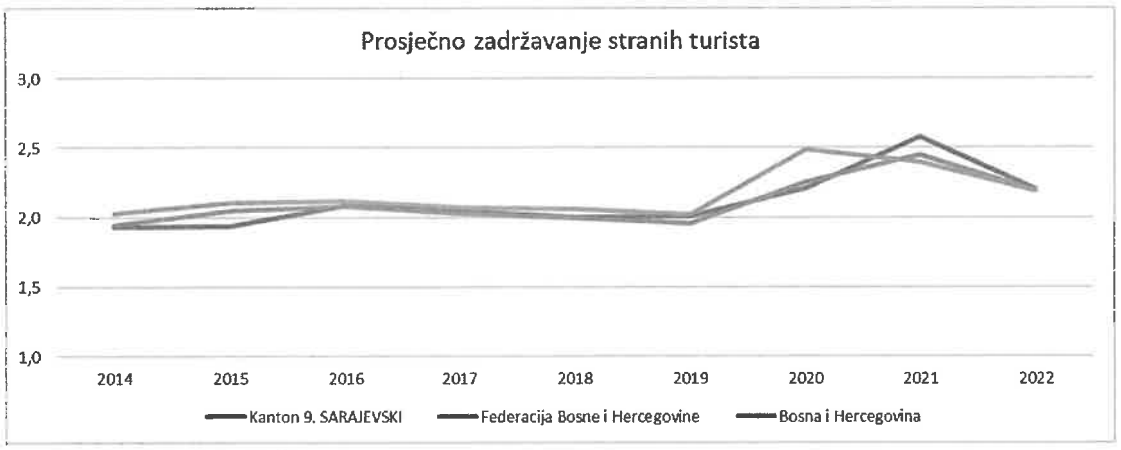
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 38. Prosječno zadržavanje domaćih turista u Kantonu Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

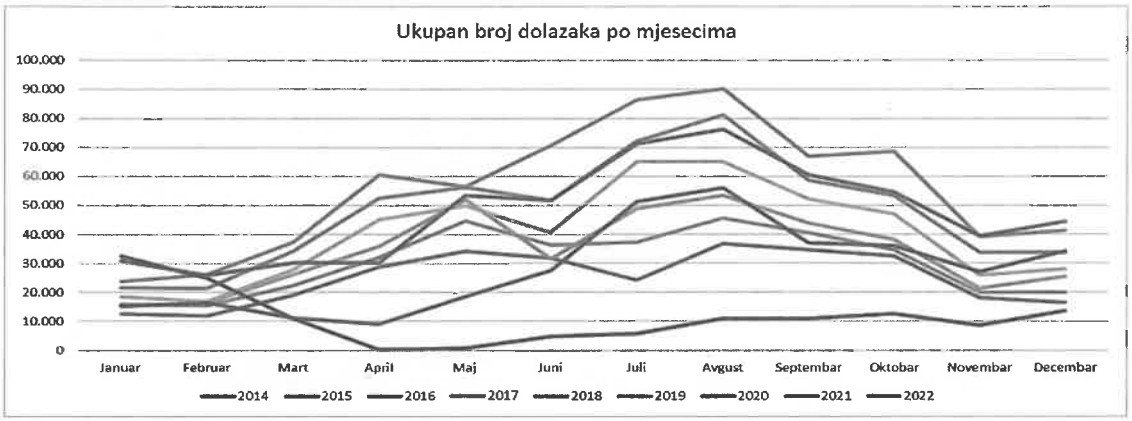
Slika 39. Prosječno zadržavanje stranih turista u Kantonu Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

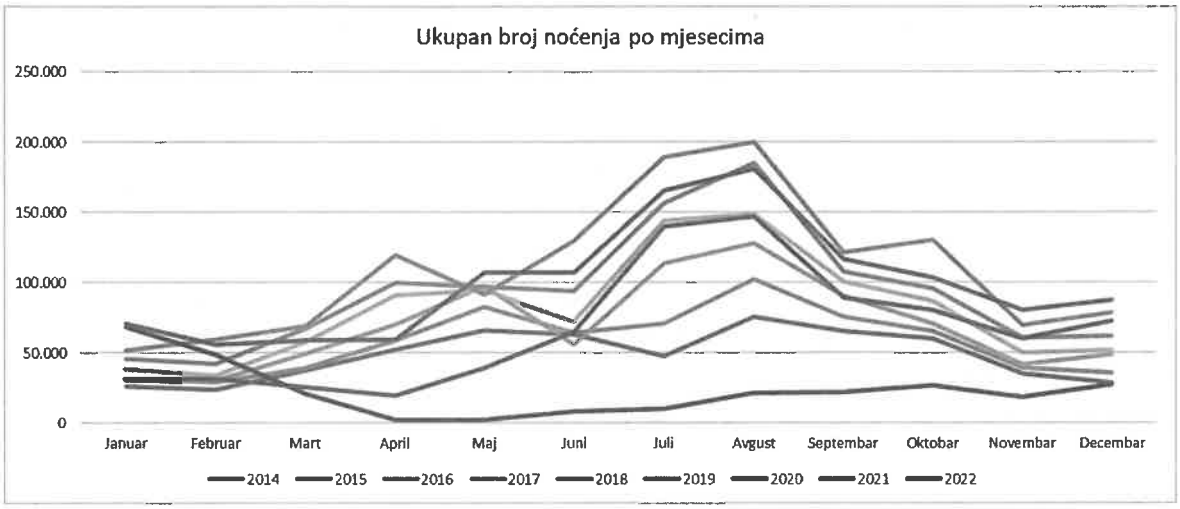
Sezonalnost u turizmu KS je izražena. Može se reći da se prema statističkim podacima, a i prema informacijama dobijenim od turističkih radnika, veći dio dolazaka i noćenja ostvaruje u periodu od aprila do oktobra.

Slika 40. Ukupan broj dolazaka turista u Kantonu Sarajevo po mjesecima, 2014-2022.

Izvor: **Federalni zavod za statistiku, 2023**

Slika 41. Ukupan broj noćenja turista u Kantonu Sarajevo po mjesecima 2014-2022.

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Postoji značajna disproporcija u turističkim kretanjima u općinama KS, što ukazuje na visoku koncentraciju turističkih aktivnosti u KS. Općine Ilidža, Centar i Stari Grad su u 2022. godini činile 80,0% dolazaka i 82,6% noćenja u KS. Ove tri općine su zajedno činile i 44,5% dolazaka i 45,4% noćenja u FBiH, te 31,3% dolazaka i 30,8% noćenja u BiH.

Tabela 23. Pregled broja dolazaka po općinama Kantona Sarajevo, 2014-2022.

Broj dolazaka	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Hadžići	280	558	396	593	6.293	11.690	8.269	22.843	26.587
Ilidža	137.101	150.696	150.324	173.074	230.429	249.898	48.454	118.131	217.669
Ilijaš					94	12			32
Novo Sarajevo	38.373	41.212	40.731	40.044	50.868	51.429	7.942	16.790	32.310
Centar	26.489	42.554	66.206	100.134	104.401	148.559	33.932	90.521	131.857
Novi Grad	23.147	22.625	28.969	27.072	30.487	56.672	8.534	23.701	48.319
- Stari Grad	68.035	90.690	105.357	122.440	137.128	139.538	24.939	63.143	105.053
Trnovo	2.636	8.246	6.442	5.637	4.879	5.842	2.953	2.768	4.396
Vogošća	5.258	7.700	10.196	13.503	5.640	4.116	1.281	1.473	2.379
KS	301.319	364.281	408.621	482.497	570.219	667.756	136.304	339.370	568.602
FBiH	575.566	723.389	812.564	948.994	1.071.097	1.226.975	305.890	666.698	1.024.182
BiH	846.581	1.029.526	1.150.039	1.307.550	1.467.807	1.641.201	500.916	971.302	1.464.216

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

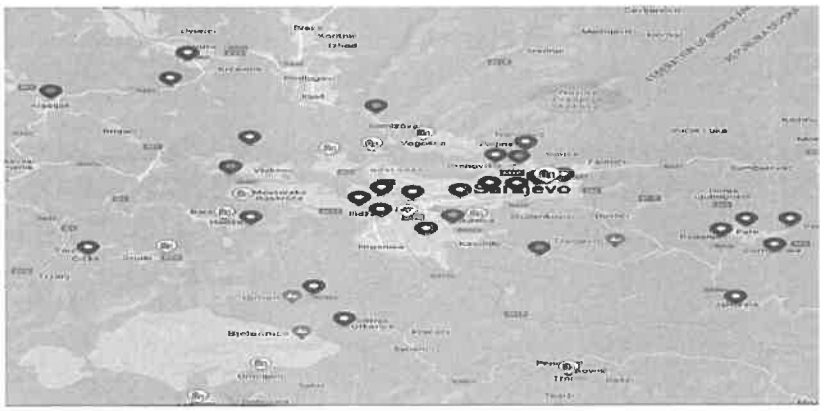
Tabela 24. Pregled broja dolazaka po općinama Kantona Sarajevo, 2014-2022.

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Hadžići	577	1.557	1.875	1.991	15.383	27.809	15.491	49.143	53.987
Ilidža	245.187	266.940	285.940	319.987	417.947	487.229	103.319	318.331	498.456
Ilijaš					240	31			56
Novo Sarajevo	77.344	85.879	85.087	81.952	94.287	98.031	17.206	52.037	63.516
Centar	57.618	78.490	139.046	208.047	213.234	282.529	59.032	187.196	261.844
Novi Grad	33.858	32.627	43.349	40.384	46.158	90.980	15.228	40.758	74.429
Stari Grad	141.880	190.057	235.089	274.669	298.925	299.590	53.670	141.693	223.406
Trnovo	7.141	17.328	14.159	13.590	11.667	14.079	7.425	7.629	10.562
Vogošća	15.948	20.130	22.616	26.750	14.190	8.835	3.602	4.059	4.816
KS	579.553	693.008	827.161	967.370	1.112.031	1.309.113	274.973	800.846	1.191.072
FBiH	1.094.986	1.439.429	1.619.880	1.860.862	2.095.517	2.379.701	703.652	1.496.230	2.162.713
BiH	1.711.480	2.144.467	2.383.056	2.677.641	3.046.761	3.374.452	1.240.983	2.135.865	3.194.681

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Ilustracija i razlog zašto postoji ovakva disproporcija se može vidjeti i iz narednog pregleda prostornog rasporeda i koncentracije smještajnih objekata u KS. Zahvaljujući platformama kao što su Booking.com i Airbnb.com došlo je do značajnog rasta ponude smještajnih kapaciteta u segmentu short-term rentals, ali koji veoma često djeluju u zoni sive ekonomije.

Slika 42. Prostorni raspored i koncentracija smještajnih objekata u Kantonu Sarajevo

Izvor: Booking.com, 2023

Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti su prikazane u narednoj tabeli. Vidi se da turisti iz Hrvatske ostvaruju najveći broj dolazaka (12,2%) i noćenja (10,9%) u KS, a da se turisti iz Kuvajta najduže zadržavaju (4,1)

Tabela 25. Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti u Kantonu Sarajevo, 2022.

Broj dolazaka		Broj noćenja		Prosječno zadržavanje	
Zemlja	%	Zemlja	%	Zemlja	Dani
Hrvatska	12,2	Hrvatska	10,9	Kuvajt	4,1
Turska	10,1	UAE	9,3	Iran	3,5
Srbija	8,8	Turska	7,4	UAE	3,3
UAE	6,3	Srbija	7,3	Katar	3,1
Saudijska Arabija	5,4	Saudijska Arabija	6,5	Egipat	3,0
Njemačka	5,1	Njemačka	5,0	Japan	3,0
Slovenija	4,8	SAD	4,7	Bahrein	2,9
SAD	4,3	Kuvajt	4,3	Izrael	2,9
Crna Gora	3,1	Slovenija	4,0	Ukrajina	2,7
Austrija	2,6	Crna Gora	2,7	Saudijska Arabija	2,6
Ostale zemlje	37,4	Ostale zemlje	37,8	Prosjek KS	2,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023. UAE Ujedinjeni Arapski Emirati

Top regije iz kojih dolaze turisti su prikazane u narednoj tabeli. Vidi se da turisti iz EU ostvaruju najveći broj dolazaka (39,9%) i noćenja (36,6%) u KS, a da se turisti iz regije Bliskog i srednjeg istoka (uključujući i zemlje zaliva) najduže zadržavaju (3,1)

Tabela 26. Top regije iz kojih dolaze turisti u Kantonu Sarajevo, 2022.

Broj dolazaka		Broj noćenja		Prosječno zadržavanje	
Zemlja	%	Zemlja	%	Zemlja	Dani
EU	39,9	EU	36,6	Bliski i srednji istok	3,1
Bliski i srednji istok	19,3	Bliski i srednji istok	26,8	Afrika	2,8
Ostale evropske zemlje	15,3	Ostale evropske zemlje	13,0	Sjeverna Amerika	2,3
Zemlje Zapadnog Balkana	13,7	Zemlje Zapadnog Balkana	11,7	Okeanija	2,2
Sjeverna Amerika	5,1	Sjeverna Amerika	5,4	Azija	2,1
Azija	4,8	Azija	4,5	Srednja i južna Amerika	2,0
Srednja i južna Amerika	0,8	Srednja i južna Amerika	0,7	EU	2,0
Okeanija	0,6	Afrika	0,6	Zemlje Zapadnog Balkana	1,9
Afrika	0,5	Okeanija	0,6	Ostale evropske zemlje	1,9

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Važno je napomenuti da se ne provode redovna i periodična istraživanja o motivima dolaska i zadovoljstvu turista u KS od strane Turističke zajednice KS. Prema istraživanju koje su proveli Peštek i Činjarević za Turističku zajednicu Kantona Sarajevo tokom 2017. godine na uzorku od 1.000 ispitanika iz 60 zemalja, dobijen je bolji uvid u stepen zadovoljstva turista destinacijom Sarajevo. Ključni nalazi istraživanja su sljedeći:

- Motiv dolaska: Odmor i opuštanje je primarni motiv dolaska za 74,8% turista. Među turistima koji su motivirani odmorom i opuštanjem približno je jednak udio onih koji odsjedaju u hotelskom, hostelskom i privatnom smještaju. Upoznavanje kulture/kulturnih znamenitosti primarni je motiv dolaska za 58,8% turista.
- Karakteristike putovanja: Internet je primarni izvor informacija o destinaciji Sarajevo za 60,1% turista, te preporuka rodbine i prijatelja (42,4%). Ostali izvori su mediji (9,2%), štampani turistički vodiči

(9,4%) i preporuke putničke agencije (11,9%). Samostalno organizovanje putovanja direktno putem interneta dominantan je način dolaska turista u Kanton Sarajevo, odnosno 56,7% turista je organizovalo putovanje direktno putem interneta.

- Karakteristike boravka: Turisti u Kantonu Sarajevo uglavnom borave do tri dana (69,1%). Među turistima koji borave do tri dana približno je jednak udio onih koji odsjedaju u hotelima, hostelima i privatnom smještaju. Oko dvije trećine turista boravi u Kantonu Sarajevu sa partnerom/supružnikom ili sa prijateljima/poznanicima.
- Zadovoljstvo elementima turističke ponude: Turisti su iskazali vrlo visok stepen zadovoljstva za gostoljubivost lokalnog stanovništva, kvalitetu gastronomske ponude i sveukupnu 'vrijednost za novac'. Visok stepen zadovoljstva turisti su iskazali za ponudu turističkih aktivnosti/sadržaja (muzeji, galerije, historijske znamenitosti, itd) i ponudu lokalnih proizvoda i suvenira. Srednji nivo zadovoljstva turisti su iskazali za kvalitet ponude turističkih sadržaja na otvorenom, kvalitet noćnog života i zabave i za mogućnosti kupovine/shoppinga. Turisti su veoma zadovoljni socijalnim elementima turističke ponude (lična sigurnost i 'family friendly' okruženje), a nezadovoljni kvalitetom lokalnog prevoza i jasnoćom putokaza, odnosno turističke signalizacije.
- Ključne prednosti i nedostaci destinacije: Prema mišljenju turista, ključne prednosti Kantona Sarajevo kao turističke destinacije su 'raznovrsna i slikovita arhitektura', 'gastronomska ponuda', 'gostoljubivost i ljubaznost ljudi', te 'kulturno bogatstvo'. S druge strane, ključni nedostaci Kantona Sarajevo kao turističke destinacije su: 'čistoća/uređenost destinacije' i 'loša javna infrastruktura' (javni prevoz i gužva u saobraćaju).
- Sveukupno zadovoljstvo i buduće namjere: 90% turista je veoma zadovoljno boravkom u Kantonu Sarajevo, te namjerava pozitivno govoriti o ovoj destinaciji svojoj rodbini i prijateljima/poznanicima. Takođe, više od 80% turista smatra da posjeta Kantonu Sarajevo predstavlja 'dobru vrijednost za novac', te namjerava preporučiti destinaciju rodbini, prijateljima/poznanicima. Čak 80% turista je iskazalo želju da u budućnosti ponovo posjeti Kanton Sarajevo.

BiH je postala popularna među turistima iz zaljevske regije koji su intenzivno dolazili u BiH nakon 2015. Prema istom istraživanju, turisti iz zemalja zaliva regije ostaju duže (obično dolaze u grupama – s porodicom) osam dana i troše više u odnosu na ostale turiste 300 EUR u odnosu na 134 EUR (prosječna potrošnja po osobi dnevno). Skoro 50% turista iz zaljevske regije dolazi na duži boravak. U porastu je i trend ulaganja u turizam u resorte širom BiH koja su od 2015. najviše namijenjena turistima iz zaljevske regije. Zanimljivo je da turisti iz zaljevske regije i Turske uglavnom koriste usluge turističkih agencija za dolazak u BiH. Oko dvije trećine turista u KS organizuje putovanje putem Interneta.

Vizni režim ima veliki uticaj na turističku industriju. Olakšavanje viznog sistema za određene zemlje (poput zemalja zaljeva) će sigurno privlačiti više turista i to je jedno od važnih pitanja za razvoj turizma u budućnosti.

Zahvaljujući atraktivnosti takozvanih "balkanskih ruta", BiH je popularna za turiste sa long haul tržišta - Kine, Koreje, Malezije, Indonezije itd. koji obično ostanu vrlo kratko (1-2 noćenja) i čije je putovanje organizovano od strane turoperatora i agencija iz inostranstva. Pružaoci turističkih usluga iz BiH u ovom slučaju čine vrlo mali postotak vrijednosti cjelokupnog paketa, jer djeluju samo kao podizvođači za turoperatere iz inostranstva. Prevoz organizuju i agencije iz inostranstva (obično kompanije s početne

tačke putovanja). Neke agencije iz BiH samostalno organizuju turističke aranžmane za long haul turiste, ali na tržištu i dalje dominiraju kompanije iz inostranstva.

Prema studiji Peštek i Činjarević iz 2014., hrana je vrlo važan element zadovoljstva turista destinacijom KS, a hrana u BiH prepoznata je kao tradicionalna (50% ispitanika) ili kao fuzija - Turska i Bliski Istok (33%). Kao ilustracija - ćevapi, burek i baklava su tri najpoznatija jela za turiste. Važno je znati i stav lokalnog stanovništva prema razvoju turizma. Prema istraživanju Pešteka i drugih (2018), lokalno stanovništvo u Kantonu Sarajevo i BiH ima pozitivne stavove prema razvoju turizma, ali i uviđa da postoje problemi u upravljanju turizmom kao sistemom.

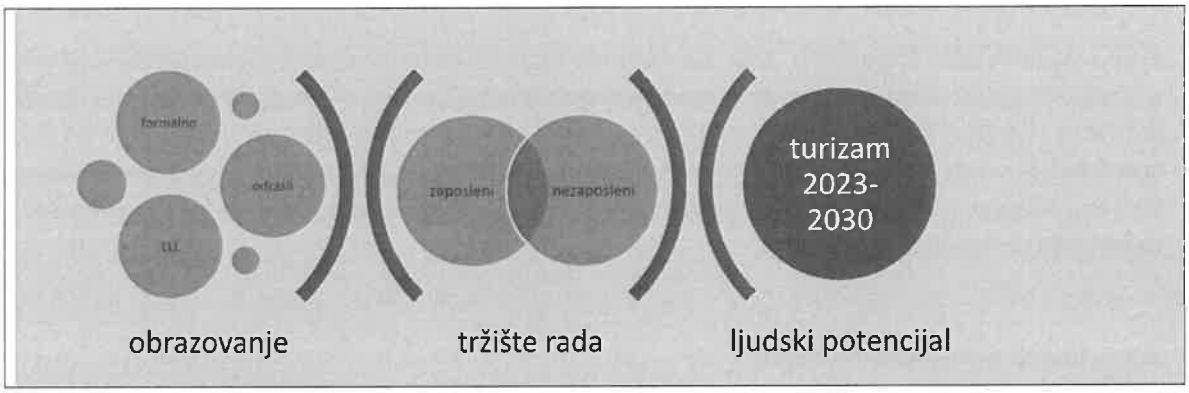
1.3.6. Ljudski potencijali u turizmu

Neki od razvojnih izazova u kontekstu analize ljudskog potencijala u turizmu u okviru rada na strategiji razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine mogli bi se rezimirati na sljedeći način:

- deficit ljudskog kapitala u turizmu u broju i kvalitetu (vitalnost, obrazovanje, znanje, vještine),
- neatraktivnost sektora kao poslodavca zbog negativne percepcije kvaliteta posla, sezonalnost i ograničenih izgleda za karijeru, itd. Sektor nije prvi (preferirani) izbor, izbor za koji se priprema (što se argumentuje malim ili nikakvim interesom za obrazovanje u području turizma),
- deficit u znanjima i vještinama za tradicionalne poslove u turizmu, a posebno za poslove koji se razvijaju ili će se tek razvijati gledano iz pozicije poslodavaca. Istovremeno nema adekvatnog napora (pritiska na sektor obrazovanja) zaposlenih da kroz različite vidove obrazovanja, obuke, treninga popune uočene jazove u znanju i vještinama (javne ustanove obrazovanja, udruženje poslodavaca, privredna komora, obrtnička komora, SERDA, različita udruženja, privatne obrazovne ustanove, druge komore, međunarodne organizacije, institucije i programi),
- sektor obrazovanja (svi nivoi, uključujući obrazovanje odraslih i LLL) nema potpun i pravovremen uvid u filozofiju, pristup, politiku, zahtjeve održivog turizma u svim njegovim aspektima tako da ne reaguje ili ex post reaguje na zahtjeve tržišta,
- nedovoljno (neadekvatno) korištenje programa i sadržaja obrazovanja u turizmu koji su dostupni (WTO, EC, EU, UN, drugi),
- orijentacija na održivi turizam, digitalizacija i razvoj novih tehnologija zahtijeva nova, specifična znanja ne samo od zaposlenika, nego i od poduzetnika, kao i onih koji kreiraju, usvajaju, provode javne politike,
- ljudski kapital u svojoj punini u svim sektorima mogao bi biti ozbiljni izazov za lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva i implementaciju održivog turizma.

Analiza ljudskog potencijala turizma uključuje kvantitativne i kvalitativne potencijale onih koji su u procesu obrazovanja u području turizma, onih koji su nezaposleni i koji bi mogli biti direktno ili indirektno putem prekvalifikacije i/ili dokvalifikacije uključeni u radnu snagu angažovanu u turizmu, onih koji su radno angažovani u formalnom i neformalnom urbanom sektoru. Pri tome se ravnopravno tretiraju sva tri sektora: javni, privatni i civilni sektor.

Slika 43. Okvir za analizu ljudskog potencijala turizma Kantona Sarajevo

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Održivi razvoj, odnosno održivi razvojni ciljevi do 2030. godine zagovaraju, u vezi sa elementima ljudskog potencijala naglašavaju:

- obrazovanje - Osigurati inkluzivno i pravedno kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve (SDG4); Postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i djevojčica (SDG5)
- rad - punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve (SDG8)
- institucije - izgraditi učinkovite, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima (SDG16)
- partnerstvo - ojačati sredstva implementacije i revitalizirati Globalno partnerstvo za održivi razvoj (SDG17)

Za razvoj turizma potrebna je baza ljudskog kapitala (potencijali) koja je[130]:

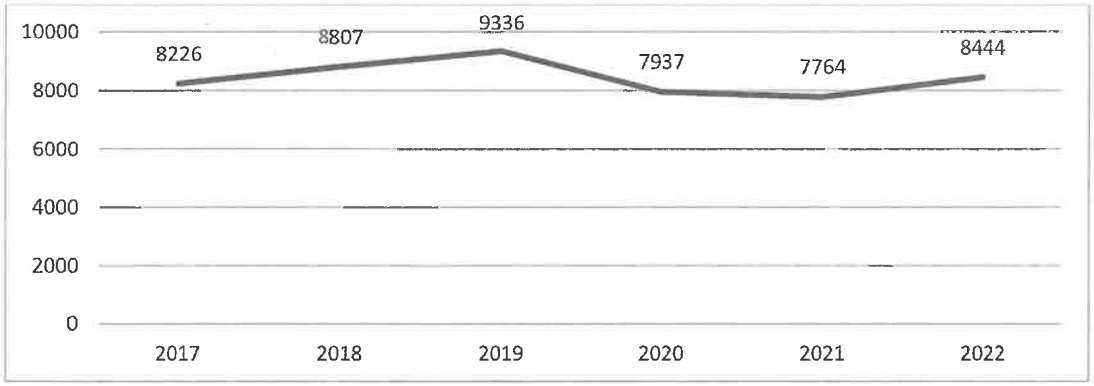
- U izobilju: pravi obim ljudskog kapitala dostupan na svim nivoima vještina i u svim podsektorima i porodicama radnih mjesta u turizmu.
- Visoko kvalifikovani: ljudski kapital sa odgovarajućom vrstom i nivoom obrazovanja, obuke i iskustva dostupnih na svim nivoima vještina i u svim pod sektorima i porodicama radnih mjesta u turizmu.
- Visoko motivisani i sa pravim stavom, kako bi pružila odgovarajuća iskustva.
- U mogućnosti steći ekonomske koristi od turizma, takođe je imperativ da Kanton i lokalne zajednice (Grad i općine) mogu u potpunosti imati koristi od rasta turističkog sektora kroz smislene, kvalitetne poslove sa jasnim i vidljivim mogućnostima za karijeru u sektoru.

Prilikom planiranja razvoja turističkog ljudskog kapitala, treba imati u vidu da potrebe za ljudskim kapitalom turističkog sektora danas nisu iste kao što će biti potrebe ljudskog kapitala 2030. Pojaviti će se novi turistički biznisi, proizvodi, usluge i profesije, koji zahtijevaju različite kompetencije, znanja i osobine ličnosti. Zadovoljavanje novih zahtjeva, zahtijevat će usklađene napore kreatora politike i akademske zajednice. Ako se kao mjera ljudskog potencijala u turizmu analizira (prosječan) broj zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) u periodu 2017-2022. uočava se blago povećanje komparativno sa 2017, ali smanjenje u

[130] https://www.unwto.org/UNWTO-academy

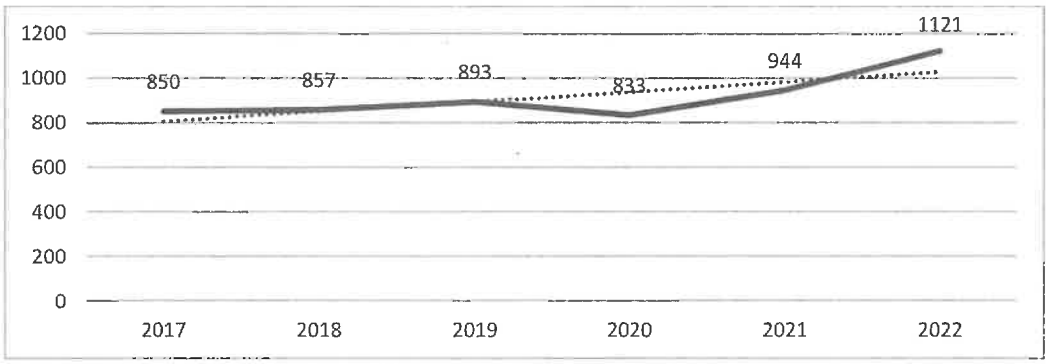
odnosu na 2019. (maksimalna vrijednost). U istom periodu došlo je do rasta prosječne bruto plate zaposlenih u ovoj djelatnosti.

Slika 44. Prosječan broj zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane 2017-2022.

Izvor: Osmanković i Halilbašić na temelju dostavljenih podataka statistike putem Direkcije za turizam, 2023

Slika 45. Prosječna bruto plata po zaposlenom u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane 2017-2022. (KM)

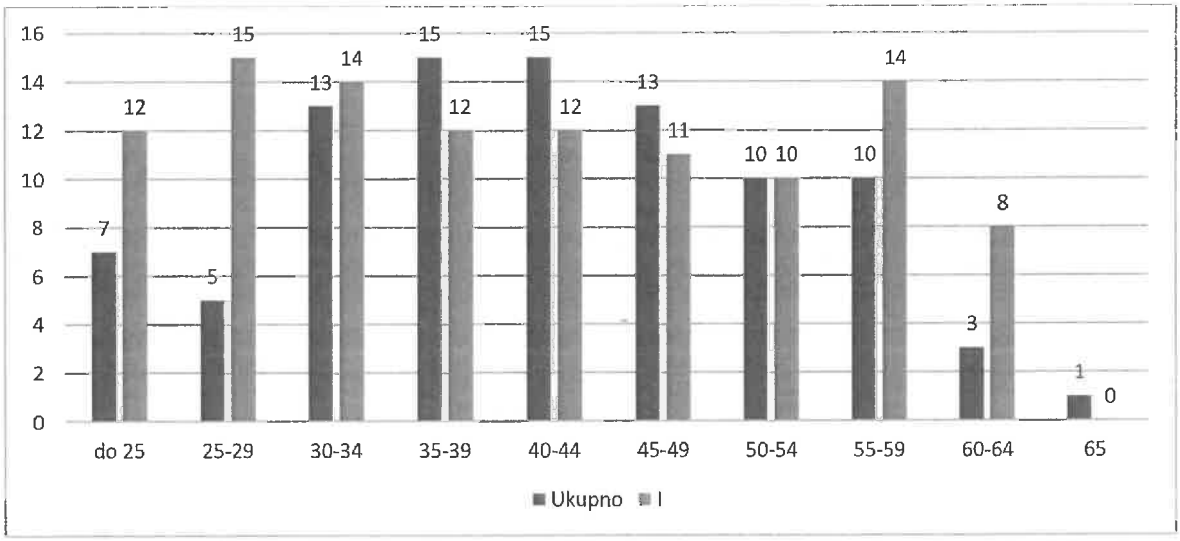

Izvor: Halilbašić i Osmanković na temelju dostavljenih podataka statistike putem Direkcije za turizam, 2023

Učešće ove djelatnosti u ukupnom broju zaposlenih Kantona Sarajevo smanjilo se sa 6% (2018) na 5,4% (2022. godina). Istovremeno, i bruto i neto plaća ove djelatnosti je neznatno porasla (1 procentni poen) u odnosu na prosjek Kantona Sarajevo. Plate u ovoj djelatnosti su na oko 50% prosjeka Kantona. Objašnjenje može biti u znanju, obrazovanju, vještinama, produktivnosti, doprinosu stvaranju nove vrijednosti. Učešće žena u djelatnosti se povećava ako se analizira rodna struktura djelatnosti 2018-2022. godine i ako se analiza rodna struktura djelatnosti i Kantona Sarajevo u istom vremenskom presjeku. Broju zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane potrebno je pridružiti i broj zaposlenih u putničkim agencijama, turoperatorima i poslovima rezervacije. Po tom osnovu volumen radnih mjesta se povećava za oko 5%. Riječ je o statističkim podacima i procjenama na temelju statističkih podataka. Prema tome, riječ je o formalnom sektoru. S obzirom da je ljudski potencijal determinisan životnom dobi (starošću). U tom kontekstu se daje analiza starosne strukture zaposlenih u djelatnosti ugostiteljstva i hotelijerstva komparativnom sa starosnom strukturom zaposlenih u ekonomiji.

Uočava se veće učešće zaposlenih starosti do 35 godina života i starosti iznad 55 godina života u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva komparativno sa starosnom strukturom zaposlenih u ukupnoj ekonomiji. Drugim riječima, zaposleni u životnoj dobi 35 do 50 godina starosti imaju ispodprosječno učešće u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva. To argumentuje stav da mladi (posebno do 25 godina života) ulaze na tržište rada putem ove djelatnosti. U kontekstu potencijala, zaposleni u životnoj dobi 35-50 godina temeljem kombinacije životne vitalnosti, zdravlja, inovativnosti, kreativnosti, znanja, iskustva, vještina, inteligencije imaju veći potencijal od zaposlenih u životnoj dobi do 35 i preko 55 godina života. Prema tome, ovako posmatrano ljudski potencijal u sektoru je ispod prosjeka za ukupnu ekonomiju.

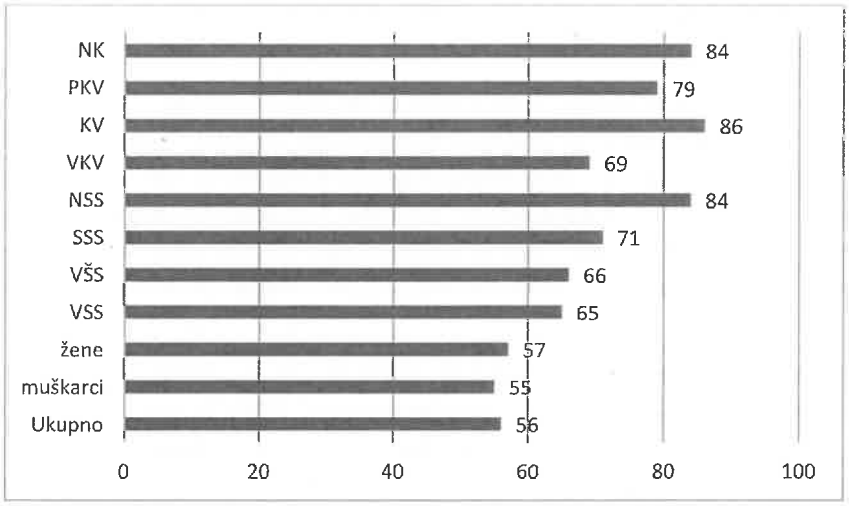
Slika 46. Starosna struktura zaposlenih komparativno ukupno i djelatnost hotelijerstva i ugostiteljstva (%)

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Federalni zavod za statistiku, Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku R Slovenije, R Srbije, R Hrvatske

Analiza stručne spreme zaposlenih u djelatnosti komparativno sa ukupnom ekonomijom pokazuje da je ljudski potencijal, temeljem stručne spreme, ispod prosjeka ukupne ekonomije. Rodna struktura sektora pokazuje učešće žena oko 50% na nivou djelatnosti. Ovi i drugi jazovi u broju i kvalitetu ljudskog potencijala djelatnosti rezultiraju ispodprosječnim primanjima zaposlenih. U cjelini na nivou djelatnosti primanja zaostaju za 44% u odnosu na prosjek ekonomije. Primanja zaposlenih sa srednjom stručnom spremom i nižom, manje zaostaju za primanjima (srednje i niže spreme) na nivou ekonomije manje od primanja zaposlenih sa višom i visokom spremom. To može objašnjavati koncentraciju srednje i niže stručne spreme u djelatnosti, kao i njenu nisku atraktivnost za visoku i višu spremu.

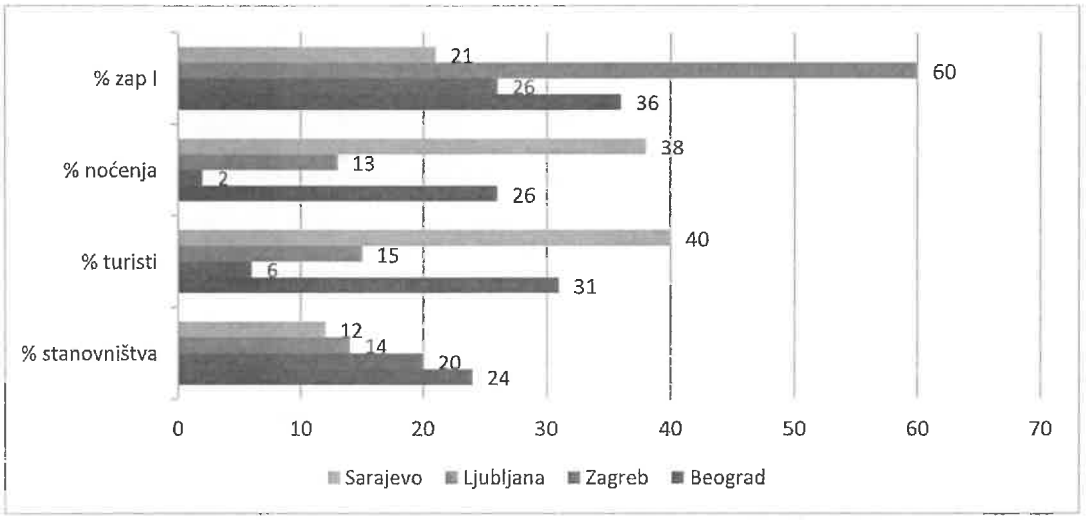
Slika 47. Plate ukupno, rod, sprema u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva u odnosu na ukupno (%)

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Federalni zavod za statistiku, Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku R Slovenije, R Srbije, R Hrvatske

Analiza koncentracije turista, noćenja, zaposlenih i stanovnika države u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, pokazuje da Sarajevo koncentrira petinu zaposlenih BiH u djelatnosti, dvije petine noćenja i turista BiH, te oko desetine stanovništva.

Slika 48. Koncentracija stanovništva, turista, noćenja, zaposlenih u djelatnosti ugostiteljstva i hotelijerstva u glavnom gradu države

Izvor: Osmanković i Halilbašić prema Federalni zavod za statistiku, Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku R Slovenije, R Srbije, R Hrvatske

Promišljanje ljudskog potencijala u turizmu temeljem analize broja turista i broja noćenja po zaposlenim mogla bi uključivati komparaciju sa glavnim gradovima u regiji. Analiza temeljem podataka zvanične nacionalne statistike pokazuje da na jednog zaposlenog dolazi više turista i više noćenja nego u drugim

glavnim gradovima u regiji Zagreb, Beograd i Ljubljana. To bi se moglo objašnjavati produktivnošću, efikasnošću, inovativnošću, kvalitetom zaposlenih, ali i određenim slabostima statistike i onih koji šalju informacije statistici, ali i postojanjem sive ekonomije, odnosno neformalnog urbanog sektora.

S obzirom na mjesto i ulogu u kreiranju strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, oblikovanju i provođenju politike analizirani su ljudski potencijali resornog Ministarstva, Turističke zajednice, Javne ustanove za zaštićena prirodna područja, Zavoda za planiranje razvoja, Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijske i prirodne baštine, Zavoda za informatiku i statistiku, Kantonalnog javnog preduzeća Centar Skenderija i javnog preduzeća ZOI84 Olimpijski centar Sarajevo. Radi komparabilnosti korišteni su podaci https://www.anticorrupiks.com/zaposleni-javnom-sektoru (provjera pristup 18. 8. 2023. godina).

Analizirana je rodna i obrazovna struktura. Od osam analiziranih institucija u četiri institucije, žene učestvuju sa preko 60%. U preostale četiri analizirane institucije učešće žena je u rasponu od 30 do 37%. Oko 44% zaposlenih u navedenim institucijama ima visoko obrazovanje (VSS, 180ECTS, 240 ECTS, master, magistarski, doktorat). Ako se analizira naučni stepen master i magistar, te doktor nauka kao indikator potencijala izdvajaju Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, Ministarstvo privrede.

Tabela 27. Broj i obrazovna struktura zaposlenih u izabranim institucijama Kantona Sarajevo

	MPKS	TZKS	JUZPP	ZZPR	KZZKHPN	ZIS	JPZOI	KJPCS	Ukupno
VSS	48	8	13	40	14	5	23	23	174
180 ECTS	1	3	-	1	1	2	-	5	13
240ECTS	2	4	6	-	1	1	-	1	15
Master	-	-	3	12	2	-	1	-	18
Magistar	8	-	-	1	1	1	-	-	11
Doktor	1	-	-	4	1	-	-	-	6
Ukupno	107	28	91	85	24	18	95	97	545
Žene	35	19	28	54	16	11	35	29	227
Žene/ukupno	33	68	31	64	67	61	37	30	42

Izvor: Osmanković i Halilbašić temeljem Registra zaposlenih https://www.anticorrupiks.com/zaposleni-javnom-sektoru pristup 18/8/2023
Napomena: MPKS Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, TZKS Turistička zajednica Kantona Sarajevo, JUZPP Javna ustanova za zaštićena prirodna područja, ZZPR Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, KZZKHPN Kantonalni zavod za zaštitu kulturno historijske i prirodne baštine, ZIS Zavod za informatiku i statistiku, KJPCS Kantonalno javno preduzeće Centar Skenderija, JPZOI JAVNO PREDUZEĆE "ZOI'84" OLIMPIJSKI CENTAR SARAJEVO d.o.o. Sarajevo

S obzirom da jedinice lokalne samouprave imaju odgovornosti vezano za turističke resurse i lokalni razvoj, analizirana je i obrazovna struktura zaposlenih u općinama i gradu temeljem podataka dostupnih u Registru zaposlenih https://www.anticorrupiks.com/zaposleni-javnom-sektoru (provjera pristup 18.8.2023). U ukupnom broju zaposlenih lica sa VSS, 180/240ECTS, master, magistar, doktor učestvuju 53-63%. Kada je riječ o postdiplomskom obrazovanju (master, magistar i doktor), najveći potencijal ima Novo Sarajevo (28+1), zatim Ilidža ((12), a prate je Vogošća (7+1), Grad Sarajevo (8), Stari Grad (8).

Kada je riječ o posebnim znanjima vezanim za turizam evidentirane su tri (dvije u TZKS i jedna u Općini Ilidža) uposlenice koje imaju Bachelor menadžmenta u turizmu i ugostiteljstvu, Bachelor ekonomije menadžmenta u turizmu, Bachelor turizma i zaštite životne sredine raspoređene na poziciju Viši samostalni referent za postupak javnih nabavki, Rukovodilac službe za razvoj i marketing/Stručni savjetnik za tržišnu analitiku i statistiku, odnosno Saradnik za administrativno-tehničku podršku TIC-u.

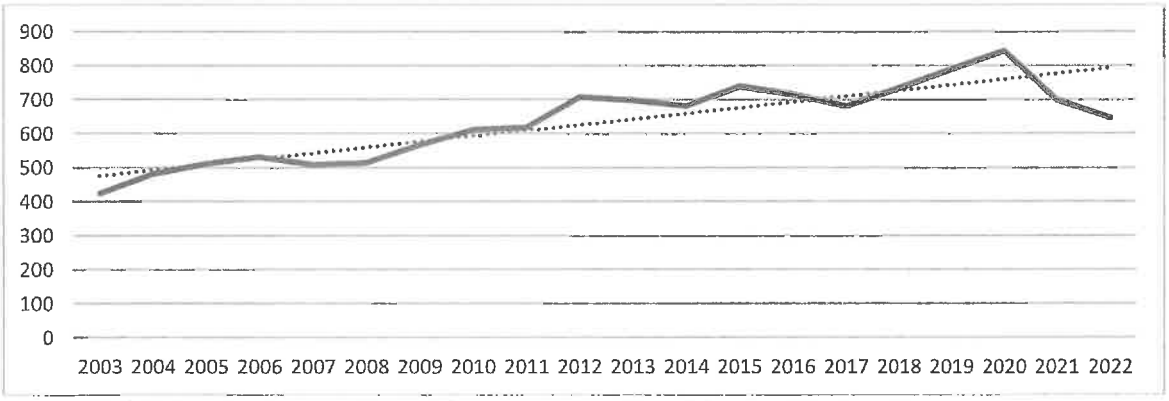
Tabela 28. Obrazovna struktura zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave

JLS	Ukupno	Zaposleni prema stepenu obrazovanja					
		VSS	180ECTS	240ECTS	Master	Magistar	Doktor
Grad Sarajevo	125	53	6	10	6	2	-
Stari Grad	232	80	25	13	4	1	-
Centar	259	122	9	16	7	1	-
Novo Sarajevo	260	107	10	18	27	1	1
Ilidža	224	74	18	14	3	9	-
Vogošća	93	43	1	-	-	7	1
Ilijaš	82	30	4	-	10	1	-

Izvor: Osmanković i Halilbašić temeljem Registra zaposlenih https://www.anticorrupiks.com/zaposleni-javnom-sektoru pristup 18/8/2023 Napomena: Novi Grad Sarajevo, Hadžići i Trnovo nema podataka u Registru , 2023

Analiza rodne strukture pokazuje veće učešće žena u ukupnom broju zaposlenih. To je posebno izraženo kod rodne strukture novozaposlenih u 2022. godini. Prema podacima Federalnog zavoda za zapošljavanje, na prostoru Kantona Sarajevo 2022. nezaposleno je oko 55 hiljada lica. Od ovog broja oko 62% su žene. Ukupan broj nezaposlenih u Kantonu Sarajevu se smanjuje, kao i broj nezaposlenih po svim stručnim spremama, osim u kategoriji nezaposleni sa visokom stručnom spremom. Oko 85% nezaposlenih ima srednju stručnu i nižu spremu. Više od četvrtine nezaposlenih lica su NKV. Oko 47 hiljada lica bi potencijalno mogli proći dokvalifikaciju i prekvalifikaciju. Temeljem uvida u broj nezaposlenih osoba po zanimanjima na dan 31. 12. 2022. godine JU zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo, na području kantona Sarajevo oko 1550[131] nezaposlenih osoba ima zanimanja iz područja turizma ili oko 2,8% ukupno nezaposlenih. Od tog broja jedna petina otpada na one koji prvi put traže zaposlenje.

Slika 49. Nezaposleni sa završenom turističko-ugostiteljskom školom 2003-2022.

Izvor: Halilbašić i Osmanković na temelju podataka JU zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo, 2023

U analiziranim zanimanjima dominiraju kuhari, konobari, ugostiteljski tehničari (hotelijerski), turističko-hotelijerski tehničari (94%).

[131] Konobar, pomoćnik konobara, pomoćnik kuhara, kuhar, kuhar specijalista, pomoćni kuhar, kuhar, turistički animator, turističko-hotelijerski tehničar, ugostiteljski (hotelijerski) tehničar, ekonomista za turizam i ugostiteljstvo, turistički vodič, profesor ugostiteljskog turizma, konobar

Tabela 29. Nezaposleni prema zanimanjima turizma

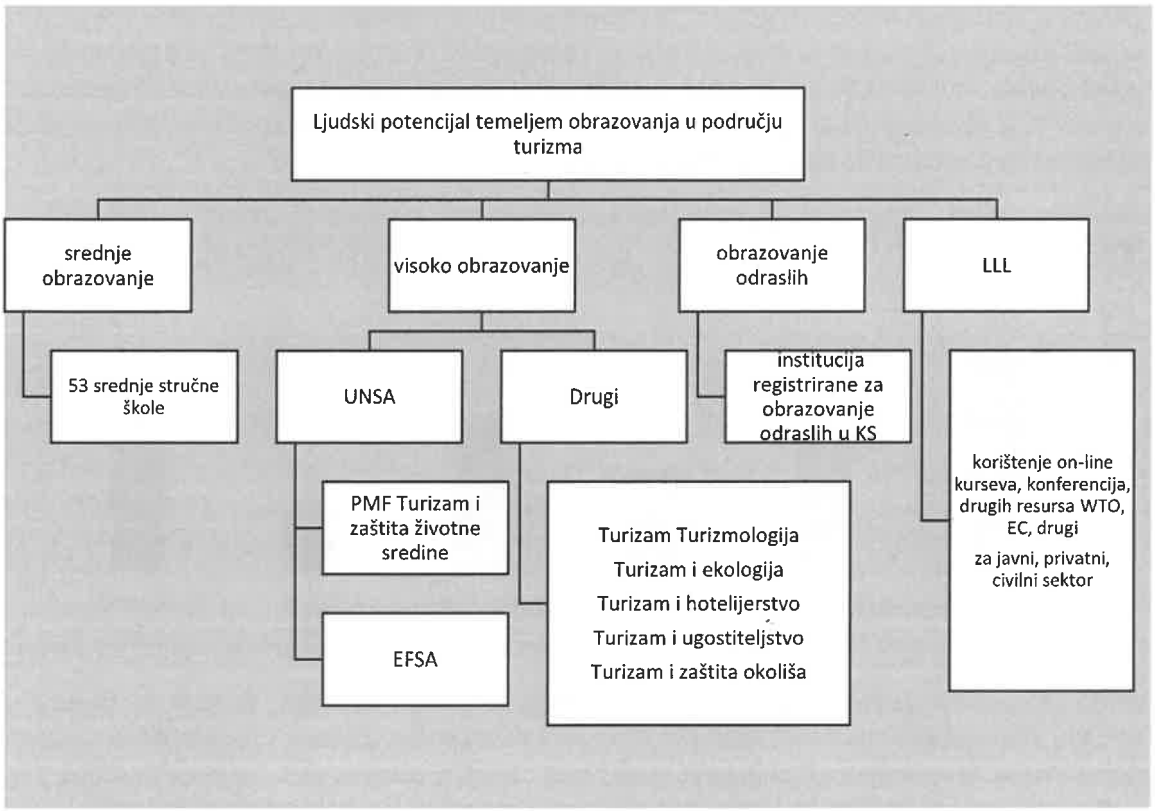
	2003.	2017.	2022.
PK-KS			
Pomoćni kuhar	35	35	24
Pomoćni konobar		5	5
Pomoćni ugostitelji radnik		1	
KV-VK			
Kuhar	457	536	535
Domar kampa			1
Kuhar specijalista	17	17	8
Konobar	400	424	350
Pomoćni kuhar		8	6
Kuhinjski pomoćnik			1
SSS			
Turistički animator	157	1	2
Turistički vodič	6	4	1
Ugostiteljski poslovođa	16		1
Ugostiteljski domaćin	67	1	1
Ugostiteljski poslastičar			11
Kuhar specijalista	124		
Konobar		10	16
Kuhar		8	6
Kuharski tehnolog		121	125
Ugostiteljski tehničar (hotelijerski)		126	127
Turističko-hotelijerski tehničar		377	329
Organizator kulturno-zabavne djelatnosti			3
VSS			
Dipl. ecc za ugostiteljstvo i marketing		2	
Dipl. turistički animator		1	
Ekonomista za turizam i ugostiteljstvo			1
Profesor ugostiteljskog turizma			1
Ukupno	1279	1677	1554

Izvor: Osmanković i Halilbašić na temelju podataka JU zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo, 2023

Analiza broja i strukture nezaposlenih lica pokazuje dominaciju lica sa turističko-ugostiteljskom školom, dominacija lica sa srednjom stručnom i nižom spremom, žena, lica u kategoriji do 25 godina života i lica iznad 50 godina života, lica koja čekaju/traže posao duže od dvije godine. Dostupna istraživanja nezaposlenih argumentuju zaključak da dvije trećine nezaposlenih ne žele posao, da su teško uposlivi zbog životne dobi, obrazovanja, znanja, vještina, odnosa prema radu, zbog rada u neformalnom urbanom sektoru, rada u inostranstvu.

Obrazovanje u području turizma, prema informacijama Federalnog zavoda za statistiku, nude Srednja ugostiteljsko-turistička škola Sarajevo, zatim Turističko-ugostiteljska škola Tuzla, Mješovita srednja ekonomsko-ugostiteljska škola Travnik, Srednja ekonomska i ugostiteljsko-turistička škola Mostar. Broj upisanih učenika u periodu 2018-2023. godina se smanjio (u sve četiri škole) sa 1065 na 1001. Smanjio se broj upisanih i dječaka i djevojčica. S obzirom da je smanjenje broja dječaka bilo veće od smanjenja broja djevojčica, rodna struktura se promijenila u korist djevojčica. Smanjenje broja učenika pratilo je smanjenje broj nastavnika.

Slika 50. Okvir za analizu ljudskih potencijala temeljem obrazovanja

Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i relevantnih institucija

Tabela 30. Srednje obrazovanje u području turizma u ugostiteljsko-turističkim školama – učenici i nastavnici

Školska godina	Škole	Odjeljenja	Upisani učenici		Nastavnici
			Ukupno	Žene	
2018/2019.	4	56	1065	519	122
2019/2020.	4	56	1036	501	131
2020/2021.	4	56	930	461	127
2021/2022.	4	56	953	501	131
2022/2023.	4	57	1001	503	104

Napomena: Upisani učenici u redovne srednje škole u FBiH (Turističko - ugostiteljska škola Tuzla; Mješovita srednja ekonomsko-ugostiteljska škola Travnik; Srednja ekonomska i ugostiteljsko-turistička škola Mostar; Srednja ugostiteljsko-turistička škola Sarajevo)

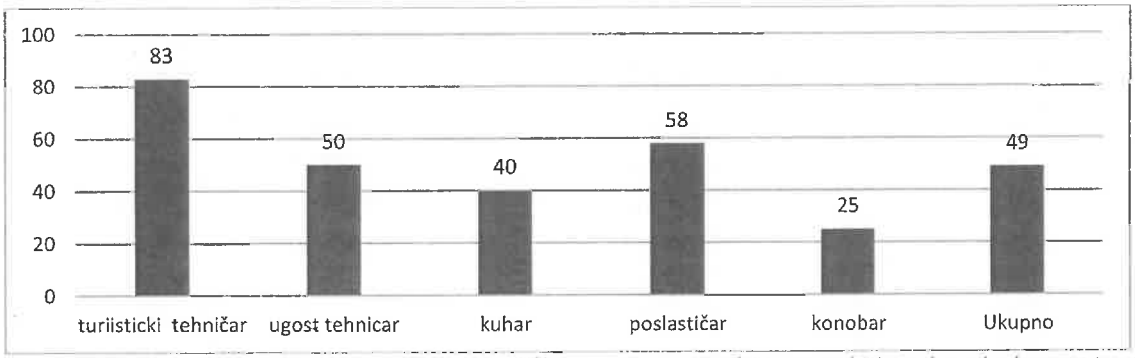
Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu podataka Federalni zavod za statistiku putem Direkcije za turizam MPKS, 2023

JU Srednja ugostiteljsko – turistička škola[132] priprema učenike za rad u hotelima, turističkim agencijama i drugim turističkim objektima. Nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja mnogi učenici svoje znanje proširuju i produbljuju na nekom od fakulteta. Škola danas posjeduje učionice i kabinete sa modernim nastavnim sredstvima, dobro opremljenu biblioteku, kvalitetne kabinete za kuharstvo i usluživanje i kabinet za «malo preduzeće» uređen po najnovijim evropskim standardima. Škola ostvaruje Plan i

[132] http://www.suts-sa.edu.ba/about-us/

program Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, za stručna zvanja: Turistički tehničar, Ugostiteljski tehničar, Kuhar, Konobar, Poslastičar (III stepen). Otvorena je mogućnost i vanrednog školovanja i polaganja majstorskog ispita. Za vanredne učenike svake godine se organizuje i instruktivna nastava iz svih predmeta koji su propisani Planom i programom.[133] U školskoj 2023/2024. godini upisano je 144 učenika, i to: turistički tehničar 24, ugostiteljski tehničar 24, kuhar 48, poslastičar 24 i konobar 24 učenika.[134] U ukupnom broju upisanih učenika, djevojčice (žene) participiraju sa 49%. Njihovo učešće varira od 25% (konobari) do 83% (turistički tehničari).

Slika 51. Procenat žena (djevojčica) u ukupnom broju upisanih učenika u JU Srednja ugostiteljsko turistička škola Sarajevo 2023/24.

Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu podataka http://www.suts-sa.edu.ba/wp-content/uploads/2022/06/TTRangLista.pdf, *2023*

Visoko obrazovanje, prema informacijama Federalnog zavoda za statistiku, se nudi na smjerovima Turizam, Turizmologija, Turizam i ekologija, Turizam i hotelijerstvo, Turizam i ugostiteljstvo, Turizam i zaštita okoliša. Broj ukupno upisanih (prvi, drugi i treći ciklus) se povećao za 1, sa 86 na 87 (2002/2023. godine u odnosu na 2018/2019. godine). Najveći broj upisanih je bio 2017/2020. godine (123). Među upisanim raste učešće žena (59% akademska 2022/2023. godine) U akademskoj 2022/2023. godini nije bilo upisanih na drugi ciklus. Jedna osoba (muškarac) je upisana na treći ciklus. Na prvom ciklusu je 85 upisanih studenata, od toga 60% su žene.

Tabela 31. Statistika visokog obrazovanja turizam

Akademska godina	Upisani studenti							
	Ukupno		Prvi ciklus		Drugi ciklus		Treći ciklus	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
2018/2019.	86	44	81	43	3	0	2	1
2019/2020.	123	70	111	65	9	4	3	1
2020/2021.	122	71	111	66	9	4	2	1
2021/2022.	107	64	103	62	1	1	3	1
2022/2023.	87	51	85	51	0	0	1	0

Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu podataka Federalni zavod za statistiku putem Direkcije za turizam MPKS Upisani studenti na visokoškolske ustanove u FBiH (Odsjeci/Smjerovi: Turizam; Turizmologija; Turizam i ekologija; Turizam i hotelijerstvo; Turizam i ugostiteljstvo; Turizam i zaštita okoliša;) 2023

[133] https://mf.ks.gov.ba/sites/mf.ks.gov.ba/files/budzet_kantona_sarajevo_za_2023._g.pdf
[134] http://www.suts-sa.edu.ba/wp-content/uploads/2022/06/KONRangLista.pdf

Matična oblast Turizam Odsjeka za geografiju Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu[135] utvrđena je Odlukom Senata Univerziteta u Sarajevu 2010. godini, a dopunjeno 2017. godine[136] Završetkom I ciklusa studija smjera turizam i zaštita životne sredine stiče se zvanje bakalaureat geografije-turizam i zaštita životne sredine. Bakalaureat geografije-turizam i zaštite životne sredine profesionalno je osposobljen za timski rad u identifikaciji i valorizaciji prirodno geografskih i društveno geografskih potencijala u svim fazama turističkog planiranja, u identifikaciji i valorizaciji turističkih potencijala u svim fazama izrade strategija turističkog razvoja, u organizaciji svih faza turističkih putovanja u zemlji i inostranstvu (posebno u prezentaciji turističkih resursa), u izradi i propagandnoj prezentaciji atraktivnih turističkih motiva (u štampanoj i elektronskoj verziji), u komponentnim i kompleksnim programskim istraživanjima prirodno geografskih i društveno geografskih elemenata i faktora za ocjenu kvaliteta životne sredine i brojnih drugih poslova koje se odnose na navedene oblasti.[137] Planom upisa studenata u akademskoj 2022/2023. godini predviđeno je da se na prvi ciklus studija turizma upiše 46 studenata, i to: deset redovnih, 25 redovnih samofinancirajućih, deset vanrednih i jedan strani student.[138] Na drugom upisnom roku za akademsku 2023/2024 godinu ostalo je slobodno devet mjesta za redovni studij, pet za redovni samofinancirajući studij, devet na vanrednom studiju i jedno za strane studente. Ukupno su ostala 24 slobodna mjesta.[139] U poređenju sa svim smjerovima (ukupno 19), broj slobodnih mjesta na drugom upisnom roku, smjer Turizam i zaštita životne sredine pozicionira na petnaesto mjesto.[140] Završetkom II ciklusa studija, smjer turizam i zaštita životne sredine, stiče se zvanje magistar geografije (MA), usmjerenje turizam i zaštita životne sredine. Magistri geografije, usmjerenje turizam i zaštita životne sredine osposobljeni su za rukovođenje i/ili timski rad u različitim fazama pripreme, izrade i revizije planova razvoja turističkih destinacija, za rukovođenje i/ili timski rad u kreiranju turističkih proizvoda date turističke regije ili turističkog područja, za samostalan naučno-istraživački rad u oblasti identifikacije i valorizacije prirodno geografskih i društveno geografskih potencijala u svim fazama turističkog planiranja, za savjetodavne i nadzorne aktivnosti u cilju provođenja planova i strategija razvoja turizma i njihovo provođenje u život u okviru nadležnih ministarstava i institucija.[141] Završetkom III ciklusa studija, smjer regionalno i prostorno planiranje, stiče se zvanje Doktor geografskih nauka/znanosti u oblasti turizma i zaštite životne sredine[142]. Nakon završenog III ciklusa studija, doktori geografskih nauka/znanosti iz oblasti regionalnog i prostornog planiranja i turizma i zaštite životne sredine osposobljeni su za samostalno kreativno istraživanje u oblastima regionalnog i prostornog planiranja, turizma i zaštite životne sredine[143].

Osnovni cilj programa Turizam na EFSA UNSA je obrazovanje i osposobljavanje stručnjaka za poslove koji zahtijevaju napredna znanja iz područja turizma i ugostiteljstva. Studijski program uključuje teorijsku

[135] Začeci razvoja prirodne i matematičke nauke u Bosni i Hercegovini u modernom smislu potiču od osnivanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu (1888). Izučavanje ovih nauka na fakultetima počinje od formiranja pojedinih fakulteta poput Poljoprivredno-šumarskog, Medicinskog, Tehničkog fakulteta, Više pedagoške škole i drugih. Prvo objedinjavanje prirodnih i matematičkih nauka na Univerzitetu u Sarajevu desilo se nakon Uredbe Vlade Bosne i Hercegovine od 1950., kojom je osnovan Filozofski fakultet sa dva odsjeka: Filozofski odsjek i Odsjek prirodnih i matematičkih nauka. Godine 1960, odlukom nadležnog organa Narodne republike Bosne i Hercegovine (Službeni list broj 50/60) Prirodno-matematički fakultet je izdvojen iz okvira Filozofskog fakulteta i postao samostalna naučno-nastavna ustanova, koja objedinjava prirodne i matematičke nauke u čijem sastavu se nalaze naučno-nastavni odsjeci: Odsjek za biologiju, Odsjek za fiziku, Odsjek za geografiju, Odsjek za hemiju, Odsjek za matematiku. Svaki nastavno-naučni odsjek predstavlja zaokruženu nastavnu i naučnu cjelinu, koja se sastoji iz nastavno-naučnih katedri, naučnoistraživačkih centara i instituta. https://pmf.unsa.ba/razvoj-fakulteta/

[136] https://geografija.pmf.unsa.ba/organizacija/turizam/

[137] https://geografija.pmf.unsa.ba/prvi-ciklus-studija/#smjer-turizam-i-zastita-zivotne-sredine

[138] https://geografija.pmf.unsa.ba

[139] https://geografija.pmf.unsa.ba

[140] https://geografija.pmf.unsa.ba Manji interes je bio za smjer Regionalno i prostorno planiranje, Opći smjer hemija, Kompjuterske nauke i Informaciona tehnologija.

[141] https://geografija.pmf.unsa.ba/drugi-ciklus-studija/#1623850668537-1b0798e7-de5c1623856031296

[142] https://geografija.pmf.unsa.ba/treci-ciklus-studija/#1623850668537-1b0798e7-de5c1623923645653

[143] https://geografija.pmf.unsa.ba/treci-ciklus-studija/#1623850668537-1b0798e7-de5c1623923645653

nastavu koju izvode vrhunski predavači i stručnu praksu u uglednim turističkim objektima, a osposobit će polaznike za upravljačke, istraživačke i inovativne poslove u subjektima direktno ili indirektno vezanim za turizam i ugostiteljstvo[144]. Po završetku studenti dobivaju dvije diplome: Ekonomskog fakulteta u Sarajevu i Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, Sveučilište u Rijeci.[145] Trenutno nema upisanih studenata. Osim ovog programa, razvijen je i program za turizam na prvom ciklusu studija, na kome nema upisanih studenata.

Usluge obrazovanja odraslih u turizmu, LLL programe obrazovanja organiziraju Udruženje poslodavaca Kantona Sarajevo, Privredna komora Kantona Sarajevo, Obrtnička komora Kantona Sarajevo, SERDA, kao i različita udruženja. Navedena organizacija, institucije, udruženja imaju prostore i druge resurse. Cilj im je zadovoljavanje potreba poslodavaca, odnosno tržišta i korekcija uočenih jazova u znanjima i vještinama radnika. U Ministarstvu za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo registrirane su 34 ustanova za obrazovanje odraslih.[146] Akreditirane programe obrazovanja odraslih za zanimanja ugostiteljsko-turističke struke na dan 27. februar 2024. nudili su[147]: Ustanova za obrazovanje odraslih Nova zanimanja akreditirani programi 1. Program formalnog obrazovanja odraslih za zanimanje: Turističko hotelijerski tehničar, 2. Program formalnog obrazovanja odraslih za zanimanje: Kuhar, 3. Program formalnog obrazovanja odraslih za zanimanje: Konobar, 4. Program neformalnog obrazovanja odraslih za osposobljavanje za obavljanje jednostavnih poslova iz oblasti ugostiteljstva i turizma obuka za: recepcionera, sobaricu i servirku, 5. Program neformalnog obrazovanja za zanimanja: kuhar, konobar, poslastičar. Ustanova za obrazovanje odraslih Centar za obrazovanje i poduzetništvo akreditiran programe: 1. Program neformalnog obrazovanja odraslih Program osposobljavanja za zanimanje kuhar, 2. Program neformalnog obrazovanja odraslih Program osposobljavanja za zanimanje konobar, 3.Program neformalnog obrazovanja odraslih Program osposobljavanja za zanimanje poslastičar. Sarajevska regionalna razvojna agencija Serda d.o.o Sarajevo ima akreditirane programe: 1. Program formalnog obrazovanja odraslih za zanimanje: Organizator turističke ponude, 2. Program formalnog obrazovanja odraslih za zanimanje Turistički vodič[148]. U isto vrijeme na listi nezaposlenih JU Zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo na dan 31.12.2022. godine se nalazi oko 650 lica sa turističko-ugostiteljskom školom, oko 1550 lica sa zanimanjima vezanim za turizam (kuhara preko 700, konobara oko 370, tehničara (ugostiteljstvo, turizam, hotelijerstvo) oko 550). Godine 2003. bilo je skoro 1300 lica, a 2017. skoro 1700 lica. Brojne međunarodne organizacije i institucije omogućavaju pristup svojim resursima, pa i resursima vezanim za obrazovanje, informisanje, istraživanja, politike, partnerstva, stipendije i drugo relevantno za edukaciju i praćenje tržišta rada u turizmu. Posebno su značajni resursi UNWTO, EC, Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Federalnog ministarstva okoliša i turizma, Vanjskotrgovinske komore BiH.

[144] http://www.efsa.unsa.ba/ef/bs/turizam-0

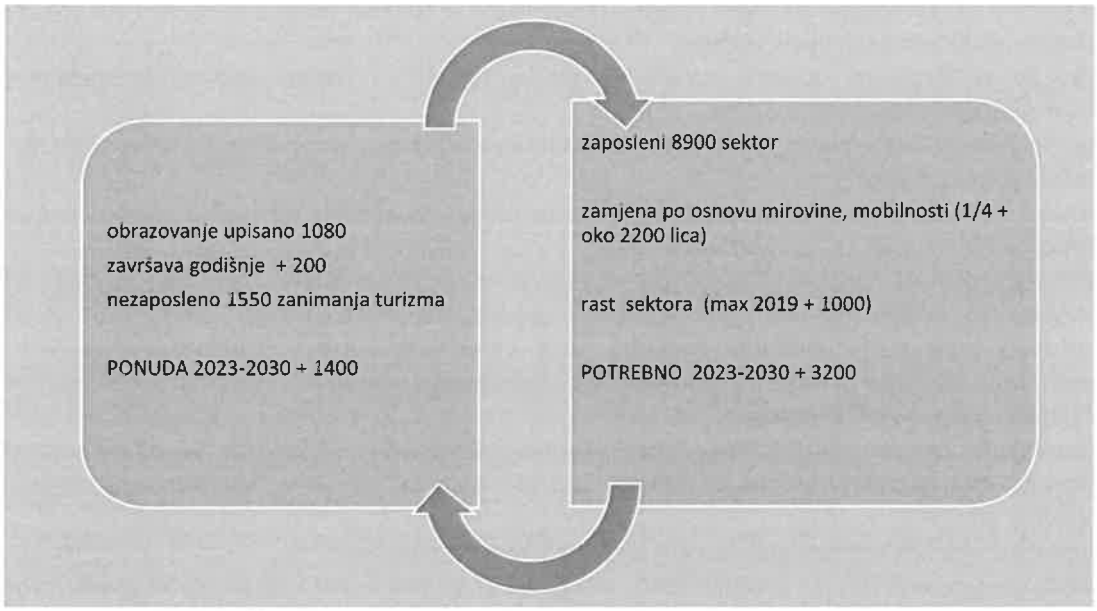
[145] https://mo.ks.gov.ba/ustanove/lista?title=&field_tip_ustanove_value%5B%5D=8&field_opcina_ value=All&items_per_page=20 s://mf.ks.gov.ba/sites/mf.ks.gov.ba/files/budzet_kantona_sarajevo_za_2023._g.pdf

[146] https://mo.ks.gov.ba/ustanove/lista?title=&field_tip_ustanove_value%5B%5D=8&field_opcina_value=All&item _per_page=20 s://mf.ks.gov.ba/sites/mf.ks.gov.ba/files/budzet_kantona_sarajevo_za_2023._g.pdf

[147] Informacije Ministarstva za odgoj I obrazovanje Kantona Sarajevo 27. Februar 2024.

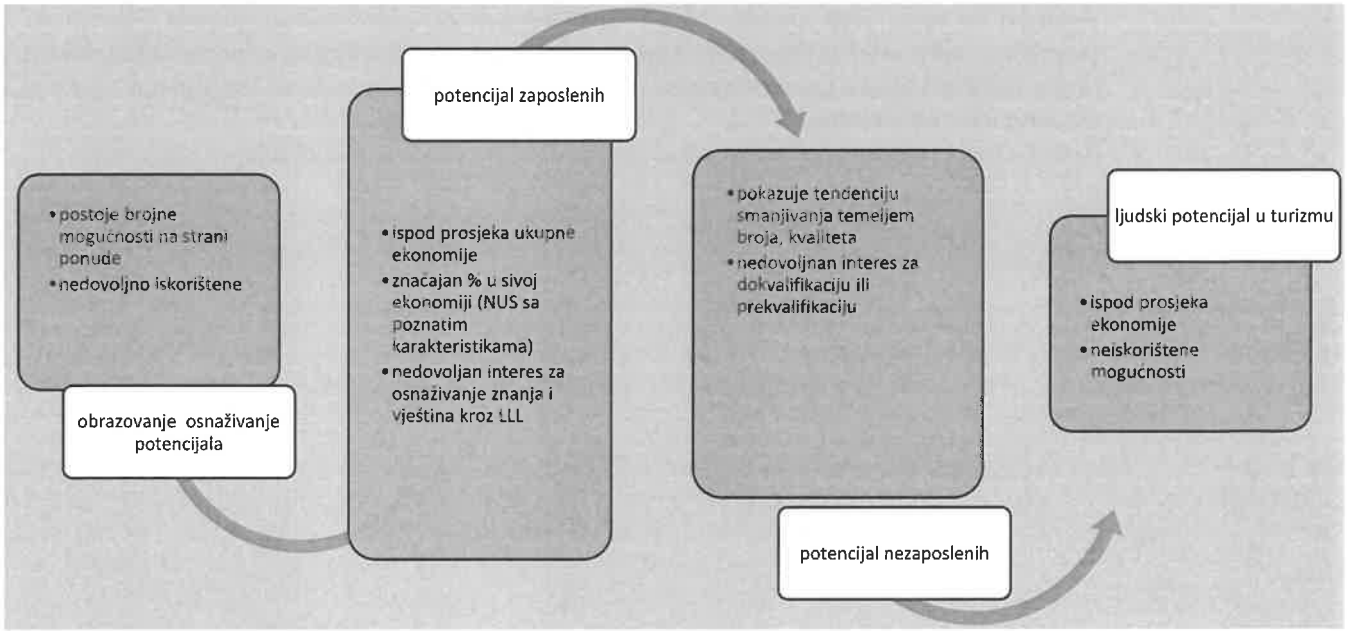
[148] Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, 27. Februar 2024. Postoje i druge organizacije, institucije I udurženja koja nude programe ali nisu akreditirani od strane resornog ministarstva

Slika 52. Ponuda i potražnja ljudskog potencijala

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Slika 53 Ljudski potencijal u turizmu 2023.

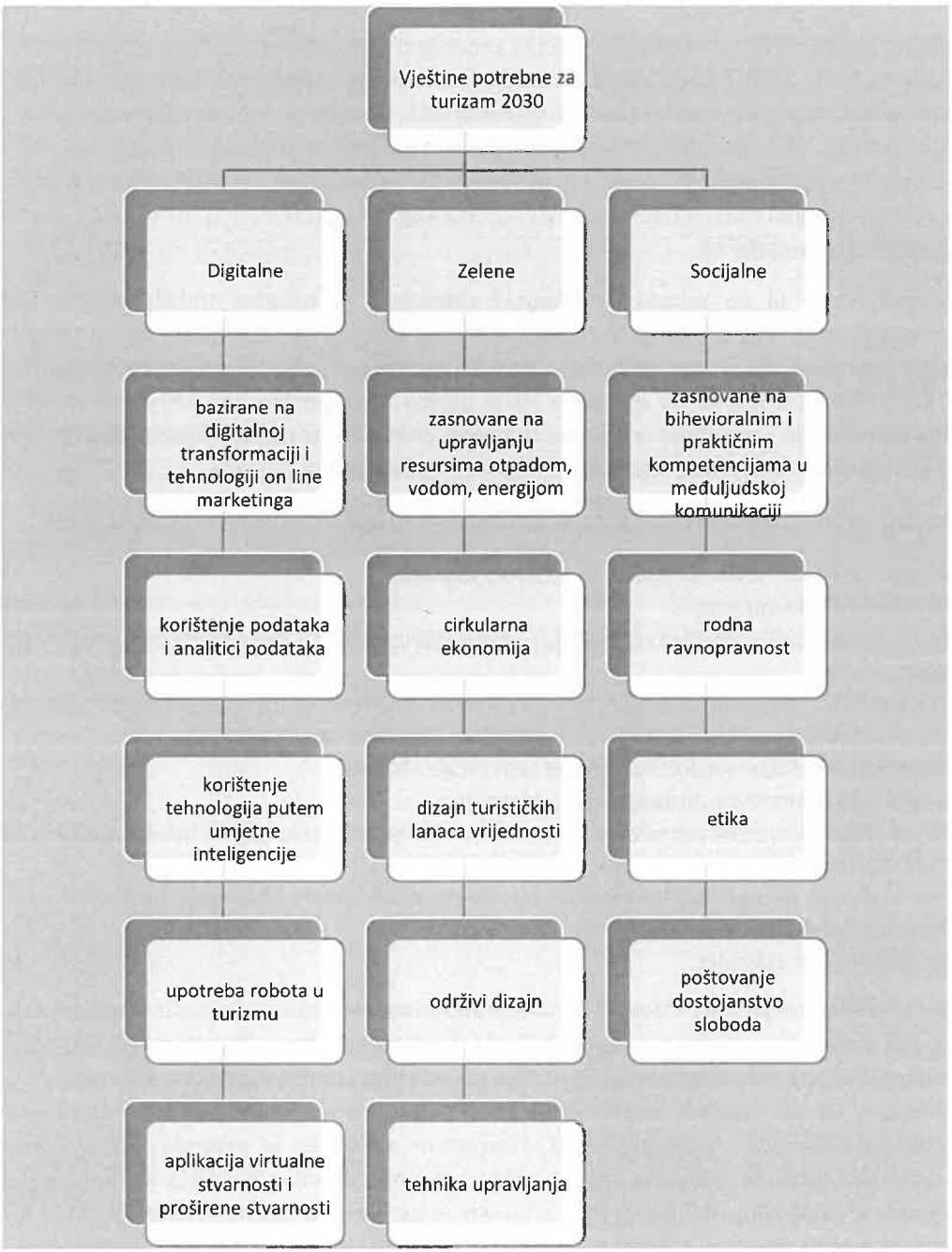

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Osnovni nalazi vezani za ljudski potencijal u turizmu mogli bi se sažeti i na sljedeći način:

- U procesu obrazovanja u srednjim školama relevantnim za turizam Federacije Bosne i Hercegovine ukupno je upisano oko hiljadu učenika.
- Oko 80 studenata je ukupno upisano na prvom, drugom i trećem ciklusu obrazovanja na univerzitetima u Federaciji.
- 16 organizacija/institucija na prostoru Kantona Sarajevo organizuje dokvalifikaciju/prekvalifikaciju ili obrazovanje odraslih.
- Postoje i određene specifične edukacije za potrebe polaganja ispita za turističkog vodiča i voditelja poslovnice.
- Domaće i međunarodne organizacije (između ostalih Ministarstvo okoliša i turizma Federacije BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Vanjsko trgovinska komora BiH, Svjetska turistička organizacija, Evropska komisija) nude veliki broj kurseva, konferencija, materijala, informacija, statistike za kreatore javne politike, organizatore i učesnike u poslovima sektora turizma. Ovi resursi se nedovoljno koriste.
- Na evidenciji zavoda za zapošljavanje Kantona Sarajevo nalazi se oko 55,5 hiljada lica, od tog broja oko 1550 lica ima zanimanja vezana za turizam. Oko 95% ovih lica su kuhari, konobari i ugostiteljsko-turistički tehničari.
- Specifično oko 650 nezaposlenih lica ima ugostiteljsko-turističku školu.
- Među nezaposlenim visoko je učešće žena, mladih do 25 godina života i starijih od 50 godina života, lica sa srednjom stručnom spremom i nižim nivoom obrazovanja.
- Uočeno je odsustvo interesa za radno aktiviranje (po nekim procjenama i do 2/3).
- Sektor zapošljava oko 8900 lica (I + N79). U ovom broju preko 20% lica je starije od 55 godina života. Ukupna primanja su na oko 50% primanja ukupne ekonomije. Nešto je bolja situacija ako se analiziraju prosječna primanja lica sa srednjom i nižom stručnom spremom. Postoji rizik od siromaštva na poslu. Sigurnost na radu, etika zapošljavanja i rada, tretman pri zapošljavanju, prihodi i beneficije od zaposlenja, radno vrijeme i ravnoteža između poslovnog i privatnog života, raspored radnog vremena, razvoj vještina i obuka ponuda vještina rezultiraju mobilnošću zaposlenih, odsustvom interesa za obrazovanje i rad u sektoru.
- Deficit u broju i kvalitetu uz istovremenu nezaposlenost i suficit u ponudi sektora obrazovanja.

Slika 54. Vještine za održivi turizam[149]:

Izvor: Osmanković i Halilbašić na osnovu materijala EC, 2023.

[149] https://nexttourismgeneration.eu/

1.3.7. Obilježja menadžmenta i marketinga destinacije

Kako su pokazali nalazi provedenih radionica i ranije provedenih istraživanja, te kako je navedeno i u Strategiji razvoja KS 2021.-2027. godine, destinacijom KS kao cjelinom i samim tim i razvojem turizma se nije efikasno upravljalo. Razvoj turizma je rezultat organskog rasta i inicijative uglavnom privatnog sektora. Privatni sektor nastupa na tržištu samostalno i atomizirano, sa malim stepenom integracije, što se reflektuje i na provođenje promotivnih i prodajnih aktivnosti. Nizak je i stepen saradnje privatnog i javnog sektora. Stoga se destinacijski menadžment i odsustvo strateškog pristupa razvoju turizma mogu smatrati ključnim nedostacima destinacije KS.

Ključna organizacija koja bi po prirodi djelovanja i zakonskim odredbama trebala djelovati kao destinacijska menadžment organizacija je Turistička zajednica KS (TZ KS). U domaćoj praksi turističke zajednice djeluju uglavnom kao promotori turizma, dok je zanemarena uloga destinacijske menadžment organizacije. Turistička zajednica KS od osnivanja 2016. godine svoje programske aktivnosti provodi u formi kreiranja promotivnih materijala, promocije turističke ponude kroz različite kanale komunikacije, finansiranja i sufinansiranja projekata, organizacije događaja i učešća na sajmovima.

Prema izvještajima o radu TZ KS, aktivnosti koje TZ KS realizuje, su uglavnom usmjerene na sljedeće:

- Osmišljavanje i kreiranje novih turističkih programa i sadržaja,
- Razvoj specifičnih oblika turizma,
- Realizacija i sufinansiranje projekata od značaja za razvoj turizma u KS putem javnih poziva i u saradnji sa osnivačem,
- Saradnja i zajedničko djelovanje sa drugim institucijama na unapređenju i promociji turističke ponude, razvoj turizma i donošenje nove i usklađivanje postojeće zakonske regulative,
- Izrada statističkih izvještaja i analize turističkog saobraćaja i tržišta,
- Izrada i distribucija promotivno-propagandnog materijala,
- Promocija turističke ponude na sajmovima turizma u zemlji i inostranstvu i roadshow kampanje u cilju prezentacije destinacije,
- Promotivne aktivnosti putem direktnih kontaktata, elektronskih i printanih medija, društvenih mreža i drugih kanala promocije i
- Edukacija i stručno usavršavanje.

U 2022. godini je prema zaključcima Vlade KS sufinansirano osam projekata, a kroz pet javnih poziva je sufinansirano 109 projekata i utrošeno je 2.239.352 KM. Projekti kao što su Sarajevo Film Festival su prepoznati kao projekti od strateškog značaja. Turistička ponuda je prezentovana na osam inostranih i pet domaćih sajmova. U okviru Svjetske izložbe EXPO 2020 Dubai, na inicijativu TZ KS je organizovana prezentacija turističke ponude i potencijala BiH. Promotivne aktivnosti se provode i kroz printane promotivne materijale (brošure, turističke mape i afiše), kreiranje reklamno-prezentacionih materijala, suvenira, promotivne video spotove i fotografije, promotivne kampanje (roadshow, OOH, PR, FAM trip i saradnja sa influenserima), društvene mreže (Facebook) i saradnju sa medijima. Zvanična web stranica TZ KS je www.visitsarajevo.ba je u funkciji i služi za pružanje informacija turistima. Postoji i mobilna aplikacija koja je uvezana sa web stranicom. Na aktivnosti povezane sa promocijom, učešća na sajmovima i izradu promotivnog materijala je u 2022.godini utrošeno 1.177.420,51 KM. U 2022. su realizovane nabavke Istraživanja o percepciji turista koji dolaze u BiH/Srajevo i Strategija pozicioniranja turističke destinacije Sarajevo, ali ovi dokumenti nisu javno dostupni. Na Međunarodnom aerodromu Sarajevo djeluje turističko

informativni centar, a u Hadžićima djeluje turističko informativni punkt. Potrebno je raditi na uspostavljanju i efikasnom djelovanju turističkih info-centara i punktova na više tačaka u KS.

Iako postoji prostor za unapređenje djelovanja, može se konstatovati da se posljednjih godina značajno unaprijedio kvalitet prisustva i nastupa TZ KS na važnim turističkim sajmovima u inostranstvu. TZ KS je prepoznat kao partner i u drugim turističkim zajednicama i biznisima van KS, te pruža podršku zajedničkoj promociji destinacija i multidestinacijskom pristupu.

Rad Turističke zajednice KS su karakterisale i česte smjene rukovodstva kao rezultat političkih dešavanja u KS što je uticalo na kontinuitet i efikasnost djelovanja.

Imajući u vidu digitalne trendove u promociji u turizmu, TZ KS promotivne aktivnosti obavlja i kroz web stranicu visitsarajevo.ba i profile na društvenim medijima (Facebook i Instagram). Iako su sadržaji na stranici i profilima aktuelni i blagovremeno se osvježavaju, uočava se potreba za redizajnom stranice u cilju repozicioniranja ka modernom, atraktivnom i dinamičnom destinacijskom portalu kao što to npr. imaju turističke zajednice Zagreba (tzgz.hr) i Ljubljane (visitljubljana.com). Aktivnosti na redizajnu stranice su pokrenute, ali ih treba intenzivirati. Posebnu pažnju treba posvetiti i Search Engine Optimization (SEO) kako bi stranica bila visoko pozicionirana na pretraživačima za odabrane ključne riječi. Destinacijski portal mora biti one-stop shop za turiste koji žele dobiti informacije o destinaciji, odabrati turističku ponudu i planirati putovanje, te uraditi online booking smještaja i usluga. Iako su aktivnosti TZ KS na društvenim medijima prilično intenzivne, analizom sadržaja na društvenim medijima uočava se da je fokus objava na lokalnim jezicima i da postoji potreba za kreiranjem više kvalitetnijih sadržaja u različitim formatima (video i fotografija) povezanih sa destinacijom i turističkom ponudom, a posebno kroz kreiranje konzistentne poruke o brendu KS, iskustvu u KS i pričanju priče o KS (storytelling). Potrebno je proširiti prisustvo i na drugim platformama (npr. TikTok, Youtube, Pinterest, X). TZ KS stoga mora uraditi značajan iskorak ka jačanju internih kapaciteta u primjeni digitalnih alata u promotivnoj praksi. Potrebno je intenzivnije raditi i podržavati projekte koji su povezani sa Augmented Reality (AR) i Virtuel Reality (VR). KS nema dovoljno projekata/aplikacija koji su povezani sa AR i VR.

Ako se uradi poređenje online prisustva TZ KS sa TZ destinacija Zagreb i Ljubljana očito je da je djelovanje Zagreba i Ljubljane rezultat sistemskog pristupa brendingu (uključujući nacionalni, regionalni i lokalni nivo) i digitalnoj komunikaciji/promociji. Stoga se kao nužan prioritet mora postaviti implementacija strategije brendiranja KS, razvoj marketing plana i razvoj plana promocije. U razvoj sadržaja je potrebno uključiti i vanjske učesnike – turiste (korisnički generisani sadržaji), lokalne turističke radnike, lokalne eksperte i umjetnike, lokalno stanovništvo, kako bi se kontinuirano i konzistentno kreirali autentični sadržaji i priče koje odražavaju specifičnosti brenda KS i turističke ponude KS. Ovdje je važno istaći i potrebu za kreiranjem mobilnih aplikacija za turiste koje će biti povezane sa web stranicom.

Vlada KS je 2021. godine inicirala izmjene Zakona o turizmu koji bi preciznije definisale obaveze TZ KS te napravio pomak njenih aktivnosti ka destinacijskoj organizaciji, te unaprijedilo efikasnost upravljanja TZ KS. Izmjene zakona su bile bazirane na primjerima dobrih praksi zemalja u okruženju i posebno Evropske unije. Predložene izmjene zakona su prikazane u nastavku, ali još uvijek nisu usvojene.

Tabela 32. Prijedlog izmjena Zakona o turizmu Kantona Sarajevo – ciljevi, djelatnost i zadaci TZKS

Postojeća formulacija	Prijedlog nove formulacije
Član 60 (Ciljevi osnivanja i osnivanje TZ KS) (1) Turistička zajednica Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Turistička zajednica) se osniva radi razvoja turizma, unapređenja turizma i promocije turizma na području Kantona u cjelini i privrednih interesa pravnih i fizičkih lica koja pružaju ugostiteljske i druge turističke usluge ili obavljaju drugu djelatnost neposredno povezanu s turizmom. (2) Ciljevi osnivanja Turističke zajednice su: a) unapređenje općih uslova boravka turista kroz formiranje cjelovite turističke ponude, podizanje kvaliteta turističkih i drugih komplementarnih usluga, očuvanje i stvaranje prepoznatljivog i privlačnog turističkog ambijenta Kantona; b) razvijanje svijesti o važnosti turizma, kao i privrednim, društvenim i drugim efektima turizma, o potrebi i važnosti očuvanja i unapređenja svih elemenata turističkog proizvoda, a posebno zaštite životne sredine; c) podsticanje razvoja turističke infrastrukture i pružanja informacija turistima; d) promocija turističkog proizvoda u Kantonu. (3) Turističku zajednicu osniva Kanton Sarajevo (u daljem tekstu: osnivač). (4) Odluku o osnivanju Turističke zajednice, na prijedlog Vlade, donosi Skupština Kantona Sarajevo, a pripremne radnje za osnivanje Turističke zajednice i sazivanje osnivačke skupštine obavlja Ministarstvo.	Član 60 (Ciljevi osnivanja i osnivanje TZ KS) (1) Turistička zajednica Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Turistička zajednica) je organizacija koja djeluje na principima destinacijskog menadžmenta, a osniva se radi promocije i razvoja održivog turizma u Kantonu i privrednih interesa pravnih i fizičkih lica koja pružaju ugostiteljske i usluge u turizmu ili obavljaju drugu djelatnost neposredno povezanu s turizmom koja se utvrđuje pravilnikom iz člana 63. stav (3) ovog zakona. (2) Ciljevi osnivanja Turističke zajednice su: a) razvoj i marketing destinacije kroz koordinaciju ključnih aktivnosti turističkog razvoja (planiranje, razvoj turističkih proizvoda, finansiranje, donošenje i provedba odluka) u skladu sa strateškim razvojnim dokumentima, b) osiguranje zastupljenosti specifičnih lokalnih interesa kroz jačanje lokalne i regionalne inicijative i povezivanje učesnika na lokalnom i regionalnom nivou radi stvaranja konkurentnih turističkih proizvoda, c) poboljšanje općih uslova boravka turista u destinaciji kroz formiranje cjelovite turističke ponude, podizanje kvaliteta turističkih i drugih komplementarnih usluga, očuvanje i stvaranje prepoznatljivog i privlačnog turističkog ambijenta Kantona; d) razvijanje svijesti o važnosti turizma, kao i privrednim, društvenim i drugim efektima turizma, o potrebi i važnosti očuvanja i unapređenja svih elemenata turističke resursne osnove, a posebno zaštite životne sredine, kao i prirodne i kulturne baštine na principima održivog razvoja, e) podsticanje razvoja turističke infrastrukture i pružanja informacija turistima.
Član 61 (Djelatnost i zadaci Turističke zajednice) (1) Djelatnost Turističke zajednice zasniva se na načelu ostvarivanja javnog interesa u oblasti turizma, čiji je osnovni cilj promocija turizma na području Kantona, bez ostvarivanja neposredne dobiti. (2) Izuzetno od stava (1) ovog člana, Turistička zajednica može da: a) upravlja dobrima i resursima koji su joj dati na upravljanje odlukom osnivača u skladu sa posebnim propisima (izletišta, lovišta, parkovi, plaže, jezera, rijeke, prirodno i kulturno-historijsko nasljeđe), b) organizuje manifestacije i priredbe, c) objavljuje turističke komercijalne oglase u oglasnim medijima, d) prodaje suvenire, ulaznice, turističke karte i brošure, osim sopstvenog promotivnog materijala, e) obavlja i druge poslove od javnog interesa koji su u funkciji razvoja turizma i koji nisu u suprotnosti sa ovim zakonom i drugim propisima. (3) Osnovni zadaci Turističke zajednice su sljedeći: a) objedinjava turističku ponudu Kantona; b) upravlja javnom turističkom infrastrukturom danom na upravljanje od strane Kantona; c) preduzima mjere i aktivnosti na kreiranju turističkog proizvoda i turističkog imidža Kantona, kao i radnje na formiranju marke turističkog proizvoda destinacije Kantona; d) radi na	Član 61 (Djelatnost i zadaci Turističke zajednice) (1) Djelatnost Turističke zajednice zasniva se na načelu ostvarivanja javnog interesa u oblasti razvoja turizma I upravljanja turističkom destinacijom bez ostvarivanja neposredne dobiti. (2) Izuzetno od stava (1) ovog člana, Turistička zajednica može da: a) upravlja javnom turističkom infrastrukturom datom na upravljanje odlukom osnivača, b) organizuje manifestacije i priredbe koje doprinose turističkom identitetu destinacije, c) objavljuje turističke komercijalne oglase u tradicionalnim i digitalnim medijima, d) organizuje edukacije i stručne skupove u cilju podizanja konkurentnosti destinacije i kapaciteta ponuđača turističkih proizvoda i usluga, e) prodaje suvenire, ulaznice, turističke karte i brošure, osim sopstvenog promotivnog materijala, f) obavlja i druge poslove od javnog interesa koji su u funkciji razvoja turizma i destinacije i koji nisu u suprotnosti sa ovim zakonom i drugim propisima. (3) Osnovni zadaci Turističke zajednice su: a) strateško planiranje i razvoj destinacije na principima održivog turizma, b) koordinacija aktivnosti i komunikacija sa učesnicima iz privatnog i javnog sektora u Kantonu, c) saradnja sa ključnim partnerima, drugim turističkim zajednicama i drugim kantonima i entitetima u cilju razvoju turizma, d) pokretanje i upravljanje inicijativama razvoja, inoviranja i unapređenja

promociji, plasmanu i podršci realizacije turističkog proizvoda, kao i pojedinih njegovih dijelova, vrijednosti i usluga, koji čine integralni turistički proizvod; e) vrši promociju plansko-projektne, plansko-razvojne i investicione dokumentacije iz oblasti turizma i njima komplementarnih djelatnosti; f) radi na kontinuiranom inoviranju turističkog proizvoda i aktiviranju novih turističkih prostora; g) organizuje jedinstveni turistički informacijski sistem, sistem prijave i odjave turista i statističku obradu u skladu sa evropskim standardima; h) sarađuje u aktivnostima i poslovima vezanim za standardizaciju, kategorizaciju i klasifikaciju turističkog proizvoda, usluga i objekata; i) radi na istraživanju turističkog tržišta u cilju pozicioniranja turističkog proizvoda na turističkom tržištu; j) prati stanje na turističkom tržištu u cilju blagovremenog donošenja odgovarajućih odluka; k) preduzima mjere i aktivnosti za razvoj i promociju turizma u turistički nerazvijenim dijelovima Kantona; l) obavlja informativne poslove u vezi sa turističkom ponudom i promoviše turističke ponude Kantona u zemlji i inostranstvu; m) sarađuje sa turističkim zajednicama u Bosni i Hercegovini, u zemljama u okruženju, Evropi i svijetu; n) sarađuje sa putničkim agencijama i Kantonalnom javnom ustanovom za zaštićena prirodna područja, vezano za turističke posjete i obilaske zaštićenih područja; o) podstiče, unapređuje, promoviše i štiti izvorne vrijednosti i stvara uslove za njihovo korišćenje u granicama održivog razvoja turizma Kantona; p) koordinira na poslovima razvoja turizma na lokalnom, entitetskom i državnom nivou; r) radi na razvoju gostoprimstva, očuvanju prirodnih i kulturnih vrijednosti i unapređenju ekološke zaštite prostora na kojem djeluje Turistička zajednica; s) radi na pripremi i implementaciji događaja (event) od važnosti za Kanton; t) obavlja i druge poslove propisane ovim zakonom ili drugim propisom. (4) Turistička zajednica učestvuje i provodi programe i akcije drugih oblika organizovanja koji su od zajedničkog interesa za sve subjekte u turizmu u cilju podizanja nivoa kvaliteta turističke ponude Kantona.	turističke ponude, te objedinjavanje i tržišno pozicioniranje turističke ponude Kantona, e) učešće i partnerstvo u projektima koji se finansiraju iz domaćih i inostranih izvora finansiranja, te pružanje podrške implementaciji turističkih razvojnih projekata finansiranih iz domaćih i inostranih izvora finansiranja, f) upravljanje kvalitetom – utvrđivanje standarda, kriterija i oznaka kvalitete turističkih proizvoda, usluga i objekata, g) razvoj, upravljanje i pozicioniranje turističkog brenda Kantona, h) kontinuirano inoviranje turističkog proizvoda i aktiviranje novih turističkih prostora, i) planiranje, implementacija i kontrola efekata strateških i operativnih marketinških aktivnosti destinacije u zemlji i inostranstvu (odnosi s javnošću, tradicionalne i digitalne marketinške aktivnosti, manifestacije, događaji, sajmovi, prezentacije, partnerstva, sponzorstva, studijska putovanja i slično), j) provođenje javnih poziva za dodjelu podrške manifestacijama i podrške projektima turističkih razvojnih inicijativa i razvoja turističkih proizvoda, k) organizovanje jedinstvenog turističkog informacionog sistema, sistema prijave i odjave turista i statistička obrada i plasman podataka, l) provođenje kontinuiranih aktivnosti u oblasti istraživanja turističkog tržišta i istraživanja potreba i zadovoljstva turista, m) obavljanje informativnih poslova u vezi sa turističkom ponudom, n) obavljanje drugih poslova propisanih ovim zakonom ili drugim propisima.

Izvor: autor

Važno je istaći neke od specifičnosti Zagreba i Ljubljane u kontekstu djelovanja turističke zajednice Zagreba i DMO Ljubljana.

Turistička zajednica grada Zagreba je osnovana za područje Grada Zagreba kao glavnoga grada Republike Hrvatske, a radi ostvarenja i promicanja turističkih znamenitosti i identiteta, podizanja kvaliteta turističke ponude, promocije i obavljanja promotivnih aktivnosti u zemlji i inostranstvu od zajedničkog interesa za sve subjekte u turizmu Grada.[150]

Prema Zakonu o turizmu Republike Hrvatske: Turističke zajednice su organizacije koje djeluju po načelu destinacijskog menadžmenta, a osnivaju se radi promicanja i razvoja turizma Republike Hrvatske i privrednih interesa pravnih i fizičkih osoba koje pružaju ugostiteljske usluge i usluge u turizmu ili obavljaju

[150] Preuzeto sa stranice TZ Grada Zagreba, pristup 10/10/2023

drugu djelatnost neposredno povezanu sa turizmom na način da upravljaju destinacijom na nivou za koji su osnovane.

Zadaće Zajednice, kao lokalne destinacijske menadžment organizacije, su sljedeće:

- 1. Razvoj proizvoda
    - učestvovanje u planiranju i provedbi ključnih investicijskih projekata javnog sektora i ključnih projekata podizanja konkurentnosti destinacije
    - koordinacija i komunikacija s dionicima privatnog i javnog sektora u destinaciji
    - razvojne aktivnosti vezane uz povezivanje elemenata ponude u pakete i proizvode – inkubatori inovativnih destinacijskih doživljaja i proizvoda
    - razvoj događanja u destinaciji i drugih motiva dolaska u destinaciju za individualne i grupne goste
    - razvoj ostalih elemenata turističke ponude s fokusom na cjelogodišnju ponudu destinacije
    - praćenje i apliciranje, samostalno ili u saradnji s jedinicom lokalne samouprave i drugim subjektima javnog ili privatnog sektora, na takmičenja za razvoj javne turističke ponude i infrastrukture kroz sufinansiranje iz nacionalnih izvora, fondova Evropske unije i ostalih izvora finansiranja
    - upravljanje kvalitetom ponude u destinaciji
    - strateško i operativno planiranje razvoja turizma ili proizvoda na destinacijskom nivou te po potrebi organizacija sistema upravljanja posjetiocima
    - učestvovanje u izradi strateških i razvojnih planova turizma na području destinacije
    - upravljanje javnom turističkom infrastrukturom
    - učestvovanje u provođenju strateških marketinških projekata koje je definisala Hrvatska turistička zajednica.
- 2. Informacije i istraživanja
    - izrada i distribucija informativnih materijala
    - stvaranje, održavanje i redovito kreiranje sadržaja na mrežnim stranicama destinacije i profilima društvenih mreža
    - osnivanje, koordinacija i upravljanje turističkim informativnim centrima (ako postoje/ima potrebe za njima)
    - saradnja sa subjektima javnog i privatnog sektora u destinaciji radi podizanja kvaliteta turističkog iskustva, funkcionisanja, dostupnosti i kvalitete javnih usluga, servisa i komunalnih službi na području turističke destinacije
    - planiranje, izrada, postavljanje i održavanje sistema turističke signalizacije, samostalno i/ili u saradnji s jedinicom lokalne samouprave
    - operativno učestvovanje u provedbi aktivnosti sistema eVisitor i ostalim turističkim informacijskim sistemima shodno uputama regionalne turističke zajednice i Hrvatske turističke zajednice kao što su: jedinstveni turistički informacijski portal te evidencija posjetioca i svih oblika turističke ponude.
- 3. Distribucija
    - koordinisanje s regionalnom turističkom zajednicom u provedbi operativnih marketinških aktivnosti
    - priprema, sortiranje i slanje podataka o turističkoj ponudi na području destinacije u regionalnu turističku zajednicu i Hrvatsku turističku zajednicu

- priprema destinacijskih marketinških materijala shodno definisanim standardima i upućivanje na usklađivanje i odobrenje u regionalnu turističku zajednicu
- pružanje podrške u organizaciji studijskih putovanja novinara i predstavnika organizatora putovanja u saradnji s regionalnom turističkom zajednicom te u saradnji s Hrvatskom turističkom zajednicom
- obavljanje i drugih poslova propisanih Zakonom ili ovim Statutom.

Na Zajednicu se na odgovarajući način primjenjuju odredbe Zakona i drugih propisa kojima se uređuje regionalna turistička zajednica i lokalna turistička zajednica. Shodno navedenom, Zajednica obavlja i sljedeće poslove u okviru svoje nadležnosti i shodno primjerenosti[151]:

- 1. Strateško planiranje i razvoj
  - učestvovanje u izradi strateških dokumenata i druge planske podloge za razvoj turizma
  - donošenje strateškog marketinškog plana za područje županije/regije, shodno strateškom marketinškom planu hrvatskog turizma
  - učestvovanje u provođenju strateških marketinških projekata koje je definisala Hrvatska turistička zajednica
  - učestvovanje u procesima zakonodavstva, prostornog planiranja te ostalih instrumenata regulacije i upravljanja na nivou županije/regije radi osiguranja konkurentnog, dugoročno održivog razvoja turizma
  - koordinacija i komunikacija s dionicima privatnog i javnog sektora županije/regije
  - saradnja s ključnim partnerima i drugim županijama/regijama te turističkim zajednicama svih nivoa radi razvoja ponude ključnih regionalnih i među-regionalnih turističkih proizvoda
  - praćenje i podupiranje kandidiranja javnih turističkih projekata na nacionalne izvore sufinansiranja i izvore sufinansiranja iz Evropske unije u saradnji s ostalim županijskim/regionalnim dionicima i lokalnim turističkim zajednicama
  - pokretanje i upravljanje inicijativama razvoja i unapređenja ključnih turističkih proizvoda županije/regije.
- 2. Upravljanje sistemom turizma
  - upravljanje kvalitetom – utvrđivanje normi, kriterija i oznaka kvalitete turističkih proizvoda na nivou županije/regije
  - upravljanje javnom turističkom infrastrukturom
  - provođenje javnih takmičenja za dodjelu podrške za manifestacije lokalnog značenja, podrška turističkim zajednicama na turistički nedovoljno razvijenim područjima te podrška projektima turističkih inicijativa i proizvoda na turistički nedovoljno razvijenim područjima u županiji/regiji
  - provođenje edukacija i podizanje kompetencija zaposlenih u sistemu i dionika turističkog sektora na području županije/regije
- 3. Informacije i istraživanja
  - uspostavljanje detaljne turističke statistike županije/regije koja sadrži podatke o ponudi i potražnji
  - učestvovanje u razvoju i upravljanju sistemom eVisitor i ostalim turističkim informacijskim sistemima shodno uputama Hrvatske turističke zajednice kao što su: jedinstveni turistički

[151] Preuzeto sa stranice TZ Grada Zagreba, pristup 10/10/2023.

informacijski portal te evidencija svih oblika turističke ponude/atrakcija na području županije/regije
    - provođenje istraživanja o zadovoljstvu posjetilaca i druga tržišna istraživanja
    - uspostavljanje sistema poslovne inteligencije temeljene na informatičkim tehnologijama (baze podataka, B2B portal, sistematizacije istraživanja, infografike) na nivoi županije/regije.
- 4. Marketing
    - odnosi s javnošću
    - stvaranje, održavanje i redovito kreiranje sadržaja na mrežnoj stranici i profilima društvenih mreža
    - definisanje smjernica i standarda za oblikovanje turističkih promotivnih materijala
    - uspostavljanje marketinške infrastrukture temeljene na informatičkim tehnologijama
    - provođenje aktivnosti strateškog i operativnog marketinga (brending destinacije, online i offline aktivnosti, mrežne stranice i profili društvenih mreža, sajmovi, studijska putovanja, prezentacije, partnerstva, sponzorstva i slično)
    - koordinacija i provedba udruženog oglašavanja na lokalnom nivou
    - obavljanje i drugih poslova propisanih ovim Zakonom ili drugim propisom.

Portal Turističke zajednice grada Zagreba tzgz.hr je focal point za više specijalizovanih stranica koje su namijenjene za specifične grupe turista ili turističke proizvode[152]:

- Infozagreb – polazna tačka za istraživanje Zagreba,
- Meet in Zagreb – Zagreb kao kongresno odredište,
- Around Zagreb – Zeleni Zagreb i okolica,
- Love Zagreb – Zagreb kroz priče lokalaca,
- Culture Zagreb – Zagrebačka kulturna i umjetnička scena,
- Festival svjetla Zagreb
- Advent Zagreb.

Stranica TZ Grada Zagreba je one-stop shop za turiste (informacije, komunikacija, booking). TZ Grada Zagreba za promociju na društvenim mrežama se koriste Facebook, Instagram, X, Youtube i TikTok.

Ljubljana Tourism je destinacijska menadžment organizacija koju je osnovao Grad Ljubljana. Ljubljana Tourism podstiče razvoj i preduzima promociju turizma u Ljubljani i ljubljanskoj regiji u saradnji s turističkim ponuđačima.[153]

Stranica je one-stop shop za turiste (informacije, komunikacija, booking). Za promociju na društvenim mrežama se koriste Facebook, Instagram, X, Youtube i TikTok.

U okviru Ministarstva privrede KS djeluje Direkcija za turizam čiji su zadaci sljedeći: „Direkcija za turizam vrši stručne i s njima povezane upravne poslove koji se odnose na razvoj turizma na području Kantona i razvoj turističkih područja od značaja za Kanton; predlaže mjere za razvoj turizma i razvoj privatnog sektora u turizmu; formira turističke zone radi valorizacije nacionalnih parkova i zaštićenih zona sa turističkog aspekta i valorizacije njihovih ekonomskih prednosti; prati investicione tokove i informiše potencijalne investitore sa mogućnostima ulaganja u turizam na području Kantona; predlaže mjere za unapređenje i razvoj malog preduzetništva u turizmu; predlaže i prati projekte iz oblasti turizma koji se

[152] www.tzgz.hr
[153] Preuzeto sa zvanične stranice DMO Ljubljana

finansiraju iz budžeta Kantona, kao i turističkih destinacija na području Igman – Bjelašnica; vodi postupak dodjele predmeta koncesije iz oblasti turizma, vodi postupak izdavanja licenci putničkim agencijama-organizatorima putovanja; analizira turističke tokove na domaćem i inostranom tržištu; obavlja i druge poslove od značaja za razvoj turizma. U Direkciji za turizam obavljaju se poslovi na sljedećim radnim mjestima: direktor Direkcije, stručni savjetnik za normativno - pravne poslove, stručni savjetnik za studijsko-analitičke poslove i stručni savjetnik za razvoj turizma."[154] Može se konstatovati da direkcija postaje operativna tek 2022. godine imenovanjem direktorice Direkcije za turizam, ali će sigurno biti potrebno određeno vrijeme da se Direkcija kadrovski ekipira i postane u potpunosti operativna.

Imajući u vidu gore navedeno, može se konstatovati da Direkcija za turizam (Ministarstvo privrede) i TZ KS čine nukleus destinacijskog menadžmenta KS i da moraju biti fokalna tačka za integraciju i balans interesa javnog, privatnog i nevladinog sektora KS. Posebno, budućnost TZ KS treba biti usmjerena ka obavljanju uloge destinacijske menadžment organizacije što je jedan od ključnih uslova za dugoročni uspjeh destinacije.

Kako je već navedeno, ne postoji jedinstven pristup marketingu destinacije KS, niti strategija marketinga (uključujući i promociju/komunikaciju) KS na turističkom tržištu, iako je njihova izrada definisana Zakonom o turizmu KS. Može se zaključiti i da ne postoji ni jedinstven pristup izgradnji identiteta i brenda KS, te se od privatnog i javnog sektora komuniciraju različite poruke i atributi ponude KS. Ista je situacija i u BiH, gdje situaciju usložnjava uređenje BiH i raspodjela odgovornosti za turizam.

Ono što je važno istaći da su kanali digitalne komunikacije (web, društveni mediji i messaging usluge) prepoznati kao važni i da se intenzivno koriste, posebno u promociji i prodaji od strane privatnog sektora. Privatni sektor intenzivno prati digitalne trendove u turizmu i njima se prilagođava. Postoji niz uspješnih lokalnih incoming agencija koje ulažu značajne resurse i energiju u privlačenje turista sa različitih tržišta (zemlje Zaliva, EU, Turska, Kina i druga longhaul tržišta). Agencije ulažu sredstva u promociju destinacije, djelujući kao DMC i intenzivno koriste digitalne kanale komunikacije, te posjete sajmovima.

Prema ranije provedenim istraživanjima, većina turističkih aranžmana u KS se komunicira i prodaje online. Stoga se intenzivno koriste OTA (online travel agents), kao što su Booking, Airbnb, Tripadvisor, Expedia i druge. Ekonomski institut je za Vladu KS tokom 2018. godine izradio Strategiju brendiranja KS koja je uključivala tri dimenzije brenda usmjerene ka stanovništvu, biznisima i turistima. Strategija brendiranja se nije implementirala na način da kreira zajednički okvir za djelovanje interesnih grupa u razvoju i pozicioniranju brenda kao što to npr. radi Slovenija. Za potrebe kreiranja strategije provedeno je istraživanje među turistima koji su posjetili KS. Između ostalog, turisti su iskazali asocijacije na spominjanje KS i opisali iskustvo sa KS, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 33. Asocijacije na Kanton Sarajevo i iskustvo boravka u Kantonu Sarajevo

Asocijacije na KS „Na šta pomislite ako se spomene Sarajevo?"			Iskustvo nakon boravka u KS „Kako biste opisali iskustvo nakon boravka u Sarajevu?"		
Odgovor		%	Odgovor		%
Food	Hrana	8,17%	Friendly people	Prijateljski ljudi	6,65%
Baščaršija	Baščaršija	7,02%	Food	Hrana	5,06%
War	Rat	6,77%	Interesting	Interesantno	5,06%
History	Hhistorija	5,49%	Relaxing	Relaksirajuće	3,76%

[154] Izvor web stranica Ministarstva privrede KS

Asocijacije na KS „Na šta pomislite ako se spomene Sarajevo?“			Iskustvo nakon boravka u KS „Kako biste opisali iskustvo nakon boravka u Sarajevu?“		
Odgovor		%	Odgovor		%
Ćevapi	Ćevapi	5,11%	Exciting	Uzbudljivo	2,89%
Friendly	Prijateljski	4,85%	Fun	Zabava	2,89%
People	Ljudi	4,09%	Happy	Srećan	2,89%
Culture	Kultura	3,58%	History	Historija	2,89%
Olympics	Olimpijada	3,58%	Culture	Kultura	2,31%
Multicultural	Multikulturalno	3,33%	Love	Ljubav	2,31%
Pollution	Zagađenje	3,07%	Multicultural	Multikulturalan	2,31%
Happy	Srećan	2,55%	People	Ljudi	2,31%
Love	Ljubav	2,55%	Pleasant	Ugodan	2,31%
Coffee	Kafa	2,04%	Ćevapi	Ćevapi	2,02%
Hospitality	Gostoljubivost	1,79%	Amazing	Nevjerovatno	1,73%
Orient	Orijent	1,79%	Beautiful	Divno	1,73%
Smog	Smog	1,79%	Fantastic	Fantastično	1,59%
Diversity	Diverzitet	1,66%	Baščaršija	Baščaršija	1,45%
Beauty	Ljepota	1,53%	Experience	Iskustvo	1,45%
Sebilj	Sebilj	1,53%	Joy	Radost	1,45%
Miljacka	Miljacka	1,28%	Like home	Kao kod kuće	1,45%
Beer	Pivo	1,02%	Unforgettable	Nezaboravno	1,45%
Crowd	Gužva	1,02%	Warm	Toplo	1,45%
Sarajevo Film Festival	Sarajevo Film Festival	0,89%	Diversity	Diverzitet	1,16%
Smile	Osmijeh	0,89%	Hospitality	Gostoljubivost	1,16%
Strength	Snaga	0,89%	Safety	Sigurnost	1,16%
Tolerance	Tolerancija	0,89%	Adventure	Avantura	0,87%
Amazing	Nevjerovatno	0,77%	Cozy	Prijatno	0,87%
Bjelašnica	Bjelašnica	0,77%	Enjoying	Uživajuće	0,87%
Cosmopolitan	Kosmopolitsko	0,77%	Excellent	Divno	0,87%
Franz Ferdinand	Franz Ferdinand	0,77%	Great	Divno	0,87%
Islam	Islam	0,77%	Inspirational	Inspirativno	0,87%
Lively	Živ	0,77%	Peace	Mir	0,87%
Mountains	Planine	0,77%	Polluted	Zagađenje	0,87%
Nightlife	Noćni život	0,77%	Welcoming	Dobrodošlo	0,87%
Open-minded people	Open-minded ljudi	0,77%	Friendship	Prijateljstvo	0,72%
Pride	Ponos	0,77%	Good	Dobro	0,72%
Relaxation	Relaksacija	0,77%	Awesome	Divno	0,58%
Shopping	Shopping	0,77%	Beer	Pivo	0,58%
Music	Muzika	0,64%	Boring	Dosadno	0,58%
WW1	Prvi svjetski rat	0,64%	Coffee	Kafa	0,58%
Busy roads	Saobraćajne ulice	0,51%	Crowded	Gužva	0,58%
Capital	Glavni grad	0,51%	East and West	Istok i zapad	0,58%
Exciting	Uzbuđujući	0,51%	Eye opening	Otvaranje očiju	0,58%
Interesting	Interesantan	0,51%	Gorgeous	Prekrasno	0,58%
Mosques	Džamije	0,51%	Nature	Priroda	0,58%
Religion	Religija	0,51%	Nostalgia	Nostalgija	0,58%
Spirit	Duh	0,51%	Old fashioned	Staromodno	0,58%
Trebević	Trebević	0,51%	Open-minded	Open-minded	0,58%
Vrelo Bosne	Vrelo Bosne	0,51%	Oriental	Orijentalno	0,58%
Sevdah	Sevdah	0,38%	Politeness	Ljubaznost	0,58%
Soul	Duša	0,38%	Pride	Ponos	0,58%
Transformation	Transformacija	0,38%	Strong	Snažno	0,58%
Balkan	Balkan	0,26%	Unique	Jedinstveno	0,58%
Dream city	Grad snova	0,26%	Fascinating	Fascinantno	0,43%
Entertainment	Zabava	0,26%	Meeting of cultures	Susret kultura	0,43%
Family	Porodica	0,26%	Miraculous	Čudesno	0,43%

Asocijacije na KS „Na šta pomislite ako se spomene Sarajevo?“			Iskustvo nakon boravka u KS „Kako biste opisali iskustvo nakon boravka u Sarajevu?“		
Odgovor		%	Odgovor		%
Fascinating	Fascinantan	0,26%	Attractive	Atraktivno	0,29%
Feeling	Osjećaj	0,26%	Awful	Grozno	0,29%
Jahorina	Jahorina	0,26%	Better than expected	Bolje nego očekivano	0,29%
Joy	Zadovoljstvo	0,26%	Cafes	Kafei	0,29%
Modern	Moderan	0,26%	Charming	Šarmantno	0,29%
Nature	Priroda	0,26%	Charming nature	Šarmantna priroda	0,29%
Peace	Mir	0,26%	Cheap	Jeftino	0,29%
Uniqueness	Jedinstvenost	0,26%	Claustrophobic	Klaustrofobično	0,29%
Vacation	Odmor	0,26%	Clever	Pametno	0,29%
Vibe	Vibracije	0,26%	Colorful	Šareno	0,29%
Vucko	Vučko	0,26%	Comfortable	Komforno	0,29%
Where East meets West	Gdje istok sreće zapad	0,26%	Contrast	Kontrast	0,29%
Žičara	Žičara	0,26%	Cool	Cool	0,29%
Raw	Sirov	0,13%	Deep	Duboko	0,29%
Tradition	Tradicija	0,13%	Delicious	Ukusno	0,29%
Ukupno		100,0%	Different	Drugaćije	0,29%
			Emotional	Emotivno	0,29%
			Enlightening	Prosvjetljujuće	0,29%
			Fair	Pošteno	0,29%
			Fast	Brzo	0,29%
			Forbidden alcohol	Zabrana alkohola	0,29%
			Future	Budućnost	0,29%
			Generosity	Velikodušnost	0,29%
			Grief	Tuga	0,29%
			Humor	Humor	0,29%
			Impressed	Impresioniran	0,29%
			Incredible	Nevjerovatno	0,29%
			Inviting	Pozivajuće	0,29%
			Lack of style	Odsustvo stila	0,29%
			Memories	Sjećanja	0,29%
			Motivation	Motivacija	0,29%
			Music	Muzika	0,29%
			Never bored	Nikad dosadno	0,29%
			Nice	Lijepo	0,29%
			Novel	Novo	0,29%
			Optimistic	Optimistično	0,29%
			Original	Originalno	0,29%
			Outstanding	Izvandredno	0,29%
			Party	Zabava	0,29%
			Provoking	Provokativno	0,29%
			Rememberable	Zapamćeno	0,29%
			Sadness	Tuga	0,29%
			Sightseeing	Razgledanje	0,29%
			Sincere	Iskreno	0,29%
			Spiritual	Duhovno	0,29%
			Surprising	Iznenađujuće	0,29%
			Sympathetic	Simpatično	0,29%
			Traditional	Tradicionalno	0,29%
			Underrated	Potcijenjeno	0,29%
			Unity of diversities	Jedinstvo različitosti	0,29%
			Unpleasant	Neugodno	0,29%
			Unusual	Neobično	0,29%

Asocijacije na KS „Na šta pomislite ako se spomene Sarajevo?“		Iskustvo nakon boravka u KS „Kako biste opisali iskustvo nakon boravka u Sarajevu?“		
Odgovor	%	Odgovor		%
		Varied	Raznoliko	0,29%
		War	Rat	0,29%
		Wish to come back	Želja za povrakom	0,29%
		Wonderful	Divno	0,29%
		Acceptation	Prihvatanje	0,14%
		Go again	Ići ponovo	0,14%
		Tolerance	Tolerancija	0,14%
		Vibrant	Vibrantno	0,14%
		Ukupno		100,0%

Izvor: Ekonomski institut Sarajevo, 2018

Takođe, ispitanici su ocjenama od 1 do 5 ocjenjivali stavove koji se odnose na fizičke atribute turističke ponude KS. Ocjena 1 je označavala apsolutno neslaganje, a ocjena 5 apsolutno slaganje sa stavom. Ocjena 3 je označavala neutralan stav.

Tabela 34. Ocjena fizičkih atributa turističke ponude Kantona Sarajevo

„Navedeni elementi odgovaraju Sarajevu kao turističkoj destinaciji...“	Srednja vrijednost	Medijan	Standardna devijacija
Kvalitet lokalne hrane i pića	**4.466**	**5.000**	**.8482**
Diverzitet historijskih atrakcija	**4.414**	**5.000**	**.8759**
Diverzitet kulturnih atrakcija	**4.373**	**5.000**	**.8781**
Ponuda kafea i mjesta za ručavanje (restorani)	**4.300**	**5.000**	**.9339**
Različite vrste lokalnih proizvoda i suvenira	4.218	4.000	.8724
Lokalna muzika	4.011	4.000	1.0639
Divne prirodne atrakcije	3.949	4.000	1.0596
Odgovarajući smještajni kapaciteti (moteli, hoteli, apartmani)	3.946	4.000	.9183
Ponuda kulturnih i drugih događaja	3.843	4.000	.9502
Noćni život i zabava	3.791	4.000	1.0114
Mogućnosti za shopping	3.651	4.000	.9871
Različiti avanturistički, izazovni i uzbuđujući outdoor izleti	3.619	4.000	1.0352
Kvalitet turističke infrastrukture (signalizacija, info points, itd)	3.375	3.000	1.0514
Dobri klimatski uslovi	3.283	3.000	1.0810
Raspoloživost sportskih objekata i rekreacijskih aktivnosti	3.213	3.000	.9383
Opšta čistoća destinacije	**3.046**	**3.000**	**1.1477**
Prikladnost lokalnog saobraćaja	**3.042**	**3.000**	**1.1600**
Nezagađeno okruženje	**2.465**	**2.000**	**1.1348**

Izvor: Ekonomski institut Sarajevo, 2018

Ovi nalazi su u skladu sa nalazima i drugih istraživanja koja su se bavila ovom tematikom, a prikazana su i u okviru situacione analize.

Na bazi provedenog istraživanja, izvedeni su sljedeći zaključci vezani za brend KS:

- Asocijacije na pominjanje brenda Sarajevo se mogu podijeliti na:
    - osjećaje i doživljaj gdje su posebno izraženi prijateljstvo, multikulturalnost, sreća i ljubav
    - elemente ponude gdje su posebno izraženi hrana (i ćevapi i kafa), Baščaršija, rat i historija, te ljudi, kultura, zagađenje i smog.
- Asocijacije na sam doživljaj Sarajeva se mogu podijeliti na:
    - osjećaji i doživljaj gdje su posebno izraženi odgovori interesantno, relaksirajuće, uzbuđujuće, sreća, ljubav i ugodno i

- elemente ponude gdje su posebno izraženi ljudi i prijateljski nastrojeni ljudi, hrana (i ćevapi i pivo), zabava, kultura i multikulturalnost i historija.

- Kulturno-historijsko nasljeđe u kombinaciji sa gastro ponudom, gostoljubivosti i otvorenosti lokalnog stanovništva su dobro prepoznati od turista prije i nakon posjete KS.
- U doživljaju KS dominiraju pozitivne emocije, a ispitanici kao vrijednosti brenda KS prepoznaju prijateljstvo, multikulturalnost, fuziju modernog i tradicionalnog, otvorenost i gostoljubivost.
- KS je mjesto za nova iskustva, relaksaciju, živahno mjesto, mjesto za zabavu, mjesto gdje se ljudi mogu kreativno izraziti, mjesto koje čini ljude posebnim i koje motiviše.
- KS nije prepoznat kao prestižna i inovativna destinacija, stoga je potrebno raditi na induciranom razvoju identiteta i repozicioniranju destinacije što treba nužno pratiti i razvoj turističke ponude i okruženja za razvoj turizma.
- KS je mjesto gdje ljudi mogu imati prijatelje. Međutim, potrebno je raditi na razvoju jačih odnosa sa turistima, toleranciji i kreirati odnos sa turistima koji će Sarajevo pozicionirati kao mjesto „gdje ljudi žele biti". Potrebno je raditi i na unapređenju sigurnosti koja ima neznatno niže ocjene od ostalih.
- KS čini ljude sretnim, inspirisanim, otvorenim, ponosnim, ali manje kozmopolitima. S druge strane KS ne čini turiste modernim niti eko-osviještenim.
- U cilju unapređenja pozicije Kantona Sarajevo, odnosno produženja boravka u destinaciji i povećanja turističke potrošnje, potrebno je raditi na promociji prirodnih potencijala Kantona. Uređenost, čistoća, sigurnost i saobraćajna uvezanost destinacije su također atributi koje treba razvijati.
- Iako je Kanton Sarajevo prepoznat kao interesantan, ugodan, prijateljski i originalan, postoji prostor za unapređenje pozicije u smislu ljepote, šarma, uzbudljivosti, relaksacije i porodične orijentacije.

Naredna slika prikazuje planiranu hijerarhiju brenda za KS.

Tabela 35. Hijerarhija brenda za KS

Obećanje brenda	Pozitivno i otvoreno Sarajevo Susret kultura. Srce Balkana. Jedinstven ambijent i priroda. Gosti su naši prijatelji. Bogata historija. Odlična zabava. Odlična hrana Neke od ključnih riječi za kreiranje budućeg slogana: experience.people.culture.history.fun.nature interesting.tradition.modern.vibrant.pleasant.open.friendly.original.foody				
Elementi brenda	Kultura i historija	Priroda	Zdravlje	Sport i avantura	Edukacija
Dodirne tačke sa brendom	Muzeji, Galerije Historijske lokacije i objekti Spomenici, Sakralni objekti Arhitektura, Shopping Gastro ponuda, Zanati Smještajni objekti Događaji i festivali	Prirodne atrakcije Bjelašnica i Igman Trebević Vrelo Bosne Ruralna područja	Zdravstvene institucije i klinike Banje i lječilišta	Skijanje, Outdoor aktivnosti (hiking, biking, trekking, itd) Sportovi (fudbal, košarka, itd)	Univerziteti Srednje škole

Ulazak poznatih turističkih marki putem franšize - poput hotelskih marki (Marriott, Accorr, itd.), rent-a-car agencija, restorana brze hrane, itd. poboljšavaju imidž BiH među stranim turistima. Sigurno će to imati pozitivan uticaj na turizam KS i BiH, ne samo u smislu prodaje, već i zbog uvođenja međunarodnih standarda i dobrih praksi u turizmu.

1.3.8. Prikaz potencijala turističke ponude Kantona Sarajevo

Kulturno – historijsko nasljeđe, jedinstvene graditeljske i ambijentalne cjeline, geografska pozicija i planinsko okruženje, status Sarajeva kao glavnog grada BiH, te ostali prirodni i društveni uslovi određuju

osnovu i karakter turističke destinacije KS. Turistička ponuda je raznovrsna i uključuje gotovo sve oblike turizma, počev od urbanog, gradskog turizma glavnog grada, kulturno – historijskog, zimskog, planinskog, ruralnog, zdravstvenog, gastro, sportskog, MICE, ratnog/mračnog turizma, itd. Navedeni pojavni oblici turističke ponude nalaze se u različitim stadijima razvoja. Urbani gradski turizam sačinjen od kulturno – historijskog, gastro i ratnog/mračnog turizma, predstavlja osnovu turističke ponude KS. Ujedno je i najrazvijeniji oblik turističke ponude. Realizacijom ponude urbanog gradskog turizma odnosno pansionskom i vanpansionskom potrošnjom domaćih i stranih gostiju ostvaruje se preko 90% prihoda od turističke industrije Kantona Sarajevo, pa su i ekonomski potencijali njegove turističke ponude najznačajniji. Posmatrajući ključne indikatore performanse turizma u KS prezentovane u izvještaju Turizam na području KS u periodu od 2013. do 2022. godine Zavoda za planiranje razvoja KS, evidentno je da se turistička industrija nije u potpunosti oporavila od negativnog uticaja pandemije COVID 19. Broj domaćih i stranih turista i broj noćenja približava se vrijednostima rekordne predpandemijske 2019. Stope rasta pokazatelja turizma u periodu od 2013. do 2022. godine su pozitivne. Broj smještajnih jedinica prosječno je rastao 7,6%, broj soba 5%, broj ležaja 9,7%, broj turista 6,7% i broj noćenja 7,5%. Ipak, procenat iskorištenosti smještajnih kapaciteta od 24,9% u 2022. godini je još uvijek znatno ispod evropskog prosjeka koji iznosi 52%. Razlika iskorištenosti kapaciteta ostaje značajna i nakon dodavanja 5 do 10% procijenjene sive zone turističke industrije. Prema trenutno raspoloživim smještajnim kapacitetima broj turista bi se trebao udvostručiti da bi se dostigao evropski prosjek iskorištenosti smještajnih kapaciteta. U tom smislu potencijal turističke ponude urbanog gradskog turizma Kantona Sarajevo nije u potpunosti iskorišten. Trenutni broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista ostvaren je bez smislenog sistemskog upravljanja turističkom destinacijom KS, bez ozbiljne promotivne kampanje na regionalnom, evropskom, bliskoistočnom i drugim relevantnim tržištima. Strateško, sistemsko i održivo upravljanje turističkom destinacijom usklađeno sa 10 principa održivih destinacija[155] predstavlja put kojim bi se trebali kretati pravci razvoja turizma usmjereni na iskorištavanje potencijala turističke ponude urbanog gradskog turizma - povećanje broja dolazaka, produženje dužine boravka te povećanje turističke potrošnje. Zajedno sa razvojem ostalih oblika turističke ponude moguće je smanjiti trenutno izraženu sezonalnost i produžiti trajanja turističke sezone u Kantonu Sarajevo.

Potencijal turističke ponude zimskog turizma odnosno skijaškog turizma baziran je na prirodnim uslovima olimpijskih planina Bjelašnice i Igmana i do sada izgrađenom skijaškom infrastrukturom. Prirodni potencijali za razvoj zimske turističke ponude su zadovoljavajući ali ne i dovoljni. Skijaška infrastruktura jednako je bitna. Prirodni skijaški turistički potencijal olimpijskih planina Bjelašnice i Igmana nisu u potpunosti iskorišteni. Skijaška infrastruktura za alpsko skijanje, kvalitet vertikalnog transporta, uređenje staza, broj staza, ugostiteljski i drugi servisni objekti koje koriste skijaši, još uvijek nisu na nivou evropskih skijališta. Zbog toga je i broj turista koji posjećuju KS tokom zimske sezone radi skijanja relativno mali. Za dostizanje nivoa usluge koje nude evropska skijališta, a što je preduslov za potpunije iskorištavanje potencijala zimskog/skijaškog turizma, odnosno značajnije povećanje broja turista skijaša, potrebna su značajna ulaganja u skijališta koja se prema grubim procjenama kreću između 250 i 300 miliona KM[156].

---

[155] Ten Principles for Sustainable Destinations: Charting a new path forward for travel and tourim by World Economic Forum - White paper September 2022.

[156] Izgradnja vertikalnog transporta (gondola sa pratećim objektima, polazna stanica sa garažom, međustanica, dolazna stanica na vrhu cca 50 miliona KM, 3 šesterosjeda sa zaštitom od vjetra, garažom i pratećim objektima cca 80 miliona KM, vještačke akumulacije min 5 komada sa pumpnim postrojenjima cca 20 miliona KM, proširenje skijališta prema Igmanu sa stazama prema Crnom vrhu i Ravnoj vali sa minimalno 4 nove staze (sječa šume, ravnanje terena, izgradnja potrebne infrastruture i sistema vještačkog osnježenja, cca 40 miliona), završetak sistema vještačkog osnježenja na postojećim stazama od izlaza šesterosjeda do vrha, staza broj 2, staza broj 6 prama Kući spasa, itd. cca 7 miliona KM, izgradnja skijaške dvorane na stazi 5B cca 30 miliona, izgradnja sistema vještačkog osnježenja za staze ski trčanja i bijatlona cca 4 miliona, asvaltiranje bijatlon staza za ljetno korištenje cca 2 miliona KM, modernizacija skijališta na Igmanu cca 5 miliona, izgradnja turističke infrastrukture za ljetnu sezonu, alpin koster, zipline, adrenalin park, igrališta za djecu i omladinu, izgradnja biciklističkih staza za spust i druge gravitacione biciklističke discipline, uzletišta za paraglajdere cca 10 miliona KM, izgradnja alping centra na vrhu Bjelašnice cca 5 miliona KM, itd.

Kada su u pitanju smještajni kapaciteti, kapaciteti hotela na planinama trenutno zadovoljavaju potrebe domaćih i stranih gostiju. Skijališta Bjelašnica i Igman su veoma blizu, svega 40 minuta vožnje udaljene od grada, pa se turisti skijaši mogu smjestiti i u gradskim hotelima te pored skijanja uživati i u gradskoj turističkoj ponudi. Drugi oblici skijanja koji imaju svoj turistički potencijal su nordijsko i turno skijanje. Staze za nordijsko skijanje dostupne su na Velikom polju na Igmanu, s tim da je i kod ovog oblika skijaškog turizma potrebno investirati u staze i prateću infrastrukturu, prevashodno sisteme vještačkog osnježavanja. Turno skijanje ili planinarsko skijanje ima svoj turistički potencijal, te je neophodno ulagati u razvoj njegove turističke ponude, prevashodno u razvoj turističkih proizvoda i promociju, a onda i u podršku pružaocima usluga turnog skijanja - vodičima. U posljednjih nekoliko godina primjetno je povećanje turnih skijaša na evropskim i domaćim skijalištima. Prirodni uslovi za turno skijanje u KS su idealni, te se isto može upražnjavati na svim planinama KS (Treskavici, Trebeviću, Sarajevskom Ozrenu, Igmanu, Bjelašnici, Visočici). Ovaj oblik skijanja ne zahtjeva investicije u izgradnju skijaških staza i vertikalnog transporta, obzirom da za turne skijaše nema ograničenja pošto u pravilu koriste čitavu planinu.

KS posjeduje idealne uslove za razvoj Outdoor turizma. Sarajevo, kao najveći turistički brend KS, je grad okružen sa 10 planina, od kojih su četiri olimpijske, 53 rijeke i 35 potoka, nekoliko vodopada, preko 1.500 kilometara brdskobiciklističkih šumskih puteva i staza, preko 500 km planinarskih staza, tri skijališta, bob stazom, alpinističkim penjalištima, pećinama itd., što je više nego dovoljno za pozicioniranje i promovisanje KS i sarajevske regije kao vrhunske outdoor turističke destinacije. Istraživanje koje je urađeno u okviru izrade Strategije brendiranja Sarajeva kao vrhunske outdoor destinacije, u sklopu projekta Sarajevo Outdoor City, o iskustvima stranih gostiju tokom boravka u Sarajevu i okolnim planinama, navodi da je blizina grada i planina/prirode ključna vrijednost Sarajeva kao outdoor turističke destinacije. Mogućnost da se iz centra grada započnu outdoor aktivnosti, npr. brdskobiciklističke ture i sl., te da se cijeli dan provede na planini, a zatim da se naveče uživa u svim ljepotama gradskog urbanog života, za strane goste ima posebnu vrijednost. U tom smislu KS i sarajevska regija nudi najbolje od oba svijeta, avanturu i sportsko rekreativne aktivnosti u netaknutoj prirodi i sve čari urbanog noćnog života (kvalitetni restorani, smještajni kapaciteti i sl.) i kulturno - historijskog nasljeđa (muzeji, vjerski objekti, kulturne manifestacije, koncerti i sl.).

Za brdske i cestovne bicikliste KS i sarajevska regija nude velike mogućnosti. Ciklo turizam je tržišna niša na koju bi se trebalo fokusirati. Pozicioniranje na ovom tržištu zahtijeva sistemsku, stratešku i kontinuiranu marketinšku promociju, te kontinuiranu izgradnju i održavanje turističke biciklističke infrastrukture (postavljanje brdskobiciklističke putne signalizacije, kreiranje printanih i digitalnih mapa, gps zapisa i sl.). Shodno tome kreiranje promotivnih akcija na ovom tržištu od turističkih zajednica i drugih aktera zahtijeva potpuno razumijevanje potreba ciklo turista. Kako se promotivnim aktivnostima turistima šalju obećanja o iskustvima koje će moći doživjeti na turističkoj destinaciji, vrlo je bitno da ta obećanja budu iskrena i realna. Kreatori turističke biciklističke priče KS i sarajevske regije trebaju biti domaći biciklisti i biciklistički klubovi i udruženja, jer samo oni razumiju i govore jezik biciklista, kao ciljne grupe ovog segmenta turističke ponude. Ozbiljno pozicioniranje na ovom tržišnom segmentu podrazumijeva izradu strategije brendiranja Kantona Sarajevo i sarajevske regije kao vrhunskog centra ciklo turizma, te plana promocije, plana biciklističkih događaja/takmičenja, plana postavljanja turističke biciklističke signalizacije, te generalno plana upravljanja biciklističkom destinacijom. Za iskorištavanje ovog turističkog potencijala neophodna je finansijska i institucionalna podrška KS, Grada Sarajevo, te općina i Turističke zajednice KS.

Ostali oblici outdoor turizma, planinarenje, trail trčanje, penjanje, alpinizam, paraglajding i drugi, takođe su turističke tržišne niše za čiji razvoj postoje prirodni uslovi, ali ne i sistemski pristup njihovom razvoju, te se njihov turistički potencijal koristi tek djelimično. U proteklom periodu izostala je sistemska podrška promociji i razvoju ovih oblika turističke ponude. Nosioci njihovog razvoja su entuzijasti koji individualno ili putem planinarskih ili trail udruženja i društava promovišu prirodne ljepote planina i ruralnog područja KS. Razvoj i održavanje turističke infrastrukture, planinarskih i trail staza za trčanje, planinarskih domova, vrše planinarska društva sa vrlo limitiranim sredstvima. Promocija je takođe rezultat privatne inicijative i projekata kao što su planinarenje.ba, via Dinarica i sl. Turistički proizvodi u formi planinarskih tura u ljetnom i zimskom periodu dostupni su u okviru individualne ponude nekih planinarskih turističkih vodiča i nekoliko outdoor turističkih agencija. Koordinacija sa outdoor zajednicom i pozicioniranje KS kao vrhunske outdoor destinacije osnova su za razvoj i iskorištavanje ovog turističkog potencijala Kantona Sarajevo

Seoski, agro i ruralni turizam takođe posjeduje određene turističke potencijale, u smislu razvijanja turističke ponude koja će domaćinstvima u ruralnim dijelovima KS osigurati dodatni prihod od turizma. Do sada je bilo nekoliko projekata razvijanja turističke ponude seoskog i ruralnog turizma, u kojima je domaćinstvima obezbijeđeno finansiranje opremanja smještajnih kapaciteta, kuća i soba kako bi mogli primiti goste. Sljedeći korak u ovom smislu bio bi njihovo uključivanje u turističke prodajne lance. Pozitivni primjeri seoskog turizma na planini Bjelašnici u selima Umoljani i Sinanovići, Dejćići, itd., koji su se razvili u ruralne planinske turističke destinacije, plod su organskog razvoja turizma koji je počeo otvaranjem jednog skromnog ugostiteljskog objekta. Etno Begovo Selo na Nišićima u općini Ilijaš takođe je uspješan primjer seoskog ruralnog turizma. I za ovaj oblik turizma potrebna je sistemska institucionalna podrška njegovom razvoju kako bi se njegovi potencijali na najbolji način valorizirali.

Zdravstveni turizam u KS ima svoj turistički potencijal prevashodno u domenu dentalne njege i zdravlja, sportske medicine i estetske hirurgije. U periodu od 2011. do 2014. godine projekat Adriatic Health and Vitality Network –AHVN, Jadranska mreža za zdravlje i vitalnost, radio je na kreiranju lokalne mreže pružaoca usluga zdravstvenog turizma, koju su činile poliklinike, stomatološke ordinacije, turističke agencije i hoteli sa područja Sarajevske regije, a s ciljem kreiranja različitih paketa usluga zdravstvenog turizma. Nakon realizacije projekta, aktivnosti umrežavanja ponuđača usluga i kreiranje komplementarnih paketa usluga, nisu nastavljene. Domaći i strani turisti, te dijaspora kontinuirano koriste usluge privatnih zdravstvenih ustanova, pojedinačno. Cjenovna konkurentnost i kvalitet ponuđenih zdravstvenih usluga te kulturno – historijski, prirodni, i drugi turistički potencijali KS predstavljaju dobru osnovu za razvoj zdravstvenog turizma. Nažalost, aktivnosti na razvoju ovog oblika turizma trenutno se ne provode, pa je prodaja zdravstvenih usluga turistima više incidentna.

MICE (Globalni sastanci, poticajna putovanja, konferencije i izložbe) ili poslovni događaji je turistička tržišna niša koju je moguće razvijati, između ostalog, u segmentu poticajnih sastanaka, festivala i kulturnih događaja te sastanaka organizacija i korporacija. MICE segment je visoko profitabilna oblast turizma i u KS se provodi putem organizacije festivala i konferencija. KS kao destinacija bogata kulturno-historijskim nasljeđem i prirodnim ljepotama posjeduje potrebne preduslove za razvijanje ovog oblika turizma. Investiciona ulaganja u MICE infrastrukturu, tj. razvoj kongresnih/hotelskih kapaciteta pogoduju razvoju ovog turističkog segmenta. Podrška javnog sektora finansiranju festivalskih kulturnih i sportskih događaja takođe pogoduje razvoju ovog oblika turizma u KS. Kako bi se ponuda MICE segmenta kontinuirano razvijala neophodno je koristiti znanja i iskustva vodećih međunarodnih asocijacija MICE industrije kao što su International Association of Exhibition and Events (IAEE), Meeting Professionals International (MPI)

i Society for Incentive Travel Excellence (SITE). Ova MICE okuplja veliki broj MICE stručnjaka i predstavlja dobru platformu za uključivanje na međunarodno MICE tržište.

Potencijali turističke ponude KS su raznovrsni, ali ih je potrebno sistemski i strateški razvijati. Razvoj turističke infrastrukture, saradnja između institucija i turističkih aktera (hotelijera, ugostitelja, outdoor zajednice, turističkih agencija, predstavnika pružaoca zdravstvenih usluga i drugih) investicije u smislenu i stratešku promociju i pozicioniranje KS na različitim turističkim nišama, neophodno je kontinuirano provoditi kako bi se na adekvatan način valorizirali svi turistički potencijali KS.

1.4. Finansijski potencijali za razvoj turizma u Kantonu Sarajevo

1.4.1. Sredstva Turističke zajednice KS

U ovom dijelu dokumenta analiziramo potencijalne izvore finansiranja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo. Najprije dajemo osvrt na sredstva raspoloživa preko Turističke zajednice Kantona Sarajevo. Za tu svrhu ostvarili smo uvid u godišnje izvještaje o radu i finansijske izvještaje ove institucije za period 2017-2022. godine.

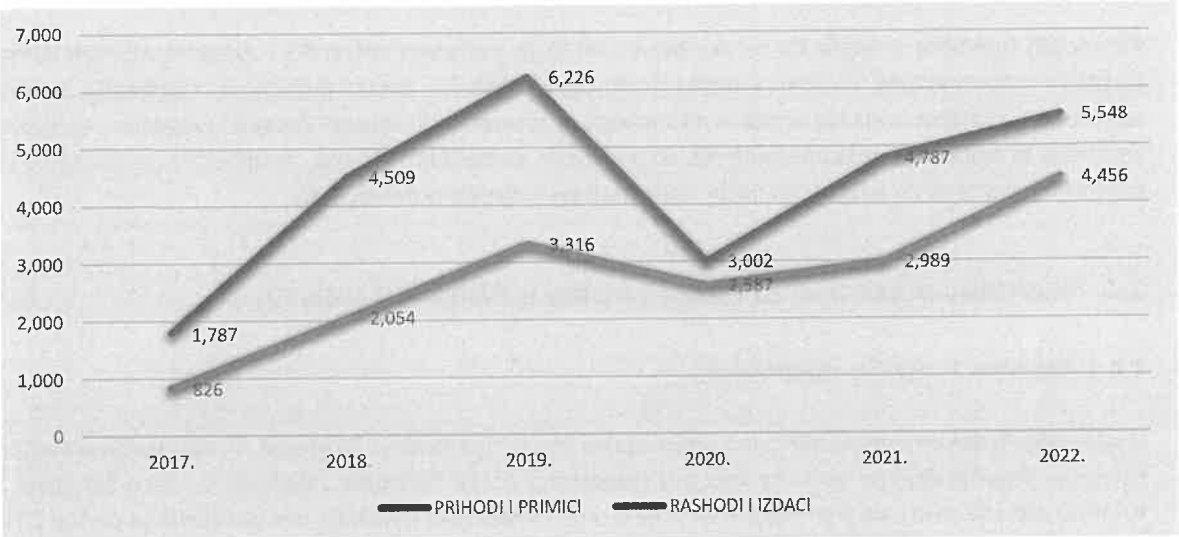
Podaci o ukupno ostvarenim prihodima i rashodima TZKS u navedenom periodu predstavljeni su na slici ispod. U analiziranom periodu ukupno ostvareni prihodi i primici ove institucije iznosili su 25,8 miliona KM. Posmatrano na godišnjem nivou, ako zanemarimo 2017.[157] i 2020. godinu[158], vidimo da se ukupni prihodi i primici kreću između 4,5 i 6,2 miliona KM i da su u direktnoj vezi sa kretanjem broja turista/noćenja u Kantonu Sarajevo. U istom periodu ostvareni rashodi su svake godine bili manji u odnosu na prihode. Kao rezultat, TZKS je zaključno sa krajem 2022. godini imala akumulirane viškove prihoda u odnosu na rashode u iznosu od 7,7 miliona KM.

Turistička zajednica KS se finansira iz sljedećih izvora:[159]

- prihodi od boravišne takse,
- prihodi od članarine,
- prihodi od obavljanja vlastite djelatnosti.[160]

[157] Obzirom da se u istoj nije ubirala članarina.
[158] Kada su zbog drastičnog pada broja turista, izazvanog primjenom mjera socijalne distance kakao bi se ublažila pandemija korona virusa, značajno smanjeni prihodi od boravišne takse.
[159] U skladu sa Zakonom o turizmu KS i Statutom Turističke zajednice KS.
[160] Član 61. Zakona, stav (2).

Slika 55. Prihodi, rashodi i finansijski rezultat TZ Kantona Sarajevo, 2017-2022. (000 KM)

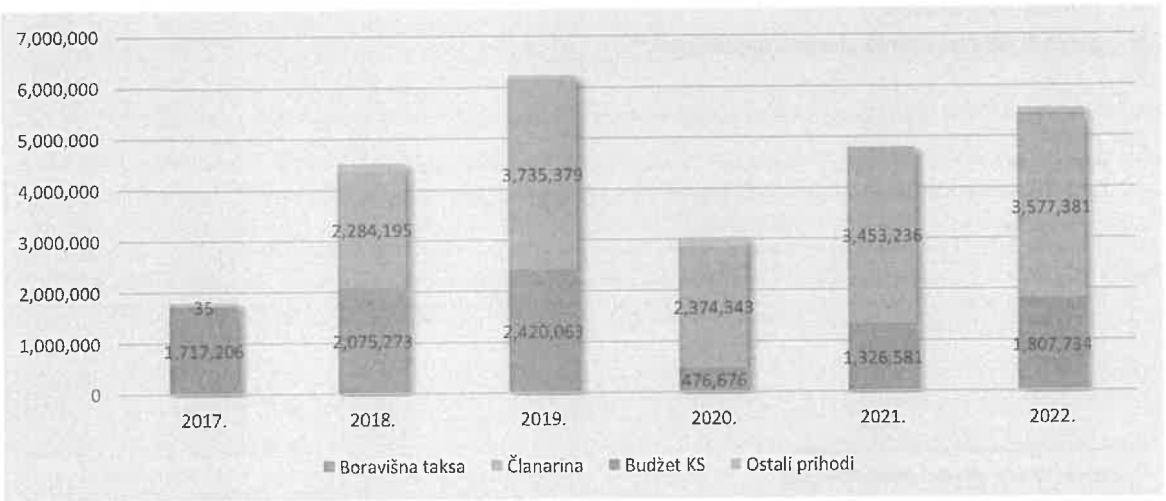

Izvor: Halilbašić na osnovu Finansijskih izvještaja TZKS, 2023

Turistička zajednica može ostvariti prihode i iz budžeta KS, budžeta jedinica lokalne samouprave (na osnovu posebnih programa), dobrovoljnih priloga i darova, kao i drugih izvora.

Posmatrano u periodu 2017-2023. godina, između 95% i 98% svih prihoda TZKS činili su prihodi od boravišne takse i prihodi od članarine (pogledati grafikon ispod). Nešto viši od 1% na nivou cijelog perioda su bili prihodi od participacija partnera za učešće na sajmovima i prihodi od finansijske i nematerijalne imovine. Dodatni prihodi iz budžeta KS i od donacija su zanemarivi u strukturi ukupnih prihoda.

Slika 56. Struktura prihoda TZ Kantona Sarajevo, 2017-2022. (KM)

Izvor: Halilbašić na osnovu Finansijskih izvještaja TZKS, 2023

Boravišna taksa. Visinu boravišne takse[161], na prijedlog Ministarstva privrede KS, utvrđuje vlada, najkasnije do kraja oktobra tekuće godine za narednu godinu. Naplatu boravišne takse vrši pravno i fizičko lice koje pruža usluge smještaja i istu naplaćuje istovremeno sa naplatom usluge smještaja. Odlukom o visini boravišne takse na području Kantona Sarajevo za 2022. godinu,[162] određena je visina boravišne takse u iznosu od 2,00 KM. Dnevna boravišna taksa je utvrđena u iznosu od 1,00 KM. Za fizička lica koja pružaju usluge smještaja u domaćinstvu i seoskom domaćinstvu utvrđena je boravišna taksa u godišnjem paušalnom iznosu od 50,00 KM, za svaki krevet i smještajnu jedinicu, koja se koristi za pružanje usluga smještaja.

Ukupno ostvareni prihodi po osnovu boravišne takse u periodu 2017-2022. godina, iznosili su 9,8 miliona KM. Najviši su bili 2019. kada su iznosili 2,4 mliona KM.

Članarina. Članarinu Turističkoj zajednici dužni su plaćati obavezni i dobrovoljni članovi Turističke zajednice. Naplata članarine je pokrenuta tek u 2018. godini, a nakon objave podzakonskih akata od strane Ministarstva privrede Kantona Sarajevo koji uređuju obveznike uplate iste.[163] Visina članarine koju plaćaju članovi Turističke zajednice zavisi od pravnog statusa obveznika (fizičko ili pravno lice). Zavisno od pravnog statusa , obveznici plaćaju članarinu po sljedećim procentima u odnosu na ukupan saobraćaj: Pravno lice – 0,05% i Fizičko lice – 0,025%.

Ukupno ostvareni prihodi po osnovu članarine u periodu 2017-2022. godina, iznosili su 15,4 miliona KM. Najviši su bili 2019. godine, kada su iznosili 3,7 mliona KM. Interesantno je da su za cijelo vrijeme ubiranja članarine prihodi ostvareni po ovom osnovu viši u odnosu na prihode od boravišne takse. Treba naglasiti da je u slučaju ove kategorije prihoda teško interpretirati trendove obzirom na nekoliko izmjena Pravilnika o djelatnostima obaveznih članova TZKS.[164] Svaka izmjena Pravilnika podrazumijevala je i promjenu osnove za obračun ove kategorije prihoda.

Za potrebe analize rashoda TZKS, iste smo grupisali u dvije šire kategorije. To su ulaganja za unapređenje turizma i troškovi funkcionisanja TZKS.

Kategorija rashoda koji se odnose na unapređenje turizma obuhvata:

- troškove nastupa na međunarodnim sajmovima,
- troškove izrade promotivnog materijala,
- rashode po osnovu marketing aktivnosti na promociji turizma,
- troškove finansiranja ili sufinansiranje projekata značajnih za razvoj turizma KS (uglavnom u saradnji sa Kantonom Sarajevo),
- finansiranje podrške projektima značajnim za razvoj turizma po javnim pozivima koje objavljuje TZKS,
- troškove podrške društveno korisnim projektima.

U skladu sa Zakonom o turizmu (Član 82, stav 3), Turistička zajednica dužna je najmanje 70% ostvarenih prihoda od boravišne takse utrošiti za razvoj i unapređenje turističke ponude Kantona Sarajevo. U odnosu na prikupljena sredstva od boravišne takse za 2022. ovo iznosi 1.265.413 KM.

---

[161] Boravišna taksa je paušalni novčani iznos koji plaća lice, domaći ili strani državljanin, koje izvan svog prebivališta koristi usluge smještaja u smještajnom objektu u kojem se obavlja turistička ili ugostiteljska djelatnost. Boravišna taksa se plaća po svakom ostvarenom noćenju.

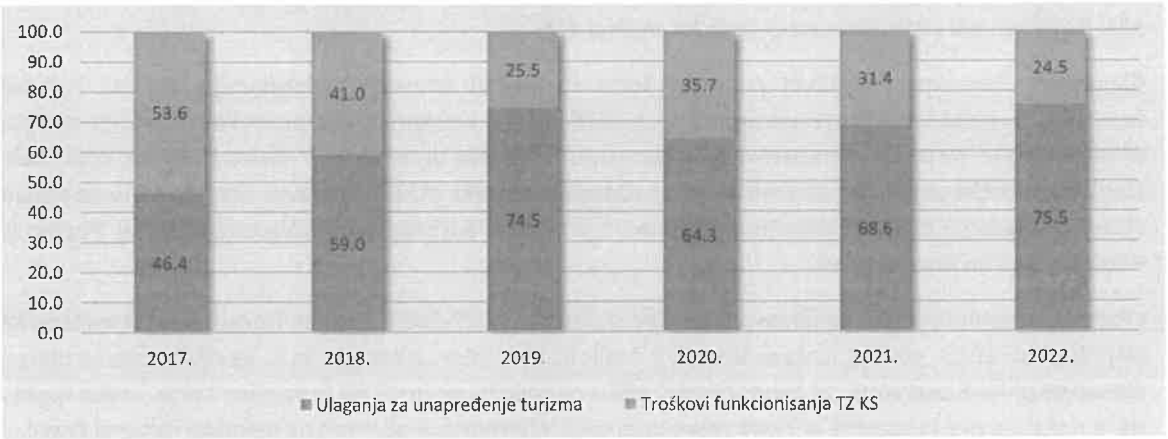
[162] Službene novine KS", broj 50/21.

[163] Pravilnika o djelatnostima obaveznih članova turističke zajednice Kantona Sarajevo.

[164] Posljednje izmjene Pravilnika o djelatnostima obaveznih članova TZKS objavljene su u Službenim novinama Kantona Sarajevo", broj 16/21 od 22.04.2021. godine.

Učešće ove kategorije rashoda u ukupnim rashodima TZKS predstavljeno je na slici ispod. U 2022. godini ono je iznosilo tri četvrtine ukupno ostvarenih rashoda. Posmatrano pojedinačno po troškovnim stavkama, za cijeli period 2017-2023. godina, najviši su bili izdaci za finansiranje podrške projektima značajnim za razvoj turizma po javnim pozivima koje objavljuje TZKS - 4,2 miliona KM ili 26% ukupnih izdataka. Nakon toga slijede izdaci za troškove nastupa na međunarodnim sajmovima (2,5 miliona KM) i troškovi finansiranja ili sufinansiranje projekata značajnih za razvoj turizma KS koji se realizuju u saradnji sa Vladom KS – 2,1 milion KM.

Slika 57. Struktura rashoda TZ Kantona Sarajevo (%)

Izvor: Halilbašić na osnovu Finansijskih izvještaja TZKS, 2023

Kategoriju rashoda vezanih za funkcionisanje TZKS čine:

- izdaci za plaće i naknade,
- izdaci za nabavku stalnih sredstava,
- rashodi i izdaci za materijal i usluge,
- naknade organima upravljanja TZKS,
- ostali rashodi i izdaci,
- interventna sredstva.[165]

U ovoj kategoriji rashoda najznačajniji su izdaci za plaće i naknade (21,9% ukupnih izdataka u cijelom analiziranom periodu). Nakon toga slijede rashodi i izdaci za materijal i usluge (5% ukupnih izdataka).

Obzirom da je, kako smo već elaborirali, približno 1/3 ostvarenih prihoda TZKS u periodu 2017-2023. godine, ostala neiskorištena za potrebe projekcije raspoloživih sredstava u periodu do 2030. godine, umjesto učešća gore navedene dvije kategorije u ukupnih rashodima i izdacima, uzet ćemo njihovo učešće u ukupno ostvarenim prihodima. Učešće troškova funkcionisanja TZKS u ukupno ostvarenim prihodima u analiziranom periodu bilo je 20%. Ovo znači da je za projekte unapređenja turizma u KS bilo raspoloživo 80% sredstava.

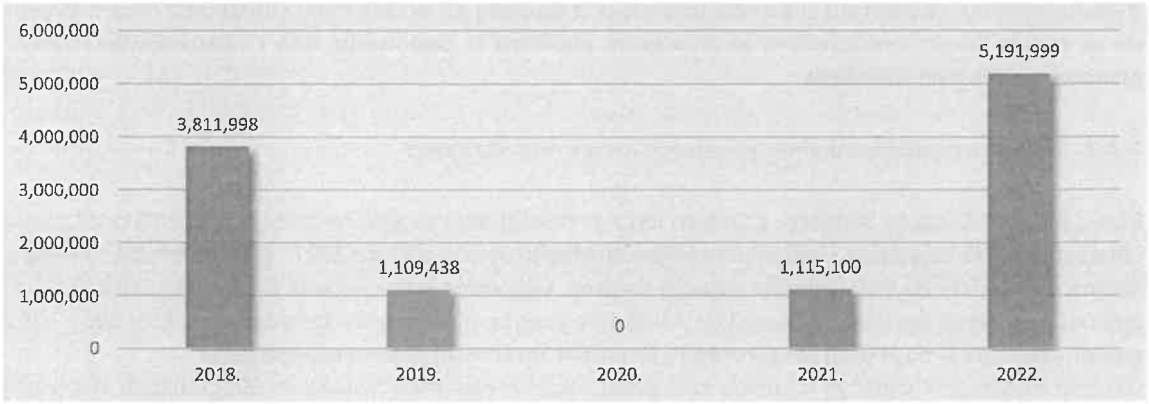
[165] Sredstva podrške kompanijama pogođenim pandemijom korona virusa. Sredstva u iznosu od gotovo 1 milion KM implementirana u 2020. godini.

Ilustracije radi, u Zagrebu,[166] planirana je turistička taksa u iznosu od 1.860.000 EUR 2023. godine. Planirani iznos predviđen je temeljem ostvarenih rezultata u 2022. godini te odluci o visini turističke takse za 2023. godinu i naplati zaostalih potraživanja iz prethodnog razdoblja. Turistička članarina planirana je u iznosu od 7.700.000 EUR 2023. Uzimajući u obzir rast privrede u 2022. godini, trenutnu realizaciju prihoda od turističke članarine i projekciju do kraja godine te akontacije turističke članarine koje se uplaćuju temeljem ostvarenih prihoda u 2022. godini, očekujemo veći prihod od turističke članarine u 2023. godini. Jednako tako i dalje se očekuje realizacija povrata preplaćenih akontacija obveznika plaćanja članarine, ali u manjem obimu nego u prethodnom razdoblju. Višak prihoda planiran je u iznosu od 1.932.305 EUR. Ostvareni ukupni iznos prenesenih prihoda će se izraziti u Izvještaju o izvršenju programa rada za 2022. godinu. Planirani su ostali prihodi - prihod od refundacija (ZG Card), prihodi od novčanih sredstava u iznosu od 8.600 EUR.

1.4.2. Sredstva budžeta Kantona Sarajevo

Pored sredstava TZKS, raspoloživo je još nekoliko drugih izvora finansiranja. Jedan od njih su sredstva budžeta Kantona Sarajevo koja se u principu planiraju/implementiraju preko Ministarstva privrede KS. U pitanju su sredstva namijenjena za zajedničko finansiranje projekata u saradnji sa TZKS. Drugi dio sredstava su kapitalni grantovi javnim preduzećima. Ovdje se prije svega misli na KJP ZOI84 i KJP Centar Skenderija. Kako bi se stekao bolji uvid u iznose ovih sredstava u posljednjih nekoliko godina, ostvaren je uvid u izvršenja budžeta KS kroz funkcionalnu klasifikaciju rashoda.[167] Prikupljeni podaci su prezentovani na slici ispod.

Slika 58. Izvršenje budžeta KS u okviru funkcije 0473 – Turizam, 2018-2022. (KM)

Izvor: Halilbašić na osnovu podataka Ministarstvo finansija KS, 2023

Može se uočiti da iznosi sredstava koji se preko budžeta KS implementiraju u okviru funkcije turizam značajno variraju iz godine u godinu. Najviši su bili 2022. godine kada su iznosili blizu 5,2 miliona KM. U prosjeku su godišnje u analiziranom periodu iznosili 2,25 miliona KM.

Treba istaći da smo uvidom u detaljnu strukturu budžeta KS u dijelu kapitalnih transfera prema javnim preduzećima Ministarstva privrede KS utvrdili da su isti prema dva gore spomenuta javna preduzeća

[166] Programa rada TZ Grada Zagreba 2023, str 28, file:///C:/Users/jasmina.osmankovic/Downloads/Program%20rada%20za%202023.%20godinu.pdf

[167] U okviru ove klasifikacije rashoda turizam je obuhvaćen razredom 04 – Ekonomski poslovi.

značajno viši.[168] Otuda u tabli ispod dajemo pregled kapitalnih transfera prema ova dva kantonalna javna preduzeća.

Tabela 36. Transferi prema KJP ZOI84 i Skenderija iz budžeta Kantona Sarajeva (milioni KM)

	kapitalni transferi prema KJP ZOI84 i Skenderija	tekući transferi prema KJP ZOI84 i Skenderija
2021.	2,0	-
2022	18,0	2,8
2023.	48,0	1,6

Izvor: Halilbašić na osnovu budžeta Kantona Sarajevo 2021, 2022, 2023

Na kraju, treba istaći da se u budžetu Kantona Sarajevo, pored kapitalnih transfera, redovno na godišnjem nivou planiraju i sredstva za podršku tekućem poslovanju dva gore navedena javna preduzeća. Ilustracije radi, u budžetu KS za 2023. godinu na razdjelu Ministarstvo privrede KS na ime tekućih transfera za KJP ZOI84 i KJP Centar Skenderija planirano je 1,65 miliona KM. U 2022. Ovi transferi iznosili su 2,8 miliona KM. Identificirana je potreba da se uradi strateški plan razvoja KJKP ZOI84 Olimpijski centar Sarajevo za period 2023-2028. U toku 2023.[169] Vlada KS je dala saglasnost Ministarstvu privrede KS za sufinansiranje više investicijskih projekata KJP ZOI84 u vrijednosti iznad 40 miliona KM. (Na primjer: ski lift K2 2,8 miliona KM, zamjena ski lifta Kotlovi 3,3 miliona KM, izgradnja nove šestosjedne žičare Štinji do 20,0 miliona KM, skijaška staza Kolijevka 2 2,0 miliona KM, izgradnja jezera Akumulacija III 5,2 miliona KM, rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih skijaških staza 2,3 miliona KM, dogradnja sistema rasvjete ski staza 1,0 milion KM, rekonstrukcija i modernizacija sportske dvorane Zetra faza I 3,6 miliona KM)[170] Vlada KS je podržala i aktivnosti na realizaciji Projekta unapređenja izletišta Veliko polje (KJP Sarajevo-šume d.o.o.).
Evidentna orijentacija Vlade KS na značajnije investiranje u dva KJP – ZOI84 i Skenderija – indicira orijentaciju KS prema osnaživanju turističke infrastrukture i generalno podršku razvoju turizma u KS. Izvjesnu rezervu u kontekstu sve većih izdvajanja iz budžeta KS prema ovim subjektima otvara činjenica da se radi o javnim preduzećima sa značajnim gubicima u poslovanju, kao i nepostojanje strateških planova razvoja ovih subjekata.

1.4.3. Sredstva budžeta lokalnih zajednica u Kantonu Sarajevo

Pored budžeta Kantona Sarajevo, značajan izvor za finansiranje projekata iz oblasti turizma predstavljaju i budžeti lokalnih zajednica. Uvidom u razvojne strategije općina u KS do 2027. godine, utvrđeno je da sve općine planiraju neku vrstu podrške razvoju turizma. Uglavnom kroz ulaganja u turističku infrastrukturu i promociju lokalnih turističkih potencijala. Međutim, analiza realizacije budžeta općina u KS u 2021. i 2022. godini, pokazala je da je podrška turizmu (u finansijskom smislu) gotovo nepostojeća.
Ukupno realizovana sredstva na nivou svih devet lokalnih zajednica iznosila su 501,5 hiljadu KM u 2021. godini i 669,7 hiljada KM u 2022. godini. Pri tome su realizovani budžeti devet općina u 2021 godini, iznosili 182 miliona KM, a 222 miliona KM u 2022. godini. Ilustracije radi, u tabeli se daje pregled ulaganja JLS (Grad i općine) prema Akcionom planu 2024-2026. godine.[171]

[168] Vjerovatno je razlog taj što nisu bili klasificirani kao podrška projektima u oblasti turizma.
[169] Sjednica Vlade Kantona Sarajevo 8.06.2023.
[170] Press služba KS 10.05.2023. i 8.06.2023.
[171] Zavod za planiranje razvoja KS, 2023

Tabela 37. Sredstva budžeta lokalnih zajednica KS

	Jedinice lokalne samouprave	hiljade KM		
		2024.	2025.	2026.
Proširenje kapaciteta usluga i kontinuirana podrška Olimpijskom bazenu Otoka	Grad Sarajevo	1,500	1,500	1,500
KJP Skenderija (festival turizma, Zimska čarolija)	Grad Sarajevo	30	40	40
Protokol o saradnji sa TZKS	Grad Sarajevo	60	70	80
Doček Nove godine	Budžet GS, TZKS, MP	550	650	750
Holiday Market	Grad Sarajevo	10	10	10
Praznično ukrašavanje	Grad Sarajevo, TZKS	50	60	70
Održavanje, postavljanje, skidanje, skladištenje materijala i inventara (praznično ukrašavanje)	Grad Sarajevo	25	30	35
Izgradnja Sarajevo Skywalk	GS, Budžet KS MP	500	100	
Izgradnja Poslovno sportskog centra u Općini Trnovo	Trnovo	2,000		
Nabavka, izrada i postavljanje turističke signalizacije, putokaza ...	Trnovo, Budžet KS	200	200	400
Izgradnja eko etno sela i katunskih naselja u Trnovo	Trnovo	500	500	500
Uređenje izletišta u Općini Trnovo	Trnovo	100	100	100
Kreiranje, označavanje i održavanje mreže staza za pješačenje na području Općine Trnovo	Trnovo, Budžet KS	25	25	50
Kreiranje, označavanje i održavanje mreže staza za biciklizam na području Općine Trnovo	Trnovo, Budžet KS	50	50	50
Uspostavljanje turističkog info centra na području Općine Trnovo	Trnovo, Budžet KS	300	300	300
Stavljanje kanjona Rakitnice u funkciju turizma	Trnovo	50	50	50
Razvoj speleološkog i planinarskog turizma	Trnovo	150	150	150
Vilsonovo šetalište otvoreni kulturni centar	Novo Sarajevo	250	250	
Revitalizacija Spomen parka Vraca	Novo Sarajevo, drugi izvori	300	300	
Razvoj turističke infrastrukture i turističkih proizvoda (općina Ilidža)	Ilidža	300	1,800	
Promocija i brendiranje Ilidže kao modernog urbanog centra	Ilidža, drugi izvori	100	50	
Svjetlosna dekoracija	Grad Sarajevo	50	70	80
Parna lokomotiva za potrebe Bistričke stanice	Grad Sarajevo	500	500	500
Turistička signalizacija i mapiranje turističkih atrakcija	Grad Sarajevo, TZKS	60	80	100

Izvor: Halilbašić na osnovu podataka Akcionog plana 2024-2026. Implementacija Strategije razvoja KS 2021-2027., 2023

1.4.4. Sredstva u okviru programa podrške maloj privredi

Kanton Sarajevo preko Ministarstva privrede na godišnjem nivou izdvaja značajna sredstva za podršku razvoja maloj privredi, u skladu sa Zakonom o poticaju male privrede i programima razvoja male privrede.[172] Prema Zakonu, subjekti male privrede su fizička i pravna lica, koja trajno obavljaju zakonom dozvoljene djelatnosti radi ostvarivanja dohotka odnosno dobiti, uključujući samozapošljavanje i porodične poslove povezane sa obrtom i drugim djelatnostima, registrovani kod nadležnog organa, bez obzira na oblik organizovanja i koji:

- su samostalni u poslovanju,
- zapošljavaju prosječno godišnje manje od 250 lica i
- ostvaruju godišnji prihod manji od 97.5 miliona KM i/ili čiji je bilans stanja manji od 84 miliona KM.

Godišnjim planom provođenja programa razvoja male privrede za 2023. predviđena su sredstva u iznosu od 8.8 miliona KM. Sredstva će se implementirati kroz 10 različitih programa predstavljenih u tabeli ispod.

[172] Zakon o poticaju razvoja male privrede (Službene novine Kantona Sarajevo, 29/15), Godišnji plan provođenja Programa razvoja male privrede, Program razvoja male privrede za 2024. godinu, Pravilnik o postupcima u provođenju Programa razvoja male privrede (Službene novine Kantona Sarajevo, 20/21 I 25/23), Uredba o dodjeli poticajnih sredstava za finansiranje/sufinansiranje projekata u cilju očuvanja tradicionalnih I starih zanata u Kantonu Sarajevo za 2023.

Radi se o programima osiguranja povoljnih izvora finansiranja kroz posebne kreditne linije koje se realizuju u saradnji sa komercijalnim bankama (obično uz 0% kamatnu stopu), podrška u vidu grantova za start-up poslovne subjekte, poticaji za unapređenje IT preduzetništva, poticaji za unapređenje preduzetništva u domenu pružanja administrativnih usluga dominantno izvozne orijentacije, refundiranje dijela troškova kamata po ranije uzetim kreditima, refundiranje troškova tehnološke modernizacije, primjene standarda kvaliteta i digitalizacije poslovanja, poticaji za nova ulaganja u tehnološku modernizaciju i primjenu standarda kvaliteta, poticaji razvoja ženskog preduzetništva i poticaj projektima promocije obrtništva.

Planom provođenja utvrđene su i djelatnosti u okviru kojih su registrovani subjekti male privrede koji mogu aplicirati na iste. Uvidom u iste utvrđeno je da su kompanije iz oblasti djelatnosti vezane za turizam-djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane; putničke agencije, organizatori putovanja,[173] turoperateri i sl. - na listi onih koje su kvalificirane za apliciranje. Izuzetak su programi koji su fokusirani na IT industriju i na znanju bazirane izvozno orijentisane usluge, kao i programi podrške promociji obrtništva koji se realizuju u saradnji sa Obrtničkom komorom KS.

Od 8,8 miliona KM dostupnih sredstava kroz ukupno deset programa, kompanije iz djelatnosti turizma su kvalificirane za apliciranje na sedam programa ili 7,55 miliona KM podrške na godišnjem nivou. Uz pretpostavku da djelatnosti turizma iskoriste raspoloživa sredstva alikvotno njihovom učešću u ukupnoj zaposlenosti dolazimo do procjene da su godišnje raspoloživa sredstva kroz navedene programe između 800 hiljada i milion KM.

Ministarstvo privrede je u Programu rada za 2024. godinu planiralo i provođenje Programa razvoja male privrede za period od četiri godine koji donosi Vlada Kantona Sarajevo. Programom se utvrđuju smjernice razvoja, poticajne mjere, nosioci provođenja poticajnih mjera, aktivnosti provođenja, izvori sredstava, metodologija provođenja i praćenja provođenja poticajnih mjera.

[173] registar licenciranih organizatora turističkih putovanja dostupan na stranici Ministarstva privrede Kantona Sarajevo. Više vidjeti na: Licence za organizovanje turističkog putovanja ttps://mp.ks.gov.ba/organizacije/ licence_org_ turistickog_ putovanja

Tabela 38. Programi podrške razvoju maloj privredi u Kantonu Sarajevu za 2023.

R/b	Naziv Programa	Vrsta sredstava	Cilj/Namjena	Iznos (KM)	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperateri itd.
1.	Obezbjeđenje kreditiranja pod povoljnijim uslovima	Grant sredstva	Obezbjeđenje povoljnog finansiranja privrednih subjekata putem banke/banaka sa subvencioniranom kamatom	2.500.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
2.	Podrška za pokretanje start up poslovnih subjekata kategoriji stanovništva od 36-55 godina starosti	Grant sredstva	Poticaj za kreativne pojedince s inovativnim i provedivim poslovnim idejama za pokretanje vlastitog biznisa	1.000.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
3.	Podrška mladima za pokretanje start up poslovnih subjekata	Grant sredstva	Poticaj za kreativne mlade pojedince s inovativnim i provedivim poslovnim idejama za pokretanje vlastitog biznisa	1.000.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
4.	Poticaj za unapređenje IT preduzetništva u svrhu novog zapošljavanja	Grant sredstva	Poticaj za sufinansiranje ili subvencioniranje obuka i novo zapošljavanje u IT sektoru	1.000.000	-	-
5.	Poticaj za unapređenje preduzetništva u domenu pružanja administrativnih usluga dominantno izvozne orijentacije	Grant sredstva	Poticaj za sufinansiranje ili subvencioniranje obuka i novo zapošljavanje u domenu pružanja administrativnih usluga dominantno izvozne orijentacije	200.000	-	-
6.	Refundiranje dijela troškova kamata po preuzetim kreditima	Grant sredstva	Subvencioniranje dijela plaćenih troškova kamata za 2019., 2020., 2021. i 2022. godinu	400.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
7.	Refundiranje troškova tehnološke modernizacije, primjene standarda kvaliteta i digitalizacije poslovanja	Grant sredstva	Refundiranje dijela plaćenih troškova: mašina, opreme za primjenu tehničkih normi i standarda kvaliteta, digitalizaciju poslovanja u cilju podrške likvidnosti i/ili novom zapošljavanju	1.000.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
8.	Poticaj za nova ulaganja u tehnološku modernizaciju i primjenu standarda kvaliteta	Grant sredstva	Subvencioniranje dijela troškova novih ulaganja u mašine i opremu, za primjenu tehničkih normi i standarda kvaliteta, digitalizaciju poslovanja u cilju unapređenja konkurentnosti i izvoza	1.300.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
9.	Poticaj razvoja ženskog preduzetništva	Grant sredstva	Subvencija troškova razvoja za pokretanje i održavanje privredne aktivnosti MSP-a u većinskom vlasništvu žena	350.000	55.10 – 56.29	79.11 – 79.90
10.	Poticaj projektima promocije obrtništva	Grant sredstva	Razvoj, afirmacija obrta, očuvanje obrtničke tradicije i starih obrtničkih djelatnosti	50.000	-	-
	UKUPNO RASPOLOŽIVA SREDSTVA			8.800.000		
	UKUPNO RASPOLOŽIVA SREDSTVA – KVALIFIKOVANE DJELATNOSTI TURIZMA			7.550.000		

Izvor: Halilbašić na osnovu podataka Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, 2023

1.4.5. Sredstva raspoloživa kroz programe Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo

Na kraju, treba obratiti pažnju i na sredstva raspoloživa kroz programe podrške zapošljavanju koji se implementiraju preko Službe za zapošljavanje. U pitanju su sredstva koja se na godišnjem nivou kreću između 10 i 15 miliona KM. Sredstva se uglavnom troše kroz različite programe subvencioniranja plaća zaposlenika i na samozapošljavanje Uz pretpostavku da djelatnosti turizma iskoriste raspoloživa sredstva alikvotno njihovom učešću u ukupnoj zaposlenosti dolazimo do procjene da su godišnje raspoloživa sredstva kroz navedene programe između 1 i 1,5 miliona KM.

1.4.6. Sredstva po osnovu subvencija za razvoj turizma i avio-saobraćaja

Vlada Kantona Sarajevo je (20. 07. 2023. godine) utvrdila Projekt subvencioniranja novih avio-linija u cilju povećanja turističke ponude u Kantonu Sarajevo, koji će se implementirati u periodu 2024-2026. godine.[174] Programom subvencija za razvoj turizma i avio-saobraćaja na području Kantona Sarajevo[175] (6. 07. 2023. godine) utvrđuju se izvor, način, uslovi dodjele finansijskih sredstava, način realizacije programa, korisnici sredstava, kriteriji za odabir, javni poziv, obaveze TZKS, Međunarodnog aerodroma Sarajevo i Ministarstva privrede KS. Riječ je o dodjeli bespovratnih finansijskih sredstava za finansiranje projekata koji doprinose razvoju turizma i avio saobraćaja u Kantonu Sarajevu. Za realizaciju programa planirano je milion KM iz budžeta Ministarstva privrede KS za 2023. godinu.[176] Od tog iznosa 500 hiljada KM je planirano za sufinansiranje projekata koji doprinose razvoju avio saobraćaja u Kantonu Sarajevo. Korisnici sredstava mogu biti: avio-kompanije koje odluče da uspostave bazu na Međunarodnom aerodromu Sarajevo, koje otvore nove destinacije za Sarajevo, koje uvedu jednu ili više strateških ruta za Sarajevo, koje uvedu letove na postojećim strateškim rutama iz/za Sarajevo, a na kojima je sada manje od dva leta sedmično, koje uvedu dugolinijske letove u trajanju preko šest sati za Sarajevo.[177] Period realizacije Programa je 31.12.2024. godine.

1.4.7. Međunarodni projekti kao izvor finansiranja turizma

U oblasti turizma Kantona Sarajevo imamo značajno prisustvo međunarodnih projekata. Prema podacima Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA, samo u posljednje tri godine realizovano je desetak projekata u području turizma. Neki od realizovanih projekata su u osnovnom naznačeni u nastavku.
Projekat "Nature for recovery" u fokusu ima obnovu lokacije i razvoj turističke ponude na širem području vodopada Skakavac i to uvođenjem novih turističkih paketa, popularizacijom Skakavca te uspostavljanjem funkcionalnog outdoor turizma. Realizacijom projekta kreirat će se bolji uslovi za dalji organizovani razvoj i bolje korištenje ukupnog turističkog potencijala ove manje razvijene turističke destinacije. Kroz projekat je planirao uraditi sljedeće: razvoj nove turističke ponude, izrada Plana upravljanja posjetiocima za lokaciju Skakavac, organizacija treninga za izgradnju kapaciteta, promocija nove zelene ponude i lokacije, mapiranje staza, digitalizacija i razvoj aplikacije, postavljanje Via Ferrate na Skakavcu, obogaćivanje opreme na lokaciji Skakavac. Budžet projekta 155 hiljada eura.[178]

CHEBEC - Prodor mediteranske privrede kroz kreativni i kulturni sektor Chebec se bavi glavnim izazovima CCI (kreativne i kulturne industrije) na Mediteranu: podržava CCI pristup novim tržištima uz zadržavanje

[174] Zaključak Vlade KS od 20.07.2023.
[175] Vlada Kantona Sarajevo 6.07.2023.
[176] Ekonomski kod 614300 subanalitika IAN060 Tekući transferi TZKS za sufinanciranje projekata od značaja za razvoj turizma
[177] Korisnici mogu biti fizička I pravna lica
[178] https://serda.ba/bs/projekti/nature-for-recovery/27

vlastitog identiteta, sa konačnim ciljem povećanja atraktivnosti MED klastera za kreativne ljude. U okviru projekta Chebec kreirana je mapa s klasterima i mrežama koje djeluju u polju kulture i kreativne industrije po regijama Mediterana, a u kojima se implementira projekat Chebec. Budžet projekta je 157 hiljada eura.[179]

WOOL-Wool as Outstanding Opportunity for Leverage / Vuna kao izvanredna prilika za prednost. Jadransko-jonska regija bogata je turističkim potencijalima na bazi vune i vuna je duboko ukorijenjena u kulturnoj baštini regije. Izazovi u vezi s tim su da se vuna trenutno rijeko obrađuje, a umjesto toga baca se i uništava. Brojni nezaposleni umjetnici, obrtnici i uzgajivači ovaca nisu svjesni ekonomskog potencijala proizvoda povezanih s vunom, koji bi u regiji ADRION mogao dati njezin autentični identitet. Opći cilj projekta WOOL je očuvanje vune kao važnog prirodnog resursa i zaštita kulturnog nasljeđa, tradicionalnih ručno izrađenih proizvoda od vune, a putem jačanja regionalne saradnje i prenosa znanja, te promocije zajedničkog regionalnog brenda ADRION. Ukupni budžet je 1,342,775.00 eura (ERDF 852,699.43 eura, IPAII 288,659.32 eura).[180]

Izgradnja ADRION Brenda u turizmu: prepustiti se uživanju u svih pet čula – ADRION 5 SENSES. Ukupna vrijednost projekta je 3.033.758,00 KM, a budžet SERDA je 254.254,00 KM.

CO-productioN with Nature to Ensure City Transitioning - CONECTING Nature (Horizont 2020). Cilj projekta je pozicionirati Evropu kao globalnog lidera u inovacijama i primjeni rješenja na bazi prirodnih rješenja. Projektni partneri će formirati zajednicu gradova kako bi ojačali njihove kapacitete, kako bi do 2020. godine postali zdraviji, ekološki evropski gradovi, s boljim životnim uslovima za sve, većom zelenom infrastrukturom i biološkom raznolikosti, poboljšanim kvalitetom zraka i vode, poboljšanjem uslova mobilnosti, mogućnosti za urbane poljoprivrede i povećanje socijalne kohezije. U okviru projekta kao napredniji gradovi u ovoj oblasti prepoznati su gradovi Genk (Belgija), Glasgov (Velika Britanija) i Poznan (Poljska), a gradovi koji imaju ulogu pratećih gradova su Coruna - Španija, Bolonja (Italija), Burgas (Bugarska), Derry (Velika Britanija), Nikozija (Kipar), Ioannina (Grčka), Malaga (Španija), Sarajevo (BiH), Solrød (Njemačka), i Solun - Thessaloniki (Grčka).[181] Ukupni budžet projekta je 10.813.080 EUR, a budžet SERDA je 190.000 EUR.

Katunski putevi Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Cilj projekta je poboljšanje turističke ponude u katunima pograničnog područja Crne Gore i Bosne i Hercegovine, te promocija bogatog prirodnog i kulturnog nasljeđa ove dvije zemlje, koje se ogledalo u tradicionalnom načinu života, specifičnoj arhitekturi katunskih naselja kao i bogatoj gastronomskoj ponudi. Cilj projekta je i unapređenje kvaliteta i diverzifikacije turističke ponude bazirane na prirodnom i kulturnom nasljeđu prekograničnog područja BiH i Crne Gore. Vrijednost projekta iznosi 470.000 eura, od čega Evropska unija finansira 400.000 eura.

ChIMERA za urbanu održivost. Cilj projekta je ojačati sektore kulturnih i kreativnih industrija promocijom koncepta održivog urbanog razvoja i razvoja turizma koristeći inovativne metode i alate. „ChIMERA PLUS" projekta: "Politike i mjere podrške rasta kulturnih i kreativnih industrija".

Kreativne metode za održive poslovne inovacije malih i srednjih poduzeća MED područja - CreaInnovation Projekt ima za cilj da dizajnira, pokrene i testira e-Labs za kreativne inovacije koji će uključivati regionalne i međuregionalne javne subjekte, studente, istraživače i menadžere, te da osmisli i testira strukturisane

[179] https://serda.ba/bs/novosti/chebec-mapa-klastera-i-mreza-sektora-kulture-i-kreativne-industrije-na-mediteranu/3617
[180] https://serda.ba/bs/projekti/wool-wool-as-outstanding-opportunity-for-leverage-vuna-kao-izvanredna-prilika-za-prednost/21
[181] https://cordis.europa.eu/project/id/730222

procese za nove vidove podrške inovacijama uključujući i turizam. „Crealnnovation" projekat ukupne vrijednosti 1,6 miliona EUR-a realizuje se u okviru MED programa, a pored SERDA-e, učesnici projekta su partnerske organizacije iz 8 evropskih zemalja (Italije, Portugala, Grčke, Španije, Francuske, Slovenije, Hrvatske i Crne Gore). Budžet projekta je SERDA 118 hiljada eura.

Projekat LANDS Sljedeća destinacija Balkan: razvoj agroturizma – LANDS (ERASMUS+ program) implementira se u okviru programa ERASMUS+ u konzorciju od 15 partnera. Opšti cilj projekta je da doprinese izgradnji kapaciteta visokog obrazovanja kako bi igralo aktivnu ulogu u razvoju društva čiji je cilj poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima, kroz diversifikaciju ruralne ekonomije. Posebni ciljevi su: razviti i akreditirati niz profesionalnih kurseva u sektoru agroturizma koji omogućavaju novim učenicima / početnicima profesionalni razvoj na terenu, jačanje nastavničke i pedagoške kompetencije akademskog osoblja za obučavanje edukatora u oblasti agroturizma i ruralne ekonomije putem korištenja IKT-a, koji će rezultirati poboljšanim vještinama koje će se koristiti za IPARD i druga dostupna sredstva za agro sektor, jačanje kapaciteta i kompetencija edukatora u agroturizmu. Ukupan budžet 1.525.547,40 KM, a SERDA 41.072,43 KM.[182]

Projekat SMART RIVER odobren je u okviru Interreg ADRION (Jadransko-jonski program transnacionalne saradnje 2014.-2020.) i okuplja 11 partnera iz Italije, Hrvatske, Slovenije, Albanije, Grčke i Bosne i Hercegovine. Projekat ima za cilj uvođenje politike smanjenja rizika u riječne slivove jadransko-jonskih područja, poboljšanje sposobnosti prilagodbe projektnih partnera, sudionika i relevantnih aktera, pružajući zajednički okvir za suočavanje s ekološkom, ekonomskom i društvenom osjetljivošću na klimatske promjene. Projekat uključuje 6 slivova rijeka zahvaćenih klimatskim promjenama (Misa, Glafkos i Charadros, Neretva, Drava, Vjosa, Bosna) koje postavljaju tri teritorijalna izazova: povećanje kapaciteta riječnih zajednica prilagođavanju klimatskim promjenama, stvaranje pametnijeg modela upravljanja povećanjem sposobnosti transnacionalnog suočavanja s klimatskim promjenama u riječnim slivovima, poticanje aktivnog učestvovanja lokalnih zajednica u planiranju strategija za smanjenje rizika. Projekat, koji se temelji na participativnom pristupu koji se provodi kroz lokalne LAB-ove i Jadransko jonsku SMARTRIVER transnacionalnu mrežu, promoviše razvoj 6 planova za smanjenje rizika od poplava (FRRP) unutar zajedničkog okvira Ugovora o rijeci, postavljajući zajedničke metodologije, strukturisanu razmjenu znanja i aktivnosti izgradnje kapaciteta, promovisanje transnacionalnog modela upravljanja za smanjenje uticaja klimatskih promjena u jadransko-jonskoj makroregiji. Ukupan budžet projekta je €1.293.470.25; ERDF i IPA II finansiranje: €1.099.449,69.

Cilj AGARE projekta jeste stvaranje prostora saradnje za socijalnu održivost evropskih ruralnih teritorija, kako bi se poboljšali uslovi za učešće građana u ruralnim područjima, promovišući akcije društvene posvećenosti koje podstiču društveno-ekonomski razvoj u malim općinama EU i borbu protiv starenja i depopulacije, te rješenja i mogućnosti koje nudi udruživanje i saradnja, kao način održivog ruralnog razvoja EU. Ukupan budžet je 150.000 EUR.

Približna vrijednost svih projekata je 1,5 miliona KM ili oko 0,5 miliona KM godišnje.

Pored navedenih realizirani su i dva projekta u kojima je kao partner participirao Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu. Prvi projekat je "Networking In Preserving The First World War Multicultural Heritage In The Danube Countries - Networld". Projekat je realiziran u periodu 2017-2019. godina. Vodeći partner na projektu je bio Pososki razvojni center (Slovenija). Na projektu je učestvovalo 14 partnera iz

[182] https://serda.ba/bs/projekti/razvoj-agroturizma-lands/6

devet ze devet zemalja. Cilj projekta je bilo održivo upravljanje korištenjem kulturnog naslijeđa iz Prvog svjetskog rata kombinirajući ga s kvalitetnim kulturnim turizmom. Drugi porjekt je "Promoting Creative Tourism through new Experiental and Sustainable Routes". Projekat je realiziran u periodu 2020-2023. godina. Vodeći pertner na projektu je bio Grad Bolonja (Italija). U projektu je participiralo osam partnera iz šest zemalja. Cilj projekta je bila promocija društveno-kulturnog razvoja i ekonomskog prosperiteta u regiji ADRION, poboljšanjem njene atraktivnosti, konkurentnosti i inovativnosti, uz istovremeno očuvanje i vrednovanje njenog bogatog, raznolikog kulturnog nasljeđa na održiv način.

1.4.8. Saradnja sa privatnim sektorom

Procijenjeni iznosi bi se trebali dopuniti sredstvima koja bi se mogla osigurati temeljem saradnje javnog i privatnog sektora. Ovdje se, prije svega, misli na dva oblika saradnje: koncesije i javno-privatno partnerstvo.

Koncesija predstavlja ustupanje od strane države (javnog organa – koncedenta) pod zakonom i ugovorom propisanim uslovima koncesionaru (fizičkom ili pravnom licu), prava korištenja objekata i dobara koji su u javnoj svojini i opštoj upotrebi, radi obavljanja djelatnosti koncesionara, uz ugovorenu naknadu. Davanjem koncesije, „privatnom se partneru omogućava da vrši finansiranje, izgradnju i eksploataciju koncesionog objekta koji proizvodi neki prihod, a zauzvrat mu se dozvoljava pravo naplaćivanja povezanih prihoda“ u ugovorenom vremenskom razdoblju. Prema dostupnim informacijama, na području KS aktivno je nekoliko koncesionih ugovora u području turizma. Neki od primjera su: Termalna rivijera Ilidža i HBRD Hoteli Ilidža.[183] Prema Izvještaju o finansijskoj reviziji Kantona Sarajevo za 2021. godinu, koji je objavljen prošle godine, navedeno je da najveći broj pravnih lica koja vrše eksploataciju prirodnih resursa na području Kantona nema zaključen ugovor o koncesiji.[184] Prihodi od koncesija KS, prema ovom izvoru, u 2021. bili su 0,3 miliona KM. Ukupna dugovanja po osnovu koncesija KS u 2021. iznose preko 15 miliona KM.[185]

Javno-privatno partnerstvo jeste pojam koji se odnosi na oblike saradnje između državnih organa i svijeta preduzetništva, a koje ima za cilj da obezbijedi finansiranje, izgradnju, renoviranje, rekonstrukciju, upravljanje i održavanje infrastrukture, kao i pružanje usluga zajedno sa javnim sektorom Svrha JPP-a je uključivanje privatnog finansiranja razvoja infrastrukture, umjesto tradicionalnog finansiranja iz budžeta. Realizacija projekata JPP je moguća kroz sljedeće modele JPP-a: ugovorno javno-privatno partnerstvo i statusno javno-privatno partnerstvo. Javno-privatno partnerstvo u turizmu tema je istraživanja. Na stranici Kantona Sarajevo nije dostupan registar ugovora[186] o javno-privatnom partnerstvu.[187]

---

[183] Prema sveobuhvatnim informacijama o pravnom okviru, dozvolama, naknadama, koncesionarima i budžetskim prihodima ostvarenih od koncesija Bosni i Hercegovini , kada je riječ o koncesijama za izgradnju objekata turističke infrastrukture u registru je šest koncesija, koje se odnose na koncesije za korištenje zemljišta, za obavljanje privredno-sportskog ribolova, koncesije na javnom vodnom dobru (Banjaluka, Laktaši, Višegrad, Petroovac, Pelagićevo, Teslić)

[184] Omerović, A. KANTON SARAJEVO: Sudskim sporovima do naplate milionskih dugova za koncesije. Objavljeno: 30. avgust 2023. 17:30 https://zurnal.info/clanak/sudskim-sporovima-do-naplate-milionskih-dugova-za-koncesije/26138

[185] https://zurnal.info/clanak/sudskim-sporovima-do-naplate-milionskih-dugova-za-koncesije/26138

[186] Član 21 Registar ugovora o JPP-u Zakona o javno-privatnom partnerstvu (1) Javni partner obavezan je dostaviti Komisiji sklopljeni ugovor o JPP-u sa svim dodacima, kao i izmjene ugovora i svih priloga u roku koji će Vlada propisati Uredbom iz stava (2) ovog člana. Sklopljeni ugovor o JPP-u sa svim dodacima koji čine njegov sastavni dio, kao i sve izmjene ugovora i njegovih dodataka upisuju se u Registar koji vodi Komisija. (2) Uredba o sadržaju i načinu vođenja Registra objavljuje se u "Službenim novinama Kantona Sarajevo". (3) Ovom Uredbom odredit će se ovlaštena lica za pristup Registru i obim prava pristupa podacima iz Registra, u skladu s posebnim propisima koji se odnose na zaštitu podataka i poslovnu tajnu. (4) Registar iz stava (1) ovog člana je javan. ("Sl. novine Kantona Sarajevo", br. 27/2011 i 16/2017) https://www.paragraf.ba/propisi/kantona-sarajevo/zakon-o-javno-privatnom-partnerstvu.html

[187] https://www.anticorrupiks.com/

1.4.9. Projicirana sredstva za finansiranje projekata u oblasti turizma u Kantonu Sarajevo

U zaključku ovog dijela situacione analize ćemo na osnovu prikupljenih podataka o raspoloživim sredstvima različitih izvora finansiranja za projekte u oblasti turizma projicirati njihov iznos do kraja 2030. (pogledati tablu ispod).

Sredstva planirana pri TZKS Sarajevo su bazirana na pretpostavci zadržavanja odnosa (80:20) između sredstava za funkcionisanje turističke zajednice i sredstava za podršku projektima u oblasti turizma. Projicirani godišnji rast u slučaju boravišne takse je 10% - kao rezultat rasta broja turista i smanjivanja sive ekonomije u oblasti turizama. U slučaju članarine projicirani rast bi trebao pratiti rast ekonomije KS i pojačani inspekcijski nadzor – 5% na godišnjem nivou. Posebni rizici u vezi sa projekcijama identificirani su u slučaju članarine. Naime, prijedlogom novog Zakona o turizmu predviđa se ukidanje članarine. Čak i da se to i ne desi, obzirom na sve glasnije zahtjeve poslovnog sektora, moguće su nove izmjene pravilnika koji definiše obavezne članove TZ KS.

Kada je riječ o programima podrške razvoju male privrede u KS i programima službe za zapošljavanje KS, zadržavaju se postojeći odnosi sektora turizma i drugih sektora (struktura zaposlenih). Pretpostavka godišnjeg rasta je 5%. Naravno, ovdje treba voditi računa da se radi o sredstvima sa jasno specificiranim namjenama. U slučaju programa podrške subjektima male privrede Zakonom o podršci maloj privredi i trogodišnjim programima podrške, definisane su kategorije korisnika i namjene za koje se dodijeljena sredstva mogu koristiti. Slična je situacija i sa programima službe za zapošljavanje.

Tabela 39. Finansijski okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo 2024-2030. (KM)

Izvor	2024.	2025.	2026.	2027.	2028.	2029.	2030.	UKUPNO
Boravišna taksa	1.988.507	2.187.358	2.406.094	2.646.703	2.911.374	3.202.511	3.522.762	18.865.310
Članarina	3756250,1	3944062,55	4141265,68	4348328,964	4565745,41	4794032,7	5033734,3	30.583.420
Ostali prihodi	130.289	139.058	148.492	158.645	169.578	181.359	194.058	1.121.478
Ukupno TZKS	5.875.046	6.270.479	6.695.851	7.153.677	7.646.697	8.177.902	8.750.555	50.570.208
Budžet KS	2.250.000	2.362.500	2.480.625	2.604.656	2.734.889	2.871.634	3.015.215	18.319.519
Programi podrške maloj privredi	800.000	840.000	882.000	926.100	972.405	1.021.025	1.072.077	6.513.607
Budžeti lokalnih zajednica	1.000.000	1.050.000	1.102.500	1.157.625	1.215.506	1.276.282	1.340.096	8.142.008
Služba za zapošljavanje KS	1.000.000	1.050.000	1.102.500	1.157.625	1.215.506	1.276.282	1.340.096	8.142.008
Saradnja sa prevratnim sektorom – koncesije i JPP	-	-	-	-	-	-	-	-
Međunarodni projekti	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	3.500.000
UKUPNO	11.425.046	12.072.979	12.763.476	13.499.683	14.285.004	15.123.124	16.018.038	95.187.350

Izvor: Halilbašić, 2023. Napomena: Sredstva iz budžeta lokalnih zajednica su projicirana na nivou od 0,5% realizovanih budžeta iz 2021. i 2022., uz pretpostavku godišnjeg rasta od 5%. Uz pretpostavku povlačenja istog iznosa sredstava kao u proteklom periodu, sredstva po osnovu međunarodnih projekata su planirana u iznosu 500 hiljada KM godišnje.

Kao što se može vidjeti iz tabele, projicirana sredstva se kreću između 11,4 i 16,0 miliona KM. Za cijeli period trajanja strategija, sredstva iznose nešto više od 92,2 milion KM.

Naravno, riječ je preliminarnoj procjeni koja će biti predmet preispitivanja u okviru javnih konsultacija i daljih razgovora sa Ministarstvom privrede KS, drugim relevantnim ministarstvima, lokalnim zajednicama i drugim relevantnim akterima sl. Ovo je posebno bitno imajući u vidu činjenicu da će u slučaju odluke da se učini strateški iskorak u određenim vidovima turizma (zimski turizam i sl.) biti potrebno izdvojiti mnogo veća sredstva u odnosu na ona identificirana ovom preliminarnom analizom.

2. SWOT ANALIZA I STRATEŠKO FOKUSIRANJE

2.1. SWOT matrica

Glavni cilj SWOT analize je objektivno sagledavanje svih prednosti i slabosti KS za razvoj turizma, te sagledavanje prilika i opasnosti koje mogu značajno uticati na budući razvoj turizma. SWOT analiza za KS je urađena na bazi:

- Analize postojeće turističko-resursne osnove,
- Analize postojećih strateških i razvojnih dokumenata,
- Informacija prikupljenih tokom strateških radionica i
- Analize literature i aktuelnih turističkih trendova.

Naredna tabela sumira nalaze analize trenutne situacije u razvoju turizma KS

Tabela 40. SWOT matrica Kantona Sarajevo

SNAGE
• Pozicija glavnog grada BiH u kontekstu specifičnosti i prednosti turizma glavnih gradova • Kontinuirani rast broja dolazaka turista u KS • Vodeća pozicija i učešće KS u turističkim kretanjima u FBiH i BiH • Nivo zainteresovanosti svih interesnih grupa za sistemski razvoj turizma • Dobar geosaobraćajni položaj KS – blizina emitivnih tržišta EU, te drugih atraktivnih turističkih destinacija u BiH . . • Razvijenost brenda Sarajevo u regiji i upoznatost turista iz regije sa destinacijom Sarajevo • Međunarodni aerodrom Sarajevo, željeznica i putne komunikacije • Raznovrsnost turističke ponude bazirane na prirodi, kulturi i istoriji koja pruža mogućnost razvoja cjelogodišnjeg turizma • Raznovrsnost i kvalitet turističkih potencijala koji pružaju mogućnosti za razvoj niza specifičnih oblika turizma i razvoj cjelogodišnjeg turizma • Autentičnost prostora i diverzitet prirodnih ljepota i atrakcija, te potencijal ruralnih područja • Bogatstvo kulturno-historijskih spomenika (materijalno i nematerijalno nasljeđe) • Postojanje domaćih specijalizovanih incoming agencija • Ponuda i raspoloživost smještajnih kapaciteta • Gostoljubivost stanovništva i podrška lokalnog stanovništva razvoju turizma • Cjenovna pristupačnost • Brojnost manifestacija i događaja • Postojanje Turističke zajednice KS • Uključenost nevladinog sektora u razvoj projekata zaštite nasljeđa
SLABOSTI
• Zagađenost • Izražena sezonalnost i kratko zadržavanje turista • Nedovoljan broj avio linija i uvezanost (uključujući low-cost prevoznike), te neadekvatna željeznička konekcija • Stanje turističke infrastrukture – turistička signalizacija, putna infrastruktura, pristup atrakcijama, parkinzi (uključujući autobuse i drop-off zone), javni toaleti, itd • Razvijenost turističke suprastrukture – nedovoljni sadržaji – shopping, zabava i događaji, rekreacija, wellness, biciklističke staze, outdoor aktivnosti, kongresni centri, itd • Neujednačen razvoj turizma – koncentracija turističkih aktivnosti na ograničeni broj destinacija na prostoru KS • Javni prevoz na području Kantona Sarajevo • Neuređeni i turistički neatraktivni lokaliteti koji imaju potencijal za razvoj, uključujući i uređenost, korištenje i održavanje javnih prostora i površina (npr. reklame na javnim površinama, čistoća, dostavna vozila, bašte, sportski i rekreativni prostori, itd) • Raspoloživost radne snage i mogućnost angažovanja edukovanih i stručnih kadrova u turizmu, uključujući i organe uprave

- Obim, raspoloživost, savremenost i kvalitet edukacijskih programa – formalno i neformalno obrazovanje u skladu sa potrebama tržišta rada
- Manjak autohtonih suvenira i uvoz suvenira
- Nedovoljne aktivnosti Vlade Kantona Sarajevo na sistemskom razvoju turizma i nedovoljna saradnja javnog i privatnog sektora u razvoju turizma
- Namjenska sredstva za ulaganja u turizam i neadekvatan sistem poticaja razvoja turističke ponude
- Fokus na ekonomske efekte turizma, a ne na održivi razvoj turizma
- Ad-hoc pristup razvoju turizma i odsustvo holističkog upravljanja destinacijom (destinacijski menadžment)
- Marketinški neprofilisana i neuvezana turistička ponuda (integrisani turistički proizvod) što se ogleda i kroz reaktivni, atomizirani i ad-hoc tržišni nastup
- Nedovoljna i nesistemska promocija destinacije (posebno kroz korištenje digitalnih alata), nepostojanje marketing programa, te upravljanje brendom destinacije
- Nepostojanje domaćih tour operatora
- Siva ekonomija u turizmu – nelegalno pružanje turističkih usluga, neefikasna turistička kontrola i inspekcije
- Nedostajuća zakonska regulativa u oblasti turizma, ugostiteljstva i pratećih djelatnosti
- Neuređeno djelovanje turističkih vodiča
- Nivo zaštite i efikasnost upravljanja nasljeđem i prostorom, uključujući i interpretaciju nasljeđa
- Nedovoljna edukacija lokalnog stanovništva o turizmu i uključenost lokalnog stanovništva u razvoj turizma
- Neefikasno i nedovoljno sektorsko udruživanje pružalaca turističkih usluga
- Nizak stepen korištenja smještajnih kapaciteta
- Razvijenost ruralnih područja i ruralnog turizma
- Nisko učešće domaćih turista u turističkim kretanjima u KS

PRILIKE

- Turistička kretanja u FBiH i BiH (kontinuirani rast broja dolazaka turista)
- Blizina emitivnih tržišta regije i EU
- Izgradnja koridora Vc i tranzitni turizam
- Porast svijesti o značaju zdravih životnih stilova i aktivnog odmora što pruža osnovu za razvoj specifičnih oblika turizma
- Globalni trendovi u turizmu i rastući interes za specifične oblike turizma – kulturni, sportski, outdoor, avanturistički, agro/ruralni (povratak tradiciji, selu i prirodi), eko, omladinski, tranzitni, vjerski, gastro, memorijalni, zdravstveni turizam, MICE, događaji i festivali, kreativni turizam, porodična putovanja, itd
- Sklonost turista da putuju češće i kraće
- Razvoj i mogućnosti primjene digitalnih tehnologija u turizmu
- Digitalni nomadi
- Zelene inicijative u poslovanju i turizmu, rastući interes za ekološki prihvatljive i organske proizvode, te energetsku efikasnost
- Multidestinacijski pristup – saradnja i uvezivanje ponude više destinacija u BiH, regiji i svijetu
- Dijaspora
- Obavezne školske ekskurzije
- Mogućnost korištenja međunarodnih izvora finansiranja i donatorskih sredstava, posebno programa prekogranične saradnje
- Mogućnost razvoja javno-privatnog partnerstva u turizmu

PRIJETNJE

- Konkurencija drugih destinacija u BiH, regiji i svijetu
- Ekonomska kriza u BiH i svijetu
- Loša pozicija BiH prema T&T indeksu konkurentnosti turizma Svjetskog ekonomskog foruma u odnosu na zemlje u regiji i svijetu
- Nedovoljno razvijen imidž BiH kao turističke destinacije u svijetu
- Kompleksan sistem organizacije BiH i podjela/preplitanje nadležnosti za turizam na različitim nivoima vlasti u BiH
- Politička nestabilnost i ekonomska situacija u BiH, destimulativno okruženje za preduzetništvo i investicije, uključujući i pristup izvorima finansiranja
- Postojanje sive ekonomije u BiH
- Nizak nivo direktnih stranih investicija u BiH
- Nizak nivo inovacija i ulaganja u istraživanja i razvoj u BiH
- Nizak nivo saradnje naučnih i istraživačkih institucija sa javnim i privatnim sektorom

- Zakonska regulativa – neusklađena, nedostajuća i neadekvatna zakonska regulativa u oblasti turizma i ruralnog razvoja na nivou FBiH i BiH
- Nedovoljna saradnja i nivo koordinacije između javnog, privatnog i nevladinog sektora u BiH
- Vizni režim i procedure za kretanje ljudi na graničnim prelazima
- Visoki uticaj i zavisnost od inostranih tour operatora i agencija i prevoznika
- Migracije i iseljavanje iz BiH
- Depopulacija ruralnih područja i niži kvalitet života na selu
- Obuhvat i neujednačene metodologije praćenja turističkih kretanja (nepouzdana turistička statistika) i sistem registracije turista
- Odumiranje tradicionalnih zanata
- Upravljanje otpadom, otpadnim vodama i sanacija okoliša u BiH
- Opasnosti od negativnih efekata razvoja turizma – uticaj na društvo i okoliš
- Klimatske promjene
- Migrantska kriza

Predstavljena SWOT matrica služi kao osnova za definisanje strateških pravaca razvoja, a prije svega vizije – definicije željene budućnosti. Vizija treba biti vodilja turističkog razvoja, odraz je vrijednosti, stavova i ciljeva učesnika u turističkom razvoju destinacije koji je svojim djelovanjem trebaju podržavati kako bi što bolje odgovorila budućim društvenim kretanjima i zahtjevima savremenih turista.

2.2. Strateški fokusi

Model razvoja turizma KS se bazira na dugoročnim ciljevima razvoja turizma koji su predstavljeni u narednoj tabeli.

Tabela 41. Dugoročni ciljevi razvoja turizma u Kantonu Sarajevo

Ekonomski	Društveni	Ekološki
Turizam kao pokretač razvoja privrede u cjelini	Napredak i unapređenje kvaliteta života lokalnog stanovništva	Uspostavljanje funkcionalnog sistema zaštite prirode/okoliša i održivog upravljanja prirodnim resursima
Korištenje inovacija u unapređenju postojećih i razvoju novih turističkih proizvoda i pratećih djelatnosti	Očuvanje, zaštita, interpretacija i valorizacija kulturno-historijskog nasljeđa (materijalnog i nematerijalnog)	Izgradnja i unapređenje infrastrukture u cilju zaštite okoline
Izgradnja i unapređenje turističke infrastrukture i suprastrukture u KS	Unapređenje komunalnih usluga i javne infrastrukture	Efikasno upravljanje prostorom i prostorno planiranje
Kreiranje novih radnih mjesta i povećanje nivoa zaposlenosti lokalnog stanovništva	Očuvanje kulture i lokalnog identiteta u uslovima globalizacije	Povećanje obima područja u režimu zaštite i njihova valorizacija
Uspostavljen stimulativan ambijent za podršku, investicije i razvoj poslovanja u turizmu i pratećim djelatnostima	Povezivanje ljudi	
Povećanje obima poslovnih aktivnosti i prihoda biznisa u turizmu i pratećim djelatnostima	Sigurnost lokalnog stanovništva i turista	
Valorizacija i razvoj ruralnih prostora	Unapređenje znanja i razvoj kapaciteta u turističkim i pratećim djelatnostima	
Proizvodnja i prodaja autohtonih proizvoda	Povećanje obima javnih prihoda	

Uspostavljanje efikasne saradnje između privatnog, javnog i nevladinog sektora i efikasnog sistema destinacijskog menadžmenta		

BiH i KS su daleko od ostvarenja svog punog potencijala u turizmu. Budućnost turizma u BiH i KS vezana je za inovacije u razvoju proizvoda, efikasnu organizaciju i upravljanje, te marketing. Potrebno je uraditi reinženjering cijelog turističkog sistema i izvršiti strateški pomak ka održivom turizmu temeljenom na efikasnom upravljanju destinacijama. Za razvoj turizma potrebna je bolja podrška na različitim nivoima i aktivno uključivanje interesnih grupa iz javnog sektora. S druge strane, potrebna je i integracija i saradnja privatnog sektora. Na bazi navedenog definišu se strateški fokusi kao ključna težišta strategije razvoja održivog turizma u KS, te kreira osnova za strateški zaokret u razvoju turizma KS koji se može ilustrovati sljedećim prikazom.

Slika 59. Sadašnjost i budućnost turizma Kantona Sarajevo

Na osnovu ranije predočenih nalaza, strateški fokusi za održivi razvoj turizma u KS su povezani sa kreiranjem podsticajnog ambijenta i sistemskog okvira za razvoj održivog turizma (tourism friendly i business friendly enviroment) i razvoja atraktivne cjelogodišnje turističke ponude.

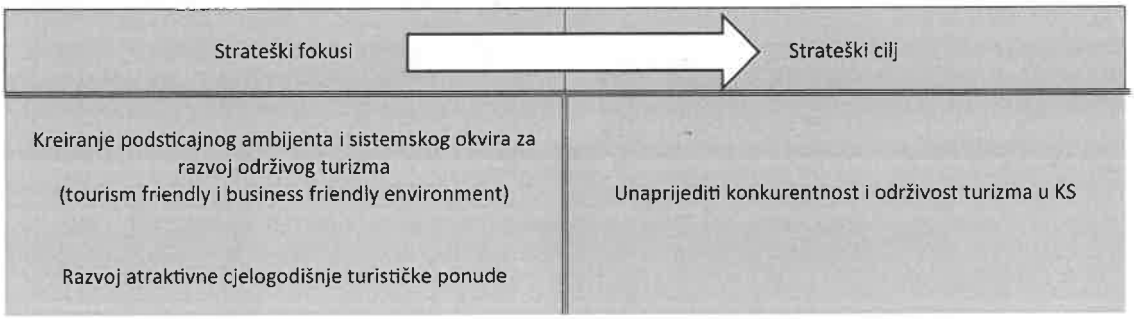
3. VIZIJA RAZVOJA, STRATEŠKI CILJ SA INDIKATORIMA I MODEL RAZVOJA PORTFOLIA TURISTIČKIH PROIZVODA

Na bazi analize postojeće razvojne i planske dokumentacije, analize situacije u razvoju turizma KS, analize turističko-resursne osnove i nalaza održanih radionica sa predstavnicima interesnih grupa, definisana je vizija razvoja održivog turizma KS:

Kanton Sarajevo je globalno prepoznatljiva i vodeća regionalna turistička destinacija koja posjetiocima pruža jedinstven doživljaj kroz široku, autentičnu i cjelogodišnju ponudu baziranu na prirodnim, kulturnim i historijskim resursima.

Na temelju strateških fokusa i vizije razvoja turizma KS, a na bazi ciljeva Strategije razvoja KS 2021.-2027., definiše se jedan strateški cilj kao osnova strateške platforme.

Slika 60. Strateški fokusi i strateški cilj razvoja turizma u Kantona Sarajevo

Stepen realizacije definisanog strateškog cilja će se pratiti kroz nekoliko ključnih indikatora/pokazatelja uticaja, na osnovu kojih će se moći ocijeniti stepen promjena u planskom periodu.

Tabela 42. Indikatori uticaja po strateškim ciljevima

Strateški cilj	Pokazatelj uticaja	Izvor	Početna vrijednost (2022)	Ciljana vrijednost (2030)
Unaprijediti konkurentnost i održivost turizma u KS	Broj dolazaka turista	Federalni zavod za statistiku	568.602	1.052.443
	Broj noćenja turista		1.309.113	3.157.328
	Prosječno zadržavanje turista (broj dana)		2,0	3,0
	% ukupne površine KS u režimu zaštite	KJU za zaštićena prirodna područja	2,44%	4,5%

3.1. Model razvoja portfolia turističkih proizvoda KS

U procesu izrade strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo utvrđeno je unapređenje konkurentnost i održivosti turizma u Kantonu Sarajevo kao strateški cilj. U okviru ovako utvrđenog strateškog cilja razvoja održivog turizma identificirana su dva prioriteta. Prvi prioritet u ostvarivanju strateškog cilja podrazumijeva uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma. Drugi prioritet je razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude. U okviru rada na drugom prioritetu na radionicama je korišten model portfolia turističkih proizvoda koji povezuje ocjenu trenutne razvijenosti, ocjenu mogućnosti razvoja u budućnosti i ocjenu dodanu vrijednost turističkog proizvoda za različite turističke proizvode i omogućava profiliranja portfolia turističkih proizvoda KS koji osigurava razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude, odnosno postizanje strateškog cilja razvoja turizma ili unaprjeđenje konkurentnosti i održivosti turizma Kantona Sarajevo. Rezultati rada radionice u okviru izrade Strategije razvoja turizma KS, nalaza u okviru situacione analize i rada konsultanata mogu se rezimirati u okviru naredne tabele. Na bazi provedene analize može se zaključiti da KS ima visoki potencijal za razvoj cjelogodišnje turističke ponude za različite segmente posjetilaca i turista. Fokus razvoja turizma i portfolia turističkih proizvoda mora biti na razvoju specifičnih oblika turizma za cjelogodišnju ponudu i stimulisanju turističke potrošnje. Portfolio turističkih proizvoda KS je prikazan u narednoj tabeli, kao i pregled mogućnosti za razvoj turizma na bazi potencijala i dodane vrijednosti turističkih proizvoda.

Tabela 43. Model razvoja portfolio turističkih proizvoda KS

Turistički proizvodi	Ocjena trenutne razvijenosti[188]	Ocjena mogućnosti razvoja u budućnosti	Ocjena dodana vrijednost
Aktivni odmor, avanturistički i outdoor turizam, sport i rekreacija	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Kulturno-historijski turizam	Proizvod je dobro razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Kreativni turizam – zanati i kreativno iskustvo na destinaciji	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Religijski turizam	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Ruralni turizam, uključujući i seoski-agro turizam	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Izuzetno visoka
Događaji, manifestacije, festivali	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Gastro turizam	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Izuzetno visoka
Memorijalni turizam	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Tranzitni turizam	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Niska
Poslovni turizam (MICE)	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Izuzetno visoka
Shopping i zabava	Proizvod je relativno razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Zdravstveni turizam	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Izuzetno visoka
Auto kamping	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Visoka
Omladinski turizam	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Izuzetno visok	Niska
Lov i ribolov	Proizvod postoji, ali je slabo razvijen	Visok	Visoka

Izvor: Procjena konsultanta na bazi nalaza radionice i situacione analize

188

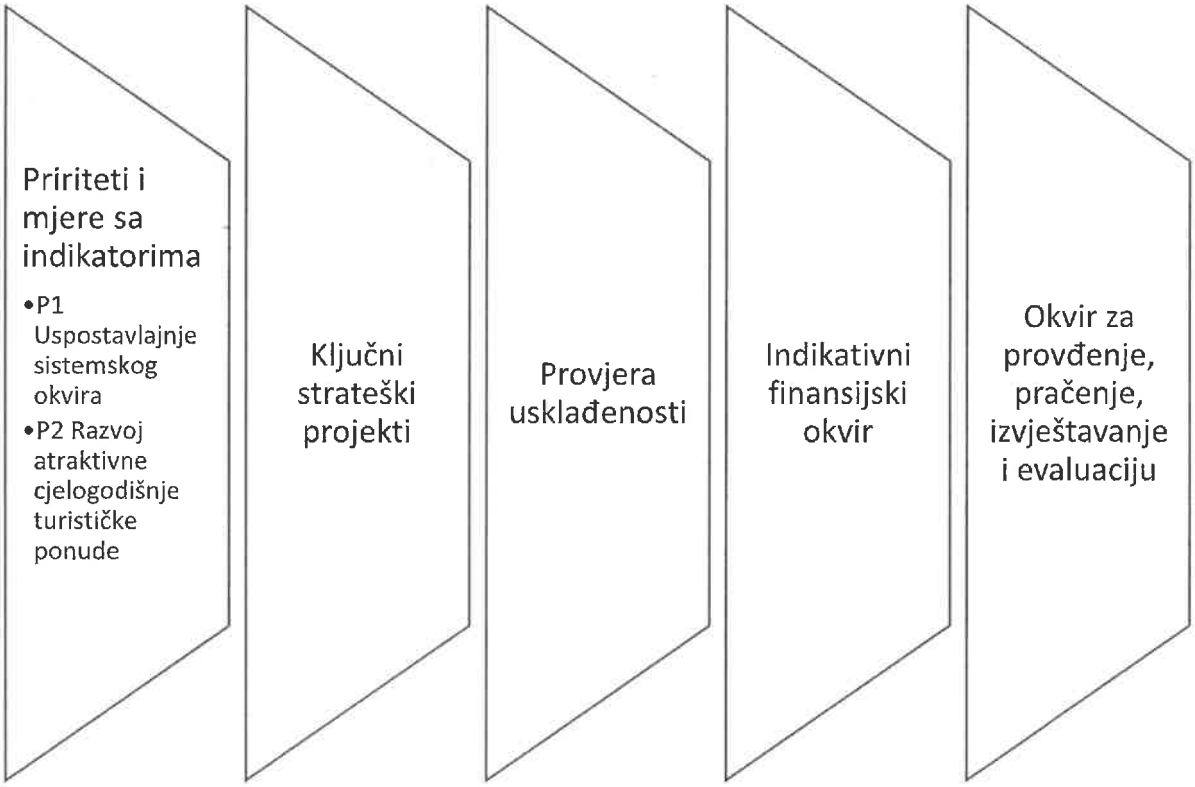
Na osnovi nalaza prikazanih u prethodnoj tabeli moguće je definisati sljedeće modele – pravce razvoja turizma i turističke ponude koji se odnose na pružanje podrške razvoju i investicijama u inovacije i unapređenje tržišne pozicije za četiri grupe turističkih proizvoda:

- Turistički proizvodi koji imaju izuzetno visok potencijal za budući razvoj i kreiraju izuzetno visoku dodatnu vrijednost:
  - Ruralni turizam,
  - Gastro turizam,
  - Poslovni turizam (MICE),
  - Zdravstveni turizam.
- Turistički proizvod koji imaju izuzetno visok potencijal za budući razvoj i kreiraju visoku dodatnu vrijednost:
  - Aktivni odmor, avanturistički i outdoor turizam, sport i rekreacija,
  - Kulturno-historijski turizam,
  - Kreativni turizam,
  - Religijski turizam,
  - Događaji, manifestacije, festivali,
  - Memorijalni turizam,
  - Shopping i zabava,
  - Auto kamping.
- Turistički proizvod koji imaju visok potencijal za budući razvoj i kreiraju visoku dodatnu vrijednost:
  - Lov i ribolov.
- Turistički proizvodi koji imaju izuzetno visok potencijal za budući razvoj, ali kreiraju nisku dodatnu vrijednost:
  - Omladinski turizam,
  - Tranzitni turizam.

OPERATIVNI DIO STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA

U skladu sa metodologijom, operativni dio strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo sadrži prioritete i mjere sa indikatorima, zatim ključne strateške projekte po prioritetima, provjeru međusobne usklađenosti strateških dokumenata, inidkativni finansijski okvir, kao i okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja turizma KS.

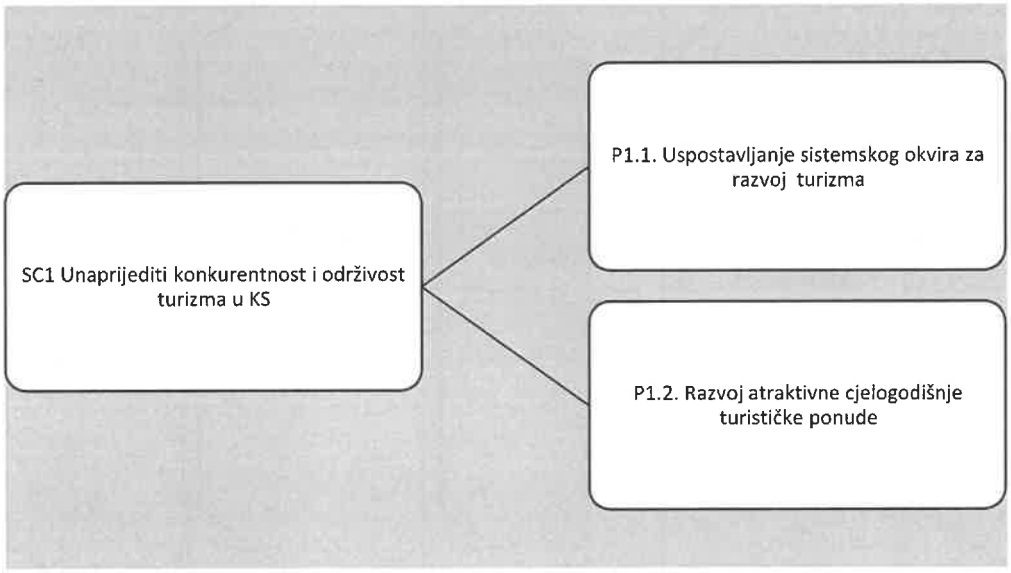
Slika 61. Struktura operativnog dijela strategije razvoja turizma KS

4. PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA

U procesu izrade strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo polazeći od filozofije, vrijednosti, principa ekonomski, ekološki i socijalno održivog razvoja, Agende 2030, relevantnih općih i sektorskih strategija entiteta, kantona i jedinica lokalne samouprave oblikovana je vizija razvoja održivog turizma i utvrđena dva strateška fokusa, i to: prvi strateški fokus je na kreiranju poticajnog ambijenta i sistemskog okvira za razvoj održivog turizma Kantona Sarajevo i drugi strateški fokus razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude. U narednom koraku utvrđeno je unapređenje konkurentnost i održivosti turizma u Kantonu Sarajevo kao strateški cilj razvoja održivog turizma do 2030. godine sa brojem dolazaka, noćenja, prosječnim zadržavanjem i površinom zaštićenih područja kao indikatorima ostvarivanja. U okviru ovako utvrđenog strateškog cilja razvoja održivog turizma identificirana su dva prioriteta.

Slika 62. Prioriteti u okviru strateškog cilja Unaprijediti konkurentnost i održivost turizma u KS

Prvi prioritet u ostvarivanju strateškog cilja podrazumijeva uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma, koji će osigurati poticajan ambijent za razvoj održivog i konkurentnog turizma uz respektiranje specifičnosti prostora, baštine, lokalnog stanovništva i interesa turista uz istovremenu lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva. U okviru prvog prioriteta fokus je na pravnom i institucionalnom okviru, eliminiranju sive ekonomije, prirodnoj i kulturno-historijskoj baštini, ljudskim potencijalima, turističkoj infrastrukturi, uspostavljanju destinacijskog menadžmenta i efikasnom marketingu, kao i povećanju investicija u održivi turizam, razvoju preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative. Ovako oblikovani prioritet reflektira potrebu formiranja konzistentnog holističkog pravnog okvira razvoja turizma po vertikali i horizontali koji osigurava lokalizaciju održivih ciljeva razvoja, zatim potrebu da se kapacitiranju institucije relevantne za strateško planiranje razvoja održivog turizma (Direkcija za turizam), kao i potrebu da se eliminira siva ekonomija u turizmu olakšavanjem transfera učesnika u razvoju turizma iz neformalnog u formalni sektor i kapacitiranjem institucija kantonalne inspekcija.

Drugi prioritet u ostvarivanju strateškog cilja je razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude i izvodi se iz uočenih negativnih eksternalija (hiper)koncentracije turističkih tokova po prostor, baštinu, lokalno stanovništvo. Fokus je na kreiranju atraktivne turističke ponude, disperziji turističke ponude, odnosno turističkih sadržaja u prostoru i vremenu. Kreiranje atraktivne turističke ponude temelji se na inoviranju postojeće ili razvoju novih turističkih proizvoda kulturnog turizma, turizma događaja, memorijalnog turizma, gastro turizma, avanturističkog/outdoor turizma, zdravstvenog turizma, ruralnog turizma i razvoju kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti. Prostornom disperzijom bi se osigurao ravnomjerniji razvoj turizma na svim prostorima Kantona Sarajevo, aktiviranje svih turističkih potencijala, eliminiranje ili smanjenje negativnih posljedica koncentracije pritiska na prirodu, baštinu i lokalno stanovništva na određenim lokalitetima. na cijeli prostor Kantona Sarajevo. Disperzijom u vremenu osiguralo bi se produženje turističke sezone i po tom osnovu smanjenje sezonalnosti i njenih negativnih posljedica.

U tabeli ispod za svaki od prioritete utvrđeni su indikatori za praćenje sa početnom i ciljnom vrijednošću.

Tabela 44. Indikatori po prioritetima

Prioriteti	Indikatori	Početna vrijednost (2023)	Ciljana vrijednost (2030)
1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma	Broj privrednih subjekata (nivo)	100	150
	Broj zaposlenih u turizmu (nivo)	100	150
	Obim investicija u turizmu	100	150
1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude	Dužina turističke sezone (broj dana) (%)	100	150
	Broj događaja od međunarodnog značaj koji generiraju noćenja	5	10
	Povećanje prostorne disperzije dolazaka i noćenja turista u KS mjereno Herfindahl-Hirschman Index (HHI) (nivo)	100	150

Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma trebalo bi povećati atraktivnost turizma kao ekonomske aktivnosti što bi rezultiralo povećanjem broja privrednih subjekata u ovom sektoru, povećanjem broja zaposlenih u turizmu, kao i privlačenjem investicija u turizam Kantona Sarajevo. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude vidljiv u povećanju broja turističkih događaja od međunarodnog značaja koji generiraju noćenja, uz istovremeno povećanje njihove disperzije na prostoru Kantona, osigurao bi produženje turističke sezone.

4.1. Pregled mjera za Prioritet 1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma

Iz definisanog prioriteta Prioritet 1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma izvedene su mjere, i to: Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije; Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem; Razvoj i unapređenje ljudskih potencijala u turizmu; Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture; Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu; Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije.

Tabela 45. Pregled mjera za prioritet 1.1.: Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma

Prioritet	Mjera
1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma	1.1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije 1.1.2. Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem 1.1.3. Razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu 1.1.4. Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture 1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu 1.1.6. Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije

Indikatori za praćenje rezultata navedenih mjera predstavljeni su u tabeli ispod

Tabela 46. Mjere sa indikatorima u okviru prioriteta 1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma

Mjera	Indikatori za praćenje rezultata mjere	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost
1.1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije	Zakon o izmjenama i dopunama zakona o turizmu – Zakon o održivom turizmu	-	usvojen
	Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti		usvojen
	Drugi relevantni zakoni		usvojeni
	Kapacitiranje prostorno i kadrovsko, kao i pozicioniranje Direkcije za turizam	-	završeno
1.1.2. Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem	% prostora u režimu zaštite	2,44	4,5
	Broj posjetilaca zaštićenim područjima (%)	100	150
	Broj posjetilaca kulturno-ahistorijskom nasljeđu (%)	100	150
1.1.3. Razvoj i unapređenje ljudskih potencijala u turizmu	Prosječna plata u turizmu (nivo)	100	200
	Broj učenika u JUSUTŠ (nivo)	100	150
	Akreditacija UNWTO TedQual	0	2
	Broj stipendija (nivo)	100	150
	Broj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije (nivo)	100	150
1 1.4. Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture	Visina ulaganja u milionima KM	48	200
	Pokrivenost turističkom signalizacijom	N/A	100%

	Registar turističke infrastrukture	Nema	uspostavlje n
	Ulaganja u održavanje turističke infrastrukture milioni KM	N/A	50
1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu	Budžetska podrška subjektima male privrede u oblasti turizma		
	Broj koncesija u turizmu	N/A	
	Vrijednost međunarodnih projekata	-	-
1.1.6. Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije	Broj dolazaka turista (milion)	0,6	1,1
	Broj noćenja (milion)	1,3	3,2
	Prosječno zadržavanje (dan)	2	3
	Uspostavljen sistem poslovne inteligencije u turizmu (BIST)		uspostavljen
	Stepen zadovoljstva turista ukupnim boravkom u KS (% turista koji su zadovoljni i vrlo zadovoljni)	N/A	90

Mjera 1.1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije
Analiza razvoja turizma na prostoru Kantona Sarajevu, intervju sa učesnicima u sektoru turizma, kao i diskusije na radionicama ukazuju na to da postojeći pravni okvir ne omogućava lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva, da otvara prostor za sivu ekonomiju, da ne uključuje sve relevantne teme ili da postoji potreba da se određene odredbe redefiniraju u svjetlu novih pristupa i tehnologija (PDV, DKP, doprinosi, kategorizacije, registracije, obrti, vize, certificiranje, kvalitet, sigurnost, etika, plastika, emisija, buka, energija, prihvatni kapacitet, stav lokalne zajednice i lokalnog stanovništva, građenje, prostorno i urbanističko planiranje, inspekcijski nadzor, eksternalije, itd.). U procesu izrade strategije evidentirani su određeni institucionalni deficiti (prostor, kadrovi, paralelizmi, odsustvo koordinacije, odsustvo liderstva i vlasništva nad procesom, kao drugi elementi institucionalnog kapitala). Uočen je i problem sive (neformalne) ekonomije i njegove brojne negativne posljedice (položaj i status zaposlenih, kvalitet turističke usluge i sigurnost turista, reputacijski rizici, sigurnost lokalnog stanovništva, negativne eksternalije, povećanje jaza u budžetima, prihodima, znanjima), kao i slabosti u njenom evidentiranju, sankcionisanju, eliminiranju ili minimiziranju. To su problemi i prepreke u razvoju održivog turizma koje bi trebalo da se otklone provođenjem mjere 1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije. Ova mjera bi trebala rezultirati kreiranjem poticajnog ambijenta za razvoj održivog turizma. To uključuje pravni i institucionalni okvir, kao i eliminiranje sive ekonomije. Posebno mjesto u institucionalnom kontekstu ima Direkcija za turizam Ministarstva privrede Kantona Sarajevo koja bi trebala imati ključnu ulogu u strateškom planiranju i upravljanju razvojem turizma u koordinaciji sa drugim institucijama Kantona Sarajevo (Zavod za planiranje razvoja KS, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno historijskog i prirodnog nasljeđa, JU za zaštićena prirodna područja, Ministarstvo kulture i sporta KS, institucije kulture, Udruženje poslodavaca KS, Privredna komora i Obrtnička komora KS, predstavnici civilnog sektora), entiteta, Grada Sarajevo i općina, kao jedinica lokalne samouprave. U okviru ove mjere trebalo bi redefinirati pravni okvir na način da se osigura lokalizacija održivih razvojnih ciljeva u njihovoj punini, da se uklone određene nedorečenosti, da se uključe svi relevantni elementi u jedan konzistentan pravni okvir. To uključuje usvajanje Izmjena i dopuna Zakona o turizmu ili Zakona o turizmu, zatim zakona o ugostiteljskoj djelatnosti, drugih relevantnih zakona. Druga aktivnost u okviru ove mjere je pozicioniranje i kapacitiranje Direkcije za turizam Ministarstva privrede kao strateške. Treća aktivnost se odnosi na eliminiranje ili minimiziranje sive ekonomije po osnovu aktivnosti inspekcije i drugih nadležnih organa i po osnovu olakšavanja transfera iz neformalnog u formalni sektor.

1.1.2. Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem

Zaštita i održivo upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem (mjera 1.1.2.) su od iznimnog značaja za sveobuhvatan razvoj Kantona Sarajevo. Naime, očuvanje prirodnih resursa, uz jačanje kulturnog identiteta, tradicije i vrijednosti, pridonosi boljoj promociji jedinstvene kulturne i prirodne baštine Sarajeva, koje je na globalnom nivou prepoznatljivo kao kulturni, ali i prirodni specifikum šireg regiona. Istovremeno bi navedena mjera doprinijela jačanju kulturne diplomacije i otvaranju mogućnosti za intenzivniju međunarodnu saradnju sa drugim gradovima razvijenih zemalja svijeta, koji su prepoznali značaj održivog upravljanja resursima i održivog turističkog razvoja. Prateći savremene globalne trendove u oblasti zaštite životne sredine i zaštite bio i geodiverziteta, neophodno je povećati trenutnu površinu zaštićenih područja, koja je nedovoljna u poređenju sa evidentnim potencijalom ovog prostora. Ova aktivnost bi imala direktne implikacije na dugoročan i kontroliran razvoj turizma, uz minimiziranje njegovih negativnih posljedica, što dugoročno rezultira značajnim ekonomskim benefitima. S tim u vezi, kao prioritetna aktivnost se izdvaja kreiranje turističkih zona i definisanje prihvatnog kapaciteta prirodnih i kulturnih resursa Kantona, što direktno doprinosi njihovoj optimalnijoj valorizaciji. Ujedno se značaj ove mjere ogleda u uravnoteženom i policentričnom razvoju turizma na području cijelog Kantona, putem rasterećenja primarnih indikacionih turističkih resursa, poput historijskog jezgra grada sa ambijentalnom cjelinom Baščaršija, uz istovremenu bolju valorizaciju nedovoljno afirmiranih turističkih područja, poput ruralnih područja u planinskom zaleđu Bjelašnice. Shodno svemu navedenom, od esencijalnog je značaja i kapacitiranje Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajevo, usmjereno na osnaživanje stručnih i operativnih kapaciteta Zavoda, kako bi što efikasnije obavljali zadatke vezane uz zaštitu kulturnih, historijskih i prirodnih vrijednosti Kantona i tako doprinijeli boljoj pozicioniranosti Kantona Sarajevo na globalnom turističkom tržištu. U tom smislu se ističe značaj provođenja specifičnih obuka zaposlenika Zavoda, vezanih za konzervatorsko-restauratorske aktivnosti na objektima pokretnog i nepokretnog nasljeđa, te naprednih edukacija potrebnih za njegovu identifikaciju, dokumentaciju, očuvanje, popularizaciju i promociju. Nadalje, od esencijalne je važnosti obezbjeđivanje adekvatne tehničke opremljenosti Zavoda u vidu opreme, alata i tehnologije za visokokvalitetno dokumentiranje, arhiviranje, valorizaciju i restauraciju kulturnih i prirodnih artefakata sa područja Kantona Sarajevo. Sve navedeno može doprinijeti optimalnijoj izradi separata, projekata, elaborata i studija o prirodnom i kulturnom nasljeđu Kantona.

1.1.3. Razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu

Ljudski kapital u turizmu ima posebno mjesto i značaj. U procesu izrade Strategije razvoja održivog turizma identificirani su određeni deficiti u vezi sa količinom i kvalitetom ljudskog potencijala u smislu broja, vještina, kompetencija, roda, starosti, obrazovanja, uslova rada, radnog vremena, odnosa radnog i privatnog vremena, mogućnost razvoja karijere, visine primanja, usavršavanja itd. Cilj mjere „razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu" u okviru prvog prioriteta je eliminiranje uočenih deficita ili značajno smanjivanje, i to kroz izvrsno praktično obrazovanje u okviru srednjoškolskog obrazovanja, certificiranje obrazovnih institucija, planova i programa UNWTO TedQual, interdisciplinarno univerzitetsko obrazovanje, stipendiranje izvrsnih studenata i zaposlenih u Bosni i Hercegovini i inostranstvu na najprestižnijim programima obrazovanja, kao i kroz obrazovanje odraslih putem Zavoda za zapošljavanje u certificiranim institucijama obrazovanja odraslih. Ovom mjerom se osigurava dovoljan broj kadrova koji će moći odgovoriti potrebama tržišta rada i osiguravanje kompetencija zaposlenih kako bi mogli odgovoriti na izazove u procesu tranzicije ka održivom turizmu. Ključna područja djelovanja su: Promocija zanimanja, kvalitetnih radnih mjesta i uslova rada u turizmu; Osiguravanje, osnaživanje, jačanje kompetencija zaposlenih u sva tri sektora turizma; Onih koji će tek ući na tržište rada putem novih planova/programa srednjoškolskog i univerzitetskog obrazovanja (prvi i drugi ciklus) u zemlji i inostranstvu (korištenje novih tehnologija obrazovanja); Onih koji su nezaposleni putem dokvalifikacije/prekvalifikacije u partnerstvu Zavod za zapošljavanje, institucije obrazovanja odraslih, druge institucije privatnog i javnog

sektora; Onih koji su već zaposleni putem obrazovanja na radnom mjestu (edukacije putem Agencije za državnu službu, edukacije na radnom mjestu, drugo) i Stipendiranje najboljih (izvrsne, kreativne, inovativne) učenika/studenta/učesnika programa obrazovanja za održivi turizam. U okviru osnaživanja ljudskog potencijala fokus je na osiguravanje, osnaživanje, jačanje kompetencija zaposlenih u turizmu svih sektora. Kako bi se odgovorilo na izazove tranzicije ka održivosti i pružanje usluga održivog turizma, posebno u malim i srednjim poduzećima, fokus će se staviti na stjecanje i jačanje kompetencija zaposlenih u turizmu, poglavito putem obrazovanja odraslih, dokvalifikacije i/ili prekvalifikacije koji će u saradnji s udruženjem poslodavaca Kantona Sarajevo, privrednom komorom Kantona Sarajevo, Obrtničkom komorom kantona Sarajevo, institucijama za obrazovanje odraslih razvijati programe relevantne za tržište rada. U okviru ove mjere realizovati će se projekti i programi kojima će se osigurati učesnicima turističkog sektora (javni, privatni, civilni sektor) osnaživanje kompetencija potrebnih za pružanje kvalitetnih usluga u turizmu i uvođenje održivih načina poslovanja – u skladu s očuvanjem okoliša i prirode, praksama kružnog privrede te u skladu sa zahtjevima za smanjenje uticaja na klimu i za prilagodbu klimatskim promjenama. Potreba usklađivanja kompetencija s potrebama tržišta rada fokus stavlja na usklađivanje obrazovnih programa sa potrebama turističkog tržišta i razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja usmjerenih na prekvalifikaciju i usavršavanje. U okviru ove mjere fokus će biti na aktivnostima vezanim za relevantnost obrazovanja, profesionalno usmjeravanje ljudskih potencijala, osiguranje potpore odraslima za uključivanje u obrazovanje i osposobljavanje te unaprjeđenje vještina i znanja radno sposobnog stanovništva, posebno mladih i onih u statusu NEET (mlade osobe u dobi od 15 do 29 godina koji ne rade, nisu u sistemu redovitog obrazovanja i nisu u sistemu obrazovanja odraslih). Ove aktivnosti bit će usmjerene na zaposlene i nezaposlene osobe u turizmu. U okviru mjere uključene se u aktivnosti na promociju zanimanja, kvalitetnih radnih mjesta i uslova rada, putem aktivnih mjera za zapošljavanje, samozapošljavanje, podršci poduzetničkim aktivnostima žena, malih i srednjih poduzeća, osobama s invaliditetom i osobama u nepovoljnom položaju na tržištu rada u okviru koordinisane aktivnosti relevantnih ministarstava, institucija, organizacija, zavoda Kantona Sarajevo, asocijacija poslodavaca. U cilju uključivanja nezaposlenih osoba u poslove u turizmu razviti će se kraći obrazovni programi (dokvalifikacija, prekvalifikacija) koji će omogućiti stjecanje kvalifikacije i brži pristup poslovima u turizmu u partnerstvu institucija obrazovanja, ministarstva obrazovanja, poslovnog sektora (javni, privatni, civilni sektor).

1.1.4. Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture

Analiza stanja turističke infrastrukture u Kantonu Sarajevo artikulirala je potrebu za značajna ulaganja u njeno održavanje i razvoj. Konkurentnost turističke destinacije direktno je povezana sa nivoom razvijenosti turističke i javne infrastrukture. U tom smislu je i kreirana mjera ulaganja u izgradnju i održavanje turističke i javne infrastrukture. Potrebne investicije u okviru ove mjere procjenjuju se na preko 400 miliona maraka, za što je neophodno uspostavljanje strateškog finansijskog okvira na nivou Kantona Sarajevo, te definisanje mogućih izvora finansiranja. Druga jednako važna komponenta ove mjere odnosi se na uspostavljanje mehanizama sistemskog upravljanja i održavanja različitih oblika turističke i javne infrastrukture, i uspostavljanje koordinacije različitih institucionalnih aktera koji su u okviru svojih izvornih nadležnosti zaduženi za planiranje, izgradnju i održavanja različitih oblika turističke i javne infrastrukture. Stanje objekata kulturno historijske baštine (muzeja, galerija, pozorišta, spomenika, i sl.) zahtjeva kontinuirana investiciona ulaganja u njihovo očuvanje i restauraciju kako bi ista bila sačuvana i dostupna narednim generacijama. Trenutna finansijska sredstva sa kojima raspolažu ustanove koje upravljaju objektima kulturno historijskog nasljeđa su na nivou osiguranja osnovnih funkcija i nedovoljna za potrebna investiciona ulaganja u sanaciju objekata i modernizaciju prezentacije sadržaja. Potrebe za značajnim ulaganjima identificirane su i u dijelu koji se odnosi na poboljšanje turističko resursne osnove olimpijskih planina Igmana, Bjelašnice i Trebevića u smislu razvijanja infrastrukture za različite oblike aktivnosti u prirodi tokom cijele godine (atrakcije, vidikovci, skijališta, oprema za rekreaciju i zabavu djece i odraslih,

signalizacija, odmorišta, itd.), kao i generalno putne i ostale javne infrastrukture te turističke signalizacije. Izgradnja drop-off/pick up zone i parkinga za autobuse jedan od projekata kojim bi se konačno uredilo pitanje dolaska turista u turističko jezgro Kantona Sarajevo i parking za autobuse tokom boravka turista na destinaciji. Ovim bi se stekli uslovi za registraciju dolazaka turističkih grupa i upravljanjem sa brojem turista putem sistema najave dolazaka, dodjeljivanje termina, obezbjeđivanje turističkih vodiča i slično. Cilj je unaprjeđenje turističke infrastrukture, i to po osnovu izgradnje nove i održavanje postojeće, kao i registar turističke infrastrukture, te turističku signalizaciju u skladu sa lokalizacijom održivih razvojnih ciljeva u svim relevantnim elementima (minimiziranje negativnih uticaja na okoliš, na baštinu, na lokalne zajednice, lokalno stanovništvo). Ključna područja djelovanja su: Uspostavljanje mehanizama koordinacije tokom planiranja izgradnje i održavanja turističke i javne infrastrukture; Uspostavljanja finansijskog okvira za ulaganja u izgradnju nove i održavanje postojeće turističke infrastrukture; Uspostavljanje jedinstvenog registra turističke infrastrukture Kantona Sarajevo; Usvajanje principa/politike povezivanja ulaganja u izgradnju turističke infrastrukture sa unapređenjem turističkog proizvoda/destinacije Kantona Sarajevo. Prema tome, mjera treba da osigura sistemski pristupa u procesima planiranja, izgradnje i održavanja turističke i javne infrastrukture, putem koordinacije između svih nadležnih institucija i drugih zainteresovanih javnih i privatnih aktera te kreiranje stabilnog finansijskog okvira za potrebna ulaganja

1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu

U situacionoj analizi postoje različiti izvori za finansiranje projekata u oblasti turizma (sredstva turističke zajednice, budžet, programi podrške maloj privredi, programi službe za zapošljavanje, međunarodni projekti). S obzirom da se radi o limitiranim sredstvima (10-15 miliona KM na godišnjem nivou) predlaže posebna mjera 1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu. Ova mjera ima za cilj podizanje atraktivnosti turizma za domaće i strane investicije uz respektiranje ekonomske, ekološke i društvene održivosti, zatim propitivanje širokog spektra modaliteta finansiranja razvoja (javno-privatno partnerstvo, koncesije, međunarodni projekti, itd), kao i orijentaciju na zelene inovacije u turizmu (smanjenje plastike, prelazak na prihvatljiviju energiju, poštovanje etike, socijalnu i ekološku održivost projekata). Ključna područja djelovanja: Redefinisanju kriterija za pristup javnim sredstvima (zavoda za zapošljavanje, ministarstva privrede, drugih institucija, organizacija) u smislu holističkog tretiranja održivog turizma (učesnika u turizmu) i pozitivne diskriminacije aktivnosti/projekata/programa/biznisa koje osiguravaju lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva 2030; Implementaciju EU standarda, odnosno održivi turizam koji doprinosi ukupnoj dobrobiti Kantona Sarajevo (prostoru, prirodi, baštini, biznisu, ljudima); Ex post analizu potencijala i ograničenja usvojenih zakona o koncesijama i javno privatnom partnerstvu u Kantonu Sarajevo kako bi se minimizirali rizici negativnih efekata, a maksimizirali benefiti; Propitivanje efekata investicija, poslovanja javnih kantonalnih preduzeća ZOI84 i Skenderija, njihovog ukupnog poslovanja u kontekstu strategije razvoja do 2030.

1.1.6. Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije

Ova mjera je direktno povezana sa mjerom „1.6.1. Uspostavljanje efikasnog destinacijskog menadžmenta" u okviru prioritetnog cilja „1.6. Unapređenje konkuretnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma" u Strategiji razvoja KS 2021.-2027. U okviru Strategije razvoja KS konstatovano je da „Kao poseban problem u domenu turizma, jedne od strateških djelatnosti u KS, identificirana je niska konkurentnost i neadekvatno upravljanje turističkom destinacijom. U tom kontekstu potrebno je raditi na unapređenju konkurentnosti turističke destinacije KS kroz uspostavljanje efikasnog destinacijskog menadžmenta po principima održivog razvoja (integracija javnog, privatnog i nevladinog sektora), odnosno kroz razvoj atraktivne i integrisane turističke ponude koja će produžiti turističku sezonu na cijelu godinu, povećati turističku potrošnju i produžiti boravak turista. Posebno se potrebno angažirati na razvoju turističke infrastrukture i suprastrukture, marketinškom profiliranju i pozicioniranje brenda Kantona Sarajevo na

globalnom turističkom tržištu, te na razvoju i unapređenje obrazovnih programa koji će osigurati kadrove za novi turizam."

Također, u okviru strateške platforme, identifikovane su sljedeće slabosti upravljanja destinacijom KS:

- Ad-hoc pristup razvoju turizma i odsustvo holističkog upravljanja destinacijom (destinacijski menadžment)
- Marketinški neprofilisana i neuvezana turistička ponuda (integrisani turistički proizvod) što se ogleda i kroz reaktivni, atomizirani i ad-hoc tržišni nastup
- Nedovoljna i nesistemska promocija destinacije (posebno kroz korištenje digitalnih alata), nepostojanje marketing programa, te upravljanje brendom destinacije.

Stoga je očekivanje da bi mjera „Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga destinacije trebala minimizirati efekte ovih slabosti na budući razvoj turizma KS, a što bi se trebalo prvenstveno reflektovati kroz sljedeće:

- povećanje broja dolazaka turista, produženje dužine boravka i povećanje turističke potrošnje u KS,
- repozicioniranje i jačanje kapaciteta i djelovanja Turističke zajednice KS, kao destinacijske menadžment organizacije,
- sistemski pristup razvoju turizma kroz integraciju učesnika u destinacijskom lancu vrijednosti iz javnog, privatnog i nevladinog sektora,
- unapređenje nivoa očuvanja i valorizacije kulturno-historijskog nasljeđa i prirode,
- kreiranje informacione podrške za donošenje odluka u turizmu, te kreiranje i implementaciju razvojnih planova u turizmu,
- razvoj širokog spektra cjelogodišnje ponude specifičnih oblika turizma.

Mjera obuhvata četiri strateška projekta, i to: SP1: Usvajanje izmjena Zakona o turizmu KS u cilju (re)pozicioniranje Turističke zajednice KS kao destinacijske menadžment organizacije, SP2: Uspostavljanje sistema poslovne inteligencije za turizam (eng. Business Intelligence for Tourism, BIST), SP3: Destinacijski web portal, mobilna aplikacija i upravljanje društvenim medijima, SP4: Strategija brendinga destinacije KS.

4.2. Pregled mjera za Prioritet 2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude

Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude, kao Prioritet 1.2, osigurava ostvarenje strateškog cilja unaprijediti konkurentnost i održivost turizma Kantona Sarajevo kako bi se osiguralo ostvarivanje vizije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo Kanton Sarajevo je globalno prepoznatljiva i vodeća regionalna turistička destinacija koja posjetiocima pruža jedinstven doživljaj kroz široku, autentičnu i cjelogodišnju ponudu baziranu na prirodnim, kulturnim i historijskim resursima u periodu do 2030. godine.

U okviru drugog prioriteta definisane su sljedeće mjere, i to: Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona; Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude; Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja; Razvoj memorijalnog turizma; Razvoj gastro turizma; Razvoj avanturističkog/outdoor turizma; Razvoj zdravstvenog turizma; Razvoj ruralnog turizma; Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo.

Tabela 47. Pregled mjera za prioritet 1.2.: Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude

Prioritet	Mjera
1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude	1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona 1.2.2. Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude[189] 1.2.3. Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja 1.2.4. Razvoj memorijalnog turizma 1.2.5. Razvoj gastro turizma 1.2.6. Razvoj avanturističkog/outdoor turizma 1.2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma 1.2.8. Razvoj ruralnog turizma 1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu

Indikatori za praćenje rezultata navedenih mjera predstavljeni su u tabeli ispod

Tabela 48. Mjere sa indikatorima u okviru Prioriteta 1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude

Mjera	Indikatori za praćenje rezultata mjere	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost
1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona	Granica nosivosti ili prihvatni kapaciteta	Nije utvrđena	Utvrđena
	Studija zoniranja za potrebe održivog turizma	-	usvojena
1.2.2. Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude	Broj turističkih atrakcija kulturnog i religijskog turizma (nivo)	100	150
	Broj turista koji posjete institucije kulture, njihove sadržaje i manifestacije (nivo)	100	150
	Broj turista koji posjete vjerske institucije, njihove sadržaje i manifestacije (nivo)	100	150
1.2.3. Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja	Portfolio turističkih događaja	N/A	izrađen
	Podrška događajima koji doprinose razvoju turizma posebno van sezone	N/A	1% budžeta KS
	Podrška događajima koji su od strateškog značaja za privlačenje turista iz regije i svijeta	N/A	2% budžeta KS
1.2.4. Razvoj memorijalnog turizma	Klaster memorijalnog turizma	Nema	uspostavljen
	Broj turističkih proizvoda povezanih sa memorijalnim turizmom	N/A	20
1.2.5. Razvoj gastro turizma	Klaster gastro turizma	N/A	uspostavljen
	Broj turističkih ruta povezanih sa gastro ponudom	N/A	10
1.2.6. Razvoj avanturističkog/outdoor turizma	Visina ulaganja u poboljšanje turističko resursne osnove planinskog područja KS (miliona KM)	N/A	150

[189] Korišteni i dokument Strategija razvoja kulture KS, koju je usvojila Vlada KS 2022. godine, kao I drugi relevantni dokumenti

	Pokrivenost turističkom signalizacijom (%)	20	100
	Broj outdoor turističkih atrakcija	4	10
	Registar turističke infrastrukture	Nema	uspostavljen
	Model sistemskog razvoja i upravljanja, te korištenja turističkih potencijala, turističke destinacije na otvorenom	Nema	uspostavljen
	Broj outdoor turista godišnje	N/A	50.000
1.2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma	Popunjenost smještajnih kapaciteta zdravstvenog turizma (%)	N/A	90
	Udio broja dolazaka/noćenja lječilišta u ukupnom	N/A	
	Međunarodni certifikati wellness centara, banja, lječilišta	N/A	5
1.2.8. Razvoj ruralnog turizma	Broj seoskih domaćinstava koja pružaju usluge u turizmu	22	40
	Broj noćenja turista u seoskim domaćinstvima (nivo)	100	150
1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo.	Tematski klaster kreativnog turizma	Nema	uspostavljen
	Centar kreativnih industrija	Nema	Uspostavljen
	Broj podržanih kreativnih i zanatskih poduzetnika	N/A	50
	Broj novih kreativno-turističkih proizvoda, koji uključuju proširenu stvarnost i druge multimedijalne sadržaje	N/A	10
	Broj tematiziranih ruta	N/A	10
	Stepen zadovoljstva turista ukopnim boravkom u KS (%)	N/A	90

Mjera 1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona

Cilj mjere 1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona je uspostava turističkih zona u Sarajevu, kako bi se postojeći razvoj turizma stavio pod kontrolu. U tom smislu je nužno formiranje turističkih zona i s njima povezanih paketa usluga koje se nude turistima. Kreiranje adekvatnih turističkih paketa i jedinstvenih turističkih proizvoda svojstvenih svakoj turističkoj zoni, a baziranih na postojećoj i potencijalnoj resursnoj osnovi Kantona Sarajevo, predstavljalo bi konkurentnu prednost Sarajeva nad sličnim destinacijama u regionalnom okruženju. Za potrebe determinacije neophodno je koristiti odgovarajuće aplikativne geoinformacione softvere (GIS), kojima se omogućava kontinuirano ažuriranje i monitoring turističkih zona i aktivnosti koje se u njima provode. Na ovaj način omogućuje se centralno upravljanje turističkim zonama, ali i pravovremeno reaguju na sve potencijalne negativne efekte turizma po turističke resurse, a sve u cilju razvoja turizma u skladu sa principima održivosti. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Kreiranje turističkih zona na području Kantona Sarajevo; Kreiranje mehanizama koji se koriste za provođenje politika koje se smatraju neophodnim za razvoj turizma i opću dobrobit stanovništva Kantona Sarajevo; Osiguravanje odgovarajućeg razvoja turističkih resursa putem regulisanja sistema zaštite i očuvanja resursa u turističkim zonama; Zaštita i kontrolirano upravljanje specifičnim prirodnim i kulturnim vrijednostima prostora Kantona Sarajevo; Uspostava geobaze podataka za monitoring i evaluaciju svake turističke zone i s njom povezane baze turističkih resursa, ali i objekata i aktivnosti koje se u zoni provede (poput smještajnih i ugostiteljskih objekata, objekata za rekreaciju, komercijalnih objekata, kulturno-historijskih objekata i dr.) za rekreaciju; Kreiranje bafer zona unutar turističkih zona, u kojima bi jasno bile definisane aktivnosti koje je u zonama moguće provoditi, a u cilju

održivosti resursa; Kreiranje mjera učinaka koje se odnose na dozvoljenu upotrebu zemljišta u turističkim zonama; Grupiranje turističkih objekata/resursa i s njima povezano kreiranje turističkih paketa i turističkih proizvoda kojima se centralizirano upravlja sa ili bez sistema naplate; Potencijalna alokacija prostornih sadržaja koje nisu u suglasnosti sa primarnom namjenom prostora u alternativna područja. Realizacijom navedenih aktivnosti osigurava se dugoročna održivost prirodnih turističkih resursa u Kantonu Sarajevo u skladu sa održivim razvojem; dugoročna održivost kulturne baštine i antropogenih turističkih resursa u Kantonu Sarajevo u skladu sa održivim razvojem; diversifikacija turizma kroz raznolikost turističke ponude u turističkim zonama, privlačeći različite grupe posjetilaca; socijalni uticaj zoniranja na potrebe lokalnog stanovništva, zapošljavanje, pristup resursima i poboljšanje života lokalne zajednice; harmoničan turistički razvoj kroz postizanje balansa između ekonomske dobrobiti, socijalne pravednosti i očuvanja životne sredine; centralni sistem upravljanja turističkim razvojem i pritiscima razvoja turizma na području Kantona Sarajevo.

Mjera 1.2.2. Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude[190]

Dosadašnje istraživanje, a posebno rad u okviru treće i četvrte radionice (fokus grupe) identificirao je kulturni turizam kao ključni turizam na prostoru Kantona Sarajevo prema potencijalu i prema razvijenosti. Konvergencija između turizma i kulture, te sve veći interes posjetioca za kulturna iskustva, donose jedinstvene mogućnosti, ali i složene izazove za sektor turizma. Prema Okvirnoj konvenciji UNWTO o turističkoj etici: Turističke politike i aktivnosti treba voditi uz poštovanje umjetničkog, arheološkog i kulturnog nasljeđa, koje treba zaštititi i prenijeti budućim generacijama; posebnu pažnju treba posvetiti očuvanju spomenika, bogomolja, arheoloških i historijskih lokaliteta, kao i unapređenju muzeja koji moraju biti široko otvoreni i dostupni turističkim posjetima. Pri tome je potrebno imati u vidu resurse UNWTO-a usmjerene na jačanje dijaloga između turizma i kulture i informisanog donošenja odluka u sferi kulturnog turizma, kao i rezultate razmjene dobrih praksi koje prikazuju inkluzivne sisteme upravljanja i inovativna iskustva u kulturnom turizmu. Imajući u vidu navedeno, kao i viziju razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo, strateški cilj i prioritet razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude, te brojne povratne veze kulturnog turizma i drugih vidova turizma oblikovana je druga mjera u okviru drugog prioriteta, kao: 1. 2.2. Mjera transformiranje kulturnog, uključujući vjerski, turizam u pravcu postizanja konkurentnosti, održivosti i otpornosti u kontekstu ostvarivanja drugog strateškog prioriteta razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo do 2030. temelji se na konvergencija između turizma i kulture, sve većem interesu posjetioca za kulturna iskustva i potencijalima Kantona Sarajevo, pri tome ne zanemarujući izazove sa kojima se suočava kulturni turizam, turizma generalno, ekonomski, ekološki i socijalno održivi razvoj, te univerzalne vrijednosti razvoja. S obzirom da kulturni turizam podrazumijeva turističke aktivnosti u kojima je suštinska motivacija posjetioca da nauči, otkrije, doživi i konzumira opipljivo i nematerijalne kulturne atrakcije u turističkoj destinaciji, koje se odnose (atrakcije) na skup karakterističnih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i emocionalnih karakteristika društva koji obuhvata umjetnost i arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima sistema, vjerovanja i tradicije, identificiraju se tri osnovna područja djelovanja. Prvo područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na motiviranje posjetilaca turista da nauče, otkriju, dožive i konzumiraju ono što je sadržaj kulturnog uključujući vjerskog turizma. Drugim riječima, aktivnosti vezani za generiranje potražnju za kulturnim turizmom. Drugo područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na sadržaj kulturnog turizma, odnosno na umjetnost, arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima, vjerovanjima i tradicijom, odnosno aktivnosti vezane za očuvanje i/ili kvantitativno i

[190] Korišten i dokument Vlade KS (2022) Strategija razvoja culture KS, dokumenti UNICEF itd.

kvalitativno povećanje ponudu. Treće područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na modalitete prilagodbe sadržaja za pasivno i aktivno učenje, otkrivanje/istraživanje, doživljavanje i konzumiranje.
Prvo područje djelovanja koje se odnosi na motiviranje posjetilaca turista uključuje. Drugo područje djelovanja koje se odnosi na sadržaj kulturnog vjerskog turizma uključuje aktivnosti vezane za umjetnost, arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima, vjerovanjima i tradicijom u sva tri sektora (javnom, privatnom, civilnom). Treće područje djelovanja uključuje aktivnosti vezane za integriranje ponude i potražnje po principu maksimalni pozitivni i nulti ili minimalni negativni efekti. U tom smislu, Direkcija za turizam u saradnju sa drugim relevantnim domaćim (ministarstvo kulture, institucije kulture, drugi) i međunarodnim institucijama i organizacijama (UNESCO, UNWTO) radi na razviju učinkovite strukture i politike upravljanja, fokusirajući se između ostalog na: Turistička politika i strateško planiranje, Upravljanje i vertikalna saradnja, odnosno nacionalni-regionalni-lokalni nivoi i javno-privatno partnerstvo (JPP) u području kulturnog turizma. Direkcija za turizam trebala bi imati strateško liderstvo, osigurati efektivnu implementaciju strategije i efikasno upravljanje kulturnim turizmom. Ona bi trebala biti središte opservatorije za kulturni turizam u Kantonu Sarajevu oko koje bi bili okupljeni svi drugi relevantni domaći (ministarstvo kulture i sporta, institucije kulture, univerzitet, drugi) i međunarodni učesnici (UNESCO, UNWTO, drugi), a radi praćenja pozitivnih i negativnih efekata kulturnog i religijskog turizma na održivost i otpornost u kontekstu filozofije održivog razvoja i ispunjavanja SDG2030.

Mjera 1.2.3. Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja
Kanton Sarajevo posjeduje potencijal za razvoj različitih vrsta događaja, od lokalnih do mega manifestacija. Inovativnim pristupom prezentaciji svog bogatog kulturnog (materijalnog i nematerijalnog) nasljeđa, investicijama u daljnji razvoj tradicionalnih događanja, te osmišljavanjem i organizovanjem novih manifestacija, osigurat će se razvoj turizma događaja. Iako se na području KS tokom cijele godine organizuju veliki broj kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih događanja koji kreiraju dodanu vrijednost turističkoj ponudi, ti događaji nisu osnovni motiv dolaska turiste u destinaciji. Osim nekoliko „halmark" događaja koji se održavaju u KS, drugi događaji nemaju dovoljno snažnu turističku privlačnost da autonomno generira posjetioce/turiste. S ciljem poticanja interesiranja potencijalnih posjetilaca/turista za događaje, ključno je oblikovati ih kao prave turističke atrakcije, ističući ih unutar šireg konteksta destinacije zajedno s svim drugim komplementarnim turističkim proizvodima. Osnovni izazovi razvoja turizma događaja ogledaju se u: uspostavljanju portfolija turističkih događaja i efikasno upravljanje tim portfeljem kako bi se postigao relativnom ravnomjeran vremenski i prostorni raspored različitih događanja; identifikovanju postojećih događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji su kompatibilni sa strateškim i prioritetnim ciljevima Strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo te osiguranje održivosti takvih događanja putem pružanja stručne, finansijske i marketinške podrške; uspostavljanje transparentnog sistema podrške (finansijske, organizacijske i marketinške) događajima koji su od strateškog značaja za razvoj turizma KS-a („halmark" događaji) i tematskim događajima koji doprinose razvoju turizma, posebno van sezone; (Su) finansiranje infrastrukturnih projekata za razvoj turizma događaja. Cilj mjere 1.2.3. je razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja. Cilj je uspostavljanje efikasnog i održivog sistema podrške razvoju turizma događaja, kao jednog od oblika selektivnog (posebnog) turizma. Područja djelovanja odnose se na institucije kulture i umjetnosti i biznise koje djeluju u sektoru turizma i kreativnih industrija te nevladine organizacije. Ključna područja djelovanja odnose se na: Identificiranje postojećih događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji su kompatibilni sa strateškim i prioritetnim ciljevima Strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo te osiguranje održivosti takvih događanja putem pružanja stručne, finansijske i marketinške podrške; Turistička valorizacija događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji se organizuju i održavaju na području KS kako bi se procijenio njihov kulturni, društveni, turistički i ekonomski potencijal; Kreiranje portfolia turističkih događaja KS koji će objediniti sve turističke

događaje na području KS i staviti ih u funkciju izgradnje željenog imidža KS te povećanje turističkih dolazaka, noćenja i inducirane potrošnje; Identificiranje mogućnosti razvoja novih događanja koji će biti u funkciji izgradnje željenog imidža KS te koji imaju potencijal da postanu međunarodni atraktivni/privlačni događaji (npr. takmičenja, izložbe, koncert, sajmovi); Uvezivanje događaja s drugim kompatibilnim turističkim proizvodima (prije i poslije događaja) kako bi se produžio boravak turiste i postigli veći ekonomski efekti događaja.

Mjera 1.2.4. Razvoj memorijalnog turizma

Memorijalni turizam se uobičajeno promatra u kontekstu turizma baziranog na kulturno-historijskom nasljeđu, ali s obzirom na potencijal razvoja memorijalnog turizma u KS, ovdje je izdvojen u okviru posebne mjere. Nalazi situacione analize, između ostalog, pokazuju da je jedna od asocijacija turista na KS povezana sa ratom. Memorijalni turizam predstavlja poseban oblik putovanja usmjeren na posjetu mjestima povezanim sa historijskim događajima, ratovima, tragedijama ili drugim važnim aspektima kulturne baštine. Ovaj oblik turizma ima za cilj čuvanje sjećanja na prošle događaje, često povezane sa stradanjima, te podstiče turiste da se dublje povežu sa kulturnim i historijskim nasljeđem destinacije. Memorijalni turizam, između ostalog, obuhvata posjete muzejima, spomenicima, grobljima, mjestima stradanja ili drugim mjestima koja simbolizuju historijske događaje. Osim edukativne vrijednosti, ovaj oblik turizma često ima i emocionalni aspekt kroz duboku povezanost sa prošlošću i ljudima. Destinacije memorijalnog turizma često podstiču refleksiju o značaju mira, tolerancije i ljudskih prava. Usprkos svojim pozitivnim aspektima, memorijalni turizam takođe postavlja pitanja o etici, poštovanju prema žrtvama i održivosti, a važno je balansirati između turističke aktivnosti i poštovanja historijskog značaja mjesta koje se posjećuje. Sa pojmom memorijalnog turizma se često povezuju i termini kao što su mračni turizam (dark tourism) i thanatourism. Ove vrsta turizma su često i kontroverzne prvenstveno zbog samog naziva i stoga zahtijevaju vrlo detaljan i pažljiv pristup – osnovno pitanje je koliko je zapravo etično valoriziranje i profitiranje od mjesta koje svjedoči stradanju. S druge strane, komercijalizacija takva mjesta čini poznatim i prepoznatljivim. Potencijal memorijalnog turizma KS se posebno treba promatrati u kontekstu valorizacije nasljeđa povezanog sa I svjetskom ratom, II svjetskim ratom i agresijom na BiH 1992-1995, kao i drugim važnim historijskim događajima. Trenutne turističke aktivnosti memorijalnog turizma u KS su, iako prilično intenzivne, prilično ograničene u smislu obuhvata i odnose se prvenstveno na Sarajevski atentat, niz muzejskih aktivnosti (Muzej Sarajeva, Spomenički kompleks Tunel spasa, Muzej Vijećnica, Muzej zločina protiv čovječnosti i genocida 1992-1995, Galerija 11.07.1995., Muzej ratnog djetinjstva, Ratni muzej 1992, itd), aktivnosti pojedinačnih projekata i obilježavanje događaja povezane sa važnim datumima i događaja. Mjera 1.2.4. ima za cilj razvoj memorijalnog turizma i pozicioniranje KS kao destinacije memorijalnog turizma i unapređenje održivog razvoja memorijalnog turizma radi očuvanja kulturno-historijske baštine, te poticanja obrazovanja i razumijevanja. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Mapiranje materijalnog i nematerijalnog nasljeđa povezanog sa memorijalnim turizmom u KS, Interpretacija kulturno-historijskog nasljeđa i definisanjem narativa; Standardizirano markiranje/obilježavanje mjesta od interesa (POI) povezanih sa memorijalnim turizmom; Zaštita kulturno-historijskog nasljeđa povezanog sa memorijalnim turizmom; Uvezivanje pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa memorijalnim turizmom; Edukacija pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa memorijalnim turizmom o razvoju turizma i memorijalnog turizma; Podrška pružaocima usluga povezanih sa memorijalnim turizmom za unapređenje poslovanja, nabavku opreme, uređenje prostora, itd; Unapređenje postojećih i razvoj novih turističkih ruta i proizvoda povezanih sa memorijalnim turizmom, uključujući i oživljavanje/reenactment događaja; Digitalizacija nasljeđa i korištenje digitalnih tehnologija (VR, AR, mobilne aplikacije); Podrška postojećim i razvoj novih manifestacija i događaja povezanim sa memorijalnim turizmom; Promocija i pozicioniranje KS kao destinacije memorijalnog turizma.

Mjera 1.2.5.Razvoj gastro turizma

Gastro turizam se uobičajeno posmatra u kontekstu turizma baziranog na kulturno-historijskom nasljeđu, ali s obzirom na potencijal razvoja gastro turizma u KS, ovdje je izdvojen u okviru posebne mjere. Nalazi situacione analize, između ostalog, pokazuju da su asocijacije turista na KS povezane sa hranom i zadovoljstvom konzumiranja hrane i pića. Gastro ponuda je sastavni dio turističke ponude destinacije, a gastro turizam predstavlja oblik turizma koji se fokusira na gastronomske doživljaje i hranu određene destinacije. Gastro turizam privlači turiste željne autentičnih iskustava, jer se bazira na istraživanju lokalne kuhinje, tradicionalnih jela, pića i gastronomske baštine. Posebnost gastro turizma se dakle ogleda u mogućnosti da turisti istraže lokalnu kulturu kroz ukuse, mirise i priče koje su povezane s hranom. Gastro turisti često posjećuju tradicionalne pijace, restorane, vinarije, i učestvuju u radionicama kako bi direktno doživjeli pripremu lokalnih specijaliteta. Gastro turizam dakle nije samo o gastronomiji, već i o povezivanju sa lokalnim stanovništvom i razumijevanju kulturnog konteksta koji oblikuju kuhinju destinacije. Gastro turizam podstiče održivost lokalne poljoprivrede i prehrambene industrije, te doprinosi razvoju zajednice. Prema ranije provedenim istraživanjima, turisti u KS preferiraju ćevapčiće, burek i baklavu. Oko 33% turističkih agencija i 50% turističkih vodiča u KS u ponudi imaju specijalizovane gastro turističke ture, a 92% agencija i 86% vodiča u KS u ponudi imaju turističke ture koje uključuju i lokalnu gastro ponudu. Očito je da postoji prostor za unapređenje pozicije gastro turizma u ukupnom doživljaju destinacije KS i unapređenje sistema koji se odnosi na ukupni razvoj gastro ponude i pozicioniranje KS kao gastronomske destinacije. Ova mjera uključuje jedan strateški projekat SP1: Formiranje klastera gastro turizma KS.

Mjera 1.2.6. Razvoj avanturističkog/outdoor turizma

Avanturistički turizam je grana turizma čije se globalno svjetsko tržište u 2022. godini procjenjuje na 295 milijardi USD, a njegova očekivana kumulativna godišnja stopa rasta (CAGR) u periodu od 2023 do 2032 iznosi 17,56%. U narednom desetogodišnjem periodu očekuje se stabilan rast avanturističkog tržišta u svijetu kao rezultat rasta trenda avanturističkih putovanja i ekonomskog rasta. Mjera Razvoj avanturističkog outdoor turizma u okviru prioriteta 1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje ponude kreirana je s ciljem iskorištavanja turističko resursne osnove Kantona Sarajevo za razvoj različitih oblika avanturističkog/outdoor turizma. Mjera je usmjerena na razvoj specifičnih oblika infrastrukture za različite vrste avanturističkih aktivnosti, kreiranje avanturističkih proizvoda i ponude Kantona Sarajevo, uspostavljanje sistemskog upravljanja avanturističkom destinacijom Kantona Sarajevo i njegovom promocijom na međunarodnom avanturističkom tržištu. Posebna pažnja posvećena je neophodnoj koordinaciji između institucionalnih aktera i lokalne outdoor avanturističke zajednice kako bi se turistička ponuda i promocija na najbolji način prilagodila potrebama različitim avanturističkim tržišnim nišama/aktivnostima (ciklo, planinari, trail, skijanje, itd.). Ključna područja djelovanja su: razvoj infrastrukture, razvoj ponude, promocija i upravljanje turističkom avanturističkom destinacijom KS. Upravljanje turističkom avanturističkom destinacijom KS, u okviru ove mjere, uključuje: Uspostavljanje Modela sistemskog razvoja i upravljanja, te korištenja turističkih potencijala, turističke destinacije na otvorenom Kantona Sarajevo, Upravljanje avanturističkom destinacijom KS (Uspostava upravljačkog tijela Sarajevo Outdoor City Alijansa (povezivanje institucionalnih partnera i outdoor/avanturističke zajednice i drugih aktera, hotelijera, ugostitelja, GSS-a, itd. Izrada plana upravljanje turističkom destinacijom na otvorenom 2024-2030 KS i njegovo provođenje, uspostavljanje jedinstvenog registra outdoor turističke infrastrukture Kantona Sarajevo Članstvo u Adventure Travel Trade Association ATTA, ATTA Certificiranje vodiča za avanturističke aktivnosti, Umrežavanje sa međunarodnim avanturističkim turističkim agencijama, članicama ATTA, Razvoj kapaciteta pružaoca avanturističkih usluga, usvajanje profesionalnih strukovnih standarda i prakse za različite oblike avanturističkih aktivnosti i proizvoda i Jačanje kapaciteta Gorske službe spašavanja (usvajanje zakona o GSS-u, sistemsko finansiranje i opremanje).

Mjera 1.2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma

Razvoj zdravstvenog turizma je od krucijalnog značaja za reduciranje sezonalnosti u turizmu Kantonu Sarajevo. Zdravstveni turizam, nasuprot mnogim drugim, ne podliježe izraženoj ovisnosti o meteorološkim uslovima, te kao takav predstavlja solidan temelj za diversifikaciju turističke ponude i produženje turističke sezone na ovom području. Na globalnom nivou, zdravstveni turizam bilježi veoma pozitivan trend, koji pozitivno korelira sa demografskim starenjem stanovništva, čiji je sve češći motiv putovanja zadovoljavanje medicinskih potreba, odnosno briga o zdravlju. Evolucija estetskih normi i povećana dostupnost informacija o različitim zdravstvenim i estetskim procedurama, uz adekvatne marketinške aktivnosti, može doprinijeti boljem pozicioniranju Kantona Sarajevo na globalnom turističkom tržištu. Na području Kantona je prisutan značajan broj visokokvalitetnih zdravstvenih i estetskih ustanova koje pružaju usluge po izuzetno konkurentnim cijenama u odnosu na širi regionalni kontekst. Shodno svemu navedenom, nameće se potreba za intenziviranjem napora u razvoju zdravstvenog turizma, prepoznajući ga kao priliku koju, s obzirom na navedene globalne tendencije, ne bi trebalo previdjeti. Značaj zdravstvenog turizma prepoznat je i u Strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027, u okviru strateškog cilja koji se odnosi na unaprjeđenje stanja okoliša i javne infrastrukture održivim upravljanjem prirodnim i infrastrukturnim resursima, kao i u Strategiji razvoja turizma Federacije Bosne i Hercegovine 2022-2027., u okviru mjere koja se odnosi na razvijanje i diversificirane ponude banjskog i lječilišnog turizma. Cilj mjere 2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma je postizanje održivog razvoja zdravstvenog turizma u Kantonu Sarajevo putem adekvatne valorizacije prirodnih resursa poput termomineralnih izvora i planinskih morfostruktura tokom cijele godine. Kroz poboljšanje infrastrukture, medicinskih usluga i turističkih resursa, očekuje se jačanje Kantona Sarajevo kao konkurentne turističke destinacije koja privlači posjetioce tokom cijele godine. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Istraživanje i promocija hipertermalnih voda na Ilidži; Razvoj specifičnih terapeutskih programa baziranih na fizičko-hemijskim osobinama termo mineralnih voda Ilidže; Istraživanje i promocija mikroklimatskih uslova na planini Igman; Razvoj rekreativnih i zdravstvenih aktivnosti na Igmanu; Razvoj i implementacija wellness i rekreativnih programa; Saradnja između dionika u oblasti zdravstvenog turizma; Razvoj kompleksnih turističkih aranžmana za medicinske, estetske i dentalne tretmane; Diversifikacija turističke ponude kroz integraciju zdravstvenog turizma sa drugim oblicima turizma; Unapređenije infrastrukture kako bi se omogućila cjelogodišnja turistička ponuda u oblasti zdravstvenog turizma; Razvoj strateških partnerstava sa drugim sektorima privrede za podršku oblasti zdravstvenog turizma; Intenziviranje marketinških aktivnosti kako bi se promovisala privlačnost Sarajeva kao destinacije zdravstvenog turizma tokom cijele godine; Ulaganje u obuku medicinskog osoblja kako bi se osigurala visoka stručnost i kvaliteta medicinskih usluga; Implementacija tehnoloških inovacija u pružanju medicinskih usluga radi poboljšanja standarda i konkurentske prednosti; Kontinuirano prilagođavanje i poboljšavanje infrastrukture kako bi se stvorili optimalni uslovi za privlačenje posjetilaca tokom svih godišnjih doba; Certifikacija i akreditacija za wellness centre, banje i lječilišta u Kantonu Sarajevo, kako bi se povećala kvaliteta usluga i povjerenje posjetilaca u pružene zdravstvene usluge; Promocija Kantona Sarajevo kao destinacije zdravstvenog turizma visoke kvalitete.

Mjera 1.2.8. Razvoj ruralnog turizma

Razvoj ruralnog turizma podržava održivost ruralnih sredina, osigurava disperziju turizma na cijeli prostor Kantona Sarajevo, omogućava turistima uvid u kulturu življenja u ruralnim sredinama uz aktivni odmor fokusiran na zdravlje i prirodu. U tom kontekstu oblikovana je Mjere 1.2.8. Razvoj ruralnog turizma ima za cilj podržati razvoj ruralnog turizma kroz unapređenje ambijenta, uspostava i definisanju lanca vrijednosti, obnovu i uređenju smještajnih jedinica i pratećih sadržaja, razvoj i unapređenje dodatnih sadržaja, profiliranje ponude i ciljanu promociju. Ključna područja djelovanja: unaprjeđenje

administrativnog okvira za institucionaliziranje ruralnog turizma, podrška uspostavi i definisanju lanca vrijednosti za ruralni turizam, uspostava sistemske promocije turističke ponude ruralnog turizma. Unapređenje administrativnog okvira za institucionalizaciju ruralnog turizma kroz izmjene, usklađivanje i poboljšanje zakonodavnog okvira u dijelu registracije domaćinstava, unapređenje horizontalne i vertikalne saradnju jedinica lokalne samouprave po pitanju ruralnog turizma, mapiranje jasnih procedura registracije i uspostava registara sa kategorizacijom smještajnih kapaciteta čiji su standardi usuglašena sa standardima EU, uspostava jedinstvenog portala za prijavu/odjavu boravka turista i plaćanje boravišne takse. Podrška uspostavi i definisanju lanca vrijednosti za ruralni turizam kroz povećanje standarda, kvaliteta i dodatne ponude. Ovo podrazumijeva budžetsku podršku infrastrukturnim projektima, gradnji komunalne i putne infrastrukture za turističke destinacije u ruralnim područjima, podrška ruralnim domaćinstvima prilikom obnove i uređenja smještajnih jedinica i pratećih sadržaja u funkciji obogaćenja ponude, identifikacija specifičnih ciljnih grupa (porodice sa djecom, strani turisti, sportisti i avanturisti, itd.) za bolje pozicioniranje ponude ruralnog turizma kroz razvoj i ponudu prilagođenih novih turističkih proizvoda i paketa ruralnog turizma (katunski turizam, eko turizam, posjeta poljoprivrednom gazdinstvu, uz direktni kontakt, u formi demonstracije poljoprivrednih aktivnosti). Uspostava sistemske promocije turističke ponude ruralnog turizma na nacionalnoj i regionalnoj, ali i lokalnoj razni, razvoj pod-domena visit sarajevo/unique experince kao središnje platforme za motiviranje, informisanje, komunikaciju, razmjenu iskustava i lokacija ruralnog turizma, podrška uspostavi poslovnih odnosa ruralnih domaćinstava sa turističkim agencijama koje se bave dolazni turizmom, kreiranje promotivnih letaka koji će biti dostupan u svim turističkim agencijama, uspostava i građenju bliskih odnosa sa medijima i influencerima.

Mjera 1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo.

Cilj mjere 1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo je jačanje konkurentnosti kreativnih i zanatskih preduzetnika u svrhu sinergijskog djelovanja kulturnih industrija i sektora turizma u razvoju kreativnih i inovativnih proizvoda turizma. Osnovna svrha jeste razviti nove i obogatiti postojeće kulturno-turističke proizvoda, uz upotrebu inovativnog načina prezentacije i interpretacije kulturnog nasljeđa KS te participativnog načina sticanja turističkog iskustva. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na kreiranje tematskog klastera kreativni turizam (oblik kulturnog turizma koji podrazumijeva aktivno učestvovanje u aktivnostima kulturnog turizma i stvaralačkom radu na individualnoj ili kolektivnoj osnovi). Tematski klaster kreativni turizam predstavlja formalno partnerstvo između aktera kreativnih industrija i turizma u cilju poticanja konkretnih aktivnosti u povezivanju ova dva sektora privrede kroz razvoj inovativnih, održivih i pristupačnih oblika turizma. Primarni fokus je na razvoju novih i poboljšanju postojećih kulturno-turističkih proizvoda uz upotrebu napredne tehnologije (npr. virtuelna stvarnost, proširena stvarnost i sl.) i primjenu kreativnog pristupa interpretaciji materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa KS. Formalno partnerstvo, u formu tematskog klastera kreativnog turizma, ima za cilj jačanje sinergije između kreativnih industrija i turizma kako bi se oba sektora zajedno razvijala, privukla posjetioce(turiste te obogatila turističku ponuda destinacije KS. Djelovanje tematskog klastera kreativni turizam bi bilo usmjereno na sljedeća područja: analiza i identifikacija segmenata kreativnih industrija koji su najrelevantniji za turizam (npr. umjetnost, dizajn, film, muzika, kulturna baština), razvijanje partnerstava između predstavnika kreativnih industrija i svih učesnika u turističkom lancu vrijednosti kako bi se stvorila zajednička strategija djelovanja klastera, investiranje u infrastrukturu koja podržava sektor kreativnih industrija i turizam, uključujući umjetničke studije, kulturne centre, muzeje, izložbene prostore i

tehnološke platforme, razvoj programa obrazovanja i obuke koji podržavaju vještine potrebne za kreativne industrije, kao i za turizam (kursevi, radionice i programi za razvoj preduzetničkih vještina, posebno kreativnu klasu), zajedničke marketinške kampanje koje promovišu kulturne događaje, umjetničke projekte i turističke atrakcije, organizacija kulturnih događaja, festivala i manifestacija koji povezuju kreativne industrije i turizam, pružanje podrške preduzetnicima u kreativnim industrijama, uključujući subvencije, zajmove, mentorske programe i prostor za rad, integracija inovacija i tehnologija u turizam i kreativne industrije kako bi se stvorila moderna i privlačna turistička ponuda (npr. VR ture, interaktivni doživljaji), Poticanje kreativnog preduzetništva (uključujući i zanatsko preduzetništvo) radi ostvarenja prihoda od kreativnih djelatnosti, otvaranja novih radnih mjesta te povezivanje kulture, kreativnosti (inovacija) i turizma, stručna i savjetodavna pomoć u poslovanju preduzetnicima iz kreativnih djelatnosti i zanata, poticanje saradnje preduzetnika iz kreativnih djelatnosti i zanatstva sa sektorom turizma, finansijska podrška razvoju kreativnog preduzetništva (uključujući i zanatsko predueztništvo). Razvijanje tematskog i intepretacijskog okvira kojim će se potaknuti slojevitija interpretacija lokaliteta kao temelj za stvaranje nezaboravnih doživljaja. Navedena aktivnost uključuje: kreiranje cjelovite tematske interpretacije lokaliteta.

5. KLJUČNI STRATEŠKI PROJKETI

U funkciji postizanja strateškog cilja razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine identificirani su strateški projekti. Projekti su specificirani u Prilogu. Detaljan pregled mjera koji sadrži opis mjera.

Tabela 49. Strateški projekti po prioritetima

Prioritet	Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma	Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Strateški projekti	• Smanjenje sive ekonomije u turizmu • Povećanje površina KS u kategoriji zaštićena područja • Kapacitiranje Zavoda za zaštitu prirodnog i kulturno nasljeđa KS • Akreditacija studijskih programa u turizmu UNWTO.TedQual • Srednja ugostiteljsko-turistička škola centar izvrsnosti[191] • Certificiranje GREEN DESTINATIONS SARAJEVO • Poboljšavanje turističko-resursne osnove olimpijskih planina Igman, Bjelašnica i Trebević[192] • Subvencioniranja aviosaobraćaja - Aerodrom Sarajevo • Projekt Izgradnja/uspostavljanje lokacije za prijem turističkih autobusa sa parkingom/ Drop off – pick up lokacija i parking • Unapređenje komunalne infrastrukture za održivi turizam • Modernizacija ZOO vrta RZC pionirska dolina • (Re)pozicioniranje turističke zajednice KS • Uspostavljanje sistema poslovne inteligencije za turizam • Destinacijski web portal, mobilna aplikacija i upravljanje društvenim medijima • Strategija brendinga destinacije KS • Planinska botanička bašta na području Zaštićenog pejzaža Trebević • Park rijeka Željeznica • Studija kompletnog deminiranja poljoprivrednog i šumskog zemljišta uz donošenje strogih pravila za ponašanje u prirodi (zaštita od mina)[193] • Infrastruktura (put, vodosnabdjevanje) i planinski objekat za potrebe razvoja ruralnog/planinskog turizma[194] • Rekonstrukcija, opremanje i modernizacija svih prostora Centra Skenderija[195] • Turistička signalizacija u KS[196]	• Turističko zoniranje Kantona Sarajevo • (Re)valorizacija resursa kulture i prirodne baštine KS • Unapređenje pristupačnosti objektima kulture u kontekstu stvaranja pretpostavki za turističku valorizaciju • Digitalizacija kulture i baštine u funkciji podizanja atraktivnosti turističke ponude • Sarajevo susret kultura • Sarajevo grad filma • Muzej savremene umjetnosti Ars Aevi - izgradnja i rebrendiranje • Vilsonovo šetalište otvoreni kulturni centar u kontekstu kulturnog distrikta • Unapređenje ponude Olimpijskog muzeja • Festival svjetla • Razvojni potencijal kulturnog turizma u Vogošći • Kulturni forum Sarajevo • Klasteri/podklasteri turizma KS – gastro, memorijalni turizam i kreativne industrije • Razvoj infrastrukture za avanturističke aktivnosti i turizam ili JEDAN GRAD DESET PLANINA • Sarajevo destinacija zdravstvenog turizma • Projekt Ruralni turizam za planinske destinacije u Kantonu Sarajevo

[191] Unapređenje kapaciteta JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola u Strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027.
[192] Poboljšanje turističko resursne osnove Olimpijskih planina Igman i Bjelašnica u Strategiji razvoja KS 2021-2027.
[193] Prijedlog dostavljen u okviru javne rasprave, Planinarsko smučarsko društvo Centar
[194] Projekt predložen u okviru javne rasprave, Planinarsko smučarsko društvo Centar
[195] Projekat prema Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027.
[196] Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027.

Projekti su sistematizirani po prioritetima temeljem pretežnog doprinosa. U nastavku su, u osnovnom, naznačeni neki projekti koji bi mogli dati ključni doprinos ostvarivanju prioriteta i postizanju strateškog cilja, odnosno ostvarivanju vizije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine. U prilogu se daje i pregled strateških projekata razvoja turizma sadržanih u strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godina, zatim projekti sadržani u strategijama razvoja do 2027. godine Grada Sarajeva, Općine Stari grad Sarajevo, Općine Centar Sarajevo, Općine Novo Sarajevo, Općine Novi grad Sarajevo, Općine Ilidža, Općine Vogošća, Općine Ilijaš, Općine Hadžići, Općine Trnovo, kao i drugih relevantnih organizacija i institucija, koje bi bilo korisno imati u vidu kod oblikovanja planova implementacije strategije razvoja turizma uz horizontalnu i vertikalnu koordinacije. Projekti podržavaju oba prioriteta, s tim da je nešto snažnija potpora prvom prioritetu.

5.1. Strateški projekti u okviru Prioriteta 1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma

Projekt Smanjenje sive ekonomije u turizmu

Opšti cilj projekta borbe protiv sive ekonomije je adresirati problem sive ekonomije u turizmu Kantona Sarajevo prikupljanjem i prezentacijom podataka o veličini sive ekonomije, o stavu javnosti prema neprijavljenim turistima, smještajnim kapacitetima, neprijavljenom radu u turizmu, promovisati dobre prakse i zagovarati kreiranja sveobuhvatnih strategija za prevenciju i borbu protiv sive ekonomije u turizmu, kao i kapacitirati kantonalne institucije koje imaju posebne odgovornosti u području borbe protiv sive ekonomije. Projekat će adresirati sljedeće specifične problema: 1) neprijavljeni rad, neprijavljeni smještaj, neprijavljene zaposlene, rad domaćih i inostranih vodiča u KS, 2) potrebu informisanje o negativnim eksternalijama sive ekonomiju u turizmu na sigurnost, kvalitet života, kvalitet rada i punjenje budžeta i 3) olakšavanje transfera iz neformalne u formalnu ekonomiju u turizmu. Projekat će pružiti uvid u obim sive ekonomije kroz provođenje istraživanja javnog mnijenja o stavovima o sivoj ekonomiji i glavnim uzrocima. Rezultati i preporuke će biti objavljeni u Izvještaju o sivoj ekonomiji u turizmu Kantona Sarajevo. Preporuke će biti komunicirane prema donosiocima odluka. Nosioci projekta bi bile relevantne kantonalne institucije u saradnji sa udruženjem poslodavaca i lokalnim stanovništvom.

Projekt Povećanje površina KS u kategoriji zaštićena područja

Shodno globalnim i evropskim trendovima, koji su usmjereni na značajno povećanje zaštićenih područja, a u vezi sa održivim razvojem prirodne turističke resursne osnove područja, projekt obuhvata pripremu planova i provođenje postupaka za proglašenje novih zaštićenih područja, te proširenje već postojećih, poboljšanje geobaze podataka u vezi sa zaštićenim područjima, unapređenje sistema upravljanja i racionalnog korištenja prostora, podizanje svijesti lokalne zajednice o važnosti zaštićenih područja, bio i geodiverziteta, kao i prirodnih turističkih resursa, poticanje lokalnih zajednica na aktivno učestvovanje u racionalnom i održivom korištenju tih resursa, uključivanje lokalnih zajednica u proces proširenja prostora u režimu zaštite, te implementaciju sistema praćenja direktnih pritisaka turizma na bio i geodiverzitet zaštićenih područja što ima krucijalni značaj u očuvanju njihove vrijednosti Povećanje površina zaštićenih područja u Kantonu omogućilo bi opstanak staništa različitih vrsta flore i faune, kao i očuvanje vrijedne kulturne baštine u onim područjima koja raspolažu kulturnim i historijskim spomenicima. Pored navedenog, ove aktivnosti bi doprinijele i očuvanju vodenih ekosistema i kvalitete vode, ali i klimatskim benefitima, budući da zaštićena području imaju esencijalnu ulogu u apsorpciji ugljika i pružanju drugih usluga ekosistema koje imaju pozitivan uticaj na klimatske uslove. Projekt naglašava dugoročno očuvanje prirodnih turističkih resursa i razvoj turističkih aktivnosti u skladu s principima održivosti. Sistemski

monitoring i upravljanje turističkim resursima u zaštićenim područjima igraju ključnu ulogu u postizanju ravnoteže u turističkom razvoju.

Projekt Kapacitiranje Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa KS[197]
Zavod ima ključnu ulogu u prepoznavanju, dokumentiranju, očuvanju i promociji nasljeđa na lokalnom, regionalnom pa i nacionalnom nivou. Proces kapacitiranja zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa odnosi se na sveobuhvatne aktivnosti usmjerene na osnaživanje njihovih stručnih i operativnih kapaciteta. Edukacija i specifična obuka zaposlenika predstavljaju temeljni dio ovog procesa, omogućujući im stjecanje naprednih znanja i vještina relevantnih za identifikaciju, dokumentaciju, očuvanje i promociju kulturne baštine, a time i prirodnih turističkih resursa Kantona Sarajevo. Paralelno s navedenim aktivnostima, nužno je osigurati tehničku opremljenost Zavoda putem pružanja potrebne opreme, alata i tehnologije koja će podržati provedbu visokokvalitetnih aktivnosti koje se odnose na dokumentiranje, arhiviranje, istraživanje i restauraciju kulturnih i prirodnih artefakata. Saradnja s drugim relevantnim institucijama, organizacijama i stručnjacima je od krucijalnog značaja u postupku ostvarivanja sinergije i zajedničkih aktivnosti na zaštiti nasljeđa. Strateško planiranje također ima značajnu ulogu, kroz definisanje jasnih ciljeva i prioriteta dugoročnog očuvanja kulturne i prirodne baštine. Razvoj istraživačkih kapaciteta unutar Zavoda dodatno pridonosi proširivanju znanja o kulturnim i prirodnim vrijednostima Kantona Sarajevo. Aktivno učestvovanje u međunarodnim inicijativama bi rezultiralo razmjenom iskustva i najbolje prakse s kolegama iz drugih dijelova svijeta, što bi rezultiralo unaprijeđenim djelovanjem Zavoda. Edukacija javnosti o važnosti očuvanja kulturne i prirodne baštine ključna je za poticanje lokalnog razumijevanja i podrške za zaštitu nasljeđa. Uz to, poboljšanje geobaza podataka, unapređenje sistema upravljanja i racionalnog korištenja prostora, te uspostava sistema praćenja pritisaka na bio i geodiverzitet u zaštićenim područjima predstavljaju konkretne korake ka održivom upravljanju kulturno-historijskim i prirodnim nasljeđem. Sve ove aktivnosti u okviru projekta zajedno kapacitiraju Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajevo, čime se osigurava dugoročna zaštita i održavanje vrijednosti kulturne i prirodne baštine, te dodatno doprinijeti njezinoj dugoročnoj održivosti.

Projekt Akreditacija studijskih programa u turizmu UNWTO.TedQual
Projekt ima za cilj *Akreditacija studijskih programa u turizmu UNWTO.TedQual* od strane relevantnih međunarodnih organizacija kao garanta kvaliteta i vidljivosti na tržištu rada. UNWTO.TedQual je program Fondacije UNWTO.Themis čiji je glavni cilj poboljšanje kvaliteta programa edukacije, obuke i istraživanja u turizmu. U tu svrhu definisani su kriteriji evaluacije, koji su univerzalno primjenjivi na bilo koju instituciju, kako bi se, između ostalog, izmjerila efikasnost njihovog akademskog sistema, stepen uključenosti turističke industrije i potreba studenata u te programe, kao i djelotvornosti pedagoškog sistema, zatim u kojoj mjeri su pokrivene potrebe turističkog sektora, civilnog društva i studenata u takvim programima. Program UNWTO.TedQual se oslanja na UNWTO.TedQualNetwork, platforma za promociju i razmjenu znanja i iskustava među institucijama UNWTO.TedQual, koja je omogućila stvaranje dva potprograma. Prvi je Program razmjene - UNWTO.TedQual Exchange. U pitanju je inicijativa čiji je cilj promovisanje razmjene studenata i profesora, te podsticanje zajedničkog istraživačkog rada između UNWTO.TedQual institucija i UNWTO.Themis fondacije. Drugi je program mentorstva - UNWTO.TedQual Mentoring. Ova inicijativa nastoji promovisati saradnju između UNWTO.TedQual institucija i drugih obrazovnih institucija u turizmu u manje razvijenim zemljama, sa središnjim ciljem poboljšanja i/ili kreiranja novih obrazovnih programa u turizmu. Nosioci projekta bi bile institucije obrazovanja u saradnji sa institucijama turizma iz javnog, privatnog i civilnog sektora.

[197] Projekt je oblikovan u suradnji sa Kantonalnim zavodom za zaštitu prirodnog i kulturno hhistorijskog nasljeđa KS

Projekt Srednja ugostiteljsko-turistička škola – centar izvrsnosti

U okviru strateškog projekta Srednja ugostiteljsko-turistička škola – centar izvrsnosti planirano je kapacitiranje Javne ustanove Srednja ugostiteljsko-turistička škola, što uključuje sljedeće aktivnosti: redefinisanje nastavnih planova i programa u cilju osiguravanja potrebnih znanja i vještina, certificiranje, akreditiranje, licenciranje, rješavanja imovinsko-pravnih odnosa, osiguravanja adekvatnog prostora, opremanja, pozicioniranja u odnosu na druge učesnike, povezivanja sa relevantnim međunarodnim organizacijama i institucijama, kako bi se transformirala u centar srednjoškolskog obrazovanja za zanimanja turizma, ugostiteljstva, hotelijerstva sa oznakom izvrsnosti. Nosioci projekta bi bili JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola, ministarstvo obrazovanja, ministarstvo privrede, institucije turizma javnog, privatnog i civilnog sektora u saradnji sa međunarodnim organizacijama i institucijama iz područja obrazovanja i turizma.

Projekt Certificiranje GREEN DESTINATIONS SARAJEVO[198]

UNWTO i UNEP su 2005. godine oblikovali definiciju održivog turizma kao turizma koji uzima u obzir sve postojeće i buduće ekonomske, društvene i okolišne uticaje koje stvara, uzimajući u obzir potrebe posjetilaca, okoliša i domaće zajednice koja tu živi. Od 2008. godine prisutni su i standardi koje kroz kolaborativni proces industrije razvio GSTC, i koji su od tada prošli nekoliko revizija. Trenutno važeći su GSTC kriteriji za destinacije (GSTC-D) i za industriju (GSTC-I). Green Destinations je razvio standarde održivog turizma, prema kojem su razvili i model certifikacije. Green Destinations (GD) je GSTC akreditovano tijelo za certifikaciju, što znači da je GD standard u skladu sa GSTC kriterijima. Model certifikacije uključuje nezavisnu reviziju kojom se osigurava proces odgovarajućeg kvaliteta koji sprečava "greenwashing". Predloženi projekat podrazumijeva certifikaciju destinacije prema Green Destinations Awardand Certification Program, te pokretanje podrške individualnim poslovnim subjektima (biznisima) za proces certifikacije prema Good Travel Seal Programu. Za odabrani model predlažemo Green Destinations programe koji su osmišljeni na način da dozvoljavaju destinacijama koje tek ulaze u procese održivosti i certifikacije u turizmu, da kroz strukturisan okvir krenu od postojećeg stanja i vode proces unapređenja održivosti svog turizma kroz sve aspekte, od ekonomskog, preko okolišnog, do društvenog. Proces se pokreće kroz Top100 program u kojem destinacije razmatraju prvih 15, a zatim 30 kriterija standarda i istovremeno imaju mogućnost da putem priče svoje pozitivne prakse učestvuju u Top100 takmičenju najboljih svjetskih priča održivog turizma. Nakon toga kroz Awards and Certification program razmatraju 84 kriterija punog standarda i napreduju kroz petostepeni program do pune certifikacije. Prednost ovog pristupa je što je on dugoročan ali dozvoljava napredak svake godine koji se jasno putem dosegnutih koraka/stepena može komunicirati kako tržištu tako i domaćoj javnosti. Program certifikacije za biznise, takođe dozvoljava konstantan rad i napredak, kroz unapređenje vlastitog poslovanja ali i kroz pozitivne pritiske na kompletan lanac snabdijevanja. Sveukupno, praćenje Good Destinations programa osigurava stalno unapređenje prema standardu održivosti tokom perioda od 5-7 godina, vodeći razvoj destinacije ka održivosti. Taj period je organizovan po godinama, odnosno nivoima. S tim u vezi, predlaže se da projekat traje tri godine, i ne manje od dvije godine, kako bi se obezbijedilo da pokrenute aktivnosti mogu biti i kvalitetno završene i dole navedeni rezultati postignuti. Predloženu pristup podrazumijeva i program obuka kako za koordinatore održivosti koji će voditi procese unutar same destinacije, odnosno biznisa,, tako i za razne grupe zainteresovanih strana koje postaju akteri u cijelom procesu certifikacije i unapređenja održivosti destinacije kao turističkog prostora. Uz sve pozitivne efekte u samom vođenju razvoja turizma i destinaciji, Green Destinations certifikacije osigurava i promociju i druge benefite.

[198] Projekt je prijedlog Green Destination BiH.

Projekt Poboljšavanje turističko-resursne osnove olimpijskih planina Igman, Bjelašnica i Trebević
Ključni Projekti odnose se na izgradnju gradske, skijaške, outdoor i druge turističke infrastrukture, unapređenje putne infrastrukture i aerodroma, ulaganje u turističke atrakcije, te uspostavljanje sistemskog održavanja turističke infrastrukture, itd. Povećanje kapaciteta turističke infrastrukture, povećanje broja posjetilaca, ostvareni ekonomski efekti predstavljaju jedan broj indikatora koji će se koristiti za praćenje rezultata provođenja projekata ove mjere. Razvojni efekat i doprinos mjere u ostvarivanju prioriteta ogleda se u stvaranju uslova za razvoj sistemskog okvira za razvoj turističke destinacije Kantona Sarajevo, putem uspostavljanja koordinisanog planskog sistema razvoja i održavana turističke i javne infrastrukture. Izgradnja i održavanja turističke i javne infrastrukture zahtijeva značajna finansijska sredstava gdje se finansijska konstrukcija kreira za svaki pojedinačni projekt individualno. Kapitalno intenzivni projekti, poput velikih rekonstrukcija i restauracija objekata kulturno historijskog nasljeđa, izgradnja pristupnih puteva do turističkih atrakcija, razvoj skijališta, itd., podrazumijevaju različite izvore finansiranja. S druge strane, projekti manje vrijednosti, kao što je izrada turističke signalizacije i njeno održavanje, osvjetljenje i uređenje turističkih lokaliteta i slično većinom će se financirati iz budžeta nadležnih institucija. Period implementacije mjere zavisi od tipa projekata koji se realizujeju u okviru provođenja mjere. Za ulaganja u izgradnju turističke i javne infrastrukture period implementacije jednak je periodu izgradnje, dok je održavanje turističke i javne infrastrukture kontinuiran proces. Ministarstvo privrede KS, zajedno sa Turističkom zajednicom i javnim preduzećima u Kantonu Sarajevo odgovorni su za koordinaciju implementacije mjere. Općine takođe imaju svoju odgovornost za projekte i aktivnosti koje se realizujeju na njihovom teritoriju u okviru njihove nadležnosti.

Projekt subvencioniranja aviosaobraćaja - Aerodrom Sarajevo
Projekat subvencioniranje aviosaobraćaja na području Kantona Sarajevo ima za cilj razvoja turizma, uspostavljanja novih destinacija i povećanja broja putnika u aviosaobraćaju i osnaživanje turističkog sektora. Sredstva su obezbjeđena u Budžetu Ministarstva privrede Kantona Sarajevo na poziciji "Tekući transfer Turističkoj zajednici KS za sufinansiranje projekata od značaja za razvoj turizma". Pravo učešća na javnom pozivu imaju aviokompanije koje su registrovane za pružanje usluga aviosaobraćaja i koje ispunjavaju kriterije za odabir prijava i dodjelu sredstava, i to: aviokompanije koje donesu odluku da uspostave bazu na Međunarodnom aerodromu Sarajevo, aviokompanije koje otvaraju nove destinacije za Sarajevo (destinacije prema kojima sa Međunarodnog aerodroma Sarajevo nije bilo redovnih letova od aviokompanija tokom 12 mjeseci prije datuma namjeravanog obavljanja prvog leta), aviokompanije koje uvode jednu ili više strateških ruta za Sarajevo, u skladu s listom strateških ruta definisanom od Međunarodnog aerodroma Sarajevo, aviokompanije koje uvode letove na postojećim strateškim rutama iz/za Sarajevo, a na kojima trenutno ima uspostavljeno pet ili manje letova sedmično Aviokompanije koje uvode dugolinijske letove u trajanju preko šest sati za Sarajevo.

Projekt Uspostavljanje lokacije za prijem turističkih autobusa sa parkingom/ Drop off – pick up lokacija i parking
Drop off – pick up lokacija/zona neophodna je za organizovan prijem turista koji u turističku jezgru Kantona Sarajevo dolaze autobusima. Projektom je potrebno odrediti tačnu lokaciju drop off/pick up zone, njen kapacitet tj. broj autobusa koji može primiti istovremeno, dozvoljeno vrijeme zadržavanja autobusa, upravljanje (sistem najave turističkih autobusa, obezbjeđivanje turističkih vodiča, cijene usluga, i sl.). Dodatno projektom će se odrediti, izgraditi/urediti sekundarni parking prostor na kojem će turistički autobusi biti parkirani za vrijeme boravka turista u turističkoj jezgri Kantona Sarajevo. Sekundarni parking prostor će se opremiti javnim toaletima, klupama i drugim potrebnim mobilijarom. Trenutno većina autobusa turiste dovoze na autobusku stanicu kod Vijećnice, nakon čega se parkiraju preko puta restorana Bazeni na Bentbaši ili na proširenju uz rijeku Mošćanicu kod skretanja na Darivu sa puta za Faletiće/Hrešu. Vrijednost projekta se procjenjuje na preko 6 miliona KM.

Projekt Unapređenje komunalne infrastrukture za održivi turizam[199]

Širenjem naseljenih mjesta u Kantonu Sarajevo kontinuirano se na godišnjem nivou povećavaju površine za ljetno-zimsko održavanje koje KJKP „RAD" svake godine uključuje u Program čišćenja. Kako bi se očistile sve površine sa istim sredstvima, smanjuje se učestalost čišćenja što dovodi do slabijeg kvaliteta održavanja javno-saobraćajnih površina. Pored toga što se negativno utiče na zdravlje stanovništva, nedovoljno održavanje ulica i trgova doprinosi lošem imidžu grada Sarajeva koji predstavlja jednu od turističkih destinacija ovog dijela Evrope. Nedovoljan broj kontejnera za prikupljanje otpada i njihova velika tehnička dotrajalost su razlozi zbog kojih je potrebno izvršiti obnovu istih. U cilju održavanja čistoće i javne higijene grada kao i povećanja stepena reciklaže potrebno je izvršiti zamjenu dotrajale opreme/posuda kako bi u konačnici odgovorili većoj produkciji otpada izazvanu dolaskom većeg broja turista iz godine u godinu u Kanton Sarajevo, a što se najvećim dijelom odnosi na uži centralni dio grada. KJKP „RAD" d.o.o. Sarajevo posjeduje mehanizaciju za obavljanje navedenih poslova, međutim usljed širenja grada i povećanja obima poslova, te zastarjelosti postojeće mehanizacije održavanje javno-saobraćajnih površina neće biti moguće obavljati kvalitetno ukoliko se ne nabave i nova vozila. Strateški plan preduzeća je između ostalog i kontinuirano i održivo upravljanje otpadom u Kantonu Sarajevo, a s tim u vezi prijedlog je nabavka električnih vozila za užu jezgru grada, cisterne za pranje ulica i saobraćajnica, kontejnera za odlaganje miješanog komunalnog otpada, namjenskih posuda za selektivno odvajanje otpada, zatim uličnih korpica za prikupljanje sitnog otpada te nabavka reciklomata. Postojeće ulične korpice koje su dotrajale potrebno je zamijeniti novim, efikasnijim u cilju održavanja čistoće grada. Postojeće dotrajale kontejnere za miješani komunalni otpad potrebno je zamijeniti novim posudama u cilju održavanja javne higijene i ljepše slike grada. Nabavkom namjenskih posuda (plavi, žuti i zeleni kontejner) za odvojeno prikupljanje otpada doprinijeti će se poboljšanju reciklaže u određenom dijelu grada gdje će se i turistima ukazati da sav otpad nije smeće te omogućiti njegovo razvrstavanje na mjestu nastanka. Kako bi pravovremeno izvršili prikupljanje otpada iz pomenutih posuda, potrebna je nabavka električnih vozila za užu jezgru grada. U cilju održavanja saobraćajnica, šetnica, trgova, trotoara izvršiti nabavku cisterni za pranje ulica..

Projekt Modernizacija ZOO vrta RZC pionirska dolina[200]

Moderan ZOO vrt sa svim zabavno-edukativnim sadržajima, uz pauze u ugostiteljskim objektima, posjetu ZOO vrtu pretvara u polu dnevnu ili cjelodnevnu aktivnost. U tom smislu, ZOO Sarajevo je neophodno modernizirati kako bi se njegovi sadržaji unaprijedili i postali nezaobilazno mjesto za domaće i strane goste. Modernizacija ZOO Sarajevo je definisana/određena procesom priključenja Evropskoj asocijaciji zooloških vrtova i akvarijuma – EAZA, kroz tri faze. Prva faza se odnosi na izradu MASTER PLAN do 2026. godine (razvoj ZOO vrta sa pratećim (1) Planom kolekcije životinjskih vrsta; (2) Planom edukacije; (3) Planom konzervacije životinjskih vrsta; (4) Planom sigurnosti.) Druga faza projekta je Obnova i sanacija postojećih kapaciteta do 2026. godine, što uključuje: (1) Nastambe, ograde, mobilijar; (2) životinjski fond (dostupne životinjske vrste u skladu s kapacitetima postojećih nastambi); (3) pješačke i kolske staze sa mrežom odvodnje; (4) odlagalište biološkog otpada; (5) dizajn i postavljanje info/edukativnih tabli/staza. Treća faza se odnosi na realizaciju MASTER PLANA do 2030. godine, što uključuje: (1) izgradnja nastambi za nove, atraktivne, vrste životinja; (2) realizaciju edukativnih aktivnosti (ture, radionice, programi); (3) uključivanje u EAZA ex situ (EEP) konzervacione programe, čime se obezbjeđuju životinje i sredstva za njihovu skrb; (4) kapacitiranje za skrb o životinjama na evropskom nivou.

Projekt Usvajanje izmjena zakona o turizmu KS u cilju (re)pozicioniranje turističke zajednice KS

Trenutne aktivnosti TZ KS se mogu podijeliti u grupe: (a) eksterni marketing (komunikaciju vrijednosti turističkog proizvoda KS putem online i offline komunikacije); (b) interni marketing (edukacija i stručno

[199] Prijedlog JKP Rad

[200] Prijedlog KJKP Park.

usavršavanje zaposlenika TZ KS); (c) distribucija i prodaja vrijednosti turističkog proizvoda KS (sajmovi, studijska putovanja, posebne prezentacije); (d) oblikovanje vrijednosti turističkog proizvoda (realizacija i finansijska podrška projektima razvoja turističkog proizvoda KS). U dosadašnjem radu, TZ KS je primarno djelovala, i pozicionirana je, kao promotor turizma KS, a manje kao destinacijska menadžment organizacija. Budući razvoj turizma KS zahtijeva pozicioniranje TZ KS kao destinacijske menadžment organizacije s dominantnim fokusom na upravljanje destinacijskim razvojem, marketing destinacije, ali i poticanje saradnje između javnog i privatnog sektora. U tom kontekstu neophodno je usvajanje (kreiranog) prijedloga Zakona o turizmu KS koji bi TZ KS odredio i pozicionirao kao destinacijsku menadžment organizaciju i gdje su preciznije definisane aktivnosti kojima bi se TZ bavila, imajući u vidu dobre prakse zemalja regije i EU. Ovaj projekat treba biti razvijen i vođen od strane vlade KS.

Projekt Uspostavljanje sistema poslovne inteligencije za turizam (BIST)
Sistem poslovne inteligencije u turizmu predstavlja infrastrukturu, alate i procese koji omogućuju prikupljanje, analizu i interpretaciju podataka u turističkoj industriji s ciljem poboljšanja poslovnih odluka i optimizacije poslovnih operacija. Ovaj projekat treba biti razvijen i vođen od strane TZ KS i treba prerasti u kontinuiranu aktivnost. Neki od modula u ovom sistemu bi mogli biti: Istraživanje potreba, motivacije, očekivanja i zadovoljstva posjetilaca/turista čiji se rezultati koriste za unapređenje turističke ponude, proizvoda i doživljaja, marketinških aktivnosti i sl.; Istraživanje potreba turističkog sektora vezanih za optimizam, potrebe i očekivanja ključnih učesnika u destinacijskom lancu vrijednosti (hotelijeri, ugostitelji, turističke agencije, muzeji, itd); Turističke statistike i trendovi „Turistički barometar" koji služi kao one-stop-shop za dobivanje informacija o prethodnim i tekućim istraživanjima, kao i pokazatelje o turističkim kretanjima i trendovima iz različitih domaćih i inostranih izvora (npr. zavodi za statistiku, podaci o posjetama turističkom destinacijskom web portalu i aplikacijama, posjetama lokalitetima i atrakcijama, podaci javnih preduzeća, sistem registracije turista, vladina tijela, UNWTO, itd). Svi dobijeni podaci uključuju se u sistem poslovne inteligencije, te su dostupni svim korisnicima sistema – učesnicima u destinacijskom lancu vrijednosti. Dobiveni podaci se dalje koriste za razvoj strateških i operativnih planova na različitim nivoima – pružaoci turističkih usluga/učesnici u lancu vrijednosti, lokalne zajednice, destinacija KS, vlada KS, TZ KS, itd.

Projekt Destinacijski web portal, mobilna aplikacija i upravljanje društvenim medijima
Destinacijska web stranica visitsarajevo.ba treba biti unapređena u smislu kreiranja destinacijskog web portala koji bi bio one-stop-shop za posjetioce za dobivanje informacija, ali i mogućnosti usmjeravanja ka prodaji/bookingu po uzoru na destinacije u regiji i svijetu (npr. Ljubljana i Zagreb). Sa web portalom bi trebale biti povezane mobilna aplikacija. Potrebno je raditi na uspješnom upravljanju profilima društvenim medijima. Web stranica, mobilna aplikacija/aplikacije i društveni mediji trebaju biti usklađeni sa strategijom marketinga i brendinga KS. Web stranice i mobilna aplikacija trebaju biti kontinuirano nadograđivani novim funkcionalnostima u skladu sa trendovima, te redovno dopunjavani sadržajima. Ovaj projekat treba biti razvijen i vođen od strane TZ KS i treba prerasti u kontinuiranu aktivnost.

Projekt Strategija brendinga destinacije KS
S obzirom na postojeću situaciju u promociji destinacije KS koju karakterizira odsustvo sistemskog i jedinstvenog pristupa u komunikaciji ka ciljnim tržištima gdje se šalje niz nepovezanih poruka od strane privatnog i javnog sektora, te na različite načine komuniciraju atributi identiteta brenda KS, potrebno je uraditi nadogradnju i modernizaciju postojeće Strategije brendiranja KS (razvijena od strane Ekonomskog instituta Sarajevo za vladu KS) u cilju kreiranja jedinstvenog pristupa u pozicioniranju destinacije KS na različitim tržištima (razvoj identiteta brenda, vrijednosti i atributa, funkcionalnih i emocionalnih komponenti brenda, itd) i razvoju jedinstvenog krovnog brenda KS po uzoru na druge destinacije u regiji i svijetu (npr. Slovenija). Ovaj projekat treba biti razvijen i vođen od strane vlade KS i TZ KS.

5.2. Strateški projekti u okviru Prioriteta 2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude

Projekt Turističko zoniranje Kantona Sarajevo

Zoniranje Kantona Sarajevo ima poseban značaj za razvoja održivog turizma. Zoniranje implicira izdvajanje turističkih zona kao prostornih jedinica u kojima su koncentrirani objekti i elementi turističke ponude i drugi prateći servisi kojima se multipliciraju efekti turizma, a koje su većinski prilagođene cjelovitoj organizaciji turističkih aktivnosti kao jedne od najvažnijih djelatnosti ekonomskog razvoja Kantona Sarajevo. Proces turističkog zoniranja je planski pristup koji se koristi za određivanje i organizovanje različitih dijelova Kantona Sarajevo s ciljem poticanja održivog razvoja turizma, a što podrazumijeva identifikaciju, planiranje i izdvajanje turističkih zona, kako bi se postigao uravnoteženi razvoj turizma, očuvala prirodna i kulturna baština te osigurala pozitivna interakcija sa lokalnim stanovništvom. Realizacija projekta pretpostavlja zajednički koordinisani rad relevantnih obrazovnih institucija u oblasti GIS-a (Univerzitet u Sarajevu – Prirodno-matematički fakultet, Odsjek za geografiju), Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, posebno sektora za prostorno, urbanističko planiranje i geografski informacioni sistem (GIS), zavoda za zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, javne ustanove za zaštićena prirodna područja, drugih relevantnih institucija, zavoda, organizacija, ministarstava i naučne/akademske zajednice, Sarajevske regionalne razvojne agencije, kao i relevantnim međunarodnih organizacija. Analiza i klasifikacija turističkih resursa predstavlja polaznu tačku u procesu izdvajanja turističkih zona na području Kantona Sarajevo. Ovakva analiza pomaže u procesu identifikacije ključnih turističkih atrakcija, osjetljivih područja i potencijalnih turističkih resursa. U konačnici inicijalne analize turističkih resursa na području Kantona Sarajevo za potrebe izrade Strateške platforme razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, izvršena je njihova sistematizacija, klasifikacija i geovizualizacija po oblicima turizma koje je na predloženim resursima moguće valorizirati. Kanton Sarajevo je, na osnovu analiziranog kao destinacija koju karakteriziraju potencijali za razvoj prevashodno kulturnog i ekoturizma, ali i ostalih oblika turizma kao što su planinski, ruralni, memorijalni, gastronomski i enofilski, religijski i duhovni, te MICE turizam. Naročita prednost selektivnih oblika turizma, za koje postoji potencijal na području Kantona Sarajevo, je njihova tendencija ka većoj održivosti i mogućnosti valorizacije u skladu sa principima održivog razvoja turizma. Međutim, u cilju harmoničnog i uravnoteženog razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, neophodno je izvršiti kreiranje turističkih zona koje dominantno karakteriziraju određeni tipovi turističkih resursa, a kojim je od krucijalnog značaja centralizirano plansko upravljanje. Stoga se, nakon provedene analize resursa, određeni prostorni segmenti Kantona Sarajevo dijele na različite turističke zone, što doprinosi optimalnom upravljanju turističkim razvojem i pritiscima turizma, te ograničavanju njegovih negativnih uticaja na životnu sredinu, kulturu i lokalne zajednice. Detaljnom analizom prostornog razmještaja turističkih resursa Kantona Sarajevo za potrebe izrade Strateške platforme razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, determinisano je postojanje 35 prirodnih i preko 230 antorpogenih turističkih resursa. Prirodni resursi pritom zauzimaju veći prostorni obuhvat i odnose se na komponente elemente fizičko geografske sredine, poput planinskih morfostruktura, rijeka, pećina, jezera, ali i specifičnih prirodnih fenomena koji su posebno interesantni za razvoj turizma specijalnih interesa. Ova područja karatkeriše iznimna heterogenost u mogućnostima zadovoljavanja različitih turističkih potreba posjetilaca. Nasuprot prirodnim, prostorni razmještaj antropogenih turističkih resursa je ograničen na užu gradsku jezgru, uz izuzetak izdvojenih lokaliteta izvan iste, a koji se prevashodno odnose na kulturno-historijske spomenike različite historijske geneze. Međutim, kako je istovremeno broj antropogenih resursa višestruko veći, imperativ je kreiranje odgovarajućih zona u kojima bi se razvojem turizma upravljalo centralizirano i planski. U tom smislu je, obzirom na kvantitativnu zastupljenost grupa turističkih resursa iz oblasti prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa na području Kantona Sarajevo, moguće izdvojiti prostorne cjeline – zone usmjerenog turističkog razvoja. Shodno svemu navedenom, primarne turističke zone

Kantona Sarajevo, s obzirom na resursnu osnovu i tipove turizma koje je na njima moguće realizovati, ilustracije radi, mogle bi biti neke od navedenih: Ambijentalna cjelina Baščaršija; Zaštićena područja u Kantonu Sarajevo; Spomenički kompleks Tunel D-B; Jajce kasarna, gradske tabije: Bijela, Žuta, Strošićka, tabija na Ravnim bakijama, tabija na Zmajevcu, te gradske kapije: kapi-kula na Ploči, Višegradska i kapi-kula na Širokcu; Bjelašnica i Igman sa planinskim zaleđem u kojem se nalaze brojna sela i nekropole stećaka; Srednjevjekovni grad Dubrovnik sa nekropolom stećaka Kopošići i dr. Egzaktan prostorni obuhvat svake zone moguće je jasno determinisati primjenom adekvatne naučne i stručne metodologije i geoinformacionih aplikativnih softvera. Ovo bi nužno impliciralo centralni sistem upravljanja turističkim sadržajima turističkih zona, ali potencijalno i izdvajanje manjih zona unutar veće cjeline u kojima je u potpunosti zabranjeno korištenje motornih vozila, što bi u perspektivi rezultiralo većom zaštitom i dugoročnim očuvanjem inicijalnih turističkih resursa. Dodatno bi ovakvo zoniranje, uz postizanje konsenzusa interesnih grupa, rezultiralo i determinisanjem resursa i zona manjeg prostornog obuhvata za čiji je obilazak neophodno razviti sistem naplate, što bi za posljedicu imalo i povećanje ekonomskih benefita od turizma. Dodatno bi ovakve aktivnosti mogle potaknuti i masovnije zapošljavanje u oblasti turizma i kulture. Determinisanje turističkih zona bi posljedično rezultiralo kreiranjem adekvatnih turističkih paketa i jedinstvenih turističkih proizvoda baziranih na postojećoj i potencijalnoj resursnoj osnovi Kantona Sarajevo, a koji predstavljaju konkurentnu prednost Sarajeva nad sličnim destinacijama u regionalnom okruženju. Za potrebe determinacije neophodno je koristiti odgovarajuće aplikativne geoinformacione softvere (GIS), kojima se omogućava kontinuirano ažuriranje i monitoring turističkih zona i aktivnosti koje se u njima provode. Na ovaj način omogućuje se centralno upravljanje turističkim zonama, ali i pravovremeno reagovanje na sve potencijalne negativne efekte turizma po turističke resurse, a sve u cilju razvoja turizma u skladu sa principima održivosti.

Projekt (Re)valorizacija resursa kulture i prirodne baštine KS[201]

Elementi baštine se koriste u postojećim turističkim proizvodima, ali bez sistemske i sveobuhvatne valorizacije vrijednosti baštine, utvrđivanja poruka koje se komuniciraju i daljeg razvoja turističkog proizvoda koje se temelji na baštini. Analiziranje potencijala postojeće baštine, redefinisanje okvira u kojem se odvija interpretacija baštine (storytelling), umrežavanje institucija različitih profila, educiranje i jačanje ljudskih kapaciteta, te razvoj odgovarajućih programa, mogu stvoriti okvir u kojem se, kroz multidisciplinarni pristup, mogu desiti pozitivne promjene. Pored stvaranja novih, drugačijih i osvježenih turističkih proizvoda oslonjenih na baštinu Kantona Sarajevo, u sinergiji može doći i do sinkroniziranih pojedinačnih akcija unutar različitih sektora (očuvanje baštine/kultura, turizam, privreda, obrazovanje...), koje će istovremeno jačati i njihove osnovne djelatnosti. Zbog kompleksnosti samog postupka, koji podrazumijeva (re)valorizaciju kulturnih i prirodnih dobara baštine kroz prizmu različitih potencijala (baštinski, ekonomski, turistički...), trajanje ovog procesa se procjenjuje na tri godine.

Projekt Unapređenje pristupačnosti objektima kulture u kontekstu stvaranja pretpostavki za turističku valorizaciju[202]

Pristup turističkim objektima, proizvodima i uslugama za sve trebao bi biti središnji dio svake odgovorne i održive turističke politike. Pristupačnost se ne odnosi samo na ljudska prava. To je poslovna prilika za destinacije i kompanije da prihvate sve posjetitelje i povećaju svoje prihode. Međunarodna konferencija UNWTO o pristupačnom turizmu (novembar 2023. godine) pružila međunarodnu platformu za vlade, destinacije i privatni sektor, za unapređenje pristupačnosti. Ciljevi projekta su da Kanton Sarajevo slijedi liderstvo u pristupačnosti i u tom kontekstu da se istraži ulogu vlada i destinacija u unapređenju

[201] Projekt predložen od strane Kantonalnog zavoda za prirodnog i kulturno-hhistorijskog naslijeđa. Projekt potrebno doraditi u komunikaciji sa predlagačem.

[202] Više vidjeti Vlada KS (2022) Strategija razvoj culture KS

pristupačnosti, zatim da se otvori diskusija o tome kako se međunarodni alati i univerzalni principi dizajna primjenjuju na lanac vrijednosti turizma, kao i da se apliciraju napredne inovacije, kao što su inovativna rješenja u pristupu prevozu, kulturnoj baštini, prirodnim područjima, slobodno vrijeme, MICE i turističkim poslovima. U okviru projekta aplicirati će se preporuke za ključne aktere kulturnog turizma o pristupačnosti UNWTO, Fundación ONCE i UNE izdate u septembru 2023. godine, set smjernica usmjerenih na ključne igrače ekosistema kulturnog turizma, koji žele svoju ponudu učiniti dostupnijom. Ključni partneri u procesu izrade i stručnog pregleda bili su Međunarodni komitet za kulturni turizam ICOMOS i Evropska mreža za pristupačni turizam (ENAT). Unos stručnjaka ICOMOS-a bio je ključan u pokrivanju ključnih oblasti djelovanja u kojima pristupačnost treba staviti u centar pažnje, kako bi kulturna iskustva bila inkluzivnija za sve ljude. Ovo uputstvo je takođe uokvireno u okviru promocije ISO standarda ISO 21902 , u čijem razvoju je UNWTO imala jednu od vodećih uloga. Nosioci projekta bila bi relevantna ministarstva Kantona Sarajeva (Ministarstvo privrede Direkcija za turizam, Ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša, institucije kulture, tehnički fakulteti Univerziteta u Sarajevo. I u okolnostima savremenih tehnologija, fizički prostor ima posebno mjesto u ostvarivanju vizije turizma i kulture, strateških ciljeva, ali i strategije prostornog, urbanog i ekonomskog razvoja Kantona Sarajevo i njene valorizacije putem turizma, specifično kulturnog turizma. Prostor svojim gepormetnim položajem i sadržajima determiniše aktivnosti, ali i aktivnosti povratno djeluju na prostor. Kultura (institucije kulture) u Kantonu Sarajevo koriste objekte velike vrijednosti jer su locirani na najatraktivnijom lokacijama (ekstra zona, ekstra renta) i jer je riječ o objektima kulturno historijskog nasljeđa. Objekti i prostori koje koriste institucije kulture imaju svoje mjesto u osiguravanju određenih funkcija, zatim u urbanom tkivu Sarajeva, determinišu turističku i drugu atraktivnost Sarajeva, bitni su za kvalitet života lokalnog stanovništva. S obzirom da je Sarajevo glavni grad Bosne i Hercegovine i Federacije BiH, kao i sjedište Kantona ovi prostori imaju i reprezentativnu ulogu. Strategija kulture i turizma pretpostavlja otvorene i zatvorene prostore koji omogućavaju razvoj i raznolikost kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, podizanje kvaliteta života, jačanje ljudskog kapitala, čuvanje, zaštitu i promociju materijalne i nematerijalne baštine, jačanje identiteta, osnaživanje društvenog kapitala, kulturne i kreativne industrije kao okosnicu ekonomskog razvoja, razvoj filmske industrije i kulturnog turizma. Drugim riječima, svi ovi strateški cijevi i prioriteti postavljaju određene zahtjeve prema prostoru (graditeljskoj baštini, javnim prostorima). U tom kontekstu oblikuje se *Projekat* koji bi trebao osigurati adekvatne prostore za funkcije kulture, čuvanja i zaštite baštine, kulturne i kreativne industrije, ali i prostor pogodan za turiste (pristup objektu i pristup sadržajima u objektu). Istovremeno bi to trebali biti prostori dostupnim svim kategorijama stanovnika, posebno grupama koje imaju deficit prihoda, znanja, zdravlja, socijalnih interakcija. Strategija naglašava integraciju kulture i turizma kroz kulturni turizam, što takođe generira određene zahtjeve prema prostorima kulture. Sve prostori u javnom vlasništvu (uprava, institucije, organizacije, drugo) bilo bi potrebno staviti u funkciju kulture kako bi ona mogla povratno podržati razvoj Sarajeva. Posebno mjesto imaju javni prostori koje bi trebalo ispuniti raznolikim kulturnim, umjetničkim, turističkim sadržajima (dinamičnim, vibrantnim, kvalitetnim, motivirajući, inkluzivnim) tokom cijele godine (365 dana). Nosioci i učesnici u izradi projetka bi bili ministarstva i vlada Kantona Sarajevo, Zavod za zaštitu kulturno historijskog i prirodnog nasljeđa, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Zavod za izgradnju Kantona Sarajevo, Grad Sarajevo, lokalne zajednice, federalne institucije, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, odgovarajuće akademske i istraživačke institucije i organizacije, eksperti. Sredstva za realizaciju projekta bi se osigurala iz budžeta svih nivoa vlasti i svih korisnika prostora, kao i po osnovu međunarodne saradnje.

Projekt Digitalizacija kulture i baštine u funkciji podizanja atraktivnosti turističke ponude[203]

Digitalizacija utiče i transformira turizam. Projekat se sastoji od nekoliko grupa aktivnosti, i to: aktivnosti vezane za digitalna rješenja u poslovanju, zatim digitalna rješenja za javni sektor i menadžere u turizmu i na kraju, digitalna rješenja za posjetitelje i upravljanje podacima. Mogao bi to biti putokaz za digitalnu tranziciju turističkog sektora u Kantonu sarajevo, od čega mogu imati koristi svi dionici javnog, privatnog i civilnog sektora. Uzimajući u obzir poslovne prilike, digitalizacija inspirira inovativne modele, rješenja i ekosisteme otvara nove uloge za potrošače i proizvođače, otvarajući put za start-up i povećavajući postojeće poslovanje. Istovremeno pomaže u ispunjavanju ponude i potražnje. Sa stanovišta lokalnih vlasti i organizacija za upravljanje destinacijom (DMO), digitalizacija podržava destinacije u ublažavanju uticaja sezonskih tokova na lokalne resurse, infrastrukturu, transportne sisteme i usluge, čime se dolasci integrišu neprimjetno i održivo. Ovo može biti posebno važno za razvoj ruralnih i udaljenih destinacija i ekosistema. Takođe može pomoći u povećanju mjerljivosti i praćenju trendova, što može promijeniti igru za strategije održivog turizma na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i nivou EU. Za posjetitelje, digitalizacija može ponuditi prilagođena iskustva u kojima se može uživati prije, za vrijeme i nakon posjete. Takođe ima potencijal da pruži turistima integrirane, jednostavne za korištenje, udaljene informacije o uslugama, ponudama, kartama, događajima, iskustvima, dostupnoj infrastrukturi, te nivoima održivosti i sigurnosti. Za Kanton Sarajevo je inspirativno da se Komisija snažno fokusira na pomoć u usavršavanju i prekvalifikaciji radne snage u sektoru, posebno u digitalnim vještinama. Što se tiče inovativnih modela upravljanja, Komisija podržava mreže gradova koji su već uspostavili efikasne mehanizme, ili razmišljaju o tome, ostajući u bliskom kontaktu i razmjenjujući dobre prakse. Osim toga, jedna od akcija identificiranih u Tranzicionom putu za turizam i Agendi EU za turizam 2030. za podršku digitalizaciji turističkih malih i srednjih preduzeća i destinacija je razvoj inventara postojećih prenosivih digitalnih alata i praksi koji se može pretraživati. Komisija je uz pomoć vanjskog izvođača izradila inventar digitalnih alata i prakse zasnovane na podnescima malih i srednjih preduzeća, destinacija i drugih zainteresovanih strana, kontinuirano ga ažurirajući. Zainteresovane strane u turizmu imaju slobodan pristup ovom inventaru kako bi podržale njihove napore u razvoju sličnog digitalnog alata ili prakse za svoju destinaciju ili posao. Sav digitalni razvoj evoluira oko pristupa podacima i strateškog upravljanja podacima. Kombinovanje historijskih podataka sa brzim protokom često nestrukturisanih podataka u realnom vremenu (npr. tokovi fotografija i video zapisa koje generišu korisnici društvenih mreža) pokreće konkurentnost i održivost destinacija. Nosioci projekta bile bi institucije Kantona Sarajevo (Ministarstvo privrede Direkcija za turizam, Kantonalni zavod za informatiku i statistiku, Ministarstvo kulture i sporta, druge institucije, organizacije javnog, privatnog i civilnog sektora.

Projekt Sarajevo susret kultura

Kao što je poznato, prema podacima UNESCO, kulturni turizam jedan je od najvećih i najbrže rastućih segmenata globalnog turističkog sektora. Prema podacima UNESCO, četiri od deset turista destinaciju svog putovanja biraju na temelju kulturne ponude. U slučaju Kantona Sarajevo je to još značajnije. Nosioci projekta su Ministarstvo privrede - Direkcija za turizam, Ministarstvo kulture i sporta, JU Gradski muzeji, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, Zavod za planiranje razvoja KS, vjerske i druge zajednice, institucije kulture koje imaju ambiciju i interes da svoje potencijale valoriziraju kroz turizam. U okviru projekta uključene su sljedeće aktivnosti vezane za kulturu življenja, stanovanja, poslovanja, graditeljsko, materijalno i nematerijalno nasljeđe naroda koji žive u Sarajevo. Kao što je poznato trenutno je u funkciji samo Despića kuća kao primjer kulture stanovanja i življenja naroda na prostoru Sarajeva. Drugi objekta, Svrzina kuća, već neko vrijeme nije u funkciji zbog prokišnjavanja. Nedostaju objekti koji bi turistima prezentirali kulturu življenja Katolika i Jevreja u Sarajevu, kao i objekti koji bi omogućili turistima uvid u kulturu življenja u periodu Kraljevine Jugoslavije, zatim Narodne i kasnije

[203] Vidjeti I Vlada KS (2022) Strategija razvoja culture KS

Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Uočen je deficit turističkih sadržaja i turističkih proizvoda vezanih za život Jevraja u Sarajevu (period od 450 godina), koji bi trebalo popuniti u okviru projekta. Prema tome, osnovne aktivnosti su bitno popraviti stanje postojećih objekata koji svjedoče o kulturi življenja i stanovanja naroda koji žive u Sarajevu i osigurati objekte i sadržaje koji će turistima prezentirati život svih naroda koji žive na prostoru Sarajeva. To uključuje i turističko prezentovanje kulture življenja, stanovanja u periodu 1945-1990. godina.

Projekt Sarajevo grad filma[204]

Kada je riječ o Sarajevu, snažan sinergijski efekt imaju filmska industrija i kulturni turizam. Sarajevo film festival je jedan od tek nekoliko događaja koji ima međunarodni karakter i sposobnost da generira turistička noćenja na prostoru Kantona Sarajevo tokom osmog mjeseca. U tom kontekstu se oblikuju projekat: Sarajevo grad filma kao projekt koji ima posebno mjesto u turističkoj ponudi Kantona Sarajevo. Učesnici u realizaciji projekta su Ministarstvo kulture i sporta Kantona Sarajevo, Fondacija za kinematografiju, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo civilnih poslova, Grad Sarajevo, lokalne zajednice, javna preduzeća (BHTelecom i druga), Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, Direkcija za turizam, Turistička zajednica, produkcije kuće, relevantne institucije, organizacije, fondacije, udruženja javnog, privatnog, civilnog sektora. Sredstva se osiguravaju iz budžeta, domaćih, međunarodnih i evropskih fondova, programa, projekata, drugi relevantni učesnici. Aktivnosti u okviru projekta bi se mogla sistematizirati na sljedeći način: prostorna disperzija projekcija i popratnih sadržaja na cijeli prostor Kantona Sarajevo, zatim integriranje drugih prostora i sadržaja relevantnih za turizam, ekstenzija aktivnosti u vremenu. Sarajevo je proglašeno gradom filma UNESCO-a 2019. godine i članom globalne Mreže kreativnih gradova UNESCO-a. Sarajevo grad filma UNESCO-a posvećen je filmu i kreativnosti kao ključnim pokretačima kulturnog, ekonomskog i društvenog razvoja grada, te saradnji i partnerstvima s drugim kreativnim gradovima unutar Mreže kreativnih gradova UNESCO-a. Sarajevo grad film UNESCO-a uključuje sljedeće aktivnosti, i to: Podržati razvoj gradskih filmskih festivala, kina i filmskih muzeja kako bi se poboljšao pristup kvalitetnim i raznolikim filmskim sadržajima tokom cijele godine; Stvarati nova radna mjesta i prilike za razvoj vještina mladih i profesionalaca u filmskom sektoru povećanjem obima filmske i TV proizvodnje; Doprinositi uspješnoj regionalnoj i međunarodnoj saradnji kao mjesto susreta za filmske profesionalce u regiji, s posebnim fokusom na širenje regionalne koprodukcije; Oživjeti gradske javne prostore povećanjem učešća svih u filmskoj kulturi kroz zajedničke cross-cutting projekte koji povezuju film s drugim kreativnim industrijama; Sarađivati sa drugim kreativnim gradovima UNESCO-a i razmjenjivati najbolje prakse, stvarati zajedničke programe i poticati razmjenu studenata i profesionalaca na filmskim projektima.

Projekt Muzej savremene umjetnosti Ars Aevi – izgradnja i rebrendiranje[205]

Jedan od kapitalnih projekata je *Projekat izgradnja Muzeja savremene umjetnosti "ArsAevi"*. Jedinstven je projekat osnivanja muzeja savremene umjetnosti u Sarajevu, razvijen kao izraz kolektivne volje i etičke saradnje međunarodnih umjetnika, kustosā i muzejā savremene umjetnosti. Italijanska agencija za razvojnu saradnju (AICS) je dugogodišnji partner Projekta ARS AEVI i ponudila je finansijsku podršku za završni i izvedbeni projekat muzeja, zasnovan na idejnom projektu Renza Piana, u uskom partnerstvu s domaćim vlastima i Renzo Piano Building Workshop-om. Aktivnosti na izgradnji zgrade muzeja savremene umjetnosti ArsAevi već su započele, a prema projekciji implementatora i donatora (EU, IPA, UNESCO regionalna kancelarija, Vlada Kantona Sarajevo), planira se da će izgradnja biti okončana u periodu od 2024. do 2027. godine. Paralelno s radovima na gradnji objekta, nužno je pokrenuti aktivnosti programskog i vizualnog rebrandinga ArsAevija. Ove aktivnosti uključuju unapređenje postojećeg

[204] Vidjeti i Vlada KS (2022) Strategija razvoja culture KS

[205] Prijedlog JU Gradski muzeji, vidjeti i Vlada KS (2022) Strategija razvoja kulture KS

vizualnog identiteta, međunarodnu promociju Muzeja te stvaranje kreativnih veza s akterima kreativne industrije. Kultura i umjetnost predstavljaju ključne elemente "brenda Sarajevo", a ArsAevi kao zaseban brend značajno pridonosi tom kontekstu. Muzej posjeduje snažno definisan vizualni identitet koji nasljeđuje estetiku kasnih 90-ih i ranih 2000-tih godina. Njegovu estetiku je potrebno osavremeniti, prilagoditi savremenim stilovima i metodama promocije. Ovaj proces otvara mnoge mogućnosti komunikacije s kulturno-umjetničkom zajednicom - od javnih takmičenja do kreativnih saradnji s likovnim akademijama i pojedincima koji djeluju u kreiranju vizualnog identiteta. ArsAevi je proizvod međunarodne saradnje brojnih umjetnika, kritičara i muzejskih institucija. Stoga je nužno obnoviti i ojačati te veze te ih proširiti na zemlje s kojima nisu uspostavljeni kontakti. Ova aktivnost obuhvaća promociju projekta u stručnim i popularnim međunarodnim časopisima, stvaranje promotivnih paketa, učestvovanje na konferencijama te organizaciju međunarodnih stručnih skupova. Lokalna mreža aktera iz područja kreativnih industrija obuhvaća niz festivala i nevladinih organizacija koje će svojim aktivnostima u prostoru muzeja doprinijeti stvaranju novog dojma Muzeja kao otvorene institucije kulture. Ovakav programski pristup potiče rebranding institucije te je transformira iz isključivo muzeja visoke, savremene umjetnosti u platformu za popularnu umjetnost i bitan kanal komunikacije, posebno s mlađom populacijom koja tek treba postati posvećena muzejska publika.

Projekt Vilsonovo šetalište otvoreni kulturni centar u kontekstu kulturnog distrikta

Vilsonovo šetalište je (Vils) jedno od najpoznatijih šetališta u gradu Sarajevu dio budućeg kulturnog distrikta.[206] Prostire se duž dvije općine, Centar i Novo Sarajevo. Smješteno je na desnoj obali rijeke Miljacke, od Mosta Suade i Olge do Malte. Šetalište ima historijske vrijednosti, prirodne vrijednosti, ambijentalne vrijednosti. Na šetalištu se organizuju atraktivni programi i bogat sadržaj na polju kulture, sporta, edukacije, gastronomije, u toku cijele godine (Ljeto na Vilsu i Zimska čarolija, gdje se aktiviraju zone na šetalištu sa svakodnevnim događajima. Ljeto na Vilsu ima kulturno-sportski karakter, sa osposobljenim sportskim igralištima, praćen koncertima i radionicama. Zimska čarolija aktivira "dječji grad" sa klizalištem i zabavnim parkom za djecu. Street food market sa promocijom gastronomije okuplja i aktivira noćni život na Vilsonovom šetalištu...). U cilju revitalizacije i modernizacije prostora te unapređenja turističke ponude Općine Novo Sarajevo, Grada Sarajevo i Kantona Sarajevo, projektom se planiraju fazno implementirati sljedeće aktivnosti. Prvo, planira se uvođenje smanjene i kontrolirane brzine kretanja biciklista/romobilista po biciklističkoj stazi za vrijeme saobraćajnog režima iza 17 h svakim radnim danom i vikendom, a zbog brze vožnje i opasnosti u koju se dovode pješaci. Drugo, na zelenoj površini između dva muzeja definisati nedostajuću prostornu infrastrukturu za potrebe kulturnih manifestacija i komplementarnih sportskih aktivnosti. Multifunkcionalni transformabilni prostor bi trebao poslužiti kao permanentna infrastruktura za kulturne događaje i manifestacije: koncerte, festivale, street food markete, kina na otvorenom, predstave na otvorenom, izložbe...itd. Uz multifunkcionalni transformabini prostor predviđa se izgradnja skate parka, koji ne postoji u Sarajevu, a čija aktivnost se ubraja među 10 najpopularnijih aktivnosti u svijetu, čime bi još više podigli atraktivnost i privukli ovu specifičnu ciljnu grupu. Dalje, projekat uključuje i izgradnju street workout sa stijenom za penjanje i igralištem na boćanje, zatim skulpturalni adrenalin park za djecu, uređivanje šetnice između Vilsonovog šetališta i glavne ulice, a koja prolazi između Historijskog i Zemaljskog muzeja sa outdoor permanentnom izložbom "Put kroz vrijeme (sa akcentom na arhitektonsko nasljeđe u periodu od Austrougarske do danas), među kojima su objekti poznatih arhitekata Juraja Najtharta i Ivana Štrausa. Ovakva izložba može da potakne kreiranje "arhitektonske rute" koja bi bila još jedan turistički proizvod u muzejskoj četvrti.

[206] Prostor na kome su Zemaljski muzej, Historijski muzej, Muzej savremene umjetnosti Ars Aevi, fakulteti, srednje škole, galerije i drugi sadržaji na otvorenom (projekcija filmova u okviru SFF i drugih događaja, koncerti, izložbe, itd.)

Projektom je predviđeno i postavljanje unificiranih modularnih prodajnih kioska, rekonstrukcija i redizajn pješačkog mosta pored hotela Bristol, osmišljavanje posebnih "tački zaustavljanja" ili "photopoint", itd. Projekat, kroz saradnju sa Općinom Centar, planira implementaciju aktivnosti koje se odnose redefinisanje ulaza na Vilsonovo šetalište, postavljanje infiormativno-interpretativno-interaktivnog elementa, uspostavu sportskog multifunkcionalnog igrališta, kreiranje „parka empatije" kroz niskobudžetni i participativni urbanizam.

Projekt Unaprjeđenje ponude Olimpijskog muzeja[207]
Osim svoje naučno-obrazovne uloge, muzej takođe teži razvoju cjelogodišnje turističke ponude kako za strane tako i za domaće posjetitelje. U tu svrhu, osim već postojećih projekata kao što su radionice i brending kampanje (jer je Olimpijski muzej povezan sa ZOI '84, jednim od najvećih brendova Sarajeva), planira se integracija interaktivnih sadržaja u muzejski prostor. Ovakvo poboljšanje infrastrukture podrazumijeva nabavku simulatora iskustva zimskih olimpijskih sportova te tobogan dizajniran na način da oponaša sarajevsku bob stazu. Slična infrastruktura već se koristi u značajnim muzejsko-obrazovnim institucijama te značajno doprinosi kvaliteti iskustva najmlađih posjetioca i motivira njihov povratak u muzej. Simulatori sportskog iskustva, temeljeni na nastupima zabilježenim tokom Olimpijskih igara u Sarajevu, već se koriste u naučno-zabavnom centru Experimentariumom Kopenhagen, mogućnost izrade replike već razvijenog simulatora značajno olakšava realizaciju ove aktivnosti.

Projekt Festival svjetla[208]
Projekt kroz instalaciju svjetlosnih postavku u Zemaljskom muzeju BiH, ima za cilj revitaliziranje institucije Muzeja kao *„must see"* sarajevske atrakcije, te kreiranje novog, održivog turističkog proizvoda događaja u trajanju od tri mjeseca (decembar, januar, februar, 25.11 – 01.03.), odnosno kroz čitavu zimsku blagdansku sezonu. Kroz mješavinu komercijalne dekorativne rasvjete koja tematizira prirodno i kulturno-historijsko nasljeđe BiH, jedinstvenih svjetlosno-zvučnih scena nastalih inspiriranim Bosnom i Hercegovinom, kao i kroz gostovanja renomiranih međunarodnih umjetnika čiji se radovi uklapaju u generalni koncept, kreiranje nezaboravnog doživljaja kako za građane tako i za posjetitelje Sarajeva svih generacija.

Projekt Razvojni potencijal kulturnog turizma Vogošće[209]
Projektom se želi privući turiste u Vogošću i predstaviti turističke potencijale i autohtoni proizvod Vogošće sa posebnim fokusom na lokacije: Semizovac, Gora, Krč, PD Motka i urbani dio Vogošće. Cilj projekta je doprinijeti razvoju kulturnog turizma na području općine Vogošća i doprinijeti očuvanju kulturne baštine kroz uključivanje turista u edukaciju iz oblasti nematerijalne kulturne baštine (pletenje, vez i prav-ljenje ćetenije), te edukaciju iz područja narodne nošnje kroz organizaciju revije narodne nošnje. Ciljnu grupu čine turisti, minimalno 100 turista koji će prisustvovati reviji narodne nošnje i workshopu (gosti Hotela "Sunce" - ljetni period); minimalno 80 turista koji budu prisustvovali pravljenju ćetenije na PD Motka (zimski period), te preko 1000 turista i građana koji će učestvovati na "živim radionicama" i izložbama "Šare na priglavkama Sarajevske regije" i "Narodni vez- zlatovez, sa motivima cvijeća i ptica". Ciljna grupa će se formirati putem javnih poziva objavljenih putem medija i na web i fb stranici. Glavne aktivnosti projekta: Izložba "Šare na priglavkama Sarajevske regije" (januar), KSC Vogošća; Posjeta spomeniku "Igmanski marš " (27. januar datum početka Igmanskog marša; Workshop (februar) Hotel "Sunce";

[207] JU Gradski muzeji. Projekt je potrebno dodano razviti u komunikaciji sa predlagačem.
[208] Prijedlog Linden doo u partnerstvu sa Zemaljskim muzejom i Fondacijom Navigator. Projekt je potrebno dodatno razraditi u narednim koracima.
[209] Udurženje za očuvanje kulturnog nasljeđa i tradicije Sahan

Radionica pletenja (mart) KSC Vogošća; Radionica- zlatovez (april) KSC Vogošća; Izložba: "Šare na priglavkama Sarajevske regije" (maj) Hotel "Sunce"; Posjeta crkvi u Reljevu (juni); Posjeta nekropoli stećaka i spomeniku "Prva sijalica" (juli i august) - Gora i Krč, Semizovac; Revija narodne nošnje (septembar) Hotel "Sunce; Festival kulturne baštine (oktobar), KSC Vogošća; Podjela promotivnog materijala, afiša- turistički sadržaji/promocija turizma u Vogošći (novembar), Stari Grad, Centar, Ilidža, Vogošća; Posjeta PD Motka i pravljenje ćetenije (decembar), PD Motka. Ovim projektom planirane su: radionice, izložbe, posjete (posjeta crkvi, Graditeljska cjelina – Crkva Prenos mošti sv. Nikolaja i zgrada Bogoslovije u Reljevu koja je prilagođena nacionalnim spomenikom je 2010. godine, nekropoli stećaka na Gori i Krču, posjetu spomeniku NOR-a i Igmanski marš u Vogošći, te prvoj sijalici u Semizovcu). Projektom je planirana priprema posebnih promotivnih materijala koji će se koristiti za promociju turizma u Vogošći i Kantonu Sarajevo.

Projekt Kulturni forum Sarajevo[210]

Kulturni forum u Sarajevu, održavao bi se svake godine u odabranom terminu, nakon obimnih pripremnih radnji, uz inicijalno učešće u početku gradova prijatelja i pobratima grada Sarajeva. Učesnici Kulturnog foruma bi bili eksperti i menadžment u kulturnom i ekoturizmu, predstavnici zainteresovanih vlada i adekvatnih ministarstava zemalja i gradova Evrope i svijeta. Tokom godine u Sarajevu i okolnim planinama, po strogo utvrđenom kalendaru, bi se održavali susreti studenata, eksperata i menadžmenta unutar složenog sistema turističkog proizvoda kojeg čini deset takođe veoma kompleksnih podproizvoda. To su slijedeći podproizvodi: kultura življenja i kvaliteta života; kulturno-historijsko nasljeđe; prirodni okoliš i zaštićeni dijelovi prirode; infrastruktura (aerodromi, autoceste, željeznica); investicije (smještajni i drugi privredni objekti); uslužni sektor i gostoljubivost; megapriredbe – kulturni i sportski festivali; poljoprivreda i prerađivači (kultura kuhinje, gastronomija); marketing (strateški eksperti, promocije); obrazovanje (učešće akademske zajednice) i zdravstveni sektor – a sve pod promotivnim motom Studijski susreti za tvoju profesiju. Projekat bi započeo izradom Plana upravljanja kulturnom destinacijom Sarajevo i budućih navedenih aktivnosti oblikovanja domaćeg tržišta. Izrada navedenog dokumenta bi bila podijeljena u četiri faze – priprema, izrada, implementacija i kontrola (monitoring). U fazi pripreme bi se imenovalo Stručno Povjerenstvo na prijedlog Privredne komore Kantona Sarajevo ili Zavoda za planiranje KS, Ekonomskog instituta, Direkcija za turizam ili nekoga trećeg, koji bi trebali pokrivati područja konzervatorske struke, urbanizma, demografije, sociologije, turizma, kulturnog menadžmenta (ukupno sedam stručnjaka uz koordinatora PK KS, Zavod ili Direkcija za turizam). Sastav Povjerenstva je u skladu sa preporukama UNESCO-a za izradu Plana upravljanja za spomeničke cjeline ili pojedinačne spomenike upisane na tentativnu listu ili Listu svjetske kulturne baštine. Zadatak Povjerenstva je da na osnovu proslijeđenih zadataka prouče adekvatnu literaturu na osnovu koje bi izlagali svoja mišljenja sa ciljem usuglašavanja koncepta i sadržaja Plana upravljanja kulturnom destinacijom Sarajeva. U tom smislu potrebno je organizovati i edukaciju namijenjenu članovima Povjerenstva i drugima zainteresovanim, sa inozemnim stručnjacima sa ciljem uspostavljanja institucije (DMO koja bi bila uspostavljena transformacijom postojeće Turističke zajednice) za planiranje (razvoj modela saradnje sa svim subjektima i dr.), upravljanje (zaštita i oblikovanje turističkog tržišta KS za međunarodno tržište kulturnog i ekoturizma i koordinisanje sa lokalnim destinacijskim upravama i lokalnom industrijom) i marketing područja (istraživanje tržišta, ciljanje konkretnih niša bolje platežne klijentele, marketing područja...). Upravljač destinacije Sarajevo bi imao i dodatni zadatak, a to je osposobljavanje buduće DMO za poslove Organizacionog odbora godišnje manifestacije, Kulturnog foruma u Sarajevu – OOKFS, kao i cjelogodišnjih Studijskih susreta za svoju profesiju u Sarajevu. U fazi pripreme Povjerenstvo usuglašava koncept i sadržaj Plana upravljanja iz čega bi se mogao sastaviti projektni zadatak na osnovu kojeg bi se izradila natječajna dokumentacija. Putem

[210] Projekt je prijedlog Privredne komore Kantona Sarajevo

javne nabavke odabrao bi se izrađivač Plana upravljanja te bi time započela druga faza izrade. Vlada KS garantira odvijanje treće i četvrte faze, a to je implementacija i kontrola (monitoring).

Projekt Klasteri/podklasteri turizma KS – gastro, memorijalni turizam, kreativne industrije
Razvoj gastro turizma u destinaciji uključuje promociju i unapređenje ponude lokalne hrane i pića u cilju privlačenja turizma. Sve aktivnosti povezane sa gastro ponudom i turizmom, kao i svi subjekti povezani sa gastro ponudom i gastro turizmom iz privatnog, javnog i neprofitnog sektora, se moraju uvezati kroz vođenje i koordinaciju od strane Turističke zajednice KS. Integracija ponude i subjekata gastro turizma će dovesti do povećanja prepoznatljivosti destinacije, obogaćivanja ukupne ponude i ponude gastro turizma, te standardizacije djelovanja subjekata i uspostavljanja sistema kvalitete. Slično kao u slučaju gastro turizma, sve aktivnosti povezane sa memorijalnim turizmom u KS, kao i svi subjekti povezani sa memorijalnim turizmom iz privatnog, javnog i neprofitnog sektora, se moraju uvezati kroz vođenje i koordinaciju od strane Turističke zajednice KS. Integracija ponude i subjekata memorijalnog turizma će dovesti do povećanja prepoznatljivosti destinacije, obogaćivanja ukupne ponude i ponude memorijalnog turizma, boljeg korištenja resursa, standardizacije djelovanja subjekata, te bolje zaštite i kvalitetne interpretacije nasljeđa. Sredstva i resursi za vođenje i funkcionisanje klastera se trebaju planirati u budžetu Turističke zajednice KS i budžetu Kantona Sarajevo.

Projekt razvoj infrastrukture za avanturističke aktivnosti i turizam ili jedan grad – deset planina
Kanton Sarajevo posjeduje izuzetne prirodne resurse za razvoj avanturističkog/outdoor turizma, deset planina, desetine vodotoka i rijeka, pećina itd, Ovaj turistički potencijal nije adekvatno identificiran, mapiran, razvijan i valoriziran. Zbog toga je razvijen prijedlog strateškog projekta razvoj avanturističkog turizma kao modela valorizacije ovih potencijala. Avanturistički/outdoor turizam je širok pojam u smislu outdoor aktivnosti koje ga čine, a koje predstavljaju gotovo u potpunosti odvojene turističke segmente ili turističke tržišne niše. S tim u vezi razvoj avanturističkog/outdoor turizma podrazumijeva razvoj nekoliko turističkih tržišnih segmenata kao što su ciklo turizam (brdski i cestovni), planinski turizam (planinarenje, alpinizam, trail trčanje, izletnički), zimski (turno i alpsko skijanje, skijaško trčanje i bijatlon, hodanje po snijegu), ekstremnog avanturistički (paraglajding, speleološki, sportsko penjanje, kanjoning). Za razvijanje avanturističkog/outdoor turizma pored postojećih prirodnih uslova, neophodna sistemski razvijena i održavana specifična outdoor infrastruktura. Projekt razvoj infrastrukture za avanturističke aktivnosti i turizam ili jedan grad deset planina uključuje sljedeće grupe aktivnosti, i to: (1) Uspostavljanje finansijskog okvira za ulaganja u izgradnju nove i održavanje postojeće avanturističke infrastrukture – (obezbjediti redovno finansiranje od strane KS, grada, općina i Turističke zajednice KS); (2) Brdski biciklizam - razvoj mreže biciklističkih puteva i staza KS za XC bicikliste, mreža punionica za e-bicikliste, biciklistička signalizacija, razvoj bike parkova za spust i enduro bicikliste, mapiranje (turističke karte, GPS zapisi staza, itd.); (3) Cestovni biziklizam - mapiranje cestovnih biciklističkih ruta KS (turističke karte, GPS zapisi ruta, signalizacija); (4) Planinarenje - obilježavanje/signalizacija planinarskih staza, izgradnja skloništa i odmorišta, izgradnja ferata, uređenje vidikovaca, mapiranje, GPS snimanje, održavanje planinarskih domova i kuća, izgradnja i održavanje izletničkog mobilijara na izletištima i turističkim mikro lokacijama, identifikacija, opremanje i održavanje smjerova za alpinističko penjanje ljeto/zima, opremanje i održavanje penjališta za sportsko penjanje; (5) Trail trčanje - izgradnja, uređenje i održavanje mreže staza za trail trčanje, signalizacija, GPS snimanje; (6) Alpsko skijanje - izgradnja novih instalacija vertikalnog transporta skijaša (gondole, žičare, liftovi), izgradnje novih skijaških staza; izgradnja minimalno 5 bazena za sistem vještačkog osvježavanja; izgradnja pratećih turističko servisnih objekata na izlaznim pozicijama liftova; izgradnja komunalne infrastrukture na skijalištima (vodosnabdjevanje, kanalizaciona

infrastruktura, itd), javni toaleti, itd; izgradnja skijaške dvorane na Bjelašnici; (7) Skijaško trčanje i bijatlon - održavanje postojećih staza za skijaško trčanje i bijatlon na Igmanu, izgradnja sistema vještačkog osnježenja, asfaltiranje staza za skijaško trčanje i bijatlon, homologacija staza u skladu sa međunarodnim standardima; (8) Turno skijanje - izgradnja i održavanje skloništa i odmorišta, signalizacije i GPS snimanje, mapiranje; (9) Paraglajding - izgradnja novih i opremanje postojećih uzletišta; postavljanje info panoa za letače, uređenje pristupnih puteva, itd.

Projekt Sarajevo destinacija zdravstvenog turizma

U kontekstu sve veće potražnje za destinacijama koje nude holističke pristupe zdravlju, Sarajevo se ističe kao atraktivna destinacija za razvoj zdravstvenog turizma, čiji je razvoj duboko ukorijenjen u bogatstvu prirodnih resursa, poput hipertermalnih voda Ilidže i planinskih morfostruktura koje okružuju Sarajevsku kotlinu. Istovremeno, u Sarajevu se nude brojne visokokvalitetne medicinske i wellness usluge, po veoma konkurentnim cijenama u širem regionalnom kontekstu. U tom smislu, poseban doprinos se očekuje od ASA bolnice, prve privatne bolnice u Bosni i Hercegovini općeg tipa, čije je otvaranje predviđeno do kraja 2024. godine, kao i većeg broja IVF i dentalnih klinika, te estetskih i wellness centara koji doprinose diverzifikaciji dostupnih usluga. Međutim, od posebnog značaja za uspješno pozicioniranje Sarajeva kao destinacije za zdravstveni turizam je garancija kvalitete usluga, iz koje proizlazi povjerenje posjetilaca, koje predstavlja temelj za dugoročan razvoj zdravstvenog turizma po najvišim standardima. Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine (AKAZ) provodi postupak akreditacije, shodno relevantnim zakonima i podzakonskim aktima koji tretiraju oblast zdravstva, a evropski standard EN 15224 nudi dodatni okvir za visoke standarde. Međutim, određeni broj zdravstvenih ustanova nije akreditiran, iako im je to zakonska obaveza. Dodatno, saradnja između različitih dionika u oblasti zdravstvenog turizma, uključujući zdravstvene ustanove i wellness centre, banje i lječilišta sa tur operatorima, turističkim agencijama i osiguravajućim kućama je od krucijalnog značaja za razvijanje kompleksnih turističkih aranžmana koji bi trebali biti prilagođeni specifičnim potrebama turista. Posebno je, u tom smislu, važno naglasiti značaj integracije zdravstvenog osiguranja, kako bi se osiguralo finansijsko pokriće i sigurnost za pacijente, što je od iznimnog značaja za privlačenje inostranih turista, koji se često odlučuju za destinacije na kojima im osiguranje pokriva troškove. S tim u vezi, razvoj modela koji omogućava plaćanje putem osiguranja postaje imperativ, čime se jača pozicija Sarajeva kao destinacije koja osigurava sigurnost i transparentnost financijskih transakcija. Zdravlje, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, nije samo odsutnost bolesti već kompletno fizičko, mentalno i socijalno dobro stanje. Shodno navedenom, koncept razvoja zdravstvenog turizma u Kantonu Sarajevo trebao bi obuhvatiti kako reaktivne tretmane (medicinski, dentalni, IVF, rehabilitacija u banjama i lječilištima), tako i proaktivne (spa programi, joga, meditacija, rekreacija u prirodi i drugi oblici preventivne brige za fizičko i mentalno zdravlje i kondiciju). Integracija sa drugim oblicima turizma, kao što su kulturni i outdoor turizam, doprinosi smanjenju sezonalnosti i bogatijem turističkom iskustvu. Održavanje visokih standarda, jačanje saradnje među dionicima, te kreiranje holističkih pristupa čine osnovu projekta, na osnovu kojeg Kanton Sarajevo može postati prepoznatljiva destinacija za zdravstveni turizam visoke kvalitete.

Projekt Planinska botanička bašta na području Zaštićenog pejzaža Trebević[211]

U skladu sa važećim planom upravljanja planirana je uspostava botaničke bašte u okviru Zaštićenog pejzaža Trebević. Ustanova za zaštićena prirodna područja poduzela je niz aktivnosti na pripremi projektne dokumentacije koja bi vodila ka realizaciji spomenute aktivnosti. Nakon dobivanja pozitivnog mišljenja na izrađenu dokumentaciju moguće je, a u skladu sa usvojenim Urbanističkim projektom za koji je Planom utvrđena obaveza izrade, planirano je da se pokrenu dalje aktivnosti na pripremi i izradi Glavnog arhitektonskog projekta i Glavnog pejsažnog projekta. Prema tome, osnovne aktivnosti u okviru projekta

[211] Projekt je predložila JU za zaštićena prirodna područja (potrebno doraditi u kontekstu specifičnih aktivnosti na njegovoj realizaciji).

su: pribavljanje mišljenja relevantne institucije na do sada pripremljenu dokumentaciju, zatim izrada Glavnog arhitektonskog projekta i Glavnog pejsažnog projekta.

Projekt Park rijeka Željeznica[212]

Obzirom da se prostor nalazi preko puta starih hotela Ilidža koji su po ambijentalnom zaštitom kao kulturno – historijski spomenici i spomenici prirode, ovakav jedan projekt će doprinijeti bi trebao doprinijeti atraktivnosti razvoja turizma na Ilidži, a i u kantonu. Projekt obuhvata aktivnosti na uređenju prostora u koritu rijeke Željeznice oko ispusta termalne vode u rijeku Željeznicu. Na taj način bi se osigurao parkovski uređen prostor na atraktivnoj lokaciji u centru Ilidže na površini od 4000 m2 sa prostorima za sjedenje, šetanje i uživanje u prirodnom izvoru termalne vode koji je jedinstven za općinu Ilidža. Trenutno je prostor zapušten na kojem stvaraju deponiju smeća i skupljališta sumnjivih kategorija društva. Projekat ima odobrenje za građenje i spreman je za realizaciju. Nosioci realizacije bi bili Općina Ilidža i drugi partneri koji bi osigurali zatvarane finansijskog okvira.

Projekt Ruralni turizam za planinske destinacije u Kantonu Sarajevo

Projekt Ruralni turizam za planinske destinacije u Kantonu Sarajevo ima za cilj jačanje kapaciteta ruralnih domaćinstava kroz nabavku stalnih i obrtnih sredstava u funkciji obogaćenja ponude. Planirane su nabavke robe koje će unaprijediti ukupnu ponudu kroz razvoj novih turističkih proizvoda i paketa ruralnog turizma, diferencijaciju i bolje pozicioniranje domaćinstava koja se bave turizmom. Između ostalog, planiraju se: 1. Nabavke tipičnih promotivnih pakovanja za proizvode, poput tegli za džemove, flaša za sokove, korpica za voće/povrće, ambalaže za jaja itd.; 2.Promotivni štandovi i oznake u svrhu identifikacije i promocije, te veće vidljivosti domaćinstava, i jednostavnije prodaje suvenira na novim štandovima. 3. Nabavka stolova i klupa za sjedenje, te zavisno od ponude samog domaćinstva i njihove ciljne skupine, nabavka igrališta i igračaka za djecu. 4. Oprema za obogaćivanje ponude u smislu kulinarskog tečaja, opreme za proizvodnju različitih suvenira i slično. Planiranim nabavkama će se vrlo brzo unaprijediti funkcionalnost ponude u ruralnim turističkim domaćinstvima i vizualno će se ujednačiti. Za turiste će biti veća upotrebna vrijednost, a za domaćinstva bolja vidljivost i profesionalna promocija. Nosilac realizacije projekta bi moglo biti Ministarstvo privrede KS ili Sarajevska regionalna razvojna agencija (SERDA). Partneri u realizaciji su seoska domaćinstva. Sredstva se mogu osigurati u okviru Programa podrške maloj privredi u Kantonu Sarajevo. Aktivnosti na realizaciji projekta uključuju: osiguranje potrebnih sredstava kroz budžet KS, definisanje kriterija za izbor domaćinstava, raspisivanje i realizacija javnih poziva, isporuka robe i njeno stavljanje u funkciju. Seoska domaćinstva će se na bazi definisanih kriterija prijaviti za dobijanje ovih sredstava, ali sama nabavka navedenog mora biti u skladu sa pozicioniranjem tog domaćinstva i njihovom ponudom. Ova sredstva trebaju da osiguraju diferenciraju domaćinstava u skladu sa njihovom vizijom daljeg pozicioniranja i unapređenja ukupne ponude.

[212] Projekt Općine Ilida. Projektna ideja koju je potrebno dodatno provjeriti/razraditi u komunikaciji sa predlagačem.

6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

U ovom dijelu dokumenta analizira se eksterna i interna usklađenost Strategije razvoja turizma u KS do 2030. godine. Provjera eksterne usklađenosti strateških dokumenata podrazumijeva usaglašavanje, obezbjeđivanje komplementarnosti razvojnih pravaca i strateških ciljeva sa drugim strateškim dokumentima istog ili višeg nivoa vlasti, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa evropskih integracija i međunarodno prihvaćenim globalnim ciljevima održivog razvoja.

Kada je riječ o eksternoj usklađenosti, u toku izrade dokument nastojala se osigurati usklađenost Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo sa Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine, zatim sa entitetskim i državnim strateškim opredjeljenjima relevantnim za oblast turizma, strategijom EU i konsenzusom o održivim razvojnim ciljevima 2030 (SDG2030).[213] Posebno poglavlje situacione analize je posvećeno analizi ovih dokumenata i obaveza po osnovu lokalizacije održivih razvojnih ciljeva u području turizma na prostoru Kantona Sarajevo.

Slika 63. Vizualni prikaz eksterne usklađenosti

Izvor: Osmanković i Halilbašić, 2023

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo je usklađena i sa stavovima o održivom razvoju, vrijednostima, etici, i drugom, UN, Svjetske turističke organizacije, UNESCO i drugih relevantnih organizacija na nivou EU i na globalnom nivou. Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo, kao i entitetska strategija polazi od

[213] S obzirom da strateški dokument pokriva područje Kantona Sarajevo i da implementacija podrazumijeva saradnju sa nižim teritorijalnim jedinicama, njihova participacija i respektiranje interesa ovog nivoa vlasti je osigurana kroz uključivanje u radne grupe.

filozofije, vrijednosti, principa, ciljeva i pod ciljeva održivog razvoja usvojenih na globalnom nivou za period do 2030. Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo polazi od stava da turizam može igrati bitnu ulogu u postizanju SDG-a, da će iskorištavanje prednosti turizma biti ključno za postizanje ciljeva održivog razvoja i provedbu razvojne agende do 2030, da turizam ima potencijal da doprinese, direktno ili indirektno, svim ciljevima održivog razvoja. Održivi turizam je čvrsto pozicioniran u Agendi 2030. Postizanje agende zahtijeva jasan okvir implementacije, adekvatno finansiranje i ulaganje u tehnologiju, infrastrukturu i ljudske resurse u turizmu, što je dosljedno respektirano u Strategiji razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo.

Iz naredne tabale se može jasno uočiti eksterna usklađenost Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo i Strategije razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027. na nivou vizije, zatim strateškog cilja, prioriteta i mjera u okviru prioriteta.

Kanton Sarajevo razvoj turizma temelji na valorizaciji prirodnih, kulturnih i historijskih resursa, kao i Federacija BiH. I Kanton i Entitet žele razviti cjelogodišnju i autentičnu ponudu koja će doprinijeti ekonomskom i ukupnom društvenom razvoju. Kanton Sarajevo poseban naglasak stavlja na konkurentnost i održivost turizma, a Federacija na ubrzan rast i razvoj.

Za realizaciju utvrđenog strateškog cilja Kanton Sarajevo je identificirao dva prioriteta, i to: *Uspostavljanje sistemskog okvira razvoja održivog turizma i Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude.* Ukoliko pobliže razmotrimo mjere unutar navedena dva prioriteta možemo u očiti da iste korespondiraju mjerama sadržanim u četiri prioriteta federalne strategije.

Mjere iz prvog prioriteta korespondiraju mjerama iz drugog, trećeg i četvrtog prioriteta strategije na nivou FBiH: Razvoj destinacijskog marketinga, Razvoj ljudskih resursa i Unaprjeđenje poticajnog okruženja za održivi rast. Mjere sadržane u drugom prioritetu korespondiraju mjerama iz prvog prioriteta FBiH strategije: Razvoj turističkih proizvoda (pogledati tabelu ispod).

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo usaglašena je sa Strategijom razvoja Kantona Sarajevo. Ova opća strategija razvoja Kantona bila je osnov za pristupanje izradi sektorske strategije razvoja turizma Kantona. Sektorska strategija razvoja turizma predstavlja korak dalje u osiguravanju unapređenja konkurentnosti destinacije kroz održivi razvoj turizma (prioritet 1.6. opće strategije razvoja Kantona), kao i mjera koje se odnose na uspostavljanje efikasnog destinacijskog menadžmenta (mjera 1.6.1.), zatim unapređenja ambijenta za razvoj preduzetništva i razvoj ljudskih kapaciteta u turizmu (mjera 1.6.2.), zatim razvoja turističke infrastrukture (mjera 1.6.3.) na nivou sektora. Strategija razvoja održivog turizma doprinosi ostvarivanju strateških ciljeva razvoja Kantona Sarajevo uz puno poštovanje principa održivog razvoja, kao i principa horizontalnog i vertikalnog usaglašavanja u svim fazama rada na pripremi, usvajanju, implementaciji, monitoringu, evaluaciji.

Tabela 50. Usklađenost strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo sa Strategijom razvoja turizma FBiH

	Kanton Sarajevo	Federacija BiH
Vizija	Kanton Sarajevo je globalno prepoznatljiv i vodeća regionalna turističke destinacija koja posjetiocima pruža jedinstven doživljaj kroz široku, autentičnu i cjelogodišnju ponudu baziranu na prirodnim, kulturnim i historijskim resursima	Federacija Bosne i Hercegovine će privući turiste ponudom autentičnih turističkih proizvoda baziranih na prirodnoj i kulturnoj baštini, koja će potaknuti ekonomski razvoj i donijeti društvene koristi.
SC	Unaprijediti konkurentnost i održivost turizma KS	Ubrzan rast i razvoj sektora turizma FBiH
Prioritet / mjera	**Uspostavljanje sistemskog okvira razvoja turizma** M1.1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije M1.1.2. Zaštita i održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem M1.1.3. Razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu M1.1.4. Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture M1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu M1.1.6. Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije	**Unaprjeđenje poticajnog okruženja za održivi rast** M1.4.1. Poboljšanje pristupačnosti, mogućnosti prevoza i usluga posjetiocima, te razvijanje moderne turističke infrastrukture M1.4.2. Unaprjeđenje pravnog i regulatornog okvira kako bi se omogućila konkurentnost industrije turizma i održivi rast i kreirala politika zasnovana na kvalitetnim podacima (statistika, istraživanja, analiza) M1.4.3. Uspostavljanje primjene ekoloških principa održivosti u turizmu M1.4.4. Povećanje obima investicija i unaprjeđenje pristupa finansijama M1.4.5. Podizanje svijesti o važnosti turizma
		Razvoj ljudskih resursa M1.3.1.Povećanje broja kvalificiranih kadrova kroz obuku i obrazovanje M1.3.2.Usavršavanje postojećih kadrova putem formalnog i neformalnog obrazovanja i obuke na radnom mjestu
		Razvoj destinacijskog marketinga M1.2.1. Povećanje privlačnosti destinacije M1.2.2. Povećanje potražnje i potrošnje M1.2.3. Ravnomjerni turistički razvoj i smanjenje sezonalnosti M1.2.4. Digitalizacija sektora turizma
	Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude M1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona M1.2.2. Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude M1.2.3. Razvoj turizma događaja M1.2.4. Razvoj memorijalnog turizma M1.2.5. Razvoj gastro turizma M1.2.6. Razvoj avanturističkog/outdoor turizma M1.2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma M1.2.8. Razvoj ruralnog turizma M1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo	**Razvoj turističkih proizvoda** M1.1.1. Proširenje ponude smještajnih kapaciteta M1.1.2. Iskorištavanje glavnih turističkih resursa M1.1.3. Transformiranje i promovisanje muzeja i drugih institucija kultura kao istaknutih doživljaja kulture M1.1.4. Razvijanje i diversificirane avanturističkih proizvoda i iskustava M1.1.5. Razvijanje i diversifikacija ponude zdravstvenog posebno banjskog turizma M1.1.6. Razvijanje raznovrsnih proizvoda i osmišljavanje iskustava u okviru ruralnog turizma M1.1.7. Poboljšanje ponude zasnovane na vjerskim iskustvima i doživljajima M1.1.8. Poboljšanje privlačnosti destinacije kroz integraciju autentične gastronomske, vinske i zanatlijske ponude u turističkom lancu vrijednosti M1.1.9. Iskorištavanje ponude događaja manifestacija

Izvor: Halilbašić i Osmanković na temelju uvida u Strategija razvoja turizma Federacije BiH

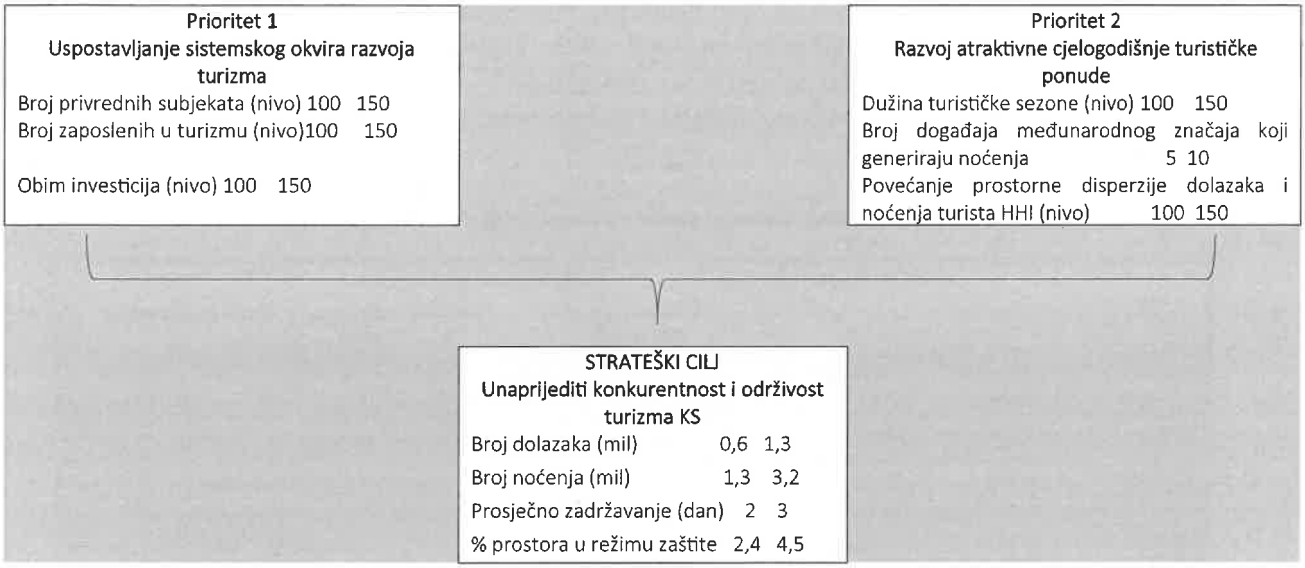
Mjere i projekti su bazirani na analizi stanja, identificiranim internim snagama i slabosti, kao i eksternim prilika i prijetnjama. Strateški projekti su usmjereni na stvaranje preduslova za strateški zaokret u razvoju održivog turizma, i to: zaštita i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem; izgradnja i unapređenje turističke infrastrukture i suprastrukture, unapređenje komunalnih i javnih usluga i javne infrastrukture; primjena marketinške orijentacije u poslovanju i tržišnom nastupu na domaćem i inostranom tržištu, razvoj i pozicioniranje brenda KS uz efikasnu sistemsku promociju i prodaju, razvoj i uvezivanje inovativnih turističkih proizvoda/paketa i drugih pratećih djelatnosti, te uspostavljanje sistema kvaliteta i standarda, Uspostavljanje efikasnog destinacijskog menadžmenta i uvezivanje i uključivanje svih interesnih grupa u upravljanje destinacijom, kreiranje ambijenta i sistema efikasne podrške za investicije i razvoj preduzetništva i unapređenje konkurentnosti turističkih i pratećih biznisa, Inovacije u razvoju i edukaciji kadrova (formalno i neformalno obrazovanje) i razvoj kapaciteta turističkih biznisa i pratećih djelatnosti, očuvanje i razvoj autohtonih proizvoda i zanata, valorizacija ruralnih područja kroz razvoj specifičnih oblika turizma, korištenje savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija i pravila struke; unapređenje i razvoj kulturnih, sportskih i drugih događaja, manifestacija, festivala, unapređenje i promocija gastronomske ponude, razvoj outdoor kulture i odnosa ka prirodi i okolišu kod lokalnog stanovništva; promocija i korištenje zelenih inicijativa u turizmu i pratećim djelatnostima i eliminacija sive ekonomije

Razvoj konzistentnog pravnog i institucionalnog okvira, kao i elimininiranje sive ekonomije, zatim zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem, razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu, ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture, povećavanje investicija, razvoj preduzentištva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu, kao i uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije trebalo bi generirati povećanje volumena investicija u turizmu, zatim povećanje broja zaposlenih u turizmu na kvalitetnim radnim mjestima i rast broja privrednih subjekata kao rezultat, odnosno izlazne efekte Uspostavljanje sistemskog okvira razvoja održivog turizma.

Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta prostora, baštine i lokalnog stanovništva ili nosivosti, uspostava turističkih zona, transformiranje kulturnog turizma, razvoj turizma događaja, razvoj gastro, memorijalnog, avanturističkog, ruralnog turizma, kao i razvoj pratećih i potpornih djelatnosti trebalo bi da generira smanjenje sezonalnosti, odnosno produženje turističke sezone, zatim povećanje broja događaja od međunarodnog značaja koji generiraju noćenja i povećanje prostorne disperzije dolazaka i noćenja turista u Kantonu Sarajevo, odnosno atraktivnom cjelogodišnjom autentičnom turističkom ponudom baziranom na prirodnim, kulturnim i historijskim vrijednostima Kantona Sarajevo.

U međusobnoj sinergiji prioriteti bi u strateškom periodu do 2030. godine generirali povećanje broja dolazaka turista i povećanje broja noćenja turista, duže prosječno zadržavanje, te povećanje prostora Kantona Sarajevo u režimu zaštite. Drugim riječima, uspostavljanje sistemskog okvira razvoja održivog turizma u sinergiji sa razvojem atraktivne cjelogodišnje turističke ponude rezultiralo bi konkurentnijim i održivim turizmom.

Slika 64. Provjera interne usklađenosti Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

Izvor: Halilbašić i Osmanković, 2023

7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR

Na osnovu situacione analize i projekcije, kao i definisanih mjera, pripremljen je indikativni finansijski okvir za period važenja Strategije. Indikativni finansijski okvir minimalno sadržava procjenu potrebnih finansijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta, drugih izvora finansiranja, kao što su kreditna sredstva, sredstva Evropske unije, javno-privatno partnerstvo, koncecsije i drugi izvori.[214]

Tabela 51. Indikativni finansijski okvir Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine (u hiljadama KM)

Struktura finansiranja (%)		Ukupno	Struktura %		
			Budžet	Drugi izviri	Naziv drugih izvora
Prioritet 1	**Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma**	**287.000**	**52**	**48**	
Mjera 1.1.	Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije	1.000	100	-	
Mjera 1.2.	Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno historijskim nasljeđem	15.000	80	20	Međunarodni projekti, donacije, drugo
Mjera 1.3.	Razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu	10.000	40	60	SZKS. TZKS, privatni sektor, drugo
Mjera 1.4.	Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture	250.000	50	50	Kreditna sredstva, JPP. koncesije, međunarodni porjekti
Mjera 1.5.	Povećanje investicija i razvoj preduzentištva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu	10.000	70	30	Komercijalne banke, međunarodni projekti
Mjera 1.6.	Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije	1.000	35	65	TZKS, međunarodni projekti
Prioritet 2	**Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude**	**181.000**	**41**	**59**	
Mjera 2.1.	Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona	1.000	60	40	TZKS, međunarodni projekt
Mjera 2.2.	Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude	10.000	80	20	TZKS, međunarodni projekt
Mjera 2.3.	Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja	5.000	30	70	TZKS, Grad, općine, privatni sektor
Mjera 2.4.	Razvoj memorijalnog turizma	1.000	20	80	TZKS, Grad, općine
Mjera 2.5.	Razvoj gastro turizma	500	20	80	TZKS, Grad, općine, poslodavci
Mjera 2.6.	Razvoj avanturističkog/outdoor turizma	150.000	40	60	TZKS, Grad, općine, međunarodni porjekat
Mjera 2.7.	Inoviranje i diverzifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma	10.000	20	80	TZKS, Grad, općine, privatni sektor, JPP, koncesije
Mjera 2.8.	Razvoj ruralnog turizma	3.000	50	50	TZKS, međunarodni projekti
Mjera 2.9.	Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu	500	30	70	Međunarodni projekti, JPP, privatni sektor
Ukupno	**Unaprijediti konkurentnost i održivost turizma**	**468.000**	**48**	**52**	

Izvor: Halilbašić, 2023, 2024 Napomena: SZKS služba za zapošljavanje KS, Turistička zajednica KS, JPP javno-privatno partnerstvo

[214] Riječ je inicijalnoj financijskoj procjeni ekspertskog tima i predlagača projekata. Navedeni iznosi će biti verificirani u komunikacji sa relevantnim institucija u narednom period.

8. OKVIR ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA STRATEGIJE RAZVOJA

U ovom dijelu dokumenta opisuju se odgovornosti institucija nadležnih za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strateškog dokumenta, kao i pregled najvažnijih postupaka, odnosno, predviđene dinamike za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju. Ovaj dio je od vitalnog značaja, s obzirom na to da se radi o osnovnim instrumentima upravljanja za sve, odnosno o odgovoru na pitanje što treba raditi nakon usvajanja strateškog dokumenta.

Provođenje strateških dokumenata vrši se putem trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave. Naime, prilikom izrade trogodišnjeg plana rada organ uprave ima obavezu preuzeti relevantne mjere iz strateškog dokumenta sa pripadajućim indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti indikatora za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Mjere iz strateškog dokumenta unose se u trogodišnji plan rada i za njih se definišu aktivnosti/projekti čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz strateškog dokumenta. Godišnji plan rada je provedbeni dokument sa aktivnostima/projektima koji će se preduzimati na godišnjem nivou kako bi se realizovali programi iz trogodišnjeg plana rada, te ostvarile mjere, prioriteti i strateški ciljevi iz strateškog dokumenta.

Praćenje implementacije Strategije podrazumijeva konstantno praćenje, sistematično i kontinuirano sakupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja u svrhu mjerenja napretka ostvarivanja postavljenih ciljeva/prioriteta/mjera, kao i napretka u korištenju raspoloživih sredstava i preduzimanja odgovarajućih aktivnosti s ciljem eventualnih korekcija. Kako bi se uspostavio efikasan sistem praćenja, sve organizacione jedinice u općinskom organu uprave formirat će i redovno ažurirati elektronske evidencije indikatora ostvarenja strateških ciljeva, prioriteta i mjera iz strateškog dokumenta, te indikatora iz godišnjeg plana rada. Ove evidencije će biti osnov za izradu izvještaja o radu organa uprave i izradu izvještaja o razvoju.

Izvještavanje o realizaciji strategije vršit će se putem pripreme godišnjih izvještaja o radu i izvještaja o razvoju. Godišnji izvještaj o radu se priprema s ciljem praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene njihovog doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija. U godišnjem izvještaju o radu precizno će se navoditi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti, i za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Na osnovu uvida u stepen postignute implementacije, prema izvještajima o radu, i usporedbom sa postavljenim indikatorima, vršit će se eventualne korekcije planiranih mjera iz strateškog dokumenta ukoliko se pokaže da one ne daju očekivane rezultate.

Izvještaj o razvoju je implementacioni dokument kojim se na godišnjem nivou sagledavaju opći razvojni trendovi, kao i napredak u ostvarenju strateških ciljeva. Ovaj izvještaj stavlja fokus na ostvarene rezultate i uticaj tokom implementacije strateškog dokumenta, za razliku od izvještaja o radu, gdje je naglasak na aktivnostima organa uprave. U tom smislu, izvještaji o radu predstavljaju osnovu za pripremu izvještaja o razvoju, što upućuje na potrebu vremenske usklađenosti izrade ovih izvještaja. Izvještaj o realizaciji Strategije razvoja pripremat će tijelo nadležno za poslove razvojnog planiranja.

Evaluacija je postupak kojim se određuje vrijednost i značaj intervencije, odnosno, pojedinačnih mjera. U skladu sa Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata, predviđena je tzv. evaluacija u toku realizacije Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, a koja će se provesti u predzadnjoj godini njene implementacije. Evaluacija u toku se provodi s ciljem utvrđivanja stepena implementacije strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i strateških rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i radi sumiranja rezultata i osiguravanja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus. Nosioci navedenih aktivnosti su Ministarstvo privrede, Direkcija za turizam, Turistička zajednica.

Tabela 52. Pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

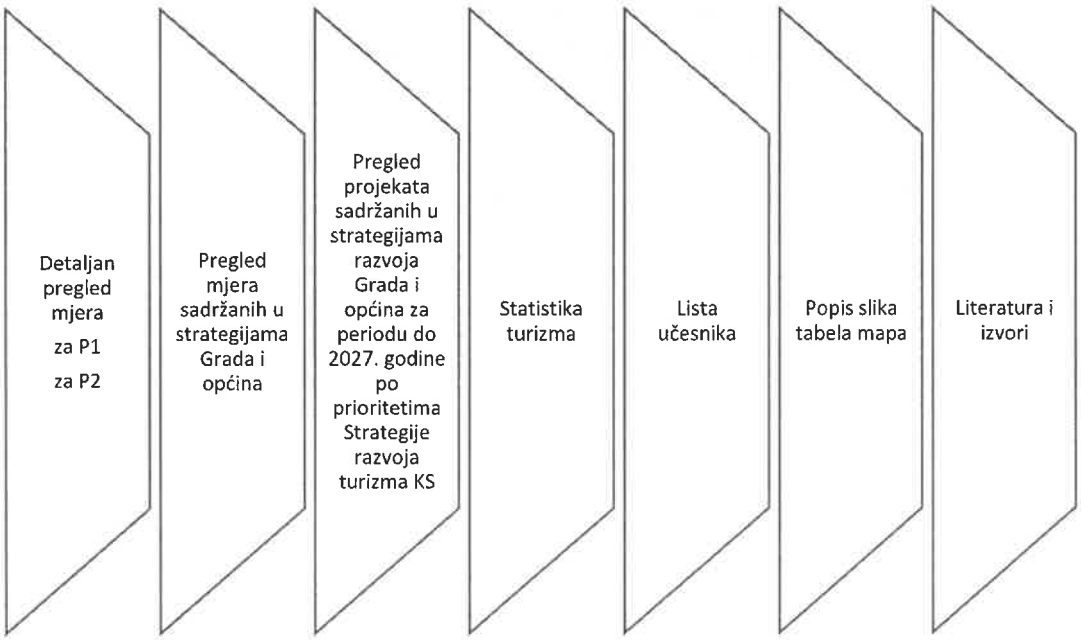
Aktivnosti	Nadležnosti
Priprema/ažuriranje kalendara aktivnosti tijela za poslove planiranja i upravljanja održivim turizma	Nosilac: Ministar privrede Kantona Sarajevo Direkcija za turizam Učesnici: Direktor Direkcije za turizam
Priprema mehanizama i alata za praćenje i izvještavanje o ostvarenju strategije razvoja održivog turizma KS uključujući lokalizaciju ciljeva održivog razvoja 2030	Nosilac: Direktor Direkcije za turizam Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, Grad Sarajevo, općine, drugi
Izrada Trogodišnjeg i Godišnjeg plana rada za naredni period	Nosilac: Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, Grad Sarajevo, općine, drugi
Uključivanje ključnih strateških projekata i aktivnosti u DOB	Nosilac: Ministarstvo privrede Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, Udruženje poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi
Usklađivanje godišnjih planova rada organizacione jedinice i Godišnjeg plana rada organa uprave sa usvojenim DOB i Budžetom	Nosilac: Ministarstvo privrede Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, udruženja poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi
Usvajanje godišnjeg plana rada	Nosilac: Ministarstvo privrede Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, udruženja poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi
Razrada projekata iz Godišnjeg plana rada	Nosilac: Ministarstvo privrede Direkcija za turizam, Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, Udruženje poslodavaca, udruženja privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi Nosilac: Ministarstvo privrede Direkcija za turizam

Praćenje i privlačenje eksternih izvora finansiranja projekata	Učesnici: Direkcija za turizam, Ministarstvo privrede, Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, Udruženje poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi
Praćenje provođenja godišnjeg plana rada i ostvarivanja strateškog cilja	Nosilac: Ministar Ministarstvo privrede, direktor Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam Ministarstvo privrede u saradnji sa sljedećim, i to: Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, Udruženje poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi
Izrada godišnjih izvještaja o radu	Nosilac: Direktor Direkcija za turizam Učesnici: Direkcija za turizam Ministarstvo privrede u saradnji sa Turistička zajednica KS, Zavod za statistiku, Zavod za planiranje razvoja, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno historijskog nasljeđa, JU zaštićena prirodna područja, ZOI84, Skenderija, Udruženje poslodavaca, privrednika relevantna za turizam, komore, Grad Sarajevo, općine i drugi

PRILOZI

U ovom dio sadrži, sukladno metodologiji, detaljan pregled mjera za prvi i za drugi prioritet, zatim pregled mjera sadržanih u strategijama Grada Sarajeva i strategijama općina Kantona Sarajevo, zatim Pregled projekata sadržanih u strategijama JLS, kao i statistiku turizma, listu pozvanih pojedinaca, institucija i organizacija da participiraju u procesu, te popis slika, tabela i mapa. Na kraju je dat pregled korištene literature i izvora.

Slika 1 Sadržaj priloga

1. Detaljan pregled mjera

1.1. Detaljan pregled mjera za prvi prioritet Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS		
Prioritet	1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma		
Naziv mjere	**1.1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Analiza razvoja turizma na prostoru Kantona Sarajevu, intervju sa učesnicima u sektoru turizma, kao i diskusije na radionicama ukazuju na to da postojeći pravni okvir ne omogućava lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva, da otvara prostor za sivu ekonomiju, da ne uključuje sve relevantne teme ili da postoji potreba da se određene odredbe redefiniraju u svjetlu novih pristupa i tehnologija (PDV, DKP, doprinosi, kategorizacije, registracije, obrti, vize, certificiranje, kvalitet, sigurnost, etika, plastika, emisija, buka, energija, prihvatni kapacitet, stav lokalne zajednice i lokalnog stanovništva, građenje, prostorno i urbanističko planiranje, inspekcijski nadzor, eksternalije, itd.). U procesu izrade strategije evidentirani su određeni institucionalni deficiti (prostor, kadrovi, paralelizmi, odsustvo koordinacije, odsustvo liderstva i vlasništva nad procesom, kao drugi elementi institucionalnog kapitala). Uočen je i problem sive (neformalne) ekonomije i njegove brojne negativne posljedice (položaj i status zaposlenih, kvalitet turističke usluge i sigurnost turista, reputacijski rizici, sigurnost lokalnog stanovništva, negativne eksternalije, povećavanje jaza u budžetima, prihodima, znanjima), kao i slabosti u njenom evidentiranju, sankcionisanju, eliminiranju ili minimiziranju. To su problemi i prepreke u razvoju održivog turizma koje bi trebalo da se otklone provođenjem mjere 1.1. Razvoj pravnog i institucionalnog okvira održivog turizma, kao i eliminacija sive ekonomije. Ova mjera bi trebala rezultirati kreiranjem poticajnog ambijenta za razvoj održivog turizma. To uključuje pravni i institucionalni okvir, kao i eliminiranje sive ekonomije. Posebno mjesto u institucionalnom kontekstu ima Direkcija za turizam Ministarstva privrede Kantona Sarajevo koja bi trebala imati ključnu ulogu u strateškom planiranju i upravljanju razvojem turizma u koordinaciji sa drugim institucijama Kantona Sarajevo (Zavod za planiranje razvoja KS, Kantonalni zavod za zaštitu kulturno historijskog i prirodnog nasljeđa, JU za zaštićena prirodna područja, Ministarstvo kulture i sporta KS, institucije kulture, Udruženje poslodavaca KS, Privredna komora i Obrtnička komora KS, predstavnici civilnog sektora), entiteta, Grada Sarajevo i općina, kao jedinica lokalne samouprave. U okviru ove mjere trebalo bi redefinisati pravni okvir na način da se osigura lokalizacija održivih razvojnih ciljeva u njihovoj punini, da se uklone određene nedorečenosti, da se uključe svi relevantni elementi u jedan konzistentan pravni okvir. To uključuje usvajanje Izmjena i dopuna Zakona o turizmu ili Zakona o turizmu, zatim zakona o ugostiteljskoj djelatnosti, drugih relevantnih zakona. Druga aktivnost u okviru ove mjere je pozicioniranje i kapacitiranje Direkcije za turizam Ministarstva privrede kao strateške. Treća aktivnost se odnosi na eliminiranje ili minimiziranje sive ekonomije po osnovu aktivnosti inspekcije (nelegalno/neregistrovano obavljanje djelatnosti organizovanja putovanja, pružanja usluga smještaja i prevoza, te rad turističkih vodiča iz BiH i inostranstva u KS, itd), drugih nadležnih organa i po osnovu olakšavanja transfera iz neformalnog u formalni sektor.		
Strateški projekti	Smanjenje sive ekonomije u turizmu		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Zakon o održivom turizmu	-	usvojen
	Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti	-	usvojen

	Drugi relevantni zakon	-	usvojeni
	Kapacitiranje (prostorno, kadrovsko, statusno) Direkcije za turizam	-	završeno

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kreiranje konzistentnog pravnog i institucionalnog okvira koji će rezultirati smanjenjem sive ekonomije, većim brojem privrednih subjekata, većim broje radnih mjesta, većim volumenom investicija
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.000.000 KM (budžet)
Period implementacije mjere	2023 – 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS
Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, drugi učesnici u području turizma iz javnog, privatnog, civilnog sektora, lokalno stanovništvo
Ciljne grupe	Lokalno stanovništvo, biznisi u turizmu, turisti

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma
Naziv mjere	**1.1.2. Zaštita, održivo i efikasno upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Zaštita i održivo upravljanje prirodnim i kulturno-historijskim nasljeđem (mjera 1.1.2.) su od iznimnog značaja za sveobuhvatan razvoj Kantona Sarajevo. Naime, očuvanje prirodnih resursa, uz jačanje kulturnog identiteta, tradicije i vrijednosti, pridonosi boljoj promociji jedinstvene kulturne i prirodne baštine Sarajeva, koje je na globalnom nivou prepoznatljivo kao kulturni, ali i prirodni specifikum šireg regiona. Istovremeno bi navedena mjera doprinijela jačanju kulturne diplomacije i otvaranju mogućnosti za intenzivniju međunarodnu saradnju sa drugim gradovima razvijenih zemalja svijeta, koji su prepoznali značaj održivog upravljanja resursima i održivog turističkog razvoja. Prateći savremene globalne trendove u oblasti zaštite životne sredine i zaštite bio i geodiverziteta, neophodno je povećati trenutnu površinu zaštićenih područja, koja je nedovoljna u poređenju sa evidentnim potencijalom ovog prostora. Ova aktivnost bi imala direktne implikacije na dugoročan i kontroliran razvoj turizma, uz minimiziranje njegovih negativnih posljedica, što dugoročno rezultira značajnim ekonomskim benefitima. S tim u vezi, kao prioritetna aktivnost se izdvaja kreiranje turističkih zona i definisanje prihvatnog kapaciteta prirodnih i kulturnih resursa Kantona, što direktno doprinosi njihovoj optimalnijoj valorizaciji. Ujedno se značaj ove mjere ogleda u uravnoteženom i policentričnom razvoju turizma na području cijelog Kantona, putem rasterećenja primarnih indikacionih turističkih resursa, poput historijskog jezgra grada sa ambijentalnom cjelinom Baščaršija, uz istovremenu bolju valorizaciju nedovoljno afirmiranih turističkih područja, poput ruralnih područja u planinskom zaleđu Bjelašnice. Shodno svemu navedenom, od esencijalnog je značaja i kapacitiranje Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Kantona Sarajevo, usmjereno na osnaživanje stručnih i operativnih kapaciteta Zavoda, kako bi što efikasnije obavljali zadatke vezane uz zaštitu kulturnih, historijskih i prirodnih vrijednosti Kantona i tako doprinijeli boljoj pozicioniranosti Kantona Sarajevo na globalnom turističkom tržištu. U tom smislu se ističe značaj provođenja specifičnih obuka zaposlenika Zavoda, vezanih za konzervatorsko-restauratorske aktivnosti na objektima pokretnog i nepokretnog nasljeđa, te naprednih edukacija potrebnih za njegovu identifikaciju, dokumentaciju, očuvanje, popularizaciju i promociju. Nadalje, od esencijalne je važnosti obezbjeđivanje adekvatne tehničke opremljenosti Zavoda u vidu opreme, alata i tehnologije za visokokvalitetno dokumentiranje, arhiviranje, valorizaciju i restauraciju kulturnih i prirodnih artefakata sa područja Kantona Sarajevo. Sve navedeno može doprinijeti optimalnijoj izradi separata, projekata, elaborata i studija o prirodnom i kulturnom nasljeđu Kantona.
	Povećanje površina KS u kategoriji zaštićena područja

Strateški projekti	Kapacitiranje Zavoda za zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa Certificiranje Green Destination Sarajevo		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	% prostora KS u režimu zaštite	2,44	4,5
	Broj posjetilaca zaštićenim područjima (nivo)	100	150
	Broj posjetilaca kulturno-historijskom nasljeđu (nivo)	100	150
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Stvaranje preduslova za kreiranje turističke ponude koja će biti atraktivna za dolazak i zadržavanje turista duže od dva dana na prostoru KS, što bi imalo pozitivne efekte na prihod od turizma, radna mjesta u turizmu, investicije, prostornu disperziju, zadovoljstvo lokalnog stanovništva, punjenje budžeta		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	15.000.000 KM (budžet, međunarodni projekti, boravišna taksa, prihod od ulaznica i drugi prihodi od posjetilaca)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Kantonalni zavod za zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog i nasljeđa, JU za zaštićena prirodna područja u koordinaciji sa drugim ministarstvima Vlade KS, Zavodom za planiranje razvoja KS, drugim učesnici javnog, privatnog, civilnog sektora, kao i entitetskim, gradskim, lokalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama		
Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, drugi učesnici u području turizma iz javnog, privatnog, civilnog sektora, lokalno stanovništvo		
Ciljne grupe	Lokalno stanovništvo, biznisi u turizmu, turisti		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma
Naziv mjere	**1.1.3. Razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Ljudski kapital u turizmu ima posebno mjesto i značaj. U procesu izrade Strategije razvoja održivog turizma identificirani su određeni deficiti u vezi sa količinom i kvalitetom ljudskog potencijala u smislu broja, vještina, kompetencija, roda, starosti, obrazovanja, uslova rada, radnog vremena, odnosa radnog i privatnog vremena, mogućnost razvoja karijere, visine primanja, usavršavanja itd. Cilj mjere „razvoj i unaprjeđenje ljudskih potencijala u turizmu" u okviru prvog prioriteta je elimininiranje uočenih deficita ili značajno smanjivanje, i to kroz izvrsno praktično obrazovanje u okviru srednjoškolskog obrazovanja, certificiranje obrazovnih institucija, planova i programa UNWTO TedQual, interdisciplinarno univerzitetsko obrazovanje, stipendiranje izvrsnih studenata i zaposlenih u Bosni i Hercegovini i inostranstvu na najprestižnijim programima obrazovanja, kao i kroz obrazovanje odraslih putem Zavoda za zapošljavanje u certificiranim institucijama obrazovanja odraslih. Ovom mjerom se osigurava dovoljan broj kadrova koji će moći odgovoriti potrebama tržišta rada i osiguravanje kompetencija zaposlenih kako bi mogli odgovoriti na izazove u procesu tranzicije ka održivom turizmu. Ključna područja djelovanja su: Promocija zanimanja, kvalitetnih radnih mjesta i uslova rada u turizmu; Osiguravanje, osnaživanje, jačanje kompetencija zaposlenih u sva tri sektora turizma; Onih koji će tek ući na tržište rada putem novih planova/programa srednjoškolskog i univerzitetskog obrazovanja (prvi i drugi ciklus) u zemlji i inostranstvu (korištenje novih tehnologija obrazovanja); Onih koji su nezaposleni putem dokvalifikacije/prekvalifikacije u partnerstvu Zavod za zapošljavanje, institucije obrazovanja odraslih, druge institucije privatnog i javnog sektora; Onih koji su već zaposleni putem obrazovanja na radnom mjestu (edukacije putem Agencije za državnu službu,

<table>
<tr><td></td><td colspan="3">edukacije na radnom mjestu, drugo) i Stipendiranje najboljih (izvrsne, kreativne, inovativne) učenika/studenta/učesnika programa obrazovanja za održivi turizam. U okviru osnaživanja ljudskog potencijala fokus je na osiguravanje, osnaživanje, jačanje kompetencija zaposlenih u turizmu svih sektora. Kako bi se odgovorilo na izazove tranzicije ka održivosti i pružanje usluga održivog turizma, posebno u malim i srednjim poduzećima, fokus će se staviti na stjecanje i jačanje kompetencija zaposlenih u turizmu, poglavito putem obrazovanja odraslih, dokvalifikacije i/ili prekvalifikacije koji će u saradnji s udruženjem poslodavaca Kantona Sarajevo, privrednom komorom Kantona Sarajevo, Obrtničkom komorom kantona Sarajevo, institucijama za obrazovanje odraslih razvijati programe relevantne za tržište rada. U okviru ove mjere realizovati će se projekti i programi kojima će se osigurati učesnicima turističkog sektora (javni, privatni, civilni sektor) osnaživanje kompetencija potrebnih za pružanje kvalitetnih usluga u turizmu i uvođenje održivih načina poslovanja – u skladu s očuvanjem okoliša i prirode, praksama kružnog privredjivanja te u skladu sa zahtjevima za smanjenje uticaja na klimu i za prilagodbu klimatskim promjenama. Potreba usklađivanja kompetencija s potrebama tržišta rada fokus stavlja na usklađivanje obrazovnih programa sa potrebama turističkog tržišta i razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja usmjerenih na prekvalifikaciju i usavršavanje. U okviru ove mjere fokus će biti na aktivnostima vezanim za relevantnost obrazovanja, profesionalno usmjeravanje ljudskih potencijala, osiguranje potpore odraslima za uključivanje u obrazovanje i osposobljavanje te unaprjeđenje vještina i znanja radno sposobnog stanovništva, posebno mladih i onih u statusu NEET (mlade osobe u dobi od 15 do 29 godina koji ne rade, nisu u sistemu redovitog obrazovanja i nisu u sistemu obrazovanja odraslih). Ove aktivnosti bit će usmjerene na zaposlene i nezaposlene osobe u turizmu.
U okviru mjere uključene se u aktivnosti na promociju zanimanja, kvalitetnih radnih mjesta i uslova rada, putem aktivnih mjera za zapošljavanje, samozapošljavanje, podrški poduzetničkim aktivnostima žena, malih i srednjih poduzeća, osobama s invaliditetom i osobama u nepovoljnom položaju na tržištu rada u okviru koordinisane aktivnosti relevantnih ministarstava, institucija, organizacija, zavoda Kantona Sarajevo, asocijacija poslodavaca. U cilju uključivanja nezaposlenih osoba u poslove u turizmu razviti će se kraći obrazovni programi (dokvalifikacija, prekvalifikacija) koji će omogućiti stjecanje kvalifikacije i brži pristup poslovima u turizmu u partnerstvu institucija obrazovanja, ministarstva obrazovanja, poslovnog sektora (javni, privatni, civilni sektor).</td></tr>
<tr><td>Strateški projekti</td><td colspan="3">Akreditacija studijskih programa u turizmu UNWTO.TedQual</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="3">Srednja ugostiteljsko-turistička škola centar izvrsnosti</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Indikatori za praćenje rezultata mjere</td><td>Indikatori</td><td>Polazne vrijednosti (2022)</td><td>Ciljne vrijednosti (2030)</td></tr>
<tr><td>Prosječna plata u turizmu (nivo)</td><td>100</td><td>200</td></tr>
<tr><td>Broj učenika u JUSUTŠ (nivo)</td><td>100</td><td>150</td></tr>
<tr><td>Akreditacija UNWTO.TedQual</td><td>0</td><td>2</td></tr>
<tr><td>Broj stipendija (nivo)</td><td>100</td><td>150</td></tr>
<tr><td>Broj programa dokvalifikacije i prekvalifikacije (nivo)</td><td>100</td><td>150</td></tr>
<tr><td colspan="2">Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</td><td colspan="2">Povećanje količine i kvaliteta (znanje, vještine za digitalnu i zelenu tranziciju u turizmu) radne snage u turizmu, povećanje prihoda u turizmu sa refleksijom na povećanje primanja u turizmu i mogućnosti da se razvije karijera, podizanje kvaliteta života zaposlenih u turizmu, veće zadovoljstvo turista, punjenje budžeta</td></tr>
<tr><td colspan="2">Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja</td><td colspan="2">10.000.000 (budžet, međunarodni projekti, sredstva zavoda za zapošljavanje KS, druga sredstva)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Period implementacije mjere</td><td colspan="2">2023 – 2030.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere</td><td colspan="2">Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Ministarstva obrazovanja, Zavod za zapošljavanje, Udruženja poslodavaca KS, drugim učesnici javnog, privatnog, civilnog sektora, kao i entitetskim, gradskim, lokalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama</td></tr>
</table>

Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, drugi učesnici u području turizma iz javnog, privatnog, civilnog sektora, lokalno stanovništvo
Ciljne grupe	Učenici, studenti, nezaposleni, zaposleni, institucije obrazovanja (svi nivoi i kategorije), biznisi u turizmu

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma
Naziv mjere	**1.1.4. Ulaganje u izgradnju i održavanje turističke infrastrukture**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Analiza stanja turističke infrastrukture u Kantonu Sarajevo artikulirala je potrebu za značajna ulaganja u njeno održavanje i razvoj. Konkurentnost turističke destinacije direktno je povezana sa nivoom razvijenosti turističke i javne infrastrukture. U tom smislu je i kreirana mjera ulaganja u izgradnju i održavanje turističke i javne infrastrukture. Potrebne investicije u okviru ove mjere procjenjuju se na preko 400 miliona maraka, za što je neophodno uspostavljanje strateškog finansijskog okvira na nivou Kantona Sarajevo, te definisanje mogućih izvora finansiranja. Druga jednako važna komponenta ove mjere odnosi se na uspostavljanje mehanizama sistemskog upravljanja i održavanja različitih oblika turističke i javne infrastrukture, i uspostavljanje koordinacije različitih institucionalnih aktera koji su u okviru svojih izvornih nadležnosti zaduženi za planiranje, izgradnju i održavanja različitih oblika turističke i javne infrastrukture. Stanje objekata kulturno historijske baštine (muzeja, galerija, pozorišta, spomenika, i sl.) zahtjeva kontinuirana investiciona ulaganja u njihovo očuvanje i restauraciju kako bi ista bila sačuvana i dostupna narednim generacijama. Trenutna finansijska sredstva sa kojima raspolažu ustanove koje upravljaju objektima kulturno historijskog nasljeđa su na nivou osiguranja osnovnih funkcija i nedovoljna za potrebna investiciona ulaganja u sanaciju objekata i modernizaciju prezentacije sadržaja. Potrebe za značajnim ulaganjima identificirane su i u dijelu koji se odnosi na poboljšanje turističko resursne osnove olimpijskih planina Igmana, Bjelašnice i Trebevića u smislu razvijanja infrastrukture za različite oblike aktivnosti u prirodi tokom cijele godine (atrakcije, vidikovci, skijališta, oprema za rekreaciju i zabavu djece i odraslih, signalizacija, odmorišta, itd.), kao i generalno putne i ostale javne infrastrukture te turističke signalizacije. Izgradnja drop-off/pick up zone i parkinga za autobuse jedan od projekata kojim bi se konačno uredilo pitanje dolaska turista u turističko jezgro Kantona Sarajevo i parking za autobuse tokom boravka turista na destinaciji. Ovim bi se stekli uslovi za registraciju dolazaka turističkih grupa i upravljanjem sa brojem turista putem sistema najave dolazaka, dodjeljivanje termina, obezbjeđivanje turističkih vodiča i slično. Cilj je unaprjeđenje turističke infrastrukture, i to po osnovu izgradnje nove i održavanje postojeće, kao i registar turističke infrastrukture, te turističku signalizaciju u skladu sa lokalizacijom održivih razvojnih ciljeva u svim relevantnim elementima (minimiziranje negativnih uticaja na okoliš, na baštinu, na lokalne zajednice, lokalno stanovništvo). Ključna područja djelovanja su: Uspostavljanje mehanizama koordinacije tokom planiranja izgradnje i održavanja turističke i javne infrastrukture; Uspostavljanja finansijskog okvira za ulaganja u izgradnju nove i održavanje postojeće turističke infrastrukture; Uspostavljanje jedinstvenog registra turističke infrastrukture Kantona Sarajevo; Usvajanje principa/politike povezivanja ulaganja u izgradnju turističke infrastrukture sa unapređenjem turističkog proizvoda/destinacije Kantona Sarajevo. Prema tome, mjera treba da osigura sistemski pristupa u procesima planiranja, izgradnje i održavanja turističke i javne infrastrukture, putem koordinacije između svih nadležnih institucija i drugih zainteresovanih javnih i privatnih aktera te kreiranje stabilnog finansijskog okvira za potrebna ulaganja
Strateški projekti	Poboljšanje turističko-resursne osnove olimpijskih planina Igman, Bjelašnica i Trebević
	Subvencioniranje aviosaobraćaja Aerodrom Sarajevo
	Projekt Izgradnja/uspostavljanje lokacije za prijem turističkih autobusa sa parkingom/ Drop off – pick up lokacija i parking
	Unaprjeđenje komunalne infrastrukture za održivi turizam
	Modernizacija ZOO vrta RZC Pionirska dolina

	Planinska botanička bašta na području Zaštićenog pejzaža Trebević		
	Park rijeka Željeznica		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Visina ulaganja (milioni KM)	48	200
	Pokrivenost turističkom signalizacijom (%)	-	100
	Registar turističke infrastrukture	-	uspostavljen
	Ulaganje u održavanje turističke infrastrukture (milion KM)	N/A	50
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Podizanje kvaliteta i atraktivnosti turističke ponude i temeljem toga povećanje broja dolazaka i noćenja turista što bi generiralo rast prihoda od turizma, podizanje nivoa razvijenosti		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	250.000.000 (budžet Kantona Sarajevo (Ministarstvo privrede, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša, Ministarstvo saobraćaja, druga ministarstva, javna preduzeća, ustanove,...) Grada Sarajevo, lokalnih zajednica, entitetskih i državnih institucija i organizacija, domaća i strana privatna sredstva, međunarodni projekti, druga sredstva)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša, Ministarstvo saobraćaja, Zavod za planiranje razvoja KS, Zavod za izgradnju KS, Kantonalni zavod za prirodno i kulturno-historijsko nasljeđe, JU za zaštićena područja		
Nosioci mjere	Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, Direkcija za turizam KS, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša, Zavod za planiranje razvoja, ZOI84, drugi		
Ciljne grupe	biznisi u turizmu i turisti		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.1. 1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma
Naziv mjere	**1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	U situacionoj analizi postoje različiti izvori za finansiranje projekata u oblasti turizma (sredstva turističke zajednice, budžet, programi podrške maloj privredi, programi službe za zapošljavanje, međunarodni projekti). S obzirom da se radi o limitiranim sredstvima (10-15 miliona KM na godišnjem nivou) predlaže posebna mjera 1.1.5. Povećanje investicija i razvoj preduzetništva sa fokusom na inovacije i zelene inicijative u turizmu. Ova mjera ima za cilj podizanje atraktivnosti turizma za domaće i strane investicije uz respektiranje ekonomske, ekološke i društvene održivosti, zatim propitivanje širokog spektra modaliteta finansiranja razvoja (javno-privatno partnerstvo, koncesije, međunarodni projekti, itd), kao i orijentaciju na zelene inovacije u turizmu (smanjenje plastike, prelazak na prihvatljiviju energiju, poštovanje etike, socijalnu i ekološku održivost projekata). Ključna područja djelovanja: Redefinisanju kriterija za pristup javnim sredstvima (zavoda za zapošljavanje, ministarstva privrede, drugih institucija, organizacija) u smislu holističkog tretiranja održivog turizma (učesnika u turizmu) i pozitivne diskriminacije aktivnosti/projekata/programa/biznisa koje osiguravaju lokalizaciju održivih razvojnih ciljeva 2030; Implementaciju EU standarda, odnosno održivi turizam koji doprinosi ukupnoj dobrobiti Kantona Sarajevo

	(prostoru, prirodi, baštini, biznisu, ljudima); unaprjeđenje kapaciteta postojećih biznisa po obimu i kvalitetu što će voditi i unaprjeđenju poslovanja (uvođenje novih sadržaja u postojeće objekte/spa, welness, bazeni, itd. povećanje kapaciteta, itd.); Ex post analizu potencijala i ograničenja usvojenih zakona o koncesijama i javno privatnom partnerstvu u Kantonu Sarajevo kako bi se minimizirali rizici negativnih efekata, a maksimizirali benefiti; Propitivanje efekata investicija, poslovanja javnih kantonalnih preduzeća ZOI84 i Skenderija, njihovog ukupnog poslovanja u kontekstu strategije razvoja do 2030.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Budžetska podrška subjektima male privrede u turizmu		
	Broj koncesija u turizmu		
	Vrijednost međunarodnih projekata		

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Povećanje kvaliteta i atraktivnosti turističke infrastrukture što bi generiralo rast broja dolazaka i noćenja, a u konačnom rast prihoda od turizma
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 (budžet Kantona Sarajevo , Grada Sarajevo, lokalnih zajednica, entitetskih i državnih institucija i organizacija, domaća i strana privatna sredstva, međunarodni projekti, druga sredstva)
Period implementacije mjere	2023 – 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Ministarstvo finansija, Zavod za zapošljavanje, Turistička zajednica, drugi učesnici
Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS
Ciljne grupe	biznisi u turizmu

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.1. 1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma
Naziv mjere	**1.1.6. Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga destinacije**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Uspostavljanje destinacijskog menadžmenta i efikasnog marketinga turističke destinacije je šesta mjera u okviru prvog prioriteta Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma. Fokus je na menadžmentu destinacije, zatim na efikasnom marketingu, kao i na pozicioniranju Turističke zajednice Kantona Sarajevo. Cilj mjere jeste uspostavljanje modela efikasnog upravljanje turističkom destinacijom KS, a koji će doprinijeti unapređenju konkurentnosti KS kao turističke destinacije. Područja djelovanja se odnose na integraciju i saradnju javnog, privatnog i nevladinog sektora u oblasti turizma (TZ KS, Vlada KS, javna i privatna preduzeća, organizacije, ustanove, nevladine organizacije, itd). Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Usvajanje izmjena Zakona o turizmu KS koji će TZ KS pozicionirati kao destinacijsku menadžment organizaciju; Jačanje kapaciteta i djelovanja TZ KS kao destinacijske menadžment organizacije; Razvoj i marketing destinacije KS kroz koordinaciju ključnih aktivnosti turističkog razvoja (planiranje, razvoj turističkih proizvoda, finansiranje, donošenje i provođenje odluka) u skladu sa strateškim razvojnim dokumentima KS, a posebno implementaciju i praćenje implementacije planiranih aktivnosti Strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo kroz koordinaciju i sinergiju djelovanja sa interesnim grupama iz javnog, privatnog i nevladinog sektora u turizmu;

	Poboljšanje općih uslova boravka turista u KS kroz formiranje cjelovite turističke ponude, podizanje kvaliteta turističkih i drugih komplementarnih usluga, očuvanje i stvaranje prepoznatljivog i privlačnog turističkog ambijenta KS; Koordinacija aktivnosti i kontinuiranu komunikaciju s učesnicima u destinacijskom lancu vrijednosti KS (javni, privatni i neprofitni sektor); Razvoj, upravljanje i pozicioniranje turističkog brenda KS kroz izradu i implementaciju Strategije brendinga destinacije KS i Strategije marketinga KS sa detaljnim (godišnjim) planovima promocije na domaćem i međunarodnom turističkom tržištu; Planiranje, implementacija i kontrola efekata strateških i operativnih marketinških aktivnosti destinacije u BiH i inostranstvu (odnosi s javnošću, tradicionalne i digitalne marketinške aktivnosti, manifestacije, događaji, sajmovi, prezentacije, partnerstva, sponzorstva, studijska putovanja i slično), Poticanje razvoja turističke infrastrukture i upravljanje javnom turističkom infrastrukturom datom na upravljanje od strane KS; Pružanje informacija turistima, kao i objava turističkih komercijalnih oglasa u tradicionalnim i digitalnim medijima; Pokretanje i upravljanje inicijativama razvoja, inovacije i unapređenja cjelogodišnje turističke ponude KS, te aktiviranje novih turističkih prostora; Organizacija i podrška organizaciji manifestacija i događaja koji doprinose turističkom identitetu destinacije KS; Organizacija stručnih skupova i edukacija u cilju podizanja konkurentnosti i kapaciteta ponuđača turističkih proizvoda i usluga; Uspostavljanje saradnje sa B2B turističkim tržištem – tour operateri i incoming turističke agencije; Razvoj programa i podrška implementaciji programa razvoja ljudskih resursa u sektoru turizma; Osiguranje zastupljenosti specifičnih lokalnih interesa kroz jačanje lokalne i regionalne inicijative i uspostavljanje saradnje i povezivanje sa drugim destinacijama u BiH i inostranstvu; Organizovanje jedinstvenog turističkog informacionog sistema kroz razvoj sveobuhvatnog sistema turističke poslovne inteligencije (Business Intelligence for Tourism) i sistema prijave i odjave turista koji se odnosi na kontinuirano prikupljanje, obradu i distribuciju podataka za učesnike u destinacijskom lancu vrijednosti vezanih za istraživanja turističkog tržišta, razumijevanje potreba i očekivanja turista, pokazatelje turističkih kretanja – turističke statistike, itd na bazi kojih se mogu razvijati komunikacijske strategije i planovi, osmišljavati turistička ponuda koja će povećati zadovoljstvo posjetilaca i doprinijeti poboljšanju konkurentnosti KS kao turističke destinacije, itd; Provođenje javnih poziva za dodjelu podrške manifestacijama i podrška projektima turističkih razvojnih inicijativa i razvoja turističkih proizvoda; Upravljanje kvalitetom u turizmu KS – utvrđivanje standarda, kriterija i oznaka kvalitete turističkih proizvoda, usluga i objekata, interpretacija prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa i edukacija turističkih vodiča; Razvijanje svijesti o važnosti turizma kod lokalnog stanovništva, kao i ekonomskim, društvenim i okolišnim efektima turizma, o potrebi i važnosti očuvanja i unapređenja svih elemenata turističke resursne osnove (prirodno i kulturno-historijsko nasljeđe) na principima održivog razvoja; Učešće i podrška u kreiranju i promociji lokalnih suvenira, Podrška u kreiranju i unapređenju legislative za kreiranje povoljnog ambijenta za razvoj turizma u KS i BiH; u implementaciji i podrška implementaciji razvojnih i donatorskih projekata u turizmu.		
Strateški projekti	Usvajanje izmjena Zakona o turizmu KS u cilju (re)pozicioniranje Turističke zajednice KS kao destinacijske menadžment organizacije		
	Uspostavljanje sistema poslovne inteligencije za turizam		
	Destinacijski web portal, mobilna aplikacija i upravljanje društvenim medijima		
	Strategija brendinga destinacije KS		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Broj dolazaka turista (milion)	0,6	1,1
	Broj noćenja turista	1,3	3,2
	Prosječno zadržavanje (dan)	2	3
	Uspostavljen sistem poslovne inteligencije u turizmu (BIST)		uspostavljen
	Stepen zadovoljstva turista ukupnim boravkom u KS (% turista koji su zadovoljni i vrlo zadovoljni)	N/A	90
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere se ogledaju u sistemskom i održivom razvoju turizma i ostvarenju ciljeva razvoja turizma.		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.000.000 (boravišna taksa, doprinos)
Period implementacije mjere	2023 – 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Turistička zajednica KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS
Nosioci mjere	Vlada KS, Turistička zajednica KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, javna preduzeća i ustanove, biznisi u sektoru turizma, obrazovne institucije, neprofitne organizacije, mediji
Ciljne grupe	Turisti, stanovništvo, učesnici u destinacijskom lancu vrijednosti KS (javni sektor, privatni sektor, nevladin sektor).

1.2. Detaljan pregled mjera za drugi prioritet

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	**1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj mjere 1.2.1. Utvrđivanje prihvatnog kapaciteta kao pretpostavke disperzirane, policentrične, uravnotežene i održive turističke ponude, kao i uspostava turističkih zona je uspostava turističkih zona u Sarajevu, kako bi se postojeći razvoj turizma stavio pod kontrolu. U tom smislu je nužno formiranje turističkih zona i s njima povezanih paketa usluga koje se nude turistima. Kreiranje adekvatnih turističkih paketa i jedinstvenih turističkih proizvoda svojstvenih svakoj turističkoj zoni, a baziranih na postojećoj i potencijalnoj resursnoj osnovi Kantona Sarajevo, predstavljalo bi konkurentnu prednost Sarajeva nad sličnim destinacijama u regionalnom okruženju. Za potrebe determinacije neophodno je koristiti odgovarajuće aplikativne geoinformacione softvere (GIS), kojima se omogućava kontinuirano ažuriranje i monitoring turističkih zona i aktivnosti koje se u njima provode. Na ovaj način omogućuje se centralno upravljanje turističkim zonama, ali i pravovremeno reagovanje na sve potencijalne negativne efekte turizma po turističke resurse, a sve u cilju razvoja turizma u skladu sa principima održivosti. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Kreiranje turističkih zona na području Kantona Sarajevo; Kreiranje mehanizama koji se koriste za provođenje politika koje se smatraju neophodnim za razvoj turizma i opću dobrobit stanovništva Kantona Sarajevo; Osiguravanje odgovarajućeg razvoja turističkih resursa putem regulisanja sistema zaštite i očuvanja resursa u turističkim zonama: Zaštita i kontrolirano upravljanje specifičnim prirodnim i kulturnim vrijednostima prostora Kantona Sarajevo; Uspostava geobaze podataka za monitoring i evaluaciju svake turističke zone i s njom povezane baze turističkih resursa, ali i objekata i aktivnosti koje se u zoni provede (poput smještajnih i ugostiteljskih objekata, objekata za rekreaciju, komercijalnih objekata, kulturno-historijskih objekata i dr.) za rekreaciju; Kreiranje bafer zona unutar turističkih zona, u kojima bi jasno bile definisane aktivnosti koje je u zonama moguće provoditi, a u cilju održivosti resursa; Kreiranje mjera učinaka koje se odnose na dozvoljenu upotrebu zemljišta u turističkim zonama; Grupiranje turističkih objekata/resursa i s njima povezano kreiranje turističkih paketa i turističkih proizvoda kojima se centralizirano upravlja sa ili bez sistema naplate; Potencijalna alokacija prostornih sadržaja koje nisu u suglasnosti sa primarnom namjenom prostora u alternativna područja. Realizacijom navedenih aktivnosti osigurava se dugoročna održivost prirodnih turističkih resursa u Kantonu Sarajevo u skladu sa održivim razvojem; dugoročna održivost kulturne baštine i antropogenih turističkih resursa u Kantonu Sarajevo u skladu sa održivim razvojem; diversifikacija turizma kroz raznolikost turističke ponude u turističkim zonama, privlačeći različite grupe posjetilaca; socijalni uticaj zoniranja na potrebe lokalnog stanovništva, zapošljavanje, pristup resursima i poboljšanje života lokalne zajednice; harmoničan turistički razvoj kroz postizanje balansa između ekonomske dobrobiti,

	socijalne pravednosti i očuvanja životne sredine; centralni sistem upravljanja turističkim razvojem i pritiscima razvoja turizma na području Kantona Sarajevo.		
Strateški projekti	Turističko zoniranje Kantona Sarajevo		
	(Re)valorizacija resursa kulturne i prirodne baštine		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Granica nosivosti ili prihvatni kapacitet	N/A	utvrđen
	Studija prihvatnog kapaciteta i zoniranja za potrebe održivog turizma KS	-	usvojena
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Očuvanje prirodne i kulturno-historijske baštine, zadovoljstvo lokalnog stanovništva kvalitetom života, eliminiranje negativnih eksternalija turizma na prostor, baštinu i lokalne zajednice, lokalizacija održivih razvojnih ciljeva, socijalna i ekološka održivost turizma		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.000.000 (budžet, boravišna taksa, doprinos, međunarodni projekat)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo		
Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS		
Ciljne grupe	Prirodna i kulturno-hhistorijska baština, lokalno stanovništvo, turisti		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	**1.2.2. Transformiranje kulturnog turizma u pravcu postizanja cjelogodišnje atraktivne konkurentne održive turističke ponude**[215]
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dosadašnje istraživanje, a posebno rad u okviru treće i četvrte radionice (fokus grupe) identificirao je kulturni turizam kao ključni turizam na prostoru Kantona Sarajevo prema potencijalu i prema razvijenosti. Konvergencija između turizma i kulture, te sve veći interes posjetioca za kulturna iskustva, donose jedinstvene mogućnosti, ali i složene izazove za sektor turizma. Prema Okvirnoj konvenciji UNWTO o turističkoj etici: Turističke politike i aktivnosti treba voditi uz poštovanje umjetničkog, arheološkog i kulturnog nasljeđa, koje treba zaštititi i prenijeti budućim generacijama; posebnu pažnju treba posvetiti očuvanju spomenika, bogomolja, arheoloških i historijskih lokaliteta, kao i unapređenju muzeja koji moraju biti široko otvoreni i dostupni turističkim posjetima. Pri tome je potrebno imati u vidu resurse UNWTO-a usmjerene na jačanje dijaloga između turizma i kulture i informisanog donošenja odluka u sferi kulturnog turizma, kao i rezultate razmjene dobrih praksi koje prikazuju inkluzivne sisteme upravljanja i inovativna iskustva u kulturnom turizmu. Imajući u vidu navedeno, kao i viziju razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo, strateški cilj i prioritet razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude, te brojne povratne veze kulturnog turizma i drugih vidova turizma oblikovana je druga mjera u okviru drugog prioriteta, kao: 1. 2.2. Mjera transformiranje kulturnog, uključujući vjerski, turizam u pravcu postizanja konkurentnosti, održivosti i otpornosti u kontekstu ostvarivanja drugog strateškog prioriteta razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo do 2030. temelji se na konvergencija između turizma i kulture, sve većem interesu posjetioca za kulturna iskustva i potencijalima Kantona Sarajevo, pri tome ne zanemarujući izazove sa kojima se suočava kulturni turizam, turizma generalno, ekonomski, ekološki i socijalno održivi razvoj, te

[215] Vidjeti i Vlada KS (2022) Strategija razvoja culture KS

	univerzalne vrijednosti razvoja. S obzirom da kulturni turizam podrazumijeva turističke aktivnosti u kojima je suštinska motivacija posjetioca da nauči, otkrije, doživi i konzumira opipljivo i nematerijalne kulturne atrakcije u turističkoj destinaciji, koje se odnose (atrakcije) na skup karakterističnih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i emocionalnih karakteristika društva koji obuhvata umjetnost i arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima sistema, vjerovanja i tradicije, identificiraju se tri osnovna područja djelovanja. Prvo područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na motiviranje posjetilaca turista da nauče, otkriju, dožive i konzumiraju ono što je sadržaj kulturnog uključujući vjerskog turizma. Drugim riječima, aktivnosti vezani za generiranje potražnju za kulturnim turizmom. Drugo područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na sadržaj kulturnog turizma, odnosno na umjetnost, arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima, vjerovanjima i tradicijom, odnosno aktivnosti vezane za očuvanje i/ili kvantitativno i kvalitativno povećanje ponudu. Treće područje djelovanja u okviru ove mjere se odnosi na modalitete prilagodbe sadržaja za pasivno i aktivno učenje, otkrivanje/istraživanje, doživljavanje i konzumiranje. Prvo područje djelovanja koje se odnosi na motiviranje posjetilaca turista uključuje. Drugo područje djelovanja koje se odnosi na sadržaj kulturnog vjerskog turizma uključuje aktivnosti vezane za umjetnost, arhitekturu, historijsko i kulturno nasljeđe, kulinarsku baštinu, književnost, muziku, kreativne industrije (što uključuje film) i žive kulture sa njihovim životnim stilovima, vrijednostima, vjerovanjima i tradicijom u sva tri sektora (javnom, privatnom, civilnom). Treće područje djelovanja uključuje aktivnosti vezane za integriranje ponude i potražnje po principu maksimalni pozitivni i nulti ili minimalni negativni efekti. U tom smislu, Direkcija za turizam u saradnju sa drugim relevantnim domaćim (ministarstvo kulture, institucije kulture, drugi) i međunarodnim institucijama i organizacijama (UNESCO, UNWTO) radi na razviju učinkovite strukture i politike upravljanja, fokusirajući se između ostalog na: Turistička politika i strateško planiranje, Upravljanje i vertikalna saradnja, odnosno nacionalni-regionalni-lokalni nivoi i javno-privatno partnerstvo (JPP) u području kulturnog turizma. Direkcija za turizam trebala bi imati strateško liderstvo, osigurati efektivnu implementaciju strategije i efikasno upravljanje kulturnim turizmom. Ona bi trebala biti središte opservatorije za kulturni turizam u Kantonu Sarajevu oko koje bi bili okupljeni svi drugi relevantni domaći (ministarstvo kulture i sporta, institucije kulture, univerzitet, drugi) i međunarodni učesnici (UNESCO, UNWTO, drugi), a radi praćenja pozitivnih i negativnih efekata kulturnog i religijskog turizma na održivost i otpornost u kontekstu filozofije održivog razvoja i ispunjavanja SDG2030.
Strateški projekti	Unapređenje pristupačnosti objektima kulture u kontekstu stvaranja pretpostavki za turističku valorizaciju[216]
	Digitalizacija kulture i baštine u funkciji podizanja atraktivnosti turističke ponude[217]
	Sarajevo susret kultura[218]
	Sarajevo grad filma[219]
	Muzej savremene umjetnosti Ars Aevi izgradnja i (re)brendiranje[220]
	Vilsonovo šetalište otvoreni kulturni centar kontekstu kulturnog distrikta[221]
	Unaprjeđenje ponude Olimpijskog muzeja[222]
	Festival svjetla[223]
	Razvojni potencijal kulturnog turizma u Vogošći[224]

[216] Kanton Sarajevo, Ministarstvo kulture, institucije kulture
[217] Zavod za zaštitu kulturno historijskog nasljeđa KS, drugi
[218] Zavod za zaštitu kulturno historijskog nasljeđa, La Benevalencija, Napredak, Prosveta, drugi
[219] SFF, Grad Sarajevo, drugi
[220] Muzej Ars Aevi
[221] Općina Novo Sarajevo i drugi
[222] Olimpijski muzej
[223] Općina Novo Sarajevo i drugi
[224] Općina Vogošća i drugi

	Kulturni forum Sarajevo[225]		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Broj turističkih atrakcija kulturnog i religijskog turizma (nivo)	100	150
	Broj turista koji posjete institucije kulture, njihove sadržaje i manifestacije (nivo)	100	150
	Broj turista koji posjete vjerske institucije, njihove sadržaje i manifestacije (nivo)	100	150
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Povećanje prihoda od kulturnog turizma		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 (budžet, boravišna taksa, doprinos, međunarodni projekat)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS, Ministarstvo kulture i sporta, institucije kulture, UNESCO, drugi učesnici		
Nosioci mjere	Vlada KS, Ministarstvo privrede – Direkcija za turizam KS i Ministarstvo kulture i sporta KS		
Ciljne grupe	Institucije kulture, umjetnici i kulturni radnici, Turisti		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	**1.2.3. Razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Kanton Sarajevo posjeduje potencijal za razvoj različitih vrsta događaja, od lokalnih do mega manifestacija. Inovativnim pristupom prezentaciji svog bogatog kulturnog (materijalnog i nematerijalnog) nasljeđa, investicijama u daljnji razvoj tradicionalnih događanja, te osmišljavanjem i organizovanjem novih manifestacija, osigurat će se razvoj turizma događaja. Iako se na području KS tokom cijele godine organizuju veliki broj kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih događanja koji kreiraju dodanu vrijednost turističkoj ponudi, ti događaji nisu osnovni motiv dolaska turiste u destinaciji. Osim nekoliko „halmark" događaja koji se održavaju u KS, drugi događaji nemaju dovoljno snažnu turističku privlačnost da autonomno generira posjetioce /turiste. S ciljem poticanja interesiranja potencijalnih posjetilaca/turista za događaje, ključno je oblikovati ih kao prave turističke atrakcije, ističući ih unutar šireg konteksta destinacije zajedno s svim drugim komplementarnim turističkim proizvodima. Osnovni izazovi razvoja turizma događaja ogledaju se u: uspostavljanju portfolija turističkih događaja i efikasno upravljanje tim porfolijem kako bi se postigao relativnom ravnomjeran vremenski i prostorni raspored različitih događanja; identifikovanju postojećih događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji su kompatibilni sa strateškim i prioritetnim ciljevima Strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo te osiguranje održivosti takvih događanja putem pružanja stručne, finansijske i marketinške podrške; uspostavljanje transparentnog sistema podrške (finansijske, organizacijske i marketinške) događajima koji su od strateškog značaja za razvoj turizma KS-a („halmark" događaji) i tematskim događajima koji doprinose razvoju turizma, posebno van sezone; (Su) finansiranje infrastrukturnih projekata za razvoj turizma događaja. Cilj mjere 1.2.3. je razvoj turizma događaja u pravcu kreiranja regionalno i međunarodno atraktivnih događaja. Cilj je uspostavljanje efikasnog i održivog sistema podrške razvoju turizma događaja, kao jednog od oblika selektivnog (posebnog) turizma. Područja djelovanja odnose se na institucije kulture i umjetnosti i biznise koje djeluju u sektoru turizma i kreativnih industrija te nevladine organizacije. Ključna

[225] Privredna komora KS, Bibanović, Z.

	područja djelovanja odnose se na: Identificiranje postojećih događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji su kompatibilni sa strateškim i prioritetnim ciljevima Strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo te osiguranje održivosti takvih događanja putem pružanja stručne, finansijske i marketinške podrške; Turistička valorizacija događanja (kulturnih, zabavnih, sportskih i poslovnih) koji se organizuju i održavaju na području KS kako bi se procijenio njihov kulturni, društveni, turistički i ekonomski potencijal; Kreiranje portfolia turističkih događaja KS koji će objediniti sve turističke događaje na području KS i staviti ih u funkciju izgradnje željenog imidža KS te povećanje turističkih dolazaka, noćenja i inducirane potrošnje; Identificiranje mogućnosti razvoja novih događanja koji će biti u funkciji izgradnje željenog imidža KS te koji imaju potencijal da postanu međunarodni atraktivni/privlačni događaji (npr. takmičenja, izložbe, koncert, sajmovi); Uvezivanje događaja s drugim kompatibilnim turističkim proizvodima (prije i poslije događaja) kako bi se produžio boravak turiste i postigli veći ekonomski efekti događaja.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Portfolio turističkih događaja	Nema	Uspostavljen
	Podrška događajima koji doprinose turizmu posebno van sezone (% budžeta KS)	-	1
	Podrška događajima koji su od strateškog značaja za privlačenje turista iz regije i svijeta (% budžeta KS)	-	2
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere se ogledaju se u stvaranju uslova za razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude Kantona Sarajevo putem povezivanja unapređenja postojećih i razvoja novih događaja (kulturnih zabavnih, sportskih, poslovnih) koji doprinose izgradnji željenog imidža KS te povećanju turističkih dolazaka, noćenja i inducirane turističke potrošnje.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 (budžet, boravišna taksa, doprinos, međunarodni projekat)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede i ostala uključena ministarstva Kantona Sarajevo; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; Općine KS; Javna preduzeća i ustanove KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo privrede KS, Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; općine KS		
Ciljne grupe	Organizacije koje djeluju u sektoru kreativnih industrija, biznisi u turizmu na institucije kulture i umjetnosti i biznise koje djeluju u sektoru kreativnih industrija i turizma te nevladine organizacije		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	**1.2.4. Razvoj memorijalnog turizma**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Memorijalni turizam se uobičajeno promatra u kontekstu turizma baziranog na kulturno-historijskom nasljeđu, ali s obzirom na potencijal razvoja memorijalnog turizma u KS, ovdje je izdvojen u okviru posebne mjere. Nalazi situacione analize, između ostalog, pokazuju da je jedna od asocijacija turista na KS povezana sa ratom. Memorijalni turizam predstavlja poseban oblik putovanja usmjeren na posjetu mjestima povezanim sa historijskim događajima, ratovima, tragedijama ili drugim važnim aspektima kulturne baštine. Ovaj oblik turizma ima za cilj čuvanje sjećanja na prošle događaje, često povezane sa stradanjima,

<table>
<tr><td></td><td colspan="3">te podstiče turiste da se dublje povežu sa kulturnim i historijskim nasljeđem destinacije. Memorijalni turizam, između ostalog, obuhvata posjete muzejima, spomenicima, grobljima, mjestima stradanja ili drugim mjestima koja simbolizuju historijske događaje. Osim edukativne vrijednosti, ovaj oblik turizma često ima i emocionalni aspekt kroz duboku povezanost sa prošlošću i ljudima. Destinacije memorijalnog turizma često podstiču refleksiju o značaju mira, tolerancije i ljudskih prava. Usprkos svojim pozitivnim aspektima, memorijalni turizam takođe postavlja pitanja o etici, poštovanju prema žrtvama i održivosti, a važno je balansirati između turističke aktivnosti i poštovanja historijskog značaja mjesta koje se posjećuje. Sa pojmom memorijalnog turizma se često povezuju i termini kao što su mračni turizam (dark tourism) i thanatourism. Ove vrsta turizma su često i kontroverzne prvenstveno zbog samog naziva i stoga zahtijevaju vrlo detaljan i pažljiv pristup – osnovno pitanje je koliko je zapravo etično valoriziranje i profitiranje od mjesta koje svjedoči stradanju. S druge strane, komercijalizacija takva mjesta čini poznatim i prepoznatljivim. Potencijal memorijalnog turizma KS se posebno treba promatrati u kontekstu valorizacije nasljeđa povezanog sa I svjetskom ratom, II svjetskim ratom i agresijom na BiH 1992-1995, kao i drugim važnim historijskim događajima. Trenutne turističke aktivnosti memorijalnog turizma u KS su, iako prilično intenzivne, prilično ograničene u smislu obuhvata i odnose se prvenstveno na Sarajevski atentat, niz muzejskih aktivnosti (Muzej Sarajeva, Spomenički kompleks Tunel spasa, Muzej Vijećnica, Muzej zločina protiv čovječnosti i genocida 1992-1995, Galerija 11.07.1995., Muzej ratnog djetinjstva, Ratni muzej 1992, itd), aktivnosti pojedinačnih projekata i obilježavanje događaja povezane sa važnim datumima i događaja. Mjera 1.2.4. ima za cilj razvoj memorijalnog turizma i pozicioniranje KS kao destinacije memorijalnog turizma i unapređenje održivog razvoja memorijalnog turizma radi očuvanja kulturno-historijske baštine, te poticanja obrazovanja i razumijevanja. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Mapiranje materijalnog i nematerijalnog nasljeđa povezanog sa memorijalnim turizmom u KS, Interpretacija kulturno-historijskog nasljeđa i definisanjem narativa; Standardizirano markiranje/obilježavanje mjesta od interesa (POI) povezanih sa memorijalnim turizmom; Zaštita kulturno-historijskog nasljeđa povezanog sa memorijalnim turizmom; Uvezivanje pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa memorijalnim turizmom; Edukacija pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa memorijalnim turizmom o razvoju turizma i memorijalnog turizma; Podrška pružaocima usluga povezanih sa memorijalnim turizmom za unapređenje poslovanja, nabavku opreme, uređenje prostora, itd; Unapređenje postojećih i razvoj novih turističkih ruta i proizvoda povezanih sa memorijalnim turizmom, uključujući i oživljavanje/reenactment događaja; Digitalizacija nasljeđa i korištenje digitalnih tehnologija (VR, AR, mobilne aplikacije); Podrška postojećim i razvoj novih manifestacija i događaja povezanim sa memorijalnim turizmom; Promocija i pozicioniranje KS kao destinacije memorijalnog turizma.</td></tr>
<tr><td>Strateški projekti</td><td colspan="3">Klaster/podklasteri turizma KS – gastro, memorijalni turizam i kreativne industrije</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Indikatori za praćenje rezultata mjere</td><td>Indikatori</td><td>Polazne vrijednosti (2022)</td><td>Ciljne vrijednosti (2030)</td></tr>
<tr><td>Klaster memorijalnog turizma</td><td>-</td><td>uspostavljen</td></tr>
<tr><td>Broj turističkih proizvoda povezanih sa memorijalnim turizmom</td><td>N/A</td><td>20</td></tr>
<tr><td colspan="2">Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</td><td colspan="2">Razvojni efekti ove mjere se ogledaju se u stvaranju uslova za razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude Kantona Sarajevo putem povezivanja unapređenja postojećih i razvoja novih događaja koji doprinose izgradnji željenog imidža KS te povećanju turističkih dolazaka, noćenja i inducirane turističke potrošnje.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja</td><td colspan="2">1.000.000 (budžet, boravišna taksa, doprinos, međunarodni projekat)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Period implementacije mjere</td><td colspan="2">2023 – 2030.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere</td><td colspan="2">Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede i ostala uključena ministarstva Kantona Sarajevo; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS;</td></tr>
</table>

Nosioci mjere	Ministarstvo privrede KS, Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; općine KS
Ciljne grupe	Turisti

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS		
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude		
Naziv mjere	**1.2.5. Razvoj gastro turizma**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Gastro turizam se uobičajeno promatra u kontekstu turizma baziranog na kulturno-historijskom nasljeđu, ali s obzirom na potencijal razvoja gastro turizma u KS, ovdje je izdvojen u okviru posebne mjere. Nalazi situacione analize, između ostalog, pokazuju da su asocijacije turista na KS povezane sa hranom i zadovoljstvom konzumiranja hrane i pića. Gastro ponuda je sastavni dio turističke ponude destinacije, a gastro turizam predstavlja oblik turizma koji se fokusira na gastronomske doživljaje i hranu određene destinacije. Gastro turizam privlači turiste željne autentičnih iskustava, jer se bazira na istraživanju lokalne kuhinje, tradicionalnih jela, pića i gastronomske baštine. Posebnost gastro turizma se dakle ogleda u mogućnosti da turisti istraže lokalnu kulturu kroz ukuse, mirise i priče koje su povezane s hranom. Gastro turisti često posjećuju tradicionalne pijace, restorane, vinarije, i učestvuju u radionicama kako bi direktno doživjeli pripremu lokalnih specijaliteta. Gastro turizam dakle nije samo o gastronomiji, već i o povezivanju sa lokalnim stanovništvom i razumijevanju kulturnog konteksta koji oblikuju kuhinju destinacije. Gastro turizam podstiče održivost lokalne poljoprivrede i prehrambene industrije, te doprinosi razvoju zajednice. postoji prostor za unapređenje pozicije gastro turizma u ukupnom doživljaju destinacije KS i unapređenje sistema koji se odnosi na ukupni razvoj gastro ponude i pozicioniranje KS kao gastronomske destinacije. Cilj mjere 1.2.5. Razvoj gastro turizma je pozicioniranje KS kao destinacije gastro turizma i unapređenje ponude gastro turizma. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Mapiranje proizvođača hrane i ponuđača ugostiteljskih usluga u KS, Interpretacija i kreiranje priča o gastro ponudi KS (storytelling); Uspostavljanje standarda kvaliteta i kreiranje standardnih oznaka kvaliteta za označavanje proizvoda i ugostiteljskih objekata (npr. oznaka porijekla, lokalni/domaći/regionalni proizvodi, tradicionalna/ autohtona ponuda, organska ponuda, od farme do stola, ručno ubrano/pripremljeno, nagrađivano, održivo, itd); Promocija i zaštita autentičnih jela i namirnica koji su dio lokalne kulture; Uvezivanje pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa gastro turizmom (uključujući ugostiteljske objekte, seoska domaćinstva, tržnice, proizvođače hrane i poljoprivrednih proizvoda, itd); Edukacija pružalaca turističkih usluga i svih subjekata u privatnom, javnom i nevladinom sektoru povezanih sa gastro turizmom o razvoju gastro turizma, Kontinuirana edukacija osoblja ugostiteljskih objekata u kojima se služi hrana i piće (npr. priprema hrane, serviranje i usluživanje, uređenje ambijenta, unapređenje kvalitet usluga, receptura, itd); Podrška proizvođačima hrane i ugostiteljskim objektima za unapređenje gastro ponude i kvaliteta, uključujući i podršku uvođenju međunarodnih standarda kvalitete (HAACP, itd); Unapređenje postojećih i razvoj novih turističkih gastronomskih ruta i proizvoda povezanih sa gastro turizmom, uključujući i manifestacije, festivale, takmičenja, gastro rute, gastro mape, lokalne tržnice, kulinarske radionice; Digitalizacija ponude i korištenje digitalnih tehnologija (VR, AR, mobilne aplikacije); Promocija i pozicioniranje/brending KS kao destinacije gastro turizma.		
Strateški projekti	Klaster/podklasteri turizma KS – gastro, memorijalni turizam i kreativne industrije		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Klaster gastro turizma	-	uspostavljen
	Broj turističkih ruta povezanih sa gastro ponudom	N/A	10

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere se ogledaju se u stvaranju uslova za razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude Kantona Sarajevo putem povezivanja unapređenja postojećih i razvoja novih događaja koji doprinose izgradnji željenog imidža KS te povećanju turističkih dolazaka, noćenja i inducirane turističke potrošnje.
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	500.000 (budžet, boravišna taksa, doprinos, međunarodni projekat)
Period implementacije mjere	2023 – 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede i ostala uključena ministarstva Kantona Sarajevo; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS;
Nosioci mjere	Ministarstvo privrede KS, Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; općine KS
Ciljne grupe	Turisti

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS		
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude		
Naziv mjere	1.2.6. Razvoj avanturističkog/outdoor turizma		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Avanturistički turizam je grana turizma čije se globalno svjetsko tržište u 2022. godini procjenjuje na 295 milijardi USD, a njegova očekivana kumulativna godišnja stopa rasta (CAGR) u periodu od 2023 do 2032 iznosi 17,56%. U narednom desetogodišnjem periodu očekuje se stabilan rast avanturističkog tržišta u svijetu kao rezultat rasta trenda avanturističkih putovanja i ekonomskog rasta. Mjera Razvoj avanturističkog outdoor turizma u okviru prioriteta 1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje ponude kreirana je s ciljem iskorištavanja turističko resursne osnove Kantona Sarajevo za razvoj različitih oblika avanturističkog/outdoor turizma. Mjera je usmjerena na razvoj specifičnih oblika infrastrukture za različite vrste avanturističkih aktivnosti, kreiranje avanturističkih proizvoda i ponude Kantona Sarajevo, uspostavljanje sistemskog upravljanja avanturističkom destinacijom Kantona Sarajevo i njegovom promocijom na međunarodnom avanturističkom tržištu. Posebna pažnja posvećena je neophodnoj koordinaciji između institucionalnih aktera i lokalne outdoor avanturističke zajednice kako bi se turistička ponuda i promocija na najbolji način prilagodila potrebama različitim avanturističkim tržišnim nišama/aktivnostima (ciklo, planinari, trail, skijanje, itd.). Ključna područja djelovanja su: razvoj infrastrukture, razvoj ponude, promocija i upravljanje turističkom avanturističkom destinacijom KS. Upravljanje turističkom avanturističkom destinacijom KS, u okviru ove mjere, uključuje: Uspostavljanje Modela sistemskog razvoja i upravljanja, te korištenja turističkih potencijala, turističke destinacije na otvorenom Kantona Sarajevo, Upravljanje avanturističkom destinacijom KS (Uspostava upravljačkog tijela Sarajevo Outdoor City Alijansa (povezivanje institucionalnih partnera i outdoor/avanturističke zajednice i drugih aktera, hotelijera, ugostitelja, GSS-a, itd. Izrada plana upravljanje turističkom destinacijom na otvorenom 2024-2030 KS i njegovo provođenje, uspostavljanje jedinstvenog registra outdoor turističke infrastrukture Kantona Sarajevo Članstvo u Adventure Travel Trade Association ATTA, ATTA Certificiranje vodiča za avanturističke aktivnosti, Umrežavanje sa međunarodnim avanturističkim turističkim agencijama, članicama ATTA, Razvoj kapaciteta pružaoca avanturističkih usluga, usvajanje profesionalnih strukovnih standarda i prakse za različite oblike avanturističkih aktivnosti i proizvoda i Jačanje kapaciteta Gorske službe spašavanja (usvajanje zakona o GSS-u, sistemsko finansiranje i opremanje).		
Strateški projekti	Razvoj infrastrukture za avanturističke aktivnosti i turizam – JEDAN GRAD DESET PLANINA		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)

	Visina ulaganja u poboljšanje turističko resursne osnove planinskog područja KS (milioni)	N/A	150
	Pokrivenost turističkom signalizacijom (%)	20	100
	Broj outdoor turističkih atrakcija	4	10
	Registar turističke infrastrukture	Nema	Uspostavljen
	Model sistemskog razvoja i upravljanja turističke destinacije na otvorenom	Nema	Uspostavljen
	Broj outdoor turista godišnje	N/A	50.000
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekat i doprinos mjere u ostvarivanju prioriteta ogleda se u stvaranju uslova za razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude Kantona Sarajevo, putem uspostavljanja koordinisanog planskog sistema razvoja i održavana outdoor turističke infrastrukture, te razvoja različitih vrsta outdoor ponude/turističkih proizvoda, te pozicioniranjem na globalnom, evropskom i regionalnom outdoor turističkom tržištu.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	150.000.000 KM (Budžet Kantona Sarajevo; Budžet Federacije BiH; Budžeti općina KS; domaće i međunarodne finansijske institucije; Projekti međunarodne razvojne pomoći; bilateralna saradnja)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede i ostala uključena ministarstva Kantona Sarajevo; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; Općine KS; Javna preduzeća i ustanove KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo privrede KS; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; općine KS; outdoor zajednica;		
Ciljne grupe	Domaće stanovništvo; domaći i strani gosti; pružaoci outdoor turističkih usluga; javne preduzeća i institucije		

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	1.2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Razvoj zdravstvenog turizma je od krucijalnog značaja za reduciranje sezonalnosti u turizmu Kantonu Sarajevo. Zdravstveni turizam, nasuprot mnogim drugim, ne podliježe izraženoj ovisnosti o meteorološkim uslovima, te kao takav predstavlja solidan temelj za diversifikaciju turističke ponude i produženje turističke sezone na ovom području. Na globalnom nivou, zdravstveni turizam bilježi veoma pozitivan trend, koji pozitivno korelira sa demografskim starenjem stanovništva, čiji je sve češći motiv putovanja zadovoljavanje medicinskih potreba, odnosno briga o zdravlju. Evolucija estetskih normi i povećana dostupnost informacija o različitim zdravstvenim i estetskim procedurama, uz adekvatne marketinške aktivnosti, može doprinijeti boljem pozicioniranju Kantona Sarajevo na globalnom turističkom tržištu. Na području Kantona je prisutan značajan broj visokokvalitetnih zdravstvenih i estetskih ustanova koje pružaju usluge po izuzetno konkurentnim cijenama u odnosu na širi regionalni kontekst. Shodno svemu navedenom, nameće se potreba za intenziviranjem napora u razvoju zdravstvenog turizma, prepoznajući ga kao priliku koju, s obzirom na navedene globalne tendencije, ne bi trebalo previdjeti. Značaj zdravstvenog turizma prepoznat je i u Strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027, u okviru strateškog cilja koji se odnosi na unaprjeđenje stanja okoliša i javne infrastrukture održivim upravljanjem prirodnim i infrastrukturnim resursima, kao i u Strategiji razvoja turizma Federacije Bosne i Hercegovine 2022-2027., u okviru mjere koja se odnosi na razvijanje i diversificirane ponude banjskog i lječilišnog turizma. Cilj mjere 2.7. Inoviranje i diversifikacija ponude u domenu zdravstvenog turizma je postizanje održivog razvoja zdravstvenog turizma u Kantonu Sarajevo putem adekvatne valorizacije prirodnih resursa poput termomineralnih izvora i planinskih morfostruktura tokom cijele godine. Kroz poboljšanje infrastrukture, medicinskih usluga i turističkih

	resursa, očekuje se jačanje Kantona Sarajevo kao konkurentne turističke destinacije koja privlači posjetioce tokom cijele godine. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na: Istraživanje i promocija hipertermalnih voda na Ilidži; Razvoj specifičnih terapeutskih programa baziranih na fizičko-hemijskim osobinama termo mineralnih voda Ilidže; Istraživanje i promocija mikroklimatskih uslova na planini Igman; Razvoj rekreativnih i zdravstvenih aktivnosti na Igmanu; Razvoj i implementacija wellness i rekreativnih programa; Saradnja između dionika u oblasti zdravstvenog turizma; Razvoj kompleksnih turističkih aranžmana za medicinske, estetske i dentalne tretmane; Diversifikacija turističke ponude kroz integraciju zdravstvenog turizma sa drugim oblicima turizma; Unapređenije infrastrukture kako bi se omogućila cjelogodišnja turistička ponuda u oblasti zdravstvenog turizma; Razvoj strateških partnerstava sa drugim sektorima privrede za podršku oblasti zdravstvenog turizma; Intenziviranje marketinških aktivnosti kako bi se promovisala privlačnost Sarajeva kao destinacije zdravstvenog turizma tokom cijele godine; Ulaganje u obuku medicinskog osoblja kako bi se osigurala visoka stručnost i kvaliteta medicinskih usluga; Implementacija tehnoloških inovacija u pružanju medicinskih usluga radi poboljšanja standarda i konkurentske prednosti; Kontinuirano prilagođavanje i poboljšavanje infrastrukture kako bi se stvorili optimalni uslovi za privlačenje posjetilaca tokom svih godišnjih doba: Certifikacija i akreditacija za wellness centre, banje i lječilišta u Kantonu Sarajevo, kako bi se povećala kvaliteta usluga i povjerenje posjetilaca u pružene zdravstvene usluge; Promocija Kantona Sarajevo kao destinacije zdravstvenog turizma visoke kvalitete.		
Strateški projekti	Sarajevo destinacija zdravstvenog turizma SDZT		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Popunjenost smještajnih kapaciteta zdravstvenog turizma (%)	N/A	90
	Udio broja dolazaka/noćenja lječilišta u ukupnom	N/A	
	Međunarodni certifikati welness centri, banje, lječilišta	N/A	5
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Implementacija mjera usmjerenih na razvoj zdravstvenog turizma u Kantonu Sarajevo reflektira se kroz obimne razvojne efekte i doprinose ključnim prioritetima Strategije. Ekonomski rast postiže se povećanjem broja posjetilaca i turista u sektoru zdravstvenog turizma, stvarajući prihode od smještaja, medicinskih usluga te pratećih sektora, čime se ojačava ukupna ekonomska stabilnost. Osim toga, ova mjera rezultira otvaranjem novih radnih mjesta u sektorima zdravstvenih usluga, wellnessa, te ugostiteljstva i turističkih agencija. Integracija zdravstvenog turizma s drugim oblicima turizma diversificira ponudu i produžuje turističku sezonu, a naglasak na očuvanju prirodnih resursa potiče održivo korištenje termalnih izvora i planinskih područja. Razvoj medicinskih usluga potiče edukaciju i stručni razvoj, čime se Kanton Sarajevo pozicionira kao centar stručnosti u zdravstvenom turizmu, privlačeći investicije i promovišući kulturnu razmjenu, ali i cjelokupan imidž zemlje u ovoj oblasti. Konačno, razvoj zdravstvenog turizma doprinosi produženju turističke sezone u Kantonu Sarajevo, umanjujući sezonsku ovisnost i stabilizirajući prihod od turizma tokom cijele godine.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 KM Budžet Kantona Sarajevo, prihodi ostvareni od taksi i pristojbi vezane za aktivnosti Turističke zajednice KS, Međunarodni fondovi, posebno fondovi Evropske komisije, kreditna sredstva Evropske banke za razvoj, javno-privatno ulaganje, realizacija međunarodnih i domaćih istraživačkih i/ili implementacionih projekata (IPA, ADRION, Hor.Evrope i dr.)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede Direkcija za turizam		

implementacije mjere	
Nosioci mjere	Direkcija za turizam, Turistička zajednica KS, hotelska preduzeća, specijalne bolnice/lječilišta, wellness centri, udruge hotelijera, turistički posrednici, visokoškolske ustanove, Zavod za zaštitu prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, resursna i sektorska ministarstva, lokalne zajednice, nevladine organizacije
Ciljne grupe	Učesnici u destinacijskom lancu vrijednosti KS (javni sektor, privatni sektor, nevladin sektor)

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS		
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude		
Naziv mjere	1.2.8. Razvoj ruralnog turizma		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Razvoj ruralnog turizma podržava održivost ruralnih sredina, osigurava disperziju turizma na cijeli prostor Kantona Sarajevo, omogućava turistima uvid u kulturu življenja u ruralnim sredinama uz aktivni odmor fokusiran na zdravlje i prirodu. U tom kontekstu oblikovana je Mjere 1.2.8. Razvoj ruralnog turizma ima za cilj podržati razvoj ruralnog turizma kroz unapređenje ambijenta, uspostava i definisanju lanca vrijednosti, obnovu i uređenju smještajnih jedinica i pratećih sadržaja, razvoj i unapređenje dodatnih sadržaja, profiliranje ponude i ciljanu promociju. Ključna područja djelovanja: unaprjeđenje administrativnog okvira za institucionaliziranje ruralnog turizma, podrška uspostavi i definisanju lanca vrijednosti za ruralni turizam, uspostava sistemske promocije turističke ponude ruralnog turizma. Unapređenje administrativnog okvira za institucionalizaciju ruralnog turizma kroz izmjene, usklađivanje i poboljšanje zakonodavnog okvira u dijelu registracije domaćinstava, unapređenje horizontalne i vertikalne saradnju jedinica lokalne samouprave po pitanju ruralnog turizma, mapiranje jasnih procedura registracije i uspostava registara sa kategorizacijom smještajnih kapaciteta čiji su standardi usuglašena sa standardima EU, uspostava jedinstvenog portala za prijavu/odjavu boravka turista i plaćanje boravišne takse. Podrška uspostavi i definisanju lanca vrijednosti za ruralni turizam kroz povećanje standarda, kvaliteta i dodatne ponude. Ovo podrazumijeva budžetsku podršku infrastrukturnim projektima, gradnji komunalne i putne infrastrukture za turističke destinacije u ruralnim područjima, podrška ruralnim domaćinstvima prilikom obnove i uređenja smještajnih jedinica i pratećih sadržaja u funkciji obogaćenja ponude, identifikacija specifičnih ciljnih grupa (porodice sa djecom, strani turisti, sportisti i avanturisti, itd.) za bolje pozicioniranje ponude ruralnog turizma kroz razvoj i ponudu prilagođenih novih turističkih proizvoda i paketa ruralnog turizma (katunski turizam, eko turizam, posjeta poljoprivrednom gazdinstvu, uz direktni kontakt, u formi demonstracije poljoprivrednih aktivnosti). Uspostava sistemske promocije turističke ponude ruralnog turizma na nacionalnoj i regionalnoj, ali i lokalnoj razni, razvoj pod-domena visit sarajevo/unique experince kao središnje platforme za motiviranje, informisanje, komunikaciju, razmjenu iskustava i lokacija ruralnog turizma, podrška uspostavi poslovnih odnosa ruralnih domaćinstava sa turističkim agencijama koje se bave dolazni turizmom, kreiranje promotivnih letaka koji će biti dostupan u svim turističkim agencijama, uspostava i građenju bliskih odnosa sa medijima i influencerima.		
Strateški projekti	Ruralni turizam za planinske destinacije u Kantonu Sarajevo		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Broj seoskih domaćinstava koja pružaju usluge u turizmu	22	40
	Broj noćenja turista u seoskim domaćinstvima (nivo)	100	10
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ekonomsko osnaživanje ruralnih zajednica, disperzija turističke ponude na prostoru Kantona Sarajevo		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000 KM (budžet, međunarodni projekti, drugi izvori)
Period implementacije mjere	2023 – 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede Direkcija za turizam
Nosioci mjere	Direkcija za turizam u saradnji sa Turističkom zajednicom i drugim relevantnim institucijama i organizacijama
Ciljne grupe	Učesnici u destinacijskom lancu vrijednosti KS (javni sektor, privatni sektor, nevladin sektor)

Veza sa strateškim ciljem	1.UNAPRIJEDITI KONKURENTNOST I ODRŽIVOST TURIZMA U KS
Prioritet	1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude
Naziv mjere	**1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj mjere 1.2.9. Razvoj kreativne industrije kao prateće i potporne djelatnosti konkurentnom i održivom turizmu Kantona Sarajevo je jačanje konkurentnosti kreativnih i zanatskih preduzetnika u svrhu sinergijskog djelovanja kulturnih industrija i sektora turizma u razvoju kreativnih i inovativnih proizvoda turizma. Osnovna svrha jeste razviti nove i obogatiti postojeće kulturno-turističke proizvoda, uz upotrebu inovativnog načina prezentacije i interpretacije kulturnog nasljeđa KS te participativnog načina sticanja turističkog iskustva. Ključna područja djelovanja ove mjere se odnose na kreiranje tematskog klastera kreativni turizam (oblik kulturnog turizma koji podrazumijeva aktivno učestvovanje u aktivnostima kulturnog turizma i stvaralačkom radu na individualnoj ili kolektivnoj osnovi). Tematski klaster kreativni turizam predstavlja formalno partnerstvo između aktera kreativnih industrija i turizma u cilju poticanja konkretnih aktivnosti u povezivanju ova dva sektora privrede kroz razvoj inovativnih, održivih i pristupačnih oblika turizma. Primarni fokus je na razvoju novih i poboljšanju postojećih kulturno-turističkih proizvoda uz upotrebu napredne tehnologije (npr. virtuelna stvarnost, proširena stvarnost i sl.) i primjenu kreativnog pristupa interpretaciji materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa KS. Formalno partnerstvo, u formu tematskog klastera kreativnog turizma, ima za cilj jačanje sinergije između kreativnih industrija i turizma kako bi se oba sektora zajedno razvijala, privukla posjetioce(turiste te obogatila turističku ponuda destinacije KS. Djelovanje tematskog klastera kreativni turizam bi bilo usmjereno na sljedeća područja: analiza i identifikacija segmenata kreativnih industrija koji su najrelevantniji za turizam (npr. umjetnost, dizajn, film, muzika, kulturna baština), razvijanje partnerstava između predstavnika kreativnih industrija i svih učesnika u turističkom lancu vrijednosti kako bi se stvorila zajednička strategija djelovanja klastera, investiranje u infrastrukturu koja podržava sektor kreativnih industrija i turizam, uključujući umjetničke studije, kulturne centre, muzeje, izložbene prostore i tehnološke platforme, razvoj programa obrazovanja i obuke koji podržavaju vještine potrebne za kreativne industrije, kao i za turizam (kursevi, radionice i programi za razvoj preduzetničkih vještina, posebno kreativnu klasu), zajedničke marketinške kampanje koje promovišu kulturne događaje, umjetničke projekte i turističke atrakcije, organizacija kulturnih događaja, festivala i manifestacija koji povezuju kreativne industrije i turizam, pružanje podrške preduzetnicima u kreativnim industrijama, uključujući subvencije, zajmove, mentorske programe i prostor za rad, integracija inovacija i tehnologija u turizam i kreativne industrije kako bi se stvorila moderna i privlačna turistička ponuda (npr. VR ture, interaktivni doživljaji), Poticanje kreativnog preduzetništva (uključujući i zanatsko preduzetništvo) radi ostvarenja prihoda od kreativnih djelatnosti, otvaranja novih radnih mjesta te povezivanje kulture, kreativnosti (inovacija) i turizma, stručna i savjetodavna pomoć u poslovanju preduzetnicima iz kreativnih djelatnosti i zanata, poticanje saradnje preduzetnika iz kreativnih djelatnosti i zanatstva sa sektorom turizma, finansijska podrška razvoju kreativnog preduzetništva (uključujući i zanatsko preduezetništvo). Razvijanje tematskog i intepretacijskog okvira kojim će se potaknuti slojevitija interpretacija lokaliteta kao temelj za stvaranje nezaboravnih doživljaja. Navedena aktivnost uključuje: kreiranje cjelovite tematske interpretacije lokaliteta koja je utemeljena na historijskim događajima i s njima povezanim lokalitetima,

	događanjima i ljudima i tematiziranje, posebno kulturno-turističkih lokaliteta, te njihovo povezivanje u svrhu razvoja novih proizvoda (tematskih ruta ili itinerera, paketa proizvoda).		
Strateški projekti	Klaster/podklasteri turizma KS – gastro, memorijalni turizam i kreativne industrije		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti (2022)	Ciljne vrijednosti (2030)
	Tematski klaste kreativne industrije	Nema	uspostavljen
	Centar kreativne industrije	Nema	uspostavljen
	Broj podržan kreativnih i zanatskih preduzetnika	N/A	50
		N/A	10
	Broj novih kreativno-turističkih proizvoda koji uključuju proširenu stvarnost i druge multimedijalne sadržaje	N/A	
	Broj tematiziranih ruta	N/A	10
	Stepen zadovoljstva turista ukupnim boravkom u KS (%)	N/A	90
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere se ogledaju se u stvaranju uslova za razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude Kantona Sarajevo putem povezivanja kreativnih industrija i sektora turizma. poticanja kreativnog i zanatskog preduzetništva te stvaranja novih i poboljšanja postojećih kulturno-turističkih proizvoda KS-a .		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	500.000 KM (budžet, međunarodni projekti, drugi izvori)		
Period implementacije mjere	2023 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Vlada Kantona Sarajevo; Ministarstvo privrede i ostala uključena ministarstva Kantona Sarajevo; Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; Općine KS; Javna preduzeća i ustanove KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo privrede KS, Direkcija za turizam KS; Turistička zajednica KS; općine KS		
Ciljne grupe	Mikro, mala, srednja preduzeća koja djeluju u sektoru kreativnih industrija, obrti, djelatnosti slobodnih zanimanja, organizacije koje djeluju u sektoru kreativnih industrija, biznisi u turizmu		

2. Pregled mjera sadržanih u strategijama Grada i općina

Grad Sarajevo[226]

Prioritet 5.1. Razvoj kapaciteta turizma u okviru Strategije razvoja Grada Sarajeva sa sljedećim mjerama: Mjera 5.1.1. Stavljanje u funkciju Vidikovca Mjera 5.1.2 saradnja sa turističkom zajednicom Mjera 5.1.3 Turistička signalizacija Mjera 5.1.4. izgradnja Sarajevo skaywak Mjera 5.1.5. Uređenje Trebevića Mjera 5.1.6. Nova godina – centar regije Mjera 5.1.7. razvoj turizma temeljen na ponudi kulturnih institucija Mjera 5.1.8. Advent u Sarajevu

Stari Grad[227]

SC1 1. Unaprijediti razvijenost privrede koja se temelji na razvijenom poduzetništvu i turizmu Općina Stari Grad Sarajevo (strateška platforma na javnim konsultacijama)

Centar[228]

M 1.3.3. Unaprijediti promociju sektorskih/ u pojedinim nišama/investicionih prilika, prije svega u turizmu, IT sektoru i kreativnim industrijama (20.000 KM) u okviru prioriteta P 1.3. Privlačenje investicija SC1 1. Digitalizirana i konkurentna poduzetnička, infrastruktura za proizvode i usluge veće dodane vrijednosti Strategija razvoja općine Centar

Mjera 1.5.3.Podrška razvoju ruralnog turizma sa osloncem na Spomenik prirode Skakavac (1.500.000 KM) u okviru 1.5. Razvoj programa razvoja ruralnog područja Općina Centar

Mjere 1.6.1. Institucionalno povezivanje sektora kulture i umjetnosti sa turističkim sektorom (300.000 KM) 1.6.2.Podrška organizaciji i unapređenju sajamskih i kongresnih manifestacija (35.000.000 KM) 1.6.3. U saradnji sa drugim akterima unapređivanje upravljanja turističkom destinacijom nema KM1.6. Podrška razvoju kulturnog i poslovnog turizma (35.300.000 KM) Općina Centar

Novo Sarajevo[229]

Prioritet 1.3: Unaprijediti razvoj i promociju turizma STRATEŠKI CILJ 1: Unapređeno efikasno upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem Općina Novo Sarajevo

Pregled mjera za prioritet 1.3. Unaprijediti razvoj i promociju turizma U okviru ovog prioriteta usmjerenje je zasnovano na širem strateškom okviru i istovremeno Općinu Novo Sarajevo usmjerava na razvoj i unapređenje turističkih sadržaja, sa tendencijom da isti budu dio ukupne turističke ponude. Mjera 1.3.1. Razvoj turističke infrastrukture i promocija turističkih potencijala Ovom mjerom se fokus usmjerava na dva prostora koji imaju značajan potencijal u smislu razvoja turističkih potencijala. Aleja lipa Vilsonovo šetalište koja se nalazi na desnoj obali rijeke Miljacke, na teritoriji dviju općina (Centar i Novo Sarajevo), predstavlja spomenik prirodnog nasljeđa Sarajeva. Po svom položaju, estetskim, ekološkim i historijskim vrijednostima dolazi odmah iza poznate ilidžanske Velike aleje i jedno je od omiljenih šetališta u Sarajevu, mjesto okupljanja i rekreacije građana. Mjera je usmjerena na sanaciju i revitalizaciju prostora, uvođenjem sadržaja privremenog karaktera, odnosno onih sadržaja koji su potrebni za povremene manifestacije, kao i stalne sadržaje prilagođene kulturno-zabavnim, sportsko-rekreativnim sadržajima koji doprinose promociji zdravih stilova života. Mjera je usmjerena i na revitalizaciju Spomen park Vraca, koji ima kulturno – historijsku, umjetničku, arhitektonsku i pejzažnu vrijednost, kao sinonim otpora i omiljeno okupljalište građana i turista. (Iznos: 1.805.000 Izvor: Budžet 655.000, ostali izvori 1.150.000KM).

Ilidža[230]

Prioritet Razvijanje turističke ponude i infrastrukturu za održivi turizam za SC1 Strateški cilj 1: Unaprijediti konkurentnost i samoodrživost lokalne privrede Sa ciljem unapređenja konkurentnosti i samoodrživosti lokalne privrede, neophodno je osigurati podršku strateškim granama privrede, uz naglasak na djelatnosti koje ostvaruju dodanu vrijednost, te racionalno korištenje resursa. U razvoju privrede, posebnu podršku je potrebno usmjeriti na povećanje kvaliteta turističke ponude uz orijentaciju na one vrste turizma za koje postoje resursi koji mogu osigurati veći stepen turističke valorizacije i uključivanja u regionalne turističke proizvode, unapređenje poduzetničke infrastrukture, usluga i poticaja uz iskorištavanje naučno-istraživačke infrastrukture i

[226] Strategija razvoja Grada Sarajeva
[227] Strategija razvoja Općine
[228] Strategija razvoja Općine
[229] Strategija razvoja Općine
[230] Strategija razvoja Općine

ljudskog kapitala na tri univerziteta koji djeluju na području Općine. Takođe, podrška uključivanju u lance vrijednosti je vrlo bitan faktor održivog razvoja privrede, kako industrije, tako i poljoprivrede i turizma, uz pametnu specijalizaciju koja može ponuditi veću dodanu vrijednost, što će u konačnici dovesti do novih ulaganja i tehnologija. Fokus dominira na unapređenju produktivnosti i inovativnosti lokalne privrede, što u konačnici treba da dovede do konkurentnosti i većeg izvoza privrednih društava koja djeluju na Ilidži. Očekivani uticaj Strategije razvoja na privredne aktivnosti potrebno je pratiti kroz razvojne indikatore broja zaposlenih, broja nezaposlenih u odnosu na broj stanovnika, visine domaćih i stranih investicija, iznosa prihoda privrednih subjekata, dok će se razvoj detaljnije pratiti na nivou indikatora za prioritete i mjere u okviru ovog strateškog cilja Razvoj turizma svakako i dalje ostaje jedna od prioritetnih grana budućeg razvoja privrede. Sa ciljem povećanja broja turista, noćenja, smještajnih jedinica i raspoloživih ležaja, općina planira realizovati nekoliko strateških projekata u narednim godinama od ulaganja u kulturno historijske spomenike, izgradnju kongresnih dvorana, sanaciju postojećih i izgradnju novih izletišta, izgradnju žičara prema planini Igman i dr.

Prioritet 1.3. Razviti turističku ponudu i infrastrukturu za održivi turizam sa mjerama

1.3.1. Razvoj turističke infrastrukture i turističkih proizvoda Poseban akcenat ove mjere se odnosi na poboljšanje dostupnosti turističkih potencijala radi lakše konzumacije usluga krajnjim korisnicima. Rehabilitacija postojećih turističkih atrakcija kao i prezentacija novih koji će uticati značajno na turističku ponudu i Općinu učiniti još atraktivnijim mjestom za boravak. (140,0 mil KM Budžet 10,0 mil KM 130,0 ostali Federalno ministarstvo okoliša I turizma, Ministarstvo privrede kantona Sarajevo Turistička zajednica Kantona Sarajevo Fond za zaštitu okoliša Javno-privatno partnerstvo EU FONDOVI kreditno zaduženje)

1.3.2. Promocija i brendiranje Ilidže kao modernog urbanog centra Činjenica je da Opština Ilidža u dosadašnjem period nije značajnije ulagala u promociju Opštine kao mjesta ugodnog življenja, kvalitetnog poslovanja I poželjne turističke destinacije. U tom kontekstu , mjerom je neophodno osigurati promociju Općine i njenih razvojnih potencijala, kako turističkih I ekoloških, tako I poduzetničkih kako bi se izgradila I zadržala slika građana, turista I privrednika o Ilidži kao modernom urbanom centru. Pored nabrojanog, ova mjera treba da ukaže I na potencijale Ilidže u oblasti obrazovanja I da doprinese pozicioniranju Ilidže kao lidera u tom segment u Kantonu Sarajevo. (0,5 mil KM budžet 0,25 mil KM 0,25 mil KM Turistička zajednica Kantona Sarajevo EU FONDOVI)

Vogošća[231]

Mjera 1.4. Unaprijediti razvoj i promociju turizma SC1 STRATEŠKI CILJ 1 Unaprijediti konkurentnost privrede i povećati zaposlenost Općina Vogošća

Pregled mjera za prioritet 1.4.1. Unapređenje turističke infrastrukture i jačanje poljoprivrede proizvodnje U okviru četvrtog prioriteta Unapređenje turističke infrastrukture i jačanje poljoprivrede proizvodnje definisane su dvije mjere, i to: Razvoj poljoprivrede bazirane na znanju i novim tehnologijama i Unapređena infrastruktura za razvoj turizma. Ovaj prioritet obuhvata nekoliko projekata. U okviru ovog prioriteta usmjerenje je zasnovano na nastavku kontinuiteta podrške poljoprivrednoj proizvodnji kao i fokusiranje na širem strateškom okviru i istovremeno Općinu Vogošća usmjerava na razvoj i izgradnju turističkih sadržaja i objekata sa tendencijom obogaćenja ukupne turističke ponude.

Mjera 1.4.2. Unapređena infrastruktura za razvoj turizma Mjerom 1.4.2. će se kroz projekte i aktivnosti omogućiti bolje korištenje turističkih potencijala na području općine Vogošća u cilju unapređenja turističke ponude i privlačenja kako domaćih tako i ino turista ljubitelja ruralnog i sportskog turizma. Okvirna područja djelovanja u sklopu mjere: Izrada TAP-a, mapiranje turističkih potencijala i izrada turističke signalizacije Općine, afirmacija ruralnog i sportskog turizma, ambijentalno uređenje izletišta u Jošaničkom potoku, te izgradnja biciklističke staze i šetnice u planskom periodu.

1.4.2. 200.000 50.000 150.000 FBiH, Kanton Sarajevo (TZKS) međunarodne organizacije i asocijacije, fondovi)

Ilijaš[232]

SC2 Strateški cilj 2. Poboljšati administrativni i poslovni ambijent za ubrzan ekonomski rast i unaprijediti ekonomsku strukturu radi povećanja zaposlenosti i izvoza roba i usluga

Prioritetni cilj: 2.1. Unaprijediti uslove za održivi razvoj ruralnih područja općine Ilijaš Mjera 1.1.2. Unapređenje razvoja turizma (1.100.000,00 KM budžet 650.000,00 KM drugi 450.000,00)
2.1.2.1. Projekat: Podrška izgradnji banjskog lječilišta Podlipnik 300.000 300.000 investitori
2.1.2.2. Projekat: Podrška izgradnji infrastrukture i nabavci opreme za razvoj speleologije i penjanja uz stijene 100.000 budžet 50.000 KM donatori 50.000 KM

[231] Strategija razvoja Općine
[232] Strategija razvoja Općine

2.1.2.3. Projekat: Podrška u obnovi i aktiviranju novih planinarskih domova, te prenamjeni napuštenih školskih objekata (Šići - Dom izviđača, Nišići - Škola u prirodi) 300.000,00 150.000,00 150.000,00 Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS; Ministarstvo okoliša i turizma FBiH; Fond za zaštitu okoliša FBiH; Fond za zaštitu okoliša KS
2.1.2.4. Projekat: Uspostava planinarske staze "Ljubina – Solakovići – Tarčin-Do – Kruzi – Kopošići – Zenik – Misoča" 300.000,00 100.000,00 200.000,00 Ministarstvo okoliša i turizma FBiH
2.1.2.5. Projekat: Implementacija sporazuma o saradnji sa Turističkom zajednicom KS 100.000,00 50.000,00 50.000,00 Turistička zajednica KS

Hadžići[233]

SC2 Obezbjeđivanje uslova za razvoj privrede OC3. Stvaranje uslova za aktiviranje turističkih potencijala, operativni cilj

Projekti Intenzivan razvoj turizma i Obilježavanje turističkih lokacija;

Na Igmanu i Bjelašnici napraviti brendiranu sportsko – turističku i rekreativnu ponudu. U tu svrhu iskoristiti i veliki neiskorišteni prostor neperspektivne vojne imovine, kasarne Žunovnica, obezbijediti potrebne projektno-planske dokumentacije za izgradnju zimskih turističkih i sportsko-rekreativnih objekata na Igmanu i sjevernim padinama Bjelašnice, te primarno raditi na razvoju zimskog turizma za šta imamo najbolje pretpostavke, ali isto tako, značajan akcenat staviti na razvoj seoskog i eko turizma. Stvaranje uslova za posjete lokacijama koje su prema podacima dobivenim od interesnih grupa (turisti, privrednici, turistička zajednica i agencije...) zanimljive za posjetu i obilazak, te na taj način olakšati potencijalnim posjetiocima obilazak lokacija kao što su (pećina Megara, lokalitet Laništa, stari hrast, stećci, stare građevine, biciklističke i planinarske staze,...) a sa svrhom posjete koja bi imala karakter: turističke, didaktičke, sportske, rekreativne, obrazovne, speleološke i sl. CILJ PROJEKTA Obilaskom turističkih lokacija posjetiocima ponuditi jedinstveno iskustvo u smislu speleološkog turizma, uz mogućnost konzumacije zdrave, ekološki proizvedene hrane, biljnog i životinjskog porijekla, uz mogućnosti planinskog i šumskog rekreacionog turizma. OČEKIVANI REZULTATI Pružanje jedinstvene usluge planinskog i zimskog turizma; Zapošljavanje lokalnog stanovništva; Obrazovanje i informisanje mladih o značaju biljnog i životinjskog svijeta u održanju planete zemlje („Djeluj lokalno, misli globalno"); Naučno – istraživačke, rekreativne, izletničke svrhe i slično. (900.000 KM Kanton 300.000 KM Općina 600.000 KM)

Trnovo[234]

Strateški cilj: Održiv razvoj turizma i organske poljoprivredne proizvodnje Poticanje održivog razvoja turizma i organske poljoprivredne proizvodnje postiže se kroz adekvatno osmišljenu finansijsku odnosno savjetodavnu podršku, ali i podršku ulaganjima te efikasnijem upravljanju resursima. U vezi s tim konkretne mjere podrške jačanju konkurentnosti turizma i poljoprivredne proizvodnje u slučaju općine Trnovo podrazumijevaju cjelovite i vezane mjere s obzirom da proizvodi organske poljoprivrede predstavljaju jedan od ključnih elemenata turističke ponude.

Prioritet 1.1 Jačanje konkurentnosti turizma i poljoprivredne proizvodnje Kroz podršku inovativnom i održivom okruženju neophodno je raditi na jačanju konkurentnosti turizma i poljoprivredne proizvodnje. Ta podrška prije svega treba uključivati konkretne instrumente finansijske podrške za ulaganja i/ili pristup obrtnom kapitalu poput subvencija, grant sredstava ili pak povoljnog kreditiranja u saradnji s finansijskim i makrofinansijskim institucijama. Također, ta podrška može biti i odgovarajuća savjetodavna i mentorska podrška koja će onim subjektima koji se bave turizmom i poljoprivredom omogućiti efikasnije upravljanje, upravljanje u skladu sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo. Pored ove ekonomske dimenzije treba voditi računa i o zadovoljenju okolišne i socijalne dimenzije kako bi se pored trenutnog ekonomskog uspjeha osiguralo dugoročno održivo upravljanje, te održiv ruralni razvoj i razvoj turizma. (330.000,00 KM 150.000,00 KM budžet 180.000,00)

1.1.1.2.Projekat: Ruralni turizam i gastronomija (100.000,00 KM ukupno budžet 50.000,00 drugi 50.000,00 Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
1.1.2. Mjera: 1.1.2. Jačanje komplementarnosti poljoprivrede i turizma (180.000,00 80.000,00 100.000,00)
1.1.2.1.Projekat: Unapređenje sektora poljoprivrede kroz održiv i efikasan sistem podrške i jačanje komplementarnosti sa specifičnim oblicima turizma na području općine Trnovo (80.000,00 30.000,00 50.000,00 Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
1.1.2.2.Projekat: Uspostavljanje koncepta Trnovske kuće (100.000,00 50.000,00 50.000,00 Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
2.6. Prioritet 2.6. Prioritet 6- Privlačenje mladih poljoprivrednika i preduzetnika u turizmu, te kreiranje atraktivnijeg poslovnog ambijenta (640.000,00 KM od toga budžet 320.000,00 KM, 320.000,00)
2.6.1. Mjera: 2.6.1. Podrška mladim preduzetnicima (75.000,00 od toga budžet 35.000,00 40.000,00

[233] Strategija razvoja Općine
[234] Strategija razvoja Općine

2.6.1.1. Projekat: Ruralni i eko turizam i mladi: razvoj kreativnog preduzetništva i promocija politike za mlade (35.000KM od toga budžet 15.000KM i 20.000KM Kanton Sarajevo, drugi izvori)
2.6.2.2. Projekat: Valoriziranje geomorfoloških resursa u turističke atrakcije (40.000KM od toga budžet 20.000KM i 20.000 Kanton Sarajevo)
2.6.2.4. Projekat: Podrška osnivanju lokalne organizacije za upravljanje turističkom destinacijom (DMO) 50,00 40.000,00 20.000,00 20.000,00 Kanton Sarajevo
3.8.2. Mjera: 3.8.2. Podrška razvoju eko turističke infrastrukture (1.800.000KM od toga budžet 450.000KM i drugi izvori 1.350.000KM)
3.8.2.1.Projekat: Izgradnja vidikovaca na mjestima iznimnog pogleda na pejzažne vrijednosti općine Trnovo (150.000KM od toga budžet 100.000KM i 50.000 Kanton Sarajevo)
3.8.2.2.Projekat: Uređenje izletišta (250.000KM od toga budžet 50.000KM i 200.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.3.Projekat: Kreiranje i označavanje mreže staza za pješačenje (130.000KM od toga budžet 30.000KM i 100.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.4. Projekat: Uspostavljanje turističkog info centra (100.000KM od toga budžet 50.000KM i 50.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.5.Projekat: Izgradnja staza za brdski biciklizam (250.000KM od toga budžet 50.000KM i 200.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.6.Projekat: Turistička valorizacija kanjona Rakitnice (120.000KM od toga budžet 20.000KM i 100.000 Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.7.Projekat: Izgradnja Adrenalinskog parka Veliko polje (500.000Km od toga budžet 50.000 i 450.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.8.Projekat: Razvoj speleološkog i planinarskog turizma (200.000KM od toga budžet 50.000KM i 150.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)
3.8.2.9.Projekat: Eko - djeca (formiranje edukacijskih eko-parkova za najmlađe) (100.000KM od toga budžet 50.000KM i 50.000KM Federacija BiH, Kanton Sarajevo)

3. Pregled projekata sadržanih u strategijama razvoja Grada i općina za periodu do 2027. godine po prioritetima Strategije razvoja turizma KS

Tabela 53. Pregled projekata sadržanih strategijama razvoja Grada Sarajeva i općina

Prioriteti	Strategija razvoja	Projekti
Prioritet 1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma	Grad Sarajevo	• Turistička signalizacija • Izgradnja Sarajevo skaywak • Uređenje Trebevića • Obnova Bijele tabije • Obnova Kasarne Jajce • Obnova objekta Hotel Nacional • Kolorizacija i iluminacija fasada objekata od značaj za Grad Sarajevo • Rekonstrukcija Firduz begovog hamama • Oživjeti javne prostore • Novi muzeji
	Općina Stari grad	• Otvaranje Turističkog informacionog centra (TIC) • Revitalizacija bazena na Bentbaši • Izgradnja vidikovca. „skywalk" • Izgradnja sportsko-rekreacionog parka, biciklistička staza na relaciji Stari Grad Sarajevo, Istočni Stari Grad i Pale. • Izgradnja i uređenje izletišta i turističke infrastrukture pogodne za razvoj outdoor turizma (avanturistički parkovi, zip-line, trim staze, biciklističke staze i dr.), • Sanacija objekta Observatorija-Zvjezdarnica i objekta Tvrđave Bistrik • Projekat uređenja prostora Isa – begove zavije • Muzej sjećanja na period 1992-1995. godina
	Općina Centar	• Institucionalno povezivanje sektora kulture i umjetnosti sa turističkim sektorom • Unapređivanje upravljanja turističkom destinacijom
	Općina Novo Sarajevo	• Vilsonovo šetalište – otvoreni kulturni centar
	Općina Novi grad	• Rekonstrukcija i redizajn fasada
	Općina Ilidža	• Razvoj turističke infrastrukture i turističkih proizvoda • Promocija i brendiranje Ilidže
	Općina Vogošća	• Unapređenje turističke infrastrukture • Izrada TAP-a • Mapiranje turističkih potencijala • Turističke signalizacije Općine • Ambijentalno uređenje izletišta u Jošaničkom potoku • Izgradnja biciklističke staze i šetnice u planskom periodu
	Općina Ilijaš	• Podrška izgradnji banjskog lječilišta Podlipnik • Podrška izgradnji infrastrukture i nabavci opreme za razvoj speleologije i penjanja uz stijene • Podrška u obnovi i aktiviranju novih planinarskih domova, te prenamjeni napuštenih školskih objekata • Implementacija sporazuma o saradnji sa Turističkom zajednicom KS
	Općina Hadžići	• Obezbijediti potrebne projektno-planske dokumentacije za izgradnju zimskih turističkih i sportsko-rekreativnih objekata na Igmanu i sjevernim padinama Bjelašnice • Olakšati obilazak lokacija kao što su (pećina Megara, lokalitet Laništa, stari hrast, stećci, stare građevine, biciklističke i planinarske staze,...)

	Općina Trnovo	•	Podrška osnivanju lokalne organizacije za upravljanje turističkom destinacijom (DMO)
		•	Uspostavljanje koncepta Trnovske kuće
		•	Izgradnja vidikovaca na mjestima iznimnog pogleda na pejzažne vrijednosti općine Trnovo
		•	Uređenje izletišta
		•	Kreiranje i označavanje mreže staza za pješačenje
		•	Uspostavljanje turističkog info centra
		•	Izgradnja staza za brdski biciklizam
		•	Izgradnja Adrenalinskog parka Veliko polje
Prioritet 2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude	Grad Sarajevo	•	Stavljanje u funkciju Vidikovca
		•	Nova godina – centar regije
		•	Turizma temeljen na ponudi kulturnih institucija
		•	Advent u Sarajevu
		•	Razvoj filmskih festivala, Sarajevo grad filma
		•	Kandidiranje za olimpijske igre Barcelona 2030
	Općina Stari grad	•	Uspostava galerije Mersed Berber
	Općina Centar	•	Podrška razvoju ruralnog turizma sa osloncem na Spomenik prirode Skakavac
		•	Podrška organizaciji i unapređenju sajamskih i kongresnih manifestacija
		•	Podrška razvoju kulturnog i poslovnog turizma
	Općina Ilidža	•	Rehabilitacija postojećih turističkih atrakcija kao i prezentacija novih
	Općina Vogošća	•	Unapređenja turističke ponude ruralnog i sportskog turizma.
		•	Afirmacija ruralnog i sportskog turizma,
	Općina Ilijaš	•	Uspostava planinarske staze Ljubina – Solakovići – Tarčin-Do – Kruzi – Kopošići – Zenik – Misoća
	Općina Hadžići	•	Razvoju zimskog turizma
		•	Razvoj seoskog i eko turizma
		•	Ponuditi jedinstveno iskustvo u smislu speleološkog turizma, planinskog i šumskog rekreacionog turizma
	Općina Trnovo	•	Ruralni turizam i gastronomija
		•	Unapređenje sektora poljoprivrede kroz održiv i efikasan sistem podrške i jačanje komplementarnosti sa specifičnim oblicima turizma
		•	Ruralni i eko turizam i mladi: razvoj kreativnog preduzetništva i promocija politike za mlade
		•	Valoriziranje geomorfoloških resursa u turističke atrakcije
		•	Turistička valorizacija kanjona Rakitnice
		•	Razvoj speleološkog i planinarskog turizma
		•	Eko - djeca (formiranje edukacijskih eko-parkova za najmlađe

4. Statistika turizma

4.1. Turistički dolasci i noćenja u Federaciji BiH, 2019–2022.

Tabela 54. Turistički dolasci u Federaciju BiH, 2019–2022.

		Broj dolazaka			Struktura dolazaka	
	Godina	Ukupno	Domaći	Strani	Domaći	Strani
Unsko – sanski kanton	2019	64.416	23.132	41.284	35,9%	64,1%
	2020	22.702	17.826	4.876	78,5%	21,5%
	2021	45.283	25.69	19.593	56,7%	43,3%
	2022	57.544	26.793	30.751	46,6%	53,4%
Kanton Posavski	2019	10.975	6.350	4.625	57,9%	42,1%
	2020	3.156	2.200	956	69,7%	30,3%
	2021	7.877	5.695	2.182	72,3%	27,7%
	2022	6.119	2.598	3.521	42,5%	57,5%
Tuzlanski kanton	2019	48.883	27.648	21.235	56,6%	43,4%
	2020	20.877	14.575	6.302	69,8%	30,2%
	2021	37.196	22.436	14.760	60,3%	39,7%
	2022	51.245	27.759	23.486	54,2%	45,8%
Zeničko dobojski kanton	2019	38.852	20.598	18.254	53,0%	47,0%
	2020	22.956	17.986	4.97	78,3%	21,7%
	2021	41.166	31.875	9.291	77,4%	22,6%
	2022	46.535	31.612	14.923	67,9%	32,1%
Bosansko-podrinjski kanton	2019	2.335	1.601	734	68,6%	31,4%
	2020	881	753	128	85,5%	14,5%
	2021	1.935	1.643	292	84,9%	15,1%
	2022	2.783	1.947	836	70,0%	30,0%
Srednjo-bosanski kanton	2019	54.028	28.346	25.682	52,5%	47,5%
	2020	22.99	18.161	4.829	79,0%	21,0%
	2021	52.337	34.068	18.269	65,1%	34,9%
	2022	52.624	29.534	23.090	56,1%	43,9%
Hercegovačko-neretvanski kanton	2019	317.311	50.883	266.428	16,0%	84,0%
	2020	66.637	50.046	16.591	75,1%	24,9%
	2021	116.478	65.716	50.762	56,4%	43,6%
	2022	207.018	84.237	122.781	40,7%	59,3%
Zapadno-hercegovački kanton	2019	9.740	3.400	6.340	34,9%	65,1%
	2020	3.402	1.719	1.683	50,5%	49,5%
	2021	5.711	2.497	3.214	43,7%	56,3%
	2022	8.994	3.291	5.703	36,6%	63,4%
Kanton Sarajevo	2019	667.756	89.918	577.838	13,5%	86,5%
	2020	136.304	50.786	85.518	37,3%	62,7%
	2021	338.083	87.561	250.522	25,9%	74,1%
	2022	565.139	119.549	445.59	21,2%	78,8%

	2019	12.949	3730	9.219	28,8%	71,2%
	2020	5.985	2.944	3.041	49,2%	50,8%
	2021	9.621	4.868	4.753	50,6%	49,4%
Kanton 10	2022	13.026	5.274	7.752	40,5%	49,5%
	2019	1.227.245	255.606	971.639	20,8%	79,2%
	2020	305.890	176.996	128.894	57,9%	42,1%
	2021	655.687	282.049	373.638	43,0%	57,0%
Federacija BiH	2022	1.011.027	329.303	681.724	32,6%	67,4%

Izvor: Federalni zavod za statistiku, kantoni u brojkama

Tabela 55. Noćenja turista u Federaciji BiH, 2019–2022.

		Broj noćenja			Struktura noćenja	
	Godina	Ukupno	Domaći	Strani	Domaći	Strani
	2019	101.21	36.394	64.816	36,0%	64,0%
	2020	38.525	29.691	8.834	77,1%	22,9%
	2021	76.398	39.129	37.269	51,2%	48,8%
Unsko-sanski kanton	2022	91.91	40.655	51.255	44,2%	55,8%
	2019	15.31	8.633	6.677	56,4%	43,6%
	2020	5.330	3.674	1.656	68,9%	31,1%
	2021	11.358	7.830	3.528	68,9%	31,1%
Kanton Posavski	2022	8.998	3.785	5.213	42,1%	57,9%
	2019	91.923	47.679	44.244	51,9%	48,1%
	2020	40.338	25.52	14.818	63,3%	36,7%
	2021	70.651	38.800	31.851	54,9%	45,1%
Tuzlanski kanton	2022	92.639	45.009	47.630	48,6%	51,4%
	2019	125.317	83.066	42.251	66,3%	33,7%
	2020	79.420	64.771	14.649	81,6%	18,4%
	2021	113.966	89.453	24.513	78,5%	21,5%
Zeničko-dobojski kanton	2022	136.456	101.01	37.536	74,0%	27,5%
	2019	4.733	3.595	1.138	76,0%	24,0%
	2020	4.205	3.720	485	88,5%	11,5%
	2021	6.265	5.368	897	85,7%	14,3%
Bosansko-podrinjski kanton	2022	7.809	5.514	2.295	70,6%	29,4%
	2019	90.381	44.075	46.306	48,8%	51,2%
	2020	41.097	30.776	10.321	74,9%	25,1%
	2021	92.787	59.465	33.322	64,1%	35,9%
Srednjo-bosanski kanton	2022	93.613	51.394	42.219	54,9%	45,1%
	2019	607.508	96.946	510.562	16,0%	84,0%
	2020	204.237	161.436	42.801	79,0%	21,0%
	2021	273.457	153.863	119.594	56,3%	43,7%
Hercegovačko-neretvanski kanton	2022	479.541	184.155	295.386	38,4%	61,6%
Zapadno-hercegovački kanton	2019	14.513	5.046	9.467	34,8%	65,2%

	2020	5.905	2.965	2.940	50,2%	49,8%
	2021	9.723	3.884	5.839	39,9%	60,1%
	2022	15.689	5.485	10.204	35,0%	65,0%
	2019	1.309.113	147.809	1.161.304	11,3%	88,7%
	2020	274.973	86.363	188.61	31,4%	68,6%
	2021	797.639	152.244	645.395	19,1%	80,9%
Kanton Sarajevo	2022	1.185.115	203.607	981.508	17,2%	82,8%
	2019	19.693	5.253	14.44	26,7%	73,3%
	2020	9.622	4.214	5.408	43,8%	56,2%
	2021	16.211	7.193	9.018	44,4%	55,6%
Kanton 10	2022	22.13	8.226	13.904	37,2%	62,8%
	2019	2.379.701	478.496	1.901.205	20,1%	79,9%
	2020	703.652	413.13	290.522	58,7%	41,3%
	2021	1.468.455	557.229	911.226	37,9%	62,1%
Federacija BiH	2022	2162713	659709	1503004	30,5%	69,5%

4.2. Smještajni kapaciteti

Tabela 56. Broj smještajnih kapaciteta (poslovnih jedinica) u Kantonu Sarajevo

Općina	Godina										Stopa rasta 2013-2022.	Indeks 2022/2013.
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.		
Stari Grad	24	24	46	68	88	82	80	27	43	47	7,8	195,8
Centar	10	9	14	19	21	26	30	18	22	23	9,7	230,0
Novo Sarajevo	5	5	5	8	8	9	8	5	6	8	5,4	160,0
Novi Grad	8	8	9	9	12	13	13	8	8	9	1,3	112,5
Grad Sarajevo	47	46	74	104	129	130	131	58	79	87	7,1	185,1
Ilidža	15	16	14	22	26	26	29	22	25	26	6,3	173,3
Vogošća	2	1	3	4	4	4	4	4	4	5	10,7	250,0
Hadžići			1	1	2	4	5	5	5	5		
Ilijaš												
Trnovo	2	2	3	3	2	2	2	5	5	5	10,7	250,0
Kanton Sarajevo	66	65	95	134	163	166	171	94	118	128	7,6	193,9

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS

Tabela 57. Broj soba u Kantonu Sarajevo

Općina	Godina										Stopa rasta 2013-2022.	Indeks 2022/2023.
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.		
Stari Grad	647	647	865	1.124	1.287	1.251	1.248	695	859	913	3,9	141,1
Centar	418	428	351	843	847	1.117	1.165	965	1.005	977	9,9	233,7
Novo Sarajevo	432	430	414	457	458	468	549	350	310	492	1,5	113,9
Novi Grad	219	219	233	326	398	421	519	434	464	450	8,3	205,5
Grad Sarajevo	1.716	1.724	1.863	2.750	2.990	3.257	3.481	2.444	2.638	2.832	5,7	165,0
Ilidža	1.393	1.464	1.074	1.943	2.081	2.127	2.255	2.024	2.228	1.882	3,4	135,1
Vogošća	123	40	155	170	170	99	103	102	102	102	-2,1	82,9
Hadžići			18	18	82	91	99	114	161	157		
Ilijaš												
Trnovo	88	87	151	151	95	114	115	126	139	186	8,7	211,4
Kanton Sarajevo	3.320	3.315	3.261	5.032	5.418	5.688	6.053	4.810	5.268	5.159	5,0	155,4

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS

Tabela 58. Broj ležaja u Kantonu Sarajevo

Općina	Godina										Stopa rasta 2013-2022.	Indeks 2022/2013.
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.		
Stari Grad	1.182	1.138	1.805	2.479	2.903	2.860	2.842	1.509	1.862	2.176	7,0	184,1
Centar	798	792	623	1.495	1.732	2.304	2.524	2.062	2.163	2.215	12,0	277,6
Novo Sarajevo	758	784	747	795	793	813	1.126	881	791	1.040	3,6	137,2
Novi Grad	505	505	548	730	872	1.008	1.136	937	997	1.039	8,3	205,7
Grad Sarajevo	3.243	3.219	3.723	5.499	6.300	6.985	7.628	5.389	5.813	6.470	8,0	199,5
Ilidža	2.053	2.170	1.993	4.498	4.810	4.890	5.204	4.713	5.497	5.542	11,7	269,9
Vogošća	230	90	287	313	313	192	212	209	209	272	1,9	118,3
Hadžići			68	68	233	251	270	305	368	368		
Ilijaš												
Trnovo	180	180	283	283	175	213	215	257	305	445	10,6	247,2
Kanton Sarajevo	5.706	5.659	6.354	10.661	11.831	12.531	13.529	10.873	12.192	13.097	9,7	229,5

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS

Popis tabela, slika, mapa

Popis tabela

Tabela 1. Evolucijski put turističke politike EU 13
Tabela 2. Finansijski indikatori poslovanja privrednih subjekata u djelatnosti hotelijerstvo i ugostiteljstvo 22
Tabela 3. Strateške preporuke za kreiranje turističkih politika na državnom i entitetskom nivou 25
Tabela 4. Pregled službi na nivou JLS koje imaju odgovornosti u području turizma 43
Tabela 5. Vizija razvoja do 2027 za JLS, Kanton Sarajevo, entitet FBiH i BiH 47
Tabela 6. Pregled vizija i strateških ciljeva za Kanton Sarajevo, Grad Sarajevo, općine do 2027. 48
Tabela 7. Pregled prioriteta po strateškim ciljevima 52
Tabela 8. Pregled mjera po prioritetima SC3: Poduprijeti kulturne i kreativne industrije u kontekstu osnaživanja održivog ekonomskog razvoja 53
Tabela 9. Izvod iz Akcionog plana 2024-2026. implementacija Strategije razvoja KS 2021-2027. turizam 55
Tabela 10. Zaštićena područja u Kantonu Sarajevo 64
Tabela 11. Ukupan broj stanovnika Kantona Sarajevo prema Popisu održanom 2013. 66
Tabela 12. Pregled i klasifikacija turističkih resursa Kantona Sarajevo 82
Tabela 13. Broj registrovanih smještajnih objekata u Kantonu Sarajevo u periodu 2017-2022. 101
Tabela 14. Broj registrovanih hotela u Kantonu Sarajevo u periodu 2017-2022. 101
Tabela 15. Pozicija BiH i država regije prema T&T indeksu 105
Tabela 16. Vrijednosti subindeksa i stubova za države regije 105
Tabela 17. Uporedni podaci o efektima razvoja turizma 106
Tabela 18. Dolasci turista u Kantonu Sarajevo prema vrstama objekata 108
Tabela 19. Noćenja turista u Kantonu Sarajevo prema vrstama objekata 108
Tabela 20. Iskorištenost smještajnih kapaciteta u Kantonu Sarajevo 108
Tabela 21. Struktura smještajnih kapaciteta u Kantonu Sarajevo 110
Tabela 22. Smještajne jedinice Kanton Sarajevo i BiH 114
Tabela 23. Pregled broja dolazaka po općinama Kantona Sarajevo, 2014-2022. 120
Tabela 24. Pregled broja dolazaka po općinama Kantona Sarajevo, 2014-2022. 120
Tabela 25. Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti u Kantonu Sarajevo, 2022. 121
Tabela 26. Top regije iz kojih dolaze turisti u Kantonu Sarajevo, 2022. 121
Tabela 27. Broj i obrazovna struktura zaposlenih u izabranim institucijama Kantona Sarajevo 128
Tabela 28. Obrazovna struktura zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave 129
Tabela 29. Nezaposleni prema zanimanjima turizma 130
Tabela 30. Srednje obrazovanje u području turizma u ugostiteljsko-turističkim školama – učenici i nastavnici 131
Tabela 31. Statistika visokog obrazovanja turizam 132
Tabela 32. Prijedlog izmjena Zakona o turizmu Kantona Sarajevo – ciljevi, djelatnost i zadaci TZKS 140
Tabela 33. Asocijacije na Kanton Sarajevo i iskustvo boravka u Kantonu Sarajevo 145
Tabela 34. Ocjena fizičkih atributa turističke ponude Kantona Sarajevo 148
Tabela 35. Hijerarhija brenda za KS 149
Tabela 36. Transferi prema KJP ZOI84 i Skenderija iz budžeta Kantona Sarajeva (milioni KM) 158
Tabela 37. Sredstva budžeta lokalnih zajednica KS 159

Tabela 38. Programi podrške razvoju maloj privredi u Kantonu Sarajevu za 2023. 161
Tabela 39. Finansijski okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo 2024-2030. (KM) 166
Tabela 40. SWOT matrica Kantona Sarajevo 168
Tabela 41. Dugoročni ciljevi razvoja turizma u Kantonu Sarajevo 170
Tabela 42. Indikatori uticaja po strateškim ciljevima 172
Tabela 43. Model razvoja portfolio turističkih proizvoda KS 173
Tabela 44. Indikatori po prioritetima 177
Tabela 45. Pregled mjera za prioritet 1.1.: Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma 178
Tabela 46. Mjere sa indikatorima u okviru prioriteta 1.1. Uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj turizma 178
Tabela 47. Pregled mjera za prioritet 1.2.: Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude 184
Tabela 48. Mjere sa indikatorima u okviru Prioriteta 1.2. Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude 184
Tabela 49. Strateški projekti po prioritetima 193
Tabela 50. Usklađenost strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo sa Strategijom razvoja turizma FBiH 213
Tabela 51. Indikativni finansijski okvir Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine (u hiljadama KM) 216
Tabela 52. Pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo 218
Tabela 53. Pregled projekata sadržanih strategijama razvoja Grada Sarajeva i općina 246
Tabela 54. Turistički dolasci u Federaciju BiH, 2019–2022. 248
Tabela 55. Noćenja turista u Federaciji BiH, 2019–2022. 249
Tabela 56. Broj smještajnih kapaciteta (poslovnih jedinica) u Kantonu Sarajevo 250
Tabela 57. Broj soba u Kantonu Sarajevo 251
Tabela 58. Broj ležaja u Kantonu Sarajevo 251

Popis slika

Slika 1 Struktura dokumenta ..... **Error! Bookmark not defined.**
Slika 2 Struktura strateške platforme razvoja turizma KS 4
Slika 3. Međunarodni dolasci i prihodi od međunarodnih dolazaka po regijama svijeta, 2019. 5
Slika 4 Međunarodni dolasci po regijama svijeta, 2022 6
Slika 5. Ključni aspekti održivog turizma 9
Slika 6. Pregled ključnih događanja iz područja održivog razvoja turizma 10
Slika 7. Virtuelne tehnologije i turizam 12
Slika 8. Broj turističkih dolazaka u BiH, 2010–2022. (000) 17
Slika 9. Broj noćenja turista u BiH, 2010–2022. (000) 18
Slika 10. TOP 10 emitivnih tržišta za BH. turizam, 2019–2022. 18
Slika 11. Sezonalnost turizma u BiH 19
Slika 12. Međunarodni prihodi od turizma u BiH 19
Slika 13. Međunarodni prihodi od turizma u zemljama Zapadnog Balkana 20
Slika 14. Ekonomski doprinos turizma ekonomiji BiH 20
Slika 15. Udio međunarodnih dolazaka u ukupnim turističkim dolascima u Federaciji BiH 21
Slika 16. Turističko zakonodavstvo temeljem uvida u dokumente Evropske Komisije 27

Slika 17. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo po vertikali 35
Slika 18. Institucionalni okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo – javni sektor Kantona 38
Slika 19. Institucionalni kapacitet javni, privatni i civilni sektor 39
Slika 20. Institucionalni okvir razvoja turizma 42
Slika 21. Strateški okvir razvoja turizma Kantona Sarajevo 44
Slika 22. Broj ugostiteljskih objekata po općinama KS u 2022. (56 - Djelatnost pripreme i usluživanja hrane i pića) 100
Slika 23. Smještajni kapaciteti u kategoriji Hoteli i sličan smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS) 110
Slika 24. Smještajni kapaciteti u kategoriji Druga vrsta objekata za smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS) 111
Slika 25. Smještajni kapaciteti u kategoriji Ostali smještaj, 2022. (Broj kreveta; udio u ukupnom broju kreveta u KS) 111
Slika 26. Ukupan broj dolazaka po kantonima u FBiH, 2014-2022. 112
Slika 27. Ukupan broj noćenja po kantonima u FBiH, 2014-2022 113
Slika 28. Učešće Kantona Sarajevo u turističkim kretanjima u FBiH, 2014-2022 113
Slika 29. Učešće Kantona Sarajevo u turističkim kretanjima u BiH, 2014-2022. 113
Slika 30. Trendovi razvoja turizma (broj dolazaka) u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022. 114
Slika 31. Trendovi razvoja turizma (broj noćenja) u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022. 114
Slika 32. Broj dolazaka i noćenja turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022. 115
Slika 33. Broj dolazaka turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022. 115
Slika 34. Broj noćenja turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022. 116
Slika 35. Broj dolazaka i noćenja domaćih turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022. 116
Slika 36. Broj dolazaka i noćenja stranih turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022 116
Slika 37. Prosječno zadržavanje turista u Kantonu Sarajevo, 2014-2022. 117
Slika 38. Prosječno zadržavanje turista u Kanton Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022 118
Slika 39. Prosječno zadržavanje domaćih turista u Kantonu Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022 118
Slika 40. Prosječno zadržavanje stranih turista u Kantonu Sarajevo, FBiH i BiH, 2014-2022. 118
Slika 41. Ukupan broj dolazaka turista u Kantonu Sarajevo po mjesecima, 2014-2022 119
Slika 42. Ukupan broj noćenja turista u Kantonu Sarajevo po mjesecima 2014-2022. 119
Slika 43. Prostorni raspored i koncentracija smještajnih objekata u Kantonu Sarajevo 120
Slika 44. Okvir za analizu ljudskog potencijala turizma Kantona Sarajevo 124
Slika 45. Prosječan broj zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane 2017-2022. 125
Slika 46. Prosječna bruto plata po zaposlenom u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane 2017-2022. (KM) 125
Slika 47. Starosna struktura zaposlenih komparativno ukupno i djelatnost hotelijerstva i ugostiteljstva (%) 126
Slika 48. Plate ukupno, rod, sprema u djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva u odnosu na ukupno (%) 127
Slika 49. Koncentracija stanovništva, turista, noćenja, zaposlenih u djelatnosti ugostiteljstva i hotelijerstva u glavnom gradu države 127
Slika 50. Nezaposleni sa završenom turističko-ugostiteljskom školom 2003-2022. 129
Slika 51. Okvir za analizu ljudskih potencijala temeljem obrazovanja 131

Slika 52. Procenat žena (djevojčica) u ukupnom broju upisanih učenika u JU Srednja ugostiteljsko turistička škola Sarajevo 2023/24. 132
Slika 53. Ponuda i potražnja ljudskog potencijala 135
Slika 54 Ljudski potencijal u turizmu 2023. 135
Slika 55. Vještine za održivi turizam: 137
Slika 56. Prihodi, rashodi i finansijski rezultat TZ Kantona Sarajevo, 2017-2022. (000 KM) 154
Slika 57. Struktura prihoda TZ Kantona Sarajevo, 2017-2022. (KM) 154
Slika 58. Struktura rashoda TZ Kantona Sarajevo (%) 156
Slika 59. Izvršenje budžeta KS u okviru funkcije 0473 – Turizam, 2018-2022. (KM) 157
Slika 60. Sadašnjost i budućnost turizma Kantona Sarajevo 171
Slika 61. Strateški fokusi i strateški cilj razvoja turizma u Kantona Sarajevo 172
Slika 62. Struktura operativnog dijela strategije razvoja turizma KS 175
Slika 63. Prioriteti u okviru strateškog cilja Unaprijediti konkurentnost i održivost turizma u KS 176
Slika 64. Vizualni prikaz eksterne usklađenosti 211
Slika 65. Provjera interne usklađenosti Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo 215

Popis mapa

Mapa 1. Geografski položaj Kantona Sarajevo 57
Mapa 2 Hipsometrijski razredi Kantona Sarajevo 60
Mapa 3 Hidrografska mreža Kantona Sarajevo 63
Mapa 4 Prostorni razmještaj zaštićenih područja u Kantonu Sarajevo, 2023. 65
Mapa 5 Broj stanovnika po općinama Kantona Sarajevo, 2013. 67
Mapa 6 Prostorni razmještaj turističko-resursne osnove Kantona Sarajevo 70
Mapa 7 Prostorni razmještaj i geneza prirodnih turističkih resursa Kantona Sarajevo 73
Mapa 8 Prostorni razmještaj materijalnih i nematerijalnih antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo 77
Mapa 9 Prostorni razmještaj pokretnih i nepokretnih materijalnih antropogenih turističkih resursa KS. 78
Mapa 10 Prostorni razmještaj antropogenih turističkih resursa Kantona Sarajevo – hhistorijska geneza 80
Mapa 11 Prostorni razmještaj turističkih resursa Kantona Sarajevo – klasifikacija prema oblicima turizma 81

Literatura i izvori

Buhalis, D., Leung, D., Lin, M. (2023). Metaverse as a disruptive technology revolutionising tourism management and marketing. Tourism Management, 97 104724

Ćorluka, G. (2019). Organizacija turizma – nastavni materijal. Sveučilište u Splitu. Sveuličišni odjel za stručne studije.

Drešković, N. (2011). Klimatski tipovi u Bosni i Hercegovini, Doktorska disertacija, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Drešković, N. et al. (2015). Prirodno nasljeđe Kantona Sarajevo. Geografsko društvo u Federaciji Bosne i Hercegovine

Đug, S. et al. (2008). Prirodna baština Kantona Sarajevo. Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, Sarajevo

EC (2014). COM (2014) 86 Final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A Evropean Strategy for more Growth and Jobs in Coastal and Maritime Tourism https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2014%3A86%3AFIN

EC (2017). COM (2017) 183 Final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Initiative for the sustainable development of the blue economy in the western Mediterranean https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0183

EC (2018,) COM (2018(267 Final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions- A New Evropean Agenda for Culture https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A267%3AFIN

EC (2022). Transition Patway for Tourism. https://single-market-economy.ec.Evropa.eu/news/transition-pathway-tourism-published-today-2022-02-04_en

EC. (2012). COM (2012) 649 Final: Communication from the Commission to the Council and the Evropean Parliament – Implementation and development of the common visa policy to spur growth in the EU. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0649:FIN:EN:PDF

EC. (1982). COM (82) 385 final, Communication from the Commission on initial guidelines for a Community policy on tourism. Brussels. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51982DC0385&from=EN

EC. (1991). COM (91) 97 final, Communication from the Evropean Commission on Community action plan to assist tourism. Brussels, 24.4.1991. http://aei.pitt.edu/5397/

EC. (1995). COM (95) 97 final, Communication of the Commission, Green Paper on the role of the Union in the field of tourism. Brussels, 4.5.1995. http://aei.pitt.edu/1201/

EC. (1996). COM (96) 0168 final, Proposal of the Commission for a Council Decision on a First Multiannual Programme to assist Evropean Tourism Philoxenia (1997-2000). Brussels, 31.7.1996: Eur-lex. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=CELEX%3A51996AR0302

EC. (1999). Enhancing tourism's potential for employment. Follow-up to the Conclusions and Recommendations of the High Level Group on Tourism and Employment. Brussels, 28.4.Eur-Lex. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1999:178:0003:0013:EN:PDF

EC. (2001a). COM (2001) 665 final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committe and the Comittee of Regions on working together for the future of Evropean Tourism. Brussels. 13.11.2001. Eur-Lex. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/HR/HIS/?uri=CELEX:52001DC0665

EC. (2001b). COM (2001) 428 final, White Paper from the Commission of the Evropean Communities on Evropean Governance. Brussels, 25.7.2001. Eur – Lex. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0428:FIN:EN:PDF

EC. (2003a). COM (2003) 704 final, Communication from the Commission to the Council and the Evropean Parliament on some key issues in Evrope's Competitiveness – Towards an Integrated Approach. Brussels, 21.11.2003. Eur-Lex. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52003DC0704

EC. (2003b). COM (2003) 716 final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on basic orientations for the sustainability of Evropean Tourism. Brussels, 21.11.2003. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0716:FIN:en:PDF

EC. (2006). COM (2006) 134 final, Communication from the Commission on a renewed EU Tourism policy: Towards a Stronger Partnership for Evropean Tourism. Brussels, 17.3.2006. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0134:FIN:en:PDF

EC. (2007). COM (2007) 621 final, Communication from the Commission on Agenda for a sustainable and competitive Evropean Tourism. Brussels, 19.10.2007. Eur-Lex https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0621:FIN:EN:PDF

EC. (2010). COM (2010) 352 final, Communication from the Commission to the Council, the Evropean Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Evrope,The World's No 1 Tourist Destination – A New Political Framework for tourism in Evrope. Brussels, 30.6.2010. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0352:FIN:en:PDF

Evropski Revizorski Sud (2021). Podrška EU-a za turizam Potreba za novim strateškim usmjerenjem i boljim pristupom finansiranju. https://www.eca.Evropa.eu/hr/publications?did=60287

Habe, F. (1974). Turistične jame v Jugoslaviji in njihova zaščita. Naše jame, 16, 7–16, Ljubljana.
He, Z., Sui, X., Jin. G., Cao. L. (2019). Progress in virtuel reality and augmented reality based on holographic display. Applied Optics, 58(5), 7-81.
Imamović, E. (1995). Korijeni Bosne i bosanstva. Izbor novinskih članaka, predavanja sa javnih tribina, referata sa znastvenih skupova i posebnih priloga. Međunarodni centar za mir, Sarajevo
Keasr, O. (2001). Multiinstrumentalnost turističke politike kao nužna pretpostavka uspostavljanja ravnoteže interesa javnog i privatnog sektora. Acta Turistica, 13(1), 3.-41.
Ketter, E. (2021). Millennial travel: tourism micro-trends of Evropean Generation Y. Journal of Tourism Futures,7(2), 192-196.
Köppen, W.P. (1923). Die klimate der erde: Grundriss der klimakunde. Walter de Gruyter & So
Marković, J. (1981). Speleološki turizam Jugoslavije. U: Osmi jugoslavenski speleološki kongres, Borsko jezero i istočna Srbija od 23. do 27. oktobra 1980. godine, Beograd.
Milanolo, S. & Mulaomerović, J. 2007-2008: Speleološka istraživanja na području Zaštićenog pejzaža Bijambare. Naš krš, XXVII-XXVIII
Miralem, E. (1935). Ljepote Sarajeva i njegove okoline, Državna štamparija, Sarajevo
Mulaomerović J. & Osmanković J. (2010). Speleoturizam u Bosni i Hercegovini: Može li bolje?; Tranzicija 12, br. 25-26
Mulaomerović, J. & Osmanković, J. (2009). Planning for the future – Learning from the past – Case of tourist complex Bijambare, Bosnia and Herzegovina. U: 4th International Scientific Conference "Planning for the Future – Learning from the Past: Contemporary Developments in Tourism, Travel & Hospitality", University of the Aegean, Rhodes Island, Greece 3–5 April 2009,
Mulaomerović, J. & Osmanković, J. (2008). Bosanskohercegovačke pećine kao baza turističkog i regionalnog razvoja. U: Zbornik radova Međunarodna konferencija "Turističke mogućnosti Jadranskog zaleđa", Mostar, 2.–4. april 2008., Sarajevo.
Mulaomerović, J. (2000). Turistički potencijal speleoloških objekata. Fondeko svijet, Sarajevo.
Mulaomerović, J. (2001). Mogućnosti pećinskog turizma na području Sarajeva. Strategija razvoja turizma grada–kantona Sarajevo. Ekonomski institut, Sarajevo
Mulaomerović, J., 2009: Determinante i efekti speleoturizma na razvoj nerazvijenih područja - Doktorska disertacija, Univerza v Novi Gorici, Nova Gorica
Mulaomerović, J., Lučić, I. & Osmanković, J. (2012). Krš Bosne i Hercegovine: prošlost za budućnost, Centar za krš i speleologiju, Sarajevo
OECD (2018), OECD Tourism Trends and Policies 2018, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/tour-2018-en.
Osmanković, J. & Mulaomerović, J. (1998). Neki aspekti valorizacije pećina u kontekstu implementacije filozofije održivog razvoja : Some aspects of the valorization of caves in contextof implementation of sustainable development philosophy. Naš krš, XVIII, 31, Sarajevo.
Osmanković, J. and Mulaomerović, J. (2010). Speleoturizam – novi pristup BH prostoru. Sarajevo Business and Economics Review Ekonomskog fakulteta u Sarajevu. 2010, Iss: 30/2010, pp.103-126, ISSN: 1986-5473 EconLit, EBSCO http://www.epnet.som/titleLists/br-journals.wls,
Osmanković, J. and Mulaomerović, J. (2010). Lokalni razvoj i (speleo)turizam. Ekonomski fakultet Sarajevo, Sarajevo
Osmanković, J. et al (2007). Pilgrimage as a factor of local and regional development – the example of Bosnia and Herzegovina. pp182-196, Acta Turistica, 19/2007, ISSN 0353-4316, UDK 338.48-6:2 (497.6) Ekonomski fakultet Sveučilišta Zagreb, Zagreb, decembar 2007
Osmanković, J., Mulaomerović, J. & Bičakčić, N. (2006). The Caves of Bosnia and Herzegovina as a Basis for Tourism and Regional Development. U: International Conference on Regional and Urban Modeling, Brussels, Free University of Brussels, 1–2 June 2006
Osmanković, Jasmina et al. (2012) STRATEŠKI okvir ekonomskog razvoja i razvoja turizma : slučaj šire područje Trebevića / [- Sarajevo : Ekonomski institut, 2012. - 78: ilustr. ; 30 cm. ISBN 978-9958-687-11-2
Osmanskoviċ, Jasmina (2017) chpter/part in The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism! Ed. Linda L. Lowry - University of Massachusetts – Amherst SAGA Publishing, SAGE Publications, Inc 1640 pp ISBN 9781483368948 https://us.sagepub.com/en-us/nam/node/62120/download-pdf
Pan,S.Y.,; Gao, M., Kim, H. Shah, K. J., Pei, S.L., Chiang, P. C. (2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. Science of The Total Environment, 635(1), 452–469., str. 454.
Pencarelli, T. (2020). The digital revolution in the travel and tourism industry. Information Technology & Tourism, Springer, 22(3), 455-476.
Peštek, A. and Činjarević, M. (2014). Tourist perceived image of local cuisine: the case of Bosnian food culture. British Food Journal, Vol. 116, Issue 11, pp. 1821-1838, Emerald Group Publisher Limited, ISSN 0007-070X
Peštek, A., Dizdarević, L., Galić, M. and Arifhodžić, M. (2019). Residents' attitudes toward tourism development: A case study of the Federation of Bosnia and Herzegovina, Društvena istraživanja, Vol. 28, No. 1, pp. 131-151, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, ISSN 1848-6096
Radić, D., Peštek, A., Ćatić, H., Tomin Vučković, M., Činjarević, M., Pale, M (2021). Analiza sektora turizma u Bosni i Hercegovini – skraćena verzija. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.https://www.eu4business.ba/uploads/documents/eu4b-tourism-analysis-bhs-short_1664454179.pdf

Ržehak, V. (1975). Perspektive turizma u pećinama BiH. Bilten (Speleološko društvo SR BiH), 21–23, Sarajevo.
SEA (1985). The Single Evropean Act. Eur- Lex. https://eur-lex.Evropa.eu/EN/legal-content/summary/the-single-Evropean-act.html
Smart Destination (2022, 25.05.) What Is Tourism 4.0 and How to Attract the 'New Traveler'
Svoboda, J. (1980). Valorizacija pećina u turističkoj ponudi Bosne i Hercegovine : Caves in tourist offer of Bosnia and Herzegovina. Naš krš, VI, 8, 93–98, Sarajevo.
UNESCO. (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) (2006). Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism (Discussion Report of the Planning Meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159811
UNWTO (2023). World Tourism Barometer and Statistical Annex, May 2023. 21(2).
Velasco, M. (2016). Tourism Policy. In: Farazmand, A. (eds) Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31816-5_2674-1
World Bank. https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD
World Economic Forum (WEF). Travel & Tourism Competitiveness Index Report, 2021 edition.
World Economic Forum. (2022). How the metaverse can be a force for good in an uncertain world. Retrieved from https://www.weforum.org/agenda/2022/05/howmetaverse-can-be-a-force-for-good-in-an-uncertain-world/
World Economic Forum. (2022). How the metaverse can be a force for good in an uncertain world. https://www.weforum.org/agenda/2022/05/howmetaverse-can-be-a-force-for-good-in-an-uncertain-world
World Tourism Organization (UNWTO). (1998). Guide for local authorities on developing sustainable tourism. https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284402809
World Travel & Tourism Council (WTCC). (2022). Country Profile. Annual Research: Key Highlights https://wttc.org/DesktopModules/MVC/FactSheets/pdf/704/75_20220613154652_BosniaHerzegovina2022_.pdf

Izvori

Agencija za statistiku BiH https://bhas.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Akcioni plan 2022-2024. implementacije Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. (Radni materijal)
Akcioni plan 2023-2025. implementacije Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. (Radni materijal)
Akcioni plan 2024-2026. implementacije Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027.
Centra Skenderija http://www.skenderija.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
COUNCIL. (1990). 90/314/EEC, Council Directive on package Travel, package Holidays and package Tours. Brussels, 23.6.1990: Eur-lex. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0029&from=FI
COUNCIL. (1992). 92/421 CEE, Council Decision on a Community action plan to assist tourism. Brussels, 13.8.1992: Eur-lex. https://eur-lex.Evropa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31992D0421
COUNCIL. (1995). 95/57/EC, Council Directive on the collection of statistical information in the field of tourism. Brussels, 06.12.1995: Eur-lex. https://eur-lex.Evropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0057:en:HTML
Danube Region Programme 2021-2027 https://www.mrrb.bg/en/infrastructure-and-programmes/programmes-for-territorial-cooperation-2021-2027/danube-region-programme-2021-2027/#:~:text=The%20Interreg%20Danube%20Region%20Programme,countries%20and%20regions%20closer%20together. pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Direkcija za ekonomsko planiranje www.dep.gov.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Dobrovoljno izvješće Bosne i Hercegovine o provedbi Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja, 2023 DEP, http://www.dep.gov.ba/Koordinacija_strate%c5%a1kih_dokumenata/Objave/ COR/Archive.aspx?langTag=hr-HR&template_id=141&pageIndex=1 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske https://dzs.gov.hr/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Dunavska makroregija https://danube-region.eu/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ekonomski fakultet UNSA http://www.efsa.unsa.ba/ef/bs pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region https://ec.Evropa.eu/regional_policy/policy/ cooperation/ macro-regional-strategies/adriatic-ionian_en pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Evropean Tourism Agenda 2030, EC 2022, https://single-market-economy.ec.Evropa.eu/news/Evropean-tourism-agenda-2030-commission-welcomes-commitment-eu-countries-make-tourism-greener-more-2022-12-02_en pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Eurostat https://ec.Evropa.eu/eurostat pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Eurostat labour-market database https://ec.Evropa.eu/eurostat/web/labour-market/database pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Eurostat tourism https://ec.Evropa.eu/eurostat/web/tourism/overview pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Evropska komisija https://commission.Evropa.eu/index_en pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federacija BIH (2022). Strategija razvoja FBiH 2021.-2027. Službene novine Federacije BiH 40/2022 https://fzzpr.gov.ba/bh/strateski-dokumenti/strateski-dokumenti-fbih/strategije-fbih pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federacija BiH (2022). Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027. Sarajevo https://www.fmoit.gov.ba/upload/file/2020/Kabinet%202020/NACRT%20-

%20FBIH%20STRATEGIJA%20RAZVOJA%20TURIZMA%202022-2027%20BHS(1)(1).pdf; https://fbihvlada.gov.ba/hr/usvojen-nacrt-strategije-razvoja-turizma-fbih-2022-2027 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federacija BiH https://fbihvlada.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federalni hidrometeorološki zavod Bosne i Hercegovine (2023). Meteorološki godišnjak 2022, Sarajevo
Federalni zavod za programiranje razvoja https://www.fzzpr.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federalni zavod za statistiku Bosne i Hercegovine (2023). Kanton Sarajevo u brojkama, Sarajevo
Federalni zavod za statistiku https://fzs.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federalni zavod za statistiku. Kantoni u brojkama. https://fzs.ba/index.php/2021/06/30/kantoni-u-brojkama/
Federalni zavod za zaštitu spomenika https://www.fmks.gov.ba/hr/zavod-za-zastitu-spomenika/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Federalno ministarstvo okoliša i turizma FBiH https://www.fmoit.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Finansijko informatička agencija 8FIA) (2022) Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u Federaciji BiH po područhima djelatnosti. God. 1, Broj 1
Finansijsko informatička agencija (FIA) (2023) Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u Federaciji BiH po područjima djelatnosti . God 2, Broj 2.
Grad Sarajevo (2022). Strategija razvoja Grada Sarajeva 2021-2027. https://gradskovijece.sarajevo.ba/dnevni-red/strategija-razvoja-grada-sarajeva-2021-2027/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Grad Sarajevo https://www.sarajevo.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
http://old.kons.gov.ba/ main.php?id_struct=6&lang =1&action=view&id=3258, pristupljeno 1. 8. 2023
http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct =6&lang=1&action=view&id=3258, pristupljeno 1. 8. 2023.
https://fia.ba/Upload/eBook-2021/Preduzeca/3/mobile/index.html
https://fia.ba/Upload/eBook-2022/Preduzeca/3/mobile/index.html
https://smartdestination.travel/hr/what-is-tourism-4-0-and-how-to-attract-the-new-traveler/
https://www.unsa.ba/o-univerzitetu/propisi/univerzitet-u-brojkama, pristupljeno 21. 8. 2023.
https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/
https://www.zemaljskimuzej.ba/bs/izlozbe/botani%C4%8Dki-vrt, pristupljeno 27. 7. 2023.).
Izvještaj o razvoju Kantona Sarajevo za 2021. godinu. Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, 2022.
Jadransko-jonska makroregija https://www.adriatic-ionian.eu/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola http://www.suts-sa.edu.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
JU za zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo http://www.zppks.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
JU Zavod za zapošljavanje Kantona Sarajevo https://szks.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Kanton Sarajevo (2021). Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. Strateška platforma finalna verzija. Kanton Sarajevo pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Kanton Sarajevo (2021). Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. Strateška platforma Nacrt proširena verzija. Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Kanton Sarajevo pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Kanton Sarajevo (2022). Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. Prednacrt. Kanton Sarajevo pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023. https://metapodaci.zavodzpr-sa.ba/srv/api/records/c9530f47-fa13-4a72-a3e0-d1031728ef67 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Kanton Sarajevo https://ks.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa https://www.spomenici-sa.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
KJU za zaštićena prirodna područja http://www.zppks.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Komisija za zaštitu nacionalnih spomenika BiH http://www.kons.gov.ba/?lang=hr pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ministarstvo okoliša i turizma FBH https://fbihvlada.gov.ba/bs/ministarstvo-okolisa-i-turizma pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo https://mp.ks.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH http://www.mvteo.gov.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
https://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/vanjska_trgovina_i_ekonomski_odnosi/default.aspx?id=136&langTag=hr-HR
Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo https://mo.ks.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Nacrt Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021.-2027. Kanton Sarajevo, 2022.
Obrtnička komora Kantona Sarajevo https://okks.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Odluka o izradi Strategije razvoja KS 2021-2027. Kanton Sarajevo
Okvir za realizaciju Ciljeva održivog razvoja": Ključni dokument za put BiH prema Agendi 2030, 2021, DEP, http://www.dep.gov.ba/Koordinacija_strate%c5%a1kih_dokumenata/Objave/COR/ Archive.aspx?langTag=hr-HR&template_id=141&pageIndex=1 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Centar Sarajevo (2022). Strategija razvoja općine Centar Sarajevo 2021-2027. Centar Sarajevo https://centar.ba/biznis-i-investicije/strateski-dokumenti pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Centar Sarajevo https://www.centar.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.

Općina Hadžići (2022). Strategija razvoja općine Hadžići 2021-2027. Hadžići Sarajevo https://hadzici.ba/izdanja.php pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Hadžići https://www.hadzici.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Ilidža (2022). Strategija razvoja općine Ilidža 2022-2027. Ilidža Sarajevo https://www.opcinailidza.ba/uploads/files/shares/Strategija%20razvoja%20/Nacrt%20strategije%20razvoja%20OI%201703.pdf
Općina Ilidža https://www.ilidzaba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Ilijaš (2022). Strategija razvoja općine Ilijaš 2021-2027. Ilijaš Sarajevo https://www.ilijas.ba/index.php/dokumenti/strateski-dokumenti pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Ilijaš https://www.ilijas.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Novi Grad Sarajevo (2022). Strategija razvoja općine Novi Grad Sarajevo 2021-2027. Općina Novi Grad Sarajevo https://www.novigradsarajevo.ba/uploads/files/shares/STRATEGIJA%20DO%202027/Nacrt%20Strategije%20razvoja%20ONGSA_2021-2027_WEB.pdf pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Novi grad Sarajevo https://www.novigrad.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Novo Sarajevo https://www.novosarajevo.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Novo Sarajevo (2022). Strategija razvoja općine Novo Sarajevo 2021-2027. Novo Sarajevo Sarajevo https://novosarajevo.ba/aktuelno.php?id=262 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Stari Grad Sarajevo (2022). Strategija održivog razvoja turizma općine Stari grad 2018-2022 (prijedlog) https://starigrad.ba/v2022/txt.php?id=1030 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Stari Grad Sarajevo (2023). Strateška platofrma Strategija razvoja općine Stari grad Sarajevo 2023-2027. Stari Grad Sarajevo https://starigrad.ba/v2022/txt.php?id=1030 pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Stari grad Sarajevo https://starigrad.ba/v2022/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Trnovo (2022). Strategiju održivog razvoja općine Trnovo za period 2023 – 2027. Trnovo Sarajevo https://www.trnovo.ba/strategija-2012-2016/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Trnovo https://www.trnovo.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Vogošća (2022). Strategija razvoja općine Vogošća 2023-2027. Vogošća Sarajevo https://vogosca.ba/wp-content/uploads/2022/11/20221121-Strat-razv-opc-Vog-2023-2027.pdf pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Općina Vogošća https://www.vogosca.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
PMF Prirodno matematski fakultet UNSA https://pmf.unsa.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Privredna komora FBH https://kfbih.com/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Privredna komora Kantona Sarajevo http://pksa.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Republički zavod za statistiku Republike Srbije https://www.stat.gov.rs/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Republika Hrvatska (2022). Strategiju razvoja održivog turizma do 2030. Zagreb Republika Hrvatska https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/ 2023_01_2_18.html pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Republika Slovenija Satistični ured https://www.stat.si/statweb pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Research Hub WTTC statistcs https://researchhub.wttc.org/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
SARAJEVO CANTON DEVELOPMENT STRATEGY 2021–2027. Kanton Sarajevo, 2022.
SERDA Sarajevska regionalna razvojna agencija https://serda.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Svjetska turistička organizacija https://www.unwto.org pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
TOURISM 4 SDGS https://www.unwto.org/tourism4sdgs pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
TOURISM IN THE 2030 AGENDA https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Turistička zajednica Kantona Sarajevo https://www.visitsarajevo.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Turistička zajednica KS https://www.visitsarajevo.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Turizam, Eurostat, https://ec.Evropa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title= Tourism_industries_-_employment&oldid=445425#Characteristics_of_jobs_in_tourism_industries pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udruženje poslodavaca FBH http://www.upfbih.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udruženje poslodavaca KS http://www.upfbih.ba/udruzenje-poslodavaca-kantona-sarajevo pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udruženje turističkih agencija BiH http://uta.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udruženje turističkih vodiča KS Http://utv.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udruženje turističkih vodiča Vučko https://stga.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Udurženje psolodavaca Kanton Sarajevo http://www.upfbih.ba/udruzenje-poslodavaca-kantona-sarajevo pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
UN WTO Academy https://www.unwto.org/UNWTO-academy pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Ured za borbu protiv korupcije i upravljanje kvalitetom. Vlada Kantona Sarajevo https://www.anticorrupiks.com/zaposleni-javnom-sektoru pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Vanjskotrgovinska komora BiH https://komorabih.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Vijeće ministara BiH https://www.vijeceministara.gov.ba/Language.aspx?langTag=hr-HR pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
World Travel & Tourism Council (WTTC) https://wttc.org/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
WTO https://www.unwto.org/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.

WTO https://www.unwto.org/about-us pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
WTTC (2022) Cities Economic Impact Report 2022. WTTC, London
Zavd za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo https://zis.ks.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Zavod za informatiku i statistiku http://zis.ks.gov.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo (2023). Smjernice za trogodišnje planiranje rada Kantona Sarajevo za period 2024-2026.
Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo https://zpr.ks.gov.ba/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
Zavod za zaštitu spomenika FBiH https://www.fmks.gov.ba/hr/zavod-za-zastitu-spomenika/ pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.
ZOI olimpijski centar http://www.zoi84.ba pristup 1.07.2023 – 10. 09.2023.

O B R A Z L O Ž E N J E

I PRAVNI OSNOV

Pravni osnov za donošenje Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine, sadržan je u članu 18. Ustava Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo" broj 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13 i 31/17), čl. 136., 137., 138., 139., 140., 141., 142., 143., 144., 145. i 146. Poslovnika o radu Skupštine Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo", broj 41/12-Drugi novi prečišćeni tekst, 15/13, 47/13, 47/15, 48/16, 9/20, 14/20, 16/22 i 17/22), a u vezi sa članom 5. stav (2) Zakona o turizmu ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 19/16, 31/17, 34/17 - Ispravka i 13/21).

II RAZLOZI ZA DONOŠENJE

Programom rada Skupštine Kantona Sarajevo za 2024. godinu, planirana je izrada Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo. Vlada Kantona Sarajevo je dana 12.12.2022. godine donijela Odluku o davanju saglasnosti za zaključivanje sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti – "Izrada prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo", između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u BiH i Sarajevskom regionalnom agencijom za razvoj (SERDA); te da u sklopu navedenog Ministarstvo privrede provede aktivnosti na pripremi i izradi Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

U skladu sa navedenim potpisan je Sporazum o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo", u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina"-"Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH", broj 07-07-18-50499/22 os 30.12.2022. godine.

Dana 28. 02. 2023. godine rješenjem ministra broj 07-08-18-50499/22 od 28.02.2024. godine, imenovana je Radna grupe za izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, kao i za nadzor i monitoring nad izradom ovog dokumenta. Radna grupa je pripremila projektni zadatak i njegovu realizaciju, uz stalni nadzor, monitoring i praćenje. Putem Javnog poziva, provedenog od strane SERDA-e, za izradu predmetne Strategije odabran je Ekonomski institut Sarajevo. Potom su definisani i drugi učesnici u procesu izrade strateškog dokumenta, osigurana vertikalna i horizontalna koordinacija u toku procesa izrade, precizirani rokovi i izvještavanje, kao i drugi bitni elementi metodologije, procesa i strukture dokumenta.

Ključni principi koji su poštovani u procesu pripreme, izrade, konsultacija i usvajanja dokumenta Nacrta strategije razvoja turizma KS (u daljem tekstu: Nacrt strategije), u skladu sa zakonom, dobrom praksom i projektnim zadatkom su: princip otvorene metode koordinacije, ili skraćeno OMK, jednakih mogućnosti, partnerstva, javnosti i transparentnosti, kao i princip horizontalne i vertikalne koordinacije.

Ministarstvo privrede KS i Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA su Stratešku platformu Strategije razvoja turizma KS javnosti predstavili 23. oktobar 2023.

godine, u okviru manifestacije Zelena sedmica i prezentacije projekta Razvoj održive turističke prakse i energetski efikasnog poslovanja u BiH, čiji su implementatori SERDA i Ministarstvo privrede KS, uz sufinansiranje EU i Njemačka vlada (BMZ).

U samom procesu izrade predmetne Strategije participiralo je oko sto učesnika iz javnog, privatnog i civilnog sektora, organizirane su četiri radionice, organizirano je jedno posebno javno predstavljanje u prostorima Europe house (Delegacije EU). Održane su dvoje javne konsultacije u trajanju od po 30 dana, i to prve konsultacije (strateška platforma) u periodu 4. oktobar – 3. novembar 2023. godine i druge javne konsultacije (nacrt strategije razvoja turizma KS) u periodu 13. mar – 11. april 2024. godine. Sve faze izrade Nacrta strategije bile su predmet praćenja, analize, diskusije i verifikacije od strane Radne grupe.

U toku izrade strategije održane su četiri strateške fokus radionice.

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo, u skladu sa projektnim zadatkom, sadrži četiri osnovne cjeline, i to: uvodne napomene, stratešku platformu, operativni dio strategije i priloge. Dokument ima više od 270 stranica (A4 format, Font calibri 12, jednostruki prored), 58 tabela, 65 slika i 11 mapa (ukupno 134 ilustracije), korišteno je preko 180 relevantnih izvora.

U uvodnim napomena dat je pregled pravnog osnova, principa, učesnika, procesa, metodologije i strukture dokumenta.

Strateška platforma u skladu sa zakonom, uredbom, projektnim zadatkom i dobrom praksom sadrži: Situacionu analizu, SWOT analizu i strateško fokusiranje, Viziju razvoja i strateški cilj sa indikatorima.

Sve troškove izrade Strategije razvoja turizma snosio je GIZ, tako da za sam dokumenat nisu potrebna finansijska sredstva.

Indikativni financijski okvir za period važenja Nacrta strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine sadržava minimalno procjenu potrebnih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta, drugih izvora finansiranja, kao što su kreditna sredstva Evropske unije, javno-privatno partnerstvo, koncesije i drugi izvori finansiranja. Radi se o inicijalnoj finansijskoj procjeni ekspertskog tima. Navedeni iznosi će biti verificirani u komunikaciji sa relevantnim institucijama u narednom periodu.

Implementacija strateških projekata i mjera će biti u okviru Akcionog plana koji će se donijeti nakon usvajanja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

Shodno svemu navedenom, Ministarstvo privrede KS je u saradnji s Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u BiH i Sarajevskom regionalnom agencijom za razvoj (SERDA), a putem Radne grupe i Ekonomskog instituta Sarajevo, postupilo u skladu sa Odlukom Vlade KS i provelo potrebne aktivnosti vezane za pripremu Nacrta strategije razvoja turizma KS do 2030. godine.

Na sjednici održanoj 23.05.2025. godine, Zaključkom broj 01-18-29032/25 Skupština Kantona Sarajevo utvrdila je Nacrt strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine. U tački II navedenog zaključka utvrđeno je da će se javna rasprava održati sa kantonalnim organima, jedinicama lokalne samouprave, naučnim i stručnim institucijama i

trajat će 30 dana od objave na web stranici Vlade Kantona Sarajevo i Ministarstva privrede Kantona Sarajevo. U tački III je navedeno da će se primjedbe, prijedlozi, sugestije zastupnika i mišljenja radnih tijela Skupštine, dostavljati Vladi Kantona Sarajevo, koja organizuje i provodi javnu raspravu. U tački IV je propisano da će nakon sumiranja rezultata javne rasprave, Vlada Kantona Sarajevo putem Ministarstva privrede Kantona Sarajevo pripremiti Izvještaj o rezultatima javne rasprave i prijedlog Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine, dostaviti Skupštini Kantona Sarajevo radi donošenja.

U skladu sa navedenim sačinjen je Izvještaj o rezultatima održane javne rasprave.

U skladu sa Uredbom o postupku i načinu pripremanja, izrade i dostavljanja propisa ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 50/17, Drugi prečišćeni tekst, 2/18-Ispravka i 32/22), predmetni Prijedlog strategije dostavljen je na mišljenje Ministarstvu pravde i uprave Kantona Sarajevo i Ministarstvu finansija Kantona Sarajevo.

U skladu sa odredbama članova (5) i (6) Zakona o razvojnom planiranju u FBiH ("Službene novine FBiH", broj 32/17), Prijedlog strategije dostavljen je na mišljenje Zavodu za planiranje razvoja Kantona Sarajevo.

Zaključkom Vlade Kantona Sarajevo broj 02-04-1672-3/26 od 22.01.2026. godine, utvrđen je Prijedlog strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine.

III FINANSIJSKA SREDSTVA

U toku izrade Nacrta strategije naznačena su okvirna finansijska sredstva koja će biti potrebna za implementaciju predmetnog Prijedloga strategije, u iznosu od 200.000,00 KM (u skladu sa fiskalnom procjenom iz IFP-DA Obrasca).

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
V L A D A

I Z V J E Š T A J
O REZULTATIMA JAVNE RASPRAVE O NACRTU STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA U KANTONU SARAJEVO DO 2030. GODINE

Nosilac izrade:
Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo

Sarajevo, novembar, 2025. godine

I Z V J E Š T A J
O REZULTATIMA JAVNE RASPRAVE O NACRTU STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA U KANTONU SARAJEVO DO 2030. GODINE

Skupština Kantona Sarajevo, na 22. Radnoj sjednici održanoj dana 23.05.2025. godine, Zaključkom broj: 01-18-29032/25 od 23.05.2025. godine, utvrdila je Nacrt strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine. U tački II. navedenog zaključka utvrđeno je da će se javna rasprava održati u kantonalnim organima, jedinicama lokalne samouprave, naučnim i stručnim ustanovama, u trajanju od 30 dana. Za organizovanje i provođenje javne rasprave Skupština Kantona Sarajevo je zadužila Vladu Kantona Sarajevo, koja je nakon provedene javne rasprave obavezna da Skupštini Kantona Sarajevo podnese Izvještaj o rezultatima javne rasprave. Izvještaj treba da sadrži primjedbe, prijedloge i mišljenja, kao i obrazloženje razloga zbog kojih pojedine primjedbe, prijedlozi i mišljenja nisu prihvaćeni u pripremi Prijedloga zakona o izmjenama i dopuni Zakona o turizmu.

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo, dostavilo je Službi za skupštinske poslove spisak subjekata za javnu raspravu o Nacrtu zakona o izmjenama i dopuni Zakona o turizmu, i to:

1. Vlada Kantona Sarajevo - Premijeru;
2. Svim ministarstvima Kantona Sarajevo;
3. Grad Sarajevo;
4. Svim općinama Kantona Sarajevo;
5. Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Marka Marulića 2, Sarajevo;
6. Turistička zajednica Kantona Sarajevo, Dalmatinska 2, Sarajevo;
7. Kantonalna uprava za inspekcijske poslove, Dalmatinska br. 2, Sarajevo;
8. Privredna/gospodarska komora Federacije BiH, Branislava Đurđeva 10, Sarajevo;
9. Privredna komora Kantona Sarajevo, La Benevolencije 8, Sarajevo;
10. KJP "ZOI 84" - Olimpijski centar Sarajevo d.o.o., Branilaca Sarajeva 21;
11. KJP Centar "Skenderija" d.o.o. Sarajevo, Terezije bb;
12. JU "Zaštićena prirodna područja Kantona Sarajevo", Branilaca Sarajeva 28/I;
13. Centri civilnih inicijativa - CCI, Zmaja od Bosne 40, Sarajevo;
14. Udruženje turističkih vodiča Kantona Sarajevo, Vladislava Skarića 8;
15. Udruženje poslodavaca Federacije BiH, Mula Mustafe Bašeskije 12/3, Sarajevo;
16. Udruženje turističkih agencija BiH (UTA BIH), La benevolencija 8, Sarajevo, (zgrada Privredne komore Kantona Sarajevo);
17. Udruženje hotelijera i restoratera u BiH, Blažujski drum 80, Ilidža;
18. Udruženje turističkih privrednika u BiH, Dr. Mustafe Pintola 23, Ilidža;
19. Udruženje ugostitelja, Kranjčevićeva 24, Sarajevo;
20. Udruženje turističkih vodiča Sarajeva "Vučko", Josipa Štadlera 6, Sarajevo;
21. Udruženje Zona unaprijeđenog poslovanja Baščaršija, Mula Mustafe Bašeskije 63/I, Sarajevo.

Uvidom u izvodu iz stenograma sa 22. Radne sjednice Skupštine Kantona Sarajevo, održane dana 23.05.2025. godine, vidljivo je da konkretnih prijedloga niti primjedbi na tekst predmetnog Nacrta strategije nije bilo, već su u istom samo sadržani različiti komentari na sam Nacrt.

IZVOD IZ STENOGRAMA

22. RADNE SJEDNICE SKUPŠTINE KANTONA SARAJEVO

ODRŽANE 23.05.2025.GODINE

****

Elvedin Okerić (predsjedavajući)

Tačka trinaest.

AD- 13. NACRT STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA U KANTONU SARAJEVO DO 2030. GODINE

Materijal ste dobili uz poziv za sjednicu. Ima li potrebe da se podnesu uvodne napomene? Ima. Pozivam predstavnika predlagača da kratko podnese uvodne napomene. Izvolite, imate riječ, samo nam se predstavite zbog stenograma.

Elma Perteši Žunić (sekretar Ministarstva privrede)

Dobar dan, ja sam, Elma Perteši Žunić, sekretar ministarstva privrede, i ovim putem ću ukratko reći o ovoj tačci, obzirom da je ministar privrede na službenom putu. Evo, ukratko ću vam malo ovoj tačci, a zamolila bih nakon mog kratkog izlaganja, pozvala bih profesore sa Ekonomskog instituta, obzirom da su oni bili zaduženi za izradu ovog Nacrta tako da oni će kratko prezentovati kroz par slajdova o ovoj tačci. Programom rada Skupštine '24. godine planirana je izrada Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine. Vlada je '22 godine donijela Odluku kojom je dala saglasnost da se zaključi Sporazum između Ministarstva privrede, SERDE i GIZA da se radi na ovoj izradi strategije. Tim Sporazumom je definisano da će SERDA provesti javnu nabavku prema međunarodnim standardima GIZA i izrada ove strategije znači, apsolutno nije iziskivala financijska sredstva po pitanju Kantona, odnosno Ministarstva privrede obzirom da je troškove snosio GIZ. Ministar privrede je formirao radnu grupu koja je imala zadatak, između ostalog, da sačini projektni zadatak i da prati sam rad Ekonomskog instituta i da se to realizuje na ispravan način. Nacrt strategije je sačinjen, strateška platforma je u nekoliko navrata kroz razni fokus radne grupe puštena u javnost, tako da je u Europskoj kući 22. i '23 godine održano nekoliko tih konsultacija. Također su sva pozitivna mišljenja prema ovoj Uredbi o izradi strategije federalnoj također smo poslali ovu strategiju, odnosno Nacrt na mišljenje Uredu za planiranje Kantona Sarajevo koji je dao pozitivno mišljenje. Obratili smo se i Federalnom ministarstvu okoliša i turizma koji je rekao isto pozitivno mišljenje su dali, rekli su da je ovaj Nacrt strategije u skladu sa također federalnom strategijom. Tako da evo ova Strategija je u skladu sa Zakonom o turizmu, prva strategija Kantona Sarajevo za turizam. Do sada smo imali sve pohvale i pozitivna mišljenja na ovu Strategiju. Ići će u javnu raspravu. Tako da, evo, ja bih sada prepustila profesorima kratko da ne oduzimam vrijeme da vam predstave osnovne crte ovog Nacrta. Hvala.

Elvedin Okerić (predsjedavajući)

Zahvaljujemo se na podnesenim uvodnim napomenama. Vi se možete vratiti na svoje mjesto, a ja sada pozivam službu da pripremim tehnički, da profesor Halilbašić može da izvrši prezentaciju.

Muamer Halilbašić (profesor)

Ovo je čudna pozicija, profesori su navikli da hodaju. Lijep pozdrav svima prisutnim, želim da vas pozdravim ispred tima Ekonomskog instituta koji je radio na pripremi ovog dokumenta. Pored profesora sa Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, tu su još bili također i profesori sa Prirodno-matematičkog fakulteta u ovom dijelu, posebno onaj prirodnog kulturnog istorijskog naslijeđa pa

dalje, imali smo određene eksterne eksperte koje smo također angažovali, posebno kada se radi o outdoor turizmu, kada se radi o zimskom turizmu itd. Čitava jedna ekipa stoji iza ovog dokumenta. Kako je kolegica kazala, mi imamo Zakon o razvojnom planiranju, imamo odgovarajuće uredbe koje su na neki način normirale red koraka koji trebamo proći, ovaj kako bismo došli u fazu u kojoj se danas nalazimo i ono što u stvari možete vidjeti na ovom slajdu, to su stvari, koraci koje smo prošli do sada. Mi smo imali prvu fazu izrade dokumenta koja se odnosi na pripremu strateške platforme, gdje smo u prvom dijelu uradili detaljnu analizu globalnih trendova, posebno onih koji su nam bitni iz perspektive Kantona Sarajeva, odnosno turizma u Kantonu Sarajevo, detaljnu analizu kretanja znači kada je u pitanju turizam u Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, onda sa posebnim naglaskom na Kanton Sarajevo. Analizirali smo pitanja ponude i tražnje, pitanja ljudskih resursa itd. Posebno smo analizirali ovu dimenziju raspoloživog financijskog okvira, obzirom da je kod nas vrlo česta praksa da kažemo je li da imamo boravišnu taksu, imamo članarinu u Turističkoj zajednici i to su nam sredstva, je li ovaj, odnosno to je okvir u okviru kojeg bi se trebali kretati. Ono što ću vidjeti nešto kasnije, da su to nedostatni iznosi novaca ako želimo napraviti ozbiljniji iskorak kada se radi o turizmu u Kantonu Sarajevo. Kako je kolegica kazala mi smo imali zaista široko definisane radne grupe, par desetina ljudi od eksperata iz javnog, privatnog, civilnog sektora je participiralo u tim radnim grupama. Kada smo završili prvi dio dokumenta, uradili smo jednu, odradili smo javne konsultacije u trajanju 30 dana. Sve što smo zaprimili u tom periodu smo na odgovarajući način obradili, inkorporirali u sam dokument, ono što nije bilo moguće, da li smo odgovarajuću refleksiju prema inicijatorima prijedloga, komentara, sugestija. U drugom dijelu smo prešli na utvrđivanje prioriteta, odnosno mjera ključnih strateških projekata, analizu je li ovaj potrebnih sredstava da bi se isfinancirala strategija razvoja Kantona Sarajevo. Napravili smo ocjenu usklađenosti i ovo što je kolegica kazala znači mi smo se unaprijed pripremili da budemo usklađeni sa drugim relevantnim dokumentima, prije svega kada govorimo o Strategiji razvoja Kantona Sarajevo, Strategiji razvoja turizma u Federaciji Bosne i Hercegovine. Znači, taj smo dio istestirali, odradili dio koji se odnosi na pitanje praćenja, monitoringa, izvještavanja po ovom dokumentu, definisali ključne korake, nosioce tih aktivnosti i na kraju ponovo odradili 30 dana javnih konsultacija. Vlada je utvrdila nacrt, jel tako i pribavljena su potrebna mišljenja u skladu sa zakonom. Mi se sad nalazimo u fazi razmatranja Nacrta na Skupštini Kantona Sarajevo. Ono što je jako bitno da napomenemo da se radi još uvijek na neki način o živom dokumentu. Mi imamo još uvijek 30 dana konsultacije, mi smo to pokušali da definišemo, odnosno da obradimo na način da bude fleksibilno i da se svi prijedlozi, komentari i sugestije koje dobijemo u narednih 30 dana u dobroj mjeri očekujem da će se moći implementirati u sam dokument. Ono što mi je jako važno, vidim, neka i poznata lica ovdje, članovi Skupštine ste participirali u ovim našim radnim grupama, tu smo imali predstavnike iz različitih turističkih djelatnosti, različitih udruženja itd, različitih međunarodnih organizacija, kolegica je neke od njih pomenula. Tu su Njemačka organizacija za razvoj, posebno Europska delegacija, zatim UNESCO itd. Sve ono što smo dobili kao neku vrstu komentara, sugestija smo uključili u materijal koji je pred vama. Ono što bih želio da naglasimo ovdje, to je jedna dimenzija o kojoj smo vodili računa. Naravno, mi imamo principe koje promovira sam Zakon o razvojnom planiranju koji kaže transparentnost, otvorenost, horizontalna i vertikalna koordinacija itd. Sve smo mi to uobzirli, međutim, ono što je ključno, o čemu smo vodili računa, znači šta je bila vodilja za sam tim u procesu izrade, a to je da turisti i turizam su važni, ali su prirodne, kulturne i druge vrijednosti Kantona Sarajevo važnije, dok su stanovnici Kantona Sarajevo, odnosno kvalitet njihovog života najvažniji. Otuda smo mi otvorili određena pitanja, kao što su pitanja održivog turizma, kao što su pitanja prihvatnog kapaciteta itd. I mogu sa zadovoljstvom kazati da su mnogi od tih elemenata prepoznati u Zakonu o turizmu na nivou Federacije BiH, gdje imamo u toku javne konzultacije, gdje ti elementi koje smo spomenuli ovdje su inkorporirarani u tu verziju, novu verziju Zakona o turizmu na nivou Federacije BiH-a. Što se tiče samih struktura dokumenta, kako sam kazao, imamo

2 ključna dijela, imamo stratešku platformu, imamo operativni dio, struktura dokumenta nam je propisana Zakonom o razvojnom planiranju i uredbu uredbom koja definiše izradu ove vrste ove vrste dokumenata. I mi smo slijedili. Znači, ovaj standardni red koraka i standardnu ovu strukturu dokumenta. Dakle, vi morate na kraju prvog dijela definirati ključne strateške fokuse, strateške ciljeve, iz njih izvesti prioritete, odnosno mjere, definirati ključne, ovaj ključne projekte, financijski okvir itd. Znači, to je ono što smo u potpunosti slijedili u skladu sa našim ranijim ranijim iskustvima. Ono što je znači naglasak u samom dokumentu jeste da smo mi na bazi analize postojećeg stanja, znači kako je to stanje kada govorimo o turizmu Kantona Sarajevo i ključnih izazova koje smo konstatovali, a to su kratki boravci turista, izrađena sezonalnost, neuvezana atomizirana ponuda, reaktivni ad hoc pristup turističkom tržištu, odsustvo sistemskog upravljanja destinacijom, razvoj bazirana inicijativama privatnog sektora, primarno do sada. Mi smo na osnovu tog definirali je li koje je to stanje, odnosno šta je to što mi vidimo kao budućnost turizma u Kantonu Sarajevo? Ono što je ključno, mi turizam vidimo kao integrativnu snagu, kao pokretač održivog razvoja. Ono što nam je jako važno, to je efikasno proaktivno upravljanje turističkom destinacijom, znači integrisana atraktivna cjelogodišnja turistička ponuda, multidestinacijska saradnja, atraktivna, sigurna, uređena i održiva turistička destinacija, prepoznat turistički brend na globalnom na globalnom tržištu. Kako bismo, je li došli do onog što smo definisali kao nekakvo željeno ili očekivano stanje definirali smo određene preduslove koji su neophodni da bi se napravio taj strateški zaokret i oni su nam sadržani u prioritetima, odnosno mjerama koje smo u drugom dijelu dokumenta dokumenta operacionalizirali. Na osnovu urađene analize definirali smo viziju razvoja turizma u Kantonu Sarajevo kao globalno prepoznatljive i vodeće regionalne turističke destinacije, koja posjetiocima pruža jedinstveni doživljaj kroz široku, autentičnu i cjelogodišnju ponudu baziranu na prirodnim, kulturnim i istorijskim resursima. Ono što smo pokušali jeste da idemo sa jednim jednostavnim pristupom obzirom da se radi o strateškom dokumentu koji je sektorskog karaktera, utvrdili smo samo jedan strateški cilj, a on se odnosi na unapređenje konkurentnosti i održivosti turizma u Kantonu Sarajevo. Da bi se postigao je li taj cilj koji smo definirali i vidjet ćete, tamo smo odredili i određene indikatore, početne ciljne vrijednosti itd. Definirali smo u okviru toga dva prioriteta, odnosno dva ključna područja djelovanja znači odnosno dva ključna fokusa koja pokušavamo tretirati kroz mjere, odnosno strateške projekte. Prvi prioritet odnosi se na uspostavljanje sistemskog okvira za razvoj održivog turizma i tu imamo jedan set set mjera, drugi prioritet je razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude. U okviru ovog prvog prioriteta mi smo utvrdili 6 ključnih mjera koje su prezentirane ovdje na slajdu i u okviru njega isto tako smo prepoznali, odnosno mjere oblikovali na način da se vide konkretni koraci, šta je to što je neophodno da se uradi da bi se realizirala svaka od mjera. Pokušali smo biti maksimalno praktično da oblikujemo dokument na način da bude vodilja i Vladi i Ministarstvu privrede i Direkciji za turizam i Turističkoj zajednici itd. Vidjet ćete iz opisa iz opisa mjera da su prilično detaljno elaborirane i da se iz njih vide ključne aktivnosti u kontekstu realizacije svake od mjera. Naravno, tu su određeni strateški projekti; za prvi prioritet imamo ukupno 16 strateških projekata. Naravno, ovdje smo mi komunicirali jako puno sa nižim nivoima vlasti, obzirom da su nam za neke mjere posebno važni Grad Sarajevo i lokalne zajednice i dosta od ovih projekata su ustvari inicijative koje su došle sa nižih, sa nižih nivoa vlasti, od određenih lokalnih zajednica, također od određenih institucija koje su bile uključene u ove radne grupe. Što se tiče ovog drugog prioriteta, a mi smo prije nego što smo ušli u razvoj mjera koje bi tretirale pojedine aspekte, odnosno pojedine segmente, kada govorimo o turizmu, napravili jednu analizu sa članovima ovih fokus grupa gdje smo testirali, odnosno radili neku vrstu procjene šta su to prioritetna područja razvoja kada govorimo o turizmu u Kantonu Sarajevo, na osnovu 2 kriterija. Prvi kriterij je bio ovaj trenutni značaj te vrste turizma u Kantona Sarajevo i drugi kriterij je bio potencijal za budući razvoj određene vrste, odnosno tipa turizma. Na osnovu ta dva kriterija smo utvrdili određene prioritete koji se fokusiraju na prije svega kulturni turizam, turizam događaja, memorijalni turizam,

gastroturizam, avanturistički, odnosno outdoor, turizam, zdravstveni turizam, ruralni turizam, razvoj kreativne industrije kao određenih potpornih, odnosno pratećih djelatnosti, djelatnosti u turizmu. Konačno, u okviru ovog prioriteta imamo ukupno 15, 15 strateških projekata koji su opisani u kratkim, u kratkim crtama. Ono što bi nam mogao predstavljati određeni izazov kod implementacije ovog dokumenta jeste ovaj financijski okvir. Kako sam kazao, vrlo često smo u situaciji da se fokusiramo isključivo na sredstva koja se osiguravaju u turističkoj zajednici kroz ove boravišne takse, kroz članarine u Turističkoj zajednici, ta sredstva su dobro došla, međutim ta sredstva nisu dostatna. Ono što smo sugerisali jeste da se pokušaju osigurati dodatni izvori financiranja. Nama je drago da je Vlada uvela određene programe, kao što su ovi programi koji se usmjeravaju na povećanje broja letova prema Sarajevu, određene programe koji se zajednički implementiraju sa Turističkom zajednicom, zaista bez da se osiguraju ova dodatna sredstva, prije svega iz budžeta, odnosno kroz saradnju sa lokalnim zajednicama, saradnje sa Gradom Sarajevom itd ovaj mogli bismo se suočiti sa određenim izazovima vezano za samu implementaciju, implementaciju dokumenta. Ono što, na što se ja često vraćam, a to je jedna situacija, odnosno jedna specifičnost Kantona Sarajeva. Molim vas vi ako pogledate zadnjih 10 godina, 8 od 10 novih radnih mjesta je kreirano u ovim na znanju baziranim izvozno orijentisanim djelatnostima. To je ovaj biznis proces outsourcing, to su usluge iz domena informacione tehnologije i usluge koje odnosno djelatnosti u domenu turizma i povezanih djelatnostima, znači 8 od 10 novih radnih mjesta je kreirano upravo u tim. Ako smo to prepoznali kao stratešku djelatnost i ako smo usvojili, odnosno pripremili dokument koji posebno tretira tu djelatnost, mislim da bi on, odnosno programi ili projekti koji se promoviraju ili koji se koji se pripremaju u toj djelatnosti trebali biti prepoznati i kroz budžet, znači svih nivoa vlasti u Kantonu Sarajevo, govorim o općinama, govorim o Gradu, govorim o Budžetu Kantona Sarajevo. Ono što nam je na neki način olakšavajuća okolnost jeste i činjenica da imamo dosta projekata međunarodnog karaktera koji financiraju određene aspekte implementacije strategije, mi upravo, mislim da u saradnji sa SERD-om radimo nešto kada je u pitanju outdoor turizam, povezivanje sa prirodnim bogatstvima Kantona, definiraju iz određene turističke rute. Znači ima jako puno međunarodnih izvora, tako da se ustvari mora osigurati financiranje strategije iz više različitih, iz više različitih izvora. Ono što bi nam jedna novost je moglo predstavljati neku vrstu izazova jeste određeni zaokret koji se desio u federalnom Zakonu o turizmu, a to je ovaj tretman članarine u turističkim zajednicama. Vi ste svjedoci da je ovdje bilo dosta prigovora na članarinu u smislu da se ne pravi dovoljna distinkcija ili da se ne pravi uopšte distinkcija između djelatnosti koje su više ili manje povezane sa turizmom. Otuda smo mi sada kada smo asistirali kod izrade strategije razvoja turizma na nivou Federacije BiH, predložili nekakvih 5 razreda, u zavisnosti od toga koliko je određena djelatnost povezana sa turizmom. Ono što je usvojeno kao rješenje na nivou Federacije BiH moglo bi značiti smanjenje sredstava za Turističku zajednicu Kantona Sarajevo, to je ono što očekujem, definitivno. To bi mogao biti jedan dodatni izazov o kojem se mora voditi mora voditi računa. Otprilike, to je ono što je sadržaj samog dokumenta, kako sam kazao, otvoren, živ dokument, sve ono što zaprimimo kao komentare, prijedloge, sugestije, mi ćemo na odgovarajući način kao tim u komunikaciji sa Ministarstvom, obraditi ili uključiti dokument ili dati odgovarajuću reakciju prema osobi ili instituciji koja bude predlagač bilo kakvih izmjena u ovom dokumentu. Meni je drago da se nalazimo u ovoj fazi, da konačno prepoznajemo one djelatnosti koje nude najveći potencijal kada je u pitanju otvaranje novih radnih mjesta na području Kantona Sarajeva. Nadam se da ćemo vrlo brzo ugledati, odnosno način se na sličnom događaju koji se odnosi na IT industriju, izvozno orijentisane, izvozno orijentisane usluge. Ono što nam je jako važno, isto tako da razumijemo da sa usvajanjem na Skupštini, tek počinje na neki način pravi posao. Molim vas ukoliko se desi, kao što je česta praksa sa strategijama ili na Kantonu, na nivou Federacije, na nižim nivoima, da usvojimo dokument, a to ne pretvorimo u konkretne akcione planove, akcione planove ne povežemo sa programima rada ključnih institucija, akcione planove ne uključimo u sistem utvrđivanja budžeta, u proces

utvrđivanja budžeta, ako ne izvještavamo, molim vas, ovdje pogledajte, zadnja faza u donjem desnom uglu, kaže, godišnje na Skupštinu treba da se pojavi izvještaj Ministarstva privrede o tome šta je implementirano u odnosu na ono što je planirano, ako nije, zbog čega nije, itd. Ko je odgovoran. Znači, to je ono što nam nedostaje. Iskorak smo napravili u razvojnom planiranju sa ovim zakonom sa odgovarajućim uredbama. Međutim, kao da nam nedostaje još uvijek ovaj folow up u smislu povezivanja ovog dokumenta sa onim što su operativna dokumenta na nivou ministarstva, agencija itd. Evo toliko u kratkim crtama što se tiče o samom dokumentu.

Elvedin Okerić (predsjedavajući)

Otvaram raspravu za diskusiju. Prvi se prijavio zastupnik Damir Marjanović. Izvolite, imate riječ.

Damir Marjanović (zastupnik)

Zahvaljujem predsjedavajući, zahvaljujem predstavnici ministarstva, zahvaljujem uvaženom profesoru na u ovoj kratkoj prezentaciji. Nije nimalo lako u par minuta ubaciti 270 stranica, u stvari objasniti 270 stranica i nekih stotinjak slika, grafova itd, itd. Neće mi zamjeriti, mi profesori smo zaduženi da se kritički osvrnemo na svaki dokument, pa čak i ovaj dobar dokument, da odmah u startu kažem, dokument je dobar, ono što definitivno ću ponoviti još riječ, to je nacrt na kojem se treba raditi i nacrt u kojem vjerujem da smo svi sudjelovali nekad obzira za neke strategije, a najteži problem je najveći problem i realizacija same strategije. Ono što je napisano na papiru lijepo može da zvuči, a najčešće, nažalost, kako naše iskustvo govori, 80 % neprovodivo ako se ne sagleda izvan okvira. Ova Strategija sama po sebi ja mogu imati primjedbu na sastav ljudi koji su radili na njoj, vidim da ne na njihovo poznavanje materija, ali između ostaloga na kvalitativni sastav, nešto nisam puno vidio ekologa, biologa i svih ostalih iz jednog prostog razloga više puta ste spomenuli "sustainable developmet" ,održivi razvoj, održivi turizam. Pretpostavljam da su kolege sa PMF-a sa odsjeka za geografiju, ali i sa odsjeka za biologiju imale što da kažu. Kada govorimo o održivom turizmu, ja ću vam odmah postaviti pitanje, ne vama, nego svima onima koji bude realizirali ovu strategiju da li su Smiljevići, ustvari, prvo ću postaviti pitanje o kojem broju turista govorimo sada i koliko povećanje govorimo u odnosu na neki za narednih 10 godina? Koliko to ljudi, u kojim sezonama to očekujemo? Da li je neko napravi analizu otpada, koji će se povećati, saobraćajnog zagušenja i svega onoga šta naša infrastruktura mora da podnese i na koji način treba da se razvija upravo sa ovom, ako želimo realizirati ovu strategiju. Znači ne direktno na sadržaj Strategije, nego na poslije, nego na posljedice sprovođenje ove strategije koje su mnogo šire i mnogo održivije i bitnije. S druge strane, bilo bi jako dobro napraviti analizu povećani broj turista i kakvoga turizma, koliko će utjecati na, evo vidjeli ste probleme u Barseloni koje imamo, probleme koje imamo u zapadnoj Europi. U zadnjih par dana ako prođete Sarajevom, vidjet ćete jednu lijepu sliku, puno mladih ljudi sa ruksacima i puno mladih ljudi koji unose energiju sa različitim jezicima, različitim kulturama. Ali to odmah povlači za sobom da veliki broj stanova, između ostaloga koji se nude tim mladim ljudima nisu dostupni ljudima koji žive u gradu Sarajevu za iznajmljivanje, za kupovinu itd, itd. Znači, nemojte, molim vas ovo nikako prihvatiti kao kritiku dokumenta koje kao takav jako uredno, jako fino urađen, baš onako kako se strategije prave i vidi se da je tu jedna multidisciplinarna ekipa koja je odradila dobro svoj posao. Ali zamoliti ću vas kao autoritete iz te oblasti, da doslovno zaplaši te ljude u Skupštini i ljude u Vladi i sve one ljude koji budu donosili odluke vezano za ovu strategiju, da mnoge i najbitnije stvari nisu uopće napisane u toj strategiji, nego mnoge i najbitnije stvari su one stvari koje inicira ta strategija u mindsetu tih ljudi. Jer ako želimo da budemo turistički centar, onda mi želimo da razmišljamo par godina unaprijed. Evo vam sad jedna mala banalna stvar, to će vam ekolozi dobro objasniti. Ja sam genetičar i neće mi zamjeriti ako sam nešto promašio u toj cijeloj priči. Svi smo ponosni na Olimpijadu 1984 godine. Svi smo ponosni što se uradilo, kako se uradilo, a ne znam da li je iko ikada razmišljao kako smo uništili floru, faunu, Eko sistem, Bjelašnice, Treskavice i Visočice sa probijanjem puteva i kako smo

uništili klimu i mikroklimu Babinog dola i kako smo upravo probijanjem puteva doveli do toga da mi par godina poslije, ne samo zbog toga, ali i dijelom zbog toga nemamo više skijanja na tim nižim nivoima. Znači, od onih koji usvajaju strategije nemojte očekivati da mi gledamo toliko unaprijed, ali onoliko koliko vi nas trebate natjerati, sve one koji budu potpisivali ove dokumente jeste da prije svakoga poteza koji će dovest do toga da smo povećali broj studenata, pardon turista, btw, imamo i taj dio tzv studentskog turizma koji bi trebali jako dobro da razradimo. Pa između ostaloga, kolegama su Univerziteta u Sarajevu ako žele da doprinesu ovoj strategiji i ostvarivanju dobrih rezultata, odmah ću sugerirat da uvedu što više programa, atraktivnih programa na engleskom jeziku, jer na taj način te povećati broj tzv. Turista studenata koji je jako isplativ turizam, recimo u nekim studentskim centrima poput Pavije, sjevera Italije, Graca itd, itd. Još jednom znači dokument kao dokument, normalno, ne mogu pričati toliko detaljno o njemu, pregledao sam onoliko koliko sam imao prilike da pregledam. Mislim da ste sve ono što treba da se uradi u tom dokumentu po pitanju procedura, planova, programa, upisali, zapisali e sada ćete trebati jednu strahovitu i strašnu kampanju da kažete da sve ovo ostaje mrtvo slovo na papiru u narednih 10 godina ako ne riješimo problem Smiljevića, ako ne riješimo problem zagađenja vazduha, ako ne riješimo problem kapaciteta. Evo ja ću postaviti pitanje ako povećamo broj turista za 30 %, 40 %, sad već lupam o brojevima, da li će naše Bačevo to izdržati toliki broj ljudi u jednome danu? Da li će naš elektroenergetski sistem tako nešto održati, izdržati, da li će naš saobraćajni sistem tako nešto izdržati? Dakle, to su stvari koje se baš strateški trebaju razmišljati, promišljati. Ako smo stvarno odlučili da budemo jedan turistički centar, onda ovo što ste sada napisali je jedan mali, mali, mali korak, ali srećom u dobrom pravcu. Želim vam puno sreće, hvala.

Jelena Pekić (dopredsjedavajuća)

Zastupnica Vedrana Vikić Musić, diskusija, izvolite.

Vedrana Vikić Musić

Hvala. Pa ja ću se nadovezati na diskusiju mog kolege Damira Marjanovića i zaista imam potrebu da se zahvalim i da pozdravim, s obzirom da ustvari u ovom stručnom timu koji je radio na izradi strategije su neki i od mojih profesora koje ovom prilikom želim da pozdravim. S obzirom da sam bila jedan, da tako kažem, hajde od aktivnih učesnika, izrade ove strategije, ne ispred Kantona Sarajevo, nego kao predstavnik Međunarodnog aerodroma Sarajevo, jer vrijeme kad se počela raditi aktivnosti na izradi ove strategije, ja još uvijek nisam bila ni zastupnica, ali sam, evo, do samog kraja učestvovala i bila aktivan sudionik i bila i u nekim radnim grupama i fokus grupama, gdje smo razmatrali sve bitne aspekte. I složit ću se sa onim što je rekao i kolega Damir i za strategiju i za planove, jel, planovi su ništa, planiranje je sve, jer strategija može da bude ništa, ali strateški pristup evo razvoju turizma je jako bitan i ono što mene raduje, dakle ovaj nam je dokument jako bitan i zaista bih željela da se što prije usvoji, pogotovo što u njemu su prepoznati svi neki bitni aspekti za daljnji značajniji rast turizma u Kantonu Sarajevo. Ja sam prije dva dana bila i panelista na Sarajevo biznis forumu, a tema je upravo bio strateški pristup ovaj i prakse u cilju ovaj daljnjeg rasta ekonomije i impakata na ekonomiju. Želim da kažem da mi, bez obzira što je li, još uvijek, evo, nismo usvojili ovaj dokument, zaista smatram da Vlada Kantona Sarajevo i Skupština Kantona Sarajevo zaista ima strateški proaktivan pristup, samim tim da smo usvojili inicijativu koju nam je donosio Međunarodni aerodrom Sarajevo i intenzivno uz veliku podršku Turističke zajednice Kantona Sarajeva, realizujemo aktivnosti u cilju povezivanja glavnog grada Bosne i Hercegovine sa što većim brojem destinacija u fokusu djelovanja su svakako Europske destinacije. Zašto je to? Bitno je upravo iz razloga što su aerodromi jedni od ključnih infrastruktura, posebno evo za našu zemlju koja nije kroz neke druge vidove transporta povezana sa ostatkom svijeta, jer bez te povezanosti, jednostavno, to nam je jedan od ključnih preduvjeta da bi mogli ovaj da intenzivno radimo na razvoju, unapređenju turizma. Ono isto što sam vidjela da je prepoznato

kroz ovu strategiju, a što je jako bitno, jest da razvijamo ove specifične oblike turizma kao što su kulturni turizam, religijski i sportski, majs, dakle industrijski turizam, medicinski turizam, ekoturizam, gastroturizam, sve su tu različiti segmenti koji nam omogućavaju, dakle, da reduciramo tu sezonalnost, jer zaista glavni grad Bosne i Hercegovine ima potencijal da bude i cjelogodišnja destinacija. Ali da bi on to bio, dakle, mi moramo proširiti ovaj portofolio i imati tu ponudu koja će nam omogućiti da tokom cijele godine imamo turiste. I da je li Kanton Sarajevo, odnosno ekonomije u Kantonu Sarajevo zaista ima te prave benefite koje, dakle, i ovaj prometni sektor i sektor turizma generiraju, a znamo da se tu radi o sektorima koji su jedni od glavnih pokretača ekonomije svake zemlje. S tim u vezi, ja zaista ne bih davala neke kritike. Mislim da jako bitno da što prije imamo ovaj dokument, kao što je rekao kolega Damir, da nam ne bude mrtvo slovo na papiru, nego da iz njega proizađu konkretni akcioni planovi i aktivnost i da u stvari nastavimo ovu jednu pozitivnu priču. Dakle, bilježimo ogroman rast novih aviolinija, ogroman rast prometa, turista. I evo samo da još da naglasim, dakle, jako je bitno da ta infrastruktura i ovaj održivi turizam isto da vodimo računa i o tome, jer ako budemo rasli, a ne ispunimo ove ostale preduslove, onda džaba smo se trošili u ovom nekom dijelu. Evo, samo znači iskreno ovaj pohvale da što prije usvojimo i da nastavimo sa ovom realizacijom. Hvala.

Jelena Pekić (dopredsjedavajuća)

Idemo dalje. Zastupnica Mersiha Mehmedagić, izvolite, imate riječ.

Mersiha Mehmedagić (zastupnica)

Zahvaljujem predsjedavajuća. Zahvaljujem ujedno i svojim profesorima na uloženom trudu i vjerujem da je za sve koji žive turizam i žive od turizma ovo je izuzetno važan dokument i ovo je izuzetno važan dan. U situaciji kada kažemo da nam je ovo prva strategija razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, u situaciji kada 10 godina imamo federalni Zakon o turizmu, tek se on negdje krčka u parlamentu, tekstu te konsultacije u toku, u situaciji kada nemamo na državnom nivou tijelo koje će se aktivno baviti turizmom na način da imamo akcioni plan ili neki sličan dokument za planiranje razvoja turizma, nego tu neku koordinacionu funkciju vrši Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa putem neke svoje radne grupe, ovo je izuzetno važan korak za jedan kanton koji je do sada, nažalost s jedne strane, a s druge na sreću preuzimao prerogative nepostojeće Turističke zajednice Bosne i Hercegovine i nekako okupljao sve turističke zajednice svih Kantona u pokušaju da predstavimo Bosnu i Hercegovinu, ne samo Kanton Sarajevo, nego Bosnu i Hercegovinu kao destinaciju. S te strane izuzetno važno da konačno imamo jedan strateški akt koji će nas voditi kako i na koji način trebamo razvijati turizam u Kantonu Sarajevo, a vjerujem da će ovo biti vodilja i drugim Kantonima da preslikaju dobre prakse i da na isti način prilagode, naravno svojim, onaj svojim situacijama kada je turizam u pitanju i donesu ovaj strateški dokument. Naslonit ću se dobrim dijelom na diskusiju kolege Marjanovića i hvala mu na ovom osvrtu zato što smatram da je izuzetno važno, osim ovog cilja, da povećavamo značajno i broj gostiju i broj noćenja i prosječnu dužinu boravka turista u Kantonu Sarajevo, izuzetno je važno da u svemu tome ne izgubimo taj korak, da ne ponovimo greške svijeta, regiona, onih koji žive od turizma, da se razvijamo, a da to nije na način da je taj razvoj održiv. Mi već, nažalost, osjećamo posljedice tog nekog stihijskog razvoja turizma. Turizam nam se dešavao više negoli što se on sistemski, kroz sve nivoe vlasti onaj razvijao, ali već znači, imamo te negativne posljedice u smislu da vi ne možete sada više po nekim pristojnim cijenama naći stan u Kantonu Sarajevo, iznajmiti ga jedna četveročlana porodica. Znači, to već izlazi izvan našeg standarda zato što se nije vodilo računa sistemski, na koji način i kako da se razvija naš turistički sektor. Zato je izuzetno važno ono što stoji u ovoj strategiji, a što je usmjereno na proširenje obuhvata, odnosno procenta zaštićenih područja, što je opšti europski i svjetski trend. Mislim da ćemo na taj način, tako da kažem razvući turističku ponudu izvan kulturnoistorijskog jezgra, znači centar, prevashodno Stari Grad, pa ćemo

to razvući na rubne općine koje itekako imaju šta da ponude kad je outdoor u pitanju, outdoor turizam. Znači potpuno slabo smo dosada valorizirali i naše kulturno istorijsko naslijeđe i te ljepote koje imamo u okolini Sarajeva, sve se nekako fokusiralo na uže gradsko jezgro i nekako najdalje je razvučeno do Ilidže, koja je pored Starog Grada epicentar i vodeća općina po broju noćenja. Ovom strategijom se jasno ukazuje na koji način mi trebamo da razvijamo turizam u Kantonu Sarajevo i dobro je što je kroz jedan dokument naznačeno, sa više aspekata je to dobro da povećavamo procenat teritorije pod nekim vidom zaštite, odnosno zaštićenih područja. Šta znači zaštićena područja za lokalne zajednice najbolje vam pokazuju zaštićena područja Bijambare i Skakavac, posebno Vrelo Bosne, gdje vidite posebno po Bijambarama i po Vrelu Bosne koliki je to broj posjetilaca, a da nisu u jezgri užoj gradskoj jezgri. Izuzetno je važno da se i kada proglasimo određenim određeno područje zaštićenim, da se i tu ophodimo i da i tu turizam razvijamo na održiv način kako ne bismo ugrozili kulturno istorijsko naslijeđe. I, naravno, izuzetno je važno ono što stoji pored niza važnih stvari i smjernica za koje se nadam da ćemo ih adekvatno implementirati i budžetirati, izuzetno je važno tamo da stoji onaj osvrt i apostrofi smjernica za povećanje tog portfolija turističkih proizvoda i pri tome je izuzetno važan apostrof na kulturno-istorijskom naslijeđu koje u Kantonu Sarajevo, evo iz nekog mog, onaj slobodnog suda, nije dovoljno valorizirano i može se uraditi puno bolje. I kad i ta valorizaciju u pitanju, možemo dosta učiti iz manjih sredina, od manjih sredina, koji itekako dobro valoriziraju svoje kulturno-istorijsko naslijeđe, kulturno-istorijske spomenike, čak znači imaju koncesije da gazduju tim kulturno-istorijskim naslijeđem, pa najčešće upravljaju ili nekim srednjovjekovnim tvrđavama. Nažalost, u Kantonu Sarajevo taj slučaj nemamo i trebamo da idemo, posebno kad su ove tendencije na federalnom nivou sa novim zakonom u pitanju, trebamo da idemo na to da širimo tu neku bazu iz koje možemo izvlačiti novac za razvoj, bazu tih poluga iz kojih možemo izvlačiti novac za razvoj turizma i pri tome je izuzetno važno kako se ova strategija osvrnula na kulturno-istorijsko naslijeđe i njegovu valorizaciju. Iskreno se nadam da ćemo i kroz javnu raspravu dobiti dosta nekih novih prijedloga, kao što je ovaj prijedlog koji me je izuzetno obradovao vezano za tematske parkove i za Pionirsku dolinu, odnosno zoološki vrt. Odavno nisam, u stvari, nisam do sada nikad čula da se neko na takav način posvetio turističkim proizvodima u Kantonu Sarajevo. I izuzetno, izuzetno mi je važno i sa aspekta tih nekih novijih turističkih proizvoda, s obzirom da radim u turizmu, ne možemo samo više prodavati jednu te istu priču, moramo diverzificirati naš portfolio proizvoda koje nudimo turistima upravo da bismo mogli ostvariti ove ciljeve i da povećamo broj dolazaka i da produžimo broj onaj dana koliko turisti ostanu i mislim da to jedino možemo uraditi na ovaj način da širimo paletu proizvoda koje nudimo turistima. Nadam se da će na ovaj način i lokalne zajednice što više izvući iz ovog dokumenta i kapitalizirati, jer suština i najveći benefit će itekako osjetiti lokalne zajednice ukoliko se turizam bude razvijao zato što će više i smještaja u domaćinstvu i neki malih gazdinstava, neki malih proizvoda i onaj turističkih djelatnika. Van uže gradske jezgre zasigurno doprinijeti i boljem osjećaju i doživljaju turiste koji dođu ovdje jer turista želi da doživi autentičan doživljaj jedne destinacije. Znači, nije više zanimljivo, samo ne znam neki poslovni centar ili šta već, on želi da doživi nešto autohtono, a upravo to autohtono, nažalost je najmanji, što trenutno Kanton Sarajevo u svom turističkom proizvodu nudi. Još jednom hvala svima koji su uzeli učešće u izradi ovog dokumenta i evo, radujem se da ću bar do kraja ovog mandata biti onaj dijelom nekih pozitivnih promjena i da ćemo vidjeti pozitivne efekte na razvoj turizma u Kantonu Sarajevo, održiv razvoj turizma u Kantonu Sarajevo. Hvala.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zahvaljujem kolegice Mehmedagić. Zastupnik Selmanović, diskusija izvolite.

Faruk Selmanović (zastupnik)

Zahvaljujem predsjedavajući. Turizam kao privredna grana je jako bitan za razvoj jedne zajednice, za razvoj jedne ekonomije jednog društva, pa samim tim predstavlja jako bitan turističku, odnosno privrednu granu za sam Kanton Sarajevo. Ova strategija je jedan ambiciozan projekat koji ima visoko postavljene ciljeve i kao takav i mi iz opozicije možemo da ga pohvalimo, s tim da se Sarajevo postavlja na globalno tržište, da bude vodeća turistička destinacija u regionu, sve je to pohvalno i pohvalno je što je prepoznat potencijal Sarajeva kao turističke destinacije, nešto što Sarajevo baštini i Sarajevo je bogato u kulturno istorijskim nasljedstvom. Imamo, evo, i posebne uslove za zimske sportove, za ljetne avanture, ekstremne sportove. Tako da je taj, što se tog tijela tiče, evo, pohvale dolaze i iz opozicije. Međutim, naravno, ovdje ima i pohvala i za međunarodnu promociju koju je ovdje navedena u samoj strategiji, jer u Sarajevu trebaju međunarodni turisti iz radnih dijelova svijeta, samo, eto, ja bih zamolio da ta međunarodna promocija ne bi samo u Dubaiu, ima još ovih arapskih zemalja. U jednom dijelu same strategije, koja je jako opširna i velika, pa ponekad onako, ako je iščitavate i gledate, pomislite da je ovdje, išlo se na kvantitet, a ne na kvalitet, ali evo, vidjet ćemo, to je samo strategija, ona treba dalje da se razvija, pa evo da damo taj priliku za dalji razvoj, ali ono što sam primijetio jeste tamo da se stavlja i da kaže ravnomjerni razvoj više turističkih oblast i više turističkih grana. Pa jedna od tih, ja ovdje želim pošto nemamo pravo pitanje i odgovora, ali evo jedno javno pitanje i da se razmisli o onome u daljem razvoju same strategije, jeste da li se uzela, recimo, u obzir ta neradna nedjelja? Jer recimo, šoping turizam je jako razvijen u arapskim zemljama i on su poznati po velikoj potrošnji, a ako se poredimo sa gradovima u regionu, to nema baš u ostalim gradovima, pa kako ćemo taj dio uklopiti u sve to? Pomenuto je i zdravstveni turizam, pa se ja usudno nadam da po zdravstveni turizam nismo pomislili kako ćemo čekati po 2,5 sata u čekaonici ili biti zaraženi nekim od bolesti koji su iskorijenjeni prije 100 godina. Ono što mi je posebno interesantno jeste da nema okvir da nema financijskih sredstava, da nisu tačno poreza, na koja su to financijska sredstva potrebna da se realizuje ovako jedan ozbiljan projekt, dato je nešto to okvirno ozbiljno za sve stavke, nekih 250 miliona, možda ne bi bilo loše da se u daljnjem razvoju ove strategije Tačno definišu po godinama po ovlastima koliko je to sredstava, jer, pazite, dolazimo ovdje u jedan apsurd gdje se samoj strategiji to piše. Kada govorimo o zimskim sportovima, zimski sportovi su nešto što je po čemu je Sarajevo prepoznatljivo, zimski olimpijski gro 84. sva ta borili športska borilišta koja, evo, žao mi je ovdje što nema možda i obnavljanje, neki, dodavanje nekih sportskih. To je nešto na što možemo graditi, pogotovo turizam i privlačiti turiste u tom dijelu godine. Apsurdno je da se navodi u samoj strategiji da nema dovoljno sredstava, odnosno da sredstva koja su potrebna nisu čak planirana samom strategijom, pa možda treba tu razmisliti kako i na koji način se to može poboljšati. Lokalne zajednice mora se uključiti, definitivno sa lokalne zajednice moraju uključiti u ovu strategiju, u njen razvoj, jer ono što će se na kraju i svesti na razvoj samog turizma, gdje ste na lokalnim zajednicama. Evo, neke od kolega i kolegica su spominjali taj duh Sarajeva pa je jako bitno da i lokalne zajednice učestvuju u samom tome. Ono što je bitno u svemu ovome jeste i koordinacija svih institucija, ministarstava, svih javnih, Kantonalnih komunalnih preduzeća. Jer, pazite, u mnogim putopisima, emisijama tog turističkih destinacijama. Sarajevo je definisano kao europski Jerusalem, mi na tome trebamo da poentiramo i ne smijemo dozvoliti da Sarajevo postane jel europski Vuan. Ako nastavimo ovako, da održavamo higijenu u Kanton Sarajevu. Ono što je potrebno, evo i što predlažem i što savjetujem predlagača ovog materijala jeste detaljna financijska analiza gdje ćemo staviti da svaki od segmenata, svaki od elemenata, da vidimo šta je to okvirni plan, financijski, naravno, kako ga možemo zatvoriti, kako to možemo financirati po godinama, šta očekujemo u kojoj godini, koliko sredstava da se potroši, koje su to institucije koje trebaju da učestvuju u svemu tome kako bi mogli imati mjerljive pokazatelji napretka? Jer ovo je doista jedna od turističkih grana od kojih Sarajevo može da profitira, a svaki napredak u tom segmentu je dobrodošao. Nemojte da ovaj dokument, kao mnogi dokumenti koje je donijela i ovaj saziv, i mnogi i mnogi drugi ostanu u mrtvo slovo na papiru, to je ono čega se ja bojim, jer doista ovaj dokument,

ako pogleda, a to je fino formatiran sam, jako puno nekih podataka, informacija, slika, izgleda to onako opširno, ali bojim se da sama suština da ono što je doista nama potrebno, da je ona izostala. Strategija razvoja za 2023. to je nekih 5 godina razvoja je vrlo ambiciozan dokument, vrlo ambiciozan dokument i čestitam na hrabrosti onim koji su uzeli da pripreme taj dokument. Ali nemojte da to bude u praksi samo zbirka dobrih djela, odnosno dobrih želja bez ikakve financijske i institucionalne osnove. Moramo imati jasne budžetske garancije kako ćemo ove stvari realizovati. Naravno, ima tu dosta i međunarodnih organizacija, ima tu dosta i međunarodnih projekata na koje možemo aplicirati, koje možemo tražiti, ali ono što je nama potrebno jeste da znamo i prilikom kreiranja novih budžeta šta koliko mogu očekivati za razvoj ove grane privrede. Ako ne budemo imali konkretne mjere za razvoj turizma van sezone, za dodatnim nekim malim turističkim lokacijama, gdje lokalne zajednice ne mogu učestvovati, onda će ovo samo ostati jedan dokument od tristotinjak stranica koji će tamo voditi da je negdje doveden, a da ništa po tom pitanju nije urađeno. Stoga apelujem da sva ministarstva, sve organizacije, sva javna Kantonalna komunalna preduzeća uzmu učešće u ovoj, jer ovo može biti jedan od dokumenata koji možda će neke stvari riješiti i u komunalnoj privredi, pa da grad bude čišći i da bude uređeniji, da vodimo više računa o snabdijevanju vode u Kantonu Sarajevo, da nam saobraćajnice budu bolje organizovane, gradski prijevoz bolje organizovan. Sve to može se provesti možda kroz ovu strategiju, pa i da građani Sarajeva imaju beneficije od ovoga. I evo još jednom apelujem da se ozbiljno pozabavimo dijelom financijske razrade ovoga dokumenta sa jasnim ciljevima po resorima, kako ovo ne bi samo ostalo mrtvo slovo na papiru. Zahvaljujem.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Replika zastupniku Selmanoviću zastupnica Mehmedagić, izvolite.

Mersiha Mehmedagić (zastupnica)

Hvala predsjedavajući. Repliciram kolegi Selmanoviću u dijelu njegove diskusije da je turistička promocija da turistička promocija ne treba biti samo u Dubaiju. Tu vam moram zaista odgovoriti da kad smo već i kod Dubaia, Dubai je jedna od najvećih turističkih berzi i u Dubai dođe cijeli svijet da prezentuje svoju turističku ponudu, tako da je itekako poželjno otići u Dubai i sa svojom turističkom zajednicom naš turistički djelatnici u najvećem broju imaju odziv kada je ovaj sajam u pitanju, sajam u Dubai. Dalje da kažem, ne samo da se predstavljaju naš turistički djelatnici u Dubaiu, nego se predstavljaju u Parizu, u Londonu, u Istambulu, u Milanu, u Pragu, Madridu, odu i do Pekinga, Singapura, Indije, znači nema gdje ne idu sa svojom turističkom zajednicom i to je pohvalno i tako treba da se predstavlja turistička ponuda Kantona Sarajevo, pa i u Dubai, koji je, ponavljam, jedna od najvećih turističkih berza. I druga stvar na koju vam želim replicirati u onom dijelu kada ste rekli da nisu sredstva precizirana, okvirno jesu i to vrlo dobro precizirana, a dalje će, naravno, biti preciznije razrađena i po godinama, kako ste rekli, kada se, ako Bog da, donese nakon ovog akta i akcioni plan. Hvala.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Odgovor na repliku zastupnik Selmanović.

Faruk Selmanović (zastupnik)

Zahvaljujem. Naravno, ja sam kazao da su sredstva alocirana zbirno i da je neki 250 miliona i da je potrebno ta sredstva da se razrade, da vidimo kako po kom resoru će se trošiti. Što se tiče samog Dubaia, hvala vam za pojašnjenje. Ja se nadam, kada dokument više ne bude tajan, kada ne bude po tajnom, pod velom tajne da ću i mi ostali zastupnici znati šta se radilo u Dubaiu, kako ste novac trošio, pa vjerojatno ćemo vidjeti da se možda i prezentirala turistička ponuda Kantona Sarajevo.

Što se tiče ostalih destinacija, to je pohvalno i kazao sam da ne bude samo u Dubai, nego i sve ostale destinacije. Zahvaljujem.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zastupnica Hašimbegović, diskusija.

Marijela Hašimbegović (zastupnica)

Zahvaljujem se dopredsjedavajući. Bila mi je čast biti dijelom radne grupe prilikom izrade ovog krucijalno važnog dokumenta za Kanton Sarajevo i moram priznati da sam u ograničenim okolnostima pružila možda svoj skromni doprinos, ali sam bila dovoljno dugo da prepoznam i da vidim jednu fantastičnu energiju, stručnost, kompetentnost, spremnost i izvanrednih profesora na Ekonomskom fakultetu, što je pokazala je li ova prezentacija u Skupštini Kantona Sarajevo. I posebno mi je drago vidjeti njihova lica da su zajedno sa nama danas. Tako da kao plod i rezultat tog rada ja mogu istaći i reći da je ovaj nacrt, dakle, Strategije razvoja turizma u Kantona Sarajevo, za mene jedan izvanredan temelj koji će na neki način osnažiti i ojačati i poboljšati sve ono što treba da bude turistički centar, odnosno turistički sektor u našem Kantonu. Ono što je ključno prilikom izrade ovog strateškog dokumenta ustvari jeste taj održivi razvoj, jer suština dokumenta u konačnici jeste da sve aktivnosti koje su sublimirane ovom strategijom treba ustvari da donesu korist našoj zajednici. Ta korist se ogleda u raznim aspektima. Tako možemo govoriti je li i o ekonomskoj održivosti koja će u konačnici dobit koja se bude ostvarila, ja vjerujem biti raspodijeljena na pravi način kada se govori o održivosti. U tom kontekstu moramo na neki način naznačiti okolnosti gdje i dalje moramo voditi kontinuiranu brigu o našoj prirodi, o našim kapacitetima i prirodnim resursima. No već tu nailazimo na raznu vrstu prepreka. Jer, evo, da vas podsjetim da javna ustanova za zaštićena prirodna područja jeste da zakon ima definisanu klauzulu gdje treba da vodi brigu o zaštićenom području i o šumama. Međutim, oni nemaju kapacitete za izvršavanje takvih aktivnosti i za njih u njihovo ime ove aktivnosti obavlja Sarajevo šume, no, to su neke druge okolnosti. Kada sam ovo spomenula po pitanju prepreka. Naravno da se tu pojavljuju i razne druge situacije, ali se treba djelovati multisektorski, dakle svi nivoi vlasti trebaju djelovati zajedno, moramo raditi što više na uvezivanju zakona, tu su, nažalost, okolnosti gdje sam se, evo, kao zastupnica u skupštini Kantona uvjerila i evo, često svjedočim da imamo stalnu koliziju među zakonima i naravno, prepreke koje se nalaze u okolnostima gdje nemamo razvijenu infrastrukturu koja bi ja omogućila bolju mobilnost turista u Kantonu Sarajevo. Kolegica Vedrana je istakla da je, evo, zračna infrastruktura na neki način dobila i da je zaživio 1 određeni progres, što nas, evo, sve zajedno jako raduje, no, međutim, još uvijek cestovna infrastruktura, naravno i željeznička, stagniraju i očekujemo da će u tom pravcu biti određenih iskoraka po pitanju prepreka. Naravno, moramo govoriti i o okolnostima koje se tiču sigurnosti. Sigurnost možemo čitati na više načina. Evo danas cijeli dan sve društvene mreže i dakle portali bruje o epidemiji koja se nalazi u Kantona Sarajevo. Sve su to okolnosti koje odbijaju potencijalno i turiste koji bi došli u naš grad. Znači komunalna higijena koja se mora izvršavati na najboljem mogućem nivou. To su problemi sa kojima se, evo, već duže vremena suočavamo. I, naravno, politička sigurnost. To su okolnosti gdje, evo, svi zajedno trebamo raditi da stvorimo jedan ambijent koji će biti jedna topla dobrodošlica za sve one koje žele posjetiti Sarajevo i evo naš Kanton. Dakle, ovo je bio samo mali jedan pregled prepreka na koji ćemo, naravno, naići prilikom realizacije ovog strateškog dokumenta, naravno kada se on bude usvojio, ali evo, ovom prilikom želim da još jednom podsjetim na sjajne resurse koje, naravno, naš Kanton ima, naše kulturno historijsko nasljeđe koje trebamo pametno koristiti. I ova strategija na zaista kanališe i daje nam te alate kako i na koji način što bolje i kvalitetnije da se implementiraju ono što je bolja budućnost razvoja turizma u Kantonu Sarajevo. Evo, ovo će biti od mene za ovaj put i evo, tokom javne rasprave pokušat ćemo još možda doraditi ovaj dokument. Hvala lijepa.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zastupnica Bešlija, diskusija sljedeća izvolite.

Vildana Bešlija (zastupnica)

Hvala, pa evo, ja ću reći na početku svog prvog mandata ovdje u Skupštini, uočivši da u Zakonu o turizmu stoji obaveza izrade strategije nekako sam bila opredijeljena, je li i svjesna da se to treba pokrenuti i i da se treba uraditi jedan takav dokument, naravno zato što je to i zakonska obaveza. U skladu s tim sam, evo nekako možda i simbolično, u maju 2019., tačnije 14. maja 2019. pokrenula inicijativu za izradu Strategije turizma u Kantonu Sarajevo i danas, evo nakon 6 godina, zaista mi je drago, jeste potrajalo i jest da moramo priznati da nekako u proteklom periodu, ne samo zadnjih ovih 6 godina, to je već bio neki ovaj procvat, odnosno porast te industrije na način na koji mi nismo mi nešto tu, odnosno privredne grane, i nismo mi nešto tu specijalno uradili, niti smo nešto mi doprinijeli, jednostavno se to desilo. Uzimajući u obzir činjenice i sve one statističke, turističke i sve moguće, druge pokazatelje koje imamo trenutno; porast broja turista, infrastrukturu i sve ono s čim se suočavamo u Kantonu Sarajevo, mislim da je ovo u krajnje vrijeme i drago mi je da danas raspravljamo upravo o Nacrtu strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo jer zaista, moralo se na neki način zaista pristupiti adekvatno i posebno ozbiljno. Znamo da je Sarajevo krajem godine, odnosno već za ovu godinu, proglašeno i najpoželjnijom turističkom destinacijom, svjetskom i da smo ostavili nekim slučajem i većim metropole iza sebe, imamo divnu zemlju, imamo najljepši grad u Europi i ono što nam je bilo potrebno je upravo ovakav jedan dokument i koji će u suštini zadovoljiti da jednostavno počnemo rukovoditi ovim procesom, a koji će zadovoljiti i biti u korist i radnika u turizmu, turista, ali i građana Kantona Sarajevo i, naravno, u skladu sa zaštitom okoliša. Vjerujem da je ozbiljan pristup Vlade Kantona Sarajevo, prof. i Ekonomskog instituta čiji rad, evo, imam dodatno još jednom naglasiti i lično, iako smo to čuli već više puta danas u diskusijama, jer je ovo jedan u nizu dokumenata koji smo u posljednjih dana uspjeli da, odnosno koji su predstavili javnosti su upravo ti ljudi sa Ekonomskog instituta i mislim da su na ovaj način dali značajan doprinos i, naravno, doprinos kolegica i kolega koji su direktno i profesionalno i u svom zastupničkom djelovanju kroz rad u ovim grupama dali svoj doprinos da danas imamo jedan ovakav dokument. Mislim da je znači obavezno da uspostavimo samoodrživ sistem, da brendiramo Sarajevo kao neizostavnu turističku destinaciju i zato nam je također neophodna i digitalizacija podataka i statistike, a to je, moramo priznati, nešto što se danas baš u tom polju ne možemo, da je to nešto s čim se baš i ne možemo pohvaliti i zato nam je i tu potreban napredak. Zbog svega navedenog, zaista bih željela još jednom da pozovem sve zainteresovane da uzmu aktivno učešće u javnoj raspravi u narednih 30 dana od usvajanja Nacrta strategije kako bismo imali najbolji dokument na zadovoljstvo svih nas. Hvala vam.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zastupnik Rusmir Pobrić, diskusija. Izvolite.

Rusmir Pobrić (zastupnik)

Hvala dopredsjedavajući. Uvijek me raduje strateški pristup u bilo kojoj oblasti i evo da pohvalim Skupštinu da smo tri dana donosimo drugi strateški dokument. U srijedu smo donijeli Nacrt strategije prema mladima, evo danas Nacrt strategije razvoja turizma za koju vjerujem da će biti izglasana. Ne bih se složio, neko je od kolega spominjao da nam se to tek tako desilo. Mislim da su ljudi koji rade u ovoj oblasti u okviru Kantona Sarajevo i njegovih institucija i djelatnika iz privatnog sektora, privrednog sektora u oblasti turizma velike napore učinili da bismo bilježili rast onakav kakav bilježimo, a evo i u statistikama koje su navedene u ovom dokumentu se govori o brzom rastu. Jasno je da smo mi još uvijek u pionirskoj fazi. Dakle, kada kompariramo s onim što

se dešava u regionu, kada vidimo i brojke koje su ovdje nalaze, o konkurentnosti turizma, pa smo na 95. mjestu od 117 zemalja itd., mi smo još u pionirskoj fazi, ali ohrabruje ta statistika da najbrže rastemo. Dakle, neko se trudi oko toga kako se, narodno rečeno, sve hoće ruke, pa tako i ovaj proces. Podaci su neki navođeni iz anketiranja turista, pa je, recimo, 2017. godine rečeno da turisti su tako rekli, nisu bili zadovoljni te 2017. godine javnim prijevozom. Ja vjerujem anketa ove godine ili prošle ili evo kako se izgradila značajno saobraćajna infrastruktura u Kantonu Sarajevo, da bi to zadovoljstvo ili taj nivo zadovoljstva bio drugačije izražen. Dakle, radilo se i u tom segmentu da se poveća zadovoljstvo turista koji dolaze. Turisti su u toj anketi navodili neke stvari šta su to prednosti u Kantonu Sarajevo, pa između ostalog su hrana se targetira, ali još jedan važan segment, a to je kulturna turistička ponuda, da kažem kultura. 4. decembra 2024. godine UNESCO je uvrstio Sevdalinku na svoju reprezentativnu listu nematerijalnog blaga čovječanstva. Dakle, Bosna i Hercegovina je dobila svoj autentičan kulturni brend, izuzetno važan za jedno polje koje se također u ovoj Strategiji spominje, a to je hijerarhija branda, pa se navode i elementi brenda i čini mi se na prvom mjestu, u onoj tabeli da su tu kultura i historija. U preporuci u toj odluci UNESCO-a se govori, dakle, nije to samo mrtvo slovo na papiru, da nas je neko na tu listu stavio, nego šta bi stavljanje na UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine trebalo značiti dalje za razvoj ovog brenda i zašto se sve on može koristiti. Držim, a autori ove Strategije želio bi im se i zahvaliti, ovo je jedan iscrpan dokument, radio sam na dosta dokumenata i znam koji je to trud i zalaganje da se dođe do ovako kvalitetnog dokumenta, s obzirom da je ovo se desilo u decembru 2024. godine, nisu ni mogli prepoznati, je li kao svojevrstan potencijal, dakle ne samo kulturni, istorijski, nego kao i novi turistički proizvod, ono kako je, recimo, uradila Španija, puno je ljudi putovalo i zna da je neizostavan dio jer turističke ponude taj njihov muzički žanr, flamenko, koji nije samo plest, nego muzički žanr u jednoj širini ili fado za Portugal. Držim da imamo jedinstveno kulturno blago u tom smislu, dakle sevdah i sevdalinku, i da bismo je trebali i u tom pravcu razvijati i evo doprinos i javnoj raspravi koja slijedi nakon usvajanja Nacrta ove strategije, da se u tom pravcu da radni timovi pokušaju osmisliti određeni program sa finansijskim okvirom kako da ovu priliku, jel iskoristimo i od Sevdalinke, za koju imamo sada najviše međunarodno priznanje, kako da je brendiramo i kao ili uspostavimo i kao turistički proizvod. Između ostalog u prilog tome, time ću završiti, zanimljiv mi je jedan naslov bio u medijima nedavno, kada je umro papa Franjo, pa kažu u susretu sa članom Predsjedništva BiH, Denisom Bećirovićem, je rekao: "Bosanska sevdalinka mi je najljepša pjesma na svijetu", dakle, i ta vrsta priznanja, kao jedna ilustracija o mogućnostima koje možemo na tom polju ostvariti.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zastupnica Viteškić, diskusija izvolite.

Smiljana Viteškić (zastupnica)

Zahvaljujem, dopredsjedavajući. I evo, ja ću vrlo kratko o ovoj Strategiji, koja je jako značajna za Kanton Sarajevo. U Nacrtu Strategije za razvoj turizma do 2030 godine, dobili smo niz podataka na mnogo stranica, što nije ni čudo jer je Strategiju radio vrlo respektabilan tim i, naravno, danas nam je i prezentirao. Ono što mene raduje su ljudski resursi koje ima ovaj Kanton pa se na evidenciji za zapošljavanje nalazi od 55,5 hiljada nezaposlenih 1550 lica koja su sa zanimanjima vezanim za turizam, a od toga 90 % kuhari, konobari i ugostiteljsko turistički radnici, što naravno raduje da nećemo morati tražiti tu radnu snagu izvana. 650 lica ima Ugostiteljsko turističku školu i uglavnom su to mladi i žene i nadam se da će se u budućnosti otvoriti radna mjesta za njih jer smo, evo, to prepoznali u Strategiji prema mladima koju smo usvojili prije par dana, a i naravno, žene koje su vrlo vrijedna radna snaga. Ono što ja želim apostrofirati u ovoj Strategiji je zdravstveni turizam. Dolazim iz općine koja ima i simbolično ime iladž, bir iladž, lijek, je li, iz Ilidže i nadam se da će moja općina, bez obzira i na dosadašnja postignuća u zdravstvenom turizmu imati posebno

mjesto u budućnosti, a i u ovoj Strategiji. Znači zdravstveni turizam podrazumijeva dentalnu njegu i zdravlje, sportsku medicinu, estetsku hirurgiju i nadam se da će ustanove ponuditi pakete ovih usluga i da će i turisti moći u ostvarenju tih svojih potreba iz zdravstvene oblasti dolaziti u Kanton Sarajevo, s tim da se nadam da će se ove ustanove umrežiti i da će ponuda ovih usluga biti istaknuta u nekom od akcionih planova. Posebno ističem da je potrebno uraditi certifikaciju i akreditaciju banja i lječilišta u Kantonu Sarajevo kako bi se podigao kvalitet zdravstvene usluge, a to su, mislim, već, evo ne znam tačno podatke, uradile neke banje i lječilišta u našem okruženju, mislim Olovo, Teslić, ne znam, imali su tu akreditaciju i znate onaj da ta akreditacija i certifikacija puno znači za korisnike zdravstvenih usluga jer se podrazumijeva da će dobiti sigurnu uslugu, naravno, onaj u skladu sa prostorom i opremom i kadrom koji radi u tim zdravstvenim ustanovama. Za ispunjenje ove Strategije mnogo je i do nas, do ovog zakonodavnog tijela, pa evo, Vlada Kantona Sarajevo je 2021. inicirala izmjene i dopune Zakona o turizmu i te izmjene i dopune još uvijek nisu došle na razmatranje u ovu Skupštinu. Niz slabosti koje su predviđene SWOT analizom je na rješavanju ovoj Skupštini; od zagađenja zraka, od neuređenih turističkih neatraktivnih lokaliteta, znači od nedostajućih i neadekvatnih zakonske regulative, tu je upravljanje otpadom, što su govorili moji prethodnici i ne želim da se ponavljam i da evo na kraju je li ove današnje sjednice uzimam vrijeme. Nadam se da će ova strategija, uz dobre akcione planove koji će, naravno, biti doneseni, onaj pomoći puno u razvoju turizma u Kantonu Sarajevo, u stvari u poboljšanju svih segmenata kojih sada ima, naravno, dobro razvijenijih i nadam se da je ono što je dobro do sad u Kantonu Sarajevo, da će doživjeti još bolje uspjehe i, naravno, onaj poboljšati turističku ponudu u Kantonu Sarajevo. Ono što još želim istaći rekla je naša kolegica Vedrana Vikić. Znači, u Strategiji je navedeno da će biti povećana saobraćajna struktura, pojačana saobraćajna struktura i komunikacije i to se za sada sigurno odnosi na avio saobraćaj, a kako će biti sa ovim radovima u Kantonu Sarajevo i evo, pred nama je da se vidi, naravno, u saobraćajnoj strukturi. Zahvaljujem.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Zastupnice Melank, diskusija, izvolite.

Miomirka Melank (zastupnica)

Zahvaljujem. Ja samo želim da također zahvalim autorima i da ih zamolim da dobijemo dokument u PDF obliku koji je moguće pretraživati kako bi nam se olakšalo eventualno sugerisanje i kako bismo lakše mogli pretraživati cijeli dokument. Zahvaljujem.

Vibor Handžić (dopredsjedavajući)

Dobro, zaključujem raspravu. Pošto se niko više ne javlja za riječ, molim službu da pozove zastupnike koji su trenutno van sale da uđu u salu.

Predlažem da Skupština po Nacrtu Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030.godine donese sljedeći zaključak:

1. Utvrđuje se Nacrt Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine.
2. Javna rasprava će se održati u kantonalnim organima, jedinicama lokalne samouprave, naučnim i stručnim institucijama i trajat će 30 dana od objave na web stranici Vlade Kantona Sarajevo i Ministarstva privrede Kantona Sarajevo.
3. Primjedbe, prijedlozi i sugestije zastupnika i mišljenja radnih tijela Skupštine, dostavljaju se Vladi Kantona Sarajevo, koja organizuje i provodi javnu raspravu.
4. Nakon sumiranja rezultata javne rasprave, Vlada Kantona Sarajevo će putem Ministarstva privrede Kantona Sarajevo pripremiti Izvještaj o rezultatima javne rasprave i prijedlog

Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 2030. godine, dostaviti Skupštini Kantona Sarajevo radi donošenja.

5. Ovaj zaključak stupa na snagu danom donošenja.

Molim zastupnike da pristupe izjašnjavanju. Mogu rezultati? Za je glasalo 23 zastupnika, protiv i suzdržanih nije bilo.

Konstatujem da je Skupština Kantona Sarajevo donijela ovaj zaključak.

****

Pismene primjedbe, prijedloge i mišljenja na Nacrt zakona o izmjenama i dopuni Zakona o turizmu, dostavili su sljedeći subjekti:

1. Općina Novo Sarajevo,
2. KJP Centar Skenderija, i
3. UTA BiH (Zoran Bibanović-predsjednik, Dina Fejzić-vandredni profesor).

PRIMJEDBE, PRIJEDLOZI I MIŠLJENJA

1. Općina Novo Sarajevo.

"Skrećemo pažnju na projekat "Vilsonovo šetalište-otvoreni kulturni centar", koji je Općina Novo Sarajevo dostavila tokom procesa konsultacija. Predlažemo dodatno razmatranje i podršku navedenog projekta, kao važnog segmenta razvoja turizma i kulture u Kantonu, organiziranje institucionalne i finansijske podrške projektima s lokalnog nivoa koji imaju potencijal za širi kantonalni značaj".

STAV PREDLAGAČA

Prijedlog je već sadržan u samom tekstu Strategije.

Obrazloženje:

U prijedlozima Općine Novo Sarajevo, dodatno se naglašava već postojeći projekat koji je uvršten u sam tekst Nacrta Strategije, koji se nalazi sa stranicama: 193, 205 i 206.

2. KJP Cenar Skenderija

" Predlažemo da se u finalnu verziju Strategije uvrste sljedeće konkretne mjere:

1. Uvrštavanje Centra Skenderija kao strateške tačke razvoja MICE i manifestacijskog turizma u KS.

2. Podrška projektima modernizacije Centra Skenderija kroz javna ulaganja i/ili javno-privatna partnerstva.

3. Razvoj koncepta "Sarajevo-Expo"-regionalnog sajamskog i kongresnog centra.

4. Uključivanje Skenderije u turističku ponudu Kantona kroz integraciju sa "Sarajevo-Pass".

STAV PREDLAGAČA

Primjedbe i prijedlozi se djelimično prihvataju.

Obrazloženje: U samom tekstu predmetne Strategije u dijelu primjene iste za period od 2021-2027. god., na stranicama 200-202, uključen je strateški projekat pod nazivom "Rekonstrukcija, opremanje i modernizacija svih prostora Centra Skenderije", koji uključuje i navedeno u primjedbi. U trogodišnjem planu rada Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, za period 2026-2028. god., planirano je:

1. Konsolidacija postojećih raspoloživih materijalnih i ljudskih resursa,
2. Rekonstrukcija, opremanje i modernizacija svih prostora Centra Skenderija,
3. U prijedlog dokumenta temeljem javne rasprave bit će uključen i projekat "Sarajevo sajamski grad", koji pored Skenderije uključuje i druge prostore, učesnike i aktivnosti, uz uvažavanje misija i vizije KJP Centra Skenderija-kulturni, sportski sajamski centar.

Predloženo će biti uključeno u tekst Prijedloga strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo do 20230. godine, u okviru prioriteta i mjera.

3. Zoran Bibanović, predsjednik UTA BiH

" Predlažem na stranici 172. modificirati tekst na sljedeći način: Vizija razvoja Kantona Sarajevo je globalno prepoznatljiva turistička destinacija temeljena na ponudi kulturnih vrijednosti, u širem, obuhvatnom značenju, uz ukorporirane aktivnosti u prirodi na olimpijskim planinama.

STAV PREDLAGAČA

Prijedlog je već sadržan u samom tekstu Strategije.

4. Zoran Bibanović-predsjednik UTA BiH i Dina Fejzić-vandredni profesor

"Predlaže se uključivanje tri strateška projekta u tekst predmetnog Nacrta Strategije, i to: izgradnja kosog lifta na Vratniku, rekonstrukcija kasarne Jajce u multifunkcionalni centar i izgradnja Koncertne dvorane."

STAV PREDLAGAČA

Prijedlog se djelimično prihvata.

Obrazloženje: Uvrstit će se u tekst predmetne Strategije Projekat rekonstrukcije kasarne Jajce u multifunkcionalni centar u skladu sa rezultatima Studije opravdanosti za rekonstrukciju objekta na području Općine Stari Grad Sarajevo, u hotel kategorije 5 zvjezdica. Prihvata se uvrštavanje Projekta izgradnja Koncertne dvorane u tekst predmetne Strategije. Prihvata se uključivanje projekta "Kosi lift Vratnik", kao dijela projekta rekonstrukcije kasarne Jajce ili kao posebnog projekta, zavisno od odluka nadležnih organa ili službi, odgovornih za upravljanje objektom i rješenja u vezi sa sabraćajnom infrastrukturom na ovom području.

Sarajevo, 05.11.2025. godine

SLUŽBENE NOVINE
KANTONA SARAJEVO

Godina I - Broj 1	Ponedjeljak, 11. marta 1996. SARAJEVO	Za svaki broj se pojedinačno određuje cijena

Na osnovu članova V-1.4. i IX-3(4) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine ("Slu bene novine Federacije BiH", broj 1/94), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici odr anoj dana 11. marta 1996. godine, donosi

USTAV
KANTONA SARAJEVO

I - OPĆE ODREDBE

Član 1.

Sadr aj

Ovim Ustavom uređuju se organizacija i status Kantona Sarajevo (dalje: Kanton), njegove nadle nosti i struktura vlasti.

Član 2.

Uspostavljanje Kantona

Područje grada Sarajeva koje je razgraničenjem između entiteta u Bosni i Hercegovini izvršenim Mirovnim sporazumom za Bosnu i Hercegovinu potpisanim u Parizu 14. decembra/prosinca 1995. godine (dalje: Mirovni sporazum) pripalo Federaciji Bosni i Hercegovini (dalje: Federacija), organizira se kao kanton sukladno Ustavu Federacije i ovom Ustavu.

Član 3.

Naziv i sjedište Kantona

Slu beni naziv Kantona je: Kanton Sarajevo.

Sjedište Kantona je u Sarajevu.

Član 4.

Teritorij Kantona

Teritorij Kantona obuhvata područja općina Centar Sarajevo, Had ići, Ilid a, Ilijaš, Novi Grad Sarajevo, Novo Sarajevo, Stari Grad Sarajevo, Trnovo i Vogošća, kako je to utvrđeno Mirovnim sporazumom. Ovaj teritorij se bli e utvrđuje posebnim propisom Skupštine Kantona (dalje: Skupština) sukladno federalnim zakonima.

U slučaju izmjena teritorija Kantona odvajanjem dijelova teritorije radi pripajanja kantonima ili pripajanjem dijelova drugih kantona ovom Kantonu, Skupština daje svoje prethodno mišljenje, a radi njegove potvrde mo e zatra iti i lično i izjašnjavanje građana sa područja Kantona na neki od propisanih načina.

Član 5.

Slu bena obilje ja Kantona

Kanton ima grb, zastavu, himnu/svečanu pjesmu i pečat, kao i druga obilje ja o kojima odluči Skupština.

Slu bena obilje ja Kantona upotrebljavat će se samostalno ili zajedno sa slu benim obilje jima Bosne i Hercegovine i Federacije, kako je to određeno njihovim propisima i propisima Kantona.

Za prihvatanje slu benih obilje ja iz prethodnog stava u Skupštini potrebna je kvalifikovana većina ukupnog broja poslanika.

Član 6.

Odnos prema Bosni i Hercegovini i Federaciji

Sarajevo je glavni grad Bosne i Hercegovine i Federacije, kako je to određeno njihovim ustavima.

Organi vlasti u Kantonu su du ni obezbijediti punu zaštitu interesa Bosne i Hercegovine i Federacije u njihovom glavnom gradu. Oni ne mogu donositi bilo kakve

propise ili druge akte niti preduzimati radnje kojima bi se na bilo koji način ograničavala prava ili narušavali interesi Bosne i Hercegovine ili Federacije na ovom području.

II - ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Član 7.

Utvrđivanje ljudskih prava i sloboda

Na području Kantona obezbjeđuje se puna zaštita ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i Ustavom Federacije, kao i u instrumentima datim u Aneksu Ustava Federacije.

Skupština ili bilo koji drugi organ Kantona ne mogu reducirati ljudska prava i slobode utvrđene aktima iz prethodnog stava. Oni su du ni u donošenju propisa i u njihovoj primjeni posebno voditi računa o efektima koje ti propisi imaju ili mogu imati u oblasti ljudskih prava i sloboda.

Član 8.

Zaštita ljudskih prava i sloboda

Skupština će obezbijediti donošenje takvih propisa kojima će se u prvom redu zaštititi utvrđena ljudska prava i slobode, te uvesti efikasni instrumenti te zaštite.

Organi vlasti u Kantonu prilikom izvršavanja propisa su obavezni onemogućiti svako narušavanje ljudskih prava i sloboda, te poduzimati sve potrebne mjere iz svoje nadle nosti radi njihove potpune zaštite. Ovo se posebno odnosi na policijske snage koje će efikasnim, preventivnim i operativnim radom obezbijediti punu ličnu i imovinsku zaštitu svakog građanina.

Član 9.

Komisija za ljudska prava

Radi zaštite ljudskih prava i sloboda i kontrole rada svih organa vlasti Kantona u ovoj oblasti, Skupština obrazuje posebnu Komisiju za ljudska prava.

Broj članova, način njihovog imenovanja te nadle nosti Komisije iz prethodnog stava utvrđuju se posebnim propisom Kantona.

Član 10.

Suradnja sa ombudsmenom i međunarodnim organizacijama

Skupština i drugi organi vlasti su obavezni pru iti ombudsmenu Bosne i Hercegovine, ombudsmenu Federacije i svim međunarodnim posmatračkim tijelima za ljudska prava potrebnu pomoć u vršenju njihovih funkcija na području Kantona.

U okviru pomoći iz prethodnog stava organi Kantona će naročito:

a) staviti na uvid sve slu bene dokumente uključujući i one tajnog karaktera, te sudske i upravne spise;

b) osigurati suradnju svake osobe i svakog slu benika u davanju potrebnih informacija i podataka;

c) osigurati pristup i kontrolu na svim mjestima gdje su osobe lišene slobode, zatvorene ili gdje rade;

d) omogućiti prisustvo sudskim i upravnim postupcima kao i sastancima organa.

Nalazi i izvještaji tijela iz stava 1. ovog člana će se razmatrati u nadle nim organima po hitnom postupku, te će na osnovu toga biti preduzimane odgovarajuće mjere gdje to bude potrebno.

III - NADLEŽNOSTI KANTONA

Član 11.

Određivanje nadle nosti

Kanton ima nadle nosti utvrđene Ustavom Federacije i ovim Ustavom.

U slučaju potrebe za tumačenjem, nadle nosti Kantona utvrđene ovim Ustavom će biti tumačene u korist Kantona po principu predpostavljene nadle nosti, a pojedinačno spomenuta ovlaštenja u ovom Ustavu se neće tumačiti kao bilo kakva ograničenja općih nadle nosti Kantona.

Član 12.

Isključive nadle nosti

U okviru svojih nadle nosti Kanton je nadle an za:

a) uspostavljanje i nadziranje policijskih snaga;

b) utvrđivanje obrazovne politike, uključujući donošenje propisa o obrazovanju i osiguranje obrazovanja;

c) utvrđivanje i provođenje kulturne politike;

d) utvrđivanje stambene politike, uključujući i donošenje propisa koji se tiču uređivanja i izgradnje stambenih objekata;

e) utvrđivanje politike koja se tiče reguliranja i osiguravanja javnih slu bi;

f) donošenje propisa o korištenju lokalnog zemljišta, uključujući i zaniranje;

g) donošenje propisa o unaprijeđivanju lokalnog poslovanja i dobrotvornih aktivnosti;

h) donošenje propisa o lokalnim postrojenjima za proizvodnju energije i osiguranje njihove dostupnosti;

i) utvrđivanje politike u vezi sa osiguranjem radija i televizije, uključujući donošenje propisa o osiguranju njihovog rada i izgradnji;

j) provođenje socijalne politike i uspostava slu bi socijalne zaštite;

k) stvaranje i primjena politike turizma i razvoja turističkih resursa;

l) stvaranje predpostavki za optimalni razvoj privrede koja odgovara urbanoj sredini;

m) finansiranje djelatnosti kantonalnih vlasti ili kantonalnih agencija oporezivanjem, zadu ivanjem ili drugim sredstvima.

Član 13.

Zajedničke nadle nosti sa Federacijom

Kanton zajedno sa Federacijom, samostalno ili u koordinaciji sa federalnim vlastima vrši slijedeće nadle nosti:

a) jamčenje i provođenje ljudskih prava;

b) zdravstvo;

c) politika zaštite čovjekove okoline;

d) komunikacijska i transportna infrastruktura;

e) socijalna politika;

f) provođenje zakona i drugih propisa o dr avljanstvu;

g) imigracija i azil;

h) turizam;

i) korištenje prirodnih bogatstava.

Član 14.

Vršenje nadle nosti

Svoje nadle nosti Kanton izvršava donošenjem sopstvenih propisa i primjenom propisa Bosne i Hercegovine i Federacije.

Nadle nosti iz člana 13. ovog Ustava Kanton vrši u obimu dogovorenom sa federalnim vlastima. U slučaju da takav dogovor ne postoji te nadle nosti će Kanton vršiti cjelovito i samostalno.

Član 15.

Prenošenje nadle nosti

Svoje nadle nosti iz oblasti obrazovanja, kulture, turizma, lokalnog poslovanja i dobrotvornih aktivnosti, radija i televizije Kanton mo e prenositi na općine u svom sastavu. Ove nadle nosti će se obavezno prenositi na one općine u kojima većinsko stanovništvo prema nacionalnoj strukturi nije stanovništvo koje čini većinu i na području cijelog Kantona.

Kanton mo e neke od svojih nadle nosti prenijeti i na federalne vlasti, ukoliko bi se na taj način obezbijedilo njihovo efikasnije i racionalnije vršenje.

Odluku o prenošenju nadle nosti u smislu ovog člana donosi Skupština.

IV - STRUKTURA VLASTI

A) ZAKONODAVNA VLAST

Član 16.

Opća odredba

Zakonodavnu vlast u Kantonu vrši Skupština Kantona.

Član 17.

Sastav Skupštine

Skupština je jednodomo predstavničko tijelo sastavljeno od 45 (četrdesetpet) poslanika. Poslanici se biraju tajnim glasanjem na neposrednim izborima na cijelom području Kantona.

Prilikom izbora poslanika obezbjeđuje se odgovarajuća zastupljenost predstavnika Bošnjaka, Hrvata i ostalih naroda proporcionalno nacionalnoj strukturi stanovništva na području Kan- tona.

Izbor poslanika u Skupštini provodi se sukladno federalnim izbornim propisima, s tim što izbore raspisuje i provodi Skup-ština.

Mandat poslanika u Skupštini trje 2 (dvije) godine.

Član 18.

Nadle nosti Skupštine

Skupština Kantona:

a) priprema i dvotrećinskom većinom usvaja Ustav Kantona;

b) donosi zakone i druge propise u okviru izvršavanja nadle nosti Kantona, izuzev propisa koji su ovim Ustavom ili zakonom dati u nadle nost Vlade Kantona;

c) bira i razrješava Predsjednika i podpredsjednika Kantona sukladno Ustavu Federacije i ovom Ustavu;

d) utvrđuje politiku i donosi programe razvoja Kantona;

e) potvrđuje imenovanje Premijera, zamjenika Premijera i članova Vlade Kantona;

f) osniva kantonalne i općinske sudove i utvrđuje njihove nadle nosti;

g) bira sudije kantonalnih sudova sukladno Ustavu Federacije i ovom Ustavu;

h) usvaja bud et Kantona i donosi zakone o oporezivanju i na drugi način osigurava potrebno finansiranje;

i) bira zastupnike u Dom naroda Federacije sukladno Ustavu Federacije;

j) odlučuje o prijenosu ovlaštenja Kantona na općine i Federaciju;

k) odobrava zaključivanje ugovora i sporazuma u oblasti međunarodnih odnosa i međunarodne suradnje;

l) provodi istragu sukladno ovom Ustavu i posebnim propisima;

m) vrši i druge poslove utvrdene federalnim propisima, ovim Ustavom i kantonalnim propisima.

Član 19.

Način rada Skupštine

Skupština bira predsjedavajućeg i dva njegova zamjenika iz reda izabranih poslanika.

Skupština zasijeda javno, izuzev u slučajevima kada je to predviđeno njenim poslovnikom. Izvještaji o zasjedanjima i donesenim odlukama se objavljuju u sredstvima javnog informiranja.

Način rada Skupštine bli e se uređuje poslovnikom.

Član 20.

Poslanički imunitet

Krivični postupak ili gradanska parnica ne mogu biti pokrenuti protiv kantonalnog poslanika, niti kantonalni poslanik mo e biti zadr an u pritvoru ili ka njen na bilo koji način zbog iznesenog mišljenja i datog glasa u Skupštini.

Član 21.

Način odlučivanja u Skupštini

U vršenju svojih nadle nosti Skupština donosi zakone, druge propise, te opće i pojedinačne akte (dalje: propisi).

raspodjela sredstava ostvarenih po osnovu njihovog korišćenja;
6. upravljanje i raspolaganje imovinom Grada;
7. upravljanje, finansiranje i unapređenje djelatnosti i objekata gradske komunalne infrastrukture:
   a. gradska groblja;
   b. mostovi od posebnog značaja za Grad;
   c. gradska ulična rasvjeta;
   d. gradski parkovi;
8. odlučivanje o raspolaganju stanovima u vlasništvu Grada i visini zakupnine za korištenje stanova koji su u vlasništvu Grada, propisivanje pravila održavanja reda u stambenim zgradama na području Grada, obezbjedivanje sredstava za radove radi zaštite objekata od kulturno-istorijskog značaja na području Grada, uređivanje i obezbjedivanje korištenja poslovnog prostora kojim upravlja Grad, utvrđivanje visine naknade za korištenje poslovnih prostora u vlasništvu Grada i vršenje nadzora nad njihovim korištenjem;
9. određivanje imena ulica i trgova na području Grada;
10. donošenje propisa o uslovima, izgradnji i održavanju spomenika, spomeničkih i sličnih obilježja na području Grada;
11. osnivanje, upravljanje, unapređenje i finansiranje ustanova i izgradnja objekata za zadovoljavanje potreba stanovništva u oblasti kulture i sporta od značaja odnosno posebnog interesa za Grad;
12. utvrđivanje osnova zajedničke politike razvoja kulture, fizičke kulture, sporta, odmora i rekreacije građana na području Grada i organizovanje odnosno učestvovanju u organizovanju kulturnih i sportskih manifestacija i sportskih takmičenja od značaja za Grad;
13. analiza stanja javnog reda i mira, bezbjednosti ljudi i imovine, te predlaganje mjera prema organima nadležnim za ova pitanja;
14. donošenje propisa o porezima, naknadama, doprinosima i taksama iz nadležnosti Grada;
15. uspostavljanje i vršenje inspekcijskog nadzora nad izvršavanjem propisa iz vlastitih nadležnosti Grada;
16. raspisivanje referenduma za područje Grada;
17. raspisivanje samodoprinosa, javnog zajma i odlučivanje o zaduženju Grada;
18. osnivanje i obezbjeđivanje uslova rada gradskih radio i TV stanica, štampanih glasila i drugih sredstava javnog informisanja;
19. podsticanje razvoja civilnog društva;
20. zaštita životinja.

Obavljanje pojedinih poslova iz stava 1. ovog člana Grad može, u skladu sa zakonom, povjeriti ustanovama, privrednim društvima, drugim pravnim licima i obrtnicima,"

"Član 4e.

Općine koje nisu u sastavu Grada i Grad zajednički upravljaju, finansiraju i unapređuju djelatnosti i objekte nedjeljive komunalne infrastruture, i to:
1. vodosnabdijevanje, odvođenje i prerada otpadnih voda;
2. održavanje javne čistoće i upravljanje čvrstim otpadom;
3. snabdijevanje prirodnim gasom;
4. daljinsko grijanje i
5. organizovanje i unapređenje gradskog javnog prevoza.

Općine koje nisu u sastavu Grada i Grad mogu povjeriti obavljanje poslova iz stava 1. ovog člana Kantonu."

AMANDMAN LIII

Iza člana 5. dodaje se član 5a., koji glasi:

"Član 5a.

Službeni jezici u Kantonu su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, a službena pisma su latinica i ćirilica.

Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave.

Odredbe Ustava odnose se podjednako na osobe muškog i ženskog spola, bez obzira na rod imenice upotrebljene u tekstu."

AMANDMAN LIV

U članu 12. uvodna rečenica mijenja se i glasi:

"Kanton ima sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene Federalnoj vlasti ili koje ne spadaju u vlastite nadležnosti jedinica lokalne samouprave, a posebno je nadležan za:"

AMANDMAN LV

U članu 38. stav 2. mijenja se i glasi:

"Općina i Grad imaju pravo na odgovarajuće izvore finansiranja kojima slobodno raspolažu u okviru svojih ovlaštenja, kao i na sredstva za obavljanje delegiranih ili prenesenih poslova iz okvira prava i dužnosti Kantona."

Iza stava 2. dodaju se novi st. 3, 4. i 5.. koji glase:

"Općina i Grad ostvaruju prihode oporezivanjem, zaduživanjem i na drugi način, u skladu sa zakonom.

U skladu sa utvrđenom fiskalnom politikom, kantonalnim zakonom se utvrđuju vrste poreza, naknada, doprinosa i taksi koji u cijelosti ili djelimično pripadaju općini i Gradu kao izvorni prihodi.

Jedan dio finansijskih izvora općina i Grad ostvaruju od lokalnih taksi i naknada čiju stopu samostalno utvrđuju u okviru zakona."

Dosadašnji stav 3. postaje stav 6.

AMANDMAN LVI

Iza člana 39. Ustava Kantona dodaje se novi član 39a. - Imovina jedinica lokalne samouprave, koji glasi:

Član 39a. - Imovina jedinica lokalne samouprave

Općina i Grad imaju pravo na pokretnu i nepokretnu imovinu.

Imovinom se smatraju stvari, prava i novčana sredstva koja su stečena kupovinom ili na drugi način u skladu sa zakonima Bosne i Hercegovine, Federacije i Kantona.

Imovinom općine odnosno Grada upravlja općinsko, odnosno Gradsko vijeće, na način utvrđen statutom."

AMANDMAN LVII

Iza člana 51. Ustava Kantona dodaje se novi član 52. koji glasi:

"Član 52.

Skupština Kantona Sarajevo će kantonalne zakone kojima je uređena lokalna samouprava i pripadnost javnih prihoda uskladiti s ovim amandmanima i njima urediti pitanja nadležnosti i odgovornosti Grada i općina, njihove međusobne odnose i način finansiranja.

Prenos i preuzimanje nadležnosti i finansijskih sredstava za njihovo obavljanje izvršiće se najkasnije u roku od dvije godine od stupanja na snagu ovih amandmana."

Broj 01-01-25012/17
31. jula 2017. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. **Ana Babić**, s. r.

Na osnovu člana 18. tačka m) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13) i člana 187. stav 2. Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 41/12 - Drugi novi prečišćeni tekst i br. 15/13, 47/13, 47/15 i 48/16), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 31.07.2017. godine, donijela je

ODLUKU
O PROGLAŠENJU AMANDMANA L DO LVII NA USTAV KANTONA SARAJEVO

I

Proglašavaju se Amandman L do LVII na Ustav Kantona Sarajevo, koji je donijela Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 31.07.2017. godine.

Na osnovu člana 172, 175. i 176. Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 25/10, 14/11, 19/11, 7/12, 26/12) Zakonodavno-pravna komisija Skupštine Kantona Sarajevo na sjednici od 17.09.2012. godine , utvrdila je Drugi novi prečišćeni tekst Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo.

Drugi novi prečišćeni tekst Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo obuhvata Poslovnik Skupštine Kantona Sarajevo-Novi prečišćeni tekst ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 25/10), Odluku o dopuni Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 14/11), Odluke o izmjenama i dopunama Poslovnika Skupštine Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 19/11, 7/12, 26/12) u kojima je označen dan stupanja na snagu tih odluka.

POSLOVNIK
SKUPŠTINE KANTONA SARAJEVO
DRUGI NOVI PREČIŠĆENI TEKST

I - OPĆE ODREDBE

Član 1.

Skupština Kantona Sarajevo (u daljnjem tekstu: Skupština) konstituiše se, organizuje i radi u skladu sa Ustavom, zakonom i Poslovnikom Skupštine Kantona Sarajevo.

Član 2.

Poslovnikom Skupštine Kantona Sarajevo (u daljnjem tekstu: Poslovnik) uređuju se:

- konstituisanje i unutrašnja organizacija Skupštine;
- način rada Skupštine;
- dužnosti i prava poslanika/zastupnika u Skupštini;
- javnost rada Skupštine;
- akta Skupštine;
- izbori, imenovanja, potvrđivanja, smjenjivanja i razrješenja iz nadležnosti Skupštine;
- odnos Skupštine prema Vladi (u daljem tekstu: Vlada);
- odnos Skupštine prema političkim strankama i udruženjima građana;
- saradnja sa Gradskim vijećem i Domom naroda Parlamenta Federacije BiH;
- saradnja Skupštine sa općinskim vijećima; i
- druga pitanja od značaja za rad Skupštine.

Član 3.

Ako neko pitanje organizacije i rada Skupštine nije uređeno Poslovnikom, urediće se zaključkom Skupštine, na sjednici.

Zaključak iz prethodnog stava primjenjuje se od dana donošenja.

Zaključak iz stava 1. ovog člana ne može biti u suprotnosti sa načelima i odredbama Poslovnika.

Član 4.

Sjedište Skupštine je u Sarajevu, Ulica Reisa Džemaludina Čauševića broj 1.

Član 5.

Skupština ima pečat u skladu sa zakonom.

O čuvanju i upotrebi pečata stara se sekretar Skupštine.

Član 133.

Postupak za donošenje zakona obuhvata razmatranje nacrta i prijedloga zakona, ako ovim poslovnikom nije drugačije propisano.

Član 134.

Nacrt zakona može podnijeti svaki poslanik/zastupnik, radno tijelo Skupštine ili Vlada Kantona.

Član 135.

Nacrt zakona treba da bude izrađen tako da su u njemu formulisana, u vidu pravnih odredaba, rješenja koja se predlažu.

Pojedine odredbe mogu se dati u jednoj ili više alternativa.

Nacrt zakona treba da sadrži obrazloženje u kome se navode ustavni osnov za donošenje zakona, razlozi zbog kojih treba donijeti zakon, načela na kojima se zakon temelji, objašnjenje pravnih rješenja sadržanih u nacrtu, finansijska i druga sredstva potrebna za sprovođenje zakona i način njihovog obezbjeđenja i mišljenja kantonalnih organa i organizacija koji su u toku izrade nacrta konsultovani, sa razlozima zbog kojih su ona uvrštena u nacrt ili odbijena.

Kad se nacrtom zakona vrše izmjene ili dopune zakona, uz nacrt se prilaže i tekst odredaba zakona koje se mijenjaju, odnosno dopunjuju.

Član 136.

Nacrt zakona dostavlja se predsjedavajućem Skupštine i njegovim zamjenicima.

Predsjedavajući Skupštine upućuje nacrt poslanicima radi razmatranja u komisijama, klubovima poslanika/zastupnika, klubovima naroda i drugim radnim tijelima Skupštine.

Nacrt zakona predsjedavajući Skupštine dostavlja i Vladi radi davanja mišljenja u slučajevima kada nacrt nije utvrdila Vlada.

Član 137.

Nacrt zakona pretresa se na sjednici Skupštine po isteku roka od 14 dana od dana dostavljanja poslanicima.

U roku iz prethodnog stava, Zakonodavno-pravna komisija i druga nadležna tijela Skupštine dužna su razmotriti nacrt i o tome dostaviti izvještaj Skupštini sa mišljenjima, primjedbama i prijedlozima.

Član 138.

Pretres nacrta zakona na sjednici Skupštine je, po pravilu, jedinstven.

Skupština može odlučiti da pretres nacrta zakona obuhvata opći pretres i pretres u pojedinostima.

U općem pretresu poslanici iznose mišljenja o tome da li je potrebno donijeti zakon, o načelima na kojima zakon treba da se zasniva i da li su ta načela dosljedno sprovedena u nacrtu.

U pretresu u pojedinostima raspravlja se o pojedinim rješenjima nacrta.

Član 139.

Ako Skupština ocijeni da nije potrebno da se zakon donese, zaključkom odbija nacrt i taj zaključak dostavlja podnosiocu nacrta i podnosiocu inicijative.

Zaključak iz prethodnog stava sadrži razloge koji su naveli Skupštinu da donese ovakvu ocjenu i odbije nacrt.

Član 140.

Ako Skupština ocijeni da se nastavi postupak donošenja zakona, ona će po završenom pretresu zaključkom utvrditi nacrt zakona uz stavove i primjedbe na nacrt zakona koji su sastavni dio zaključka, dostaviti podnosiocu nacrta da ih uzme u obzir prilikom izrade prijedloga zakona.

- Javna diskusija o nacrtu zakona, drugog propisa ili općeg akta

Član 141.

U cilju očitovanja i davanja mišljenja i sugestija kantonalnih organa uprave, javnih preduzeća i ustanova, lokalne samouprave i javnosti Kantona u cjelini, o nacrtu zakona koji Skupština utvrdi, provodi se javna rasprava.

Obavezni sudionici javne rasprave su kantonalni organi uprave i jedinice lokalne samouprave, te kantonalne ustanove i javna preduzeća na koja se nacrt zakona neposredno odnosi, odnosno koja su određena zaključkom o otvaranju javne rasprave.

Član 142.

Zaključak o otvaranju javne rasprave sadrži odredbe o subjektima koji će organizovati i provesti raspravu, obimu rasprave, kao i načinu finansiranja i roku za njeno provođenje.

Rok za provođenje javne rasprave je najmanje trideset dana. Izuzetno, Skupština može odrediti kraći rok javne rasprave.Rok za provođenje javne rasprave teče od dana dostave nacrta zakona obaveznim sudionicima javne rasprave.Tokom javne rasprave, nadležno radno tijelo Skupštine učestvuje u javnom pretresu koje organizuje predlagač.

O rezultatima javne rasprave Skupštini se podnosi izvještaj koji sadrži primjedbe, prijedloge i mišljenja.

Član 143.

Predlagač zakona dužan je da prilikom izrade prijedloga zakona uzme u obzir primjedbe, prijedloge i mišljenja sadržana u izvještaju o javnoj raspravi, kao i da obrazloži razloge zbog kojih nije pojedine primjedbe, prijedloge ili mišljenja uvrstio u prijedlog zakona.

Izuzetno, ako je radno tijelo koje podnosi izvještaj o rezultatima javne rasprave istovremeno i predlagač zakona, može zajedno sa izvještajem dostaviti prijedlog zakona, a Skupština će na istoj sjednici razmatrati izvještaj i prijedlog zakona.

Član 144.

Odredbe ovog poslovnika koje se odnose na javnu raspravu o nacrtu zakona, shodno se primjenjuju i na javnu raspravu o nacrtima drugih propisa ili općih akata Skupštine.

- Prijedlog zakona

Član 145.

Prijedlog zakona podnosi se u obliku u kome se donosi zakon.

Obrazloženje prijedloga sadrži, pored pitanja iz člana 138. stav 3. ovog poslovnika, objašnjenja važnih pravnih instituta, izmjene i dopune koje su izvršene u odnosu na nacrt zakona, primjedbe i prijedloge na nacrt zakona koji nisu prihvaćeni i iz kojih razloga, kao i druge značajne okolnosti u vezi sa pitanjima koja se zakonom uređuju.

Član 146.

O načinu podnošenja prijedloga zakona, njegovog upućivanja Skupštini, drugim tijelima Skupštine i zainteresiranim organima i drugim organizacijama i zajednicama, njegovog razmatranja u Zakonodavno-pravnoj komisiji, kao i razmatranja po pitanjima zaštite vitalnih nacionalnih interesa, shodno se primjenjuju odgovarajuće odredbe ovog poslovnika koje se odnose na nacrt zakona.

Član 147.

Predsjedavajući Skupštine po prijemu dostavlja prijedlog zakona poslanicima/zastupnicima i on se može pretresati na sjednici Skupštine po isteku roka od 14 dana od dana dostavljanja poslanicima/zastupnicima.

XI – MEĐUNARODNA SARADNJA SKUPŠTINE

Član 237.

Skupština uspostavlja saradnju sa adekvatnim nivoima vlasti drugih država i međunarodnim organizacijama, saglasno Ustavu Bosne i Hercegovine, Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine i Ustavu Kantona.

Član 238.

Skupština odobrava potpisivanje međunarodnih sporazuma i drugih akata iz oblasti međunarodne saradnje uz saglasnost Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine.

Član 239.

Zahtjev za odobrenje zaključenja međunarodnog sporazuma ili drugog akta iz oblasti međunarodne saradnje sa obrazloženjem podnosi premijer i dostavlja ga Skupštini, skupa sa tekstom sporazuma.

Predsjedavajući Skupštine zahtjev iz prethodnog stava dostavlja poslanicima i nadležnom radnom tijelu Skupštine koje je obavezno u roku od 7 dana dati mišljenje.

Član 240.

Nakon što Skupština odluči o odobrenju zaključenja međunarodnog sporazuma ili drugog akta iz oblasti međunarodne saradnje, premijer ga potpisuje pod uslovima utvrđenim Ustavom Kantona.

XII – UPOTREBA JEZIKA I PISMA

Član 241.

Skupština se u svom radu koristi bosanskim jezikom, hrvatskim jezikom i srpskim jezikom.

Službena pisma Skupštine su latinica i ćirilica.

XIII – SLUŽBA SKUPŠTINE

Član 242.

Skupština ima Službu Skupštine (u daljem tekstu: Služba).

Služba vrši stručne i druge poslove za potrebe Skupštine, radnih tijela Skupštine i poslanika/ zastupnika.

Organizacija i rad Službe uređuje se posebnim propisom.

XIV – PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 243.

Danom stupanja na snagu ovog poslovnika prestaje da važi Poslovnik Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br: 25/10-Prečišćen tekst i 14/11, 19/11, 7/12 i 26/12).

IV - TEKUĆA REZERVA

Dosadašnji član 7. Budžeta Kantona Sarajevo za 2016. godinu mijenja se, postaje član 8. i glasi:

"Član 8.

Tekuća rezerva iznosi 2.200.000 KM. Iznos od 2.000.000 KM namijenjen je za izvršavanje dijela sudskih presuda po osnovu tužbi zaposlenika Kantona Sarajevo koji se odnosi na troškove advokata i troškove postupka.

V - STUPANJE NA SNAGU

Dosadašnji član 8. Budžeta Kantona Sarajevo za 2016. godinu postaje član 9. i glasi:

"Član 9.

Budžet Kantona Sarajevo za 2016. godinu stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo", a primjenjivat će se od 01. januara 2016. godine.

Broj 01-14-15466/16
27. aprila 2016. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. **Ana Babić**, s. r.

Na osnovu čl. 18. tačka b) i 38. stav (3) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 27.04.2016. godine, donijela je

ZAKON
O IZMJENI ZAKONA O IZVRŠAVANJU BUDŽETA KANTONA SARAJEVO ZA 2016. GODINU

Član 1.
(Izmjena člana 25. stav (5) Zakona)

U Zakonu o izvršavanju Budžeta Kantona Sarajevo za 2016. godinu ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 1/16), u članu 25. stav (5) mijenja se i glasi:

"(5) U 2016. godini Kanton će se dugoročno zadužiti na domaćem finansijskom tržištu u visini od 30.000.000,00 KM, a na vanjskom finansijskom tržištu u visini do 33.175.700,00 KM."

Član 2.
(Stupanje na snagu)

Ovaj Zakon stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo", a primjenjivat će se od 01. januara 2016. godine.

Broj 01-02-15467/16
27. aprila 2016. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. **Ana Babić**, s. r.

Na osnovu člana 12. stav (1) tačka k), člana 13. stav (1) tačka h) i člana 18. stav (1) tačka b) Ustava Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo" br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04 i 6/13), Skupština Kantona Sarajevo, na sjednici održanoj dana 27.04. 2016. godine, donijela je

ZAKON
O TURIZMU

DIO PRVI - TURISTIČKA DJELATNOST

POGLAVLJE I. OPĆE ODREDBE

Član 1.
(Predmet zakona)

Ovim zakonom uređuje se planiranje i razvoj turizma, turistički subjekti, obavljanje turističke djelatnosti, utvrđuju mjere na promociji i razvoju turizma na području Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Kanton), uređuje se osnivanje, organizacija i rad Turističke zajednice Kantona Sarajevo, način njenog finansiranja i poslovanja, kriteriji za kategorisanje turističkih mjesta i nadzor nad provođenjem ovog zakona.

Član 2.
(Značenje pojedinih izraza)

Pojedini izrazi upotrijebljeni u ovom zakonu, imaju sljedeća značenja:

a) Turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetilaca nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako sa takvim boravkom nije povezana nikakva njihova privredna djelatnost.

b) Turista je fizičko lice koje najmanje 24 sata boravi van mjesta svog prebivališta, radi zadovoljavanja kulturnih, društvenih, socijalnih, historijskih i drugih potreba relaksacije i odmora, a bez svrhe sticanja dobiti.

c) Korisnik turističke usluge je turista, putnik, potrošač ili drugo fizičko lice koje neposredno koristi usluge turističkih subjekata iz ovog zakona.

d) Turistička destinacija je država, region odnosno mjesto koje u sebi sadrži više atrakcija koje se na tržištu mogu ponuditi kao turistički proizvod.

e) Turistička infrastruktura su objekti za informisanje, odmor, snabdijevanje, rekreaciju, edukaciju i zabavu turista, planinarski objekti, rekreativne staze i planinarski putevi, staze zdravlja, vidikovci, panoramski putevi, biciklističke staze, pješačke staze i sl.

f) Turistička suprastruktura su ugostiteljski objekti, galerije, izložbe, kongresni i zabavni objekti koji su u neposrednoj vezi sa ugostiteljskim objektom.

g) Putnik je kupac koji kupuje ili je saglasan kupiti turistički paket aranžman, odnosno turističko putovanje ili druge turističke usluge. Putnik je i lice u korist kojeg kupac kupuje turistički aranžman, odnosno usluge ili lice na koje kupac ili lice za koje je kupac kupio turistički paket aranžman, prenese pravo korištenja turističkog paket aranžmana ili usluge.

h) Turistički paket aranžman je ugovorni posao u kojem se putniku prodaju ili nude na prodaju za jedinstvenu unaprijed utvrđenu cijenu najmanje usluga prijevoza i smještaja, uz uslov da aranžman traje duže od 24 sata ili uključuje barem jedno noćenje.

i) Izletnički program je kombinacija od najmanje dvije ponuđene usluge koje traju manje od 24 sata i ne uključuje noćenje, odnosno smještaj.

j) Putnička agencija-organizator putovanja je putnička agencija koja organizuje turistički paket aranžman i koja ga neposredno prodaje ili nudi na prodaju putem posrednika.

k) Putnička agencija-posrednik (subagent) je putnička agencija koja prodaje ili nudi za kupnju turistički paket aranžman koji je sastavio organizator putovanja, ili koja pruža druge posredničke usluge.

l) Prebukiranje (over-booking) je multiplikovanje broja potvrđenih rezervacija od pojedinih pružalaca usluga koji pružaju usluge smještaja ili putničkih agencija, a koje ima za posljedicu ne pružanje usluge smještaja ili ne pružanje usluge na ugovoreni način.

m) Uzanse u turizmu su pravila kojima se uređuju poslovni običaji nastali iz ugovora o pružanju turističkih ili ugostiteljskih usluga, koja se primjenjuju ako su ih stranke ugovorile ili ako iz okolnosti proizilazi da su htjele njihovu primjenu, a koji se definišu u okviru komorskih udruženja subjekata u turizmu.

n) Klaster čine geografski koncentrisane, međusobno povezane organizacije iz srodnih ili različitih djelatnosti koje se udružuju radi jačanja pojedinačnih organizacija učesnika u klasteru i klastera kao cjeline.

POGLAVLJE II. PLANIRANJE I RAZVOJ TURIZMA

Član 3.
(Planiranje)

(1) Planiranje i razvoj turizma obuhvata donošenje strateških planova o budućem razvoju turističke privrede, proglašenje i održivo korišćenje turističkih prostora i mjesta.
(2) Planiranje u oblasti turizma zasniva se na principima integralnog razvoja turizma i ostalih komplementarnih djelatnosti, načelima održivog razvoja turizma, obezbjeđenja jedinstvenih standarda za pružanje usluga u turizmu, kao i saradnje javnog i privatnog sektora u kreiranju turističkog proizvoda, uz osiguranje efikasnog korišćenja turističkog mjesta.
(3) Održivim turizmom smatra se svaki vid turizma koji doprinosi zaštiti životne sredine, socijalnom i ekonomskom integritetu i unapredivanju prirodnih, stvorenih i kulturnih vrijednosti na trajnoj osnovi.

Član 4.
(Planska dokumenta)

(1) Planska dokumenta u turizmu su:
a) Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo
b) Marketing plan turizma Kantona Sarajevo
c) Plan promocije turizma Kantona Sarajevo
d) Master-plan
e) Strategija razvoja turizma jedinice lokalne samouprave.
(2) Planska dokumenta iz stava (1) tač. b), c), d) i e) ovog člana moraju biti usaglašena sa Strategijom razvoja turizma Kantona Sarajevo.

Član 5.
(Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo)

(1) Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Strategija Kantona) je sveobuhvatan dokument o srednjoročnom razvoju turističke privrede u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-historijskim razvojem Kantona, sa osnovnim ciljevima i vizijom razvoja turizma Kantona i služi kao polazna osnova za izradu ostalih planskih akata u turizmu.
(2) Strategiju Kantona donosi Skupština Kantona Sarajevo, na prijedlog Vlade Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Vlada).
(3) Strategija Kantona sadrži analizu postojećeg stanja razvoja turizma, viziju razvoja turizma, ciljeve razvoja turizma, strateške i prioritetne pravce razvoja, pan implementacije, investicioni okvir i ostale bitne elemente za planiranje razvoja turizma koji se definišu projektnim zadatkom.
(4) Strategija Kantona se realizuje posredstvom Marketing plana Kantona Sarajevo, Plana promocije turizma Kantona Sarajevo, Master-plana, Strategije razvoja turizma jedinice lokalne samouprave, kao i posredstvom prostornih i urbanističkih planova u skladu sa zakonom koji reguliše oblast prostornog uređenja.

Član 6.
(Marketing plan Kantona Sarajevo i Plan promocije turizma Kantona Sarajevo)

(1) Marketing plan Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Marketing plan) sadrži istraživanje tržišta, identifikaciju ciljnih grupa-tržišta, pozicioniranje marketinškog programa i ostale bitne elemente za planiranje promocije turizma koji se definišu projektnim zadatkom.
(2) Marketing plan donosi Vlada na prijedlog Ministarstva privrede Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Ministarstvo).
(3) Turistička zajednica Kantona Sarajevo podnosi prijedlog Marketing plana Ministarstvu.
(4) Marketing plan se donosi za period od pet godina.
(5) U skladu sa Marketing planom, Turistička zajednica Kantona Sarajevo kreira Plan promocije turizma Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Plan promocije), kojim definiše svoje promotivne aktivnosti u turizmu na godišnjem nivou.

Član 7.
(Master-plan)

(1) Master-plan je kompleksan, istraživački i sveobuhvatan planski dokument, kojim se na osnovu Strategije Kantona utvrđuju ciljevi, programi i planovi razvoja turizma, koncept razvoja prostora u pogledu razmještaja objekata turističke infrastrukture, turističke suprastrukture, investicije u turizmu, planovi marketinga i konkurentnosti, kao i mjere za njihovo provođenje, za određeni prostor od značaja za razvoj turizma, odnosno za turističku destinaciju.
(2) Master-plan donosi Vlada na prijedlog Ministarstva.

Član 8.
(Strategija razvoja turizma jedinice lokalne samouprave)

(1) Strategija razvoja turizma jedinice lokalne samouprave je planski dokument, kojim se bliže određuje razvoj prioritetnih turističkih proizvoda utvrđenih Strategijom Kantona.
(2) Strategiju razvoja turizma jedinice lokalne samouprave donosi vijeće jedinice lokalne samouprave uz aktivno učešće svih turističkih subjekata na području jedinice lokalne samouprave.
(3) Strategija razvoja se mora donijeti u roku od šest mjeseci od dana donošenja odluke o proglašenju nekog lokaliteta turističkim mjestom.

Član 9.
(Prostori od posebnog značaja)

(1) Vlada može odlukom pojedine prostore proglasiti od posebnog značaja za razvoj turizma.
(2) Za prostore od posebnog značaja za razvoj turizma može se proglasiti prostor sa posebnim turističko-ugostiteljskim sadržajem pogodan za turističku valorizaciju kulturno-historijskih mjesta, te posebna mjesta locirana u prostornim cjelinama sa izraženim pejzažnim, atraktivnim i rekreativnim osobinama na kojima se planira izgradnja objekata turističke infrastukture i suprastrukture od opšteg interesa.
(3) Odredbe iz st. (1) i (2) ovog člana se ne odnose na zakonski proglašena zaštićena područja, kojima upravlja Kantonalna javna ustanova za zaštićena prirodna područja, u skladu sa pojedinačnim zakonima o proglašenjima zaštićenih područja, planovima upravljanja, te prostornim planovima područja posebnih obilježja za zaštićena područja.
(4) Odluka iz stava (1) ovog člana sadrži procjenu opravdanosti proglašenja određenog prostora od posebnog značaja za razvoj turizma, opis prostora sa određenim granicama i popisom katastarskih parcela, kartografski prikaz prostora, kao i obaveze u pogledu očuvanja, zaštite i razvoja prostora.
(5) Ministarstvo priprema prijedlog odluke iz stava (1) ovog člana, po prethodno pribavljenom mišljenju kantonalnih organa uprave nadležnih za oblast prostornog uređenja i zaštite životne sredine.
(6) Za pojedina geografska područja, a u svrhu ostvarivanja zajedničkih ciljeva u turizmu mogu se osnivati turistički klasteri.

Član 10.
(Koncesija)

(1) Vlada može proglašeno prirodno bogatstvo ili dobro u opštoj upotrebi pogodno za izgradnju turističke infrastrukture i turističke suprastrukture odlukom dati na korišćenje i upravljanje pravnom licu dodjelom koncesije.
(2) Odluka iz stava (1) ne odnosi se na zaštićena prirodna područja i speleološke objekte za koje je mogućnost davanja koncesija regulisana odredbama federalnog Zakona o zaštiti prirode.
(3) Odluka iz stava (1) ovog člana sadrži podatke o prirodnom bogatstvu ili dobru u opštoj upotrebi koje se daje na koncesiju, iznos koncesione naknade, rok trajanja koncesije, uslove i način korišćenja prostora, prava i obaveze koncesionara i ostale podatke u skladu sa zakonom koji reguliše oblast koncesija.
(4) Postupak iz stava (1) ovog člana provodi se u skladu sa Zakonom o koncesijama.

Član 108.

Danom upisa u sudski registar Turističke zajednice Kantona Sarajevo prestaje sa radom Turistička zajednica Kantona Sarajevo za čije osnivanje je Skupština Kantona Sarajevo pokrenula postupak Odlukom o pokretanju postupka za osnivanje Turističke zajednice Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo" broj 22/97) i briše se iz Upisnika koji se vodi kod Federalnog ministarstva okoliša i turizma.

Član 109.

(1) Danom početka rada Turističke zajednice Kantona Sarajevo, preuzeće se zaposlenici, arhiva i dokumentacija i sredstva rada, kao i prava i obaveze Turističke zajednice koja prestaje sa radom.
(2) Nezavisna revizorska kuća će izvršiti reviziju finansijskog poslovanja i utvrditi finansijsko stanje Turističke zajednice koja prestaje sa radom.

Član 110.

Postupci koji su pokrenuti prije stupanja na snagu ovog zakona dovršit će se u skladu s propisima koji su važili do dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 111.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 01-02-15540/16
27. aprila 2016. godine
Sarajevo

Predsjedateljica
Skupštine Kantona Sarajevo
Prof. **Ana Babić**, s. r.

Ministarstvo finansija

Na osnovu člana 17. stav (1) Zakona o izvršavanju Budžeta Kantona Sarajevo za 2016. godinu ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 1/16), po zahtjevu Kabineta premijera, Ministar finansija donosi slijedeću

ODLUKU
O PRERASPODJELI SREDSTAVA U BUDŽETU KANTONA SARAJEVO ZA 2016. GODINU ZA BUDŽETSKOG KORISNIKA KABINET PREMIJERA

1. Odobrava se preraspodjela sredstava u Budžetu Kantona Sarajevo za 2016. godinu u iznosu 37.000,00 KM u razdjelu 11010001 Kabinet premijera i to:

Raz.	Glava	Potr. jed.	Ekon. kod	Sub analitika		Opis	Iznos
						Sa ekonomskih kodova	
11	01	0001	614300	BAN003	01IF	Ured za koordinaciju i pruž. KS prih Evrop. FLC u Briselu	-39.600
11	01	0001	614300	BAN005	01IF	Sufinansiranje projekta civilnog društva u saradnji sa Američkom ambasadom i Američkom [illegible] fondacijom i Evropskim pokretom u BiH	-7.000
						Na ekonomske kodove	
11	01	0001	614300		01IF	Transferi neprofitnim organizacijama	39.600
11	01	0001	614300	BAN005	01IF	Naknade članova za provođenje i koordinaciju Akcionog plana za žrtve porodičnog nasilja Vlade KS 2015-2019	7.000

2. Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 08-14-13569/16
22. aprila 2016. godine
Sarajevo

Ministar
Jasmin Halebić, s. r.

Na osnovu člana 17. stav (1) Zakona o izvršavanju Budžeta Kantona Sarajevo za 2016. godinu ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 1/16), po zahtjevu Press službe, Ministar finansija donosi slijedeću

ODLUKU
O PRERASPODJELI SREDSTAVA U BUDŽETU KANTONA SARAJEVO ZA 2016. GODINU ZA BUDŽETSKOG KORISNIKA PRESS SLUŽBA

1. Odobrava se preraspodjela sredstava u Budžetu Kantona Sarajevo za 2016. godinu u iznosu 400,00 KM u razdjelu 11070001 Press služba i to:

Raz.	Glava	Potr. jed.	Ekon. kod	Sub analitika		Opis	Iznos
11	01	0001				PRESS SLUŽBA	
						Sa ekonomskih kodova	
11	01	0001	6[illegible]	BAN[illegible]	01IF	[illegible]	-400,00
						Na ekonomske kodove	
11	01	0001	6[illegible]	BAN[illegible]	01IF	Putovanja	400,00

2. Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 08-14-12387/16
29. aprila 2016. godine
Sarajevo

Ministar
Jasmin Halebić, s. r.

Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade

Na osnovu člana 66. stav (2) Zakona o organizaciji organa uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 35/05), člana 39. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 10/04, 21/06, 26/08, 31/11, 15/13 i 01/16) i člana 40. Zakona o srednjem obrazovanju ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 23/10 i 01/16), ministar za obrazovanje, nauku i mlade donosi

PRAVILNIK
O IZMJENAMA I DOPUNAMA PRAVILNIKA O ORGANIZACIJI I REALIZACIJI IZLETA, STUDIJSKIH POSJETA, EKSKURZIJA, KAMPOVANJA/ LOGOROVANJA, DRUŠTVENO/KORISNOG RADA, ŠKOLE U PRIRODI I DRUGIH OBLIKA ODGOJNO-OBRAZOVNOG RADA U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

Član 1.

U članu 14. Pravilnika o organizaciji i realizaciji izleta, studijskih posjeta, ekskurzija, kampovanja/logorovanja, društveno/korisnog rada, škole u prirodi i drugih oblika odgojno-obrazovnog rada u osnovnoj i srednjoj školi ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 36/10 i 04/11) iza riječi "realizuje se na teritoriji Kantona Sarajevo" dodaju se riječi "i objektima u inostranstvu koji su vlasništvo Kantona Sarajevo".

Član 2.

U članu 27. stav (1) mijenja se i glasi:

"(1) Ekskurzije učenika osnovnih škola realizuju se u Bosni i Hercegovini i objektima u inostranstvu koji su vlasništvo Kantona Sarajevo.

Član 3.

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj 11/01-02-16588
04. maja 2016. godine
Sarajevo

Ministar
Prof. dr. **Elvir Kazazović**, s. r.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo finansija

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство финансија

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Finance

Broj: 08/03-11-50499/25 NB
Sarajevo, 20.11.2025. godine

MINISTARSTVO PRIVREDE
KANTON SARAJEVO

Predmet: Mišljenje na Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

Veza: Vaš dopis, broj: 07-18-11-50499/25 od 11.11.2025 godine

Vezano za Vaš zahtjev za mišljenje na Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, u skladu sa članom 8. Pravilnika o proceduri za izradu izjave o fiskalnoj procjeni zakona, drugih propisa i akata planiranja na budžet („Službene novine Federacije BiH", broj 34/16 i 15/18), dajemo sljedeće mišljenje:

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo je postupilo u skladu sa navedenim Pravilnikom i Ministarstvu finansija uz Prijedlog strategije dostavili na mišljenje popunjen i potpisan obrazac IFP-DA u kojem je data sljedeća izjava: „Indikativni finansijski okvir za period važenja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine - Nacrt minimalno sadržava procjenu potrebnih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta, drugih izvora finansiranja, kao što s kreditna sredstva, sredstva Evropske unije, javno-privatno partnerstvo, koncesije i drugi izvori. Radi se o inicijalnoj finansijskoj procjeni ekspertskog tima i predlagača projekata (institucije, preduzeća, privatni sketor i sl.). Navedeni iznosi će biti verificarani u komunikaciji sa relevantnim institucijama u narednom periodu. Implementacija strateških projekata i mjera će biti razrađena u okviru Akcionog plana koji će se donijeti nakon usvajanja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030.godine. Provođenje strateškog dokumenta vršit će se putem trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave. U detaljnom pregledu mjera dat je opis mjere sa okvirnim područjem djelovanja, strtaeški projekti, indikatori za praćenje rezultata mjere, razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta, indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja, period implemntacije mjere, institucije odgovorne za koordinaciju implemenatcije mjere, nosioci mjere i ciljne grupe. Institucije odgovorne za implementaciju mjera su Vlada Kantona Sarajevo, Ministarstvo privrede Kanton Sarajevo, Direkcija za turizam, Turistička zajednica Kantona Sarajevo zajedno sa ostalim institucijama javnog sektora, relevantnim ministarstvima, ostalim učesnicima javnog, privatnog, civilnog sektora, obrazovnim institucijama, međunarodnim organizacijama i sl. , a što zavisi od pojedinačne mjere. Provodenje strateških dokumenata vršit će se putem trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave. Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine daje pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za provodenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, kao što priprema / ažuriranje kalendara aktivnosti tijela za poslove planiranja i upravljanja održivim turizmom, pripremu mehanizama i alata za praćenje i izvještavanje o ostvarenju strategije razvoja održivog turizma KS uključujući lokalizaciju ciljeva održivog razvoja do 2030.

godine, izrada trogodišnjeg i godišnjeg plana rada za naredni period, uključivanje ključnih strateških projekata i aktivnoti u DOB-u, usklađiavanje godišnjih planova rada organizacione jedinice i Godišnjge plana rada organa uprave sa usvojenim DOB i Budžetom, usvajanje godišnjeg plana rada, praćenje i privlačenje eksternih izvora finansiranja projekata, praćenje provođenja godišnjeg plana rada i ostvarivanja strateškog cilja i izrada godišnjih izvještaja o radu. Ukupni Indikativni finansijski okvir za ukupno trajanje Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo iznosi 468,000.000.00 KM. Ovo se odnosi i na sve budžete institucija koje će realizovati Strategiju (Direkcija za turizam pri Ministarstvu privrede,KJU za zaštićena prirodna područja, Ministartvo kulture i sporta, Turistička zajednica, Općine, javna preduzeća i ustanove) i na sve izvore finansiranja (Budžet KS, Budžeti općina, Budžet Federacije BiH, domaće i međunarodne finansijske institucije, međunarodna razvojna pomoć, bilateralna saradnja privatni sektor . Tek će se po mjerama iz Strategije vidjeti planirani iznosi koji će se verificirati sa predlagačima projekata - oostalim institucijama i sl., u toku izrade Akcionog plana, koji će se raditi nakon usvajanja Strategije odnosno u vrijeme planiranja godišnjih planova. Po godinama to iznosi 78,000.000.00 KM za svaku narednu godinu , za sve implemtatore Strategije odnosno za 2025., 2026. i 2027. godinu. Što se tiče Direkcije za turizam, mjera 2.8 Razvoj ruralnog turizma bi se mogla implementirati u naredne tri godine, kao i neke od drugih mjera iz strategije. U ovom momentu procjenjeno je da se može planirati 200.000,00 KM za 2026. godinu, za pripremne radnje za izradu Akcionog plana, i druge pripremene korake iz predmetne Strategije. U 2027. godini planirano je 1.000.000,00 KM u svrhu pripreme Direkcije za turizam za realizaciju mjera iz predmetne Strategije".

U obrascu Izjave o fiskalnoj procjeni (IFP-DA) naznačeno je da će za implementaciju Prijedloga Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine biti potrebna dodatna sredstva u iznosu od 200.000,00 KM u 2026. godini i 1.000.000,00 KM u 2027. godini, dok za 2025. godinu nisu iskazana dodatna finansijska sredstva.

U skladu s Izjavom o fiskalnoj procjeni i usvojenim Nacrtom Budžeta Kantona Sarajevo za 2026. godinu, Ministarstvo finansija konstatuje da sredstva za realizaciju Prijedloga Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine nisu predviđena u budžetskim okvirima za 2026. godinu. Shodno tome, ukoliko se Vlada opredijeli za provođenje navedene Strategije, neophodno je osigurati dodatna sredstva u skladu s fiskalnim kapacitetom Budžeta Kantona Sarajevo za 2026. i 2027. godinu.

Napominjemo vas da budžetski korisnici mogu preuzimati obaveze najviše do visine sredstava odobrenih operativnim budžetom, u skladu s članom 53. Zakona o budžetima Federacije BiH. Prema članu 46. stav (4) istog Zakona, budžetski korisnici odgovorni su za zakonito, namjensko, efikasno i ekonomično raspolaganje budžetskim sredstvima.

Ovo mišljenje je dato u skladu sa odredbama Prijedloga strategije koja se obrađuje i obrazloženja navedenog u Obrascu IFP-DA Izjave o fiskalnoj procjeni, čija tačnost je u isključivoj odgovornosti Predlagača, te ukoliko se naknadno utvrdi da navedene odredbe i podaci odstupaju od stvarno činjeničnog stanja, ovo mišljenje će se staviti van snage.

MINISTAR

Dr. Afan Kalamujić

Dostaviti:
1. *Naslovu*
2. *MF – Sektor za budžet i fiskalni sistem*
3. *a/a*

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Zavod za planiranje razvoja
Kantona Sarajevo

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Завод за планирање развоја
Кантона Сарајево

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Institute of Sarajevo Canton Planning Development

12938

Broj: 05-45-2577-4/24
Sarajevo. 20.11.2025.

24 -11- 2025
07 11 50499-55

Kanton Sarajevo
Ministarstvo privrede
Reisa Džemaludina Čauševića 1
71000 Sarajevo

Predmet: Mišljenje na Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine

Poštovani,

U skladu za vašim zahtjevom broj 07-08-11-50499/25 od 11.11.2025., kojim tražite Mišljenje o usklađenosti strateških dokumenata na Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine., Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, odnosno Sektor za planiranje društveno ekonomskog i strateškog razvoja, kao zakonsko Tijelo za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u Kantonu Sarajevo (Član 5. stav (1) Zakona o razvojnom planiranju i upravljanu razvojem u FBiH), a u vezi Člana 16. stav (3) Uredbe o izradi strateških dokumenata u FBiH, daje sljedeće mišljenje:

- Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, odnosno definisani strateški cilj i prioriteti **su usklađeni** sa strateškim dokumentima viših nivoa vlasti, odnosno Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027., Strategijom razvoja Federacije BiH 2021.-2027., univerzalnim razvojnim ciljevima SDG 2015-2030., kao i sektorskom strategijom na nivou Federacije BiH (Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027.).

S poštovanjem.

Direktor

Dostaviti:
- naslovu
- a/a

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo pravde i uprave

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство правде и управе

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Justice and Administration

Broj: 03-04/2-02-54054/25
Sarajevo, 20.11.2025. godine

MINISTARSTVO PRIVREDE
gosp. Zlatko Mijatović, ministar

PREDMET: Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, mišljenje –
VEZA: Vaš akt, broj: 07-08-11-50499/25 od 11.11.2025. godine

Postupajući po Vašem aktu, broj i datum gornji, na osnovu odredbi člana 7. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 40/22) i člana 4. stav 6. Uredbe o postupku i načinu pripremanja, izrade i dostavljanja propisa ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 50/17 – Drugi novi prečišćeni tekst, 2/18 – Ispravka i 32/22), Ministarstvo pravde i uprave razmotrilo je dostavljeni prijedlog Strategije i daje sljedeće

M I Š L J E N J E

Prijedlog Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine nije propis, već pojedinačni akt Skupštine Kantona Sarajevo, radi čega se ne cijeni njegova usklađenost sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i drugih pravnih akata kojima je utvrđena zaštita ljudskih prava.

S poštovanjem,

MINISTRICA

Dostaviti:
1. Naslovu;
2. a/a.

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-083, Fax: + 387 (0) 33 562-241
Web: http://mpu.ks.gov.ba, E-mail: mpu@mpu.ks.gov.ba

PDF-XChange Viewer
Click to buy NOW!
www.docu-track.com

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Vlada

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Влада

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Government

Broj: 02-04-49854-9/22
Sarajevo, 15.12.2022. godine

Na osnovu člana 26. i 28. stav (2) Zakona o Vladi Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 36/14 - Novi prečišćeni tekst i 37/14 - Ispravka), a u vezi sa Memorandumom o razumijevanju u kontekstu projekta „Investicijski odgovor na COVID-19", broj: 07-02-04-46329/22, zaključenog dana 21.11.2022. godine između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo i članom 5. Zakona o turizmu („Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 19/16, 31/17, 34/17 - Ispravka i 13/21) Vlada Kantona Sarajevo, na **106.** sjednici održanoj **15.12.2022.** godine, donijela je

O D L U K U
O DAVANJU SAGLASNOSTI ZA ZAKLJUČIVANJE SPORAZUMA O POSLOVNOJ SARADNJI NA REALIZACIJI AKTIVNOSTI – „IZRADA PRIJEDLOGA STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA KANTONA SARAJEVO" U OKVIRU PROJEKTA „CORONA RESPONSE MEASURES FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMES) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA" – „MJERE ODGOVORA NA KORONA VIRUS ZA MALA I SREDNJA PREDUZEĆA MSP U BIH"

I

Daje se saglasnost za zaključivanje Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti – "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" – "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH" između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo.

II

Za realizaciju ove odluke zadužuju se Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo i Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA d.o.o. Sarajevo, svako u okviru svoje nadležnosti.

III

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja, a objavit će se u „Službenim novinama Kantona Sarajevo".

PO OVLAŠTENJU PREMIJERA
Ministar Davor Cičić

Dostaviti:
1. Predsjedavajući Skupštine Kantona Sarajevo,
2. Zamjenici predsjedavajućeg Skupštine Kantona Sarajevo (3x),

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-000, Fax: + 387 (0) 33 562-076
Web: http://vlada.ks.gov.ba, E-mail: vlada@vlada.ks.gov.ba

Na osnovu Odluke Vlade Kantona Sarajevo o davanju saglasnosti za zaključivanje Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH", broj: 02-04-49854-9/22 od 15.12.2022. godine, a u skladu sa "Grant Agreement with non-German recipients for the GIZ project: Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina", broj: 81289615 od 16.11.2022. godine, zaključenom između Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo i Memorandumom o razumijevanju u kontekstu projekta: "Investicijski odgovor na COVID-19", broj: 07-02-04-46329/22 od 21.11.2022. godine, zaključenom između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo, a vezano za član 5. Zakona o turizmu ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 19/16, 31/17, 34/17 - ispr. i 13/21), sporazumne strane:

1. **Kanton Sarajevo - Ministarstvo privrede**, ulica Reisa Džemaludina Čauševića broj 1, 71000 Sarajevo, ID broj: 4200665710002, koje zastupa ministar Adnan Delić (u daljnjem tekstu: Ministarstvo privrede) i
2. **Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA d.o.o. Sarajevo**, ulica Kolodvorska broj 6, 71000 Sarajevo, ID broj: 4200816600000, koju zastupa senior menadžer, Faruk Cerić po Punomoći, broj: I-244/2 od 29.12.2022. godine (u daljnjem tekstu: SERDA)

u Sarajevu, dana 30.12.2022. godine, zaključile su

SPORAZUM
o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH"

Član 1.

Ovim sporazumom regulišu se međusobna prava i obaveze sporazumnih strana na provođenju aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" (u daljnjem tekstu: Aktivnost), u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH".

Ministarstvo privrede i SERDA saglasni su da će se Aktivnost provoditi u partnerstvu sa Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (u daljnjem tekstu: GIZ) u svrhu multiplikacije rezultata Projekta i primjene dobrih praksi partnera, a u skladu sa Memorandumom o razumijevanju u kontekstu projekta "Investicijski odgovor na COVID-19", broj: 07-02-04-46329/22, zaključenog dana 21.11.2022. godine između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo.

3. Premijer Kantona Sarajevo,
4. Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo.
5. Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA d.o.o. Sarajevo (putem Ministarstva privrede Kantona Sarajevo).
6. Za objavu u „Službenim novinama Kantona Sarajevo".
7. Evidencija.
8. A r h i v a.

Član 2.

Cilj provođenja Aktivnosti je izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo (u daljnjem tekstu: Prijedlog strategije), kao sveobuhvatnog dokumenta o srednjoročnom razvoju turističke privrede u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-historijskim razvojem Kantona Sarajevo, sa osnovnim ciljevima i vizijom razvoja turizma Kantona Sarajevo, koji će dokument služiti kao polazna osnova za izradu ostalih planskih akata u turizmu.

Član 3.

Aktivnost podrazumijeva provođenje sljedećih koraka:

1. Formiranje Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije (u daljem tekstu: Radna grupa);
2. Pripremu i izradu informacije o stanju turizma u Kantonu Sarajevo;
3. Pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije;
4. Provođenje postupka javne nabavke za izbor pružaoca usluge izrade Prijedloga strategije;
5. Izradu Prijedloga strategije;
6. Praćenje procesa izrade Prijedloga strategije od Radne grupe;
7. Verifikaciju Nacrta strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo (u daljnjem tekstu: Nacrt strategije) i konačnu verifikaciju kvalitete ugovorene usluge izrade Prijedloga strategije; i
8. Pripremu odnosnih materijala za nadležno postupanje Vlade Kantona Sarajevo i Skupštine Kantona Sarajevo iz člana 5. stav (2) Zakona o turizmu ("Službene novine Kantona Sarajevo", br. 19/16, 31/17, 34/17 - ispr. i 13/21), a sve u skladu sa pozitivnim propisima kojima se regulira predmetna materija.

Član 4.

Sredstva za finansiranje Aktivnosti u cijelosti obezbjeđuje Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (u daljnjem tekstu: GIZ) u okviru projekta "*Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina*".

Sredstva iz stava 1. ovog člana mogu se koristiti isključivo za provedbu Aktivnosti.

Sve javne nabavke u svrhu provedbe Aktivnosti vršit će se u skladu sa GIZ-ovim procedurama za nabavke.

Detaljne odredbe kojima će biti regulirana pitanja iz stavova 1. do 3. ovog člana bit će utvrđene u okviru zasebnog obligacionog odnosa zasnovanog između GIZ-a i SERDA-e.

Član 5.

Obaveze SERDA-e su:

a) Da osigura da GIZ izvrši cjelokupno finansiranje procesa izrade Prijedloga strategije do usvajanja ove Strategije od strane Skupštine Kantona Sarajevo;
b) Da uputi Ministarstvu privrede prijedlog članova Radne grupe, i to: dva eksperta iz oblasti turizma, dva predstavnika privatnog sektora iz oblasti turizma, jednog predstavnika SERDA-e, kao i sekretara Radne grupe iz reda uposlenika SERDA-e;
c) Da formira Komisiju koja će provesti postupak javne nabavke za izbor pružaoca usluge izrade Prijedloga strategije u skladu sa GIZ-ovim procedurama za nabavke;
d) Da provede postupak za izbor pružaoca usluge izrade Prijedloga strategije u skladu sa GIZ-ovim procedurama za nabavke;

e) Da dostavi konačan verificiran dokument od strane Radne grupe - Nacrt strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo (u daljnjem tekstu: Nacrt strategije) Ministarstvu privrede radi razmatranja i prosljeđivanja istog Vladi Kantona Sarajevo i Skupštini Kantona Sarajevo na nadležno postupanje;

f) Da, nakon utvrđivanja Nacrta strategije od strane Skupštine Kantona Sarajevo i nakon provedene javne rasprave, i dostavljenih primjedbi, prijedloga i amandmana, koordinira Radnu grupu i pružaoca usluga radi analize istih i njihovog eventualnog osnovanog inkorporiranja, dostavi konačan verificiran dokument od strane Radne grupe - Prijedlog strategije Ministarstvu privrede radi razmatranja i prosljeđivanja istog Vladi Kantona Sarajevo i Skupštini Kantona Sarajevo na nadležno postupanje;

g) Da, u koordinaciji sa Radnom grupom, osigura uvjete za prezentaciju Nacrta strategije i Prijedloga strategije pred Vladom Kantona Sarajevo i Skupštinom Kantona Sarajevo, a koju će izvršiti pružalac predmetne usluge nakon odnosne verifikacije Radne grupe;

h) Da koordinira i implementira aktivnosti na izradi Prijedloga strategije, što uključuje: provođenje postupka javnih nabavki i pripremu neophodne dokumentacije za postupak javnih nabavki, organizaciju sastanaka članova Radne grupe, organizaciju sastanaka članova Radne grupe sa izabranim pružaocem usluge izrade Prijedloga strategije i pružanje tehničke podrške organizaciji i održavanju sastanaka; i

i) Da Ministarstvu privrede dostavlja izvještaje (sa priloženom dokaznom dokumentacijom) o vršenju obaveza iz tački a) do h) ovog člana, svakih 90 dana u periodu trajanja Aktivnosti, te da ovom Ministarstvu dostavi Finalni izvještaj (sa priloženom dokaznom dokumentacijom) o izvršenim obavezama iz tačaka a) do h) ovog člana nakon isteka roka iz člana 8. ovog sporazuma. Izvještaji iz ove tačke obavezno uključuju i odnosne izvještaje Radne grupe o realizaciji zadataka, koji će zadaci Radnoj grupi biti određeni rješenjem o njenom formiranju.

Član 6.

Obaveze Ministarstva privrede su:

a) Da prati kompletan proces provođenja aktivnosti izrade Prijedloga strategije koje su predmet ovog sporazuma, putem odnosnih izvještaja iz člana 5. tačke i) ovog sporazuma;

b) Da u Radnu grupu imenuje predstavnika Ministarstva privrede i predstavnika Ministarstva privrede - Direkcije za turizam Kantona Sarajevo, kao i da u službenoj korespondenciji sa Turističkom zajednicom Kantona Sarajevo i Zavodom za planiranje razvoja Kantona Sarajevo od Turističke zajednice Kantona Sarajevo i Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo obezbijedi prijedlog njihovih odnosnih predstavnika - članova Radne grupe;

c) Da formira Radnu grupu, u skladu sa odredbama Odluke o načinu obrazovanja i utvrđivanja visine naknade za rad radnih tijela koje obrazuje Vlada Kantona Sarajevo i rukovodioci kantonalnih organa državne službe ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 18/20);

d) Da SERDA-i, za imenovanje člana u Komisiju za javne nabavke, koja će provesti proceduru za izbor pružaoca usluge izrade Prijedloga strategije, predloži predstavnika Ministarstva privrede; i

e) Da pripremi i uputi na nadležno postupanje, Vladi Kantona Sarajevo i Skupštini Kantona Sarajevo, relevantne materijale za razmatranje Nacrta strategije i Prijedloga strategije.

Član 7.

Radnu grupu će činiti predsjednik i devet članova, i to:

a) Predstavnik Ministarstva privrede, predsjednik;

b) Predstavnik Direkcije za turizam Kantona Sarajevo, član;

c) Predstavnik Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, član;

d) Predstavnik SERDA-e, član;

e) Predstavnik GIZ-a, član;

f) Predstavnik Turističke zajednice Kantona Sarajevo, član;

g) Dva eksperta iz oblasti turizma, članovi; i

h) Dva predstavnika privatnog sektora u turizmu, članovi.

Radna grupa iz stava 1. ovog člana će imati sekretara koji će obavljati administrativno-tehničke poslove za potrebe Radne grupe, a bit će imenovan ispred SERDA-e.

Zadaci Radne grupe bit će utvrđeni Rješenjem ministra Ministarstva privrede, a između ostalog će obavezno uključivati sljedeće:

1. Izradu Poslovnika o radu Radne grupe;
2. Pripremu informacije o stanju turizma u Kantonu Sarajevo;
3. Izradu Projektnog zadatka koji će biti sastavni dio tenderske dokumentacije u postupku nabavke usluge izrade Prijedloga strategije, u skladu sa pozitivnim propisima, standardima i pravilima struke;
4. Prethodnu provjeru tržišta za nabavku usluge izrade Prijedloga strategije;
5. Procjenu vrijednosti ugovora o nabavci usluge izrade Prijedloga strategije;
6. Praćenje procesa izrade Prijedloga strategije, konačnu verifikaciju Nacrta strategije i konačnu verifikaciju Prijedloga strategije; i
7. Sačinjavanje Izvještaja o radu Radne grupe kojeg Radna grupa dostavlja SERDA-i i Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo putem SERDA-e, na način propisan članom 5. tačkom i) ovog sporazuma.

Član 8.

SERDA se obavezuje da će izvršiti svoje obaveze iz člana 5. ovog sporazuma u roku od šest mjeseci od dana zaključivanja istog.

Član 9.

Ministarstvo privrede se obavezuje da će, u svrhu uspješnog provođenja Aktivnosti, izvršavati svoje obaveze iz člana 6. ovog sporazuma.

Član 10.

U slučaju da GIZ produži projekat "*Covid-19 Investment Response*", u okviru kojeg se provođenje Aktivnosti finansira, ovaj sporazum će biti aneksiran u cilju produženja roka iz člana 8. ovog sporazuma.

Član 11.

U slučaju kada je nastupila okolnost koja ima karakter više sile i koja je objektivno onemogućila sporazumnu stranu da izvršava obaveze i/ili ostvaruje prava iz ovog sporazuma, prava i obaveze iz ovog sporazuma miruju za vrijeme trajanja te okolnosti, odnosno, više sile, pod uvjetom da je sporazumna strana koja se poziva na višu silu obavijestila drugu sporazumnu stranu, najkasnije u roku od tri dana od dana nastanka, odnosno prestanka više sile, i ako je druga sporazumna strana dala saglasnost na postojanje i vrijeme trajanja više sile.

Na osnovu člana 10. i člana 14. stav 2. Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH", zaključenog između Ministarstva privrede Kantona Sarajevo i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo, broj: 07-07-18-50499/22 od 30.12.2022. godine, a u vezi sa "Supplement to the Grant Agreement with non-German recipients", broj: UG-41/23, zaključenog dana 28.02.2023. godine između Deutche Gesellshaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i Sarajevske regionalne razvojne agencije SERDA d.o.o. Sarajevo, sporazumne strane:

1. Kanton Sarajevo - Ministarstvo privrede, ulica Reisa Džemaludina Čauševića broj 1, 71000 Sarajevo, ID broj: 4200665710002, koje zastupa ministar Zlatko Mijatović i

2. Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA d.o.o. Sarajevo, ulica Kolodvorska broj 6, 71000 Sarajevo, ID broj: 4200816600000, koju zastupa direktor Dr Ševkija Okerić, u Sarajevu, dana 07.07.2023. godine, zaključile su

ANEKS 1
Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH"

Član 1.

Sporazumne strane su saglasne da se Aneksom 1. Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH", broj: 07-07-18-50499/22 od 30.12.2022. godine (u daljnjem tekstu: Aneks 1) vrši usklađivanje Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti - "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH", broj: 07-07-18-50499/22 od 30.12.2022. godine (u daljnjem tekstu: Sporazum).

Član 2.

U Sporazumu, član 8. mijenja se i glasi:

"SERDA se obavezuje da će izvršiti svoje obaveze iz člana 5. ovog sporazuma do 31.10.2023. godine.".

Član 3.

Aneks 1 je sastavljen na bosanskom jeziku i taj tekst je mjerodavan.
Aneks 1 stupa na snagu i proizvodi pravna dejstva prema sporazumnim stranama kada ga potpišu ovlašteni predstavnici obje sporazumne strane.
Aneks 1 je sačinjen i potpisan u četiri izvorna primjerka, po dva za svaku sporazumnu stranu.
U znak razumijevanja i prihvatanja Aneksa 1 i svih njegovih odredbi ovlašteni predstavnici sporazumnih strana isti su potpisali i stavili pečate.

SARAJEVSKA REGIONALNA RAZVOJNA AGENCIJA SERDA D.O.O. SARAJEVO
SERDA d.o.o. SARAJEV
Direktor
Dr. Ševkija Okerić

Broj: UG-121/23
Sarajevo, 07.07.2023. godine

KANTON SARAJEVO
MINISTARSTVO PRIVREDE
Ministar
Zlatko Mijatović

Broj: 07-08-18-50499-1/22
Sarajevo, 07.07.2023. godine

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo privrede

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство привреде

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Economy

Broj: 07-08-18-50499/22
Sarajevo, 28.02.2023.godine

Na osnovu člana 70. Zakona o organizaciji organa uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BIH" broj 35/05), člana 6. tačke c) i člana 7. Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" – "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH" broj: 07-07-18-50499/22 od 30.12.2022.godine, člana 2. stav (2) i člana 5. Odluke o načinu obrazovanja i utvrđivanja visine naknade za rad radnih tijela koje obrazuje Vlada Kantona Sarajevo i rukovodioci kantonalnih organa državne službe ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 18/20), a u vezi sa članom 5. Zakona o turizmu ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 19/16, 31/17, 34/17 - Ispravka i 13/21), ministar Ministarstva privrede Kantona Sarajevo donosi

R J E Š E NJ E

o imenovanju Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

I

Imenuje se Radna grupa za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo (u daljem tekstu: Radna grupa), u sastavu:

1. predstavnik Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, predsjednik;
2. predstavnik Ministarstva privrede Kantona Sarajevo - Direkcije za turizam, član;
3. predstavnik Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, član;
4. predstavnik SERDA-e, član;
5. predstavnik GIZ-a, član;
6. predstavnik Turističke zajednice Kantona Sarajevo, član;
7. ekspert iz oblasti turizma, član;
8. ekspert iz oblasti turizma, član;
9. predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma, član;
10. , predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma, član;

Za lice koje će obavljati administrativno-tehničke poslove za potrebe Radne grupe (sekretar), imenuje se uposlenik SERDA-e.

II

Zadaci Radne grupe su:

1. Izrada Poslovnika o radu Radne grupe;
2. Priprema informacije o stanju turizma u Kantonu Sarajevo;
3. Izrada projektnog zadatka koji će biti sastavni dio tenderske dokumentacije u postupku nabavke usluge izrade Prijedloga strategije, u skladu sa pozitivnim propisima, standardima i pravilima struke;
4. Prethodna provjera tržišta za nabavku usluge izrade Prijedloga strategije;
5. Procjena vrijednosti ugovora o nabavci usluge izrade Prijedloga strategije;
6. Praćenje procesa izrade Prijedloga strategije, konačna verifikacija Nacrta strategije i konačna verifikacija Prijedloga strategije; i
7. Sačinjavanje Izvještaja o radu Radne grupe kojeg Radna grupa dostavlja SERDA-i i Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo putem SERDA-e, na način propisan članom 5. tačkom i) Sporazuma o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti "Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" u okviru projekta "Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - "Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH" (da Ministarstvu privrede dostavlja izvještaje sa priloženom dokaznom dokumentacijom o vršenju obaveza iz tački a) do h) ovog člana, svakih 90 dana u periodu trajanja aktivnosti, te da ovom Ministarstvu dostavi Finalni izvještaj sa priloženom dokaznom dokumentacijom o izvršenim obavezama iz tačaka a) do h) ovog člana nakon isteka roka iz člana 8. ovog Sporazuma. Izvještaji iz ove tačke obavezno uključuju i odnosne izvještaje Radne grupe o realizaciji zadataka, koji će zadaci Radnoj grupi biti određeni rješenjem o njenom formiranju).

III

Radna grupa za svoj rad ima pravo na naknadu koja će se utvrditi posebnim rješenjem ministra Ministarstva privrede Kantona Sarajevo.

IV

Ovo Rješenje stupa na snagu danom donošenja.

MINISTAR

Adnan Delić

Dostaviti:
1. Imenovanim (x11),
2. Evidenciji,
3. a/a.

Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA d.o.o. Sarajevo, Hamdije Čemerlića 2/11
Tel: +387 33 652-935, 648-686, Fax: +387 33/ 663-923
Email: serda@serda.ba ; Web : www.serda.ba

Kantonalni sud Sarajevo matični registarski broj subjekta upisa 1-24164
Broj računa: UniCredit Bank 3389002206391983
Identifikacijski broj društva: 4200816600000
PDV broj društva: 200816600000
Porezni broj: 01700000

Date: 18.04.2023. godine
Broj: 1-67/23

Bosna i Hercegovina
Federacija Bi...
K...
26-04-2023
Redni broj
Broj priloga
07 | 07 | 18 | 50499 | - 6
122

MINISTARSTVO PRIVREDE KANTONA SARAJEVO
Ulica Džemaludina Čauševića broj 1
S a r a j e v o

PREDMET: Dostava Informacije o stanju turizma u Kantonu Sarajevo, kao i Projektnog zadataka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

Poštovani

u skladu sa Sporazumom o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti – „Izrada Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo u okviru projekta „„Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH" (broj: 07-07-18-50499/22 od 30.12.2022. godine, u prilogu Vam dostavljamo Informaciju o stanju turizma u Kantonu Sarajevo, kao i Projektni zadatak za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, koje je sačinila Radna grupa za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo.

S poštovanjem

DIREKTOR
(dr. Sevkija Okerić

PDF-XChange Viewer
Click to buy NOW!
www.docu-track.com

PROJEKTNI ZADATAK

ZA IZRADU PRIJEDLOGA STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA KANTONA SARAJEVO 2023-2027.

Sarajevo, april 2023.

SADRŽAJ PROJEKTNOG ZADATKA:

I. UVOD
II. CILJEVI STRATEGIJE
III. OPIS PROJEKTNOG ZADATKA I OKVIRNI SADRŽAJ STRATEGIJE
IV. OČEKIVANI REZULTATI STRATEGIJE
V. ORGANIZACIJA I NAČIN RADA
VI. VREMENSKI ROK ZA REALIZACIJU PROJEKTA
VII. MINIMALNO POTREBNI USLOVI ZA UČEŠĆE U JAVNOM POZIVU
VIII. IZVJEŠTAVANJE
IX. NAČIN FINANSIRANJA

PROJEKTNI ZADATAK

I. UVOD

Polazeći od činjenice da je Kanton Sarajevo (KS) najznačajnija turistička destinacija u Bosni i Hercegovini(1/3 turističkog prometa u BiH, ½ turističkog prometa u Federaciji BiH) kao i da je turizam vrlo značajan za ukupni ekonomski razvoj Kantona Sarajevo, razvoju turizma u KS potrebno je pristupiti na strateški i sistematičan način, kroz izradu odgovarajućih planskih i razvojnih dokumenata.

Analiza aktualnog stanja razvijenosti turizma u Kantonu Sarajevo ukazala je na problem niskog nivoa iskorištenosti postojećih turističkih kapaciteta, te još uvijek nedovoljnog ulaganja u turističku infrastrukturu i promociju turizma. Ipak, noviji podaci pokazuju određena povećanja ulaganja u turističku promociju, pa je tako u 2022. godini Turistička zajednica KS za promociju turističke ponude KS izdvojila 3.363.601,00 KM (učešće na međunarodnim sajmovima turizma, printani i digitalni promotivni materijal, oglašavanje, projekti po javnim pozivima).

Također, jedan od uočenih ključnih nedostataka u razvoju visokoprofitnog turizma se odnosi na nedovoljnu iskorištenost turističkih resursa Kantona Sarajevo koji su zasnovani na elementima prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa, što pored ostalog rezultira relativno kratkim boravcima turističkih posjetitelja na prostoru ovog Kantona. Za intenzivniji razvoj turizma Kantona Sarajevo, osim unapređenja promocije postojećih, potrebno je obogaćivanje turističke ponude novim turističkim sadržajima zasnovanim kako na revalorizaciji već identificiranih tako i uključivanje novih turističkih atraktivnosti u turističku ponudu.

S obzirom da je 88% domaćih turista istaklo prirodne atrakcije kao ključne za izbor turističke destinacije za odmor u Bosni i Hercegovini, neophodno je intenzivnije raditi na unapređenju postojećeg stanja okoliša u Kantonu Sarajevu. Posebno važan aspekt u diverzifikaciji i unapređenju postojeće turističke ponude Kantona Sarajevo se odnosi na identifikaciju turističkih atraktivnosti na nivou tzv. selektivnih oblika turizma (SOT) i njihove valorizacije prema pojedinačnim interesnim i/ili dobnim skupinama turističkih posjetilaca, naročito kada je u pitanju kulturno-historijsko naslijeđe kao vjerovatno najvrednija turistička resursna i atrakcijska osnova u Kantonu Sarajevo

Posebnu pažnju u organizaciji turističke ponude treba posvetiti unapređenju saradnje sa susjednim regijama, sa fokusom na kreiranje svojevrsne turističke mreže koja bi za cilj imala formiranje jedinstvenog regionalnog turističkog tržišta i povećanje fluktuacije turista unutar destinacija koje grade mrežu. Vrlo važan aspekt u savremenom razvoju turizma se odnosi na digitalizaciju turističke ponude sa fokusom na povećanje turističke atraktivnosti destinacija i događanja u Kantonu Sarajevo, te generalno, na unapređenje medijske vidljivosti destinacija i njihovih potencijala.

Za prevazilaženje problema nedostatka finansijskih sredstava za izgradnju turističkih kapaciteta, potrebno je unaprijediti prikupljanje i kontrolu javnih prihoda namijenjenih razvoju turizma (boravišna taksa, i sl.). Također, Zakon o javno-privatnim partnerstvima može značajno doprinijeti privlačenju investicija u sektoru turizma. Razvoj turističko-ugostiteljske privrede može stvoriti uslove za veću povezanost subjekata u sektoru turizma i daljnji razvoj ove djelatnosti na području Kantona Sarajevo. Kanton Sarajevo i glavni grad BiH turisti ne posjećuju samo radi njegovih prirodnih ljepota i kulturnih znamenitosti, nego i zbog toga što je Kanton Sarajevo atraktivna lokacija za upražnjavanje raznih vidova turizma. Ovdje je bitno napomenuti da je turizam jedan od sektora koji je bio snažno pogođen pandemijom. Turizam je industrija koja brzo reaguje na krizne događaje, a pandemija je uzrokovala smanjenje turističkih aktivnosti nakon 10 godina snažnog rasta. Prema podacima UN Svjetske turističke organizacije iz juna 2020. godine, međunarodni dolasci turista su zabilježili pad od 44% u prva četiri mjeseca 2020. u odnosu na isto razdoblje 2019. Ipak, prema podacima UNWTO, BiH je prošle godine svrstana među osam evropskih zemalja koje se najbrže oporavljaju od posljedica pandemije.

Nadalje, situaciona analiza u Strategiji razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. ukazala je na zaostajanje razvoja ruralnih područja u KS. Kako bi se unaprijedili uslovi za održivi razvoj ruralnih područja potrebno je jačati konkurentnost poljoprivrede i drugih privrednih aktivnosti u ruralnim područjima (npr. ruralni turizam), osigurati održivo upravljanje šumama, te raditi na poboljšanju kvaliteta života u ruralnim područjima (komunalna infrastruktura, javni servisi, itd.). Dakle, važno je primjetiti da se u razvojnim dokumentima u Kantonu Sarajevo ne posvećuje dovoljna pažnja ruralnom razvoju generalno, a samim tim i razvoju ruralnog turizma, koji je brzo rastuća specifična grana turizma. Kroz razvoj ruralnog turizma može doći do oživljavanja ruralnih područja i unapređenja kvaliteta života lokalnog stanovništva. Ovaj vid turizma omogućava produžetak turističke sezone, odnosno ima cjelogodišnji oblik turizma.

Iako je u ruralni turizam posljednjih godina ulagano značajno sredstava (komunalna infrastruktura), davani su različiti poticaji pružaocima usluga, zakonska regulativa je zakazala - bila je nedorečena, kontradiktorna, neprovodiva i bez kontrole na terenu. Poticaje su dobijali subjekti koji se nikada nisu registrovali u Turističkoj zajednici KS. Također, pojavio se i sukob nadležnosti na Igmanu i Bjelašnici (općina, Kanton Sarajevo, Federacija BiH) što je također doprinijelo lošem stanju, kao i loše upravljanje javnim preduzećima, u koje je također značajno ulagano.

Dakle, za ključne djelatnosti u Kantonu Sarajevo, za koje se smatra da bi im trebalo dati prioritet, kao što je prerađivačka industrija, građevinarstvo i svakako turizam, potrebno je donijeti sektorske strategije razvoja i na taj način stvoriti uvjete za što hitnije pokretanje oporavka i razvoja privrede.
U cilju razvoja turizma, unapređenja konkurentnosti turizma KS, neophodno je hitno kreirati strateški plan razvoja održivog turizma KS, te na bazi njega i strategiju marketinga turizma KS i operativne planove provođenja. Ovo je posebno važno u kontekstu posljedica pandemije koronavirusa na turizam i intenziviranja konkurencije na turističkom tržištu nakon pandemije.

Jedno od ključnih pitanja na koje bi Strategija razvoja turizam Kantona Sarajevo trebalo da odgovori je kakav turizam možemo razvijati i koje razvojne modele smatramo optimalnim za razvoj turizma, koje ciljne grupe su nam prioritet, koja infrastruktura nedostaje i na koji način se to sve može realizovati i kojim finansijskim sredstvima. Strategija treba da bude istinski strateški akt planiranja koji će služiti za kreiranje i provedbu razvojnih turističkih politika i zakonskih rješenja, kratkoročno i dugoročno.

Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo je dio strateškog planiranja turizma, usklađen sa Prostornim planom Kantona Sarajevo za period 2003. – 2023., Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine i temeljnim planskim i strategijskim dokumentima i politikama Federacije BiH, BiH i Evropske unije.

U skladu sa navedenim, Vlada Kantona Sarajevo, putem Ministarstva privrede, pristupa izradi Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo kako bi se sačinio objektivan, nezavisan i pouzdan planski i razvojni dokument o mogućnostima razvoja turizma u Kantonu Sarajevo, sa svim detaljno specificiranim prednostima i nedostacima kako u kratkom, tako i u dugom vremenskom roku, a koji se odnose na rast i razvoj turističke privrede na području Kantona Sarajevo. Ovom Strategijom bi se obezbijedila validna i referentna osnova za unapređenje brojnih (pod)djelatnosti u turizmu te razradio plan aktivnosti i koraka koje je potrebno provesti za održiv rast i razvoj turističke privrede u Kantonu Sarajevo.

II. CILJEVISTRATEGIJE

Primarni cilj izrade dokumenta Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo jeste definiranje jasne vizije razvoja turizma u KS u smjeru održivosti, razvojnih potreba i potencijala koje treba ostvariti te određivanje konkretnih prioritetnih područja za ostvarenje strateških ciljeva koji su definirani u skladu sa potrebama i ciljevima ključnih učesnika turizma u KS, uz istovremeno uvažavanje entitetskih, nacionalnih i globalnih trendova. Izrada Strategije razvoja turizma bit će usaglašena sa Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine kao i sa drugih strateškim i razvojnim dokumentima koji se tiču djelatnosti turizma.

U kontekstu razvojnih potreba i potencijala bit će utvrđeni strateški ciljevi koji će doprinositi održivom turizmu i ukupnom privrednom i društvenom razvoju KS te unapređenju uslova života i rada njenih stanovnika. Potrebno je da predložena Strategija u pogledu nadležnosti uvažava princip funkcionalnosti, cjelovitosti i integriranosti svih turističkih sudionika u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, tj. bez izdvajanja pojedinih turističkih djelatnosti i njihove organizacije na različitim nivoima nadležnosti. Na temelju Strategije razvoja turizma KS potrebno je izraditi konkretne mjere za operacionalizaciju prioritetnih područja.

Ostali ciljevi strategije su:

- Sačiniti detaljnu analizu stanja turističke privrede u Kantonu Sarajevo sa posebnim osvrtom na one dimenzije (konkurentnost, zaštita okoliša, ljudski resursi, marketing i promocija itd.) koje su bitne u kontekstu daljnjih planova održivog razvoja turizma.
- Analizirati dobre prakse u turizmu (posebno u turističkim metropolama – Zagreb i Ljubljana) u vezi sa organizacijom i načinom funkcionisanja turističkih organizacija na destinaciji.
- Sačiniti detaljnu analizu pravnog okvira funkcionisanja turističke privrede u BiH, Federaciji Bosne i Hercegovine i Kantonu Sarajevo (posebno imajući u vidu relevantne odluke Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, prijedlog novih zakona o turizmu, turističkim zajednicama, zakon o ugostiteljskoj djelatnosti, itd.) i dati odgovarajuće prijedloge;
- Na osnovu analize prednosti i nedostataka različitih načina upravljanja razvojem turizma i turističke destinacije, definirati prijedlog prioriteta, ciljeva i mjera koji su najadekvatniji za razvoj turizma Kantona Sarajevo tj. modela koji dovodi do najvećih ekonomskih (ne samo finansijskih) i društveno najprihvatljivijih rezultata;
- Sačiniti ocjenu ekonomske opravdanosti predložene strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo;
- Definirati strateške ciljeve, detaljne akcione planove i vremensku dinamiku aktivnosti sa potrebnim resursima za realizaciji Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo.

III. OPIS PROJEKTNOG ZADATKA I OKVIRNI SADRŽAJ STRATEGIJE

„STRATEGIJA RAZVOJA TURIZAM KANTONA SARAJEVO 2023-2027."

1. UVOD

1.1 Pristup izradi Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo (Kratka elaboracija projektnog zadatka, opisati svrhu i ciljeve izrade Strategije, metodologiju rada na izradi Strategije, sa očekivanim rezultatima.)

2. STRATEŠKA PLATFORMA

2.2 Situaciona analiza

2.2.1. Turizam u svijetu, glavni turistički trendovi i ključna obilježja turističkih politika EU.

2.2.2. Trendovi u turizmu i obilježja turizma i turističkih politika u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH.

2.2.3. Turizam u Kantonu Sarajevo – analiza dosadašnji aktivnosti, rezultata i ocjena stanja.

2.2.3.1. Zakonska i strateško-dokumentaciona osnova za izradu Strategije razvoja turizam Kantona Sarajevo

2.2.3.1.1. Pravni okvir za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo.

2.2.3.1.2. Zakonodavni okvir za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

2.2.3.1.3. Strateško-dokumentaciona osnova za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo.

PDF-XChange Viewer
CLICK TO BUY NOW!
www.docu-track.com

2.2.3.1.4. Ostali planski dokumenti i provedbeni akti kao osnova za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo.
2.2.3.2. Pregled prirodne i društvene osnove Kantona Sarajevo
2.2.3.3. Analiza stanja i evaluacija postojeće turističko-resursne osnove Kantona Sarajevo
2.2.3.4. Analiza postojeće turističke infrastrukture Kantona Sarajevo
2.2.3.5. Analiza turističkog tržišta Kantona Sarajevo
2.2.3.6. Analiza turističke privrede Kantona Sarajevo
2.2.3.7. Analiza i potencijali turističke ponude Kantona Sarajevo

2.3 SWOT analiza i strateško fokusiranje

2.3.1. SWOT analiza (snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje) sumarno za turizam Kantona Sarajevo i strateško fokusiranje
2.3.2. SWOT analiza (snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje) za glavne oblike turizma Kantona Sarajevo i strateško fokusiranje

2.4 Vizija razvoja i strateški ciljevi, sa indikatorima

2.4.1. Vizija razvoja turizma Kantona Sarajevo
2.4.2. Strateški ciljevi i indikatori razvoja turizma Kantona Sarajevo
2.4.3. Model razvoja turizma Kantona Sarajevo
2.4.3.1. Identifikacija i analiza potreba selektivnih oblika turizma u Kantonu Sarajevo
2.4.3.2. Razvojne mogućnosti identificiranih selektivnih oblika turizma u Kantonu Sarajevo
2.4.4. Institucionalni i finansijski potencijali
2.4.4.1. Institucionalni i finansijski potencijali entiteta Federacije BiH, vladinih javnih institucija i fondova i općina u implementaciji strateških odrednica razvoja turizma Kantona Sarajevo u planskom periodu
2.4.4.2. Institucionalni i finansijski potencijali Kantona Sarajevo u implementaciji strateških odrednica razvoja turizma Kantona Sarajevo u planskom periodu
2.4.4.3. Institucionalni i finansijski potencijali privatnog i privatno-javnog partnerstva u implementaciji strateških odrednica razvoja turizma Kantona Sarajevo u planskom periodu
2.4.4.4. Turistička zajednica Kantona Sarajevo i njena uloga u implementaciji strateških odrednica razvoja turizma Kantona Sarajevo
2.4.4.5. Ostali oblici domaće i međunarodne institucionalne podrške i izvora finansiranja u svrhu implementacije strateških odrednica razvoja turizma Kantona Sarajevo

3. PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA

3.1. Prioritet 1 i mjere za realizaciju prioriteta 1, sa indikatorima
3.2. Prioritet 2 i mjere za realizaciju prioriteta 2, sa indikatorima, itd...

4. KLJUČNI STRATEŠKI PROJEKTI

4.1. Pregled i rangiranje strateških projekata(Marketing plan turizma Kantona Sarajevo, Plan promocije turizma Kantona Sarajevo, Master-plan, Strategija razvoja turizma jedinice lokalne samouprave, i drugi)
4.2. Koraci za realizaciju

5. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

6. **INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR**

7. **OKVIR ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE RAZVOJA TURIZMA KANTONA SARAJEVO**

8. **PRILOZI**

8.1 Sažeti pregled Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

8.2 Detaljan pregled mjera

8.3 Akcioni plan za izradu i provedbu utvrđenih strateških projekata

8.4 Tehnički prilozi i **liste**(liste, tabele, grafikoni, slike i slično za koje nije nužno da se nalaze u glavnom tekstu Strategije, ali se na njih poziva u glavnom tekstu)

8.5. Literatura (Popis korištene literature u izradi Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo)

IV. OČEKIVANI REZULTATI STRATEGIJE

U skladu sa naprijed postavljenim ciljevima, ključni rezultati koje studija treba proizvesti su:

- Detaljna analiza trenutnog stanja u turističkom sektoru u Kantonu Sarajevo sa posebnim fokusom na aspekte važne za jačanje konkurentnosti;
- Komparativna analiza iskustava drugih (posebno turističkih metropola – Zagreb i Ljubljana) u vezi sa organizacijom i načinom funkcioniranja turističke privrede na ovim destinacijama;
- Analiza pravnog okvira u Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine i Kantonu Sarajevo u vezi sa razvojem turističke privrede, uspostavljanjem, organizacijom i načinom funkcioniranja turističkih organizacija;
- Analiza ekonomskih efekata predloženog modela razvoja turističke privrede u Kantonu Sarajevo;
- Detaljno elaboriran prijedlog razvoja turističke privrede u Kantonu Sarajevo sa kvantifikacijom učinaka njegove uspostave;
- Detaljno razrađen akcioni plan sa vremenskom dinamikom (po fazama) aktivnosti i neophodnim resursima za realizaciju strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo.

V. ORGANIZACIJA I NAČIN RADA

Učesnici u realizaciji strategije su Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo i Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA u skladu sa Sporazumom o poslovnoj saradnji na realizaciji aktivnosti "Izrada strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo"" u okviru projekta „Corona response measures for small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina" - Mjere odgovora na korona virus za mala i srednja preduzeća MSP u BiH"i

izabrani Pružalac usluge izrade strategije - pravno lice izabrano za izradu strategije metodom izbora putem javnih nabavki u skladu sa Zakonom o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine.

Za organizaciju posla i pripremu strategije odgovoran je Pružalac usluge izrade strategije. Na izradi strategije može raditi samo osoblje koje je Pružalac usluge nominirao u prijavi na javni poziv. Izmjene sastava projektnog tima moguće su samo u izuzetnim okolnostima, i to uz prethodnu saglasnost Naručioca (Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA). Novi članovi tima na izradi strategije po stručnosti moraju biti na nivou članova koji su činili tim naveden u aplikaciji na javni poziv od strane Pružalac usluge izrade strategije.

Pružalac usluge za izradu Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo prilikom izrade Strategije pridržavat će se metodologije koju nalažu Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH.

Pružalac usluge izrade Strategije će u njenoj pripremi koristiti dostupne izvještaje Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, izvještaje Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, izvještaje Turističke zajednice KS, izvještaje resornih ministarstava u Kantonu Sarajevo i druge relevantne institucije i izvore.

Po finaliziranju strategije i prihvatanju od strane Naručioca, Pružalac usluge izrade strategije je dužan (u saradnji sa Naručiocem) obaviti prezentaciju prijedloga Strategije na sjednici Vlade Kantona Sarajevo i sjednici Skupštine Kantona Sarajevo.

Obaveza Naručioca strategije je osigurati kontakte i pravovremenu dostavu neophodnih podataka za izradu strategije od strane svih ključnih aktera u turizmu iz javnog sektora Kantona Sarajevo.

VI. VREMENSKI ROK ZA REALIZACIJU PROJEKTA

Vremenski rok za realizaciju projekta je 31.10.2023. godine

VII. MINIMALNO POTREBNI USLOVI ZA UČEŠĆE U JAVNOM POZIVU

Nosilac izrade strategije treba da ima višegodišnje iskustvo u izradi strateških i/ili razvojnih dokumenata. Potrebno je da dobro poznaje stanje turističke privrede u Bosni i Hercegovini, Federaciji BiH i Kantonu Sarajevo. Za ovo je potrebno je dostaviti dokaze (kopije minimalno dva ugovora ili potvrde o realiziranom poslu sa opisom obavljenih aktivnosti u posljednjih pet godina) kojim se potvrđuje uspješna realizacija projekata u vezi sa analizom stanja i planom razvoja turističke privrede (u Bosni i Hercegovini), po obimu i kompleksnosti približno jednaka poslu opisanom u ovim projektnim zadatkom.

Nosilac izrade strategije je dužan osigurati kvalificirano osoblje koje će raditi na njenoj pripremi (jedan voditelj projekta i minimalno četiri eksperta), kako slijedi:

Voditelj projekta - doktor ekonomskih nauka -specijalista iz oblasti turizma ili strateškog menadžmenta i organizacije ili doktor geografskih nauka – naučna oblast turizam, sa minimalno 10 godina iskustva u vođenju projekata.

Ekspert za turističke resurse - doktor geografskih nauka – naučna oblast turizam, sa minimalno 5 godina iskustva u radu na istim ili sličnim projektima.
ili
Ekspert za konkurentnost turizma - doktor ekonomskih nauka ili specijalista iz oblast turističkog menadžmenta, strateškog menadžmenta, marketing menadžmenta sa minimalno 5 godina iskustva u radu na istim ili sličnim projektima.

Ekspert za razvoj turizma (2 izvršioca) - doktor ekonomskih nauka - specijalista iz oblast turistlčkog razvoja ili ekonomskog i/ili turističkog planiranja i razvoja ili doktor geografskih nauka – naučna oblast turizam, sa minimalno 5 godina iskustva u radu na istim ili sličnim projektima

Ekspert za oblast marketinga u turizmu– minimalno visoka stručna sprema-specijalista, praktičar, poznavalac procesa i organizacije marketinga u turizmu sa minimalno 5 godina praktičnog iskustva na istim ili sličnim poslovima

Nosilac izrade strategije je dužan obezbijediti prateće osoblje koje će vršiti administrativno-tehničke poslove za potrebe izrade strategije.

Nosilac izrade strategije dužan je u prijavi na javni poziv dostaviti osvrt na projektni zadatak u kojem je prezentirano njegovo razumijevanje projektnog zadatka sa detaljno obrazloženom metodologijom rada (6-8 stranica, A4 formata).

VIII. IZVJEŠTAVANJE

U toku izrade strategije Nosilac izrade strategije je dužan prema Naručiocu podnijeti/prezentirati sljedeće izvještaje:

Inicijalni izvještaj - 10 dana od potpisivanja ugovora - u kome je detaljno elaborirana metodologija rada na pripremi strategije sa razrađenim vremenskim planom aktivnosti.

Prvi izvještaj - 90 dana od potpisivanja ugovora - u kojem je detaljno analizirano stanje turističkog sektora u Kantonu Sarajevo, i prezentirana iskustva razvoja turizma globalno kao i u drugim zemljama i gradovima (Zagreb i Ljubljana). U prvom izvještaju treba prezentirati i

dijelove koji se odnose na SWOT analizu te viziju razvoja turizam u Kantonu Sarajevo sa strateškim ciljevima i indikatorima (Sadržaj -Tačka 2. Strateška platforma)

Drugi izvještaj – 120 dana od potpisivanja ugovora – u kojem se predstavljaju razvojni prioriteti turizam u Kantonu Sarajevo sa mjerama za njihovu realizaciju. (Sadržaj - Tačka 3. Prioriteti i mjere sa indikatorima)

Finalni izvještaj - 180 dana nakon potpisivanja ugovora (Nacrt strategije) - u koji su inkorporirani komentari, prijedlozi i sugestije od strane Radne grupe.

Gore navedene izvještaje analizirat će i usvajati Radna grupa za praćenje rada na izradi i verifikaciju Strategije sačinjen od strane Naručioca.

IX. NAČIN FINANSIRANJA

Način plaćanja Nosioca izrade strategije vezan je za usvajanje dostavljenih izvještaja, kako je prezentirano u prethodnoj alineji, i to:

- 10 % ugovorenog iznosa po usvajanju inicijalnog izvještaja od strane Naručioca (Radne grupe za verifikaciju)
- 40 % ugovorenog iznosa po usvajanju prvog izvještaja od strane Naručioca (Radne grupe za verifikaciju)
- 50% ugovorenog iznosa po usvajanju finalnog izvještaja od strane Naručioca (Radne grupe za verifikaciju).

IZVJEŠTAJ

Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo za period od 28.02. do 30.05.2023. godine

U skladu sa Rješenjem o imenovanju Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo broj: 07-08-18-50499/22 od 28.02.2023. godine dostavljamo Vam periodični izvještaj o realizaciji aktivnosti za period od 30.12.2022. do 31.03.2023. godine:

1. **Tačka II stav 1** –*Izrada Poslovnika o radu Radne grupe* – Na prvom sastanku, koji je održan 07.03.2023. godine, Radna grupa je usvojila je Poslovnik o radu Radne grupe.
   Status zadatka: Završeno.

2. **Tačka II stav 2** – *Priprema Informacije o stanju turizma Kantona Sarajevo* – Radna grupa je nakon nekolicine održanih sastanaka, kao i online komunikacije usvojila Informaciju o stanju turizma Kantona Sarajevo (9 glasova ZA, 1 glas PROTIV – Asja Hadžiefendić-Mešić, 0 SUZDRŽANIH) te je ista dostavljena Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo 18.04.2023. godine.
   Status zadatka: Završeno.

3. **Tačka II stav 3** – *Izrada projektnog zadatka koji će biti sastavni dio tenderske dokumentacije u postupku nabavke usluga izrade Prijedloga strategije, u skladu sa pozitivim propisima, standardima i pravilima struke* – Radna grupa je nakon nekolicine održanih sastanaka, kao i online komunikacije usvojila Projektni zadatak za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo koji će biti sastavni dio tenderske dokumentacije u postupku nabavke usluga izrade Prijedloga strategije, u skladu sa pozitivim propisima, standardima i pravilima struke te je ista dostavljen Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo 18.04.2023. godine.
   Status zadatka: Završeno.

4. **Tačka II stav 4** – *Prethodna provjera tržišta za nabavku usluge izrade Prijedloga strategije* – Članovi Radne grupe su izvršili prethodnu provjeru tržišta za predmetnu javnu nabavku.
   Status zadatka: Završeno.

5. **Tačka II stav 4** – *Procijenjena vrijednost ugovora o nabavci izrade Prijedloga strategije*– Članovi Radne grupe su na osnovu istraživanja i pojedinačnih iskustava u izradi strateških dokumenata ovog tipa utvrdili da procijenjenu vrijednost ugovora na cca. 90.0000 - 100.000 KM.
   Status zadatka: Završeno.

6. **Tačka II stav 5** – *Praćenje procesa izrade Prijedloga strategije, konačna verifikacija Nacrta strategije i konačna verifikacija Prijedloga strategije* – Nakon što je Radna grupa sačinila Informaciju o stanju turizma Kantona Sarajevo, kao i Projektni zadatak za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nakon što je izabran najpovoljniji pružalac usluga izrade Prijedloga strategije Radna grupa je otpočela sa nadzorom nad

izradom Prijedloga strategije putem kontrolnih tačaka koje su definisane u Projektnom zadatku.
Status zadatka: Završeno.

Sarajevo, 30.05.2023. godine

IZVJEŠTAJ

Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo

U skladu sa potpisanim ugovorom i Projektnim zadatkom, Pružalac usluge izrade „Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" da u roku od 10 dana od dana potpisivanja ugovora dostavi inicijalni izvještaj u kome je detaljno elaborirana metodologija rada na pripremi strategije sa razrađenim vremenskom planom aktivnosti.

U skladu sa navedenim sazvan je sastanak na kojem je Pružalac usluge izrade„Strategije razvoja kulture u Kantonu Sarajevo" prezentirao Inicijalni izvještaj.

Termin održavanja: 12.06.2023. godine u 14:00 sati
Mjesto održavanja: Sarajevska regionalna razvojna agencija SERDA, Kolodvorska 6, Sarajevo

Prisutni ispred Radne grupe:

1. predstavnik Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, predsjednica
2. predstavnik Ministarstva privrede Kantona Sarajevo – Direkcije za turizam, član
3. predstavnik Zavoda za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, član
4. predstavnik SERDA-e, član
5. predstavnik GIZ-a, član
6. ekspert iz oblasti turizma, član
7. predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma, član
8. predstavnik SERDA-e, sekretar

Odsutni članovi Radne grupe:

1. predstavnik Turističke zajednice Kantona Sarajevo, član
2. , ekspert iz oblasti turizma, član
3. predstavnik privatnog sektora iz oblasti turizma, član

Prisutni ispred Tima za izradu Strategije:

1.
2.
3.

Za sastanak Radne grupe za za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo predložen je sljedeći:

DNEVNI RED

1. Prezentacija inicijalnog izvještaja o toku izrade Strategije

Na početku sastanka predloženi dnevni red je jednoglasno usvojen.

U uvodnom izlaganju, član Radne grupe Harun Rizvanbegović upoznao je prisutne sa tim da je Pružalac usluge izrade Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo u skladu sa potpisanim ugovorom i projektnim zadatkom u obavezi da u roku od 10 dana od dana potpisivanja ugovora dostavi izvještaj u kome je detaljno elaborirana metodologija rada na pripremi strategije sa razrađenim vremenskom planom aktivnosti, te ja na osnovu gore navedenog sazvan današnji sastanak.

AD1. Prezentacija inicijalnog izvještaja o toku izrade Strategije
Predstavnici Tima za izradu Strategije su prezentirali inicijalni izvještaj u kome je detaljno elaborirana metodologija rada na pripremi strategije sa razrađenim vremenskom planom aktivnosti.
Zaključak:
Nakon prezentacije, održana je diskusija u kojoj su učestvovali svi prisutni članovi Radne grupe i Tima za izradu Strategije te je zaključeno da Pružalac usluge u izvještaj uvrsti prijedloge i sugestije date u toku diskusije te da dostavi finalnu verziju izvještaja.

U skladu sa navedenim, Pružalac usluge je 16.06.2023. godine dostavio finalnu verziju Inicijalnog izvještaja. Nakon dostavljenog izvještaja, članovi Radne grupe su online izjašnjavanjem jednoglasno prihvatili Inicijalni izvještaj čime je Pružalac usluga ispunio svoju ugovornu obavezu dostavljana inicijalnog izvještaja. Na osnovu navedenog, Pružaocu usluga se može u skladu sa Ugovorom isplatiti 10% ugovorenog iznosa.

Sarajevo, 19.06.2023. godine

Članovi Radne grupe:

predsjednica Radne grupe

2. članica Radne grupe

3. , članica Radne grupe

4. član Radne grupe

5. an Radne grupe

6. , članica Radne grupe

Firefox
about:b

7. [redacted] član Radne grupe

8. [redacted], član Radne grupe

9. [redacted] član Radne grupe

10 [redacted] član Radne grupe

Sufinansira Evropska unija

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

EU4BusinessRecovery

Naslov/naziv događaja:
Prezentacija Prijedloga strategije razvoja održivog turizma Kantona Sarajevo

Datum: 14.09.2023.
Lokacija:
Sarajevo

Lista učesnika [a]

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje [b]	Saglasnost za korištenje kontakta [c]	Potpis
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							
6.							
7.							

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za potrebe interne i/vanjske revizije Njemačke razvojne saradnje (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Svaka druga upotreba vaših podataka uvijek će biti podložna daljnjem pristanku. Vaši podaci neće se koristiti u reklamne svrhe i neće se dijeliti trećim stranama.

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

International Labour Organization

UNDP

Sarajevska regionalna razvojna agencija
SERDA
Sarajevo Economic Region Development Agency

Sufinansira Evropska unija

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

EU4BusinessRecovery

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje b)	Saglasnost za korištenje kontakta c)	Potpis
8.							
9.							
10.							
11.							
12.							
13.							
14.							
15.							
16.							
17.							

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za potrebe interne i vanjske revizije Njemačke razvojne saradnje (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Svaka druga upotreba vaših podataka uvijek će biti podložna daljnjem pristanku. Vaši podaci neće se koristiti u reklamne svrhe i neće se dijeliti trećim stranama.

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

International Labour Organization

UNDP

Sufinansira Evropska unija

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

EU4BusinessRecovery

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje b)	Saglasnost za korištenje kontakta c)	Potpis
18.							
19.							
20.							
21.							
22.							
23.							
24.							
25.							
26.							
27.							

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za p
upotreba vaših podataka uvijek će biti podl

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

International Labour Organization

UNDP

Sarajevska regionalna razvojna agencija
SERDA

Sufinansira Evropska unija

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

EU4BusinessRecovery

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje b)	Saglasnost za korištenje kontakta c)	Potpis
28.							
29.							
30.							
31.							
32.							
33.							
34.							
35.							
36.							
37.							

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za potrebe interne i vanjske revizije Njemačke razvojne saradnje (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Svaka druga upotreba vaših podataka uvijek će biti podložna daljnjem pristanku. Vaši podaci neće se koristiti u reklamne svrhe i neće se dijeliti trećim stranama.

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

International Labour Organization

UNDP

SERDA Sarajevska regionalna razvojna agencija

refox

Sufinansira Evropska unija

german cooperation

EU4BusinessRecovery

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje	Saglasnost za korištenje	Potpis
38.							
39.							
40.							
41.					☐	☐	
42.					☐	☐	
43.					☐	☐	
44.					☐	☐	
45.					☐	☐	
46.					☐	☐	
47.					☐	☐	

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za potrebe interne i vanjske revizije Njemačke razvojne saradnje (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Svaka druga upotreba vaših podataka uvijek će biti podložna daljnjem pristanku. Vaši podaci neće se koristiti u reklamne svrhe i neće se dijeliti trećim stranama.

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

International Labour Organization

UNDP

Sarajevska regionalna razvojna agencija

out:bla

Sufinansira Evropska unija

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

EU4BusinessRecovery

	Prezime Ime/Surname Name	Preduzeće/ Company	Telefon/Phone	E-mail	Saglasnost za fotografisanje b)	Saglasnost za korištenje kontakta c)	Potpis
48.					☐	☐	
49.					☐	☐	
50.					☐	☐	
51.					☐	☐	
52.					☐	☐	
53.					☐	☐	
54.					☐	☐	
55.					☐	☐	
56.					☐	☐	
57.					☐	☐	

a) Vaši lični podaci koristit će se samo za potrebe interne i vanjske revizije Njemačke razvojne saradnje (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH). Svaka druga upotreba vaših podataka uvijek će biti podložna daljnjem pristanku. Vaši podaci neće se koristiti u reklamne svrhe i neće se dijeliti trećim stranama.

b) Saglasan/na sam da se video snimci i fotografije u vezi sa ovim događajem koriste u GIZ-ovom PR radu (brošure, prezentacije, web stranice). Snimci i slike neće se komercijalno koristiti.

c) Prihvaćam listu učesnika koja sadrži imena, pripadnost organizaciji iz koje dolazim i e-mail adresu koji se stavljaju na raspolaganje i ostalim učesnicima. Pristajem na pohranjivanje i korištenje ovih podataka u skladu sa gore navedenom izjavom. Ova saglasnost ostat će važeća čak i ako se moji podaci ne koriste.

Implementiraju:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ILO International Labour Organization

UNDP

Sarajevska regionalna razvojna agencija

SERDA

Firefox
about:

IZVJEŠTAJ

Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo o razmatranju i prihvatanju Finalnog izvještaja Pružaoca usluge

U skladu sa potpisanim ugovorom i Projektnim zadatkom, Pružalac usluge izrade „Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo" da u roku od 180 dana od potpisivanja ugovora dostavi Finalni izvještaj u kojem se predstavljaju razvojni prioriteti turizma u Kantonu Sarajevo sa mjerama za njihovu realizaciju (Sadržaj – Tačka 3. Prioriteti i mjere sa indikatorima.

Shodno navedenom, Pružalac usluge izrade Strategije razvoja turizma u Kantonu Sarajevo dostavio je 11.10.2023. godine Drugi izvještaj u koji su inkorporirani komentari, prijedlozi i sugestije od strane Radne grupe.

Finalni izvještaj – Prvi nacrt Strategije Pružalac usluge je dostavio 27.10.2023. godine te je isti proslijeđen svim članovima Radne grupe kako bi dali svoje primjedbe prijedloge i sugestije. Rok za dostavljanje istih je bio do ponedjeljka 30.10.2023. godine.

Dana 31.10.2023. godine održan je online sastanak Radne grupe za pripremu i izradu projektnog zadatka za izradu Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, te nadzor i monitoring nad izradom Prijedloga strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo na kojem je vodena rasprava o dostavljenom Finalnom izvještaju.

S obzirom na to da članovi Radne grupe nisu imali primjedbi, prijedloga i sugestija na dostavljeni izvještaj, isti je jednoglasno usvojen, čime je Pružalac usluge je ispunio svoju ugovornu obavezu dostavljanja Finalnog izvještaja. Na osnovu navedenog, Pružaocu usluga se može u skladu sa Ugovorom isplatiti preostalih 50% ugovorenog iznosa.

Sarajevo, 31.10.2023. godine

Članovi Radne grupe:

1. predsjednica Radne grupe

2. lanica Radne grupe

3. članica Radne grupe

8.10.2024. 10:26

4. Član Radne grupe

5. Član Radne grupe

6. Članica Radne grupe

7. Član Radne grupe

8. Član Radne grupe

9. Član Radne grupe

10. Član Radne grupe

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Zavod za planiranje razvoja
Kantona Sarajevo

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Завод за планирање развоја
Кантона Сарајево

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Institute of Sarajevo Canton Planning Development

Broj: 05-45-2577/24
Sarajevo, 17.07.2024.

18-07-2024
07 | 02 | 50499 - 46
122

Kanton Sarajevo
Ministarstvo privrede
Reisa Džemaludina Čauševića 1
71000 Sarajevo

Predmet: Mišljenje na Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine

Poštovani,

U skladu za vašim zahtjevom broj 07-08-02-50499/24 od 12.07.2024., kojim tražite Mišljenje o usklađenosti strateških dokumenata na Strategiju razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine., Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, odnosno Sektor za planiranje društveno ekonomskog i strateškog razvoja, kao zakonsko Tijelo za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u Kantonu Sarajevo (Član 5. stav (1) Zakona o razvojnom planiranju i upravljanu razvojem u FBiH), a u vezi Člana 16. stav (3) Uredbe o izradi strateških dokumenata u FBiH, daje sljedeće mišljenje:

- Strategija razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, odnosno definisani strateški cilj i prioriteti **su usklađeni** sa strateškim dokumentima viših nivoa vlasti, odnosno Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027., Strategijom razvoja Federacije BiH 2021.-2027., univerzalnih razvojnih ciljeva SDG 2015-2030., kao i sektorskom strategijom na nivou Federacije BiH (Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027.).

S poštovanjem,

Direktor

[redacted] Harun Mujkanović, Mr.dipl.ing.arh.

Dostaviti:
- naslovu
- a/a

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo pravde i uprave

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство правде и управе

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Justice and Administration

Broj: 03-04/1-02-36617-1/24
Sarajevo, 23.07.2024. godine

KANTON SARAJEVO
MINISTARSTVO PRIVREDE
gosp. Zlatko Mijatović, ministar

PREDMET: Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, mišljenje –

VEZA: Vaš akt, broj: 07-08-04-50499/24 od 12.07.2024. godine

Postupajući po Vašem aktu, broj i datum gornji, na osnovu odredbi člana 7. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo", broj 40/22) i člana 4. stav 6. Uredbe o postupku i načinu pripremanja, izrade i dostavljanja propisa („Službene novine Kantona Sarajevo", broj 50/17-Drugi novi prečišćeni tekst, 2/18-Ispravka i 32/22), Ministarstvo pravde i uprave razmotrilo je nacrt Strategije i daje sljedeće

M I Š L J E N J E

Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine nije propis već pojedinačni akt Skupštine Kantona Sarajevo radi čega se ne cijeni njegova usklađenost sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i drugih pravnih akata kojima je utvrđena zaštita ljudskih prava.

S poštovanjem,

PO OVLAŠTENJU MINISTRICE
POMOĆNICA MINISTRICE
Irena Zima

Dostaviti:
1. Naslovu;
2. a/a.

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-083, Fax: + 387 (0) 33 562-241
Web: http://mpu.ks.gov.ba, E-mail: mpu@mpu.ks.gov.ba

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo finansija

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство финансија

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Finance

Broj: 08/03-11-40584/24 NB
Sarajevo, 09.09.2024. godine

MINISTARSTVO PRIVREDE
KANTON SARAJEVO

Predmet: Mišljenje na Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

Veza: Vaš dopis, broj: 07-04-02-41765-3/22 od 03.06.2024 godine

Vezano za Vaš zahtjev za mišljenje na Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, u skladu sa članom 8. Pravilnika o proceduri za izradu izjave o fiskalnoj procjeni zakona, drugih propisa i akata planiranja na budžet („Službene novine Federacije BiH", broj 34/16 i 15/18), dajemo sljedeće mišljenje:

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo je postupilo u skladu sa navedenim Pravilnikom i Ministarstvu finansija uz Nacrt strategije dostavili na mišljenje popunjen i potpisan obrazac IFP-DA u kojem je data sljedeća izjava: „Indikativni finansijski okvir za period važenja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030.godine - Nacrt minimalno sadržava procjenu potrebnih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz Budžeta, drugih izvora finansiranja, kao što su kreditna sredstva, sredstva Evropske unije, javno-privatno partnerstvo, koncesije i drugi izvori. Radi se o inicijalnoj finansijskoj procjeni ekspertskog tima i predlagača projekata (institucije, preduzeća, privatni sketor i sl.). Navedeni iznosi će biti verificarani u komunikaciji sa relevantnim institucijama u narednom periodu. Implementacija strateških projekata i mjera će biti razrađena u okviru Akcionog plana koji će se donijeti nakon usvajanja Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030.godine. Provođenje strateškog dokumenta vršit će se putem trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave. U detaljnom pregledu mjera dat je opis mjere sa okvirnim područjem djelovanja, strateški projekti, indikatori za praćenje rezultata mjere, razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta, indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja, period implemntacije mjere, institucije odgovorne za koordinaciju implemenatcije mjere, nosioci mjere i ciljne grupe. Institucije odgovorne za implementaciju mjera su Vlada Kantona Sarajevo, Ministarstvo privrede Kanton Sarajevo, Direkcija za turizam, Turistička zajednica Kantona Sarajevo zajedno sa ostalim institucijama javnog sektora, relevantnim ministarstvima, ostalim učesnicima javnog, privatnog, civilnog sektora, obrazovnim institucijama, međunarodnim organizacijama i sl., a što zavisi od pojedinačne mjere. Provođenje strateških dokumenata vršit će se putem trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave. Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine daje pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo, kao što priprema i ažuriranje kalendara aktivnosti tijela za poslove planiranja i

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

avljanja održivim turizmom, pripremu mehanizama i alata za praćenje i izvještavanje o ostvare
tegije razvoja održivog turizma KS uključujući lokalizaciju ciljeva održivog razvoja do 20
odine, izrada trogodišnjeg i godišnjeg plana rada za naredni period, uključivanje ključnih strateški
projekata i aktivnoti u DOB-u, usklađiavanje godišnjih planova rada organizacione jedinice i godišnjeg plana rada organa uprave sa usvojenim DOB i Budžetom, usvajanje godišnjeg plana rada, praćenje i privlačenje eksternih izvora finansiranja projekata, praćenje provođenja godišnjeg plana rada i ostvarivanja strateškog cilja i izrada godišnjih izvještaja o radu. Ukupni indikativni finansijski okvir za ukupno trajanje Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo iznosi 468,000.000.00 KM. Ovo se odnosi i na sve budžete Institucija koje će realizovatl Strategiju (Direkcija za turizam pri Ministarstvu privrede, KJU za zaštićena prirodna područja, Ministartvo kulture i sporta, Turistička zajednica, Općine, javna preduzeća i ustanove) i na sve izvore finansiranja (Budžet KS, Budžeti općina, Budžet Federacije BIH, domaće i međunarodne finansljske institucije, međunarodna razvojna pomoć, bilateralna saradnja privatni sektor. Tek će se po mjerama iz Strategije vidjeti planirani iznosi koji će se verificirati sa predlagačima projekata – o ostalim institucijama i sl. u toku izrade Akcionog plana, koji će se raditi nakon usvajanja Strategije odnosno u vrijeme planiranja godišnjih planova. Po godinama to iznosi 78,000.000.00 KM za svaku narednu godinu, za sve implemtatore Strategije odnosno za 2025 2026 i 2027. godinu. što se tiče Direkcije za turizam, mjera 2.8 Razvoj ruralnog turizma bi se mogla implementirati u naredne tri godine, kao i neke od drugih mjera iz strategije. U ovom mmomentu procjena je da se može 500.000,00 KM potencijalno planirati za svaku od godina u narednom trogodišnjem periodu u Budžetu Ministartva privrede Kantona Sarajevo".

U obrascu izjave o fiskalnoj procjeni IFP-DA vidljivo je da će za implementaciju Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine, biti potrebna dodatna sredstva u iznosu 500.000,00 KM u 2025 i 2026 godini a da navedena sredstva nisu potrebna u 2024. godini.

Na osnovu Izjave o fiskalnoj procjeni, a u skladu sa zahtjevom za Budžet 2025, Ministarstvo finansija konstatuje, da navedena sredstva nisu planirana u Budžetu za 2025. god., te ukoliko se Vlada odluči za realizaciju Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030 .godine, potrebno je planirati nedostajuća sredstva u okviru fiskalnog kapaciteta Budžeta Kantona Sarajevo za 2025. i 2026. godinu.

Ovo mišljenje je dato u skladu sa odredbama Nacrta strategije koja se obrađuje i obrazloženja navedenog u Obrascu IFP-DA Izjave o fiskalnoj procjeni, čija tačnost je u isključivoj odgovornosti Predlagača, te ukoliko se naknadno utvrdi da navedene odredbe i podaci odstupaju od stvarno činjeničnog stanja, ovo mišljenje će se staviti van snage.

MINISTAR

Dr. Alan Kalamujić

Dostaviti:
1. *Naslovu*
2. *MF – Sektor za budžet i fiskalni sistem*
3. *a/a*

Adresa: Maršala Tita 62, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 565-005, Fax: + 387 (0) 33 565-052
Web: http://mf.ks.gov.ba,E-mail: mf@mf.ks.gov.ba

PDF-XChange Viewer
CLICK TO BUY NOW!
www.docu-track.com

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo privrede

Босна и Херцеговина
Федерација босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство привреде

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Economy

Broj: 07-08-02-50499/24
Sarajevo, 12.07.2024. godine

Savez općina i gradova
Federacije Bosne i Hercegovine
Musala 5/I
71 000 Sarajevo

Grad Sarajevo
n/r gradonačelnice Benjamine Karić
Hamdije Kreševljakovića 3
71 000 Sarajevo

Općina Centar
n/r načelnika Srđana Mandića
Mis Irbina 1
71 000 Sarajevo

Općina Stari Grad
n/r načelnika Irfana Čengića
Zelenih beretki 4
71 000 Sarajevo

Općina Novo Sarajevo
n/r načelnika Hasana Tanovića
Zmaja od Bosne 55
71 000 Sarajevo

Općina Novi Grad Sarajevo
n/r načelnika Semira Efendića
Bulevar Meše Selimovića 97
71 000 Sarajevo

Općina Ilidža
n/r načelnika Nermina Muzura
Butmirska cesta 12
71 210 Ilidža

Općina Trnovo
n/r načelnika Ibre Berila
Trnovo 36
71 223 Trnovo

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-122, Fax: + 387 (0) 33 562-226
Web: http://mp.ks.gov.ba, E-mail: mp@mp.ks.gov.ba

Općina Ilijaš
n/r načelnika Akira Fazlića
126. Ilijaske brigade 6
71 380 Ilijaš

Općina Hadžići
n/r načelnika Hamde Ejubovića
Hadželi 114
71 240 Hadžići

Općina Vogošća
n/r načelnika Migdada Hasanovića
Jošanička 80
71 320 Vogošća

Predmet: Mišljenje na Izjavu o fiskalnoj procjeni, traži se

U skladu sa članom 6. Pravilnika o proceduri za izradu izjave o fiskalnoj procjeni zakona, drugih propisa i akata planiranja na budžet ("Službene novine Federacije BiH" broj 34/16), molimo Vas da date mišljenje na Izjavu o fiskalnoj procjeni (Obrazac IFP – DA) za Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine. Napominjemo da se radi o indikativnom finansijskom okviru.

Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo potrebno je Vaše mišljenje kako bi moglo da uputi navedenu Izjavu o fiskalnoj procjeni (Obrazac IFP – DA) Ministarstvu finansija Kantona Sarajevo na mišljenje, a nakon toga u proceduru usvajanja Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine od strane Vlade Kantona Sarajevo i Skupštine Kantona Sarajevo.

Molimo Vas da traženo mišljenje dostavite Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo u roku od 7 (sedam) dana od dana prijema ovog akta, zbog hitnosti u postupanju. Ukoliko Vaše mišljenje ne dostavite u naprijed navedenom roku, ovo Ministarstvo smatrat će da ste saglasni sa fiskalnom procjenom Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine i navedeni Obrazac IFP - DA dostavit ćemo Vam u elektronskom obliku (putem e-maila).

S poštovanjem,

MINISTAR

Zlatko Mijatović

Dostaviti:
1. Naslovu,
2. Evidenciji,
3. a/a.

PDF-XChange viewer
Click to buy NOW!
www.docu-track.com

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Općina Trnovo
OPĆINSKI NAČELNIK

Bosnia and Hercegovina
Federation of Bosnia and Hercegovina
Sarajevo Canton
Municipality of Trnovo
MUNICIPALITY MAJOR

Služba za privredu i finansije

Broj: 02/5-04-3056
Trnovo, 02.08.2024. godine

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
07 -08- 2024
07 | 18 | 50499-49

Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo
Reisa Džemaulidna Čauševića 1.
71000 Sarajevo

Veza broj: 07-08-02-50499/24 od 12.08.2024. godine;

Predmet: Obavijest, dostavlja se;

Poštovani,

Obavještavamo Vas da smo saglasni sa Izjavom o fiskalnoj procjeni za Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

DOSTAVITI:
1. Naslovu;
2. Evidenciji.
3. a/a

Po ovlaštenju Općinskog načelnika
Pomoćnik rukovodioca državne službe

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
KANTON SARAJEVO
Ministarstvo privrede

Босна и Херцеговина
Федерација Босне и Херцеговине
КАНТОН САРАЈЕВО
Министарство привреде

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
CANTON SARAJEVO
Ministry of Economy

Broj: 07-08-02-50499/24
Sarajevo, 19.07.2024. godine

FEDERALNO MINISTARSTVO OKOLIŠA I TURIZMA
Ul. Hamdije Čemerlića broj 2
71 000 Sarajevo

Predmet: Mišljenje na Izjavu o fiskalnoj procjeni, traži se

U skladu sa članom 6. Pravilnika o proceduri za izradu izjave o fiskalnoj procjeni zakona, drugih propisa i akata planiranja na budžet ("Službene novine Federacije BiH" broj 34/16), molimo Vas da date mišljenje na Izjavu o fiskalnoj procjeni (Obrazac IFP - DA) za Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine. Napominjemo da se radi o indikativnom finansijskom okviru. -

Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo potrebno je Vaše mišljenje kako bi moglo da uputi navedenu Izjavu o fiskalnoj procjeni (Obrazac IFP – DA) Ministarstvu finansija Kantona Sarajevo na mišljenje, a nakon toga u proceduru usvajanja Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine od strane Vlade Kantona Sarajevo i Skupštine Kantona Sarajevo.

Molimo Vas da traženo mišljenje dostavite Ministarstvu privrede Kantona Sarajevo u roku od 7 (sedam) dana od dana prijema ovog akta, zbog hitnosti u postupanju. Ukoliko Vaše mišljenje ne dostavite u naprijed navedenom roku, ovo Ministarstvo smatrat će da ste saglasni sa fiksalnom procjenom Nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine.

Nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine i navedeni Obrazac IFP - DA dostavit ćemo Vam u elektronskom obliku (putem e-maila).

S poštovanjem,

MINISTAR

Zlatko Mijatović

Dostaviti:
1. Naslovu,
2. Evidenciji,
3. a/a.

Adresa: Reisa Džemaludina Čauševića 1, 71 000 Sarajevo
Tel: + 387 (0) 33 562-122, Fax: + 387 (0) 33 562-226
Web: http://mp.ks.gov.ba, E-mail: mp@mp.ks.gov.ba

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
FEDERALNO MINISTARSTVO
OKOLIŠA I TURIZMA

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
FEDERAL MINISTRY OF
ENVIRONMENT AND TOURISM

Broj: 06/1-18-1-288/24
Sarajevo, 5.3.2024.godine

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
FEDERALNO MINISTARSTVO
- 12 -04- 2024
07 | 18 | 13241

KANTON SARAJEVO
KANTONALNO MINISTARSTVO PRIVREDE
Ul. Džemaludina Čauševića 1
SARAJEVO

Predmet: Mišljenje na nacrt Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine

Poštovani,

Nakon izvršene analize nacrta Strategije razvoja turizma Kantona Sarajevo do 2030. godine koja je objavljena na web stranici Kantonalnog ministarstva privrede, mišljenja smo da ista predstavlja dobru polaznu osnovu za upućivanje u dalju proceduru donošenja.

Federalno ministarstvo okoliša i turizma je mišljenja da je ovaj nacrt Strategije prihvatljiv jer korespondira sa Strategijom razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027. te da je ista pripremljena na jedan sveobuhvatan i detaljan način u kojem su učešće uzeli svi relevantni predstavnici turizma Kantona Sarajevo.

Također, ističemo da je Strategija razvoja turizma Federacije BiH 2022-2027. godine usvojena u oba doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine te Vas molimo da u vašem strateškom dokumentu ispravite navode da je ista u parlamentarnoj proceduri.

S poštovanjem,

MINISTARICA

dr.sc. Nasiha Pozder

Ul. Hamdije Čemerlića br.2, 71 000 Sarajevo, telefon 00 387 33 726 700, telefax 00 387 33 726 747,
e-mail: fmoit@fmoit.gov.ba, www.fmoit.gov.ba